GUSTAVE FLAUBERT

ADAM

GUSTAVE
FLAUBERT

GÖNÜL Kİ YETİŞMEKTE

(Bir Delikanlının Romanı)

Çeviren: Cemal Süreya

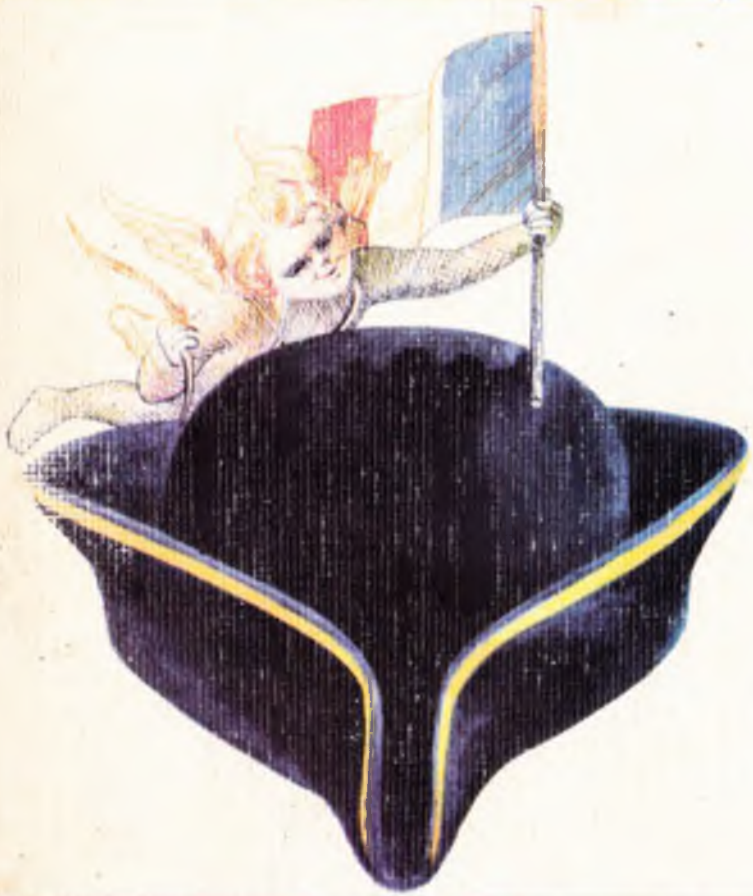

ADAM

Gustave Flaubert

●

Gönül ki Yetişmekte

©
«L'Education sentimentale»
Bu çevirinin bütün hakları
ADAM YAYINCILIK A.Ş.'nindir.

Birinci Basım 1971

Adam Yayıncılık'ta Birinci Basım : Mayıs 1982

Kapak Düzeni Erkal Yavi

282.01.009.194.57

ADAM YAYINCILIK VE MATBAACILIK A.Ş. VALİKONAĞI CADDESİ AKKAVAK SOKAK 4/3 TELEKS 23790 reda tr

Gustave Flaubert

•

Gönül ki Yetişmekte

(Bir Delikanlının Romanı)

Fransızca'dan çeviren Cemal Süreya

ADAM

I

15 Mayıs 1840 günü, sabahın altısında harekete hazırlanan Ville-de-Montereau Vapuru, Saint-Bernard Rıhtımı'nda bacasından halka halka kalın dumanlar savuruyordu.

Adamlar geliyordu soluk soluğa; varillerden, balatlardan, çamaşır sepetlerinden adım at atabilirsen; tayfalar soruları karşılıksız bırakıyorlardı; herkes birbirine çarpıyordu; bagajlar iki yandaki çarkların davlumbazları arasına yığılmıştı; ve bu hayhuy, sac levhalardan çıkıp her şeyi akçıl bir bulutla sarmalayan buharın ıslığı içinde kaybolurken, geminin burnundaki kampana durmadan çalıyordu.

Nihayet gemi hareket etti ve mağazaların, odun-kömür depolarının, fabrikaların doluştuğu iki kıyı, iki kalın şerit gibi kayıp gitti.

On sekiz yaşlarında, uzun saçlı, koltuğunda bir resim dosyası bulunan bir delikanlı dümenin yanında hareketsiz duruyordu. Sisin içinden, adlarını bilmediği çan kulelerini, binaları seyrediyordu; sonra, son bir bakışla

Saint-Louis Adası'nı, Cité'yi, Notre-Dame'ı kucakladı; ve Paris gözden kaybolmak üzereyken içini çekti.

Liseyi yeni bitirmiş olan Mösyö Frédéric Moreau, Nogentsur-Seine'e dönüyordu; hukuk öğrenimine başlamadan önce, bir iki ay geçirecekti orda. Annesi, cebine, ancak pek gerekli ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir para koyarak Havre'a yollamıştı onu, amcasını görsün diye. Bu amcanın, oğluna miras bırakabileceğini umuyordu. Mösyö Frédéric Moreau daha dün dönmüştü ordan; memleketine giderken en uzun yolu seçtiğinden, başkentte bir iki gün kalamadığı için hayıflanıyordu.

Gürültü dinmeye başlamıştı; bütün yolcular yerlerini almışlardı; birkaç kişi, makine dairesinin önünde, ayakta, ısınıyordu; Vapurun bacası, yavaş ve uyumlu bir üfürme içinde, kara dumandan sorgucunu püskürtüp duruyordu. Çiy damlacıkları bakırların üstünden akıyor; güverte bir iç titreşimle ufak ufak sarsılıyor; hızlı hızlı dönen iki çark, suları dövüyordu.

Nehrin iki kıyısı da kumsaldı. Dalgaların çalkantısıyla batıp çıkan ağaç kütüğü dizilerine ya da yelkensiz bir kayıkta oturup balık tutan bir adama rastlıyordunuz. Sonra, serseri sisler dağıldı, güneş ortaya çıktı, Seine'in akışını sağdan izleyen tepe alçaldı ve karşı kıyıda daha yakın bir başka tepe göründü.

İtalyan çatılı alçacık evler arasında ağaçlarla bezeliydi bu tepe. Evlerin eğimli bahçeleri vardı; bunlar yeni duvarlarla, demir parmaklıklarla, çimenliklerle, limonluklarla ayrılıyordu birbirinden; saksılar, parmaklıklarına dirseğinizi dayayabileceğiniz teraslara çok düzgün aralıklarla sıralanmıştı. Bu gönülçelen, bu sakin barınakları görünce bazı yolcular, iyi bir bilardo takımıyla, bir şalupayla, bir kadınla ya da zevk alınan başka bir şeyle birlikte ömürlerinin sonuna kadar burda yaşamak için bunlardan birine sahip olmayı düşlüyorlar-

dı. Nehir gezintisinin uyandırdığı taptaze tat kişinin içindeki duyguların taşmasını kolaylaştırıyordu. Soytarılar çoktan şakalarına başlamışlardı. Çoğu şarkı söylüyordu. Herkes neşeliydi. Bir iki tek atana da rastlanıyordu.

Frédéric, evdeki odasını, yazacağı bir dramın planını, resim konularını, gelecekteki sevdaları düşünüyordu. Ona kalırsa, soylu ruhunun layık olduğu mutluluk gecikmekteydi. Hüzünlü dizeler geçiriyordu içinden; güvertede seğirtip duruyordu; geminin ta burnuna, kampananın yanma kadar gitti; orda, yolçulardan ve gemicilerden bir topluluğun içinde bir mösyönün bir köylü kızına çapkınlık öyküleri anlattığını, bu arada kızın boynundaki altın haçı yoklayıp durduğunu gördü. Kırk yaşlarında, kıvırcık saçlı, dinç bir adamdı bu. Gürbüz bedeni siyah kadife ceketini dolduruyor, patiska gömleğinde iki zümrüt taş parlıyordu; bol beyaz pantolonu Rus derisinden, mavi işlemeli acayip botlarının üstüne dökülüyordu.

Frédéric oraya gelince, hiç istifini bozmadı adam. Arada bir ona dönüp muzipçe göz kırptı; sonra da çevresinde toplaşmış herkese sigara tuttu. Ama, belki de, bu insanlarla ahbaplık etmekten sıkıldığı için, uzaklaştı ordan. Frédéric de ardından gitti.

Laf ilkin türlü tütün cinsleri üstünde döndü dolaştı; sonunda da, tabii, kadın konusuna geldi. Kırmızı botlu Mösyö öğütler verdi delikanlıya; kendi kuramlarını ortaya döküyor, öyküler anlatıyor, kendini örnek gösteriyor, bütün bunları babaca bir tavırla, eğlendirici bir arsızlığa bitişik bir saflık içinde söylüyordu.

Cumhuriyetçiymiş; yolculuklar yapmış. Tiyatroların, lokantaların, gazetelerin içyüzünü biliyor; bütün ünlü sanatçıları tanıyor; çok yakın ilişkileri varmış gibi

onları küçük adlarıyla anıyor. Frédéric tasarılarını açtı ona; o da beğendi, destekledi bunları.

Ama, adam, birden sözünü yarıda bırakarak geminin bacasına baktı; sonra «pistonun dakikada kaç kez gidip gelmesi gerektiği vb.» konusunda uzun bir hesaba girişti hemencecik; sonucu çıkardıktan sonra karşısında uzanan doğa görünümüne hayran hayran bakmaya başladı. İşlerden başını aldığı için mutlu olduğunu düşünüyordu.

Frédéric'te bir çeşit saygı uyanmıştı bu adama karşı; adını öğrenmek isteğini önleyemedi. Yabancı, bir solukta karşılık verdi

— Jacques Arnoux, Montmartre Bulvarı'ndaki *Art Industriel*'in sahibi.

O sırada kasketi sırma şeritli bir uşak geldi.

— Mösyö aşağıya kadar inmezler mi acaba? Matmazel ağlıyor, dedi.

Ve kayboldu.

Art Industriel melez bir kurumdu; bir yandan resim sanatıyla ilgili bir dergi çıkarır, bir yandan da bir tablo mağazası işletirdi. Frédéric bu adı memleketindeki kitapçının sergisinde, iri iri yazılmış Jacques Arnoux adıyla birlikte büyük tanıtma ilanlarında kaç kez görmüştü.

Tepeden vuran güneş, direklerin demir bileziklerini, küpeştenin kaplamalarını, su yüzeyini parlatıyor; sular geminin pruvasında yamaçların eteklerine kadar uzayıp giden iki çizgi meydana getiriyordu. Nehrin her dönemecinde sararmış kavaklardan meydana gelen o örtüye rastlanıyordu. Kırlar bomboştu. Gökte asılı duran ufak, beyaz bulutlar vardı. İyice çöken sıkıntı geminin gidişini yavaşlatmış, yolcuların görünümlerini daha da anlamsızlaştırmıştı sanki.

Birinci mevkideki birkaç burjuva dışında, yolcular,

çoğu işçi ve tezgâhtar takımından kimselerdi. Bir de bunların karıları ve çocukları. O günlerde, yolculukta külüstür giyinmek âdet olduğundan hemen hepsinin başında eski birer grek takkesi ya da rengi atmış birer şapka, üstlerinde masalara, tezgâhlara sürtüne sürtüne havi gitmiş ince siyah ceketler, ya da mağazada iş yaparken giyile giyile düğmelerinin kapsülü açılmış redingotlar vardı; bakıyordunuz, birinin şaldan yeleğinin altından kahve lekeli patiska gömleği görünüyor; biri paçavralaşmış kravatına pirinç bir iğne takmış, bir başkasının iskarpinlerini pantolon paçalarına dikili subyeler tutuyor. İki üç külhani, ellerinde sapı deri kordonlu bambu bastonlar, çevrelerine yan yan bakıyor; aile babaları bir şey sorarken gözlerini hayretle açıyorlar. Kimisi, ayakta, ya da eşya denklerinin üstüne oturmuş çene çalıyor; kimisi bir köşede uyuyor; birçoğu da yemek yiyordu. Güverte yere atılan ceviz kabukları, izmaritler, armut kabukları, kâğıt içinde getirilmiş soğuk et kırıntılarıyla kirletilmişti. Kantinin kapısında iş tulumları içinde üç mobilya işçisi duruyordu; kılığı pek perişan bir çalgıcı harpına dayanmış dinleniyordu; arada kazana atılan taşkömürünün çıkardığı gürültü, yankılanan bir ses, bir gülüş duyuluyordu. Frédéric birinci mevkiyi ayıran parmaklığı itince orada köpekleriyle beraber durmakta olan iki avcının rahatını bozdu.

Bir hayal görmüştü sanki

Kadın, bir bankın ortasına oturmuştu, yalnızdı; ya da, hiç değilse, delikanlı onun gözlerinden gelen kamaştırıcı parıltı içinde başka kimseyi seçemedi. Tam yanından geçerken, kadın başını kaldırdı; genç adam farkında olmadan omuzlarını kıstı; ve aynı yönde biraz ilerledikten sonra dönüp ona baktı.

Kadının başında geniş kenarlı bir hasır şapka vardı, pembe kurdelaları rüzgârda dalgalanıyordu. İki bö-

lük halinde kalın kaşlarının uçlarından geçen saçları aşağıya akarak yüzünün ovalini muhabbetle sıkıyor gibiydi. Benekli ve açık renkli muslin elbisesi sayısız kıvrımlarla ortalığı dolduruyordu. Elinde işlediği işe dalmıştı; düz burnuyla, çenesiyle, bütün bedeniyle mavi göğe çiziyordu kendini.

Kadın durumunu hiç bozmadığından, delikanlı onu süzdüğünü belli etmemek için bir sağa, bir sola gitti; sonra kanepenin karşısına konmuş güneş şemsiyesinin hemen yanına gelip dikildi; nehirdeki bir sandalı seyrediyormuş gibi bir tavır takındı.

Böyle parlak esmer bir ten, böyle alımlı bir endam, böyle içinden ışığı süzen ince parmaklar görmemişti ömründe. Nakış sepetine olağanüstü bir şeymiş gibi, hayretle bakıyordu. Adı neydi bu kadının, nerde otururdu, hayatı, geçmişi nasıldı? Odasındaki eşyayı, giydiği bütün elbiseleri, düşüp kalktığı insanları ne kadar tanımak isterdi; vücuduna sahip olma isteği bile, daha derin bir hevesin, sınırları olmayan kederli bir merakın altında silinip gidiyordu.

Başına eşarp bağlamış bir zenci kadın göründü, yaşına göre büyük gösteren küçük bir kızın elinden tutmuştu. Gözlerinden yaşlar yuvarlanan çocuk uykudan yeni uyanmıştı daha; kadın dizlerinin üstüne aldı onu. «Matmazel hiç uslu durmuyor; oysa büyüdü de; nerdeyse yedisine basacak; annesi hiç sevmez sonra onu; ne yapsa hoş görülüyor». Frédéric bir keşifte bulunmuş, bir şey elde etmiş gibi tat duyuyordu bunları işitmekten.

Endülüs asıllı diye düşündü kadın için. Melezdi belki de. Bu zenciyi de adalardan gelirken getirmişti.

Bu sırada sırtındaki mor çizgili uzun şal, teknenin bakır kaplamasının üstüne kaymıştı. Denizde, rutubetli akşamlarda kim bilir kaç kez bu şala sarınmış, ayak-

larını onunla örtmüş, içinde uyumuştu! Ama, yavaş yavaş kayan şal neredeyse denize düşecekti. Frédéric bir sıçrayışta yakaladı onu. Kadın :

— Teşekkür ederim, Mösyö, dedi.

Göz göze geldiler.

O sırada merdiven başında beliren Arnoux

— Hazır mısın karıcığım? diye bağırdı.

Matmazel Marthe ona doğru koştu, boynuna sarıldı, bıyıklarını çekiştirmeye başladı. Bir harp sesi yankılandı uzaktan uzağa o sırada; çocuk görmek istedi bu çalgıyı; az sonra zenci kadının gidip getirdiği çalgıcı birinci mevki salonuna girdi. Arnoux, bir zamanlar modellik yapan bu adamı tanımıştı, senli benli konuştu onunla; bu da şaşırttı orda bulunanları. Sonunda çalgıcı uzun saçlarını omuzlarının arkasına attı, kollarını açtı, çalmaya başladı.

Bir Doğu romansıydı bu, hançerlerden, çiçeklerden, yıldızlardan söz eden bir romans. Paçavralar içindeki adam dokunaklı bir sesle söylüyordu. Vapurun makine gürültüsü yanlış tempoyla söylenen ezgileri bastırıyor, adamsa bu kez daha bir kuvvetle vuruyordu çalgının tellerine; teller titreşiyor, çıkardıkları madeni sesler hıçkırıklar gibi, mağrur ve yenilmiş bir aşkın sızıltıları gibi yayılıyordu ortalığa. Nehrin iki yanına sıralanmış ağaçlıklar su yüzeyine kadar eğilerek uzanıp gitmekteydi; taptaze bir meltem vardı; Madam Arnoux belirsiz bakışlarını uzaklara dikmişti. Müzik bittiği zaman, bir düşten uyanıyormuşçasına, birçok kere gözlerini kırpıştırdı.

Çalgıcı ezilip büzülerek yanlarına yaklaştı. Arnoux ceplerinde para ararken, Frédéric kapalı avucunu adamın kasketine uzattı, sıkıla sıkıla açıp bir altın lira bıraktı oraya. Kendisini onun önünde bu sadakayı vermeye iten şey bencillik değil, onu da içine soktuğu bir kut-

sama düşüncesi, din duygusuyla karışık bir yürek işlemiydi.

Arnoux delikanlıya yolu göstererek kendileriyle birlikte yemeğe inmeye zorladı onu dostça. Frédéric demin yemek yemiş olduğunu söyledi; oysa açlıktan ölüyordu o sırada; üstelik tek meteliği kalmamıştı cebinde.

Sonra başkaları gibi bu salonda oturmaya hakkı olduğunu düşündü.

Burjuvalar yuvarlak masaların başlarına oturmuşlar, yemek yiyorlardı. Bir garson hizmet ediyordu. Mösyö ve Madam Arnoux, sağda, dip taraftaydılar. Uzun, kadife bir kanepeye oturdu, orda duran bir gazeteyi aldı eline.

Monterau'da inip Châlon'a giden posta arabasına bineceklermiş. Bir ay sürecekmiş İsviçre'deki gezileri. Madam Arnoux, çocuğu çok şımarttığı için kocasına çıkıştı. O da eğilip, onun kulağına, herhalde, tatlı sözler söyledi; gülümsedi çünkü. Sonra, Arnoux yerinde doğruldu arkasındaki pencerenin perdesini çekti.

Alçak ve bembeyaz tavandan çiğ bir ışık dökülüyordu. Frédéric, karşıdan kirpiklerinin gölgesini seçebiliyordu onun. Kadın dudaklarını bardağında ıslatıyor, parmaklarıyla küçük bir ekmek kabuğunu bölüyordu; bir altın zincirle bileğine bağlanmış lacivert taşlı madalyon arada bir tabağına çarparak şıngırdıyordu. Ama yemek salonunda bulunanlar buna dikkat etmez görünüyorlardı.

Bazen, yuvarlak pencerelerden, yolcu alıp vermek için gemiye yanaşan bir sandalın kayıp geçtiği seçiliyordu. Masa başında oturanlar pencerelere doğru eğiliyor, önünden geçtikleri yerlerin adlarını söylüyorlardı.

Arnoux yemekleri beğenmemişti; hesap gelince sesli sesli çıkıştı, indirim yaptırttı. Sonra delikanlıyı alarak bir şey içmek için geminin burnuna götürdü. Ne var

ki Frédéric az sonra yine o tentenin altına döndü; o arada Madam Arnoux da oraya gelmişti. Gri kapaklı ince bir kitap okuyordu. Zaman zaman ağzının iki ucu hafifçe kalkıyor ve alnı bir tat parıltısıyla aydınlanıyordu. Kadının ilgilenir göründüğü bu kitabın yazarını kıskandı. Ona baktıkça aralarında uçurumlar açıldığını hissediyordu. Tek bir sözcük söylemeden, tek bir anı bırakmadan, kesin olarak, birazdan onun yanından ayrılmak gerektiğini düşünmekteydi.

Sağda bir ova uzanıyordu; solda bir tepeye usulca kavuşan bir otlak. Tepede bağlar, cevizlikler, yeşillikler içinde bir değirmen seçiliyordu; daha ötede de göğün kıyısına bitişik beyaz kayalığın üstünde zikzaklar yaparak uzayan küçük küçük yollar. Kolunu bu kadının beline dolayıp, elbisesi sararmış yaprakları süpürürken, gözlerinin parıltısında sesini dinleyerek, yan yana, yamaçlara tırmanmak ne büyük bir mutluluk olurdu! Vapur durabilirdi burda pekâlâ, inebilirlerdi; ama işte, bu çok basit şey aslında, güneşi yerinden oynatmaktan daha kolay değildi!

Biraz daha uzakta sivri çatılı bir şato göründü, dörtköşe burçlarıyla. Binanın önünde çiçek tarhları vardı; ve yüksek ıhlamurların altında siyah kemerler gibi gömülü duran ağaçlı yollar. Onu gürgen fidanlarının arasından geçiyor olarak düşledi. Bu sırada kapının önünde, portakal saksılarının arasında, genç bir adamla genç bir kadın belirdi. Sonra bütün manzara silindi.

Küçük kız yanında oynuyordu. Frédéric çocuğu öpmek istedi; kız dadısının arkasına saklandı; annesi şalını kurtaran bu Mösyö'ye karşı gereği gibi davranmadığı için azarladı onu. Dolaylı yoldan bir başlangıç mıydı bu yoksa?

«Nihayet konuşacak mı benimle?» diye düşündü.

Vakit daralıyordu. Arnoux'ların evine kendisini na-

sıl davet ettirebilirdi acaba? Ne var ki kırları bürümüş güz renklerine dikkati çekmekten başka bir şey gelmedi aklına; sonra da :

— Nerdeyse kış geliyor, dedi; balolar ve şölenler mevsimi.

Arnoux bagajlarıyla uğraşıyordu o sıra. Surville kıyısı göründü; iki köprü yaklaşıyordu; bir iplik fabrikasını, sonra da bir dizi alçak evi geçtiler; bu evlerin önünde katran kazanları, odun alevleri vardı; çocuklar çember çevirerek kumlarda koşuyorlardı. Frédéric uzun kollu yelek giymiş bir adamı tanıdı, bağırdı ona

— Hey! Çabuk olsana!

Gelmişlerdi. Frédéric yolcu kalabalığı içinde Arnoux'yu güçbela bulabildi. Beriki onun elini sıkarken

— Umarım yine görüşürüz, aziz Mösyö, dedi.

Frédéric rıhtıma inince dönüp baktı, Madam Arnoux dümenin yanında ayakta duruyordu. Genç adam içine bütün ruhunu koyduğu bir bakış yolladı ona; ama o, bu davranışta hiçbir şey yokmuş gibi, aldırmadı. Frédéric, yanına gelen uşağının selamlarını hiç umursamadan

— Arabayı niçin buraya kadar getirmedin? diye çıkıştı.

Adamcağız özürler diledi.

Frédéric :

— Ne beceriksiz şeysin sen, diye bağırdı. Para ver bana!

Ve yemek yemek için bir hana gitti.

Bir çeyrek saat sonra, bir rastlantı sonucuymuş gibi posta arabalarının bulunduğu yere gitmek geldi içinden. Belki bir kez daha görürdü onu.

— Neye yarar ama? diye düşündü.

Ve faytona atlayarak yola düzüldü. Atların ikisi annesinin değilmiş. Kendisininkinin yanına koşmak için

tahsildar Mösyö Chambrion'dan atını istemiş. Dün yola çıkan İsidor akşama kadar Bray'de dinlenmiş, geceyi de Montereau'da uyuyarak geçirmiş; hayvanların böyle rahatça tırısa kalkmaları bundanmış.

Biçilmiş tarlalar göz alabildiğine uzanıp gidiyordu. Yolun iki yanı ağaçlıktı; birbiri ardısıra çakıl yığınlarına rastlanıyordu; yavaş yavaş, Villeneuve-Saint-Georges, Ablon, Châtillon, Corbeil ve başka yerler, bütün yolculuğu, belleğinde çok kesin çizgilerle canlanmaya başladı; öyleki şimdi yeni bazı ayrıntıları, daha gizli bazı özellikleri de seçebiliyordu; arabanın kalm bezden tentesi başının üstünde büyük bir sayvan meydana getiriyor ve kenarındaki kırmızı küçük püsküller serin rüzgârda durmaksızın uçuşuyordu.

Romantik öykülerde rastlanan kadınlara benziyordu bu kadın. Frédéric onun görünüşüne ne bir şey eklemeyi ne de ondan bir şey çıkarmayı istiyordu. Evren genişlemişti birdenbire. Her şeyin toplaştığı aydınlık noktada duruyordu bu kadın; —delikanlı arabanın sallantısına kendini bırakmış, gözkapakları yarı inik, bakışı bulutlarda, sonsuz ve düşçül bir sevinç içinde dalıp gitmişti.

Bray'de hayvanlara yulaf verilmesini beklemedi, bir başına önden yürüyüp gitti. Arnoux, «Marie!» diye seslenmişti ona. Sesini yükselterek «Marie!» diye bağırdı. Sesi yitip gitti havada.

Batıda kocaman bir kızıllık göğü tutuşturuyordu. Biçili tarlaların ortasında yükselen büyük buğday tınazlarının dev gölgeleri yansıyordu. Uzakta, bir çiftlikte bir köpek havlamaya başladı. Frédéric adsız bir sıkıntı duydu içinde, ürperdi.

Isidor gelip kendisine yetişince, arabayı sürmek için öne oturdu. Deminki hüznü geçmişti. Kesin olarak aklına koymuştu Ne yapıp yapıp Arnoux'ların evine

gidecek, onlarla ilişki kuracaktı. Evleri çok şirin bir yer olmalıydı. Arnoux'dan da hoşlanmış değil miydi? Hem sonra kimbilir?.. Tam bu noktada bir kan dalgası hücum etti yüzüne; şakakları uğuldadı; kırbacı şaklattı, dizginleri salıverdi; atları öyle koşturuyordu ki yaşlı arabacı boyuna :

— Yavaş! Ne olursunuz biraz yavaş! Çatlatacaksınız hayvanları, demek zorunda kaldı.

Frédéric yavaş yavaş yatıştı ve uşağının sözlerine kulak verdi.

Mösyö'yü büyük bir sabırsızlıkla bekliyorlarmış. Matmazel Louise arabayla ben de gideceğim diye tutturup ağlamış.

— İyi ama, kim bu Matmazel Louise?

— Bilmiyor musunuz, Mösyö Roque'un küçük kızı.

Frédéric kayıtsızca karşılık verdi

— Ha, o mu? Unutmuşum.

Bu arada atlar artık koşmayı bırakmıştı; ikisi de aksıyordu; Frédéric, Armes Meydanı'na, annesinin evinin önüne geldiği zaman Saint-Laurint'de saat dokuzu vurmaktaydı. Kırlara bakan büyük bahçesiyle bu ev memleketin en saygı duyulan kişisi olan Madam Moreau'nun itibarını daha arttırırdı.

Madam Moreau, şimdi sönmüş bulunan eski, soylu bir aileden geliyordu. Büyükleri onu halktan bir adamla evlendirmişti; kendisi gebeyken bir kılıç darbesiyle ölen kocası, yönetilmesi güç bir servet bırakmıştı ona. Madam haftada üç gün konuklarını ağırlar, arada bir de mükellef bir yemek verirdi. Ama bu yemeklerde yakılacak mumların sayısı önceden hesaplanırdı, o da başka; ve Madam Moreau her yıl çiftliklerinden alacağı geliri sabırsızlıkla beklerdi. Bir ayıp gibi gizlediği mali güçlükler onu çok ciddi biri haline getirmişti. Yine de erdeminin belirişinde ne bir iyilik taslama ne de sertlik

bulabilirdiniz. Onun en küçük iyilikleri bile büyük birer yardım gibi görünürdü. Biri bir uşak mı tutacak, biri genç kızlarını yetiştirmek mi istiyor, biri reçel mi yapmak niyetinde, mutlaka gelip Madam Moreau'ya danışırdı. Bölgesinde denet vb. gezilerine çıktığı zamanlar Sayın Piskopos da onun evine inerdi.

Madam Moreau, oğlu için büyük emeller besliyordu. Peşin bir ihtiyatla, hükümetin yerilmesini işitmekten pek hoşlanmazdı. İşin başında Frédéric'in korunmaya ihtiyacı vardı; sonra yetenekleri sayesinde danıştay üyesi, elçi, bakan olacaktı nasıl olsa. Sens Koleji'ndeki başarıları böyle bir umuda hak kazandırıyordu; birincilik ödülünü almıştı ya.

Salona girince herkes ayağa kalktı; sarılıp öpüşüldü; koltuklar ve sandalyelerle şöminenin çevresinde büyük bir yarım daire yapıldı. Mösyö Gamblin delikanlıya hemen Madam Lafarge[1] hakkında ne düşündüğünü sordu. Çağın bu en gürültü koparan davası ateşli bir tartışmaya yol açmakta gecikmedi; Madam Moreau tartışmayı kesti; Mösyö Gamblin çok bozuldu buna; çünkü geleceğin bir hukukçusu olarak genç adam için çok yararlı buluyordu bu tartışmayı; canı sıkkın, salondan çıktı.

Roque Baba'nın bir dostundan da, doğrusu, ancak bu umulurdu! Roque Baba'nın lafı açılmışken, geçenlerde Fortelle mülkünü satın alan Mösyö Dambreuse'den konuşuldu. Tahsildar, Mösyö Guizot'un[2] son kitabı

1 O yıllarda kamuoyunu çok uğraştıran ünlü zehirleme davası. Madam Lafarge kocasını zehirlemişti ve müebbet hapse mahkûm edilmişti (2 Eylül 1840).

2. Guizot: Louis Philippe çağında Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı yapmış ünlü politikacı. Sözü edilen kitap, onun, «Fransa'da Uygarlığın Tarihi» adlı yapıtıdır.

üstüne ne düşündüğünü öğrenmek için Frédéric'i bir kenara çekmişti. Herkes mali işlerin ne durumda olduğunu merak ediyordu; Madam Benoit sözü amcasına getirerek sorunu ustalıkla istenen noktaya yöneltti. Bu değerli akraba ne âlemdeydi? Artık bir haber alınamaz olmuştu ondan. Amerika'da uzak bir kuzeni mi vardı?

Bu sırada aşçı kadın Mösyö'nün çorbasının hazır olduğunu bildirdi. Herkes anlayış göstererek salondan çıktı. Yalnız kaldıkları zaman annesi alçak bir sesle

— Eee, ne var ne yok? dedi.

İhtiyar amca onu çok içten karşılamış, ama düşüncelerini de belli etmemiş.

Madam Moreau içini çekti.

«Şimdi nerdedir acaba?» diye düşünüyordu Frédéric.

Posta arabası yol alıyor olmalıydı şimdi, ve o, herhalde, şalına sarınmış, uykulu, güzel başını arabanın çuhasına dayamıştı.

Tam odalarına çıkıyorlardı ki *Cygne de la Croix*'nın garsonu bir pusula getirdi.

— Neymiş? diye sordu annesi.

— Deslauriers beni görmek istiyor, diye karşılık verdi genç adam.

— Ha, şu arkadaşın! dedi Madam Moreau alayla karışık bir küçümsemeyle. Tam da zamanını bulmuş doğrusu.

Frédéric bir kararsızlık geçirdi. Ama dostluk ağır bastı sonunda. Şapkasını aldı.

Annesi

— Bari çok geç kalma, dedi.

II

Charles Deslauriers'nin babası eski bir piyade yüzbaşısıymış, 1818'de görevinden istifa edip evlenmek için Nogent'a gelmiş, karısının drahomasıyla bir mübaşirlik satın almıştı. Bunun geliri kıt kanaat yaşamasına yetiyordu. Türlü haksızlıklara uğramış, eski yaraları depreşip duran, sürekli olarak imparatorluk günlerinin özlemini çeken bu adam, kendisini boğan öfkelerin acısını hep ailesinden çıkarırdı. Pek az çocuk onun oğlu kadar dayak yemiştir. Bütün bu dayaklara yumurcağın pek aldırdığı

yoktu. Araya girecek olsa, annesi de aynı kaba işleme uğruyordu. Sonunda, yüzbaşı, oğlunu götürüp kendi bürosuna yerleştirdi; sabahtan akşama kadar masa başında tutarak resmî kâğıtları kopya ettirdi; bu yüzden oğlanın sağ omzu öbüründen göze batacak kadar kuvvetlidir.

1833'te, yüzbaşı, mahkeme başkanının ricası üzerine mübaşirlik görevini başkasına devretti. Karısı kanserden öldü. Dijon'a gitti, orada yaşayacaktı; sonra, kur'a neferi müteahhidi olarak Troyes'te oturmaya başladı; Charles için küçük bir burs bulunca, Sens Koleji'ne yerleştirdi onu; Frédéric, Charles'ı burada tanıdı. Ama biri on iki, öbürü on beş yaşındaydı o sıra; ayrıca, mizaçtan ve soydan gelen bir sürü ayrılık vardı aralarında.

Frédéric'in dolabında her çeşit yiyecek, az bulunur şeyler, söz gelimi bir tuvalet kutusu bulunurdu. Sabahları geç kalkmayı, kırlangıçları seyretmeyi, piyesler okumayı sever, evdeki rahatın özlemini çeker, kolej hayatını yorucu ve sıkı bulurdu.

Oysa aynı hayat, mübaşirin oğluna iyi gelmişe benzerdi. Öyle çok çalışıyordu ki ikinci yılın sonunda üçüncü sınıfa geçti. Ama, yoksulluğundan ya da kavgacı huyundan olacak, çevresinde gizli bir düşmanlık ağı kurulmuştu. İşte, bir gün, bir hademe, ortaokul arkadaşlarının ortasında kendisine yoksul çocuk deyince boğazına sarılmıştı, üç öğretmen yardımcısı araya girmese öldürecekti adamı. Bu davranışına hayran olan Frédéric de boynuna sarılmıştı onun. O günden sonra arkadaşlıkları daha pekişti. *Büyüğün* sevgisi, kuşkusuz, küçüğün benlik duygusunu okşamış, öteki ise kendine sunulan bu bağlılığı bir mutluluk sayarak benimsemişti.

Babası tatil boyunca kolejde bırakırdı Charles'ı. Bir rastlantı sonucu eline aldığı bir Eflatun çevirisi onu coşturdu. Metafizik üstüne yazılmış kitaplara gömüldü; kısa zamanda büyük ilerlemeler gösterdi bu alanda; çünkü bu yapıtlara taze bir güçle ve özgür bir zekânın gururuyla sarılıyordu; Jouffroy'u, Cousin'i, Laromiguière'i, Malebranche'ı, İskoç filozoflarını, kısacası kitaplıkta ne varsa hepsini, elden geçirirdi. İstediği kitapları edinmek için kitaplığın anahtarını çalmaya kadar götürdü işi.

Frédéric ise daha az ciddi şeylerle oyalanıyordu. Trois-Rois

Sokağı'nda İsa'nın bir direğe kazınmış soyağacının ve katedralin cümle kapısının resmini yaptı. Ortaçağ dramlarından sonra anı kitaplarına, Froissart'a, Comines'e, Pierre d'Estoile'e, Brantôme'a merak sardırdı.

Bu okuduğu şeylerden kalan hayaller zihnini öyle uğraştırmaktaydı ki, bunları yaşatmak, canlandırmak istediğini duyuyordu. Bir gün Fransa'nın Walter Scott'u olma özlemiyle yanıp tutuşuyordu. Deslauriers ise en geniş bir uygulama olanağı taşıyan büyük bir felsefe sisteminin düşleri içindeydi.

Ders aralarında, avluda, duvar saatinin altına yazılmış ahlak öğüdünün karşısında, hep bunları konuşurlardı; okulun küçük kilisesinde, Saint-Louis'nin sakalları altında fısıldaşıkları bunlardı; bir mezarlığa bakan yatakhanede bunların düşünü görürlerdi.

Koleji bitirdikten sonra, ileride, yapacakları şeylerden konuşuyorlardı. Bir reşit olsun, Frédéric'in servetinden ayıracağı parayla büyük bir yolculuğa çıkacaklardı ilkin. Sonra Paris'e döneceklerdi, birlikte çalışacaklardı, hiç ayrılmayacaklardı; çalışmalardan yorgun düşünce de, saten kaplama tuvalet odalarında prenslerle sevişecekler, ünlü fahişelerle baş döndürücü zevk şölenlerine dalacaklardı. Ama bu umut coşkularını kuşkular izlerdi. Sözlerle büyüyen neşe taşkınlığından sonra derin sessizliklerin içine düşerlerdi.

Yaz akşamları, buğdaylar rüzgârda dalgalanır ve havada melek otu kokuları uçuşurken, bağların kıyısında uzanan taşlı yollarda ya da kırın ortasından geçen büyük yolda, uzun uzun yürüdükten sonra boğulacak gibi olurlar, başları dönmüş, sereserpe, kendilerini sırtüstü yere atarlardı. Kollu gömlekler giymiş öteki çocuklarsa bu sırada kovalamaca oynar, uçurtma uçururlardı. Yoklamacı gelip çağırırdı onları. İçlerinden küçük su yolları geçen bahçelerden, daha sonra da eski duvarlarla gölgeli caddelerden geçerek dönerlerdi; ıssız sokaklarda adımlarının sesi yankılanırdı, parmaklıklı kapı açılır, merdivenlerden çıkarlardı; büyük bir sefahat şöleninden dönmüşçesine hüzün olurdu hepsinin üstünde.

Okul müdürü iki arkadaşın birbirini karşılıklı uyarıp coşturduğunu ileri sürüyordu. Aslında, Frédéric, üst sınıflarda bir çalışma göstermişse dostunun destek ve itisiyle olmuştu bu; 1837 ders yılı tatilinde, onu, tanıştırmak için, annesinin evine götürdü.

Madam Moreau bu gençten hoşlanmadı. Charles tıka basa yemek yiyor, pazarları kiliseye gitmek istemiyor, boyuna cumhuriyetçi söylevler çekiyordu; sonunda, onun, oğlunu kötü yerlere götürdüğü kanısına kapıldı. İlişkileri göz altında tutulmaya başlandı; buysa iki arkadaşın birbirini daha çok sevmelerinden başka sonuç doğurmadı; ertesi yıl, Deslauriers kolejden çıkıp hukuk öğrenimini yapmak için Paris'e gittiği zaman ayrılmaları pek güç oldu.

Frédéric, orada ona kavuşacağını kurup durmuştu; iki yıldan beri görmemişlerdi birbirlerini; sarılıp öpüşme faslı bittikten sonra daha rahat konuşmak için köprülerin oraya gittiler.

Şimdi Villeneuve'da bir bilardo salonu işletmekte olan yüzbaşı, oğlu tutup vasi sıfatıyla gördüğü işlerin hesabını sorunca, hatta kendi adına aldığı parayı kesmek isteyince öfkeden kudurmuşa dönmüştü. Ama, ileride Hukuk Okulu'nda bir kürsü elde etmeyi aklına koymuş bulunan Deslauriers, parası olmadığı için Troyes'da bir dava vekilinin yanında kâtiplik yapmaya razı olmuştu. Birçok şeyinden keserek dörtbin frank biriktireceği; annesinin terekesinden eline hiçbir şey geçmese de, kendine sağlam bir yer yapıncaya kadar, şu üç yıl içinde, serbestçe çalışabileceği bir işi oluyordu böylece. Kısacası, Başkentte birlikte yaşama konusundaki eski tasarılarından, hiç değilse şimdilik, vazgeçmeleri gerekiyordu.

Frédéric başını önüne eğdi. Bozulan düşlerin ilkiydi bu.

– Aldırma, dedi yüzbaşının oğlu, hayat uzun; genciz ikimiz de. Gelip seni bulurum! Hiç merak etme.

Bunu söylerken iki eliyle tutmuş sarsıyordu arkadaşını; düşüncesini başka yöne çekmek için yolculuğu üstüne sorular soruyordu ona.

Anlatacak fazla şeyi yoktu Frédéric'in. Ama, Madam Arnoux'yu hatırlayınca kederini unuttu. Ondan hiç söz etmedi arkadaşına, utanıyordu. Buna karşılık Arnoux'dan uzun uzun bahsetti, söylevlerini, tavırlarını, ilişkilerini anlattı. Delauriers de bu tanışıklığı ilerletmesini önemle öğütledi.

Frédéric şu son sıralarda hiçbir şey yazmamıştı; edebî kanıları değişmişti: Şimdi bir yapıtta her şeyden önce tutkuya önem veriyordu; Werther, René, Franck, Lara, Lélia[3] gibi yapıtların yanında zayıf cinsten başka kitaplar da onda aynı coşkuyu uyandırabiliyordu. Kimi zaman iç çalkantılarını ancak müzikle dışavurabileceği sanısına kapılır ve birtakım senfoniler yazmaya özenirdi; kimi zaman da nesnelerin dış görünümlerine gönül verir, resim yapmak isterdi. Şiir de yazmıştı; Deslauriers, kendisine gösterdiği şiirleri çok beğenmişti; ama bu konuda başka çalışmaları olup olmadığını da sormamıştı.

Deslauriers de metafiziğe karşı tutku beslemiyordu artık. Daha çok Sosyal İktisada ve Fransız Devrimi'ne merak sardırmıştı. Yirmi iki yaşında, sıska, koca ağızlı, hareketlerinden emin, kocaman bir herif olup çıkmıştı. O akşam kötü bir *lasting* palto vardı üstünde; Frédéric'i görmek için Villeneuve yolunu yaya olarak teptiğinden ayakkabıları tozdan bembeyaz olmuştu.

Isidor yanlarına yaklaştı. Madam, Mösyönün dönmesini rica ediyormuş, üşütmesinden korktuğu için de paltosunu yollamış.

Deslauriers:

– Dur bakalım yahu! dedi.

Kanalla nehir arasındaki daracık adanın üstüne kurulmuş iki köprüde bir uçtan bir uca gidip gelmeye devam ettiler.

Nogent yönüne doğru yürüdükleri zaman karşılarında hafifçe eğimli bir küme ev belirdi; sağda, vanaları kapalı ahşap değirmenlerin arkasında, kilise görünüyordu; solda, belli belirsiz seçilebilen bahçelerin bitiminde kıyı boyunca uzanan ağaççıkların meydana getirdiği çitler. Paris yönünde ise, geniş şosenin dimdik indiği ve çayırların uzakta gecenin buğuları içinde kaybolduğu görülüyordu. Sessizdi gece, akçıl bir parıltısı var-

3 Werther (Goethe), René (Chateaubriand), Franck (Alfred de Musset), Lara (Byron), Lélia (George Sand).

dı. Nemli yaprakların kokusu onlara kadar geliyordu; yüz adım ötedeki bendin suyu, dalgaların karanlıkta çıkardığı o tatlı çırpıntıyla şırıldıyordu.

Deslauriers durdu.

– Şu zavallı insanların yataklarında rahat rahat uyumaları amma da tuhaf şey, dedi. Göreceksin bak, yeni bir 89 devrimi hazırlanıyor! Anayasalardan, fermanlardan, kurnazlıklardan, yalanlardan bıkıldı artık! Ah! Bir gazetem ya da bir kürsüm olsa, bunu anlatmak için nasıl silkelerdim sizi! Ne yaparsın ki her iş parayla dönüyor! Berbat şey bir meyhanecinin oğlu olmak, gençliğini ekmek parası peşinde koşarak harcamak!

– Benim orada sensiz yapacağımı düşünebiliyor musun? diyordu dostunun acısıyla kederi depreşen Frédéric. Beni seven bir kadın olsa, bir şeyler becerirdim belki... Niçin gülüyorsun? Aşk dehanın besinidir; soluk aldığı hava gibidir. Yüce yapıtları olağanüstü coşkular yaratır. Ama düşlerimin kadınını aramaktan vazgeçiyorum! Zaten, günün birinde ben; içinde elma mı değersiz cam mı olduğunu bilmediğim bir hazineyle birlikte sönüp gideceğim.

Bir adamın gölgesi uzadı kaldırımlarda ve şu sözleri işittiler.

– Hizmetkârınız, baylar!

Ufak tefek biriydi bu; üstünde kahverengi, bol bir redingot, başında siperliğinin altından sivri bir burun çıkan bir kasket vardı.

Frédéric:

– Mösyö Roque, siz misiniz? dedi.

– Ta kendisi! diye karşılık verdi ses.

Mösyö Roque, bahçesinde su kıyısına kurulu kurt kapanlarına bakmaya çıktığını anlatarak orada bulunuşunu haklı bir nedene bağladı.

Sonra da:

– Demek döndünüz memlekete? Çok güzel! Küçük kızım söylemişti geldiğinizi. Sağlığınız yerindedir inşallah. Herhalde hemen gitmeyeceksiniz? dedi.

Frédéric'in soğuk davranmasından olacak, uzaklaştı oradan. İşin gerçeği, Madam Moreau bu adamla görüşmezdi; Roque

Baba hizmetçisiyle nikâhsız yaşamaktaydı; bu yüzden de, bölgenin seçim kayıt memuru, Mösyö Dambreuse'ün kâhyası olduğu halde, pek az önem verilirdi kendisine.

Deslauriers:

– Anjou Sokağı'nda oturan banker mi bu? diye sordu. Bak, aslanım, ne yapacaksın biliyor musun?

Yanlarına yaklaşan Isidor bir kere daha engelledi konuşmalarını. Frédéric'i eve götürmek için kesin emir almıştı. Madam, nerede kaldı diye kaygılar içindeymiş.

– Anladık canım, anladık! Geliyor işte! Geceyi sokakta geçirmeyecek herhalde, dedi Deslauriers.

Uşak gidince de ekledi:

– Bu ihtiyara seni Dambreuselere götürmesini söyle; hiçbir şey zengin bir eve dadanmak kadar yararlı değildir! O ki siyah bir elbisen, beyaz eldivenlerin var, niçin kullanmayasın onları! Girmen gerekir bu çevreye! İlerde beni de sokarsın. Düşün bir, milyonları olan bir adam! Ne yapıp yapıp hoşuna gitmeye bak bu adamın. Karısının da. Seviş onunla!

Frédéric bir hayret çığlığı attı.

Deslauriers üsteledi:

– Ne oluyorsun yahu, ben burada en klasik şeylerden söz ediyorum sana. *İnsanlık Komedyası*'ndaki Rastignac'ı hatırlasana! Başaracaksın bunu, eminim.

Frédéric'in Deslauriers'ye öylesine büyük bir güveni vardı ki birden kendini sarsılmış hissetti ve Madam Arnoux'yu unutarak ya da bu ikinci kadın üstüne yapılan kehanete onu da karıştırarak, gülümsemekten alamadı kendini.

Deslauriers ekledi:

– Son bir öğüt: Sınavları vermelisin! Bir etiket her zaman için iyi bir şeydir. Sonra, Kalotik ve şeytani şairlerini de silkeleyip atman iyi olur; felsefe açısından 12. yüzyıl düzeyini aşmış değiller onlar. Senin umutsuzluğunu saçma buluyorum. Büyük adamlar başlangıçta daha büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır; Mirabeau'yu düşün söz gelimi. Üstelik, ayrılığımız da uzun sürmeyecek. Bizim dolandırıcı pedere bana yaptıklarını kusturacağım. Hadi, artık gideyim ben. Allah'a ısmarla-

dık. Yüz kuruş verebilir misin bana? Yemek borcumu ödeyeceğim.

Frédéric on frank verdi ona, sabahleyin Isidor'dan aldığı paradan bu kadar kalmıştı yanında.

Bu sırada, köprünün yirmi kulaç ötesinde, nehrin sol kıyısında, alçak bir evin penceresinde ışık parlıyordu.

Deslauriers ışığı gördü; şapkasını eline aldı ve tumturaklı bir edayla şöyle dedi:

– Venüs, ey göklerin kraliçesi, kulunuzum! Ama yoksulluk bilgeliğin anasıdır. Bu yüzden nice iftiraya uğradık, sen bizi esirge!

Başlarından geçen ortak bir serüveni hatırlatan bu sözler ikisini de neşelendirmişti. Kahkahalar atmaya başladılar sokakta.

Deslauriers, hana uğrayıp borcunu ödedikten sonra, Frédéric'i Hôtel-Dieu yol ağzına kadar geçirdi; orada uzun uzun kucaklaştıktan sonra, ayrıldılar.

III

Iki ay sonra, bir gün, Paris'te Coq/Héron Sokağı'na inen Frédéric, hemen büyük ziyaretini yapmayı tasarladı.

Şans da yardım etmişti kendisine. Roque Baba bir tomar kâğıt getirip vermiş, bunları Mösyö Dambreuse'ün evine giderek eliyle teslim etmesini rica etmişti. Ayrıca verdiği bir açık pusulada da hemşehrisini tanıtıyordu.

Madam Moreau bu harekete şaşmış göründü. Frédéric ise sevincini gizledi.

Mösyö Dambreuse'ün asıl adı Kont d'Ambreuse'dü; ama 1825'ten bu yana, yavaş yavaş soyluluğunu ve partisini bir yana bırakarak sanayiye yönelmişti ve bütün devlet dairelerinde gözü, her işte eli olan bütün fırsatları kullanan, bir Grek kadar becerikli, bir Auvergneli kadar çalışkan olan bu adam, söylendiğine göre, büyük bir servet yapmıştır; ayrıca Légion d'hon-

neur nişanının "officier" rütbesini taşıyordu, Aube şehri genel meclisi üyesiydi, milletvekiliydi, yakın günlerde de ayın üyesi olacaktı. Hatır kıramayan bir adam olduğundan sürekli olarak başkaları için yardım, nişan, tütün dükkânı açma izni isteyerek hükümet üyelerini bezdirdi; iktidardan hoşnutsuz olduğu zamanlarda da merkez sola doğru kayardı. Moda gazetelerinin sayfalarında adına sık sık rastlanan karısı, dilber Madam Dambreuse, yardımsever toplulukların oturumlarına başkanlık ederdi. Düşeslerin yüzlerine gülerek, soylu kesimin insanlarındaki kırgınlığı yatıştırır, Mösyö Dambreuse'ün hâlâ pişmanlık getirip kendilerine hizmette bulunabileceği izlenimini uyandırırdı onlarda.

Genç adam onlara giderken çok heyecanlıydı.

"Frağımı giyseydim keşke. Herhalde gelecek haftaki baloya beni de davet ederler. Bakalım ne diyecekler bana?"

Mösyö Dambreuse'ün bir burjuvadan başka bir şey olmadığını düşününce bir güven geldi içine; Anjou Sokağı'nın kaldırımına neşeyle atladı arabasından.

Dış kapının bir kanadını itip içeri girdi, avluyu geçti, merdivenleri çıktı ve renkli mermer döşeli bir koridora girdi.

Üstüne bakır çubuklarla kırmızı bir halı tutturulmuş çift taraflı dik bir merdiven parlak stuktan yapılmış yüksek duvarlara dayanmaktaydı. Merdivenin alt başında geniş yaprakları trabzanın kadifesi üstüne düşen bir muz ağacı vardı. Iki bronz şamdan, zincirlere asılı iki fanusu tutuyordu; kaloriferlerin açık hava deliklerinden ağır bir hava geliyor ve koridorun öbür ucunda bir silah koleksiyonunun altına asılmış bir duvar saatinin tiktaklarından başka ses işitilmiyordu.

Bir zil çaldı; bir uşak göründü, Frédéric'i küçük bir odaya aldı. Iki kasa ve gözleri dosya dolu iki dolap vardı burada. Mösyö Dambreuse ortadaki yuvarlak masanın başına oturmuş bir şeyler yazıyordu.

Roque Baba'nın mektubuna hemen bir göz attı, sonra kâğıt tomarını tutan bezi çakısıyla kesti, kâğıtları inceledi.

Ince yapılı biri olduğundan, uzaktan bakılınca hâlâ genç görünüyordu. Ama seyrelmiş ak saçları, zayıf kolları ve hele ola-

ğanüstü solgun yüzü onun epeyce çökmüş olduğunu ortaya koymaktaydı. Cam gözlerden daha soğuk bir anlam taşıyan gök yeşil gözlerinden acımasız bir enerji okunuyordu. Elmacık kemikleri çıkık, parmakları boğum boğumdu.

Sonunda kalktı yerinden, genç adama, tanıdığı kişiler üstüne, Nogent üstüne, çalışmaları üstüne bazı sorular sordu; daha sonra da eğilerek yanından savdı onu. Frédéric başka bir koridordan çıktı ve kendisini aşağıdaki avluda, arabalığın yanında buldu.

Yağız bir at koşulmuş mavi bir kupa arabası merdivenlerin önünde duruyordu. Kapısı açıldı, bir bayan bindi ve araba boğuk bir gürültü çıkararak kum üstünde ilerlemeye başladı.

Öbür yoldan giden Frédéric, çıkış kapısına arabayla birlikte ulaştı. Orası geniş olmadığından arabanın geçmesini bekledi. Genç kadın arabanın penceresinden sarkmış kapıcıya alçak sesle bir şeyler söylüyordu. Genç adam onun sadece mor bir örtüyle omzunu görebiliyordu. Bununla birlikte, içi mavi kumaş kaplamalı, sırmalı ve ipek saçaklı arabaya uzanıp baktı. Hanımın elbiseleri arabanın içini dolduruyordu; bu kaplamalı küçük kutudan bir süsen çiçeği kokusu, kadın zarafetinin tanımlanmaz soluğu yayılıyordu. Arabacı dizginleri gevşetti, hayvan köşe taşını dönüverdi birden ve araba gözden kayboldu.

Frédéric bulvarlarda yürüye yürüye geri döndü.

Madam Dambreuse'ü göremediği için üzülüyordu.

Montmartre Sokağı'nın biraz ilerisinde bir araba gürültüsü duyunca başını çevirdi ve sokağın öbür tarafında mermer bir tabelada şu yazıyı okudu:

JACQUES ARNOUX

Niçin daha önce aklına gelmemişti bu kadın? Suç Deslauriers'deydi. Dükkâna doğru yürüdü; ama içeri girmedi; onun dışarı çıkmasını bekledi.

Büyük camekânlarda ustaca sıralanmış heykeller, desenler, gravürler, kataloglar ve *Art Industriel*'in bazı sayıları görülüyordu; abone koşulları kapıya yazılmıştı; kapının tam orta yeri

yayımcının baş harfleriyle süslenmişti. Duvarlarda cilaları parlayan büyük tablolar, dipte ise içlerinde porselenler, bronz eşya ve ilgiye değer başka şeyler bulunan iki sandık vardı. Yukarıdan bir kadife perdeyle kapanan küçük merdiven bunları ayırıyordu ve saksonya işi, eski bir avize, döşemeyi kaplayan yeşil bir halı, halının üstünde duran kakmalı bir masa buraya dükkândan çok salon görünümü kazandırıyordu.

Frédéric desenleri incelemiş gibi bir tavır takınmıştı. Bir sürü kararsızlıktan sonra içeri girdi.

Bir memur perdeyi kaldırarak, Mösyönün saat beşten önce mağazada olamayacağını söyledi. Ama eğer bildirilecek bir şey varsa...

– Yok, yine gelirim, dedi Frédéric yavaşçana.

Bundan sonraki günler bir barınak aramakla geçti; sonunda Saint-Hyacinde Sokağı'nda, döşeli bir konağın ikinci katındaki bir odayı tutmaya karar verdi.

Koltuğuna yepyeni bir defter sıkıştırarak Hukuk Okulu'nun ilk derslerinde bulunmaya başladı. Üç yüz kesik saçlı gencin doluştuğu bir anfiteatrda kırmızı cüppeli bir ihtiyar yeknesak sesiyle ders veriyordu; kalem uçları kâğıtların üstünde cızırdıyordu. Frédéric, sınıfların tozlu kokusunu, sıraların o aynı biçimini, aynı sıkıntıyı yeniden bulmuştu bu salonda. On beş gün devam etti derslere. Ama daha 3. maddeye gelmeden Medeni Kanun'a boş verdi; daha Justinyen'i *Institutions*'unun *Summa divisio personarum* bölümünde Roma Hukuku'nun peşini bıraktı.

Daha önce düşlediği tatları bulamamıştı; bir okuma odasındaki kitaplardan nasibini almış, Louvre'daki koleksiyonları seyretmiş, üst üste birkaç kere tiyatroya gitmiş, sonunda da büyük bir aylaklık içine düşmüştü.

Bir sürü yeni olay gelip gelip hüznüne bitişiyordu. Çamaşırını düşünmesi, sabahları söylenerek yatağını yapmaya gelen ve ağzından alkol kokusu yayılan hastabakıcı kılıklı kapıcının kahrını çekmesi gerekiyordu. Kaymak taşından yapılma bir saatle süslü olan odasını hiç sevmiyordu. Bölmeler inceydi, biti-

şik odalarda öğrencilerin punç yaptıklarını, güldüklerini, şarkı söylediklerini işitiyordu.

Yalnızlık tak deyince Baptiste Martinon adlı eski bir arkadaşını aradı ve Saint-Jacques Sokağı'ndaki bir pansiyonda maden kömürü yanan bir ocağın başında harıl harıl Hukuk Muhakemeleri Usulü'ne çalışır buldu onu.

Karşısında alaca basmadan entari giymiş bir kadın oturmuş, çorap yamıyordu.

Çok yakışıklı denen kimseler vardır, Martinon onlardandı: boylu poslu, etlicene. düzgün yüzlü, mavimsi gözleri patlak patlak. Büyük bir çiftçi olan babası oğlunun hukukçu olmasını istemişti; o da, daha şimdiden, ağırbaşlı görünmek isteğiyle, çember sakal bırakmıştı.

Martinon, Frédéric'in sıkıntılarının akla yakın bir nedeni olmadığı ve bunlardan bir mutsuzluk sonucu çıkaramadığı için, onun hayat konusundaki sızlanmalarından pek bir şey anlamamıştı. Kendisi her sabah okula gidiyor, dersten sonra Luxembourg parkında bir dolaşıyor, akşamları yarım fincan kahvesini yudumluyor, yılda bin beş yüz frankla ve bu işçi kızın aşkıyla eksiksiz bir mutluluk içinde yaşıyordu.

"Ama ne mutluluk!" diye düşündü Frédéric.

Hukuk Okulu'nda Mösyö de Cisy adında başka biriyle tanışmıştı; soylu bir ailenin çocuğu olan bu arkadaş, tavırlarındaki incelikle bir genç kızı andırırdı.

Mösyö de Cisy, desenlerle uğraşır, gotik tarzı severdi. Kaç kere birlikte gidip Sainte-Chapelle'i ve Notre-Dame'ı hayranlıkla seyretmişlerdi. Ne var ki bu genç kişizadenin o incelikli davranışları en zavallı cinsinden bir zekâyı gösterıyordu. Gördüğü her şey şaşırtıyordu onu; en ufak şakaya kahkahalarla gülüyor ve öyle büyük bir saflık gösteriyordu ki Frédéric ilkin onu muzip biri sanmış, ahmağın teki olduğu yargısına sonradan ulaşmıştı.

Kısacası iç dökebileceği kimsesi yoktu Frédéric'in; bu yüzden Dambreuselerden bir çağrı bekleyip duruyordu.

Yılbaşında yeni yıllarını kutlayan kartlar gönderdi onlara; ama bir karşılık alamadı.

Art Industriel'e bir daha gitti.

Bir üçüncü sefer daha gitti oraya ve Arnoux'yu görebildi nihayet; adam, beş altı kişinin arasında bir tartışmaya dalmıştı, Frédéric'in verdiği selama şöyle bir karşılık verdi, o kadar. Bu da pek dokundu delikanlıya. Ama düşlerinin kadınına nasıl ulaşacağı konusunda olanaklar aramasını da önlemedi.

İlkin, tablo almak bahanesiyle sık sık dükkâna gitmeyi aklına koydu. Sonra, derginin mektup kutusuna "pek güçlü" ve ilişkiler sağlayabilecek türden birkaç yazı atmayı düşündü. Ama amaca kısa yoldan giderek, aşkını doğrudan doğruya açıklasa daha iyi olmaz mıydı? Bu fikirle, oturdu, lirik taşkınlıklar ve hitaplarla dolu on iki sayfalık bir mektup yazdı; ne var ki yırttı bu mektubu; daha sonra da hiçbir şey yapmadı, hiçbir girişimi olmadı; başarısızlık korkusu uyuşturmuştu onu.

Arnoux'nun dükkânının üstünde, birinci katta, her akşam ışık yanan üç pencere vardı. Bu pencerelerden gölgeler süzülüyordu; en çok da bir gölge: Onunki, Frédéric, hiç üşenmez, bu pencereleri, bu gölgeyi seyretmek için ta uzaklardan gelirdi.

Bir gün Tuileries Bahçesi'nde küçük bir kızın elinden tutmuş bir zenci kadına rastladı; bu ona Madam Arnoux'nun zenci hizmetçisini hatırlattı. O da başka kadınlar gibi buraya gelmiş olmalıydı; Tuileries'den ne zaman geçse ona rastlar mıyım diye küt küt atardı kalbi. Güneşli günlerde gezintisini Champs-Elysées'nin bitimine kadar uzatırdı.

Arabaların içine rahatça yayılmış, örtüleri rüzgârda dalgalanan kadınlar, atların şaşmaz adımları ve cilalı deriyi gıcırdatan belli belirsiz bir sallantıyla, önünden geçerlerdi. Arabalar gittikçe daha kalabalıklaşır, Rond-Point'dan sonra yavaşlayarak, bütün yolu kaplardı. Yeleler yelelere, fenerler fenerlere değerdi, çelik özengiler, gümüş gem sulukları, bakır tokalar parıltılar saçardı, kısa külot pantolların, beyaz eldivenlerin, araba kapılarındaki armaların arasında, Frédéric uzak bir dünyaya yitip gitmiş duygusu içinde olurdu. Gözleri kadın yüzleri üstünde gezinir, en belirsiz benzerlikler bile hemen Madam Arnoux'yu canlandırırdı belleğinde. Başka kadınlar arasında Madam Dambreuse'ünkine benzer şu küçük kupa arabalarından

birine binmiş olarak düşlerdi onu. Oysa o sırada güneş batmak üzere olur, soğuk bir rüzgâr ortalığı toza dumana boğardı. Arabacılar çenelerini boyun atkılarının içine daldırırlar, tekerlekler daha hızlı dönmeye koyulur, makadam yollar cızırdar dururdu; bu araba kalabalığı birbirini sıyırarak birbirinden ayrılarak büyük caddeyi hızla iner, sonra da, Concorde Meydanı'nda, dağılırdı. Gökyüzü bir arduvaz rengine bürünür, Tuileries'nin ardında. Bahçedeki ağaçlar, dorukları mor iki kocaman kitle meydana getirirdi. Sokak fenerleri yanmış olur; boylu boyunca yeşilsi bir renk alan Seine, köprülerin ayaklarında gümüş harelerle yaralanır dururdu.

Le Harp Sokağı'nda bir lokantaya gider kırk üç meteliğe karnını doyururdu.

Eski maun tezgâha, lekeli peçetelere, kirli gümüş takımlara ve duvara asılı şapkalara küçümseyerek bakardı. Çevresindekiler de öğrenciydi kendisi gibi. Profesörlerinden, metreslerinden konuşurlardı. Profesörler umurunda değildi onun! Sonra, ne zaman bir metresi olmuştu ki! Onların bu neşe gösterilerinden uzak kalmak için lokantaya mümkün olduğu kadar geç giderdi. Bütün masalar, yemek artıklarıyla dolu olurdu. Yorulmuş bulunan iki garson birer köşeye çekilip uyurlardı; tenha salonu bir mutfak kokusu, bir is, bir tütün kokusu doldururdu.

Yemekten sonra sokaklarda dolaşırdı ağır ağır. Sokak fenerleri sallanır dururdu, uzun sarımsı ışınları çamur üstünde titreşerek. Şemsiyeli gölgeler kayardı kaldırımların kenarından. Sokaklar pisti; bir pus inerdi; ona öyle gelirdi ki nemli karanlık, kendisini sarıp sarmalayarak, belli belirsiz bir şekilde yüreğine iniyor.

Bir pişmanlık duydu. Yine derslere döndü. Ancak, daha önce açıklanmış kavramları bilmediğinden en yalın şeyler bile birer bilmece gibi geliyordu ona.

Balıkçının oğlu Sylvio adlı bir roman yazmaya başladı. Olay Venedik'te geçiyordu. Erkek kahraman kendisiydi; kadın da Madam Arnoux Antoina'ydı; erkek, ona sahip olmak için bir sürü soylu kişiye kıyıyor, şehrin bir kısmını ateşe veriyor ve Montmartre Bulvarı'ndaki gibi Şam işi kırmızı perdeleri rüz-

gârda uçuşan balkonunun altında şarkılar söylüyordu. Ne var ki, yazdıklarının çoğunda başka yerlerden yaptığı alıntıların farkına varınca cesareti kırıldı; daha ileri götüremedi çalışmasını; işi iyice aylaklığa vurdu.

O zaman, Paris'e gelip odasını paylaşması için Deslauriers'ye yalvar yakar oldu. Kendisinin iki bin franklık geliriyle yaşamanın bir yolunu bulurlardı nasıl olsa; her şey daha iyiydi bu çekilmez hayattan. Ne var ki Deslauriers şimdilerde Troyes'den ayrılacak durumda değildi. Kendisine oyalayıcı şeyler bulması ve Sénécal ile sıkı ilişki kurmasını öğütlüyordu Frédéric'e.

Bir matematik okutmanıydı Sénécal; kafalı adamdı, cumhuriyetçi fikirler taşıyordu; hatta kâtibe kalırsa geleceğin bir Saint-Just'ü olabilirdi. Frédéric bu adamın beşinci kattaki odasına üç kere çıktı, ama o kendisini bir kere bile yoklamayınca, bir daha aramadı.

Eğlenmeyi denedi. Operadaki balolara gitti. Nedir ki bu şamatalı şölenler daha kapıda buz gibi dondurup bırakıyordu onu. Öte yandan, hemen her zaman bir domino partisiyle sonuçlanan bir akşam yemeğinin büyük giderlere yol açacağını düşünerek, beş parasız kalmak korkusuyla, bu tür eğlencelerden sakınıyordu.

Yine de, sevilmeye layık bir erkek olduğu kanısındaydı. Kimi zaman, yüreği umutlarla dolup taşarak uyanır, bir randevuya gidiyormuş gibi özenle giyinir, dolanır dururdu Paris sokaklarını. Önü sıra yürüyen ya da karşıdan gelen her kadın için "İşte bu!" diye düşünürdü. Her seferinde de yeni bir hayal kırıklığına uğrardı. Kafasındaki Madam Arnoux fikri bu özlemleri kuvvetlendiriyordu. Belki de, günün birinde yolu üstünde buluverecekti onu; yanına nasıl yaklaşırdı acaba? Ne düşler kurmuyordu ki bu konuda? Rastlantının umulmadık cilveleri olacaktı, söz gelimi korkunç bir felaketten kurtaracaktı onu.

İşte böyle akıp gidiyordu günler, aynı sıkıntılar, aynı alışkanlıklar içinde. Odéon'un kemerleri altında birtakım broşürler karıştırıyor, gidip bir kahvede *Revue des Deux Mondes* adlı dergiyi okuyor, Collège de France'ın bir sınıfına giriyor, bir saat Çince ya da ekonomi dersi dinliyordu. Her hafta Deslauri-

ers'ye uzun mektuplar yazıyor, ara sıra akşam yemeğini Martinon'la beraber yiyor, kimi zaman Mösyö de Cisy'i görüyordu.

Bir piyano kiraladı, bir iki Alman valsi besteledi.

Bir akşam, Palais-Royal Tiyatrosu'nda, sahneye yakın localardan birinde Arnoux'yu gördü; bir kadın vardı yanında. O muydu yoksa? Loca boyunca çekilmiş yeşil tafta perdeden yüzü görülmüyordu. Nihayet sahneyle birlikte locanın perdesi de açıldı. Uzun boylu, otuz yaşlarında, solgun bir kadındı bu; güldükçe, kalın dudaklarının arasından pırıl pırıl dişleri görünüyordu. Arnoux ile senli benli konuşuyor, yelpazesiyle parmaklarına vuruyordu onun. Sonra, sarışın bir genç kız gelip aralarına oturdu; demin ağlamış gibi göz kapakları azıcık kızarmıştı. O geldikten sonra, Arnoux hep onun omzunun üstünden eğilerek konuştu kadınla; kadın hiç karşılık vermeksizin dinliyordu. Frédéric, sade, devrik yakalı, koyu renkli, gösterişsiz giysiler içindeki bu iki kadının toplumsal durumlarının ne olabileceği konusunda kafa patlattı durdu.

Oyun bitince, seyirci kalabalığıyla sıkış sıkış olan koridorlara seğirtti. Arnoux, hemen önünde, iki kadının koluna girmiş, basamak basamak iniyordu merdivenleri.

Birdenbire yüzü bir havagazı lambasıyla aydınlandı. Şapkasında bir yas şeridi vardı. Ölmüş müydü yoksa o? Bu düşünce Frédéric'i öylesine şiddetle sarsmıştı ki ertesi gün hemen *Art Industriel*'e koştu ve vitrinin önünde duran gravürlerden birini satın aldı; parayı öderken dükkândaki çırağa Mösyö Arnoux'nun sağlığının yerinde olup olmadığını sordu.

Çırak karşılık verdi:

– Çok iyi!

Beti benzi atan Frédéric ekledi:

– Peki, ya Madam?

– O da iyi!

Frédéric gravürünü almayı unutarak dışarı çıktı.

Kış sona erdi. Baharla hüzünleri de azalmıştı; sınavlara hazırlanmaya başladı, zoru zoruna geçer not aldı ve Nogent'a gitti.

Annesinden laf işitmemek için Troyes'a, arkadaşını görmeye hiç gitmedi. Yeni ders yılı için Paris'e dönünce, eskiden oturduğu odadan çıktı, Quai de Napoléon'da iki oda tuttu, döşedi. Dambreuse'lere çağrılmak umudu uçup gitmişti; Madam Arnoux'ya karşı beslediği büyük tutku da sönmeye başlamıştı.

IV

Aralıkta bir sabah, Usul Hukuku dersine giderken, Saint-Jacques Sokağı'nda her zamankinden fazla bir kaynaşma fark eder gibi oldu. Öğrenciler kahvelerden dışarı fırlıyor ya da açık pencerelerden, evden eve birbirlerine sesleniyorlardı; dükkân sahipleri, kaldırımın ortasında toplaşmışlar, kaygılı bakışlarla bakıyorlardı; pancurlar kapanıyordu; Soufflot Sokağı'na geldiğinde Panthéon'un çevresinde büyük bir kalabalığın toplanmış olduğunu gördü.

Beşerden on ikişere kadar değişen gruplar halinde, genç adamlar, kolkola dolaşıyor ve orada burada duran daha büyük gruplara katılıyorlardı; belediye zabıta memurları üç köşeli şapkalarını yana yıkmış, elleri arkada, ağır çizmeleriyle kaldırımları toklata toklata duvarlar boyunca gidip gelirken, meydanın bitiminde, parmaklıkların önünde, iş elbiseli birtakım adamlar söylev çekmekteydiler birbirlerine. Herkeste esrarlı ve şaşkın bir hava vardı; belli bir şey bekleniyordu; herkesin dudağının ucunda bir soru.

Frédéric, sarışın, sevimli, XIII. Louis çağının ince beğenili kişileri gibi bıyıkları ve barbişleri olan bir gencin yanında duruyordu. Karışıklığın nedenini ona sordu.

– Bir şey bildiğim yok, diye karşılık verdi öteki, zaten kimsenin bir şey bildiği yok ya! Şimdi de bu moda oldu! Amma da komedi ha!

Ve bir kahkaha attı.

Humann nüfus sayımıyla ilgili olarak Garde National'de imzalattırılan Reform dilekçeleri, daha başka olaylar, altı aydan beri Paris'te anlaşılır cinsten olmayan bazı sokak gösterilerine yol açmıştı.[4] Bu gösteriler öyle sık tekrarlanıyordu ki gazeteler de artık söz etmez olmuştu bunlardan.

– Ne bir şekli ne de bir rengi var bunların, diye devam etti Frédéric'in yanında duran genç. Efendim, öyle sanıyorum ki soysuzlaştık biz! O mutlu XI. Louis çağında, hatta Benjamin Constant çağında, öğrenciler arasında daha fazla serkeşlik vardı. Bakıyorum da bunların hepsi koyun gibi sessiz, hıyar gibi ahmak; bakkal çakkal olmaya layık hepsi de. Hay Allah! Bunlar mı okul gençliği denen kimseler?

Robert Macaire rolündeki Frédérick, Lemaître gibi kollarını açtı.

– Okul gençliği, kutsuyorum seni! diye bağırdı.

Sonra, bir şarap dükkânının önünde bulunan istiridye kabuklarını karıştıran bir paçavracıya laf attı:

– Sen de mi okul gençliğine mensupsun?

Ihtiyar, çok çirkin suratını ona çevirdi, bu suratta gri bir sakalın ortasında kırmızı bir burun, sarhoş ve anlamsız iki göz seçiliyordu.

– Değilsin, değilsin! Sen, daha çok *türlü halk gruplarında, avuç avuç altın saçtığı görülen o cani suratlı herifferden biri* gibi görünüyorsun gözüme... Saç, muhterem peder, saç! Albion'un hazineleriyle boz, ayart beni! *Are you English?* Şahın armağanlarını almazlık edemem! Biraz da gümrük birliğinden konuşalım.

Frédéric, birinin omuzuna dokunduğunu hissetti; dönüp baktı: Martinon'du bu; yüzünde renk kalmamıştı.

– Al bakalım! dedi, derin derin iç çekerek, bir patırtı daha!

---

4 Maliye Bakanı Humann, vergi mükellefi sayısını artırmak için bir nüfus sayımı yaptırmıştı (1841). Ancak bu iş iyi yönetilmediği için yer yer ayaklanmalar olmuş, kanlı olaylar çıkmıştı. Sözü edilen Reform ise seçim hakkı karşılığında yurttaştan alınan vergi miktarının azaltılması konusundaydı.

Tehlikeye düşmekten korkmuş, sızlanıyordu. Özellikle işçi elbiseli adamlardan kuşkulanmaktaydı; bunlar mutlaka gizli örgütlere bağlı kimselerdi.

Bıyıklı genç:

– Gizli örgütler mi? diye sordu. Burjuvaları dehşete düşürmek için Hükümetin başvurduğu bayat bir palavradır bu!

Martinon, polisten korktuğu için, daha alçak sesle konuşmasını söyledi ona.

– Demek siz, hâlâ inanıyorsunuz! Sonra, Mösyö, benim bir hafiye olup olmadığımı biliyor musunuz bakalım?

Bu sözden sonra ona öyle bir bakış baktı ki, iyice altüst olan Martinon, bir süre bunun bir şaka olduğunu anlayamadı. Kalabalık itiyordu onları; üçü de bir geçitle yeni anfiteatra giden küçük merdivenin üstüne çıkmak zorunda kaldı.

Çok geçmeden kalabalık kendiliğinden yarıldı; birçok baş göründü; kalın redingotunun içinde, gümüş çerçeveli gözlüklerini havaya kaldırarak, astımdan hırıltıyla soluyarak ağır adımlarla dersini vermeye giden ünlü profesör Samuel Rondelot'u selamlıyorlardı. Bu adam 19. yüzyılın en parlak hukukçularından biri olup Zacharielerin, Ruhdorffların rakibiydi. Yeni unvanı, Ayan üyeliği de onun tavırlarında bir değişiklik meydana getirmemişti.

Yoksul bir adam olarak biliniyor ve kendisine büyük saygı gösteriliyordu.

Bu sırada, meydanın dibinden, birkaç kişi bağırdı:

– Kahrolsun Guizot!

– Kahrolsun Pritchard![5]

– Kahrolsun satılmışlar!

– Kahrolsun Louis-Philippe!

Kalabalık kıpırdadı ve kapatılmış bulunan avlu kapısının önüne doğru akarak profesörün daha uzağa gitmesine engel oldu. O da merdivenin önünde durdu. Az sonra üç basamağın

5 Pritchard, bir İngiliz konsolosunun adıdır; Okyanusya'da Tahiti'de, yerlileri Fransız makamlarına karşı ayaklandırmıştı. Olay Fransız kamuoyunda büyük tepkiler yaratmıştı. Yalnız, Flauben, yukarıdaki sahneyi 1841'de anlatıyor; oysa Pritchard olayının tarihi 1844'tür.

onuncusunun üstünde göründü. Konuştu; büyük bir uğultu sesini bastırdı. Demin herkes tarafından sevildiği halde, şimdi nefret edilen biri oluvermişti; çünkü otoriteyi temsil ediyordu. Sesini duyurmak için giriştiği her yeni çabada bağrışmalar yeniden başlıyordu. Öğrencileri arkasına takıp sürüklemek amacıyla büyük bir kol hareketi yaptı. Genel bir gürültüyle yanıt verildi buna. Küçümser bir tavırla omuzlarını silkti ve geçitin içinde kayboldu. O anda Martinon da sıvışmak için bulunduğu yerin elverişliliğinden yararlanmıştı.

Frédéric:

– Korkağa bak! dedi.

– İhtiyatlı bir arkadaş, dedi öteki.

Kalabalıktan bir alkıştır koptu. Profesörün ortadan çekilmesi bir zafer sayılmıştı. Bütün pencereler olanları izleyen meraklı başlarla doluydu. Bir grup Marseillaise'i söylemeye başlamıştı; kimileri Béranger'in[6] evine gitmeyi öneriyorlardı.

– Lafitte'in evine!

– Chateaubriand'ın evine![7]

Sarı bıyıklı genç de:

– Voltaire'in evine! diye bağırdı.

Belediye zabıta memurları kalabalığın içinde dolaşmaya çabalıyor ve ellerinden geldiğince tatlı bir dil kullanarak:

– Yürüyünüz baylar, hadi çekilelim baylar! diye bağırıyorlardı.

Bir ses yükseldi:

– Kahrolsun kasaplar!

Eylül karışıklıklarından beri ağızdan düşmeyen bir sövgü olmuştu bu. Herkes tekrarladı bu sövgüyü. Kamu düzeninin bekçileri ıslıklanıyor, yuhalanıyordu; bet beniz kalmamıştı zabıta memurlarında; içlerinden birisi dayanamadı artık, yanına iyice sokulup suratına gülen ufarak bir genci öyle bir savurdu ki, delikanlı beş adım öteye, şarap dükkânının önüne düştü sırtüstü. Herkes yana doğru açıldı; ama hemen hemen aynı

6 Béranger, öğrencilerin çok sevdiği bir cumhuriyetçi.

7 Chateaubriand hem meşru krallığa bağlılığını sürdürüyor hem de demokratik eğilimler taşıyordu.

anda o zabıta memuru da, saçları muşamba kasketinin altından bir bohça kıtık gibi taşan Herkül soyu bir gençten yediği yumrukla yerde bulmuştu kendini.

Bu genç, birkaç dakika Saint-Jacques Sokağı'nın köşesinde durduktan sonra, koltuğundaki büyük mukavva kutuyu hemen bir tarafa atarak belediye zabıta memurunun üstüne atıldı, altına alarak suratını yumruklamaya başladı. Öbür zabıta memurları koşuştular. Bu yaman çocukta öyle bir güç vardı ki zaptedebilmek için hiç değilse dört memurun üstüne çullanması gerekti. İkisi yakasına yapışmıştı; ikisi kollarından çekiyor, bir beşincisi diziyle karnına vuruyor ve hepsi ona haydut, katil, tahrikçi diye bağırıyordu. Göğüs bağır açık, üst baş paramparça, suçsuz olduğunu söylüyordu o; bir çocuğa vurulduğunu görünce kendini tutamamıştı.

– Adım Dussardier! Cléry sokağında dantela ve tuhafiye eşyası satan Valinçart kardeşlerin yanında çalışıyorum. Kutu nerede? Kutumu isterim!

Boyuna tekrarlayıp duruyordu:

– Dussardier!.. Cléry Sokağı'nda. Kutum!

Bununla birlikte yatıştı, metin bir tavır takındı. Descartes Sokağı'ndaki karakola götürülmesine karşı koymadı. Büyük bir kalabalık da peşinden gitti. Frédéric'le bıyıklı genç de hemen arkasına takıldılar, bu dantelacı çırağına hayran olmuştu. Devleti temsil eden kuvvetlerin gösterdiği şiddet hareketleri tepelerini attırmıştı.

İlerledikçe kalabalık azalıyordu.

Belediye zabıta memurları arada bir dönüp kudurmuş gözlerle arkaya bakıyorlardı; yaygaracılar için yapacak, meraklılar için de görülecek bir şey kalmamıştı, hepsi de yavaş yavaş kalabalıktan kopup uzaklaşıyordu. Gelip gidenler Dussardier'ye bakıyor ve yüksek sesle aşağılayıcı yorumlara girişiyorlardı. Evinin kapısı önünde duran bir kocakarı bu götürülenin ekmek çalmış olduğunu bağırmaktan bile çekinmedi; bu haksızlık iki ahbabın öfkesini daha da artırdı. Sonunda karakolun önüne gelindi. Kala kala yirmi kişi kadar kalmışlardı. Askerleri görünce onlar da dağıldı.

Frédéric'le arkadaşı cesaret göstererek demin içeri atılan genci görmek istediklerini söylediler. Nöbetçi, üstelerlerse, kendilerini de deliğe tıkmakla tehdit etti onları. Karakol komutanını görmek istediler, adlarını, hukukta öğrenci olduklarını, mahpusun okul arkadaşları olduğunu söylediler.

Bomboş bir odaya soktular onları; sıvası kararmış dört duvarın önüne dört sıra uzatılmıştı. Dipte küçük bir pencere açıldı. Dussardier'nin gürbüz yüzü göründü; darmadağın saçları arasında dürüst, anlamlı gözleriyle, ucu dörtköşe burnuyla uysal bir köpeğin yüzünü hatırlatıyordu.

– Bizi tanımıyor musun? dedi Hussonnet.

Bıyıklı gencin adı Husonnet'ydi.

– Ama... diye kekeledi Dussardier.

Hemen atıldı öteki:

– Budalalık etme şimdi; herkes senin de bizim gibi Hukuk'ta öğrenci olduğunu biliyor.

Boyuna göz kırptıkları halde Dussardier bir şey anlamamıştı bundan. Bir ara kendini toplar gibi oldu, sonra birdenbire sordu:

– Bizim kutu bulundu mu?

Umudunu kesmiş olan Frédéric gözlerini tavana dikti. Hussonnet cevap verdi:

– Ha, şu içine ders notlarını koyduğun kutu mu? Evet, bulundu! Hiç merak etme!

Yeniden kaş-göz işaretlerine başladılar. Dussardier sonunda onların kendisine yardım etmek için geldiğini anladı; onların başını derde sokmaktan korkarak kesti sesini. Kendisini üniversite öğrencilerinin toplum düzeyine yükselmiş, elleri bunca beyaz olan bu gençlere denk tutulmuş görünce bir çeşit utanç da duymuştu zaten.

– Birilerine bildirilecek bir şeyin var mı diye sordu Frédéric.

– Hayır, sağ olun, kimseye yok.

– Peki ailen?

Karşılık vermeden başını önüne eğdi; zavallı çocuk piçti. İki ahbap onun bu susuşuna şaşıp kalmıştı.

– Tütün filan var mı? dedi Frédéric.

Dussardier ceplerini aradı, bir piponun parçalarını çıkardı; lüle taşından yapılmış güzel bir pipoydu bu; haznesi kara ağaçtan, kapağı gümüşten, ağızlık kısmı kehribardan yapılmıştı.

Üç yıldır bu pipoyu bir şaheser haline getirmeye çalışıyordu. Özenle, lülesini güderi bir kılıf içine koyuyor, tütünü mümkün olduğu kadar yavaşça içine çekiyor, aleti mermer bir yüzeyin üstüne koymamaya dikkat ediyor ve her akşam, yatağının başucuna asıyordu. Şimdi bu ayrı parçaları, tırnakları kanayan elinin içinde sallıyor; çenesi göğsüne düşmüş, gözbebekleri sabit, anlatılmaz bir hüzün dolu bakışlarla mutluluğunun bu yıkıntılarına bakıyordu.

– Birkaç yaprak sigarası versek ona, diye mırıldandı Hussonnet, bir elini cebine götürerek.

Ama Frédéric daha önce davranıp pencerenin kenarına içi dolu bir tabaka koymuştu bile.

– Al bunu! Hadi Allah'a ısmarladık, metin ol!

Dussardier kendisine uzanan iki eli kaptı. Büyük bir taşkınlıkla sıkıyor, sesi hıçkırıklarla kesiliyordu.

– Nasıl? Benim için, ha? benim için!..

İki dost, onun minnet duygularını işitmek istemeyerek dışarı çıktılar, karınlarını doyurmak için Luxembourg'un karşısındaki Tabourey Kahvesi'ne gittiler.

Hussonnet, bir yandan bifteğini keserken, arkadaşına moda dergilerinde çalıştığını, *Art Industriel*'e reklam taslakları hazırladığını söyledi.

– Jacques Arnoux'nun mağazasında, değil mi? dedi. Frédéric.

– Tanıyor musunuz onu?

– Evet! Daha doğrusu, hayır!.. Görmüşlüğüm var kendisini; bir yerde rastlamıştık.

Arnoux'nun karısını da ara sıra görüp görmediğini sordu, gelişigüzel bir şey soruyormuş gibi.

Bohemyalı genç:

– Ara sıra, diye karşılık verdi.

Frédéric yeni sorular sormaya cesaret edemedi; bu adam

çok önemli bir yer kazanmıştı hayatında; yemek paralarını ödedi; öteki karşı koymaya hiç kalkışmadı buna.

Duyguları karşılıklıydı; adreslerini verdiler birbirlerine; Hussonnet, samimi bir tavırla, Fleurus Sokağı'na kadar kendisiyle yürümesini istedi ondan.

Arnoux'nun adamı, soluğunu tutarak yüzünü müthiş bir şekilde burıştırduğu ve horoz gibi ötmeye başladığında bahçenin ortasına gelmişlerdi. Çevredeki bütün horozlar da zincirleme kukurikularla karşılık verdiler ona.

– Bir işarettir bu, dedi Hussonnet.

Bobino Tiyatrosu'nun yanında, küçük bir yolla gidilen bir evin önünde durdular. Bir çatı penceresinde, latin çiçekleri ve ıtırşahiler arasında, başı açık, korseli genç bir kadın göründü, iki koluyla yağmur oluğuna dayanıyordu.

– Günaydın, meleğim, merhaba yavrım, dedi. Hussonnet ona öpücükler göndererek.

Bir tekme vurarak kapıyı açtı ve kayboldu.

Frédéric bütün hafta bekledi onu. Yemeğe alıkonmak için sabırsızlık gösterdiği sanılmasın diye evine gitmeye cesaret edemedi; ama bulmak umuduyla Quartier Latin'in altını üstüne getirdi. Bir akşam rastladı ona. *Quai Napoléon*'daki odasına götürdü.

Uzun uzun konuştular, içlerini açtılar birbirlerine, Hussonnet tiyatro alanında ün ve para kazanmak tutkusundaydı. Kabul edilmeyen birkaç vodvilin hazırlığına katılmış, "büyük planlar" yapmış, şarkı güfteleri çiziktirmişti; bu şarkılardan bir ikisini söyledi. Sonra, kitap rafında Hugo'nun ve Lamertine'in birer yapıtı gözüne ilişince, alaylı bir dille Romantik okula verdi veriştirdi. Bu şairlerin ne sağduyuları vardı ne de kural bilirlerdi; en önemlisi, Fransız değillerdi bunlar! Kendisi, dilini iyi bilmekle övünüyor, ciddi sanat konularıyla karşılaştıkları zaman delişmen kişileri belirleyen o acımasız hırçınlıkla, o bilgiçlik kokan beğeniyle en güzel edebiyat parçalarını didikliyordu.

En sevdiği şeylerin böyle aşağılanması incitmişti Frédéric'i; bir ara arkadaşlık ilişkisini kesmek bile geçti aklından, Ama mutluluğunun bağlı olduğu soruyu şimdi burada niçin sorma-

sındı? Ve sordu bu edebiyatçı oğlana: Kendisini Arnouxların evine götürebilir miydi?

Ondan kolay ne vardı ki, ertesi gün buluşmak için sözleştiler.

Husonnet randevuya gelmedi; daha sonraki üç randevuya da gelmedi. Bir Cumartesi, saat dört sularında, birden damladı. Ama, altlarında hazır araba varken, ilkin bir loca bileti almak için Théatre-Français'in önünde durdu; sonra bir terziye, bir dikişçi kıza uğradı; kapıcı odalarına girip birtakım pusulalar yazdı. Sonunda Montmartre Bulvarı'na gelebildiler, Frédéric dükkânın içinde yürüdü, merdivenleri çıktı. Arnoux, masasının önündeki aynada görüp tanıdı Frédéric'i; yazdığı yazıyı kesmeksizin, bir elini omzunun üstünden uzattı ona.

Ayakta duran beş altı kişi, avluya bakan bir tek pencereyle aydınlanan daracık odayı doldurmaktaydı. Dipte, kahverengi yünlü kumaştan bir kanepe, aynı kumaştan yapılmış iki perdenin arasında kalan girintiye yerleştirilmişti. Kâğıt yığınları yükselen şöminenin üstünde bronz bir Venüs vardı; pembe mumlarla donatılmış iki şamdan ona paralel olarak yükseliyordu. Sağda, bir dosya dolabının yanında, başından şapkasını çıkarmamış bir adam, bir koltukta gazete okuyordu; duvarlar, estamplardan, tablolardan, çağdaş ustaların Jacques Arnoux'ya içten bir sevgi beslediklerine tanıklık eden sunularla süslenmiş değerli gravürlerinden, desenlerinden görünmez olmuştu.

Arnoux, Frédéric'e dönerek:

– Ne haber? dedi, iyisiniz ya?

Onun vereceği karşılığı beklemeden, Husonnet'e alçak sesle sordu:

– Adı neydi arkadaşınızın?

Sonra yüksek sesle:

– Bir sigara alsanıza, dedi, dolabın üstündeki kutudadır.

Art Industriel, Paris'in tam da göbeğinde bir yerdeydi; rahat bir buluşma yeriydi; rekabetlerin içli dışlı sürtüştüğü taraflsız bir alan. O gün orada kralların portrelerini yapan Anténor Braive, Cezayir savaşları konulu desenleriyle adını kitlelere duyurmaya başlayan Jules Burrieu, karikatürcü Sombaz, heykeltıraş Vourdat ve başkaları vardı; bunların hiçbir öğrencinin

kendileri hakkındaki önyargılarını doğrulamamıştı; hareketleri yalın, konuşmaları serbestti. Mistik Lovarias açık saçık bir öykü anlatmaya başladı; doğu manzaralarının yaratıcısı o pek ünlü Dittmer ise yeleğinin altına yün bir kazak giymişti, yine dönmek üzere omnibüse binip gitti.

Ilkin, eskiden modellik yapan Apollonie adlı bir kadından konuşuldu; Burrieu onu bulvarda dört altı bir araba içinde gördüğünü iddia ediyordu. Hussonnet bu değişimin nedenini Apollonie'nin bir sürü koruyucu edinmesiyle açıkladı.

– Görüyor musunuz, Paris kızlarını nasıl da tanıyor şu çapkın! dedi Arnoux.

– Sizden sıra kalırsa efendim! diye karşılık verdi.

Sonra, Apollonie'nin başını gösteren birkaç tablo üstünde tartışıldı. Orada olmayan sanatçılar eleştirildi. Eserlerinin yok pahasına gitmesine şaşıyorlardı; hepsi de yeterince kazanamadığı için sızlanıyordu; o sırada orta boylu bir adam girdi; ceketi tek düğmeyle iliklenmişti, gözleri parıl parıldı, biraz kaçık bir görünümü vardı.

– Ne burjuvalarsınız sizler yahu! dedi. Ne oluyorsunuz Allah aşkına! Şaheserler döktüren eski ustalar böyle para mara düşünmezlerdi.

Correggio'yu aklınıza getirin, Murillo'yu...

– Pellerin'i de ekleyin, dedi Sombaz.

Ama o, bu sözdeki iğneye aldırmadan, söylevine öyle ateşli bir tavırla devam etti ki Arnoux iki kere tekrarlamak zorunda kaldı:

– Karım perşembe günü sizi görmek istiyor. Unutmayın!

Bu sözlerle Frédéric'in kafası yine Madam Arnoux'ya takıldı. Divanın yanındaki kapıdan onun oturduğu bölüme geçiliyordu herhalde. Arnoux bir mendil almak için bu kapıyı açınca Frédéric dipte bir lavabo olduğunu görmüştü. Ama birdenbire şöminenin yanından bir homurdanma duyuldu; koltukta gazete okuyan adamdan geliyordu bu ses. Beş ayak dokuz pus boyunda, kır saçlı, heybetli bir adam. Adı da: Regimbart.

– Bir şey mi var, yurttaş? dedi Arnoux.

– Hükümetin yeni bir alçaklığı daha!

Mesele bir öğretmenin işinden uzaklaştırılmasıymış. Pellerin, Mikelanj'la Shakespeare arasındaki karşılaştırmasını anlatmaya başladı yine. Dittmer gidiyordu. Arnoux onu durdurarak avcuna iki banknot sıkıştırdı. Bunu gören Hussonnet uygun zamanı yakaladığı kanısıyla:

– Bana biraz avans veremez misiniz, aziz Patron? dedi.

Ama, Arnoux yeniden yerine oturmuş, iğrenç görünümlü, mavi gözlüklü bir ihtiyara çıkışmaya başlamıştı:

– Siz de amma şeysiniz, Isaac Baba! İşte üç eseriniz de değerini yitirdi. Mahvoldu! Herkes alaya alıyor beni! Beş para etmediklerini öğrendiler bunların! Ne yapayım istiyorsunuz? Kaliforniya'ya mı yollayayım bu tabloları? Oooo! Susun yahu!

Bu adamcağızın marifeti kendi yaptığı tabloların altına eski ustaların imzalarını atmaktan ibaretti. Arnoux ona para vermek istemiyordu, tersleyerek savdı başından. Sonra tavrını değiştirerek, yakasında nişan taşıyan, kurumlu, favorili, beyaz kravatlı bir bayı selamladı.

Dirseğini pencere tokmağına dayayarak, uzun süre tatlı tatlı konuştu onunla. Sonunda parladı:

– Simsar bulmak benim için hiç de güç bir iş değil, sayın Konı!

Kişizade onun teklifini kabul edince, Arnoux yirmi beş altın ödedi ve adam dışarı çıkar çıkmaz şöyle dedi:

– Bu soylu kişiler amma da sırnaşık oluyorlar!

– Topu alçaktır bunların! diye mırıldandı Regimbart.

Saat ilerledikçe Arnoux'nun işi gücü daha da artıyordu; yazıları ayırıyor, mektupları açıyor, hesapları düzenliyordu. Mağazadan gelen çekiç seslerini duydukça gidip ambalaj işlerini bir gözetimden geçiriyor, sonra yine işine dönüyordu ve kaleminin çelik ucu kâğıt üstünde kayıp giderken, bir yandan da yapılan şakalara karşılık yetiştiriyordu. Bu akşam avukatının evinde yemek yiyecek, yarın da Belçika'ya gidecekti.

Öbürleri günlük olayları konuşuyorlardı: Chérubini'nin portresi, Güzel Sanatlar Sarayı, gelecek sergi vb. Pellerin, Enstitü'ye verip veriştiriyordu. Dedikodu ve tartışma birbirine ka-

rışıyordu. Alçak tavanlı oda öylesine doluydu ki kıpırdayacak yer yoktu; pembe mumların ışığı sigara dumanları içinden, güneş ışınlarının sisten süzülüşü gibi geçiyordu.

Divanın yanındaki kapı açıldı, uzun boylu, ince bir kadın içeri girdi; yaptığı sert hareketler siyah taftа robunun üstünde saatinin madeni ziynetlerini şıngırdatıyordu.

Frédéric'in geçen yaz Palais-Royal'de görür gibi olduğu kadındı bu. Oradakilerden bazıları adını söyleyerek el sıkıştılar onunla. Hussonnet sonunda Patron'dan bir elli frank koparabildi. Saat yediyi vurdu. Herkes çıkıp gitti.

Arnoux, Pellerin'e kalmasını söyledi ve Matmazel Vatnaz'ı yandaki ufak odaya geçirdi.

Frédéric ne konuştuklarını seçemiyordu; fısıl fısıl bir şeyler söylediler. Bir ara kadın sesini yükseltti:

– İş olup biteli altı ay geçti, ben hâlâ bekliyorum.

Uzun bir sessizlik izledi bunu. Matmazel Vatnaz yeniden göründü. Arnoux bir şeyler için yeniden söz vermişti ona.

– Bak göreceksin, bir süre sonra.

– Hoşça kal, mutlu adam! dedi, Matmazel Vatnaz giderken.

Arnoux yine ufak odaya geçti, bıyıklarına koku sürdü, pantolonunun subyelerini germek için askılarını kaldırıp düzeltti; ellerini yıkarken de:

– Bana Boucher stili iki kapı aynası lazım, dedi. İki yüz elli franktan. Tamam mı?

– Peki, dedi sanatçı yüzü kızararak.

– Pekâlâ! Karımı da unutmayın!

Frédéric, Poissonniere dış mahallesinin ucuna kadar Pellerin'e arkadaşlık etti; ara sıra gelip kendisini görmek için izin istedi; kibarca verildi bu izin.

Pellerin, Güzel'in gerçek kuramını bulmak için bütün estetik kitaplarını okurdu; bir kere bu kuramı bulduktan sonra şaheserler yaratacağına inanıyordu. Desenler, modeller, alçı kalıplar, gravürler gibi akla gelebilen her türlü yardımcı malzemenin arasına gömülmüştü; araştırıp duruyor, kendini yiyordu; suçu zamana, sinirlerine, atölyesine yüklüyor, esinler bulmak için sokağa fırlıyor, bulmuş gibi titremeler geçiriyor,

sonra üstünde çalıştığı eseri bırakarak daha güzel olacağına inandığı bir başkasına başlıyordu. İşte böyle, ün tutkusu içinde yanıp tutuşarak, günlerini tartışmalarla geçirerek, bir sürü budalalığı, sistemlere, eleştirilere, sanat konusunda bir reform ve düzenleme gereğine inanarak ellisine gelmiş ve şimdiye dek bir iki taslaktan öte hiçbir şey ortaya koyamamıştı. Sarsılmaz gururu herhangi bir şekilde cesaretinin kırılmasını önlüyordu. Ama komedyenlerin belirgin niteliği olan o hem doğal hem de yapmacıklı coşkunluk içinde her zaman sinirliydi.

Eve girerken iki büyük tablo göze çarpıyordu; oraya buraya vurulmuş ilk renkler beyaz tuvalin üstünde kahverengi, kırmızı ve mavi lekeler meydana getiriyordu, bunlarda; üstlerinde tebeşirle çekilmiş bir çizgiler ağı, bir filenin yirmi kez onarılmış ilmikleri gibi, yayılıp gidiyordu; öyle ki bunlara bakıp da bir anlam çıkarmaya pek olanak yoktu. Pellerin, parmağıyla daha tamamlanmamış bölümleri göstererek iki tablonun konusunu açıkladı. Biri *Nabukadnezar'ın çılgınlığı*'nı temsil ediyordu, öteki *Roma'nın Neron tarafından ateşe verilişi*'ni. Frédéric hayran kaldı bunlara.

Dağınık saçlı çıplak kadın resimlerine, fırtınanın yana yatırdığı ağaç gövdeleriyle dolu manzaralara, özellikle Callot'nun, Rembrandt'ın, Goya'nın asıllarını bilmediği yapıtlarına özenilerek çiziktirilmiş çalışmalara hayran hayran baktı. Pellerin, bu gençlik dönemi ürünlerini önemsemiyordu artık; şimdilerde büyük anlatım peşindeydi o; yetkili bir ağızla, Phidias ve Winckelmann üstüne bir söylev çekti. Çevresindeki nesneler de sözlerinin gücünü artırıyordu: Bir dua sandalyesinin üstünde bir kurukafa, yatağanlar, bir papaz cüppesi görülüyordu; Frédéric omuzlarına atarak denedi bu cüppeyi.

Erken geldiği zamanlar, bir örtü parçasının altındaki berbat portatif karyolasında uyurken bastırıyordu onu; tiyatrolardaki oyunları hiç kaçırmadığından geç yatardı Pellerin. Ufak tefek işlerini ihtiyar bir kadına gördürüyor, karnını ucuz bir aşevinde doyuruyordu; metresi falan yoktu. Oradan buradan kapma bilgisi, yaptığı paradokslara eğlendirici bir nitelik veriyordu.

Alelade ve çoğunluğa ilişkin şeylere karşı duyduğu nefret, derin bir lirizm taşıyan alaylarla dolup taşardı; eski ustalara öylesine tapınırdı ki, kendisini de hemen hemen, onların katına yükseltirdi bu.

Ama nasıl oluyordu da Madam Arnoux'dan hiç söz etmiyordu? Kocasına gelince, kimi zaman onun iyi bir çocuk, kimi zaman da düzenbaz olduğunu söylerdi. Frédéric onun kendisine açılmasını bekliyordu.

Bir gün Pellerin'in resimlerini karıştırırken bir çingene kadın portresini Matmazel Vatnaz'a benzetir gibi oldu; bu kadına karşı içinde bir ilgi uyandığından durumunu öğrenmek istedi.

Pellerin'e kalırsa, önceleri taşrada öğretmenlik yapan bu kadın şimdi de ders vererek hayatını kazanıyor, küçük dergilere yazılar yazmaya çalışıyormuş.

Frédéric ise, onun Arnoux'ya karşı davranışlarına bakarak onun metresi olabileceğini düşünüyordu.

– Yalnız o değil! Başka metresleri de var.

Bu sözler üzerine, delikanlı, bu kötü düşüncesinden utançla kızaran yüzünü öbür yana çevirerek, cüretle ekledi:

– Tabii, karısı da altında kalmıyordur.

– Katiyen! Namuslu bir kadın o!

Frédéric bir vicdan azabı duymuştu; *Art Industriel*'de daha sık görünmeye başladı.

Dükkânın üstündeki mermer plakada Arnoux'nun adını meydana getiren iri harfler, kutsal bir yazı gibi, çok özel ve büyük anlamlarla dolup taşar görünüyordu ona. Geniş kaldırım, inerken, yürüyüşünü kolaylaştırıyor, kapı kendiliğinden açılıyordu sanki; kapının cilalı tokmağında, avcunun içindeki bir elin tatlılığı, denebilirse, zekâsı vardı. Giderek, o da, Regimbart gibi gediklisi oldu oranın.

Regimbart, her gün ocağın yanındaki koltuğa oturur, *National* gazetesini kapar, bir daha elinden bırakmaz, düşüncesini ünlemlerle ya da şöyle bir omuz silkmekle belirtirdi. Arada bir, koynuna, yeşil redingotunun iki düğmesi arasına soktuğu dürülü cep mendiliyle alnını silerdi. Ütü çizgisi belirgin bir pantolon, potin biçimi pabuçlar giyer, uzun bir kravat takardı;

geniş ve kalkık kenarlı şapkasıyla, uzaktan, kalabalığın içinde bile tanıyabilirdiniz onu.

Sabahın sekizinde, beyaz şarap içmek için Montmartre'ın oralardan Notre-Dame-des-Victories Sokağı'na inerdi. Öğle yemeğini yiyip ardından birkaç parti bilardo oynayarak saat üçü ederdi. O zaman da bir iki tek *absent* atmak için Panaroma Pasajı'nın yolunu tutardı. Arnoux'nun dükkânındaki oturumdan sonra ise bu kez Bordelais Kahvesi'ne atardı kapağı, vermut içmeye; daha sonra, eve, karısının yanına döneceği yerde, Gaillon Meydanı'ndaki ufak bir kahvede tek başına yemek yemeyi yeğ tutar, önüne "ev yemekleri, iyi, temiz şeyler" konsun isterdi. Nihayet, kalkıp bir başka bilardo salonuna gider, gece yarısına, sabahın birine kadar orada kalırdı; gaz söndürülene, kepenkler indirilene ve yorgunluktan bitmiş olan dükkân sahibi kendisine artık gitmesi için yalvarana kadar.

Yurttaş Regimbart'ı böyle yerlere sürükleyen şey içki tutkusu değil, buralarda politikadan konuşmak gibi eski bir alışkanlıktı; yaşı ilerledikçe konuşma yeteneği azalmış, üstüne bir sessizlik gelmiş, huysuzlaşmıştı. Asık suratına bakınca kafasının içinde bir sürü şey dönüyor derdiniz. Ne var ki hiçbir şey sızmazdı oradan dışarı; kimse, dostları bile, kendisine bir yazıhane sahibi süsü verdiği halde, onun ne işle uğraştığını bilmezlerdi.

Arnoux onu çok önemser görünüyordu; bir gün şöyle demişti Frédéric'e:

– Bir bilmediği yok bunun! Önemli adamdır!

Bir başka sefer, Regimbart, masasının üstüne Bretagne'daki koalin ocaklarıyla ilgili birtakım kâğıtlar yaymıştı; Arnoux çok değer veriyordu onun deneylerine.

Frédéric, daha kibar davranıyor göründü Regimbart'a karşı; ara sıra ona *absent* ısmarlayacak kadar. Budalanın teki olduğuna inandığı halde, çoğunlukla sadece Jacques arkadaşlık etmeye katlanıyordu.

İlerlemeden yana bir adam olan tablo taciri, çağdaş ustaları sanat hayatlarının ilk basamaklarında desteklediklen sonra, onların sanat yönlerini aynı tutarak paraca kazançlarını artır-

maya çalışmıştı. Sanatta özgürlüğün ve ucuza alınabilen yücenin peşindeydi. Paris'in bütün lüks sanayisinde etkileri olmuş, bu da ufak tefek nesneler için iyi, büyük şeyler için zararlı sonuçlar doğurmuştu. Halkın hoşuna gitmek için, usta sanatçıları yolundan döndürdü, güçlüleri bozdu, zayıfları ezdi, yeteneksizleri üne kavuşturdu. İlişkileri ve çıkarmakta olduğu dergi sayesinde hepsini avcunun içine almıştı. Genç ressamlar yapıtlarını onun vitrininde görmeye can atıyor, döşemeciler, döşeme örneklerini gelip ondan alıyorlardı. Frédéric'in gözünde hem bir milyoner, hem bir sanat düşkünü, hem de bir eylem adamıydı o. Yine de, bu adamda gördüğü çok şey şaşırtıyordu delikanlıyı; çünkü Mösyö Arnoux, bir sürü hınzırlığı olan bir iş adamıydı.

Söz gelimi Paris'te bin beş yüz franga alınmış bir tabloyu Almanya'da İtalya kanalıyla satın alır, müşteriye dört bin frank bedelle düzenlenmiş bir fatura gösterip, hatır için indirim yaparak, aynı tabloyu üç bin beş yüze bırakırdı. Ressamlara her zaman oynadığı oyunlardan biri de, dergide yayımlamak bahanesiyle, rüşvet olarak, onlardan tablolarının küçültülmüş birer örneğini istemesiydi; oysa hep o küçültülmüş örnekler satılır ve desenler dergide hiçbir zaman yayımlanmazdı. Sömürüldüklerinden yakınanlara, elinin tersiyle karınlarına vurarak karşılık verirdi. Öte yandan, bulunmaz bir arkadaştı, üst üste sigara sunar, tanımadığı kimselerle senli benli konuşur, bir yapıt ya da bir insan için görülmedik bir coşku hali yaşayabilir ve böyle zamanlarda, hiçbir şey gözünde olmaz, oradan oraya koşuşturur durur, mektuplar yazar, reklam bildirileri hazırlardı. Kendisinin son derece namuslu biri olduğu inancındaydı; içini dökme gereksinimi duyduğu zaman, yaptığı uygunsuz işleri safça anlatırdı.

Bir keresinde, çıkaracağı yeni bir resim dergisi dolayısıyla ziyafet veren bir meslektaşını incitmek için, yemek saatinden az önce, Frédéric'e, kendi gözü önünde, davetten vazgeçildiğini bildiren pusulalar yazmasını rica etmişti.

– Görüyorsunuz, onur kırıcı bir taraf yok bu işte! demişti.

Genç adam onun istediği bu hizmeti reddetmeye cesaret edememişti.

Ertesi gün, Hussonnet ile birlikte Arnoux'nun çalışma odasına girerken, Frédéric, merdivene açılan kapıdan bir kadın eteğinin içeri kayıp kaybolduğunu gördü.

– Çok özür dilerim! dedi Hussonnet. İçerde kadın olduğunu bilseydim.

– Yok canım, diye karşılık verdi Arnoux. Karımdı o. Geçerken bana bir uğramak istemiş de.

– Nasıl? dedi Frédéric.

– Öyle işte. Eve gidiyor şimdi.

Çevresindeki şeylerin çekiciliği birden kayboldu. Az önce içinde bulunduğu atmosfer dağılıp gitmişti ya da zaten, hiç olmamıştı sanki. Sonsuz bir şaşkınlık, bir ihanet acısı gibi bir duygu içindeydi.

Arnoux, çekmecesini karıştırırken gülümsüyordu. Kendisiyle alay mı ediyordu yoksa? Çırak gelip masanın üstüne bir tomar ıslak kâğıt koydu.

– Haaa! Afişler! diye bağırdı Arnoux. Yemek yemeye bile vakit yok bu akşam.

– Ne o, gidiyor musunuz yoksa?

– Saat yedi! dedi Regimbart.

Frédéric de onun ardından çıktı.

Montmartre sokağı'nın köşesinde dönüp birinci katın pencerelerine baktı; bunları nasıl bir aşkla sık sık seyrettiğini hatırlayarak, için için güldü kendine, acımayla! Peki ama, neredeydi bu kadın? Nasıl etmeli de rastlamalıydı ona? Yalnızlık, her zamankinden daha büyük bir şekilde açılıveriyordu tutkusunun çevresinde.

Regimbart:

– Geliyor musunuz yuvarlamaya? dedi.

– Ne yuvarlamaya?

– *Absent*!

Regimbart'ın içme tutkusuna boyun eğerek, Bordelais Kahvesi'ne sürüklendi Frédéric. Arkadaşı, dirseğine dayanmış, sürahiyi gözlediği sırada, o, sağa sola göz gezdiriyordu. Bu arada,

kaldırımda Pellerin'in profilini fark etti; birden başını cama çarptı hızla; ressam daha yerine oturmamıştı ki Regimbart son sıralarda niçin *Art Industriel*'e uğramadığını sordu.

– Bir daha gidersem oraya, ne olayım! Hayvanın biri o, burjuvanın, sefilin, alçağın biri!

Frédéric'in öfkesini okşamıştı bu küfürler. Ama bunların ucu biraz da Madam Arnoux'ya dokunuyor gibi geldiğinden üzülmüştü de.

– Peki ama, ne yaptı size? diye sordu Regimbart.

Pellerin ayağını yere vurdu, karşılık verecek yerde derin derin soludu.

Gizlice bazı işlere girişiyordu Pellerin; resim sanatından pek anlamayan amatörler için karakalem portreler yapıyor ya da büyük ustaların yapıtlarını kopya ediyordu söz gelimi. Böylesi çalışmaları utandırıcı bulduğundan, genellikle, kimseye bunlardan söz etmemeyi yeğ tutmaktaydı. Ama şu "Arnoux domuzu" yok mu, iyice kızdırıyordu kafasını. Yatıştı sonra.

Frédéric'in tanık olduğu bir sipariş uyarınca iki tablo teslim etmişti Arnoux'ya. Resim taciri, bu tabloları eleştirmeye, onlara kusur bulmaya kalkmasın mı? Kompozisyonu, rengi, deseni, diline dolamış. En çok da deseni. Kısacası, bir kuruş ödememiş bunlara. Pellerin de, vadesi gelmiş bir senet yüzünden, iyice sıkışınca tabloları Yahudi Isaac'a devretmiş; on beş gün kadar sonra da ne buyurursunuz? Arnoux aynı tabloları bir İspanyol'a iki bin franga okutmaz mı?

– Evet, iki bin franga! Namussuzluğa bak yahu! Bunun gibi daha ne işler çeviriyor. Ama, sanık sandalyesine oturacağı gün yakındır, göreceğiz.

– Siz de fazla büyütüyorsunuz! dedi Frédéric ürkek bir sesle.

Ressam yumruğunu masaya indirerek:

– Demek öyle! Ben büyütüyorum ha! diye bağırdı.

Bu şiddet tavrı genç adama serinkanlılığını kazandırmıştı yeniden. Kuşkusuz, Arnoux daha kibarca davranabilirdi bu olayda; bu iki tabloyu şey bulmuşsa...

– Kötü bulmuşsa, değil mi? Öyle diyecektiniz. Söyleyin ca-

nım, çekinmeyin! Gördünüz mü siz bu tabloları? Sonra, sizin mesleğiniz mi bu? Bilirsiniz beni, evlat, amatörlerin sözlerine kulaklarım tıkalıdır benim!

– Evet, benim işim değil bu! dedi Frédéric.

– Peki ne gibi bir çıkar umarak savunuyorsunuz onu? diye sordu Pellerin soğuk bir tavırla.

Genç adam kekeledi:

– Ne çıkar umacağım... Onun dostuyum da ondan.

– Öyleyse benim taraflmdan da öpün onu! İyi akşamlar!

Bunun üzerine ressam, öfke içinde ve tabii içtiğinin parasını da vermeden, çıkıp gitti.

Frédéric, Arnoux'yu savunurken kendini inandırmış bulunuyordu. Kendi sözleriyle coşarak, dostlarının iftirasına uğrayan ve şimdi bir başına, terk edilmiş bir şekilde çalışmakta olan bu zeki ve iyi adama karşı bir sevecenlik duydu içinde. Şurasında uyanan tuhaf bir duyguya, onu hemen görme isteğine karşı koyamadı. On dakika sonra mağazanın kapısını itiyordu.

– Ooo! Hayrola?

Bu pek basit soru şaşırtmıştı Frédéric'i; ne karşılık vereceğini bilemeyerek, not defterini, mavi deri kaplı not defterini görüp görmediklerini sordu.

Arnoux:

– Hani şu arasına aşk mektuplarınızı koyduğunuz defter mi? dedi.

Frédéric, böyle bir varsayıma karşı, bir bakire gibi kızararak kendini savundu.

– Şiirlerinizi mi koyuyorsunuz yoksa o deftere? diye üsteledi Arnoux.

Önüne yayılmış afiş örneklerini yoklayıp duruyor, bunların biçimlerini, renklerini, kenar kısımlarını tartışıyordu; Frédéric ise onun düşünceli haline, özellikle afişlerin üstünde gezinen ellerine –kaba, yumuşakça, yassı tırnaklı ellerine- sinirlendiğini hissediyordu git gide. Sonunda, Arnoux kalktı, "Tamam!"

diyerek, pek laubali bir tavırla çenesini okşadı. Bu aşırı hareket hoşuna gitmemişti Frédéric'in; geriledi; sonra bir daha buraya gelmeme düşüncesiyle eşikten geçip gitti. Kocasının bu bayağılığı yüzünden, Madam Arnoux bile az sevilir olmuştu gözünde.

Aynı hafta içinde Deslauriers'den gelecek perşembeye Paris'te olacağını bildiren bir mektup aldı. Ve daha sağlam ve daha yüce olan bu sevgiye yöneltti kendini olanca gücüyle. Deslauriers gibi bir erkek, dünyanın bütün kadınlarına bedeldi. Regimbart'mış, Pellerin'miş, Hussonnet'ymiş, bunların hiçbirine ihtiyacı yoktu artık! Dostunun rahatını sağlamak için gidip bir demir karyola, ikinci bir koltuk aldı, karşılama takımlarını ikiye ayırdı; perşembe sabahı Deslauriers'yi karşılamaya gitmek için hazırlanıyordu ki kapısının zili çalındı. Arnoux içeri girdi.

– Bir iki söz söyleyip gideceğim! Dün bana Cenova'dan enfes bir alabalık göndermişler. Bu akşam saat tam yedide sizi de yemeğe bekliyoruz... Adres: Choiseul Sokağı, 24 Mükerrer numara. Unutmayınız ha!

Frédéric, oturmak zorunda kaldı. Dizlerinin bağı çözülüvermişti. Durmadan tekrarlıyordu kendi kendine: "Nihayet! Nihayet oluyor!" diye. Sonra terzisine, şapkacısına ve ayakkabıcısına pusulalar yazdı; üç pusulayı ayrı ayrı uşaklarla yolladı. Sonra, kilidin içinde bir anahtar döndü ve kapıcı göründü, omuzunda bir bavulla.

Frédéric, Deslauriers'yi karşısında görünce, kocasının bakışları önünde bir günahkâr kadın gibi titreme aldı her yerini.

– Ne oldu yahu? dedi Deslauriers. Mektubumu almışsındır herhalde.

Frédéric yalan söyleyecek güç bulamadı kendinde.

Kollarını açarak göğsüne atıldı onun.

Sonra kâtip, hikâyesini anlattı. Babası, nasıl olsa on yıl içinde vasi hesaplarının zaman aşımına uğrayacağını düşünerek bu hesapları vermek istememiş, Ama yasa yollarını iyi bilen Deslauriers, annesinin tam yedi bin frank tutan mirasının bü-

tününü söke söke almış; üstünde taşıyormuş şimdi bu parayı, eski bir çanta içinde.

– Köşede dursun, karagünler için. Yarın sabah bu parayı bir yere yatırmaya, kendime de başımı sokacak bir delik bulmaya çalışmalıyım. Bugün ise tam bir tatil yapıyorum, seninleyim dostum.

– Yoo! Bana bağlama kendini! dedi Frédéric. Bu akşam görülecek önemli bir işin varsa...

– Olur mu öyle şey? Bencil herif'in biri miyim ki ben?..

Gelişigüzel yakıştırılmış bu sıfat, onur kırıcı bir ima gibi, Frédéric'in yüreğine işledi.

Kapıcı, ocağın yanındaki masanın üstünü külbastılar, söğüş et, ıstakoz, meyve ve iki şişe Bordeau şarabıyla donatmıştı. Böylesine iyi karşılanmak duygulandırmıştı Deslauriers'yi.

– Krallar gibi ağırlıyorsun beni vallahi! dedi.

Geçmişteki günlerden, gelecekten konuştular; arada bir masanın üstünden birbirlerinin ellerini tutuyorlar, kısa bir süre öyle kalıp sevgiyle bakışıyorlardı. Ama uşağın biri yeni bir şapka getirdi. Deslauriers, şapkanın pırıl pırıl parlayan atarına dikkat etti.

Sonra terzi, kendisi, geldi; ütülediği elbiseyi getirdi.

– Evleneceğine inanası geliyor kişinin, dedi Deslauriers.

Bir saat sonra, üçüncü bir adam çıkageldi ve büyük, siyah bir çantadan cilalı, parıl parıl bir çift bot çıkardı. Frédéric bunları ayağında denerken, kunduracı da, taşralı konuğun pabuçlarına bakmaktaydı sinsi ve alaycı bakışlarda.

– Mösyönün de bir emirleri yok mu acaba?

– Hayır, teşekkür ederim, diye karşılık verdi kâtip, bağcıklı, eski kunduralarını sandalyesinin altına çekerek.

Bu aşağılama Frédéric'in canını sıkmıştı. Derdini de söyleyemiyordu bir türlü. Sonunda, aklına bir şey gelmiş gibi bağırdı:

– Hay Allah! Unutuyordum az daha!

– Bir şey mi vardı?

– Bu akşam dışarıda yemeğe davetliyim.

– Dambreuselere mi? Mektuplarında bana niçin hiç söz etmedin bundan?

Dambreuselere değil, Arnouxlara davetliydi.

– Haber verecektin bana! dedi Deslauriers. Bir gün sonra gelirdim.

– İmkân yoktu buna! diye sertçe karşılık verdi Frédéric. Davet bu sabah oldu, biraz önce.

Suçunu bağışlatmak ve arkadaşının gönlünü almak için, bavulunun birbirine dolanmış iplerini çözdü, onun bütün eşyasını dolaba yerleştirdi, temiz yatağını ona verip kendisi küçük sandık odasında yatmak istiyordu. Sonra, saat dörtte, yıkanıp üstünü değişmeye başladı.

– Çok vaktin var daha! dedi öteki.

Nihayet, giyindi, çıkıp gitti.

"Zenginler böyledir işte!" diye düşündü Deslauriers.

Ve Saint-Jacques Sokağı'nda, sahibini tanıdığı küçük bir lokantada karnını doyurmaya gitti.

Frédéric'in kalbi öyle hızlı çarpıyordu ki, birkaç kez durdu merdivenlerde. Üstüne üstlük, eldivenlerinden biri de yırtılmaz mı? Yırtık kısmı, yeni gömleğinin altına sokuşturmaya çalışırken arkasından çıkmakta olan Arnoux onu kolundan tutarak içeri soktu.

Çin usulü döşenmiş olan girişin tavanında renkli bir fener, köşede bambular vardı. Frédéric'in ayağı bir kaplan postuna takıldı. Büyük şamdanlar takılmamıştı, ama tuvalet odasında, dip tarafta, iki lamba yanıyordu.

Matmazel Marthe geldi, annesinin giyinmekte olduğunu söyledi. Arnoux öpmek için ağzının hizasına kadar kaldırdı onu; sonra, mahzene inip kendi eliyle birkaç şişe şarap seçmek için, Frédéric'i çocukla baş başa bıraktı.

Montereau yolculuğundan bu yana iyice büyümüştü Matmazel Marthe. Kumral saçları, uzun, kıvırcık lüleler halinde çıplak kollarına dökülüyordu. Bir dansözün eteğinden daha

kabarık olan elbisesinden pembe baldırları görünüyor ve körpe çocuk bedeni bir çiçek demeti gibi kokuyordu. Konuk mösyönün iltifatlarını cilveli tavırlarla karşıladı, derin bakışlarını onun yüzüne dikti; sonra da, koltukların, kanepelerin arasından süzüldü, bir kedi gibi gözden kayboldu.

Frédéric'in çarpıntısı falan kalmamıştı. Lambaların kâğıttan dantellerle örtülü fanuslarından sütlü bir aydınlık yayılıyor ve mor saten kaplama duvarların rengini yumuşatıyordu. Büyük bir yelpazeyi andıran korkuluk çubukları arasından şöminedeki kömürler görünüyordu; saatin yanı başında kopçaları ve halkaları gümüşten küçük bir çekmece vardı. Şuraya buraya atılmış nesneler göze çarpıyordu; kanepenin üstünde bir bebek, bir sandalyenin aralığına atılmış bir atkı ve iş masanının üstünde, uçları aşağıya sarkmış iki fildişi şiş sokulu bir yün örgü. Her şeyiyle huzur verici, incelikli ve kişide içtenlik duygusu uyandıran bir yerdi burası.

Arnoux geldi; öbür kapıda da Madam Arnoux göründü. Karanlıkta kaldığı için, Frédéric, onun ilkin yalnız başını seçebildi. Siyah kadife bir elbise vardı üstünde, saçlarında, tarağına dolayıp sol omuzuna düşürdüğü Cezayir işi kırmızı ipek fileden bir serpuş taşıyordu.

Arnoux, Frédéric'i tanıttı.

– Aa! Çok iyi hatırlıyorum Mösyö'yü, diye karşılık verdi Madam Arnoux.

Sonra öbür davetliler, hepsi de hemen aynı zamanda geldiler; Dittmer, Lovarias, Burrien, kompozitör Rosenwald, şair Théophile Lorris, Hussonnet'nin meslektaşı iki sanat eleştirmeni, bir kâğıt fabrikatörü, bir de seksen yaşını ve koca göbeğini neşeyle taşıyan büyük resmin son temsilcisi ünlü Pierre-Paul Meinsius.

Yemek salonuna geçilirken Madam Arnoux, onun koluna girdi. Pellerin için boş bir sandalye bırakılmıştı. Arnoux hem sömürür hem de severdi onu. Bu bir yana, zehirli dilinden de çekinirdi; öyle ki, yatıştırmak için *Art Industriel*'in bu sayısına

onun portresini basmış, altına abartılmış övgü sözleri koymuştu; paradan çok üne karşı duyarlı olan Pellerin de saat sekize doğru, soluk soluğa, yemeğe yetişti. Frédéric'e öyle geldi ki bunlar barışalı çok olmuş.

Arkadaş topluluğu, yemekler, her şey hoşuna gitmişti. Yemek salonu baştan başa meşin kaplamaydı, bir ortaçağ görüşme odası gibi; bir dizi tütün çubuğunun önüne, Hollanda işi bir raf konmuştu ve masanın çevresindeki renk renk Bohemya bardakları, çiçeklerin ve meyvelerin ortasında, bir bahçedeymişçesine pırıl pırıldı.

On türlü hardal vardı masada. Daspaçyo, baharlar, zencefil, Korsika karatavuğu, Roma böreği yedi. En nefis şaraplardan içti; lipfraoli, tokay. Arnoux, konukseverliğiyle övünen bir adamdı. Kilerinde iyi şeyler bulundurmak amacıyla posta arabası sürücülerine iltifatlar yağdırır; kendisine salça sağlayan büyük lokanta aşçılarıyla ahbaplık ederdi.

Ama Frédéric'in asıl hoşuna giden, masadaki sohbet oldu. Doğu'dan söz açan Dittmer onun yolculuk zevkini okşadı; operadan konuşan Rosenwald'i dinlerken tiyatro konularındaki merakını giderdi ve Hollanda peynirinden başka bir şey yemeksizin bütün bir kışı nasıl geçirdiğini canlı bir ifadeyle anlatan Hussonnet'nin pek şenlikli konuşmasından bohem hayatını eğlenceli buldu. Sonra, Lovarias'la Burrieu'nun Floransa Okulu üstüne tartışmaları şaheserler esinletti, yeni ufuklar açtı ona; coşkusunu zor tuttuğu bir anda Pellerin bağırdı:

– Bıktım sizin şu iğrenç gerçeğinizden! Hem ne demek gerçek? Kimisi kara görür, kimisi ak; çoğunluk da elinin körünü görür. Mikelanj'dan daha az doğal kimse yoktur, ama ondan güçlüsü de yoktur! Dış gerçek kaygısı, çağdaş bayağılığın belirtisidir; bu gidişle, sanat, dinin altındaki şiir, çıkarın altındaki politika gibi saçma sapan bir şey olacaktır. Siz de, uyguladığınız bütün oyunlara, düzenlere rağmen, şu cılız yapıtlarınızla, sanatın, kişisel olmayan bir coşku sağlama amacına –evet, amacına!– ulaşamayacaksınız. Basolier'nin tablolarını örnek

alalım söz gelimi: güzeldir, gönülçelicidir, temizceciktir bunlar, bir ağırlıkları da yoktur. Cebine koyabilir, yolculukta yanına alabilirsin. Noterler falan böylesi tablolara yirmi bin frank verirler; ama beş paralık bir düşünce yoktur içlerinde; oysa düşünce olmadan yücelik de olmaz! Yücelik olmadan güzellik de olmaz! Olimpos bir dağdır, önünde sonunda. Ama en yüce anıt olarak ehramlar kalacaktır her zaman. Taşkınlık beğeniden önde gelir; çöl kaldırımdan iyidir; bir yaban adamı, bir berberden yeğdir.

Frédéric, bu sözleri dinlerken Madam Arnoux'ya bakıyordu. Kelimeler, bir fırına atılan maden parçaları gibi içine düşüyor, tutkusuna ekleniyor ve yüreğindeki aşkı taşırıyordu.

Madam Arnoux, onunla aynı sırada ve üç sandalye ötede oturuyordu. Arada bir, başını çevirerek, kızına bir iki söz söylemek için biraz eğiliyordu. O sırada gülümsediğinden, yanağında derinleşen bir gamze, yüzüne daha ince bir sevecenlik kazandırıyordu.

İçkiler dağıtılırken Madam Arnoux, yemek salonundan çıktı. Konuşmalar da aşırı serbest bir hale geldi; özellikle Mösyö Arnoux'nun konuşması. Frédéric şaşakalmıştı bu adamların arsızlıkları karşısında. Yine de, kadın konusunda konuşmaları kendisiyle onlar arasında bir çeşit eşitlik kuruyor, bu da onu kendi gözünde yüceltmiş oluyordu.

Kabul salonuna geçildiğinde, masanın üstünde duran albümlerden birini aldı eline. Zamanın büyük sanatçıları bu albümü desenlerle süslemişler; nesir, şiir parçaları yazmışlar ya da sadece imzalarını atmışlardı. Ünlü adların yanında bir sürü önemsiz ad da vardı ve saçma sapan bir laf kalabalığı arasında ilginç düşüncelere tek tük rastlanıyordu. Hepsinde de Madam Arnoux'ya karşı az ya da çok açık bir şekilde bir saygı belirtisi vardı. Frédéric de az kalsın kendini tutamayıp albümün bir köşesine bir satır ekleyecekti.

Madam Arnoux tuvalet odasına gitti, Frédéric'in şöminenin üstünde görmüş olduğu o kopçaları ve halkaları gümüşten çekmeceyi getirdi. Kocasının bir armağanıydı bu: Rönesans işi bir eser. Arkadaşları Arnoux'yu alkışladılar, karısı da teşekkür etti.

Sonra herkes gruplara bölündü, şundan bundan konuşuldu; babacan Mansius, ocağın yanındaki küçük kanepede Madam Arnoux'yla beraberdi; kadın onun kulağına eğiliyor ve başları birbirine değiyordu; Frédéric, böyle ünlü bir adam ve ak saçlara, kendisine şu yakınlığı sağlayacak bir duruma kavuşmak için hepten sağır, sakat ve çirkin olmayı kabul ederdi; için için kendini yiyor, gençliğine lanetler yağdırıyordu.

Nihayet, salonun Frédéric'in bulunduğu köşesine geldi, konuklar arasında tanıdığı kimseler olup olmadığını, resmi sevip sevmediğini, ne zamandan beri Paris'te okuduğunu sordu. Ağzından çıkan her söz, yeni bir şeymiş, onun kişiliğinin bir parçasıymış gibi geliyordu. Uçları çıplak omuzlarını okşayan saçlarının lülelerine bakıyordu dikkatle; gözlerini onlardan ayıramıyor, ruhunu, bu kadın bedeninin beyazlığına gömüyordu, yine de, onu yüz yüze, bütün endamıyla görmek için gözlerini kaldırmaya cesaret edemiyordu.

Rosenwald, onların konuşmalarını keserek Madam Arnoux'ya bir iki şarkı söylemesini rica etti. Ve çalmaya başladı, Madam Arnoux bekliyordu; dudakları aralandı ve temiz, uzun billur sesi yükseldi.

Frédéric, İtalyanca sözlerden hiçbir şey anlamadı.

Şarkı bir kilise ezgisi gibi ağır bir ritimle başlayıp, sonra, gitgide yükselerek ses parıltılarını çoğaltıyor, daha sonra da birden yatışıyor, durgunlaşıyordu; ezgisi de aşkla, yaygın ve gevşek bir dalgalanma içinde gelişiyordu.

Piyanonun yanında ayakta duruyordu, kolları iki yanında, gözleri uzaklarda. Arada bir, notayı okunmak için, gözlerini kırpıştırıp başını öne doğru uzatıyordu. Kontralto sesi, alt perdelerde ürperti verici kederli bir tonlamaya giriyor, o zaman, kalın kaşlı güzel başı omzuna eğiliyordu; göğsü kabarıyor, kolları yana açılıyor, birkaç nota birden çıkaran boynu, göksel öpüşler altındaymış gibi usulca yana devriliyordu; üç tiz nota şakıdı, yine alt perdeye indi, sonra daha yükseltti sesini ve bir sessizlikten sonra, yüksek bir uyumla şarkıyı bitirdi.

Rosenwald, piyanonun başından kalkmadı. Kendi için çal-

maya devam etti. Zaman geçtikçe konuklar birer birer kalkıp gitmeye başladılar. Saat on birde son davetliler de giderken, Arnoux, geçirmek bahanesiyle Pellerin'le birlikte çıktı. Akşam yemeğinden sonra çıkıp bir tur atmadılar mı hasta olduklarına inananlardandı çünkü.

Madam Arnoux hole doğru ilerlemişti; Dittmer ve Hussonnet onu selamladılar, o da elini uzattı onlara; aynı şekilde Frédéric'e de elini uzattı; genç adam teninin atomlarına bir şeylerin işlediğini duydu.

Dostlarından ayrıldı; yalnız kalmaya ihtiyacı vardı. İçi taşıp taşıp duruyordu. Ne demekti bu el uzatış? Düşünülmeden yapılmış bir hareket miydi? Bir yüreklendirme mi yoksa? "Hadi canım sen de? Delinin tekiyim ben!" Ama ne önemi vardı, şimdi onunla istediği zaman görüşebilecek, onun atmosferinde soluk alabilecek olduktan sonra?

Sokaklar ıpıssızdı, ara sıra bir yük arabası kaldırımları zangırdatarak geçiyordu. Gri alnaçları, kapalı pencereleriyle evler uzanıyordu sıra sıra; O'nu görmeden, onun yaşadığını bile bilmeden bu duvarların arkasında uyuyan bütün insanları aşağılayarak düşünüyordu. Her şeyi unutmuştu,. ne çevre. ne yer, ne bir şey... Ökçeleriyle yeri döverek, bastonuyla dükkânların kepenklerine vurarak, başıboş, kendinden geçmiş, sürüklenerek yürüyüp gidiyordu. Nemli bir yelin içine girdi; rıhtımda buldu kendini.

Sokak fenerleri, iki dik sıra halinde, belli belirsiz parlıyor ve kırmızı uzun alevler suyun derinliklerinde titreşiyordu. Su arduvaz rengindeydi, daha berrak olan gök ise nehrin her tarafından yükselen büyük gölge kitlelerine dayanıyor gibiydi. Gözle görülmeyen yapılar karanlığı daha da koyulaştırmaktaydı. Ötelerde, çatıların üstünde parlak bir sis dalgalanıyordu; bütün gürültüler tek bir uğultuda kaynaşıyordu; hafif bir rüzgâr esiyordu.

Pont-Neuf'ün ortasında durmuş, başı, göğsü, bağrı açık, havayı ciğerlerine dolduruyordu. Bu sırada şurasında tükenmez bir şeyin gözlerinin önünde devinen dalgalar gibi, kendisinde derman bırakmayan bir sevgi akımının yükseldiğini duyuyor-

du. Bir kilise saati, kendisini çağıran bir ses gibi, usulca biri vurdu.

O zaman, kişiye daha yüce bir evrene gitmiş duygusunu veren bir ruh ürperişine tutuldu. Ne olduğunu bilmediği olağanüstü bir yetenek gelmişti üstüne. Ciddi ciddi sordu kendisine: Büyük bir ressam ya da büyük bir şair mi oluyordu yoksa? Ressamlıkta karar kıldı; çünkü bu sanatın gerekleri kendisini Madam Arnoux'ya yaklaştıracaktı. Böylece, bulmuş oluyordu yolunu! Hayatının gereği artık aydınlanmış, gelecek kesinleşmişti.

Odasına girip kapıyı kapayınca bitişikteki sandık odasında birinin horladığını işitti. Ötekiydi bu. Frédéric unutmuştu arkadaşını.

Aynadaki yüzü kendini sunuyordu ona. Yakışıklı buldu ve bir dakika seyretti kendini.

V

Ertesi gün, öğleden önce, gidip bir kutu boya, birkaç fırça bir sehpa almıştı. Pellerin ona ders vermeye razı oldu. Frédéric, resim gereçlerinde bir eksiği olup olmadığını görmek için onu evine götürdü.

Deslauriers içerideydi. İkinci koltukta bir genç oturuyordu. Kâtip onu göstererek:

– İşte Sénécal bu! dedi.

Frédéric hoşlanmadı bu oğlandan. Bir fırça gibi kısa kesilmiş saçları alnını iyice açık gösteriyordu. Sert ve soğuk bir şeyler vardı gri gözlerinde. Uzun siyah redingotu, bütün elbisesi, bir pedagogun ya da bir papazınkini andırıyordu.

Önce, günün konularından, bu arada Rossini'nin *Stabat*'ından konuşuldu; fikri sorulan Sénécal hiç tiyatroya gitmediğini söyledi.

Pellerin boya kutusunu açtı.

– Senin mi bütün bunlar? diye sordu kâtip.

– Benim elbet!

– Yok yahu? Bilmiyordum doğrusu!

Deslauriers bunu dedi ve matematik öğretmeninin Louis Blanc'ın bir kitabını karıştırmakta olduğu masaya eğildi. Pellerin'le Frédéric birlikte paleti, bıçağı ve tüpleri incelerken Sénécal de yanında getirdiği bir kitabın bazı bölümlerini okuyordu alçak sesle; sonra, söz dönüp dolaşıp Arnouxlarm verdiği yemeğe geldi.

– Şu tablo satıcısı mı? dedi Sénécal. Gerçekten, saygıdeğer bir adam!

– Nereden varıyorsunuz bu fikre? diye sordu Pellerin.

Sénécal:

– Siyasal dolaplarla para kesen biri de ondan! dedi.

Ve bütün kral ailesini yararlı işlerle uğraşır gösteren ünlü bir taşbasması resmi anlatmaya başladı: Bunda, Louis-Philippe bir yasalar cildi, kraliçeyse bir dua kitabı tutuyormuş elinde, prensler nakış işliyor, Dük de Nemours kılıç kuşanıyor. M. de Joinville genç kardeşlerine bir coğrafya haritası gösteriyormuş; dipte de iki bölümlü bir yatak görünüyormuş. *İyi bir aile* adını taşıyan bu resim burjuvaların çok hoşuna gitmiş, ama yurtseverleri de yaralamış. Pellerin, resmi yapan kendisiymiş gibi, sıkkın bir sesle, her fikrin değerli olduğunu söyledi; Sénécal itiraz etti buna. Sanat, her durumda, kitlenin ahlak düzeyini yükseltmeyi amaçlamalıydı! Sadece insanı erdemli eylemlere iten konular işlenmeliydi; öbür konular zararlıydı.

– Ama uygulamaya bağlı bir şey değil mi bu? diye bağırdı Pellerin. Ben şaheserler yaratabilirim!

– Bu sizin bileceğiniz bir şey. Ama şeye hakkınız yok...

– Neye yok? Neden?

– Hayır, Mösyö, hoşlanmadığım birtakım şeylerle ilgi çekmeye hakkınız yok. Bize hiçbir yarar sağlamayan, boşuna emek verilmiş kıvır zıvıra; söz gelimi bütün peyzajlarınızın, şu Venüsler'in ne gereği var? Bunlarda halkın öğreneceği bir şeyler görmüyorum ben. Yapıtlarınızda daha çok, halkın çektiği sefa-

leti gösterin bize. Onların fedakârlıkları karşısında bizi coşturun! Konu kıtlığı mı var Allah aşkına? Çiftlikler, atölyeler...

Pellerin, öfkeden kekeleyerek ve bir kanıt bulduğunu sanarak:

– Peki Molière'e ne diyorsunuz? Kabul ediyor musunuz Molière'i?

– Elbette! dedi Sénécal. Fransız Devrimi'nin habercisi olarak hayranım ona.

– Haa, devrim! Ne sanat ama! Daha acınası bir çağ gelmemiştir!

– Daha büyüğü gelmemiştir, mösyö!

Pellerin kollarını kavuşturdu ve gözlerini ona dikerek:

– Ünlü bir milli muhafız gibi konuşuyorsunuz, dedi.

Tartışmalara alışık olan hasmı karşılık verdi:

– Milli muhafız falan değilim; ayrıca sizin kadar da tiksinirim onlardan. Ama böylesi birtakım ilkelerle kitleyi bozuyorlar! Bu da Hükümet'in işine geliyor tabii. Hükümet, Arnoux örneği bir avuç soytarıyla suç ortaklığı etmese bu kadar güçlü olur muydu?

Ressam, tablo tacirini savunmaya kalktı, çünkü Sénécal'in ileri sürdüğü düşüncelerle çileden çıkmıştı. Bunda öyle ileri gitti ki, Arnoux'nun altın kalpli, dostlarına bağlı, karısını tutkuyla seven bir adam olduğunu söylemeye kadar vardırdı işi.

– Hadi canım, hadi! İyi para ver, soyunup model bile olur bu adam!

Frédéric sapsarı kesildi.

– Yoksa büyük bir haksızlıkta mı bulundu size, mösyö?

– Bana mı? Yoo! Zaten topu topu bir kere gördüm kendisini; kahvede, bir dostumla birlikte.

Doğru söylüyordu Sénécal. Ama, her gün, *Art Industriel*'in reklamlarını gördükçe, sinir oluyordu. Arnoux, onun gözünde, demokrasiye uğursuz gelen bir çevrenin temsilcisiydi. Koyu bir cumhuriyetçi olduğu için her türlü incelikte bir bozulma buluyordu; sarsılmaz bir dürüstlüğü olduğundan, zaten ihtiyaç da duymuyordu buna.

Yeniden konuşmaya başlamaları güç oldu. Ressam, birdenbire randevusunu hatırladı, öğretmen yardımcısının aklına öğrencileri geldi; onlar gidince, uzun bir sessizlikten sonra, Deslauriers, üstüne bir sürü soru sordu.

– Ilerde beni onunla tanıştırırsın, değil mi dostum?

– Elbette, dedi Frédéric.

Sonra, birlikte oturma tasarıları üstüne fikir yürüttüler. Deslauriers, hiç güçlük çekmeden, bir dava vekilinin yanında bir yardımcılık bulmuş, Hukuk Okulu'na kaydını yaptırmış, gerekli kitapları almıştı. Böylece onca düşledikleri hayat başlamış oluyordu.

Gençliklerinin güzelliği sayesinde tatlılaştı bu hayat. Deslauriers para lafını etmeye hiç yanaşmayınca, Frédéric de hiç ağzını açmadı. Bütün giderleri üstleniyor, dolabı düzenleyip yerleştiriyor, ev işlerini görüyordu; ama kapıcıya ağzının payını mı vermek gerekiyor, bunu kâtip üstleniyordu; kolej günlerindeki koruyucu ve ağabey rolünü sürdürerek.

Bütün bir gün boyunca ayrı kaldıktan sonra, akşam bir araya geliyorlardı. Ikisi de ocağın başındaki yerlerini alıp çalışmaya koyuluyordu. Ama işi bırakmadan edemiyorlardı biraz sonra. Sonsuz iç dökmeler, hiç yoktan neşelenmeler içinde oluyorlardı, ara sıra is yapan lambadan ya da yerinde bulamadıkları bir kitaptan ötürü kavga da ediyorlar, ama bir dakika süren öfkeleri gülüşlerle yatışıyordu.

Sandık odasının kapısını açık tuttuklarından, yatağa yattıktan sonra da uzaktan uzağa gevezeliklerine devam ediyorlardı.

Sabahleyin, taraçalarında gömlekle geziniyorlardı; güneş yükseliyor, nehrin üstünden hafif bulutlar geçiyor, yandaki çiçek pazarından bir çığlık işitiliyordu ve pipolarından çıkan duman, uykudan şişmiş gözlerine serinlik taşıyan temiz havada döne döne yayılıyordu; bu havayı içlerine çekerken büyük bir umutla doluyorlardı.

Pazarları, yağmur yağmıyorsa, birlikte çıkıyorlar, sokaklarda kolkola yürüyorlardı. Hemen her zaman aynı şeyleri düşünüyor ya da çevrelerinde olup biten şeylere bakmadan konuşu-

yorlardı. Deslauriers'de zengin olma hırsı vardı; insanlara karşı güçlü oluyordun zenginsen. Ortalığı kırıp geçirmek, büyük yankılar uyandırmak istiyordu; yanında üç kâtip çalıştıracak, haftada bir büyük bir siyasal yemek verecekti. Frédéric de Magribilerinki gibi bir saray kuruyordu; burada kaşmir divanlara uzanacak, fıskiyelerin mırıltısı içinde, zenci uşaklar dört dönecekti çevresinde. Bu düşler öyle bir gerçeklik kazanıyordu ki sahip olup da sonradan yitirmişçesine üzülüp duruyorlardı sonunda.

– Ne faydası var bütün bunları konuşmanın? diyordu. Hiçbir zaman sahip olamadıktan sonra!

– Kimbilir? diye karşılık veriyordu Deslauriers.

Demokratik fikirlerine rağmen, Frédéric'i Dambreuselerin çevresine girmeye zorluyordu. Öbürü ise onun bu niyetlerine karşı koymaktaydı.

– Hadi, uğraş bakalım. Bir gün davet edecekler seni?

Mart ayının ortalarına doğru, oldukça kabarık hesap pusulaları arasında akşam yemeklerini getiren lokantacınınki de geldi. Frédéric, parası yetmediğinden, Deslauriers'den yüz ekü borç aldı; on beş gün sonra yine borç isteğinde bulununca, kâtip, Arnoux'nun dükkânında fazla para harcadığı konusunda bir söylev çekti ona.

Gerçekten de ipin ucunu kaçırmıştı Frédéric. Üç duvarın ortasını bir Venedik, bir Napoli, bir İstanbul manzarası kaplıyordu; şurada burada Alfred de Dreux'nün at eskizleri, şöminenin üstünde Pradier'nin bir grubu, piyanonun üstünde *Art Industriel* sayıları ve köşelere atılmış resim kartonları odayı öyle sıkışık bir duruma sokmuştu ki, kitap koyacak, kolunu kıpırdatacak yer kalmamıştı. Frédéric'e bakarsan, resim çalışmaları için gerekli şeylerdi bütün bunlar. Pellerin'in atölyesinde çalışıyordu. Ne var ki, gazetelere geçebilecek nitelikte bütün cenazelere ya da bu nitelikte başka olaylara katılmayı âdet edinmiş olan Pellerin, vaktinin büyük kısmını dışarıda geçiriyordu; Frédéric de saatlerce yalnız kalıyordu atölyede. Farelerin koşuşmasından başka bir şey işitilmeyen bu kocaman oda-

nın sükuneti, tavandan dökülen aydınlık ve sobanın gürüldeyişine kadar, her şey, ona ilkin entelektüel bir huzur duygusu veriyordu. Sonra, önündeki işten ayrılan gözleri, duvarın çatlaklarında, etajerin süslemeleri arasında, kadife parçaları gibi toz birikmiş heykel gövdeleri üstünde geziniyor; bir ormanda yolunu yitirip, dönüp dolaşıp hep aynı yere gelen bir yolcu gibi, her düşüncenin ardında Madam Arnoux'nun anısıyla karşılaşıyordu.

Ona gitmek için günler tesbit ediyordu; ama ikinci kata çıkıp kapısının önüne gelince bir türlü karar veremiyordu zili çalmaya. İçerden ayak sesleri yaklaşıyor, kapı açılıyordu ve "Madam dışarı çıktı," sözleri bir kurtuluş oluyor, yüreğinin üstünden bir yük kalkıyordu.

Bununla birlikte karşılaştı onunla. Birincisinde üç hanım vardı yanında. Başka bir sefer, bir öğle sonrası, Matmazel Marthe'ın yazı öğretmeni çıkageldi; öte yandan, Madam Arnoux'nun kabul ettiği erkekler onu hiç ziyaret etmemişlerdi. İhtiyatlı davranmak için, bir daha eve gitmedi.

Ama, Perşembe ziyafetlerine çağrılmak için, her çarşamba düzenli olarak *Art Industriel*'de boy göstermekten de geri kalmadı. Bir gravüre bakar, bir gazeteye göz gezdirir gibi yaparak, orada herkesten, hatta Regimbart'dan, fazla kalıyordu. Sonunda Arnoux "Yarın akşam boş musunuz?" diyor ve o daha sözünü tamamlamadan beriki daveti kabul ediyordu. Arnoux, sever görünüyordu onu. Şaraptan anlama sanatını, punç yapmayı, çulluk bastısı pişirmeyi öğretti; Frédéric, Madam Arnoux'ya ilişkin her şeyi -eşyasını, hizmetçilerini, evini, sokağını- sevdiğinden uysalca yerine getiriyordu onun öğütlerini.

Hiç konuşmazdı bu yemekler sırasında: onu seyreder dururdu. Sağ şakağında bir ben vardı; başındaki kurdeleler saçından daha siyahtı; kenarları hafif nemli görünürdü hep; arada bir yalnız iki parmağıyla okşardı bunları. Frédéric, onun her bir tırnağının biçimini bilir, kapıların yanından geçerken ipek giysilerinin hışırtısını dinlemekten büyük tat duyar, mendilinin kokusunu içine çekerdi gizlice; tarağı, eldivenleri, yüzükleri,

onun gözünde sanat yapıtları gibi eşsiz, önemli şeylerdi, insan gibi canlıydılar sanki; hepsi içini doldurur, hepsi tutkusunu katmerlendirirdi.

Bunu Deslauriers'den saklama gücünü bulamamıştı. Madam Arnoux'nun evinden döndüğü geceler, ondan konuşabilmek için, yanlışlıkla olmuş gibi, arkadaşını uyandırırdı.

Sandık odasında, musluğun yanında uyumakta olan Deslauriers uzun uzun esnerdi. Frédéric onun yatağının ayakucuna otururdu. Önce ziyafetten söz eder, sonra aşağılanma ya da muhabbet belirtisi gördüğü bir sürü önemsiz ayrıntıyı anlatmaya geçerdi. Söz gelimi, bir seferinde, Dittmer'in koluna girmek için onun kolunu reddetmiş, bu da Frédéric'i incitmiş.

– Ne budalasın yahu!

Ya da "Dostum" demiş kendisine.

– Cesaret edemiyorum, derdi Frédéric.

– Bırak artık bunu düşünmeyi! İyi geceler!

Deslauriers sokak tarafındaki duvara döner ve uyurdu. İlk gençlik çağının son bir zaafı olarak gördüğü bu aşktan hiçbir şey anlamıyordu o. Ve onun dostluğu artık yetmemeye başlamış olacak ki Frédéric müşterek arkadaşlarını haftada bir gün çağırmayı düşündü.

Cumartesi günleri saat dokuza doğru geliyordu bu arkadaşlar. Cezayir işi üç perde özenle çekilmiş oluyordu; lamba ve dört mum yanıyor; masanın ortasındaki içi pipolarla dolu tütün çanağı, bira şişelerinin, çaydanlığın, bir rom şişesinin ve ufak çöreklerin arasında duruyordu. Ruhun ölmezliğinden konuşuluyor, profesörler arasında karşılaştırmalar yapılıyordu.

Bir akşam, Hussonnet, iri yarı bir genç getirdi; çok kısa kollu bir redingot vardı üstünde; hali tavrı da pek ürkekti. Geçen yıl karakoldan kurtarmak istedikleri arkadaştı bu.

O hırgür içinde kaybolan dantel kutusunu ustasına teslim edemeyince adam bunu hırsızlıkla suçlamış, mahkemeye vermekle tehdit etmiş; şimdiyse taşıma işleriyle uğraşan bir ku-

rumda ayakişleri görüyormuş; Hussonnet bu sabah bir sokağın köşesinde rastlamış ona; Dussardier, gönül borçlusu olduğu "o genci" görmek istiyor diye de alıp getirmiş.

Sigara tabakasını Frédéric'e uzattı; hâlâ doluydu tabaka; bir gün ona geri vermek umuduyla bir din gereğini yerine getirircesine saklamıştı bunu. Delikanlılar yine gelmesini söylediler. Sık sık uğradı o da.

Hepsi de seviyordu birbirini. Bir kere, Hükümet'e karşı besledikleri nefret tartışılmaz bir inanç niteliğindeydi. Yalnız Martinon, Louis-Philippe'i savunmaya yeltenirdi. Ötekiler, gazetelerdeki, Paris'in istihkâmlarla çevrilmesi,[8] Eylül yasaları,[9] Pritchart, *Lord* Guizot[80] ile ilgili haberlerle iflahını keserlerdi onun; öyle ki, Martinon arkadaşlarını kızdırmamak için sesini çıkarmaz otururdu. Yedi yıllık kolej hayatında bir kez bile ceza almamış, Hukuk Okulu'nda da profesörlerin gözüne girmeyi bilmişti. Sakız rengi kaba bir redingot ve kauçuk pabuçlar giyerdi hep; ama bir akşam, damat kılığına bürünmüş olarak geldi: Kadife şaldan bir yelek giymiş, beyaz kravat, altın köstek takmıştı.

Mösyö Dambreuse'ün evinden geldiğini öğrenince şaşkınlıkları daha da arttı. Gerçek şu ki banker Dambreuse, Martinon'un babasından geniş bir ağaçlık arazi satın almış; adamcağız oğlunu tanıtınca ikisini de yemeğe çağırmıştı.

– Çok mantar var mıydı? diye sordu Deslauriers. Kapı aralığında karısının beline sarıldın mı?

Ve söz geldi, kadın konusuna dayandı. Pellerin'e göre kadın güzelliği diye bir şey yoktu (kaplanları yeğ tutardı). Zaten insanın dişisi, estetik sıralamada aşağı bir yaratığı temsil etmekteydi:

---

8 1883'te Millet Meclisi, hükümetin, Paris'in çevresine istihkâmlar kazdırmak için, gerekli kredi isteğini reddetmişti. Muhalefete göre bu istihkâmlar dış düşmanlara karşı değil, Paris halkına karşı düşünülmüş bir şeydi; Hükümet bir hapishane haline getirmek istiyordu Paris'i.

9 Korsikalı Guiseppe Fieschi'nin Louis– Philippe'e karşı düzenlediği suikasttan hemen sonra, 1935'te çıkarılan Eylül yasaları, isyan edenlere ve basın suçu işleyenlere karşı özel ve kısıtlayıcı hükümler taşıyordu.

10 İngilizlere beslediği aşırı sevgiden ötürü Guizot'ya Louis-Philippe'in bakanlığını yaptığı sırada "Lord Guizot" adı takılmıştı.

– Bir kadında size çekici gelen şeyler, düşünce bakımından onu düşüren şeylerdir: Söz gelimi memeler, saçlar...

Frédéric atıldı:

– Öyle ama, düşün bir: Upuzun siyah saçlar, iri iri siyah gözler...

Hussonnet:

– Anladık, anladık! diye bağırdı. Yeter yahu! Bıktık artık şu Endülüs kadınlarından! Bırak, ne olur, şu eski zaman şeylerini! Şaka bir yana, bugün ayağı karıncalı bir yosma, Milo Venüsü'nden çok daha hoştur! Eski şen şatır Galyalılardan geldiğimizi bilelim, Allah aşkına! Hatta bir Régence beğeni üslubu edinelim, edinebilirsek!

"Aklım en iyi şarap; kadınlar lutfetsin gülücüğünü!"

Esmeri bırakıp sarışına geçmeli! Siz de aynı fikirde misiniz Baba Dussardier?

Dussardier karşılık vermedi. Hepsi sıkıştırdı onu, hangi tiplerden hoşlandığını öğrenmek için.

– Pekâlâ söyleyeyim, dedi kızarak. Hep aynı kadını sevmek isterdim ben!

Bunu öyle bir biçimde söylemişti ki bir an hepsi sustu; kimisi bu saflığa şaşmış, kimisi de kendi gizli özlemlerini bulmuştu bu sözlerde.

Sénécal, bira bardağını pencerenin pervazına koyarak kestirip attı: Fuhuş zulüm, evlilik ahlaksızlıktı; en iyisi, ikisinden de sakınmaktı. Deslauriers'ye göre kadınlar gönül eğlendirmeye yarardı, o kadar. Mösyö de Cisy ise bütün bütüne yılmıştı onlardan.

Sofu bir büyük annenin dizi dibinde büyümüştü Mösyö dö Cisy; bu yüzden, bu gençler topluluğunu adı kötüye çıkmış bir yer gibi çekici, Sorbonne kadar öğretici buluyordu. Kimsenin de ona gerekli dersleri vermekten geri durduğu söylenemezdi; kendisi de, her seferinde mutlaka kalbine ağrı girdiği halde, işi sigara içmeye götürecek kadar hevesli görünüyordu. Frédéric pek ilgileniyordu onunla. Kravatlarının rengine, paltosunun kürküne ve özellikle, bir eldiven kadar ince olup te-

mizliği ve inceliğiyle pek cüretli görünen ayakkabılarına hayrandı; arabası aşağıda sokakta beklerdi.

Bir akşam, o daha yeni gitmişti; dışarıda kar yağıyordu; Sénécal, onun arabacısına acıdığını söyledi. Sonra sarı eldivenlere, *Jockey-Club*'e verdi veriştirdi. Bir işçi bu cicibeylerden daha değerliydi ona göre.

– Ben, hiç değilse çalışan bir adamım! Yoksulum!

– Belli! dedi, gitgide sabırsızlanan Frédéric.

Okutman bu sözünden ötürü hınç duydu ona.

Bununla birlikte, Regimbart, Sénécal'i biraz tanıdığını söylediği için, Frédéric, Arnoux'nun dostuna bir incelik göstermek isteyerek cumartesi toplantılarına onun da katılmasını rica etti; iki yurttaşın karşılaşması da pek hoş oldu.

Ne var ki farklı insanlardı.

Sivri bir kafası olan Sénécal sistem der başka şey demezdi. Regimbart ise, tersine, olaylarda sadece olayları görürdü. Onun başlıca kaygısı Rhin sınırı meselesiydi.[11] Topçulukta uzman kişi olduğunu ileri sürer, elbiselerini Politeknik Okulu'nun terzisine diktirirdi.

İlk gün, kendisine pasta sunulduğunda, bunun kadınlara yaraşır bir şey olduğunu söyleyerek omuzlarını silkmiş; sonraki gelişlerinde de bu konuda daha kibarca davranmıştı. Konuşmalar sırasında ortaya atılan düşünceler belli bir düzeyin üstüne çıktı mı, "Bırakın bu ütopyaları, bu düşleri!" diye mırıldanırdı. Sanat konusunda (sık sık atölyelere girip çıktığı, ara sıra hatır için buralarda eskrim dersi verdiği halde) hiç de yüce fikirler beslemiyordu. M. Marrast'ın[12] anlatımını Voltaire'inkiyle, "pek duygulu" bulduğu bir şarkıdan ötürü Matmazel Vatnaz'ı, Madam de Staël'le kıyaslardı. Kısacası, Regimbart herkesi usandırıyordu. En çok da Deslauriers'yi. Çünkü bizim

11 Rhin sınırı: Burada 1830'dan sonra Fransız halkında oluşan yurtsever bir istek ima ediliyor; o tarihlerde Fransızların çoğu savaş çıkmasını, 1815 anlaşmalarının düzeltilmesini ve Rhin suyunun sol kıyısını işgal etmeyi özlemekteydi.

12 Armand Marrast, *Tribune*'de, daha sonra da *National*'de yazan Cumhuriyetçi bir gazeteci, Louis-Philippe hükümetine saldıran yazılarıyla yankılar uyandırıyordu. Ama onun kavgacı yeteneği Voltaire'in zekâsına ve anlatımına pek uzak bir yerdeydi.

Yurttaş, Arnoux'nun yakın arkadaşıydı. Kâtip ise Arnoux'nun evinde yararlı tartışmalar yapacağını umarak buraya girip çıkmaya can atmaktaydı. "Ne zaman beni götüreceksin?" deyip duruyordu ona. Cevaplar ise şöyle oluyordu genellikle: Arnoux'nun işi başından aşkınmış şu sıra ya da yolculuğa çıkıyormuş; sonra, zahmet etmeye de değmezmiş artık; çünkü ziyafetlere son verilmişmiş.

Frédéric, gerekirse canını bile verirdi dostu için. Ancak, kendisi, mümkün olan en iyi şekilde görünmeye çalıştığı; konuşmasına, tavırlarına, *Art Industriel*'e hep tertemiz eldivenlerle gidecek kadar üstüne başına dikkat ettiği için, Deslauriers'nin eski siyah elbisesiyle avukatvari tavırları ve kendini beğenmiş söylevleri Madam Arnoux'nun hoşuna gitmeyeceğinden, kendisini güç durumda bırakacağından, onun yanında küçük düşeceğinden korkuyordu. Başkaları pek umurunda değildi, ama Frédéric kendisini çok daha fazla rahatsız hisssedecekti. Kâtip de onun verdiği sözü tutmak istemediğini sezmişti; Frédéric'in sükutu gitgide ağırlaşan bir küfür gibi geliyordu ona.

Deslauriers dostunu mutlaka yönetmek, onun ilkgençlik yıllarındaki ülkülerle uyumlu bir gelişme içinde olmasını görmek istiyordu; ama arkadaşının tembelliğinde bir itaatsizlik, bir ihanet belirtisi buluyor, tepesi atıyordu. Üstüne üstlük, Frédéric, aklı fikri Madam Arnoux'da olduğu halde, yalnız kocasından konuşmaktaydı hep. Deslauriers de sıkıcı bir oyun çıkardı bundan; bir aptallık tiki gibi, her cümlesinin sonuna Arnoux adını getirerek günde yüz kere tekrarlıyordu bu adı. Söz gelimi kapı mı vuruldu, "Giriniz, Arnoux!" diye bağırıyordu: Lokantada "Arnoux tipi" bir peynir istiyor, geceleri "Arnoux! Arnoux!" diye çığlığı basarak arkadaşını uykudan uyandırıyordu. Sonunda, bir gün Frédéric artık dayanamayıp ağlamaklı bir sesle:

– Kes artık Allah aşkına şu Arnoux lafını! dedi.

– Kesmeyeceğim işte! diye karşılık verdi Kâtip.

Ve ekledi:

– Hep o, her yerde o, yakıcı ve buz gibi Arnoux'nun hayali...

Frédéric yumruğunu kaldırdı.

– Susacak mısın sen? diye bağırdı.

Sonra usulca ekledi:

– Bunun benim için üzücü bir konu olduğunu biliyorsun.

– Oh! Bağışla beni dostum, diye karşılık verdi, Deslauriers yerlere kadar eğilerek. Bundan böyle Matmazelin sinirlerine saygı gösterilecektir! Bir kez daha bağışla. Binlerce özür!

Böylece bu şaka da sona ermiş oldu.

Ama, üç hafta sonra, bir akşam Deslauriers:

– Biraz önce Madam Arnoux'yu gördüm, iyi mi? dedi.

– Nerede?

– Adliye Sarayı'nda. Dava vekili Balandard'la beraberdi. Esmer bir kadın, değil mi? Şöyle orta boylu.

Frédéric başıyla evet dedi. Istiyordu ki Deslauriers daha konuşsun bu konuda. En ufak bir hayranlık lafı duysa içini dökecekti ona; arkadaşlarına tapmaya hazırdı; öteki ise susup duruyordu; sonunda, artık dayanamayan Frédéric, kayıtsızmış gibi bir tavırla, kadının onda ne izlenim uyandırdığını sordu.

Deslauriers'ye göre Madam Arnoux, öyle pek ahım şahım bir şey değilse de, fena da sayılmazdı hani.

– Hadi be? dedi Frédéric.

Ağustos ayı, yani ikinci sınav dönemi gelip çattı. Arkadaşlara bakarsan, derslere hazırlanmak için on beş gün yeterdi. Kendine büyük güveni olan Frédéric, bir çırpıda; Usul Kanunu'nun ilk dört bölümünü, Ceza Kanunu'nun ilk üç bölümünü, Sorgu Usulleri'nin birçok bölümünü ve Medeni Kanun'un bir bölümünü (Mösyö Poncelet'nin yorumlarıyla birlikte) su gibi öğrenmişti. Sınavdan bir gün önce, Deslauriers her şeyi sorarak sabaha kadar bütün konuları tekrar ettirdi ona; son çeyrek saatin yararsız geçmemesi için, kaldırımda yürürken de kesmedi bu soruları.

Birçok sınav aynı gün yapıldığından, büyük bir kalabalık vardı avluda; Hussonnet ile Cisy de oradaydılar; arkadaşların sınavında hazır bulunmak bir âdet haline gelmişti. Frédéric, geleneksel kara cüppeyi sırtına geçirdi; sonra, peşinden gelen kalabalıkla ve başka üç öğrenciyle birlikte sınav salonuna gir-

di; perdesiz pencerelerle aydınlanan büyük bir odaydı burası; duvarlar boyunca sıralar yerleştirilmişti. Ortada, yeşil çuhalı bir masayı meşin kaplama sandalyeler çevrelemişti. Adayları, hepsi de omuzlarına kürklü kırmızı cüppelerini geçirmiş, başlarında sırma şeritli takyeler taşıyan mümeyyizlerden bu masa ayrılıyordu.

Frédéric, grup içinde sondan bir önceki adaydı; kötü bir durumdaydı yani. "Antlaşma ile sözleşme arasında ne fark vardır?" konulu ilk soruyu ikisini birbirine karıştırarak cevapladı.

İyi bir adam olan profesör:

– Telaşlanmayın, Mösyö. Kendinize hâkim olun, dedi.

Sonra, iki kolay soruya da iyi cevaplar veremeyince, dördüncü soruya geçti. Bu kötü başlangıç üzerine, kendine güvenini yitirmişti Frédéric. Deslauriers, karşıdan, kalabalığın içinden, henüz her şeyin bitmiş olmadığını işaret ediyordu; ikinci dizi Ceza Hukuku sorularına yeterli karşılıklar verdi. Ama, kapalı olarak notere verilen vasiyetnamelerle ilgili üçüncü sorudan sonra mümeyyizin duygularını belli etmeden taş gibi durması iyice moralini yıkmıştı. Çünkü Hussonnet alkışlayacakmış gibi ellerini bitiştirdiği halde, Deslauriers boyuna omuz silkip duruyordu. Nihayet sıra Usul sorularına geldi; üçüncü şahsın itirazı ile ilgili hükümler nelerdi? Kendininkilere aykırı teoriler işitince sinirlenip öfkelendi profesör; sert bir sesle:

– Sizin kendi fikriniz mi bu Mösyö? diye sordu. Medeni Kanun'un 1351. Maddesi'ndeki ilkeyle bu olağanüstü itiraz yolunu nasıl bağdaştırıyorsunuz?

Başı ağrıyordu Frédéric'in; bütün geceyi uykusuz geçirmişti. Bir pancur aralığından sızan bir güneş ışını yüzüne vuruyordu. Sandalyenin arkasında ayakta yalpalıyor ve bıyığını çekiştiriyordu.

Sırma takyeli adam:

– Cevabınızı bekliyorum! dedi.

Frédéric'in hareketine kızmış olacak ki, ekledi:

– Sakalınızın içinde bulacak değilsiniz onu!

Bu alaylı söz, dinleyiciler arasında gülüşmelere sebep oldu, bundan hoşlanan profesör yumuşadı. Celp ve seri muhakeme

usulü üstüne iki soru daha sordu; sonra "peki" anlamında başını eğdi; sınav bitmişti. Frédéric koridora çıktı.

Hademe, başka birine giydirmek için onun üstündeki cüppeyi çıkarırken, çevresine doluşan arkadaşları da sınav sonucu üstüne birbirini tutmaz kanılar ileri sürüyorlardı. Ama, çok geçmeden, salonun girişinde yüksek bir ses sonucu bildirdi; "Üçüncü aday... bütünlemeye kalmıştı!"

– Çuvalladın! dedi Hussonnet. Hadi gidelim.

Kapıcı kulübesinin önünde Martinon'a rastladılar; yüzü kızarmıştı Martinon'un, coşku içindeydi, gözleri gülüyordu, alnında bir zafer halesi vardı. Son sınavdan da kazasız belasız sıyrılmıştı. Şimdi yalnız oturup tezi hazırlamak kalıyordu. On beş gün içinde, Hukuk'u bitirmiş olacaktı. Ailesinin tanıdığı bir bakan varmış "iyi bir meslek hayatı" açılıyordu önünde.

– Ne dersen de, şu herif kadar olamadın! dedi Deslauriers.

Başarısızlığa uğradığı bir konuda ahmakların başarı kazandığını görmek kadar aşağılayıcı bir şey olamaz kişi için. Frédéric'in canı sıkılmıştı, umurunda bile olmadığını söyledi. Daha büyük tutkuları vardı kendisinin. Hussonnet gitmek için davranınca bir köşeye çekti onu.

– Bak, dedi, onlara bu işten tek kelime söz etmek yok, ha!

Sırrı saklamak kolay olacaktı; çünkü Arnoux ertesi gün Almanya'ya gidiyordu.

Kâtip, o akşam eve döndüğünde arkadaşını tuhaf bir şekilde değişmiş buldu: Islık çalıyor, yerinde duramıyordu. Ötekinin bu duruma şaştığını görünce Frédéric nedenini açıkladı: Tatilde annesinin yanına gitmeyecek, burada kalıp çalışacaktı.

Arnoux'nun yolculuğa çıkacağı haberi büyük bir sevince boğmuştu onu. Görüşmelerinin yarıda kalma korkusu olmadan, istediği zaman gidebilirdi oraya. Tam bir güvenlik kanısı daha cesaretini artırırdı. Kısacası ne ayrılmış ne de kopmuş olurdu ondan. Demir zincirlerden daha kuvvetli bir şey onu Paris'e bağlıyor, içinden yükselen bir ses kalmasını haykırıyordu.

Bazı engeller vardı önünde. Annesine mektup yazmakla aştı onları: Sınavlardaki başarısızlığını itiraf ediyordu; ama ders

programlarının değişmesinden olmuştu bu, -bir rastlantı sonucuydu, bir haksızlık; zaten bütün büyük avukatlar (adlarını sayıyordu bir bir) sınavlarda dönmüş değiller miydi? Ama kendisi kasım ayında yeniden sınav salonunda boy göstermeyi kuruyordu. Kaybedecek zamanı olmadığı için de bu yıl eve gelmeyecekti; üç aylık para dışında, ayrıca iki yüz elli frank istiyordu; özel ders alacaktı bununla, çok yararlı olurdu; bütün bunlar, üzüntüler, avutma sözleri, yaltaklanmalar ve oğul sevgisinin güvenceleriyle donatılmıştı.

Ertesi gün onun kendisi gelecek diye bekleyen Madam, bu mektubu alınca pek kederlendi. Oğlunun uğradığı şanssızlığı herkesten gizledi ve "her şeye rağmen gelmesini" yazdı ona. Frédéric fikrinden dönmedi. Bozuştular. Yine de, üç aylık para ile özel ders almak için gerekli iki yüz elli frankla kendine parlak gri bir pantolon, beyaz bir fötr şapka ve altın saplı bir baston aldı hemen.

Bunları edindikten sonra şöyle düşündü:

"Çok bayağı şey bu benim yaptığım belki de!"

Ve büyük bir kararsızlık içine girdi.

Madam Arnoux'ya gitsin mi gitmesin mi diye, havaya para atarak yazı-tura yaptı. Her seferinde de hayırlı çıktı falı. Alınyazısının buyruğuydu bu demek. Bir faytona atladı, doğru Choiseul Sokağı.

Merdivenleri hızlı hızlı çıktı, zilin kordonunu çekti; çalmadı. Dizlerinin bağı çözülüyor sandı.

Sonra, kırmızı ipekten ağır kordona bir daha asıldı, öfkeyle. Bir çıngırak sesi patladı, yavaş yavaş hafifledi, sonra bir şey duyulmaz oldu. Bir ürküntü gelmişti Frédéric'in üstüne.

Kulağını kapıya dayadı. Çıt bile yok! Gözünü anahtar deliğine uydurdu; ama, girişte, duvarda kâğıt çiçekler arasında iki kamış ucundan başka şey göremedi. Bir ara dönüp gitmeyi düşündü, sonra fikrini değiştirdi. Bu kez usulca vurdu kapıya. Kapı aralandı ve eşikte, dağınık saçları, kızarmış asık suratıyla Arnoux'nun kendisi göründü.

– Vay! Hangi şeytan attı sizi buraya? Girsenize.

Ve Arnoux, onu madamın kabul salonuna ya da kendi oda-

sına değil de yemek salonuna götürdü; orada, masanın üstünde bir şişe şampanya ve iki bardak görünüyordu. Arnoux sert bir sesle:

– Benden istediğiniz bir şey mi var aziz dostum! dedi.

Genç adam, ziyaretine bir bahane aramaya çalışarak kekeledi:

– Yok, hayır! Bir isteğim yok!

Sonunda, kendisinden bir haber alabilmek için geldiğini söyledi; Hussonnet'den Almanya'ya gittiğini duymuştu da.

– Yok böyle bir şey! dedi Arnoux. Ne kuş beyinlidir şu oğlan! Her şeyi tersten anlıyor.

Frédéric, şaşkınlığını göstermemek için, salonda bir sağa bir sola gidiyordu. Ayağı bir sandalyeye takılınca, üstünde durmakta olan şemsiyeyi yere düşürdü; fildişi sapı kırıldı şemsiyenin.

– Aman tanrım! diye bağırdı. Madam Arnoux'nun şemsiyesini kırdım, çok üzgünüm!

Bu söz üzerine tablo satıcısı başını kaldırdı, tuhaf bir şekilde gülümsedi. Frédéric, Madam Arnoux'dan söz etme fırsatını hazır yakalamışken kullanmak istedi; ürkek bir sesle:

– Göremeyecek miyim kendisini? diye ekledi.

Memleketine gitmişti Madam Arnoux, hasta olan annesini görmeye.

Orada ne kadar kalacağını sormayı göze alamadı. Yalnızca madamın memleketinin neresi olduğunu öğrenmek istedi.

– Chartres! Şaştınız mı buna?

– Ben mi? Yoo! Niçin şaşayım? Hiç şaşmadım!

Bundan sonra konuşacak bir laf bulamadı ikisi de. Bir sigara saran Arnoux puflayarak masanın çevresinde dönüyordu. Sobanın karşısında ayakta duran Frédéric ise duvarlara, etajere, döşemeye bakmaktaydı: Belleğinden, daha doğrusu gözlerinin önünden hoş görüntüler geçiriyordu. Sonunda, gitmek için izin istedi.

Holde, buruşturularak top haline getirilmiş bir gazete parçası duruyordu yerde. Arnoux aldı onu, ayak parmaklarının ucunda yükselerek çıngırağın içine soktu; deliksiz bir öğle uykusu çekmek için bunu yaptığını söyledi. Sonra Frédéric'e elini uzatarak:

– Lütfen kapıcıya haber verin: Evde yokum! dedi.

Ve arkasından kapıyı çarparak kapadı.

Frédéric birer birer indi merdiven basamaklarını. Bu ilk girişimindeki başarısızlık, bundan sonrakiler konusunda da cesaretini kırmıştı. O günden sonra can sıkıntısıyla dolu üç ay geçirecekti. Yapacak hiçbir işi olmadığından, aylaklığı kederini daha da artırıyordu.

Saatlerce balkonda durup gri rıhtımlar arasından akan ve lağımlardan karışan pisliklerle yer yer siyaha çalan nehre ve çamaşırcı kadınlar için kıyıya bağlanmış bir dubaya bakıyordu; burada bazen çocuklar küçük bir fino köpeğini çamurlu suya sokarak eğlenirlerdi. Gözleri, Notre-Dame'ın taş köprüsünü ve üç asma köprüyü solda bırakarak, hep Ormes Rıhtımı'na, Montereau Limanı'ndaki ıhlamur ağaçlarını andıran yaşlı ağaç kümesine doğru kayıyordu. Saint-Jacques Kulesi, Belediye Sarayı, Saint-Louis ve Saint-Paul, karşıdan, birbirine karışmış çatılar arasından yükseliyor ve Temmuz Sütunu'nun perisi doğuda büyük ve altın bir yıldız gibi parlarken, öbür uçta Tuileries'nin kubbesi mavi, ağır kitlesini gökyüzünde değirmileştiriyordu. Madam Arnoux'nun evi o tarafta, kubbenin arkalarında bir yerdeydi herhalde.

Odasına dönüyordu; sonra, divanına uzanıp karmakarışık birtakım düşüncelere dalıyordu: Çalışma tasarıları, nasıl davranacağına ilişkin planlar, geleceğe dönük düşler, özlemler. Sonunda, kendinden kurtulmak için sokağa çıkıyordu.

Hep gürültüyle dolup taşan, ama öğrencilerin ailelerinin yanına gitmeleri nedeniyle bu aylarda ıssızlaşmış bulunan Quartier Latin'de dolanıyordu aylak aylak. Kolejlerin sessizlikten uzamış duygusu uyandıran büyük duvarları daha mahzun bir görünüm kazanmıştı; her türlü erinç verici ses, kafeslerde kanat çırpmalar, bir bacanın horultusu, bir kundura tamircisinin çekiç sesi, işitiliyordu ve elbise eskicileri, sokak ortalarında, sorulu bakışlarla, ama boşuna, bakıyorlardı bütün pencerelere. Issız kahvelerde, tezgâhtaki kadınlar, dolu içki sürahilerinin arasında esneyip duruyorlardı; gazeteler, okuma odalarının masalarında el sürülmemiş halde bekliyordu; ütücü dükkânlarında

çamaşırlar ılık bir rüzgârla titriyordu. Eski kitaplar satılan bir serginin önünde duruyordu zaman zaman; kaldırımı sıyırarak geçen bir omnibüse çeviriyordu başını; Luxembourg'un önüne gelince de, orada duruyor, daha ileri yürümüyordu.

Kimi zaman bir oyalanma umudu bulvarlara doğru sürüklüyordu onu. Nemli bir serinlik yayılan karanlık sokakçıklardan, ıssız ve göz kamaştırıcı ölçüde aydınlık büyük meydanlara çıkıyordu; bu meydanlarda anıtlar kaldırım kenarlarına siyah gölgeli çentikler, dişlemeler işlemiş oluyordu. Ama arabalar, dükkânlar yeniden başlıyor ve insan seli, özellikle pazar günleri, Bastille'den Madeleine'e kadar, asfalt üstünde ve toz içinde dalgalandığı zaman, sersemletiyordu onu. İçi bulanıyordu yüzlerin bayağılığından, konuşulan şeylerin saçmalığından, alınlarda ter halinde beliren budalaca hoşnutluktan! Bununla birlikte, kendisinin bu insanlardan daha değerli olduğu düşüncesi, onlara bakmanın yorgunluğunu hafifletiyordu.

Her gün *Art Industriel*'e gidiyordu. Madam Arnoux'nun ne zaman döneceğini öğrenmek için, annesi üstüne sorular sorıyordu boyuna. Arnoux'nun verdiği cevaplar hep aynıydı: "Sağlığı düzelme yolunda" imiş, karısıyla kızı gelecek hafta döneceklermiş. Bu dönüş geciktikçe Frédéric'i kaygılar basıyordu; öyle ki bunca sevgiden duygulanan Arnoux onu beş altı kez akşam yemeğine lokantaya götürdü.

Frédéric, baş başa kalıp uzun uzun konuştukları bugünlerde, tablo satıcısının pek öyle zeki biri olmadığını anlamıştı. Arnoux, kendisine duyulan hayranlıktaki bu düşüşü sezebilirdi; ayrıca, onun gösterdiği inceliklere bir karşılık vermek için bir fırsat geçmiş oluyordu eline.

Kendisi de iyi bir jestte bulunmalıydı; bunun için bütün yeni elbiselerini seksen frank kadar bir para karşılığında bir eskiciye verdi; buna cebindeki yüz frangı da ekledi; sonra gidip Arnoux'nun kapısını çaldı, yemeğe götürecekti onu. Regimbart da oradaydı. Birlikte kalkıp Provenceli Üç Kardeşlere gittiler.

Yurttaş, redingotunu sırtından atarak işe başladı; öteki ikisinin kendi beğenisine güveninden emin bir tavırla istediği yemekleri yazdı. Ama mutfağa kadar gidip ahçıbaşıyla konuşma-

sı, her köşesini bildiği mahzene inmesi, müessese sahibini çağırıp çıkışması boşuna oldu, çünkü yemeklerden de, şaraplardan da, servisten de memnun kalmadı. Her yeni yemek gelişinde, her yeni şişe açılışında, daha ilk lokmadan, ilk yudumdan sonra, çatalını elinden bırakıyor, bardağını öteye itiyordu; sonra, kolunun bütün uzunluğuyla sofraya abanıyor, Paris'te ağız tadıyla bir yemek yeme olanağı bulunmadığını söylüyordu bağıra bağıra. Nihayet, ne yiyeceğini şaşırarak, şöyle "doğrusu dürüst" bir zeytinyağlı fasulye istedi; bu yemek, pek iyi pişirilmemişse de, yatıştırdı onu. Sonra, garsonla Provencelilerde çalışmış eski garsonlar üstüne konuşmaya koyuldu: Antoine ne olmuştu? sonra, Eugène diye biri vardı? Ya o Théodore? Hani şu ufak Théodore canım, servisi hep yere yakın yapardı. Gerçekten enfes sofralarda oturur yemek yerdin o günlerde; sahi ne Bourgognelulardı onlar! Bulabilir misin şimdi böylelerini?

Sonra, banliyödeki arsaların değerinden, Arnoux'nun çok sağlam bir spekülasyonundan konuştular. Arnoux, böyle beklemekle zarar ediyordu. Çünkü ne fiyat verseler satmak istemiyordu. Regimbart birini bulacaktı ona. Ve bu iki bay, ellerinde kalem, yemeğin sonuna kadar hesaplar yapıp durdular.

Kahve içmek için, Saumon pasajında, alt kattaki bir kahveye gittiler. Frédéric üst üste bira içti, ayakta durup, sonu gelmez bilardo partileri seyretti. Korkaklıktan mı, budalalıktan mı, neden olduğunu kendisi de bilemeden, aşkı için elverişle bir durum yaratılır gibisinden karanlık bir umut içinde gece yarısına kadar kaldı orada.

Bir daha ne zaman görecekti onu acaba? Umutsuzluğa düşüyordu Frédéric. Ama Kasım sonlarında bir akşam Arnoux şöyle dedi ona:

– Biliyor musunuz, karım dün geldi!

Ertesi gün, saat beşte, genç adam, kapıdan içeri giriyordu.

– Geçmiş olsun diyerek söze başladı; annesinin hastalığı ağırdı ya.

– Yok böyle bir şey! Kim söyledi size?

– Arnoux!

Hafifçe bir "ha!" dedi Madam Arnoux, sonra ekledi: Önce ciddi olarak kaygılanmıştı, ama şimdi korkacak bir şey kalmamıştı.

Ocağın yanındaki kumaş kaplı koltuğa oturmuştu. Frédéric ise kanepeye ilişmişti. Şapkasını dizleri arasında tutuyordu. Güçlükle gelişiyordu aralarındaki konuşma. Madam Arnoux, her dakika onu yalnız bırakıyordu. O da duygularını belirtmek için elverişli bir durum yakalayamıyordu. Ama saçma hukuk sorunlarıyla uğraşıp durduğunu anlatmaya başlayınca, Madam Arnoux "Evet... anlıyorum... işler!" dedi, gözlerini indirerek birdenbire derin düşüncelere daldı.

Genç adam bu düşüncelerin ne olduğunu bilmek tutkusuyla yanıyor, hatta onlardan başka şey düşünmüyordu. Günbatımı, çevrelerine bir karanlık yığmaya başlamıştı.

Kalktı; bir gezinti yapacakmış; az sonra, başında kadife bir şapka, sırtında sincap kürklü siyah bir pelerin, yine göründü. Frédéric, kendisine eşlik edip edemeyeceğini sormak cesaretini gösterdi.

Göz gözü görmüyordu dışarıda; hava soğuktu ve evlerin almaçlarını gölgelere boğan kalın bir sis, pis pis kokuyordu havada. Frédéric büyük bir zevkle içine çekiyordu bu havayı; çünkü elbisesinin kumaşı arasında kolunun biçimini duyuyordu onun ve iki düğmeli güderi eldivenin içindeki eli (öpüşlerle donatmak istediği o ufacık eli) ceketinin yenine değiyordu. Kaldırım kaygan olduğu için biraz ırgalanarak yürüyorlardı; Frédéric'e öyle geliyordu ki ikisi de bir bulutun içine girmişler, rüzgârla sallanıyorlar.

Bulvardaki ışıklar onu yine gerçeğin ortasına attı. Fırsat bu fırsattı işte, kaybedecek vakit yoktu. Richelieu Sokağı'na kadar aşkını belli etmeye hazırladı kendini. Ama, tam o sırada, Madam Arnoux bir porselen mağazasının önünde duruverdi.

– Geldik. Teşekkür ederim! dedi. Artık, her zamanki gibi, perşembeye görüşürüz, değil mi?

Ziyafetler yeniden başladı; Madam Arnoux'yu gördükçe genç adamın sevda bitkinlikleri de artıyordu.

Bu kadını seyretmek, çok ağır bir koku koklamış gibi, yorucu, gevşetici bir duygu yaratıyordu üstünde. Bu etki benliğinin derinliklerine işliyor, orada genel bir duyum tarzı, bir varoluş biçimi haline geliyordu.

Sokak fenerlerinin altında rastladığı orospular, seslerini titrete titrete şakıyan şarkıcı kızlar, atlarını dörtnala kaldıran sirk kadınları, sokakta yürüyen burjuva kadınlar, pencerelerden dışarıyı kollayan fıkır fıkır işçi kızlar, bütün kadınlar, bir benzerlikle olsun, belirgin bir benzemezlikle olsun, hep onu hatırlatıyordu Frédéric'e. Dükkânların önünde durup, kaşmir kumaşlara, dantelalara, küpelere bakıyordu; bu kumaşları onun beline dolanmış, bu dantelleri onun korsajında yer almış, bu küpeleri simsiyah saçlarında yalımlar yaratmış olarak düşlüyordu. Çiçekçi kızların sepetlerindeki çiçekler o geçerken seçip alsın diye açılıvermişti sanki; kunduracı camekânlarında kenarları kuğu tüyü işlemeli küçük saten terlikler onun ayacığını bekler gibiydi; bütün sokaklar onun evine çıkıyordu; arabaların meydanlarda durmaları Frédéric'i o eve daha hızlı götürmek içindi; Paris de onun kişiliğine bağlıydı; koca şehir, bütün sesleriyle, büyük bir orkestra gibi onun çevresinde uğulduyordu.

Bitkiler Bahçesi'ne ne zaman gitse, oradaki bir palmiye, Frédéric'i alıp uzak ülkelere götürüyordu. Hecinlerin sırtında, fillerin tentesi altında, takımadalar arasında bir yat kamarasında ya da otlar arasındaki sütun kırıklarına çarpıp sendeleyen çıngıraklı iki katır sırtında, onunla birlikte yolculuk ediyordu. Bazen Louvre'da eski tabloların önünde duruyordu ve aşkı, onu kucaklayıp yitik yüzyıllara götürüyor, resimlerdeki kişilerin yerine koyuyordu. Söz gelimi Madam Arnoux, başında bir başlık, kurşun bir bölmenin arkasında dua ediyordu. Söz gelimi, Kastil ya da Flandres senyörünün karısı oluyor, kolalı kırma yakalı, kasnaklı, bol giysileriyle oturup duruyordu. Sonra, brokar bir giysi içinde, çevresinde senatörler, büyük ve somaki mermer bir merdivenden iniyordu. Bazen de, sarı ipek bir şal-

varla, bir haremin şiltelerine uzanmış görüyordu onu; kısacası, güzel olan her şey yıldızların göz kırpması, bazı ezgiler, bir cümlenin gelişmesi, bir profil, birdenbire ve farkında olmadan bu kadını getiriyordu aklına.

Onu metres edinmeye yeltenmekse, çok iyi biliyordu, boşuna bir çaba olacaktı.

Bir akşam, Dittmer, geldiği zaman, alnından öptü onu. Lovarias da aynı şeyi yaparak:

– İzin vereceksiniz değil mi? Dostların ayrıcalığıdır bu, dedi.

Frédéric kekeledi:

– Hepimiz de dostuyuz sanırım.

– Ama eski dost değil, dedi Madam Arnoux.

Dolaylı yoldan peşin bir reddi bu.

Ama başka ne yapabilirdi? Gidip açık açık seni seviyorum mu deseydi? Mutlaka başından savardı ya da kızar, evinden kovardı. Oysa Frédéric, onu görmekten yoksun olmamak için her türlü acıya katlanmaya razıydı.

Piyanistlerin yeteneklerine, askerlerin yüzlerindeki yara izlerine imreniyordu. Keşke tehlikeli bir hastalığa tutulsaydı da böylece onun ilgisini çekseydi.

Bir şeye şaşıyordu, Arnoux'yu kıskanmadığına ve Madam Arnoux'yu, onca doğal görünen iffeti içinde, giyinik olmaktan başka türlü hayal edemiyor, cinsel duyguları da gizli bir karanlık içinde geriliyordu.

Yine de, onunla birlikte yaşamak, senli benli konuşmak, elini usul usul saçlarında gezdirmek ya da yere diz çöküp kollarını beline dolamak, gözlerinden ruhunu içmek mutluluğunu düşünüyordu. Bu mutluluğa erişmek için alınyazısının yasalarını yıkması gerekiyordu ve bu konuda elinden bir şey gelmediği için, Tanrıya ilençler yağdırarak, kendini korkaklıkla suçlayarak, hücresinin içinde bir mahpus gibi dönüp duruyordu. Sürekli bir sıkıntı içinde boğuluyordu. Saatlerce bir köşede hareketsiz kalıyor, çok kez de hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Kendini tutma gücünü gösteremediği bir gün Deslauriers sordu ona:

– Allah Allah! Ne oldu sana yahu?

Sinirleri bozulmuştu Frédéric'in, Deslauriers inanmadı buna

tabii. Ama böylesi bir acı karşısında sevecenlik duyguları kabarmıştı; avuttu arkadaşını. Onun gibi bir adam böyle kapıp koyversin kendini, ne büyük budalalıktı bu! Gençken bileceksin yaşamayı, yoksa, ileride, boştu her şey.

– Işin tadını kaçırıyorsun Frédéric. Ben karşımda o eski arkadaşı isterim hep! O kıl şaşmaz genci! Ne severdim onu! Hadi, hadi, doldur bir pipo bakalım, hayvan herif! Biraz silkin şu halinden, üzüyorsun beni!

– Doğru, dedi Frédéric, delinin biriyim ben!

Kâtip devam etti:

– Ah! Eski ozan, seni kederlendiren şeyin ne olduğunu biliyorum ben! Kalbin değil mi? Hadi, saklama! Bir mesele değil ki bu. Biri gitse dördü gelir kadının! Erdemli kadınları, başka özellikte kadınlarla sevişerek unutursun. İster misin yeni kadınlarla tanıştırayım? Alhambra'ya bir kere gitmen yeter. (Alhambra, yakın zamanlarda Champs-Elysées'nin üst başında açılıp, bu çeşit kurumlar için gereksiz sayılacak bir lüks yüzünden, daha ikinci mevsimde iflas eden bir dans salonuydu.) Söylendiğine göre iyi eğleniyormuşsun orada. Hadi gidelim! İstersen dostlarını da getir; Regimbart'ı çağırmana bile karışmayacağım!

Frédéric, Yurttaşı çağırmadı. Deslauriers de Sénécal'siz gitti. Yalnız Hussonnet'yi, Cisy'yi, bir de Dussardier'yi götürdüler. Beşi de aynı arabaya binip Alhambra'nın kapısında indiler. Sağda ve solda, paralel iki Magribi galeri uzanıyordu. Karşıda, bir evin duvarı bütün dip bölümü kaplıyor ve dördüncü duvar (bir lokantanın duvarı) renkli renkli pencereli gotik tarzda bir manastır duvarını hatırlatıyordu. Çalgıcıların kereveti Çin usulü bir çatı örtmekteydi; yerler asfalt döşenmişti ve direklere asılı kâğıt fenerler dans edenlerin üstünde rengârenk bir alevle taçlanıyordu; şurada burada görülen heykel ayaklıkları üstünde, incecik su sütunları fışkırtan taştan havuzcuklar yükseliyordu. Yapraklar arasında, boyaları ıslak, alçıdan Hébé'ya da Cupidon heykelleri seçiliyordu; iyice düzlenmiş çok sarı kum döşeli bir sürü ağaçlık yol bahçeyi olduğundan büyük gösteriyordu.

Üniversite öğrencileri metresleriyle geziniyorlar; tuhafiyeci çırakları, ellerinde baston, şişinip duruyorlar; kolej öğrencileri yaprak sigarası tüttürüyorlar; kart bekârlar boyalı sakallarını tarakla okşuyorlardı. İngilizler, Ruslar, Güney Amerikalı adamlar vardı. Üçü de fesli Doğulu. Kibar fahişeler, fındıkçı işçi kızlar, orospular, bir koruyucu, bir âşık bulmak, birkaç altın koparmak ya da sadece dansın tadını çıkarmak için gelmişlerdi buraya; giysilerinin deniz yeşili, mavi, kırmızı ya da mor etekleri, abanozlar ve leylaklar arasından geçiyor, dönüyordu. Hemen bütün erkeklerin üstünde kareli kumaşlardan elbiseler vardı; kimisi de, akşamın serinliğine rağmen, beyaz pantolon giymişti. Gaz lambaları yakılmıştı.

Moda dergileriyle ve küçük tiyatrolarla ilişkileri olan Hussonnet çoğunu tanıyordu bu kadınların; parmaklarının ucuyla onlara öpücükler yolluyor, ara sıra arkadaşlarından ayrılarak yanlarına konuşmaya gidiyordu.

Onun bu tavırları Deslauriers'yi kıskandırdı. O da, yerinden kalkıp, arsızcana, Nankin pamuklusundan giysili iri kıyım bir sarışına yaklaştı. Ama kadın, asık bir suratla onu şöyle bir süzdükten sonra; "Yok, aslanım! Gözüm tutmadı seni!" dedi ve sırtını döndü.

Bu kez, tombul bir esmere yanaştı; deli miydi neydi bu kadın; çünkü o daha ağzını açar açmaz yerinden sıçradı, devam ederse zabıta memurlarına haber vereceğini söyledi. Deslauriers gülmeye çalıştı; sonra bir havagazı lambanın altında oturan ufak tefek bir kadını gözüne kestirerek, gidip dansa kaldırdı. Maymun tavırlarıyla sahnenin üstünde tünemiş bulunan çalgıcılar büyük bir coşkunlukla aletlerini üflüyorlar, tımbırdatıyorlardı. Ayakta duran orkestra şefi kurulu bir makine gibi tempo tutuyordu. Salon sıkış sıkıştı, keyifler yerindeydi; çözülmüş şapka kordonları kravatlara sürtünüyor, botlar etekleri altında kayboluyordu; dans edenlerin hepsi de uyumlu bir şekilde sıçrayıp duruyordu; Deslauriers ufak tefek kadını kendine çekmiş sıkıyor ve kankanın çılgınlığına kapılmış, kocaman bir kukla gibi, dans edenlerin ortasında tepinip duruyordu. Cisy ile Dussardier masadan masaya dolaşmalarına devam

ediyorlardı; genç aristokrat, kızları süzüp duruyor, ama, garsonun yüreklendirici işaretlerine rağmen, bu tür kadınların odalarında "tabancalı bir adamın dolaba saklandığını, oradan çıkıp size bir poliçe imzalatacağını" düşünerek onlarla konuşmayı bir türlü göze alamıyordu.

Frédéric'in yanına döndüler. Deslauriers de artık dans etmeyi bırakmıştı; hepsi de gecenin bundan sonrası için ne yapacaklarını düşünürlerken Hussonnet bağırdı:

– Vay! Markiz d'Amaëgui!

Kalkık burunlu, solgun benizli bir kadındı bu: Dirseklerine kadar tek parmaklı eldivenler giymişti, yanaklarından iki köpek kulağı gibi sarkan iri siyah küpeler takmıştı kulaklarına.

Hussonnet:

– Senin evde ufak bir eğlenti yapsak ne dersin? Hani Doğu işi bir şölen! Şu Fransız şövalyeleri için de bir iki kadın arkadaşını çağırırsın. Ne o, bir şeye mi sıkılıyorsun? Beyzadeni mi bekliyorsun yoksa?

İspanyol kızı başını eğdi; arkadaşının hiç de cömert olmayan alışkanlıklarını bildiği için içkilerin parasını da kendisi ödemekten korkuyordu. Sonunda para lafını edince, Cisy kesesindeki beş napolyonun hepsini ortaya koydu; mesele de halledilmiş oldu. Fakat Frédéric ortadan yok olmuştu.

Arnoux'nun sesini tanıdığını sanmış, bir kadın şapkası fark etmiş ve hemen yandaki ağaç kümesinin içine dalmıştı.

Matmazel Vatnaz, Arnoux ile baş başaydı.

– Affedersiniz! Rahatsız etmiyorum ya?

– Katiyen; dedi tablo taciri.

Konuşmalarındaki son sözlerden, Frédéric, Arnoux'nun Matmazel Vatnaz'la çok acele bir şey konuşmak için koşup Alhambra'ya geldiğini anlamıştı. Ancak, Arnoux herhalde tam rahatlamamış olacak ki sıkıntılı bir sesle sordu:

– İyice emin misiniz bundan?

– Elbet eminim! Seviyorlar sizi! Ah! Ne adam!

Matmazel Vatnaz bunu dedi ve boyadan kanlı gibi görünen kalın dudaklarını ileri doğru uzatarak ağzını büzdü. Ama altın

benekli, yabansı, zekâ, aşk ve şehvet fışkıran, hayranlık uyandıran gözleri vardı. Bu gözler, birer lamba gibi, zayıf ve biraz sarı yüzünü aydınlatıyordu. Arnoux onun bu terslemelerinden hoşlanır görünüyordu. Ona doğru eğilerek:

– Çok naziksiniz, öpsenize beni! dedi.

Kadın kulaklarından tutup alnından öptü onu.

Bu sırada dans durdu; orkestra şefinin yerini çok semiz, mum gibi beyaz tenli, yakışıklı bir genç aldı. Siyah uzun saçlarına İsa tarzı verilmişti; sırmadan hurma dallı mavi kadife bir yelek vardı üstünde; bir tavus gibi kasıntılı, bir hindi kadar ahmak bir hali vardı. Halkı selamladı ve bir şarkı söylemeye başladı; bir köylünün başkente yaptığı yolculuğu anlatmasıydı bu şarkının konusu; şarkıcı aşağı-Normandiya ağzıyla konuşuyor, sarhoş taklidi yapıyordu; ve:

Ah! bi güldüm bi güldüm ki deme
Şu hınzır şu rezil Paris'te

Nakaratına sıra gelince dinleyenler coşup tepinmeye başlıyordu. Ağzından "anlamlar akan" Delmas, bu coşku havasının arasını soğutmayacak kadar kurnazdı. Hemen bir gitar tutuşturdular eline. *Arnavut kızının erkek kardeşi* adlı bir balad söylemeye başladı.

Baladın sözleri birden, vapurun davlumbazları arasındaki kılıksız adamın söylediği romansı hatırlattı Frédéric'e. Gözleri, farkında olmadan, önünde yayılmış elbisenin eteğine takılmıştı. Baladın her kıtasından sonra araya uzun bir sessizlik giriyor ve rüzgârın ağaçlar arasındaki uğultusu dalgaların gürültüsünü andırıyordu.

Matmazel Vatnaz, sahneyi görmesini önleyen bir kurtbağrının dallarını eliyle aralayarak, burun delikleri gerilmiş, kirpikleri bitişmiş, büyük bir haz içinde kendinden geçmiş, gözlerini şarkıcıya dikmiş onu seyrediyordu.

– Hadi hadi! dedi Arnoux, bu akşam niçin Alhambra'da olduğunuzu anlamıyor değiliz. Delmas'ya bayılıyorsunuz, sevgilim.

Matmezel Vatnaz bu konuda konuşmak istemedi.

– Aman! Bu ne utangaçlık!

Sonra Frédéric'i göstererek:

– Bu burada diye mi yoksa? Ama haksızlık ediyorsunuz. Ağzı çok sıkı bir gençtir.

O sırada, dostlarını aramakta olan ötekiler de yeşillikler içindeki salona girdiler. Hussonnet onları tanıştırdı. Arnoux hepsine yaprak sigarası tuttu, şerbet ısmarladı.

Dussardier'yi görünce Matmazel Vatnaz'ın yüzü kızarmıştı. Hemen kalktı, ona elini uzatarak:

– Beni hatırladınız mı, mösyö Auguste? dedi.

Frédéric sordu:

– Nereden tanıyorsunuz Matmazeli?

– Aynı mağazada çalışmıştık, dedi Dussardier.

Cisy, ceketinin yeninden çekiyordu Dussardier'yi; ikisi, çıktılar. Onlar daha gözden kaybolmadan Matmazel Vatnaz, Dussardier'nin karakterini övmeye başladı. Onda "kalbin dehası" olduğunu ekledi sözlerine.

Sonra, tiyatroya geçse pandomimde büyük başarılar sağlayabilecek olan Delmas üstüne konuştular; bunu bir tartışma izledi; işin içine Shakespeare, sansür, anlatım, halk, Porte–Saint–Martin tiyatrosunun hasılatı, Alexandre Dumas, Victor Hugo ve Dumersan da karıştırıldı. Arnoux birçok ünlü kadın oyuncuyu tanıyordu; gençler onu dinlemek için eğilmişlerdi. Ama sözler müziğin gürültüsü içinde duyulmuyordu; polka ya da kadril biter bitmez bu kez masalara üşüşülüyor, garson çağrılıyor, gülüşülüyordu; dallar yapraklar arasında bira ve gazoz şişeleri patlatılarak açılıyor, kadınlar tavuk gibi gıdaklıyordu; arada, iki bayın kapışmak istediği oluyordu; bir de hırsız yakalanmıştı.

Galop[13] çalınmaya başlayınca çiftler ağaçlı yollara hücum ettiler.

Soluyarak, gülüşerek, yüzler kıpkırmızı, giysileri ve ceketleri eteklerini uçuran bir fırtına içinde geçip geçip gidiyorlardı; trombonlar giderek daha fazla böğürüyor, ritim daha hızlanıyordu; o ortaçağ duvarının arkasından patlamalar duyuldu;

13 Galop: Hızlı bir Macar dansı.

kestane fişekleri atıldı, çarkıfelekler dönmeye başladı; zümrüt rengi maytapların parıltısı bir an bütün bahçeyi aydınlattı ve son hava fişeği atılınca herkes derinden bir iç çekti.

Fişek usul usul aktı. Bir barut bulutu dalgalanıyordu havada. Kalabalığın içinde adım adım yürüyen Frédéric'le Deslauriers gördükleri bir manzara karşısında durakladılar; Martinon vestiyere para veriyordu; elli yaşlarında, çirkin, ama pek görkemli giyinmiş, toplumsal durumu belirsiz bir kadın vardı yanında.

Deslauriers:

– Bu arkadaş sanıldığı kadar basit biri değil, dedi. Cisy nereye kayboldu yahu?

Dussardier barı işaret etti. Eski şövalyelerin oğlunu orada bir punç fıncanının önünde gördüler. Pembe şapkalı bir kadın vardı yanında.

Beş dakikadır ortadan kaybolmuş olan Hussonnet da tam o sırada göründü.

Bir kız, koluna yaslanmış, yüksek sesle "Yavrucuğum benim!" diyordu ona.

– Hayır! diyordu Hussonnet. Hayır! Herkesin içinde olmaz! Vikont falan diye çağır beni, daha iyi! XIII. Louis'den bir esinti yaratıyor ve çok hoşuma gidiyor böylesi! Evet dostlarım, işte eski bir gözağrım! Ne tatlı şey değil mi?

Kızın çenesini tutuyordu.

– Selamla bu bayları! Hepsi de ayan üyesi çocuklarıdır! Beni de elçi melçi yaparlar diye arkadaşlık ediyorum bunlarla.

– Ne deli şeysiniz siz? diye sızlandı Matmazel Vatnaz.

Ve Dussardier'ye kendisini eve kadar götürmesini rica etti.

Arnoux onların uzaklaşışına baktı, sonra, Frédéric'e dönerek:

– Nasıl, hoşunuza gitti mi Vatnaz? Ama siz böyle konularda pek açık konuşmazsınız, o da başka. Gönül işlerinizi gizli tutuyorsunuz sanırım.

Frédéric'in yüzü sapsarı kesilmişti. Bir şey gizlemediğine yemin etti.

– Hani bir metresiniz olduğunu gören yok da, diye lafı yetiştirdi Arnoux.

Gelişigüzel bir ad söylemek istedi Frédéric. Ama ya bu hikâye onun kulağına kadar giderse?.. Şu anda metresi olmadığını söyledi.

Tablo satıcısı bundan dolayı ayıpladı onu.

– Oysa tam fırsatı gelmişti bu akşam! Niçin siz de kollarına birer kadın takıp giden öbürleri gibi yapmadınız?

Onun bu üstelemeleri karşısında sabrını yitiren Frédéric:

– Ya siz niçin öyle yapmadınız? dedi.

– Ben mi? Bana ne bakıyorsun oğlum! Eve, benimkinin yanına dönüyorum ben!

Bir araba çağırdı ve gözden kayboldu.

İki arkadaş, yürüye yürüye gittiler. Bir doğu rüzgârı esiyordu. İkisi de konuşmuyordu. Deslauriers bir dergi yöneticisinin karşısında kendini gösteremediği için hayıflanıyor, Frédéric ise kederi içine gömülmüş bulunuyordu. Sonunda, bu meyhane balosunu saçma bulduğunu söyledi.

– Suç kimin? Arnoux için bizi ekmeseydin?

– Hadi canım sen de! Ne yapsam faydasızdı!

Ne var ki kâtibin kendine göre bir takım teorileri vardı. Bir şeyi elde etmek için onu çok fazla istemek elverirdi.

– Ama, daha demin sen...

Bu sözdeki açık imayı yakalayan Deslauriers:

– Onlarla eğleniyordum ben! dedi. Başıma ne diye kadın belası sarayım?

Ve kadınların yapmacıklıklarını, saçmalıklarını anlatan bir söyleve girişti; kısacası, hoşlanmıyordu onlardan.

– Pozlar takınma öyleyse! dedi Frédéric.

Deslauriers sustu. Sonra, birdenbire:

– Geçen ilk kadını ayarlayacağım, yüz frangına bahse giriyor musun?

– Evet, giriyorum!

Geçen ilk kadın iğrenç bir dilenciydi; kaderlerine küstükleri bir anda, Rivoli sokağının ortasında elinde küçük bir karton kutuyla giden uzun boylu bir kız gördüler.

Deslauriers kemerlerin altında kıza yanaştı. Kız birden Tuileries tarafına saptı ve hemen Carroussel Meydanı'na çıktı;

sağına soluna bakınıyordu. Bir arabanın arkasından koştu; Deslauriers yetişti ona. Anlamlı tavırlarla konuşuyor, onun hemen yanından yürüyordu. Sonunda, kız, soluna girmeyi kabul etti ve rıhtım boyunca ilerlediler. Sonra, Châtelet üstlerinde, nöbete çıkan iki gemici gibi, en az yirmi dakika kadar kaldırımda gezindiler. Daha sonra da, birdenbire, Change Köprüsü'nü, Çiçek Pazarı'nı, Napoléon rıhtımını geçtiler. Frédéric de onların ardı sıra eve girdi. Deslauriers hareketiyle ona kendilerini rahatsız ettiğini, oysa kendisi gibi yapması gerektiğini anlattı.

– Kaç para kaldı?

– Iki onluk.

– Yeter. Hadi eyvallah!

Frédéric, bir oyunun böyle başarı kazandığını görmekten dolayı büyük bir şaşkınlık içindeydi: "Benimle alay ediyor," diye düşündü. Gitsem mi acaba? Ama o zaman da Deslauriers onun bu aşka imrendiğini sanırdı belki "Sanki benim yüz kat daha eşsiz, daha soylu, daha güçlü bir aşkım yokmuş gibi" Bir çeşit öfke sürüklüyordu Frédéric'i. Madam Arnoux'nun kapısının önüne geldi.

Dış pencerelerin hiçbiri onun oturduğu daireye ait değildi. Yine de gözlerini binaya dikti, bakışlarıyla duvarları yarıp geçecekmiş gibi.

Kuşkusuz, şimdi o, yastığın dantelaları arasında yayılmış güzel siyah saçlarıyla, dudakları yarı aralık, başı kolunun üstünde, uyumuş bir çiçek kadar sakindi, dinleniyordu.

Arnoux'nun başını fark etti. Bu görüntüden kaçmak için uzaklaştı oradan.

Deslauriers'nin öğüdü geldi aklına; bir dehşet duygusu uyandırdı bu onda. Sokakları arşınlamaya başladı.

Karşıdan biri mi geliyor, uzaktan yüzünü seçmeye çalışıyordu. Ara sıra, bacaklarının arasından bir ışık geçiyor, kaldırımın üstüne büyük bir yay çiziyordu ve karanlığın içinde, sırtında küfe, elinde fener, bir adam beliriveriyordu. Rüzgâr orada burada bir bacanın borusunu sallıyordu. Uzaklardan gelen sesler kafasının uğultusuna karışarak yükseliyor ve havadan

kulağına bir kadril müziğinin belli belirsiz temposu geliyordu; bir de baktı ki Concorde Köprüsü'nün üstüne gelmiş.

O zaman geçen kışki o akşamı hatırladı: O akşam onun evinden ilk çıktığında, umutlarla dolup taşan kalbi öyle hızlı çarpıyordu ki, durmak zorunda kalmıştı. Hepsi de sönüp gitmişti şimdi bu umutların!

Ayın yüzünden karanlık bulutlar geçiyordu. Aya baktı, mesafelerin büyüklüğünü, hayatın sefaletini, her şeyin hiçliğini düşündü. Gün ağardı; dişleri birbirine çarpıyordu; yarı uykuda, sis içinde ıslanmış, gözleri yaşlı, bu işe niçin bir son veremediğini soruyordu kendine. Tek bir adım atacaktı, ondan sonra tamam! Başının ağırlığı bütün vücudunu çekip sürüklüyordu; suyun üstünde cesedinin dalgalandığını görüyordu; eğildi. Köprünün korkuluğu yüksekti biraz. İçinde bulunduğu bezginlikten, yorgunluktan dolayı üstünden atlamayı göze alamadı.

Bir ürküntüye kapıldı. Yeniden caddelere döndü, bir bankın üstüne çöktü. Bir "cümbüş"ten sonra buraya geldiğini sanan polisler tarafından uyandırıldı.

Yine yürümeye koyuldu. Iyice acıkmıştı; bütün lokantalar kapalı olduğundan bir şeyler atıştırmak için Halles'deki meyhanelerden birine gitti. Ondan sonra da, eve dönmek için vaktin daha erken olduğunu düşünerek, saat sekizi çeyrek geçeye kadar Belediye binasının oralarda dolandı durdu.

Deslauriers çoktan savmıştı sürtüğünü; odanın ortasında, masada yazı yazıyordu. Saat dörde doğru Mösyö de Cisy geldi.

Dussardier'nin sayesinde, dün akşam bir kadınla iş pişirmişti. Hatta onu, kocasıyla birlikte, arabayla evinin kapısına kadar götürmüş, bir de randevu koparmıştı. İşte şimdi oradan geliyordu. Bu tür işlere adı karışmış bir kadın değildi.

– Ne yapmamı istiyorsun? dedi Frédéric.

Kişizade bundan sonra saçmalamaya başladı. Matmazel Vatnaz'dan, Ispanyol kızından ve başka kadınlardan konuştu. Nihayet, bir sürü laf kalabalığından sonra, gelişinin nedenini söyledi: Dostunun sıkı ağızlı oluşuna güvenerek, deneyeceği bir girişimde yardım istemeye gelmişti; ancak bu girişimden sonra kendisine bir erkek gözüyle bakacak bakabilecekti; Fré-

déric de olmaz demedi buna. Hikâyeyi, kiminle ilgili olduğunu söylemeden, Deslauriers'ye anlattı.

Kâtip, onun "şimdiki gidişatının pek güzel olduğunu" düşündü. Frédéric'in, öğütlerini tutuyor olması neşesini artırmıştı.

Askerî üniformalar için sırmalı nakışlar işleyen Matmazel Clémence Daviou'yu da daha ilk günde bu neşeyle baştan çıkarmıştı; bir kamış kadar narin bir kızdı Matmazel Clémence Daviou, her zaman hayretle açılmış iri mavi gözleriyle, düşünülebilecek yaratıkların en tatlısıydı. Kâtip onun saflığını sömürüyordu; öyle ki Légion d'honneur sahibi olduğuna bile inandırmıştı kızcağızı; onunla baş başa olduğu zamanlarda redingotuna kırmızı bir şerit takıyor, başkalarının yanında şeridi çıkarıyor, bunu da patronunu küçük düşürmemek için yaptığını söylüyordu. Zaten, kızla arasında bir mesafe bırakıyor, onun kendisine bir paşa gibi saygı göstermesine izin veriyor ve şaka yollu "halk kızı" diye çağırıyordu onu. Kız her seferinde menekşe buketleri getiriyordu Deslauriers'ye. Frédéric bu çeşit bir aşkı olsun istemezdi.

Yine de, onlar kolkola, Pinson ya da Barillot Kahvelerinin özel bir odasında yemek yemek için dışarı çıktıklarında tuhaf bir hüzün duyuyordu içinde. Frédéric, bir yıldır her perşembe Choiseul Sokağı'na akşam yemeğine gitmeden önce tırnaklarını fırçalarken kendisinin Deslauriers'ye ne acılar çektirdiğini bilmiyordu!

Bir akşam, balkondan onların gidişini gözledikten sonra, uzaktan Arcole Köprüsü'nün üstünde Hussonnet'yi gördü. Bohemyalı, işaretler yaparak onu çağırıyordu; Frédéric beş kat aşağı inince:

– Mesele şu: Gelecek cumartesi, ayın 24'ünde, Madam Arnoux'nun isim günü.

– Ama nasıl olur? Marie değil mi onun adı?

– Ne önemi var, bir adı da Angèle! Kutlama Saint-Cloud'daki yazlık evlerinde yapılacak; bunu size bildirme görevini de ben üstlendim. Saat üçte Dergi'nin önünde bir taşıt bekleyecek. Böyle kararlaştırılmış! Özür dilerim, rahatsız ettim sizi. Öyle de çok işim var ki!

Frédéric daha arkasını yeni dönmüştü ki kapıcı bir mektup uzattı:

"Mösyö ve Madam Dambreuse, ayın 24'üne rastlayan cumartesi günü evlerinde akşam yemeğine gelerek kendilerine onur vermelerini rica ederler. –Lütfen karşılık verilmesi."

"Çok geç" diye düşündü.

Bununla birlikte, mektubu Deslauriers'ye gösterdi. Deslauriers:

– Oh! Hele şükür! diye bağırdı. Ama memnun olmamış gibi bir halin var senin? Neden?

Küçük bir duraksama geçiren Frédéric aynı gün başka bir yere daha davetli olduğunu söyledi.

– Gel sen şu Choiseul Sokağı işini kafandan çıkar. Enayilik etme! Sıkılıyorsan, ben bir karşılık vereyim senin yerine.

Ve kâtip oturup üçüncü kişi ağzından bir kabul karşılığı yazdı.

Sosyeteye sadece hırs ve özleyiş içinde baktığından, matematik yasalarla işleyen yapma bir evren olarak düşünürdü onu. Dışarıda bir akşam yemeği, toplumda önemli yeri olan bir adamla buluşmak, güzel bir kadının gülümsemesi, birbirine zincirlenen bir eylem dizisiyle büyük sonuçlar yaratabiliyordu. Paris'in bazı salonları bir maddeyi hal olarak alıp onu yüz kat değerli hale koyan makineler gibiydi. Diplomatlara akıl veren kibar fahişelere, entrikalarla elde edilen zengin evliliklere, suçluların dehasına, kaderin kuvvetli eller arasında yoğrulabileceğine inanıyordu. Nihayet Dambreuselerle sıkı ilişki kurmayı o kadar yararlı buluyor, bunun öylesine güzel kanıtlarını getiriyordu ki Frédéric neye karar vereceğini bilemez oluyordu.

Madam Arnoux'nun isim günü olduğuna göre ona bir armağan sunmadan olmazdı; tabii, bir şemsiye almayı düşündü hemen, böylece o günkü sakarlığını da bağışlatmış olurdu. Çin işi, sapı fildişi kakmalı, kumaşı yanar döner ipekten bir markiz buldu. Ancak fiyatı yüz yetmiş beş frankı; cebindeyse beş para yoktu, gelecek üç aylık parasını karşılık tutarak borçla geçiniyordu. Gelgelelim bu şemsiyeyi almayı bir kez aklına

koymuştu, gözü kalmıştı onda, bütün tiksintisine rağmen Deslauriers'ye başvurdu.

Deslauriers parası olmadığını söyledi.

– İhtiyacım var, dedi Frédéric, çok lazım!

Öbürü aynı özrü tekrarlayınca kafası kızdı.

– Ama en yeri gelince, pekâlâ...

– Neymiş bakalım pekâlâ?

– Hiç!

Kâtip anlamıştı. Köşeye ayırdığı paradan çıkarıp istediği miktarı verdi ona. Parayı avcuna sayarken de:

Frédéric bin türlü sevgi gösterisiyle arkadaşının boynuna sarıldı. Deslauriers soğukluğunu bozmadı. Sonra, ertesi gün, şemsiyeyi piyanonun üstünde görünce:

– Demek bunun içindi! dedi.

Frédéric ürkek ürkek:

– Gönderirim belki, dedi.

Rastlantı yardım etti Frédéric'e, o akşam siyah çerçeveli bir pusula aldı, Madam Dambreuse amcalarından birini kaybettiğini bildiriyor, kendisiyle tanışmak zevkini bir başka güne ertelemek zorunda kaldığı için özür diliyordu.

Frédéric daha saat iki der demez Dergi'ye attı kapağı. Arnoux onu arabasıyla götürmek için bekleyeceği yerde, açık havanın güzelliğine dayanamayıp dünden çıkıp gitmişti.

Her yıl, ilk yapraklar yeşermeye başladı mı, günler günü, sabahtan kendini dışarı atar, tarlalar arasında uzun yürüyüşler yapar, çiftliklerde süt içer, köylü kadınlarla şakalaşır, ürün durumunu öğrenir ve mendiline salatalık doldurup getirirdi. Sonunda, eski bir düşü gerçekleştirecek, bir kır evi satın almıştı.

Frédéric tehgâhta konuşurken Matmazel Vatnaz çıkageldi. Arnoux'yu bulamayınca pek bozuldu. Arnoux, belki daha iki gün kalabilirmiş orada. Tezgâhtar, Matmazel Vatnaz'a "oraya gitmesini" öğütledi; ama o gidemezmiş; bir mektup yazsa; o zaman da mektubun kaybolacağından korkarmış. Frédéric, mektup yazarsa kendisinin götürebileceğini söyledi. Matmazel Vatnaz hemen birkaç satır karaladı ve mektubu Arnoux'ya gizlice vermesini rica etti.

Kırk dakika sonra Frédéric Saint-Cloud'ya varmıştı.

Köprüden yüz adım ötede bulunan ev, tepenin ortasında kurulmuştu. Bahçenin duvarları iki sıra ıhlamur ağacının arkasında gizleniyor, geniş bir çimenlik ırmağın kıyısına kadar iniyordu. Demir parmaklığın kapısı açıktı, Frédéric içeri girdi.

Arnoux, otların üstüne uzanmış, birkaç kedi yavrusuyla oynuyordu. Bu eğlenceye kendini iyice vermiş görünüyordu. Matmazel Vatnaz'ın mektubu onu bu uyuşukluğundan çekip çıkardı.

– Hay Allah! Görüyor musun sen aksiliği! Hakkı var kızın; gitmeliyim.

Sonra, mektubu cebine koyarak, büyük bir zevkle genç adama mülkünü gösterdi. Her yeri gezdirdi; ahırı, ambarı, mutfağı. Salon sağdaydı ve Paris tarafında, filbahar çiçekleriyle donanmış bir çardağa bakıyordu. Birden yukarıdan gelen bir ses yankıdı kulaklarında; Madam Arnoux, yalnız olduğunu sanarak, şarkı söyleyip eğleniyordu. Gamdan gama geçiyor, sesini titretiyor, arpejler yapıyordu. Sesindeki bazı notalar havada asılı gibi duruyor, bazıları da çavlanın damlacıkları gibi hızlı hızlı art arda dökülüşüyordu; pencere kafeslerinden süzülen sesi büyük sessizliği biçiyor, mavi göğe doğru yükseliyordu.

Komşuları Mösyö ve Madam Oudry'nin gelmesiyle birden şarkı söylemeyi kesti.

Sonra kendisi de taşlığın ucunda göründü ve merdiven basamaklarını inerken Frédéric ayağını gördü. Rengi altına çalan kahverengi, küçücük ve açık papuçlar vardı ayağında, çoraplarının üstünde sırma bir ağ meydana getiren çapraz üç atkısı vardı bunların.

Davetliler geldiler. Avukat Mösyö *Lefaucheux*'ü saymazsak, gelenlerin hepsi de perşembe gününün davetlileriydi. Her biri birer armağan getirmişti: Dittmer, Suriye işi bir eşarp, Rosenwald bir romans albümü, Burrieu suluboya bir tablo, Sombaz kendi karikatürünü, Pellerin ise berbat bir şekilde yapılmış iğrenç bir fanteziyi, bir çeşit ölüm dansını temsil eden karakalem bir resim sundu. Hussonnet bir şey getirmek gereğini duymamıştı.

Frédéric, kendi armağanını vermek için öbürlerinden sonraya kalarak bekledi.

Madam Arnoux çok teşekkür etti bu armağana. Frédéric de:

– Fakat... Bir borç da diyebiliriz buna! Öyle üzülmüştüm ki! dedi.

– Neden dolayı üzüldünüz? diye sordu Madam Arnoux. Anlayamadım.

O sırada Arnoux, Frédéric'in kolundan çekerek:

– Sofraya buyurun! dedi.

Sonra kulağına eğildi:

– Sizde hiç anlayış yokmuş yahu! diye fısıldadı.

Hiçbir şey su-yeşili duvarlarıyla bu yemek salonu kadar şirin olamazdı. Bir ucunda, taştan bir su perisi, istiridye şeklindeki bir havuza ayağının başparmağını daldırıyordu. Açık pencerelerden, kenarında yapraklarının dörtte üçü dökülmüş yaşlı bir İskoçya çamı bulunan geniş çimenlikle birlikte bütün bahçe görünüyordu; bir çiçek örtüsü, kimi yerde az kimi yerde fazla, kabartıyordu bu çimenliği ve nehrin ötesinde büyük bir yarım çember halinde Boulogne Ormanı, Neuilly, Sèvres, Meudon yayılıp gidiyordu. Karşıda, parmaklığın önünde, yelkenli bir kayık kıyıdan kıyıdan gidiyordu.

Önce karşılarındaki bu manzara üstüne konuşuldu, sonra da genellikle manzaralar üstüne; tartışmalara geçilmişti ki Arnoux uşağına faytonu saat dokuz buçuk için hazır etmesini emretti. Veznedarından aldığı bir mektup yüzünden şehre dönmek zorundaydı.

Madam Arnoux:

– Ben de seninle döneyim istersen, dedi.

– Hay hay! dedi Arnoux. Ve güzel bir selam verdi karısına.

Sonra ekledi:

– Çok iyi bilirsiniz ki, Madam, sizsiz yaşanamaz.

Böyle iyi bir kocaya düştüğü için hepsi kutladı onu.

Madam Arnoux, küçük kızını işaret ederek pek şirin bir tavırla:

– Ah, dedi. Ne yazık ki yalnız değilim!

Sonra, konuşma yine resim konusuna gelince, Ruysdaël'in

bir tablosundan bahsedildi; Arnoux iyi para getireceğini umuyordu bu tablonun; Pellerin, geçen ay ünlü Saül Mathias'ın Londra'dan gelip tablo için yirmi üç bin frank teklif ettiği haberinin doğru olup olmadığını sordu.

– Bundan daha doğru bir şey olamaz! dedi Arnoux; sonra Frédéric'e dönerek – Geçen gün Alhambra'da gezdirdiğim adam oydu işte, ama inanın, istemeye istemeye yapıyordum bu işi, çünkü bu İngilizlerden hoş adam çıkmıyor, diye ekledi.

Matmazel Vatnaz'ın mektubunda bir kadın meselesinden söz edildiğinden kuşkulanan Frédéric, Arnoux'nun sıvışmak için uygun bir çare bulmaktaki rahatlığına hayran olmuştu; ama onun hiç gereği yokken attığı bu yeni yalanla gözleri fal taşı gibi açıldı.

Tacir masum bir tavırla ekledi:

– Şu uzun boylu arkadaşınızın adı neydi yahu?

– Deslauriers, dedi Frédéric ürkek ürkek.

Arkadaşına karşı işlediğini sandığı haksızlıkları onarmak düşüncesiyle övdü onu, üstün bir zekâ olduğunu söyledi.

– Yok canım, sahi mi? Ama öbürü kadar mert bir görünüşü yok onun. Hani şu ulaştırma işinde çalışanı demek istiyorum.

Frédéric içinden ilençler yağdırdı Dussardier'ye. Madam Arnoux kendisinin bayağı kimselerle düşüp kalktığını sanabilirdi.

Daha sonra, söz dönüp dolaşıp başkentin güzelleştirilmesi konusuna geldi ve saf bir adam olan Oudry büyük spekülatörler arasında Mösyö Dambreuse'ü de saydı.

Kendini göstermek için fırsatı kaçırmayan Frédéric, Mösyö Dambreuse'ü tanıdığını söyledi. Ne var ki bu sırada Pellerin bakkallara karşı bir yergi söylevi vermeye başlamıştı; satıcı değil mi, ha mum satmış ha gümüş, hepsi birdi ona göre. Sonra, Rosenwald ve Burrieu porselenler üstüne bir sohbete daldılar; Arnoux, Madam Oudry ile bahçe işlerinden konuşuyordu; eski tarz nüktecilerden biri olan Sombaz da onun kocasına takılarak eğlenmekteydi; Oudry diyordu ona, aktör Oudry'ye hitap ediyormuş gibi; alnında görünür şekilde hayvanlarınkini andıran bir çıkıntı olduğu için de köpek ressamı Oudry'nin neslinden gelmiş olabileceğini söylüyordu. Hatta bunu adam-

cağızın kafatasını yoklayacak kadar ileri götürdü; beriki, başında peruk olduğu için, kendisini savunuyordu; böylece yemek sonu kahkahalar içinde bitti

Ihlamurlar altında kahveler içildikten, sigaralar tellendirildikten, bahçede beş on tur atıldıktan sonra, nehir kıyısında gezintiye çıkıldı.

Grup, bir balıkçı dükkânının önünde durdu; balıkçı yılanbalıkları temizliyordu. Matmazel Marthe balıkları görmek istedi. Balıkçı, kutusunu otların üstüne boca etti; küçük kız da onları yakalamak için diz çöktü, sevinçle gülüyor, korkarak çığlıklar atıyordu. Balıkların hepsi kayboldu. Arnoux çıkarıp parasını ödedi balıkçıya.

Ondan sonra da bir sandal gezintisi yapmak geldi aklına. Ufkun bir yanı solmaya başlarken, öbür yanında göğe kocaman bir turuncu yayılmış ve bu renk şimdi kararmış bulunan tepelerin üstünde daha bir kızıllık edinmişti. Madam Arnoux, bu yangın parıltısını arkasına almıştı, büyük bir taşın üstünde oturuyordu. Öbürleri orada burada dolaşıyorlardı; Hussonnet, yamacın altında, suda taş sektiriyordu.

Arnoux peşine eski bir şalupayı takmış olarak geldi; en ihtiyatlıların itirazlarına rağmen, bütün davetlileri teknenin içine doldurdu. Kayık bu yüzden batma tehlikesi geçirdi; karaya çıkmaları gerekti.

Bu arada, Hint kumaşı kaplı ve duvarlarında kristal avizeler bulunan salonda mumlar yakılmıştı. Oudry ana bir koltukta rahat bir uyku kestiriyor, ötekilerse Baro'nun onuru üstüne söylev çeken Mösyö Lefaucheux'ü dinliyorlardı. Madam Arnoux pencerenin yanında yalnızdı. Frédéric onun yanına yaklaştı.

Tartışılan konu üstüne konuştular. Madam Arnoux'nun hatip kişilere bir hayranlığı vardı; Frédéric ise yazarların şanını yeğ tutardı. Ama, Madam Arnoux'ya kalırsa, kişiliğiyle halk yığınlarını doğrudan doğruya harekete getirmenin, kendi ruhundaki duyguları onlarınkine geçirmeyi görmenin verdiği tat daha bir başkaydı elbet. İçinde bir yükselme hırsı taşımayan Frédéric'i bu çeşit zaferler hiç imrendirmiyordu.

– Ama nasıl olur? dedi Madam Arnoux. İnsanın bir parça hırs olmalı içinde!

Pencere aralığında, yan yana, ayakta duruyorlardı. Önlerinde gümüşle işlenmiş büyük ve karanlık bir örtü gibi yayılıp gidiyordu gece. İlk defadır ki anlamsız şeylerden konuşmuyorlardı. Onun hoşuna giden, gitmeyen şeyleri bile öğrendi Frédéric: Bazı kokulardan rahatsız oluyordu, tarih kitaplarına ilgi duyuyordu, rüyalara inanıyordu.

Frédéric aşk serüvenleri konusuna getirdi sözü. Tutkunun doğurduğu yıkıntılara acıyordu Madam Arnoux, ama ikiyüzlü dolaplara karşı da isyan ediyordu; anlayışındaki bu doğruluk yüzünün düzgün güzelliğine öylesine yakışmaktaydı ki sanki güzelliği o doğruluğa bağlıydı.

Arada bir gülümsüyor ve gözleri bir an Frédéric'in üstünde kalıyordu. O zaman genç adam, onun bakışlarının, suyun dibine kadar süzülen büyük güneş ışınları gibi, ruhuna işlediğini duyuyordu. Seviyordu onu, hiçbir ard düşünce taşımadan, umutsuzca ve kayıtsız şartsız ve minnettarlık atılımlarını andıran şu sessiz sedasız coşkular içinde, alnının bir öpücük yağmuruna tutulmasını isterdi. Bu sırada içinden kopup gelen bir soluk, genç adamı kendi dışına taşırıyordu; bir kendini adama isteğiydi, ani bir bağlanma ihtiyacıydı bu; çok şiddetli olduğu için susturamıyordu.

Frédéric öbürleriyle gitmedi. Hussonnet de gitmemişti. Arabayla döneceklerdi; fayton binek taşının altında bekliyordu; o sırada Arnoux gül toplamak için bahçeye indi. Gül demetini bir iple bağladıktan sonra, bunların uzunlu kısalı olduğunu görerek, kâğıt dolu ceplerini karıştırdı, herhangi bir kâğıt çekerek demeti ona sardı, eserini kalın bir iğne ile tutturdu, sonra da belirli bir coşku içinde, karısına sundu.

– A! Sen burada mısın, yavrum! Seni unuttuğum için özür dilerim.

Ne var ki Madam Arnoux küçük bir çığlık attı: Beceriksizce tutturulmuş iğne canını yakmıştı. Odasına çıktı yine. Bir çeyrek kadar beklediler onu. Nihayet göründü, Marthe'ı kucakladı ve arabanın içine attı kendini.

– Peki ama çiçeklerin? diyecek oldu Arnoux.

– Hayır! Hayır! İstemez.

Frédéric çiçekleri almak için seğirtiyordu ki Madam Arnoux:

– İstemiyorum! diye bağırdı.

Ama genç adam biraz sonra bir zarfın içine koyduğunu söyleyerek çiçekleri getirdi; çünkü yerde bulmuştu bunları. Madam Arnoux, çiçekleri oturduğu sıranın karşısındaki deri çantanın içine tıktı. Yola çıktılar.

Frédéric, Madam Arnoux'nun yanına oturmuştu; onun müthiş bir titreme içinde olduğunu fark etti. Köprüyü geçtikten sonra Arnoux sola sapınca:

– Olmadı! diye bağırdı. Yanlış yola saptın. Şuradan gidecektin, sağdan!

Kızgın görünüyordu; her şey sinirine dokunuyordu. Nihayet, Marthe gözlerini kapayınca, çiçek demetini çantadan çıkardı, arabanın kapısından dışarı fırlattı, sonra, bir eliyle Frédéric'in kolunu tuttu, öbür elinin parmağını dudaklarına götürerek bu konuda bir şey söylememesini işaret etti.

Daha sonra mendilini dudaklarına götürdü, bir daha da kımıldamadı.

Öbür ikisi, sürücü yerine oturmuş, basım işlerinden, abonelerden konuşuyorlardı. Arabayı sağına soluna pek bakmadan süren Arnoux, Boulogne Ormanı'nda yolunu kaybetti. Dar yollara girdiler. At yavaş gidiyor ve arabanın körüğüne dallar sürünüyordu. Frédéric, karanlıkta Madam Arnoux'nun yalnız gözlerini seçiyordu. Marthe annesinin kucağına uzanmıştı. Frédéric de başını tutuyordu çocuğun.

– Sizi yoruyor, dedi annesi.

Genç adam:

– Yoo! Hayır! Hayır!

Hafif toz burgaçları uçuşuyordu havada; Auteil'den geçiyorlardı; bütün evlerin pencereleri kapalıydı; orada burada bir sokak feneri bir duvarın köşesini aydınlatıyor, sonra yine karanlıklara dalınıyordu; genç adam, Madam Arnoux'nun ağladığını fark etti bir ara.

Pişmanlıktan mıydı? Yoksa istekten mi? Nedendi bu? Sebe-

bini kestiremediği bu keder, kendi kişisel hayatıyla bağıntılıymış gibi, ilgilendiriyordu onu. Şimdi aralarında yeni bir ilişki, bir çeşit suç ortaklığı vardı; sesine yapabildiği kadar okşayıcı bir ton vererek sordu:

– Rahatsız mısınız yoksa?

– Evet, biraz.

Arabanın tekerleri dönüp duruyordu; hanımelleri, yasemin-ler, bahçe duvarlarından taşıyor, gevşetici bir kokuyla dolduruyordu geceyi. Elbisenin sayısız kıvrımları ayaklarını örtüyordu onun. Aralarında uzanmış bu çocuk vücudu sayesinde bu kadının bütün varlığıyla bir bağlantı kurmuştu sanki. Frédéric küçük kıza doğru eğildi, güzel kumral saçlarını ayırarak usulca alnından öptü.

– Iyi bir insansınız! dedi Madam Arnoux.

– Nereden anladınız?

– Çocukları seviyorsunuz.

– Bütün çocukları değil.

Başka bir şey söylemedi Frédéric, ama sol elini ondan yana uzattı, belki o da aynı şeyi yapar umuduyla parmaklarını açıp bekledi. Sonra utandı, elini geri çekti.

Az sonra kaldırım döşeli yollar başladı. Araba şimdi daha hızlı gidiyordu. Sokak fenerlerinin sayısı arttı. Paris'teydiler artık. Garde-Meuble'ün önünde Hussonnet arabadan indi. Frédéric inmek için arabanın avluya kadar gelmesini bekledi; indikten sonra Choiseul Sokağı'nın köşesine saklandı, Arnoux'-yu fark etti. Bulvarlara doğru gidiyordu ağır ağır.

Ertesi gün bütün gücüyle çalışmaya başladı. Kendisini, bir kış akşamı, bir ağırceza duruşmasında son savunmasını yaparken görüyordu; jüri üyelerinin yüzlerinde renk kalmamış, heyecandan soluğu kesilmiş dinleyici kitlesi duruşma salonuna sığmıyor; kendisi dört saatten beri konuşuyor, bütün delillerini özetliyor, yeni yeni deliller koyuyor ortaya ve her cümlesinde, her hareketinde, arkasında duran giyotin bıçağının yukarı kalktığını duyuyor; sonra, Meclis kürsüsünde bir hatip olarak görüyor kendini, dudaklarının ucunda bütün bir halkın kurtuluşu, rakiplerini söz sanatının incelikleriyle boğu-

yor, sesindeki alaycı, duyarlı, taşkın, yüce ve uyumlu tonlarla verdiği karşılıklarla eziyor onları. O da orada, kalabalığın içinde bir yerde oluyor, coşkun gözyaşlarını tülünün altında gizliyor o sırada; biraz sonra buluşacaklar; onun, o hafif ellerini alnında gezdirerek "Ah! Ne kadar güzeldi!" deyişi güç kırıcı sözlerin, iftiraların, küfürlerin hepsini toptan etkisiz kılmaya yetecek.

Bu hayaller deniz fenerleri gibi parlıyordu hayatının ufkunda. Bunlarla uyarılıp uyarılıp duran zekâsı daha keskinleşti, daha güçlendi. Ağustos ayına kadar eve kapandı ve son sınavı da başarıyla verdi.

Aralık sonunda ikinci, Şubatta ise üçüncü bir sınava onu hazırlamak için nice sıkıntılara katlanmış olan Deslauriers, arkadaşında uyanan bu büyük çalışma tutkusuna şaşmıştı. Böylece eski milletvekili, on beş yıl içinde de bakan olmalıydı; hem niçin olmasındı? Yakında eline geçecek servetle ilkin bir gazete kurabilirdi; bir başlangıç olurdu bu; gerisi nasıl olsa gelirdi. Kendisine gelince, o hep Hukuk Okulu'nda bir kürsü sahibi olma tutkusundaydı; doktora tezini öyle parlak bir şekilde vermişti ki, profesörler kutlamışlardı kendisini.

Üç gün sonra Frédéric de kendi tezini verdi. Tatil için sılaya gitmeden önce, cumartesi toplantılarını kapmak amacıyla bir kır gezintisi düzenlemeyi düşündü.

Pek neşeli görünüyordu o gün. Madam Arnoux, o sırada Chartres'da, annesinin yanındaydı. Ama çok geçmeden onu yine bulacak, sonunda da âşığı olup çıkacaktı.

Çok alkışlanan bir konuşma yaptıktan sonra, Deslauriers de aynı gün Orsay'deki genç avukatlar derneğine girmişti. İçkiyle başı pek hoş olmadığı halde kafayı dumanladı ve yemeğin sonuna doğru Dussardier'ye:

– Namuslu bir arkadaşsın sen! dedi. Zengin olduğum zaman yönetici olarak yanıma alacağım seni!

Herkes mutluydu; Cisy hukuk öğrenimini bitirmeyecekti; Martinon stajını taşrada tamamlayacaktı, savcı yardımcılığına atanmıştı; Pellerin "Devrimin dehası"nı temsil eden büyük bir tablonun hazırlıklarındaydı; Hussonnet gelecek hafta Délasse-

ments'ın yöneticisine bir oyunun planını okuyacaktı, başarı kazanacağından da hiç şüphe etmiyordu.

– Çünkü, diyordu bir dramın iskeletini kurmada ne usta olduğumu herkesler bilir. Tutkular konusunda behre sahibi olabilmek için az ömür törpülememişimdir; espriler bulmak derseniz, bu bana özgü bir sanat!

Hoş diye sıçradı, ayaklarını havaya kaldırarak elleri üstüne geldi, masanın çevresinde bir süre böyle dolandı.

Bu çocukça maskaralık Sénécal'in suratındaki asıklığı gidermemişti: Bir aristokratın oğluna dayak attığı için kaldığı pansiyondan kovulmuş bulunuyordu. Sefaleti arttığı için toplum düzenine verip veriştiriyor, zenginlere lanetler yağdırıyordu; gitgide daha çok hayal kırıklığına uğrayan, hüzünlere batan, her şeyden usanan Regimbart'a açtı içini. Vatandaş, şimdi bütçe sorunlarıyla uğraşıyor ve Camarilla'ya Cezayir'de milyonlar batırmakla suçluyordu.[14]

Gidip Alexandre'da iki tek atmadan uyuyamadığı için saat on birden sonra ortadan kayboldu. Ötekiler daha sonra gittiler. Frédéric, Hussonnet ile vedalaşırken Madam Arnoux'nun bir gün önce dönmüş olması gerektiğini öğrendi.

Arabada ayrılan yerini bir sonraki gün için değiştirmek üzere Messageries'ye uğradı, akşam saat altıya doğru da Madam Arnoux'nun kapısını çaldı. Kapıcı, Madam'ın dönüşünün bir hafta ertelendiğini söyledi. Frédéric akşam yemeğini yalnız yedi, sonra da caddelerde dolandı durdu.

Eşarp biçiminde pembe bulutlar çatıların ötesinde uzanıyordu; dükkânların tenteleri çekilmeye başlamıştı; sulama arabaları tozun üstüne bir yağmur serpiyor ve açık duran kapılarından gümüş takımları ve yaldızlı eşya arasında yüksek aynalarda çiçek demetleri seçilen kahvelerin buğusuna beklenmedik bir serinlik karışıyordu. Kalabalık ağır ağır ilerliyordu. Kaldırımın ortasında duraklayıp konuşan erkek toplulukları vardı; kadınlar, baygın bakışlarla ve büyük ateşlerin yorgunluğunun kadın etine verdiği o kamelya rengi tenle yürüyüp gidiyorlar-

14 Burada 1844'te yapılan ve Fransa'ya yirmi milyona mal olan Fas seferi ima ediliyor. Bu sefer sonunda karşı taraftan bir zarar ödentisi de istenmemişti.

dı. Büyük büyük bir şeyler açılıyor, evleri sarmalıyordu. Paris hiçbir zaman gözüne bu kadar güzel görünmemişti. İlerisi için önünde aşklarla dolup taşan tükenmez bir yıllar dizisinden başka şey görünmüyordu.

Porte–Saint–Martin Tiyatrosu'nun önünde afişe bakmak için durdu; yapacak bir işi yoktu, bir bilet aldı.

Eski, fantastik bir oyun vardı sahnede. Pek az da seyirci. Paradin'in tavan pencerelerinde gün ışığı küçük mavi karelere bölünürken, sahnenin önünde sıralanmış lambalar sarı ışıklardan tek bir çizgi meydana getiriyordu. Sahnede Pekin'deki bir esir pazarı temsil ediliyordu: çıngıraklar, davullar, sultan karıları, sivri külahlar, kelime oyunları. Perde inince, fuayede bir başına dolaştı. Binek taşının alt tarafında, bulvarda bekleyen yeşil renkli büyük bir landoya hayran oldu; iki at koşulmuştu bu arabaya, kısa külotlu bir arabacı vardı.

Dönüp yerine oturduğu sırada, balkonda sahneye en yakın locaya bir bayanla bir bay girdi. Kocanın kır ve ince bir sakal şeridiyle çerçevelenmiş bir yüzü, göğsünde Légion d'honneur'ün *officier* rozeti ve daha çok diplomatlara özgü soğuk bir görünümü vardı.

Kendinden en aşağı yirmi yaş genç olan karısına ne iri ne ufak denebilirdi, ne güzel ne çirkin de, sarı saçları bukle bukleydi, göğüs kısmı düz bir elbise giymişti, elinde siyah dantelden büyük bir yelpaze tutuyordu. Bu sınıftan kimselerin yılın bu mevsiminde tiyatroya gelmeleri ancak bir rastlantıyla ya da gece baş başa kalmaktan sıkılmalarıyla açıklanabilirdi. Bayan yelpazesinin ucunu kemiriyor bay ise esniyordu. Frédéric bu yüzü daha önce bir kere daha nerede gördüğünü bir türlü hatırlayamadı.

Daha sonraki perde arasında koridordan geçerken onlara rastladı. Verdiği belirsiz selam üzerine Mösyö Dambreuse onu tanıyarak yanına geldi ve hemen, bağışlanmaz ihmalleri dolayısıyla özür diledi. Kâtibin öğütleri sonucu Frédéric'in yolladığı bir sürü kartviziti ima ediyordu bununla. Ama tarihleri birbirine karıştırıyor. Frédéric'i hukukun ikisinde sanıyordu.

Onun sılaya dönüşüne imrendiğini söyledi. Kendisinin de dinlemeye ihtiyacı vardı, ama işler yüzünden Paris'te kalmak zorundaydı.

Kocasının koluna yaslanmış olan Madam Dambreuse başını hafifçe eğmişti; yüzündeki tatlı ve zeki ifade deminki keder görünümüne hiç uymuyordu.

Kocasının son sözleri üzerine:

– Ama burada da insanın başını dinleyebileceği eğlenceler bulunur, dedi. Ne saçma bir piyes, değil mi Mösyö?

Üçü de ayakta durup, tiyatrodan, yeni oyunlardan konuştular.

Taşra kadınlarının yapmacıklarına alışmış olan Frédéric, bu davranış rahatlığını, bu yalınlığı, zeki bakışların hemen bir sevimlilik bulacağı bu ifadeyi daha önce hiçbir kadında görmemişti.

Tatilden döner dönmez kendisini bekleyeceklerdi; Mösyö Dambreuse, Roque Baba'ya selamlarını iletmesini rica etti.

Frédéric eve dönünce Dambreuselerin kendisine nasıl davrandıklarını Deslauriers'ye anlatmayı ihmal etmedi.

Kâtip:

– Çok güzel! dedi. Şimdi yapacağın şey annenin dizi dibinde çakılı kalmamak, kısa sürede kapağı buraya atmak.

Geldiğinin ertesi günü Madam Moreau oğlunu öğle yemeğinden sonra bahçeye götürdü.

Bir meslek sahibi olduğunu görmekten mutluluk duyduğunu söyledi; çünkü sanıldığı kadar varlıklı değillerdi; topraklarının pek bir şey getirdiği yoktu; çiftçiler ödemelerini doğru dürüst yapmıyorlardı; hatta arabasını bile satmak zorunda kalmıştı. Sonunda mali durumlarını anlattı ona.

Dulluğunun ilk güç günlerinde hilekâr bir adam, Mösyö Roque, kendisine borç para vermiş, sonra kendisi istemediği halde bu borcu yenilemiş, uzatmıştı. Sonra da günün birinde borcun ödenmesini istemişti birdenbire. Kadıncağız Presle'deki çiftliği pek küçük bir bedel karşılığında ona devretmek suretiyle borçtan kurtulmuştu. Bu olaydan on yıl sonra, Melun'daki bir bankerin iflasıyla elindeki sermayeyi de yitirmişti.

İpoteklerden yıldığı ve oğlunun geleceğiyle ilgili olanakları elden çıkarmamayı düşündüğü için, Roque Baba yeniden karşısına dikildiğinde onu bir kez daha dinlemek zorunda kalmıştı. Ama şimdi bütün bu borçlardan kurtulmuş bulunuyordu. Kısacası, yılda yaklaşık olarak on bin franklık bir gelirleri vardı, bunun iki bin üç yüz frangı Frédéric'e aitti ve ona veraset yoluyla intikal eden gelirin tamamını meydana getiriyordu!

– Olamaz bu! diye bağırdı Frédéric.

Annesi "Pekâlâ olur" anlamında başını salladı.

Ama amcası kendisine bir şeyler bırakırdı herhalde.

Pek belli değildi orası da!

Hiç konuşmadan bahçede bir gidip bir geldiler. Sonunda annesi onu bağrına bastı ve gözyaşlarıyla tıkanan bir sesle:

– Ah! zavallı yavrum! dedi. Bilsen ne hülyalarımdan vazgeçmek zorunda kaldım.

Frédéric büyük bir akasyanın gölgesindeki sıraya oturdu. Annesi dava vekili Mösyö Prouharam'ın yanına kâtip olarak girmesini öğütlüyordu; Mösyö Prouharam yazıhanesini de ona bırakırdı ileride; eğer işleri iyi yürütebilirse, kendisi de bir gün orayı devredebilir, iyi bir evlilik yapabilirdi.

Frédéric söylenenleri işitmiyordu artık. Gözlerini çitin üstünden karşıki bahçeye dikmiş hiçbir şey düşünmeden oraya bakıyordu.

On iki yaşlarında gösteren kızıl saçlı küçük bir kız bir başına duruyordu orada; kulağına üvez meyvelerinden küpeler takmıştı; beyaz eteğinde reçel lekeleri vardı. Aynı zamanda güçlü ve narin görünen beden yapısı genç bir yaban hayvanının güzelliğini taşıyordu. Bir yabancının varlığı kendisini şaşırtmış olacak ki birden durmuş, elinde kovası, duru mavi-yeşil gözlerini bu yabancıya dikmişti.

Madam Moreau:

– Mösyö Roque'un kızı, dedi. Hizmetçisiyle evlendi, çocuğunu da kendi üstüne yazdırdı.

VI

Yıkılmıştı, varını yoğunu yitirmişti, mahvolmuştu!

Geçirdiği sarsıntıyla aptallaşmış, oturduğu sırada kalakalmıştı. Kaderine ilençler yağdırıyor, karşısına biri çıksın da dövsün istiyordu; umutsuzluğunu artırmak için aşağılanma gibi, onursuzluk gibi bir şeyin omuzlarında ağırlaştığını duyuyordu. Çünkü Frédéric babadan kalan servetinin günün birinde on beş bin liralık bir gelir getirecek düzeye yükseleceğini kurup durmuş, bunu söz arasında, dolaylı yoldan, Arnouxlara da çıtlatmıştı. Onların evine çıkar kaygısıyla girip çıkan biri, bol keseden atıp tutan, serseri, ne idüğü belirsiz biri durumuna düşmüyor muydu şimdi? Hele Madam Arnoux'nun yüzüne nasıl bakacaktı?

Üç bin franktan fazla gelir olmayınca bu zaten bütün bütüne imkânsız bir şeydi! Her zaman dördüncü katta oturamazdı, kapıcıyı uşağı gibi kullanamaz, bütün bir yıl uçları mavileşmiş siyah eldivenlerle, yağlı bir şapkayla, aynı redingotla dolaşamazdı. Hayır, hayır! Olamazdı bu! Hiçbir zaman! Ama onsuz bir hayat da yaşanır şey değil. Bir sürü insan parasız pulsuz pekâlâ yaşayıp gidiyordu. Deslauriers de onlardan biriydi işte. Böyle önemsiz şeylere önem verdiği için kendini ayıpladı. Yoksulluk belki de yeteneklerini yüz kat artıracaktı. Tavan aralarında çalışan büyük adamları aklına getirerek coştu. Madam Arnoux gibi bir kadının ruhu da böyle bir manzara karşısında harekete geçecek, yumuşayacaktı herhalde. Böylece bu felaket aslında bir mutluluk anlamı taşıyordu; toprakta gömülü hazineleri ortaya çıkaran yer sarsıntıları gibi, bu felaket de varlığındaki gizli zenginlikleri esinletmişti ona. Ama yeryüzünde onları değerlendirecek tek bir yer vardı: Paris! Çünkü onun gözünde sanat, bilim ve aşk (Pellerin'in dediği gibi Tanrı'nın bu üç yüzü yalnız başkente vergiydi.

Akşam, Paris'e döneceğini söyledi annesine. Madam Moreau şaşırdı ve öfkelendi. Bir çılgınlıktı, münasebetsizlikti bu. Öğütlerini tutması, yani bir avukat yazıhanesine girerek ya-

nında kalması daha iyi olacaktı. Frédéric omuzlarını silkti, bir hakarete uğramış gibi: "Hadi canım sen de!" dedi.

O zaman kadıncağız başka bir yola başvurdu. Hıçkırıklarla kesilen tatlı bir sesle kendi yalnızlığından, ihtiyarlığından, yaptığı fedakârlıklardan söz etmeye başladı. Şimdi şu en mutsuz zamanında kendisini bırakıp gidiyordu. Sonra, bir ayağının çukurda olduğunu anlatmak isteyerek:

– N'olur biraz sabret! dedi. Yakında nasıl olsa serbest kalacaksın!

Bu sızlanmalar üç ay boyunca günde yirmi kez tekrarlandı durdu; evde bulduğu rahatlık da bozuyordu onu; daha yumuşak bir yatakta yatmaktan, ıcığı çıkmamış havlulur kullanmaktan hoşlanmaya başlamıştı; öyle ki sonunda bıkıp usandı, yumuşak tavrın korkunç gücü karşısında pes etti, Üstad Prouharam'ın bürosuna devam etmeye razı oldu.

Ne bilgi ne de işe yatkınlık gösterebildi orada. O zamana kadar kendisine ilin yüzünü ağartacak büyük yetenek sahibi bir genç gözüyle bakılmıştı. Herkes düş kırıklığına uğradı.

Önce kendi kendine: "Madam Arnoux'ya haber uçurmalı," demiş, bir hafta boyunca destanlar döşenmeyi ya da yüce ve veciz bir tarzda kısa mektuplar yazmayı düşünmüştü. Ancak, buradaki durumunu anlatmak gerekeceği korkusuyla kendini tutuyordu. Sonra kocasına yazmanın daha doğru olacağını düşündü. Arnoux hayatı bilen bir adamdı, anlayacaktı kendisini. Nihayet, on beş günlük bir kararsızlıktan sonra:

– Boş ver yahu! dedi. En iyisi bir daha görmemek onları; beni unutup giderler! Hiç değilse onun hatırasında da küçülmemiş olarak kalırım! Öldüğümü sanır, acır bana, belki de.

Aşırı çözüm yolları bulmakla pek bir şey kaybetmediği için, bir daha Paris'e dönmemeye, Madam Arnoux'yu arayıp sormamaya yemin etti.

Yine de gaz lambalarının kokusuna, omnibüslerin gürültüsüne varıncaya kadar her şeyiyle özlüyordu Paris'i. Söylenen her sözde onun ses tonunu, onun gözlerindeki ışığı düşlüyor ve kendini ölü bir adam saydığından eli hiçbir işe varmaz oluyordu.

Sabahları geç kalıyor, pencereden yük arabalarına koşulmuş atların geçişini seyrediyordu. Özellikle ilk altı ay çok kötü geçti.

Bununla birlikte bazı günler kendine karşı nefret duyduğu oluyordu. O zaman kendisini dışarı atıyordu. Kış boyunca yarı yarıya Sein'in taşmış suları altında kalan çayırlara gidiyordu. Kavak dizileri ayırır bunları birbirinden. Şurada burada küçük bir köprü yükselir. Sararmış yapraklara basa basa, sisi ciğerlerine doldura doldura, hendeklerden atlaya atlaya akşama kadar başıboş dolaşıp duruyordu. Damarlarındaki kan daha kuvvetli aktıkça, çılgınca bir şeyler yapmak isteğiyle doluyordu varlığı; Amerika'da bir tuzak avcısı olmak, Doğu'da bir paşanın hizmetine girmek, tayfa olarak deniz seferlerine katılmak istiyordu; içinde biriken kederi Deslauriers'ye yazdığı uzun mektuplara döküyordu.

Öteki, işinde sivrilmek için çabalamaktaydı. Arkadaşının miskin davranışı, bitmez tükenmez sızlanmaları anlamsız geliyordu ona. Çok geçmeden yazışmaları da iyiden iyiye seyrekleşti. Frédéric bütün eşyasını kendi tuttuğu yerde oturan Deslauriers'ye bırakmıştı; annesi zaman zaman bu eşyayı diline dolardı; Frédéric, sonunda, bir gün, bunları arkadaşına armağan ettiğini söyleyerek kestirip attı; annesi yine ağzını açmıştı ki Frédéric'e bir mektup geldi.

– Ne var kuzum? dedi annesi. Titriyorsun!

– Yok bir şey! diye karşılık verdi o da.

Deslauriers mektupta Sénécal'i yanına aldığını bildiriyordu; on beş günden beri beraber oturmaya başlamışlar. Demek şimdi Sénécal, Arnoux'nun dükkânından gelme şeylerin ortasında yan gelip duruyordu! O şeyleri götürüp satması da beklenirdi ondan; onlar üstüne fikirler yürütebilir, şakalar yapabilirdi. Frédéric yüreğinin en derin yerinden yaralandığını duydu. Odasına çıktı. Ölmek istiyordu.

Annesi çağırdı. Bahçeye dikilecek bir şeyler için fikrini soracaktı.

İngiliz parkı biçimindeki bu bahçe çubuklardan yapılmış bir çitle ikiye bölünmüştü; yarısı, nehrin kıyısında ayrıca bir seb-

ze bahçesi olan Roque Baba'ya aitti. Dalaşmış olduklarından, iki komşu genellikle aynı saatlerde bahçede görünmekten sakınırlardı. Ama, Frédéric geleli beri ihtiyar adam orada sık sık dolaşıyor, Madam Moreau'nun oğluna karşı nezaket gösterilerinde bulunmaktan geri durmuyordu. Onun küçük bir şehirde oturması duygulandırmıştı kendisini. Bir gün Mösyö Dambreuse'ün onu sorduğunu söyledi. Bir başka sefer, annesi yönünden soyluluk kazandığı Champagne âdetlerinden dem vurdu.

– Anneniz Fouvens adını taşıdığına göre, siz de bir senyör olurdunuz o günlerde. Ne derseniz deyin, yine de önemli şeydir ad. Hem sonra, diye ekledi delikanlıya kurnazca bakarak, Adalet Bakanı'nın parmağını oynatmasına bakar bu iş.

Bu soyluluk iddiası tuhaf bir şekilde ihtiyar adamın görünüşüne hiç uymuyordu. Kısa boylu olduğundan bol kahverengi redingotu gövdesinin genişliğini daha da abartıyordu. Kasketini çıkarınca, iyice sivri burnuyla hemen hemen bir kadın yüzü gördüğünüzü sanırdınız; sarı saçları peruka izlenimi uyandırırdı; yerlere eğilerek, duvarlara sürünerek selamlardı herkesi.

Elli yaşına kadar, kendisiyle aynı yaşta, Lorraineli çiçek bozuğundan yüzü çeteleye dönmüş bir kadının, Catherine'nin hizmetleriyle yetinmişti. Ama, 1834'e doğru, Paris'ten koyun yüzlü, "kraliçe edalı" güzel bir sarışın getirdi. Çok geçmeden bu kadının kulaklarında iri küpelerle kurumlu kurumlu yürüdüğü görüldü; bir kız çocuğu dünyaya gelince de her şey anlaşıldı; Elisabeth-Olympe-Louise Roque koydular kızın adını.

Catherine'in kıskançlık duyarak çocuğa kin besleyeceği sanılıyordu; oysa, tersine, sevdi onu. Annesinin yerini almak, onu çocuğun gözünde küçültmek için özenle donattı onu, sevdi okşadı. Madam Eléonore satıcılarla gevezelik etmeyi daha çekici bulduğundan iyice yüzüstü bırakmıştı küçüğü. Evliliğinin hemen ertesinde kaymakamlığı ziyaret etmiş, hizmetçi takımıyla senli benli konuşmaya son vermiş ve kibarlığın bir sonucu olarak çocuğuna karşı sert davranması gerektiği sanısına kapılmıştı. Kızının derslerinde hazır bulunuyordu; Belediye'nin emektar bürokratlarından biri olan öğretmen de bu durum karşısında ne yapacağını bilemiyordu. Öğrenci isyan

ediyor, tokadı yiyor ve kendisini hep haklı bulan annesinin dizlerine koşarak ağlıyordu. İşte o zaman iki kadın tutuşuyorlardı; Mösyö Roque gelip susturuyordu onları. Kızına karşı duyduğu sevgiden ötürü evlenmişti, ona eziyet edilmesini istemiyordu.

Louise genellikle parçalı beyaz bir elbise ve dantellerle süslü bir pantolon giyerdi; büyük bayram günlerinde ise, gayrimeşru olduğu için yumurcaklarının kendisiyle oynamasına engel olan burjuvalara biraz inat olsun diye, prensesler gibi giyinip kuşanıp dışarı çıkardı.

Bahçesinde bir başına yaşar, salıncak sallanır, kelebek kovalar, gül dallarına konan ziba böceklerini seyrederdi. Yüzüne aynı zamanda cesaret ve hülyalı bir anlam kazandıran da bu alışkanlıklardı kuşkusuz. Öte yandan boyca Matmazel Marthe'ı öylesine hatırlıyordu ki Frédéric daha ikinci karşılaşmalarında:

– Sizi öpmeme izin verir misiniz, Matmazel? demişti.

Küçük kız başını kaldırarak:

– Veririm tabii! diye karşılık vermişti.

Ama çitin çubukları vardı aralarında.

– Üstüne çıkayım bari, dedi. Frédéric.

– Hayır, beni kaldır!

Frédéric çitin üstünden sarktı, kollarından tutup kaldırarak iki yanağından öptü onu. Sonra aynı şekilde yerine bıraktı. Daha sonraları defalarca tekrarlayacaktı bu usulü.

Louise, dostunun geldiğini duyar duymaz, ancak dört yaşında bir çocuktan beklenebilecek bir tavırla onu karşılamaya koşar ya da bir ağacın arkasına saklanarak onu ürkütmek için köpek gibi havlardı.

Madam Moreau'nun dışarı çıktığı bir gün, odasına çıkardı onu. Kız, bütün koku şişelerini açtı, saçlarını bol bol pomatladı; sonra, boylu boyunca yatağın üstüne uzandı, gözleri açık, öylece durdu.

– Senin karın olduğumu düşünüyorum, dedi.

Ertesi gün Frédéric gözleri yaşlı buldu onu. "İşlediği günahlara ağladığını" itiraf etti; o, bu günahların neler olduğunu öğrenmek isteyince de;

– Daha fazla sorma! diye karşılık verdi.

İlk komünyon töreni yaklaşıyordu; o sabah kendisini alıp günah çıkarmaya götürmüşlerdi.

Kutsama töreni de hiç uslandırmamıştı onu. Kimi zaman büyük bir öfke krizine tutulur, sakinleşsin diye Mösyö Frédéric'in yardımına başvurulurdu.

Frédéric gezintiye çıkarken çoğunlukla onu da yanına alıyordu. Kendisi dalgın dalgın yürürken o buğday tarlalarının kenarından gelincik topluyor; Frédéric'i her zamankinden daha kederli gördümü tatlı sözlerle avutmaya çalışıyordu. Genç adam aşktan yoksun kalbini bu çocuğun dostluğuna bağladı; ona resimler çiziyor, hikâyeler anlatıyor, kitaplar okuyordu.

O günlerde pek ünlenmiş şiir nesir karışımı bir kitapla, *Annales romantiques*'le işe başladı. Sonra kızın zekâsına kapılıp yaşını unutarak sırasıyla *Atala*'yı, *Cinq-Mars*'ı ve *les Feuilles d'automme*'u okudu. (Macbeth'i Letourneur'ün basit çevirisinden dinlediği) Bir akşamın gecesinde Louise "Leke! Leke" diye bağırarak uyandı; dişleri birbirine vuruyor, titriyordu; korku içindeki gözlerini sağ eline dikmiş, "Her zaman bir leke!" diyerek ovuşturuyordu o elini. Nihayet hekim geldi, çocuğun her türlü heyecandan uzak tutulmasını öğütledi.

Şehir halkı bu olayı yalnız kendi göreneklerine aykırı bir sanı keşif olarak değerlendirmişti. "Moreau'nun oğlunun" kızı ileride aktrist yapacağı söyleniyordu.

Çok geçmeden başka bir olayı, yani Barthélemy amcanın gelişini dile doladılar. Madam Moreau kendi yatak odasını ona verdi ve perhiz günlerinde et sunacak kadar konukseverliği ileri götürdü.

İhtiyar ise bunlara pek az incelik gösterdi. Boyuna Havre ile Nogent'ı karşılaştırıp duruyor, Nogent'in havasını ağır, ekmeğini kötü, kaldırımlarını bozuk, yiyeceklerini tatsız, insanlarını tembel buluyordu.

– Ticaret hayatı ne berbat sizin burada! diyordu.

Rahmetli kardeşinin her şeyde aşırı gitmesini eleştirdi. Oysa kendisi yirmi yedi bin lira gelir getiren bir servet yapmış bulunuyordu! Nihayet, geldiğinin haftasında çıkıp gitti, arabanın basamağında şu pek iç açıcı olmayan sözler dökülmüştü ağzından;

– Sizi iyi bir durumda gördüğüm için içim rahat.

Salona girince Madam Moreau oğluna:

– Hiçbir şey bırakmayacak sana! dedi.

Kendisinin uzun uzun ısrarları üstüne kalkıp gelmişti ve bir hafta boyunca Madam Moreau belki de fazla açık bir şekilde onun fikrini öğrenmek isteyip durmuştu. Şimdi bu yaptıklarından pişman, başı öne eğik, ağzı sımsıkı kapalı, koltuğunda oturuyordu. Frédéric karşısına geçmiş onu seyrediyordu; beş yıl önce Montereau vapuruyla döndüğü zamanki gibi sessizce birbirlerini bakıyorlardı. Düşüncesine de yansıyan bu benzerlik Madam Arnoux'yu hatırlattı genç adama.

Bu sırada pencerenin altında vurulan bir kırbaç şaklamasıyla kendisini çağıran bir ses aynı zamanda duyuldu.

Roque Baba'ydı bu; arabasının içinde yalnızdı. Bütün günü Dambreuselerde geçirmek üzere Fortelle'e gidiyordu. İçtenlikle Frédéric'i de beraber götürmeyi teklif etti.

– Benimle olunca ayrıca davetli olmanız gerekmez, bu konuda kaygınız olmasın, dedi.

Frédéric çok isterdi bu teklifi kabul etmeyi. Ama o zaman Nogent'a temelli yerleştiğini nasıl açıklayacaktı? Şöyle uygun bir yazlık elbisesi de yoktu. Hem sonra annesi ne derdi? Reddetti.

Bundan sonra komşusu daha az dostluk göstermeye başladı. Louise büyümüştü; Madam Eléonore tehlikeli surette hastalanıp yatağa düştü; böylece aradaki bağ da kopmuş oldu; oğlunun böyle insanlarla düşüp kalkmasından mesleğine zarar gelebileceğinden korkan Madam Moreau çok sevindi buna.

Oğluna adliye kâtipliği görevini satın almayı aklına koymuştu; Frédéric de fikre pek fazla karşı koymadı. Şimdi, pazar günleri kiliseye giden annesine eşlik ediyor, akşamları onunla

kâğıt oynuyor, taşra hayatının gereklerine alışıyor, gitgide bu hayatın içine giriyordu; aşkı bile yaslı bir tatlılık, uyuşturucu bir güzellik kazanmıştı. Mektuplara döke döke, okuduğu şeylere karıştıra karıştıra, kırlarda dolaştıra dolaştıra, gittiği her yere yaya yaya acısını hemen hemen dindirmişti: gerçekten bu sevgi öyle sakin, öyle boyun eğici bir hale gelmişti ki Madam Arnoux onun gözünde artık mezarının nerede olduğunu bilmediği için şaştığı bir ölüden ibaretti.

Bir gün, 12 Aralık 1845 sabahı, saat dokuz sularında, aşçı kadın bir mektup getirip bıraktı odasına. İri iri harflerle yazılmış adres, kimin olduğunu bilmediği bir elden çıkmıştı. Uykusunu tamamen üstünden atamamış olan Frédéric zarfı açmakta acele etmedi. Sonunda okudu mektubu:

"Havre Sulh Yargıçlığı. III. Bölge..."

"Mösyö..."

"Amcanız, Mösyö Moreau, *vasiyetname bırakmadan* öldüğünden..."

Mirasa konmuştu!

Duvarın öbür tarafını yangın alevleri sarmış gibi, don gömlek, yalın ayak yataktan fırladı; elini yüzünün üstünden geçirdi; gözlerine inanamıyor, hâlâ uykuda sanıyordu kendini; rüya görmediğini anlamak için gidip pencereyi sonuna kadar açtı.

Kar yağmıştı; çatılar bembeyazdı; hatta avluda dün akşam çarptığı bir çamaşır çamçağını bile tanıdı.

Arka arkaya üç kez okudu mektubu; bundan daha gerçek bir şey olamazdı! Amcasının bütün serveti kendisine kalmıştı! Tam yirmi yedi bin liralık bir gelir! Madam Arnoux'yu bir daha göreceğini düşününce sınırsız bir sevinçle altüst oldu. Bir sayıklama berraklığı içinde, kendini Madam Arnoux'nun evinde, onun yanında, elinde ipek bir kâğıda sarılı bir hediye ile görüyordu; o sırada faytonu da, ne faytonu, kupa arabası da kapının önünde bekliyordu! Bir kupa arabası bir de kahverengiler giymiş bir uşak! Atının eşindiği duyuluyor ve gem zincirinin sesi öpüşlerine karışıyordu. Sürekli olarak hep böyle olacaktı bu; Arnouxları çağıracak, kendi evinde ağırlayacaktı; ye-

mek salonu kırmızı deri, oturma odası sarı ipek kaplama olacak, her yerde divanlar bulunacaktı. O etajerler! O Çin vazoları! O halılar!.. Bu düşler kafasına öylesine kalabalık bir şekilde hücum etmekteydi ki başının döndüğünü hissetti. O zaman aklına annesi geldi; mektubu elinde tutarak aşağı indi.

Madam Moreau heyecanını tutmaya çalıştı ve bir baygınlık geçirdi. Frédéric annesini kucakladı, alnından öptü.

– Benim iyi anneciğim, artık yine arabanızı satın alabilirsiniz şimdi. Ama hadi artık ağlamayı bırak da biraz gül! Mutlu ol!

Haber on dakika içinde dış mahallelere kadar yayılmış bulunuyordu. Üstad Benosit, Mösyö Gamblin, Mösyö Chambion, bütün dostlar, koşup geldiler. Frédéric, Deslauriers'ye mektup yazmak için bir ara ortadan kayboldu. Başkaları da geldi. Öğle sonrası hep kutlamalarla geçti. Herkes o sırada "pek ağır" durumda olan Roque'un karısını unutmuştu.

Akşam yalnız kaldıklarında, Madam Moreau, oğluna Troye'da avukatlık yapmasını öğütledi. Kendi memleketinde başka yerlere göre daha tanınmış olduğundan burada kolayca kârlı işler bulabilirdi.

– Ama bu kadar da fazla! diye bağırdı Frédéric.

Mutluluğu daha yeni yakalayabilmişken başkaları tutup onu elinden çekmek istiyorlardı. Paris'te oturmaya kesin olarak karar verdiğini söyledi annesine.

– Ne yapacaksın orada?

– Hiç!

Oğlunun bu tavrı karşısında şaşırmış olan Madam Moreau ona ne olmak istediğini sordu.

– Bakan! diye karşılık verdi Frédéric.

Sonra hiç de şaka etmediğini, diplomasi mesleğine atılmak istediğini, çalışmalarının ve güdülerinin kendisini bu yola sürüklediğini belirtti. İlkin Mösyö Dambreuse'ün de yardımıyla Danıştay'a girecekti.

– Mösyö Dambreuse'ü tanıyorsun demek?

– Tanıyorum tabii. Mösyö Roque tanıştırdı.

– Bu tuhaf işte! dedi Madam Moreau.

Madam Moreau'nun yüreğinde oğlunun yükselmesi konusundaki eski tutku yeniden uyanmıştı. Iyice bu düşlere daldı, başka konularda konuşmadı.

Frédéric'e kalsa hemen kalkıp gidecekti. Ne var ki ertesi gün için posta arabalarındaki bütün yerler başkaları tarafından tutulmuştu. Ertesi gün saat yediye kadar sabırsızlıktan kudurdu durdu.

Akşam yemeğine oturmuşlardı ki kilisenin çanı üç kere çaldı. Hizmetçi kadın içeri girerek Madam Eléonore'un öldüğünü haber verdi.

Bu ölüm aslında kimse için bir felaket anlamı taşımıyordu. Çocuk için bile! Genç kızın durumu ilerisi için çok daha iyi olacaktı.

Iki ev yan yana olduğundan, gidip gelmeler, telaşlı telaşlı konuşmalar işitiliyordu; bir kapı ötedeki bu ölüyü düşünmek ana oğulun ayrılışlarına bir yas havası katıyordu. Madam Moreau iki üç kere gözyaşlarını sildi. Frédéric'in de yüreği kabarmıştı.

Yemekten sonra, Catherine onu iki kapı arasında durdurdu. Matmazel mutlaka kendisiyle görüşmek istiyormuş. Bahçede bekliyormuş şimdi. Frédéric bahçeye çıktı, çitten atladı, ağaçlara usulca sürüne sürüne Mösyö Roque'un evine doğru ilerledi. Ikinci kattaki bir pencerede ışık vardı; az sonra karanlığın içinde bir yüz belirdi, bir ses:

– Benim, diye fısıldadı.

Siyahlar giydiğinden olacak, Louise, Frédéric'in gözüne her zamankinden daha büyük göründü. Lafa neyle başlayacağını bilmediği için sadece ellerini tutup içini çekerek:

– Ah, zavallı Louiseciğim! dedi.

Louise karşılık vermedi. Uzun süre derin bir bakışla onu seyretti. Frédéric postayı kaçırmaktan korkuyordu. Kulağına uzaktan bir araba gürültüsü gelir gibi olmuştu, işi çabucak sonuçlandırmak istedi:

– Catherine söyledi, bir şeyler diyecekmişsin..

– Evet, doğru! Size diyecektim ki...

Bu "size" kelimesi şaşırtı Frédéric'i; kız yine susunca sordu:

– Peki ne diyecektin?

– Bilmem. Unutmuşum. Gidiyormuşsunuz, doğru mu?

– Evet, biraz sonra.

Louise tekrarladı:

– Biraz sonra mı?.. Temelli mi?.. Bir daha birbirimizi görmeyecek miyiz?

Hıçkırıklarla boğuluyordu.

– Güle güle! Güle güle! Öpsene beni!

Louise büyük bir coşkunlukla Frédéric'i kolları arasına alarak sıktı.

İkinci Bölüm

I

Kupanın içinde dipteki yerini alıp da beş atın birden çektiği araba birdenbire sarsılınca bir sarhoşluk dalgasının her yanını kapladığın hissetti. Saray maketi çizen bir mimar gibi hayatının planını yaptı. Bir sürü incelik ve görkemle doldurdu bu hayatı; her şey bol olacaktı; bunları düşünmeye öylesine dalmıştı ki çevresindeki dünya silinip gitmişti.

Nerede olduklarını Sourdun yamacının eteğine geldiklerinde fark etti. Topu topu beş kilometre yol almışlardı! Canı sıkıldı. Yolu seyretmek için pencere camını indirdi. Sürücüye önlerinde daha kaç saatlik yol kaldığını sordu kerelerce. Bununla birlikte sakinleşti; gözleri açık, öylece durdu köşesinde.

Sürücünün oturduğu yere asılmış fener, arabanın okları arasındaki atların sağrılarını aydınlatıyordu. Önde, öbür atların beyaz dalgalar gibi inip çıkan yelelerinden başka bir şey gördüğü yoktu. Hayvanların solukları koşumların çevresinde bir sis meydana getiriyor, demir zincir takımları şangırdıyor, aynalar çerçeveleri içinde zangırdıyordu ve ağır araba kaldırımların üstünden hep aynı makam üzere geçip gidiyordu. Şurada burada bir ambar duvarı ya da kırlar ortasında ıssız bir han se-

çiliyordu. Kimi zaman, bir köyün içinden geçerken, bir fırının ağzından yangın yalazları yükseliyor ve atların dev gölgeleri karşıki evin duvarında koşuyordu. Menzillerde, hayvanlar arabadan çözüldüğünde, kısa bir süre büyük bir sessizlik oluyordu. Biri yukarıda, sundurmanın altında dolaşırken, bir kapı eşiğinde kadının biri ayakta duruyor ve mumu sönmesin diye elini siper ediyordu. Sonra sürücü basamağa sıçrıyor, araba yine yola koyuluyordu.

Mormans'ta saatin biri çeyrek geçeyi vurduğunu işittiler.

Ama, yavaş yavaş, umutları ve anıları, Nogent, Choiseul Sokağı, Madam Arnoux, annesi, hepsi birbirine karışmaya başladı. Boğuk bir tahta sesiyle uyandı, Charenton Köprüsü'nü geçiyorlardı, Paris'e gelmişlerdi. İki yol arkadaşının biri kasketini, biri kaşkolunu çıkardı. Şapkalarını giydiler ve konuşmaya başladılar. Kırmızı suratlı, kadife redingot giymiş, şişman bir adam olan birincisi ticaretle uğraşıyordu; ikincisi ise bir hekime görünmek için başkente geliyordu. Frédéric, gece boyunca rahatsız etmiş olmaktan korktuğu bu adama içinden kopup gelen özür sözleri söyledi; mutluluk öylesine yumuşatmıştı yüreğini.

Gar yolunu su basmış olacak ki yola dümdüz devam ettiler ve kırlar yine başladı. Uzun fabrika bacaları tütüyordu uzakta. Sonra Ivry'e saptılar. Bir sokağa çıktılar. Frédéric birdenbire Panthéon'un kubbesini gördü.

Altüst olmuş ova belirsiz yıkıntıları andırıyordu. Surlar kuşağı yatay bir tümsek meydana getiriyordu; yolun iki yanında uzanan toprak kaldırımlara dikilmiş dalsız fidancıklar çivili çıtalarla korunmuştu. Kimyasal madde üreten kurumlar ve odun satış depoları art arda birbirini izliyordu. Çiftliklerdekileri hatırlatan büyük kapılarının aralanmış kanatları arasından, ortasına çirkef birikmiş, pislik dolu iğrenç avlular görünüyordu. Kırmızı-kahverengi ve uzun cepheli meyhanelerin birinci kat pencereleri arasında çiçekten taçlar içinde çapraz iki bilardo ıstakası resmi oluyordu. Şurada burada alçılı duvarlarının yapımı yarıda kalmış ve terk edilmiş kulübelere rastlanıyordu; sonra yol boyunca artık hiçbir kesintiye uğramadan

uzayıp giden iki ev dizisi. Bunların ön yüzlerinin çıplaklığında, orada bir tütüncü dükkânının varlığını gösteren, teneke-den yapılmış kocaman bir sigara seçildiği oluyordu. Ebe tabelalarında kundağı dantelli bir yumurcağı kucağında sallayan takkeli bir nine görüyordunuz. Duvar köşelerini dörtte üçü yırtılmış afişler kaplıyor ve bunlar rüzgârda paçavralar gibi didik didik sallanıyordu. İş tulumlarını sırtlarına geçirmiş işçiler, bira arabaları, çamaşır temizleme kurumlarının arabaları, et yüklü arabalar geçiyordu; inceden bir yağmur başlamıştı, hava soğuktu, gökyüzü solgun; ama Frédéric'e göre güneş kadar değerli bir çift göz sisin ardında parlamaktaydı.

Şehrin kapısında uzun süre beklediler; yumurta satıcıları, arabacılar ve bir koyun sürüsü yolu tıkamıştı. Nöbetçi er, kaputunun yakalarını kaldırmış, ısınmak için nöbet kulübesinin önünde bir gidip bir geliyordu. Oktruva memuru arabaya tırmandı ve bir boru sesi duyuldu. Dörtnala geçtiler bulvarı, oklar sallanıyor, koşum kayışları rüzgârda dalgalanıyordu. Uzun kırbacın ucu nemli havada şaklayıp duruyordu. Sürücü çınlayan sesiyle "Varda! Varda!" diye bağırıyor, sokak süpürücüleri kenara çekiliyorlar, yayalar arkaya sıçrıyor, camlara çamur sıçrıyor, karşıdan çöp arabaları, tek atlı iki tekerli arabalar, omnibüsler geliyordu. Sonunda Bitkiler Bahçesi'nin parmaklığı göründü.

Seine'in sarımsı bir renk almış suları köprülerin hemen hemen döşeme tabanlarına kadar yükselmişti. Bir serinlik yükseliyordu sulardan. Frédéric bu serinliği var gücüyle içine çekerek aşk ürünlerini, entelektüel buharları taşıyormuş gibi gelen bu eşsiz Paris havasını ciğerlerine doldurdu. İlk faytonu görünce iyice duygulandı. Otla donanmış şarapçı dükkânlarının kapı eşiklerine, kutularıyla kundura boyacılarına, kahve kavurma dolaplarını çalkalayan bakkal çıraklarına kadar her şeyi seviyordu. Kadınlar şemsiyelerinin altında kısa ve hızlı adımlarla yürüyorlardı. Yüzlerini iyice görmek için pencereden sarkıyordu, kimbilir belki de Madam Arnoux sokağa çıkmıştır diye.

Dükkânlar çoğalıyor, kalabalık büyüyor, gürültü artıyordu.

Saint-Bernard rıhtımından sonra, Tournelle rıhtımını, Montebello rıhtımını geçip Napoléon rıhtımına girdiler; Frédéric onun evinin pencerelerini görmeye çalıştı, ama oldukça uzakta kalıyordu. Sonra, Pont-Neuf üstünden bir kez daha Seine'i geçtiler. Louvre'un oraya kadar indiler; Saint-Honoré, Croix-des-Petits-Champs ve Bouloi sokaklarından geçip Coq-Héron Sokağı'na vardılar, otelin avlusuna girdiler.

Duyduğu tadı uzatmak için Frédéric mümkün olduğu kadar yavaş giyindi; hatta Montmartre Bulvarı'na yürüye yürüye gitti; az sonra sevgili adı mermer tabelanın üstünde okuyacağı düşüncesiyle gülümsüyordu. Gözlerini kaldırdı, ne vitrinler kalmış, ne tablolar. Hiçbir şey.

Choiseul Sokağı'na koştu. Mösyö ve Madam Arnoux orada oturmuyorlardı. Kapıcı kulübesinde bir komşu kadın duruyordu. Frédéric kapıcıyı bekledi, nihayet adam göründü, ama bu eski kapıcı değildi. Adreslerini de bilmiyordu.

Frédéric bir kahveye girdi, yemeğini yerken bir yandan da Ticaret Almanağı'nı karıştırdı. Almanakta üç yüz tane Arnoux olduğu halde bir tane bile Jacques Arnoux yoktu! Nerede oturuyorlardı acaba? Pellerin olsa bilirdi herhalde.

Onun Poissonnière dış mahallesinin ucunda bulunan atölyesine gitti. Ne çıngırak ne de tokmak vardı kapıda. Yumruklayarak bağırdı. Ne bir ses, ne bir şey.

Derken Hussonnet geldi aklına. Ama nerede bulabilirdi Hussonnet gibi bir adamı? Bir keresinde, onunla metresinin evine, Fleurus Sokağı'na kadar beraber gitmişti. Fleurus Sokağı'na gelince kızın adını bilmediğini fark etti.

Polis Müdürlüğü'ne başvurdu. Merdivenden merdivene koştu, odadan odaya daldı durdu. Danışma Bürosu kapanmıştı. Ertesi gün bir daha uğramasını söylediler.

Sonra belki Arnoux'yu tanırlar diye her gördüğü tablo satıcısının dükkânına girdi çıktı Mösyö Arnoux artık ticaretle uğraşmıyormuş.

Nihayet, umudunu yitirmiş, yorgunluktan bitmiş, hasta bir halde oteline döndü, yatağa attı kendini. Yorganı üstüne çekmişti ki aklına gelen bir düşünceyle sevinçten sıçradı:

– Regimbart! Ne aptalım, daha önce akıl edemedim!

Ertesi gün, saat yedi der demez Notre-Dames-des-Victoires Sokağı'ndaki bir meyhanenin önündeydi; Regimbart burada beyaz şarap içmeyi adet edinmişti. Dükkân daha açılmamıştı. Çevreyi bir dolaşayım dedi ve yarım saat kadar sonra yine geldi. Regimbart az önce çıkmış. Frédéric dışarı fırladı. Hatta bir ara uzaktan onun şapkasını seçer gibi oldu; ne var ki bir cenaze arabası ve yas arabaları girdi araya; kalabalık dağılınca da Regimbart'ın görüntüsü iyice kaybolmuştu.

Neyse ki Yurttaş'ın her gün saat tam on birde Gaillon Meydanı'ndaki küçük bir aşçı dükkânında karnını doyurduğunu hatırladı. O saate kadar sabretmek gerekiyordu; vakit geçirmek için uzun süre Borsa ile Madeleine arasında, Madeleine'le Gymnase arasında taban teptikten sonra, saat tam on birde, Regimbart'ı nasıl olsa bulacağı güveniyle, Gaillon Meydanı'ndaki aşevinden içeri girdi.

Aşçı, soğuk bir tavırla:

– Tanımıyorum böyle birini, dedi.

Frédéric üsteleyince, kalın kaşlarını kaldırarak ve karşısındakine esrarlı bir şeyler esinleten kafasını sallayarak:

– Tanımıyoruz dedik ya, Mösyö! diye karşılık verdi.

Yurttaşla son görüşmelerinde Alexandre Kahvesi'nden söz etmişti. Frédéric bir çörek atıştırdı; bir arabaya atladı; arabacıya Sainte-Geneviève sırtlarında Alexandre Kahvesi diye bir yer olup olmadığını sordu. Arabacı onu Francs-Bourgeois-Saint-Michel Sokağı'ndaki bu adda bir kahveye soktu; Frédéric'in: "Mösyö Regimbart, lütfen" sorusuna kahveci aşırı kibar bir gülümsemeyle ve bir yandan zeki bir bakışla tezgâhta duran karısına bakarak: "Henüz yüzünü görmüş değiliz, Mösyö," diye karşılık verdi.

Sonra birdenbire saate göz atarak:

– Ama neredeyse gelir sanırım, dedi. –Célestin, gazeteleri getirsene! –Mösyö, ne içmek isterler acaba?

Hiçbir şey içmek istemediği halde, Frédéric, bir tek rom attı, sonra bir kadeh kirş, onun ardından bir kadeh *curaçao*, da-

ha sonra da soğuk sıcak çeşitli *grog*'lar yuvarladı. O günkü *Siècle* Gazetesi'ni baştan sona okudu, sonra bir kez daha okudu; *Charivari*'deki karikatürü kâğıdın cinsine varıncaya kadar inceledi; sonunda ilanları bile incelemişti. Ara sıra kaldırımda ayak sesleri duyuluyordu: Oydu bu! Sonra camda bir adamın profili beliriyor, ama hepsi de geçip gidiyordu!

Frédéric can sıkıntısını dağıtmak için yerini değiştiriyordu; önce gidip dip taraftaki bir yere oturdu, sonra sağa, daha sonra da sola geçti; tahta sıranın ortasında durmuş, kollarını iki yanına bırakmıştı. Ama kanepenin arkalığının kadifesine usulca sokulan bir kedi tepsinin üstündeki şerbet damlalarını yalamak için birdenbire sıçrayınca iyice bir ürktü. Dört yaşında çekilmez bir yumurcak olan evin çocuğu da bu arada tezgâhın basamaklarında bir kaynana zırıltısını eline almış oynuyordu; dişleri bozuk, ufarak, benzi uçuk bir kadın olan annesi ise anlamsız bir şekilde gülümseyip durmaktaydı. Şu Regimbart da nerede kalmıştı? Frédéric sonsuz bir sıkıntı içinde onu bekliyordu.

Yağmur arabanın körüğü üstünde dolu gibi ses çıkarıyordu. Müslin perdelerin aralığından sokakta zavallı atın, bir tahta attan daha da hareketsiz durduğunu görüyordu. Büyüyen dere, tekerlerin iki izi arasından akıyor, örtüsünü başına çekmiş olan arabacı uyukluyordu; ama burjuva müşterisinin sıvışıp gitmemesi için sırılsıklam bir halde arada bir kahvenin kapısını aralamaktan da geri kalmıyordu. Bakışlarla nesneleri aşındıracak bir güç olsaydı, Frédéric'in gözlerini dikip durduğu duvar saati işlemez hale gelirdi. Yine de tıkır tıkır işliyordu bu saat. Bir aşağı bir yukarı gidip gelen Mösyö Alexandre ise: "Gelecek! Gelecek! Merak etmeyin!" diyor, onu oyalamak için söylevlere girişiyor, politikadan söz açıyordu. İltifatı, ona bir el domino oynamayı teklif edecek kadar ileri de götürdü.

Öğleden beri beklemekte olan Frédéric, nihayet, saat dört buçukta fırlayarak yerinden kalktı, daha fazla bekleyemeyeceğini söyledi.

Kahveci:

– Ben de anlamadım, dedi saf bir tavırla. Mösyö Ledoux ilk defadır gelmiyor.

– Nasıl, Mösyö Ledoux mu dediniz?

– Evet, Mösyö!

Frédéric'in tepesi atmıştı.

– Ama Regimbart demiştim ben! diye bağırdı.

– Ah! Özür dilerim, ama yanılıyorsunuz! Madam Alexandre, Mösyö, "Mösyö Ledoux," demedi mi?

Sonra garsonu çağırdı:

– Siz de benim duyduğumu duydunuz değil mi?

Patronundan hıncını çıkarmak için olacak, garson gülümsemekle yetindi.

Frédéric arabaya atlayarak bulvarlara daldı, kaybettiği zamana acıyor, Yurttaş'a köpürüyor, onun bir Tanrı gibi varolması için dua ediyor, en uzak meyhane köşesinde de olsa onu bulup çıkaracağına güveniyordu. Bindiği araba da canını sıkmaya başlamıştı; savdı onu; kafası karmakarışık düşüncelerle doluydu; o sersem herifin ağzından duyduğu bütün kahve adları, bir maytaptan saçılan binlerce ışın gibi, hepsi bir anda, belleğine hücum ediyordu: Gascar Kahvesi, Grimbert Kahvesi, Halbout Kahvesi, Bordelais, Havanais, Havrais, Boeuf á la Mode kahvesi, Alman Biraevi, Mère Morel... Bunların hepsine bir bir girip çıktı. Ne var ki Regimbart bunların birinden az önce çıkmış bulunuyor, bir ikincisinde belki biraz sonra geleceği sanılıyor; bir üçüncüsüne altı aydır hiç uğramamış bulunuyordu; bir dördüncüsünde ise dün, cumartesi için bir koyun budu ısmarlamış olduğu söyleniyordu. Sonunda, kahveci Vautier'nin dükkânına girerken kapıda garsonla çarpıştı.

– Mösyö Regimbart'ı tanıyor musunuz?

– Tanımaz olur muyum, Mösyö? Kendisine hizmet etmek şerefine erişmiş olanlardan biriyim. Yukarıda şimdi; yemeğini bitirmek üzere.

Bu arada, müessese sahibi de, koltuğunda peçete, yanına yaklaştı:

– Mösyö Regimbart'ı mı soruyorsunuz, Mösyö? Az önce buradaydı.

Frédéric bir küfür savurdu; ama kahveci, Regimbart'ı mutlaka Bouttevilain'in dükkânında bulacağını söyledi.

– Sizi şerefimle temin ederim Mösyö? Bugün her zamankinden biraz önce çıktı. Bir iş için bazı baylarla buluşması gerekiyormuş da. Ama, yine söyleyeyim, kendisini Bouttevilain'in dükkânında bulacaksınız: Saint-Martin Sokağı, 92, soldan ikinci merdiven, avlunun ucundaki yer katı, sağdaki kapı!

Sonunda, bilardo salonunun gerisindeki büfenin dibinde, sigara dumanları içinde, bir başına oturur halde yakaladı onu; bir bira bardağı duruyordu önünde, başı eğikti, düşünceli bir hali vardı.

– Biliyor musunuz, ne zamandan beri sizi arıyorum!

Regimbart hiçbir coşku gösterisinde bulunmadan ona sadece iki parmağını uzattı ve kendisini daha dün görmüş gibi, anlamsız birtakım cümlelerle yeni Meclis döneminin açılışından söz etmeye başladı.

Frédéric gösterebildiği kadar tabii bir tavırla sözünü kesti onun:

– Arnoux nasıl iyi mi?

Cevabın gelmesi gecikti; Regimbart içkisiyle gargara yapıyordu.

– Eh! Fena sayılmaz.

– Peki şimdi nerede oturuyor?

– Nerede mi? Paradis-Poissonnière Sokağı'nda, diye karşılık verdi Yurttaş; şaşırmıştı.

– Kaç numara?

– Otuz yedi. Siz de amma tuhafsınız yahu!

Frédéric kalktı.

– Ne o, gidiyor musunuz?

– Evet, bir yere uğrayacaktım. Bir işim vardı, unutmuşum! Hoşçakalın!

Frédéric, meyhaneden Arnoux'nun evine ılık bir rüzgârın

önüne katılmış gibi, rüyalarda rastlanan o olağanüstü kolaylıkla gitti.

Çok geçmeden kendini bir ikinci katta, çıngırağı çalan bir kapının önünde buldu; bir hizmetçi kadın göründü; ikinci bir kapı açıldı; Madam Arnoux ateşin yanında oturmuştu. Arnoux yerinden fırlayarak Frédéric'i kucakladı. Madam Arnoux'nun dizlerinde üç yaşlarında küçük bir oğlan vardı; şimdi kendi boyuna yetişmiş olan kızı, şöminenin yanında ayakta duruyordu.

Arnoux, oğlunu koltuklarının altından kavrayarak:

– İzin verirseniz size bu bayı tanıtayım, dedi.

Ve birkaç dakika çocuğu havaya, iyice yukarıya atarak, sonra düşerken tutarak eğlendi.

– Allahaşkınıza bırakın çocuğu! Bir şey olacak şimdi, diye bağırıyordu Madam Arnoux.

Arnoux ise bir tehlike olmadığına yemin ederek çocuğu havaya atma işlemini sürdürüyor, doğduğu yer olan Marsilya ağzıyla peltek peltek birtakım sevgi sözleri söylüyordu: "Ah, güvercinciğim, küçümen bülbülüm benim!"

Sonra Frédéric'e bunca zamandır niçin kendilerine iki satır yazmadığını, taşrada günlerini nasıl geçirdiğini, hangi nedenle buraya geldiğini sordu.

– Bense, aziz dostum, fayans ticaretiyle uğraşıyorum şimdi. Ama sizden konuşalım!

Frédéric uzun süre ortada görünmeyişini uzun bir davaya, annesinin hastalığına bağladı; kendisini ilginç göstermek için, dikkati özellikle bu noktaya çekti. Kısacası, bu sefer kesin olarak Paris'e yerleşiyordu; geçmişe ilişkin durumunu sarsmamak için de, mirasa konduğundan hiç söz etmedi.

Perdeler de mobilya gibi kahverengi Şam yünlüsündendi; başyastığına uçları birbirine değen iki küçük yastık dayalıydı; ateşin üstünde bir güğüm ısınıyordu; komodinin yanına konmuş olan lambanın abajuru içeriyi loşlaştırmaktaydı. Madam Arnoux'nun üstünde koyu mavi merinostan bir sabahlık vardı. Bakışlarını ateşin küllerine dikmiş, bir elini küçük oğlanın omuzuna koymuş, öbür eliyle zıbınının kordonunu çözüyor-

du; gömlekle kalan yumurcak, M. Alexandre fils gibi, başını kaşıya kaşıya ağlıyordu.

Frédéric büyük bir sevinç gösterisiyle karşılanacağını ummuştu; oysa uzaklara götüreyim dediniz mi tutkular solar. Madam Arnoux'yu o hep bildiği çevre içinde görmeyince, Frédéric'te bu kadın sanki bir şeyler yitirmiş, belirsiz bir alçalmaya uğramış, kısacası artık o eskisi olmaktan çıkmış gibi bir izlenim uyandı. Yüreğinin durgunluğu şaşırtmıştı genç adamı. Eski dostları, bu arada Pellerin'i sordu.

Arnoux:

– Pek sık gördüğüm yok kendisini, dedi.

Madam Arnoux ekledi:

– Eskisi gibi kabuller yapmıyoruz artık.

Kendisini de artık hiç davet etmeyeceklerini mi açıklamaktaydı bu sözler? Ama Arnoux, nezaketli tavrını sürdürerek, kalkıp bir gün ansızın yemeğe gelmediği için, sitemde bulundu ve işini niçin değiştirdiğini açıkladı:

– Şu yaşadığımız çağ gibi bir çöküntü döneminde ne gelir ki elimizden? Büyük resmin modası geçti. Ayrıca, bugün sanatı her yere sokabiliyorsun. Benim Güzel'i ne kadar sevdiğimi bilirsiniz! Önümüzdeki bir gün benim fabrikayı gezdireyim size.

Yer katındaki mağazada kendi fabrikasında yapılmış bir şeyler göstermek istedi.

Her yer, çanaklar, çorba kaseleri, tabaklar küvetlerle doluydu. Rönesans üslubunda mitolojik konularla işlenmiş dörtköşe büyük banyo ve tuvalet döşeme taşları duvarlara dayanmış, tavana kadar yükselen çift raflı bir etajere ise buz kaseleri, çiçek vazoları, şamdanla, küçük çiçeklikler, renkli mermerden iri Zenci ya da Pompadour çağı çoban kızı heykelleri konmuştu. Arnoux'nun bu sergisi acıkmış ve üşümüş bulunan Frédéric'in canını sıkmıştı.

Soluğu İngiliz Kahvesi'nde aldı, bir güzel karnını doyurdu; yerken bir yandan da şöyle diyordu kendi kendine:

"Orada acılarımla baş başa ne iyiymişim! Neredeyse tanımayacaktı beni! Ne aşağılık kadınmış!"

Sonra birden bir sağlık ve güç parlamasıyla, bencilce birta-

kım kararlar verdi. Kalbini, dirseklerini dayadığı masa kadar sert buluyordu. Artık hiç çekinmeden sosyete hayatının içine atılabilirdi. Aklına Dambreuseler geldi; yararlanacaktı onlardan; sonra Deslauriers'yi hatırladı, "Adam sen de, boş ver!" yine de bir uşakla bir pusula göndererek, ertesi gün Palais-Royel'de birlikte yemek yemek üzere randevu verdi ona.

Deslauriers'nin talihi pek yaver gitmemişti.

Öğretim üyeliği sınavına *vasiyet hakkı* üstüne bir tezle katılmıştı; söz konusu hakkın mümkün olduğu kadar kısıtlanmasını savunmuştu bu teziyle; rakibi kendisini kışkırtınca, bir sürü saçma sapan söz söylemiş, sınav üyeleri ise hiç kıpırdamadan dinlemişlerdi bunları. Sonra sonu olarak şansına zaman aşımı çıkmıştı. O zaman Deslauriers çok saçma birtakım kuramlar ileri sürmeye başlamıştı; eski talepler de yeniler gibi işlem görmeliydi; aradan otuz bir yıl geçtikten sonra sadece senetleri gösterdi diye mülkiyet hakkı sahibi malından niçin olsundu? Namuslu adamın güvenliğini hırsızın mirasçısına vermek demek değil miydi? Zulümden, gücün kötüye kullanılmasından başka şey olmayan bu hakkın genişletilmesiyle bütün adaletsizlikler onaylanmış oluyordu. Hatta böyle yükseltmişti sesini bir yerde:

– Yürürlükten kaldıralım bunu! Böylece Frankların Gaullüler üstündeki, İngilizlerin İrlandalılar üstündeki, Yankelerin Kızılderililer üstündeki, Türklerin Araplar üstündeki, beyazların zenciler üstündeki baskıları da son bulacaktır. Polonya...

Başkan Deslauriers'nin sözünü kesmişti:

– Yeter Mösyö! Siyasal düşünceleriniz bizi ilgilendirmez! İlerde bir kere daha girersiniz sınava.

Deslauriers bir daha sınavda boy göstermek istememişti. Ama Medeni Kanun'un III. Kitabı'nın şu uğursuz 20. Maddesi onun için korkulu bir düş olup çıkmıştı. *Medeni hukukun ve halkların tabii hukukunun temeli olarak zaman aşımı* üstüne büyük bir eser hazırlamaktaydı; Dunod, Rogérius, Balbus, Merlin, Vazeille, Savigny, Troplong ve başka önemli yazarların kitapları arasına gömülmüştü. Çalışmalarını daha rahat yapa-

bilmek için kâtiplikten istifa etmişti. Özel dersler vererek, başkalarına tezler yazarak kazanıyordu hayatını; genç hukukçular derneğinin oturumlarında yaptığı acı ve keskin çıkışlarla tutucu üyeleri, M. Guizot Okulu'nun genç kuramcılarını sindirmiş bulunuyordu; öyle ki belli bir çevrede, biraz da kişiliğine karşı duyulan güvensizlikle karışık bir çeşit ün kazanmıştı.

Randevuya, sırtında, eskiden Sénécal'in giydiğini hatırlatan, kırmızı yün astarlı bol bir paltoyla geldi.

Gelip geçenin dikkatini çekmemek için öyle uzun boylu öpüşüp kucaklaşmadılar; gözleri dolu dolu, sevinç taşkınlıkları içinde, kol kola Véfour'un kahvesine kadar yürüdüler. Sonra, baş başa kaldıklarında Deslauriers bağırdı:

– Çok şükür, yine güzel günler yaşayacağız şimdi!

Frédéric, servetine öyle hemeninden ortak çıkılmasına hiç de memnun olmamıştı. Dostunun sevinç gösterisi ikisi adına gereğinden fazla, yalnız onun adına ise yetersizdi.

Daha sonra Deslauriers sınavdaki başarısızlığını anlattı, çalışmalarından, sürdüğü hayattan konuştu; kendisinden büyük bir güvenle söz ediyor, başkalarını insafsızca yeriyordu. Her şeyden tiksiniyordu. Salak ya da namussuz olmayan mevki sahibi bir adam gösteremezdiniz ona göre. Kirli bir bardak yüzünden garsona çıkıştı. Frédéric'in yatıştırıcı sözlerle araya girmesi üzerine de:

– Cebimizden yılda yedi sekiz bin frangımızı çeken, seçmen, hatta belki de aday olan bu tip heriflerden mi sözümü sakınacağım? Hayır, Hayır! dedi.

Sonra neşeli bir tavırla:

– Ben de unutuyorum bir kapitalistle, bir Mondor'la[1] konuştuğumu. Bir Mondor'sun sen şimdi!

Sonra neşeli bir tavırla sözü miras konusuna getirerek şu fikri ileri sürdü: Yeğenlerin vb. mirasçı olmaları (dostuyla ilgili bu özel duruma sevinmekle birlikte, aslında, haksız bir şeydi) yaklaşan devrimle birlikte bir süre sonra ortadan kaldırılacaktı.

– Böyle olacağını sanıyor musun? dedi Frédéric.

---

1 Mondor: Ünlü bir para babası.

Deslauriers:

– Eminim bundan! diye karşılık verdi. Bu böyle devam edemez. Çok acı çekiliyor. Sénécal gibi kimseleri sefalet içinde gördükçe...

"Hep Sénécal!" diye düşündü Frédéric.

– Neyse, yeni ne haberler var senden? Madam Arnoux'ya hâlâ âşık mısın? Geçti mi yoksa, ha?

Ne karşılık vereceğini bilmeyen Frédéric başını eğerek gözlerini kapadı.

Deslauriers, Arnoux'dan söz ederken yayın organının şimdi Hussonnet'ye ait olduğunu, büyük değişikliklere uğradığını anlattı: Derginin adı şimdi şöyleydi: *"L'Art*, edebiyat enstitüsü, sermayesi yüzer franklık hisse senetlerine bölünmüş ortaklık; toplam sermaye: Kırk bin frank" Her hisse sahibinin eserini dergiye yollama hakkı vardı; çünkü ortaklığın amacı yeni heveslilerin ürünlerini yayımlamak, yeteneği, belki de dehayı karşılaştığı acı bunalımlardan korumak vb. idi. Anlıyorsun ya?" Bununla birlikte bazı şeyler yapılabilirdi. Söz gelimi derginin havası değiştirilebilir, kadro ve tefrikalar muhafaza edilerek, abonelerin karşısına siyasal bir gazete olarak çıkılabilirdi; bu işe yatırılacak para da pek o kadar fazla olmayacaktı.

– Ne düşünüyorsun bakalım bu konuda? Sen de yardım etmek ister misin?

Frédéric teklifi geri çevirmedi. Ama işlerini yoluna koyacağı zamanı beklemesi gerekiyordu.

– Bir şeye ihtiyacın varsa...

– Hayır, dostum, teşekkür ederim, dedi Deslauriers.

Sonra, dirseklerini pencerenin kadife kaplı tahtasına dayayarak puro tüttürdüler. Güneş parlıyordu, hava tatlıydı, kuş sürüleri kanat çırpa çırpa bahçeye iniyordu, yağmurla yıkanmış mermer ve bronz heykeller parıl parıldı; önlüklü dadılar sandalyelere oturmuşlar sohbet ediyorlardı ve fıskiyenin sürekli mırıltısına karışan çocuk sesleri işitiliyordu.

Deslauriers'nin kederi üzmüştü Frédéric'i. Ama, damarların-

da dolaşan şarabın etkisiyle, yarı uykulu, uyumuş, yüzüne vuran güneşle, ısıya ve neme doymuş bir bitki gibi hazla sersemlemiş, büyük bir huzurdan başka şey duymuyordu. Deslauriers, gözleri yarı aralık, belli belirsiz uzaklara bakıyordu. Göğsü kabarmıştı. Konuşmaya başladı:

– Camille Desmoulins'in şurada bir masanın üstüne çıkarak halkı Bastille'e doğru sürüklediği günler ne günlermiş! Yaşamak dediğin o günlerde varmış; kendini gösterebiliyor, gücünü ispat edebiliyormuşsun? Basit bir avukat generallere buyruk veriyor, baldırıçıplağın biri, kralların paçasını aşağı alıyormuş, oysa bugün...

Sustu, sonra birden çekildi:

– Boş ver! Gelecekte çok şey var nasıl olsa!

Ve parmaklarını pencerenin camında tıkırdatarak Barthélemy'nin şu mısralarını söylemeye başladı:

O müthiş Meclis yine gelecek,
Kırk yıl sonra size esinler veren,
Sağlam adımlarla korkusuzca ilerleyen o heykel.

– Gerisini bilmiyorum! Vakit geç oldu yahu! Gitsek mi?

Ve yolda açıklamalarına devam etti.

Frédéric, onu hiç dinlemiyor, dükkânların vitrinlerinde yeni barınağına uygun gelebilecek kumaşlara, eşyaya bakıyordu; belki de aklına Madam Arnoux'nun gelmesiyle, elden düşme şeyler satan bir dükkânın sergisindeki üç fayans tabağın önünde durdu. Sarı arabeskle süslenmişti bunlar, madeni bir ışıltıları vardı; tanesi yüz ekü. Frédéric üçünü de ayırttı.

– Ben olsam gümüş takımlar almayı tercih ederdim, dedi, Deslauriers, kazanma hırsı içindeki varlıksız adam edasıyla.

Yalnız kalınca, Frédéric, ünlü terzi Pomadère'e gitti, üç pantolon, iki ceket, bir kürk palto ve beş yelek ısmarladı; sonra kunduracıya, gömlekçiye, şapkacıya uğradı, hepsine en acele tarafından siparişler verdi.

Üç gün sonra, Le Havre'dan döndüğü akşam, gardrobunu tamam olarak buldu. Yeni elbiselerini giymenin sabırsızlığı

içinde hemen o saat Dambreuselere bir ziyaret yapmaya karar verdi; ne var ki vakit çok erkendi, saat sekize geliyordu daha.

"Öbürlerine mi gitsem acaba?" diye düşündü.

Arnoux yalnızdı, aynanın önünde tıraş oluyordu. Frédéric'e iyi vakit geçirebileceği bir yere gitmeyi teklif etti ve Mösyö Dambreuse'ün adını ederek:

– Fakat bu çok güzel! dedi. Dostlarla da karşılaşabilirsiniz orada! Geliyorsunuz değil mi? Epey şenlik olacak!

Frédéric özür diliyordu ki Madam Arnoux sesinden tanıdı onu, bölmenin arkasında günaydın dedi, kızı hasta, kendisi de biraz keyifsizmiş; fincana değen bir kaşık sesi ve hasta odalarında dikkatle hareket ettirilen şeylerin o hafif titremeleri işitiliyordu. Sonra, Arnoux karısına Allah'a ısmarladık demek için bir ara gözden kayboldu. Bir sürü neden sıraladı dışarı çıkmak için.

– Ne kadar önemli olduğunu biliyorsun. Gitmem gerek; çok önemli benim için; bekliyorlar beni.

– Git dostum, git. Eğlen!

Arnoux bir araba çağırdı.

– Palais-Royal, Galerie Montpensier, No:7.

Ve kendisini minderlerin üstüne bırakarak:

– Ah, dostum, öyle yorgunum ki! dedi. Bittim! Ama size bahsedebilirim bundan.

Kulağına eğilerek esrarlı bir tavırla ekledi:

– Çin çömleklerinin bakır kırmızısını bulmaya çalışıyorum.

Ve çömlekçilikteki saydam sırın, hafif ateşin ne olduğunu anlattı. Chevet'nin dükkânına geldiklerinde, oradan büyük bir sepet verdiler Arnoux'ya; o da arabanın üstüne koydurdu bunu. Sonra "zavallı karısı" için üzüm, ananas ve başka eğlencelikler seçti; bunların ertesi sabah erkenden gönderilmesini söyledi.

Daha sonra kiralık kostümler veren bir dükkâna uğradılar; o akşam bir balo veriliyordu. Arnoux mavi kadife bir külot, aynı kumaştan bir ceket ve kırmızı bir peruka seçti kendine;

Frédéric de kukuletalı bir cübbe. Laval Sokağı'nda ikinci katı renkli fenerlerle aydınlatılmış bir evin önünde indiler.

Daha merdiven başından keman sesleri duyuluyordu.

– Ne cehenneme götürüyorsunuz beni? dedi, Frédéric.

– Şirin bir kızın evine. Korkma!

Üniformalı bir uşak kapıyı açtı, hole girdiler; burada sandalyelerin üstüne paltolar, mantolar ve şallar yığılmıştı. O sırada XV. Louis Dragon kılığına bürünmüş bir kadın geçiyordu holden. Evin hanımıydı bu: Matmazel Rose-Annette Bron.

– Ne haber? dedi Arnoux.

Kadın:

– Tamam! diye karşılık verdi.

– Sağol, yavrum.

Kadını öpmeye yeltendi.

– Dikkatli ol sersem! Makyajımı bozacaksın şimdi!

Arnoux, Frédéric'i tanıttı:

– Hadi girsenize içeri, hoş geldiniz Mösyö!

Arkasından kapı perdesini çekerek ayırdı ve tumturaklı bir edayla bağırdı:

– Bulaşıkçı yamağı sayın Arnoux ve dostlarından bir prens!

Frédéric'in ışıktan gözleri kamaştı önce; sarı ipek kaplanmış, orasına burasına pastel portreler ve XVI. Louis stili meşalelikler asılmış bulunan yüksek duvarlar arasında, yeşillikler içine gizlenmiş bir orkestranın ezgilerine uyarak sallanıp duran ipekten, kadifeden, çıplak omuzlardan, bir renk kitlesinden başka bir şey göremiyordu. Donuk fanusları kartopu izlenimi uyandıran yüksek lambalar, köşelerde konsolları üstüne konmuş çiçek sepetlerini aydınlatıyordu ve karşıdaki ufak bir ikinci odadan sonra bir üçüncü odada başucunda bir boy aynası bulunan burma ayaklı bir yatak seçiliyordu.

Arnoux'nun başında sepetiyle ilerlediği görülünce dans durdu, bir alkıştır koptu, bir neşe gürültüsüne boğuldu ortalık. Sepetin içindeki yiyecekler büyük bir kabarıklık meydana getiriyordu.

– Avizeye dikkat!

Frédéric gözlerini kaldırdı: *Art Industriel* mağazasını süsleyen eski Saksoyna işi avizeydi bu; eski günlerin anısı canlandı belleğinde ve tam bu sırada, genellikle kura neferlerinde bulunduğu varsayılan o bönce eda ile, bir piyade eri gelip dikildi karşısına; şaşırdığını anlatmak için kollarını iki yana açmıştı; yüzünün anlamını değiştiren sipsivri uçlu müthiş bıyıklarına rağmen, Frédéric, eski dostu Hussonnet'yi tanıdı. Alsace ve zenci Fransızca'sı karışımı anlaşılmaz bir dille Frédéric'i kutlayıp duruyor ve konuşurken "Albayım," diye hitap ediyordu ona. Bütün bu insanların önünde şaşırmış bulunan Frédéric ise bir türlü ne cevap vereceğini bilemiyordu. Nota sehpasına vurulan bir keman yayı üzerine demin dans eden bayanlar ve baylar tekrar eski havalarına girdiler.

Altmış kişi vardı; kadınların çoğu köylü kız ya da markiz kılığına girmişti; hemen hepsi olgun yaşta bulunan erkeklerse, arabacı, gemi hamalı ya da tayfa kılığındaydılar.

Frédéric duvarın önünde durmuş karşısında oynanan kadrili seyrediyordu.

Eski Venedik dojları gibi etekleri yeri süpüren erguvan ipekten bir cüppe giymiş ve delikanlılık iddialarıyla hareket eden yaşlı bir adam, yeşil ceket, örgülü külot ve altın mahmuzlu yumuşak çizmeler giymiş olan Madam Rosanette'le dans ediyordu. Karşıdaki çiftin erkeği yatağanlar kuşanmış bir Arnavut'tu; kısa bir gömlek giymiş, kırmızı korse takmış olan kadınsa süt gibi beyaz, bıldırcın gibi topacık, mavi gözlü bir İsviçreli'ydi. Opera balesinde çalışan iri kıyım bir sarışın, oyluklarını döven uzun saçlarını daha da belirtmek için vahşi kadın kılığına girmişti; kahverengi mayosunun üstünde sadece deri bir peştamal, kollarında cam bilezikler, başında tavus tüyünden sorguçlu bir taç vardı. Onun karşısında, sırtına gülünçlük yaratacak kadar bol bir elbise geçirmiş bir Pritchart, dirseğiyle enfiye kutusunun üstünde tempo tutuyordu. Mavi ve ayışığı gibi gümüşsü elbiseler içinde küçük bir çoban Watteau elindeki çatallı değneğiyle bedeninin sol tarafı leopar de-

risiyle örtülü, ayağında bağlı ve topuklu ayakkabılar bulunan bir Bacchante'ın âsâsına vuruyordu. Daha ötede kırmızı kadife yelekli bir Polonez kızı ince tülden kısa eteğini, beyaz kürk konçlu pembe potinlerinden taşan parlak gri beyaz çoraplarının üstünde sallanıp duruyordu. Bir yandan koro çocuğu kılığına bürünmüş, bir eliyle eteğini kaldırıp öteki eliyle takkesini tutarak zıplayan kırklık bir adama gülümsemekteydi. Ama balonun kraliçesi, yıldızı dansevlerinin ünlü dansözü Matmazel Loulou'ydu. Şu sıralarda hali vakti yerinde olduğundan, siyah kadifeden düz ceketinin üstüne büyük bir dantel yakalık takmıştı ve gelincik kırmızısı ipekten, kıçına iyice yapışmış, beline kaşmir bir kuşak sarılmış geniş pantolonuna, dikiş yerleri boyunca küçük, beyaz, tabii kamelyalar işlenmişti. Kalkık burunlu ve biraz şiş olan uçuk yüzü perişan perukasından daha küstah görünüyordu; perukanın üstünde, gri fötrden sağ kulağına doğru yana yatırılmış bir erkek şapkası vardı ve sıçradıkça, elmas kopçalı iskarpinleri demir zırhlar giymiş bir Ortaçağ baronu kılığındaki komşusunun burnuna değiyordu neredeyse. Elinde altın bir kılıç, sırtında kuğu kanatlarıyla bir de melek vardı, gidip gelirken XIV. Louis çağı şövalyesi kılığındaki kavalyesini kaybediyor, figürleri hiç beceremiyor, dansı bozuyordu.

Frédéric, bu insanlara bakarken şurasında bir terk edilmişlik, bir huzursuzluk duyuyordu. Yine Madam Arnoux'yu düşünüyor, ona karşı düzenlenmiş düşmanca bir şeylere katılmış gibi hissediyordu kendini.

Kadril bittiğinde, Madam Rosanette onun yanına geldi. Biraz soluyordu ve ayna gibi pırıl pırıl olan dik yakası çenesinin altında bir kalkıp bir iniyordu.

– Siz, Mösyö, dedi, siz dans etmiyor musunuz?

Frédéric özür diledi: Dans bilmiyordu.

– Sahi mi? Benimle de dans etmeyeceksiniz yani? Emin misiniz bundan?

Ve bedeninin ağırlığını bir kalçası üstüne verip öteki dizini azıcık içeri çekerek ve sol eliyle kılıcının sedef kabzasını okşa-

yarak, yarı yalvaran yarı alaycı bir tavırla kısa bir süre süzdü onu. Sonra, "İyi akşamlar!" dedi, olduğu yerde bir dönüş yaptı ve gözden kayboldu.

Frédéric, kendi kendine kızarak, ne yapacağını bilmeden, salonları dolaşmaya başladı.

Oturma odasına girdi; kır çiçeklerinden demetlerle süslü uçuk mavi ipekle kaplanmıştı burası; tavanda ise, yaldızlı bir tahta çerçeve içinde, mavi bir gökyüzünden çıkı çıkıveren aşk perileri tüy biçimindeki bulutların üstünde oynaşıyorlardı. Rosanette gibisinden kimselerin bayağı bulacağı bu incelikler Frédéric'e pek gözalıcı gelmişti; hepsine hayran oldu; aynanın çerçevesini süsleyen yapma boru çiçeklerine, şöminenin üstündeki perdelere, Türk usulü divana, duvarın payanda girintisine gerilmiş üstü ak muslin işlemeli pembe ipek kaplama çadır gibi şeye, her şeye. Yatak odası gömme kara bakır eşyayla donatılmıştı; burada kuğu derisi örtülü bir kerevetin üstünde saçaklı ve devekuşu tüylü büyük bir yatak vardı. Karanlığın içinde, tavana üç zincirle asılı bir bohemya çanağından süzülen aydınlıkta iğne yastıklarına sokulmuş taşlı iğneler, tepsilerin içine atılmış yüzükler, altın çerçeveli madalyonlar ve gümüş çekmeceler seçiliyordu. Hafifçe aralanmış bir kapıdan bütün terası boydan boya kaplayan ve öbür ucunda bir kuşhane bulanan bir yer görülmekteydi.

Tam da Frédéric'in hoşlanacağı bir yerdi burası. Ani bir gençlik kabarmasıyla bundan zevk alacağına kendi kendine söz verdi; yüreklendi. Sonra, şimdi daha bir kalabalıklaşmış olan (ve her şeyin parıltılı bir çeşit toz içinde kaynaştığı) salonun giriş bölümüne döndü, daha iyi görmek için gözlerini kırpıştırarak ve çevrede büyük ve kadınların yaygın bir öpüş gibi dalgalanan gevşetici kokularını içine çekerek ayakta, kadrilleri seyretmeye başladı.

Ama biraz ötede, kapının öbür tarafında Pellerin durmuyor muydu? Giyinip kuşanmış, sol elini göğsüne sokmuş, sağ elinde şapka ve yırtık, beyaz eldivenler tutan Pellerin.

– Ooo! Ne zamandır görmüyorduk sizi! Nerelere kayboldunuz kuzum? Bir İtalya yolculuğu mu yoksa? Sıkıcı bir yermiş

İtalya, ha? Yoksa dedikleri kadar berbat değil mi? Ama boş ver. Resim çalışmalarınızı şu önümüzdeki günlerde bana getirsenize!

Ve sanatçı, Frédéric'in vereceği karşılığı beklemeden kendinden konuşmaya başladı.

Sanatta altın nokta kuralının saçma bir şey olduğunu kesinlikle kavradığı için bu arada büyük ilerlemeler yapmıştı çalışmalarında. Bir yapıtta öz ve değişiklik olanakları dururken Güzellik ve Birlik öğelerine takılıp kalmamak gerekirdi.

– Çünkü doğada her şey var. Yani her şey meşru, her şey resim haline gelebilir. İş ki can alıcı noktayı yakalayabilesin. Ben bunun sırrını çözdüm.

Ve Frédéric'i dirseğiyle dürterek tekrarladı durdu bu sözleri:

– Ne diyorum, çözdüm bu sırrı ben. Söz gelimi bir Rus sürücüsü ile dans eden şu saçlarını sfenks biçiminde yaptırmış ufak tefek kadına bakın; bütün yayvanlığı ve bütün çiğ renkleriyle her şey ne kadar açık seçik, kuru ve belirli onda: gözlerinin altındı indigo, yanaklarında zincifre kırmızısından bir tabaka, şakaklarında zifir karası; hop, hop!

Baş parmağını, bir tabloya fırça darbeleri vurur gibi havada hareket ettiriyordu bunu söylerken.

Sonra, kiraz kırmızısı giysiler içinde, boynunda altın bir haç olan ve keten atkısını sırtında düğümlemiş bir balıkçı kadını göstererek ekledi:

– Bir de şu şişman kadına bakın, her şey yuvarlaklıklardan ibaret onda; burun delikleri başlığının uçları gibi açılmış, ağzının kenarları kalkık, çenesi aşağı doğru sarkmış; her şey yağlı, hafiflemiş, bol, rahat ve aydınlık. Gerçek bir Rubens tablosu! Ama yine de kusursuz bütün bunlar. Öyleyse ideal tip denen şey nerede?

Hararetlenmişti.

– Öyleyse nasıl tanımlayacağız güzel bir kadını? Nedir güzel? Ah, evet, size göre güzel...

Frédéric onun sözünü kesti, bir kadrilin içinde dans eden bütün erkekleri kutsamakta olan, yandan bakıldığında keçi suratlı görünen bir palyaço üstüne bilgi edinmek istiyordu.

– Hiçoğlunun biri! Üç çocuk babası dul bir herif! Çocuklarının ayağına bir don almıyor da hayatını kulüpte sürtmekle geçiriyor. Hizmetçisiyle yaşıyor.

– Peki pencere aralığında bir Pompadour Markiziyle konuşmakta olan şu yargıç gibi giyinmiş adam kim?

– Markiz, Madam Vandaël'dir; eski Gymnase oyuncularından; Doge'un yani Kont Palazot'nun metresi. Yirmi yıl var, beraber yaşıyorlar, bunun nedenini de bir bilen yok. Çok güzel gözler varmış bir zamanlar bu kadında! Yanındaki yurttaşa gelince, Yüzbaşı d'Herbigny diye tanınır, eski bir asker; bütün serveti şeref nişanından ve emekli aylığından ibarettir; törenli günlerde kızlara dayılık eder, düellolar düzenler, akşam yemeklerini başkalarının cebinden dışarıda yer.

– Desenize namussuzun teki!

– Yoo! Namuslu adamdır.

– Yaa!

Ressam daha birçok kimse üstüne bilgiler verdi ona. Molière'in hekimleri gibi siyah, uzun bir serj elbise giymiş, takıp takıştırdığı ziynetler görünsün diye önünü yukarıdan aşağı açık tutmuş bir bayı görünce:

– Şu gördüğünüz de ün yapamadığı için kudurup duran Doktor Des Rogis'dir, dedi. Tıbbi bir bahname yazmıştır; yüksek sosyetede önüne gelenin çizmelerini boyamaktan hoşlanır; ağzı sıkı bir adamdır. Bütün bu bayanlar bayılır ona. O ve karısı (şu griler içindeki sıska malikâne sahibesi) bütün genel ve özel toplantılarda beraberce boy gösterirler. Kıtı kıtına geçindikleri halde bir kabul günleri vardır; sanat çayları verirler; şiirler okunur bu çaylarda. Bakın bakın! Geliyor.

Gerçekten, doktor yanlarına sokuldu; az sonra, üçü, salonun girişinde bir sohbet grubu meydana getirmişlerdi; bu gruba Hussonnet, sonra vahşi kadının âşığı, aşırı cılız bedenine François I. tarzında kısa bir manto geçirerek gösteri yapan genç bir şair, daha sonra da gezginci bir Türk esnafı kılığına girmiş zeki bir oğlan katıldı. Ama sarı sırmalı ceketi gezgin dişçilerin sırtında öyle uzun zaman gezip dolaşmıştı, kırmalı

bol pantolonu öyle rengini atmış bir kırmızıdandı, bir yılanbalığı gibi sarılmış sarığı öyle zavallı bir görünümdeydi ki; kısacası, kılığı bütünüyle bir sefalet izlenimini öyle başarıyla uyandırıyordu ki kadınlar iğrenme duygularını gizleyemiyorlardı ona karşı. Doktor Débardeuse kılığına girmiş metresine övgüler yağdırmak suretiyle onun gönlünü aldı. Bir bankerin oğluydu bu Türk.

İki kadril arasında, Rosanette şömineye doğru ilerledi; ocağın önünde bir koltuğa oturmuş, altın düğmeli kahverengi bir elbise giymiş ufak tefek, şişman bir ihtiyar vardı. Yüksek beyaz boyunbağının üstüne düşen buruşuk yanaklarına rağmen, henüz sarı bir fildişinin tüyleri gibi kendiliğinden kıvırcık olan saçları ona delişmen bir görünüm veriyordu.

Rosanette yüzüne doğru eğilerek dinledi onu. Sonra kendi eliyle bir bardak şurup yaptı ona; yeşil elbisenin sırmalarından taşan dantelli yenleri içindeki o ellerden daha minnacık el olamazdı. İhtiyar adam şurubu içip bitirdikten sonra öptü bu elleri.

– Yahu, Arnoux'nun komşusu Mösyö Oudry değil mi bu?

– Yitirdi o komşusunu, dedi Pellerin gülerek.

– Nasıl olur?

Longjumeaulu bir arabacı[2] gelip belinden kavradı Rosanette'i, bir vals başlıyordu. Salondaki tahta kanepelere oturan bütün kadınlar da kalktılar art arda; etekleri, kuşakları, saçları dönmeye başladı.

O kadar yakınında dönüyorlardı ki Frédéric hepsinin alınlarındaki ter damlacıklarını bile görebiliyordu. Ve gittikçe daha canlı, daha düzenli, başdöndürücü olan, düşüncelerine bir çeşit esriklik getiren bu dönüşmeler, kafasında birtakım hayaller canlandırıyordu. Oysa bunların hepsi de aynı göz kamaşması içinde ve güzelliklerinin cinsine göre değişen özel uyarılarla geçip gitmekteydiler. Söz gelimi gevşemiş bir şekilde kendini müziğin dalgalarına bırakmış olan Polonyalı kız, karlarla örtülü bir ovada birlikte bir kızak üstünde kayıp giderken onu

2 Longjumeaulu sürücü: Adem operasından bir tip (1836).

sımsıkı göğsüne bastırmak isteği uyanıyordu içinde. Gözlerini kapamış, dimdik bedeniyle vals yapan İsviçreli kadının ayaklarının altından göl kıyısındaki bir köşkte geçirilmiş rahat zevk ufukları gidip geliyordu. Sonra, birden, esmer başını geriye atan Bacchante, zakkum koruları içinde, fırtınalı bir havada, dümbeleklerin karmaşık seslerinde, yarıcı öpüşler esinletti. Dansın hızlı temposundan ötürü soluk soluğa olan balıkçı kadın kahkaha halinde küçük çığlıklar atmaya başlamıştı; Frédéric, onunla Porcherons'da içki içerken, eski çağlarda olduğu gibi, ince atkısını ellerine alıp mıncıklamak isterdi. Hafif topukları parkeye belli belirsiz değen gemi hammalı kılığındaki kadın da, bedeninin esnekliği, yüzünün ciddiliği ile, bir bilim kesinliği, bir kuş çevikliği haline gelmiş olan modern aşkın bütün inceliklerini çevresine yayıyor gibiydi. Rosannette, eli kalçasında, dönüp duruyordu; yakasının üstünde zıplayıp duran saçaklı perukasından iris tozları saçılıyordu etrafa ve her dönüşünde altın mahmuzlarının Frédéric'e değmesine ramak kalıyordu.

Valsin son ezgileri çalınırken Matmazel Vatnaz göründü. Cezayir işi bir yemeni bağlamıştı başına, alnını kuruşlarla süslemişti; gözlerine antimuvanla sürme çekmişti: Gümüş lameden parlak etekliğinin üstüne dökülen siyah kaşmirden paltomsu bir şey almıştı sırtına; elinde bir davul vardı.

Arkasında Dante'nin klasik kostümlerine bürünmüş bir genç yürümekteydi. Alhambra'nın eski şarkıcısıydı bu genç (Matmazel Vatnaz da gizlemiyordu bunu artık); adı eskiden Anténor Dellamarre iken sonra Auguste Dellamarre olmuş, sonrada ünü arttıkça, Delmas, Belmar, sonunda da Delmar olup çıkmıştı; müzikholü bırakarak tiyatroya geçmiş, hatta daha geçenlerde Ambigu Tiyatrosu'nda *Gaspardo le Pêcheur*'deki rolüyle ilk kez sahneye çıkmıştı.

Hussonnet onu görünce suratını astı. Yazdığı oyun geri çevrileli beri aktörlerden nefret ediyordu. Bu bayların ne kadar kendini beğenmiş kimseler olduklarını bilemezdiniz? Hele şununki!

– Şunun çalımına bak yahu!

Delmar, Hussonnet'ye hafif bir selam verdikten sonra sırtını şömineye vermişti; bir eli yüreğinin üstünde, sol ayağını ileri uzatmış, gözlerini havaya dikmiş, kapüşonunun üstündeki yaldızlı defneden tacıyla, kadınları büyülemek için bakışına şiir koymaya çalışarak, hareketsiz duruyordu. Çevresinde, uzakta, büyük bir halka meydana getirilmişti.

Ama Vatnaz, Rosanette'i uzun uzun öptükten sonra, Hussonnet'den yayımlamak istediği eğitsel bir yapıtı anlatım yönünden gözden geçirmesini rica etti; *Gençlerin Çelengi* adlı ahlaki ve edebi bir güldesteydi bu kitap. Yazar da yardım edeceği konusunda söz verdi ona. O zaman Vatnaz, sözünün geçtiği yayın organlarından birinde dostu için birkaç satır yazı yazdırmasının, hatta ona ileride bir oyunda rol sağlamasının mümkün olup olmadığını sordu. Hussonnet bu konuşmaya öyle dalmıştı ki bir bardak punç içmeyi unuttu.

Punçu yapan Arnoux'ydu; peşinde, kontun elinde boş bir tepsi tutan uşağı, memnun bir tavırla çevresindekilere sunuyordu.

Mösyö Oudry'nin önüne gelince, Rosanette durdurdu onu:

– Ne oldu o mesele?

Arnoux biraz kızardı, sonra ihtiyar adama dönerek:

– Dostumuz lütufta bulunduğunuzu söyledi bana... dedi.

– Lütuf da ne demek dostum, emrinize âmâdeyim.

Ve Mösyö Dambreuse'ün adı anıldı; alçak sesle konuştukları için Frédéric ne söylediklerini işitmiyordu; şöminenin öbür köşesine, Rosanette'le Delmar'ın sohbet ettikleri tarafa geçti.

Aktör bozuntusunun bayağı ve tiyatro dekorları gibi uzaktan seyredilmek için yapılmışcasına bir görünümü vardı: İri eller, kocaman ayaklar ve ağır bir çene; en ünlü aktörleri alaya alıyor, şairlere yukarıdan bakıyor, "Benim vücudum, benim fiziğim, benim olanaklarım," deyip başka şey demiyor, konuşmasını kendisinin de pek anlamadığı "zarafet", "benzerlik" ve "tecanüs" gibi sözlerle donatıyordu.

Rosanette onaylayan küçük baş hareketleriyle onu dinliyor-

du. Yanaklarının düzgünlüğü altında bir hayranlık belirdiği ve tanımlanmaz bir renkteki açık gözlerinden gölge gibi nemli bir şeyin geçtiği görülüyordu. Nasıl oluyordu da böyle bir adam hayranlığını çekiyordu onun? Frédéric belki de ona karşı beslediği bir çeşit kıskançlık duygusunu atmak için bu adamı daha fazla küçümseme tutkusu içindeydi.

Matmazel Vatnaz şimdi Arnoux ile beraberdi; yüksek perdeden kahkahalar atıyor ve zaman zaman, Mösyö Oudry'nin gözlerini hiç ayırmadığı Rosanette'e bir bakış fırlatıyordu.

Derken, Arnoux ile Vatnaz ortadan kayboldular; ihtiyar adam Rosanette'in yanına giderek alçak sesle bir şeyler söyledi.

– Pekâlâ, pekâlâ! Anlaşıldı. Şimdi rahat bırakın beni! dedi kadın.

Ve Frédéric'e gidip Arnoux'nun mutfakta olup olmadığına bakmasını rica etti.

Yarı yarıya dolu birçok bardak örtüyordu döşemeyi; tencereler kaynıyor, tavalar cızırdıyordu. Arnoux senli benli konuştuğu uşaklara emirler veriyor, *remolade* karıyor, soslardan tadıyor, aşçı kadınla şakalaşıyordu.

– Pekâlâ, dedi. Kendisine haber verin. Yemek servisini yaptırıyorum.

Dans durmuştu, kadınlar yerlerine oturmuşlardı, erkekler dolaşıyorlardı. Salonun ortasında pencerelerden birine gerilmiş bir perde rüzgârda kabarmıştı. Ve Sfenks, herkesin uyarılarına rağmen rüzgârda terli kollarını teşhir etmekten vazgeçemiyordu. Peki ama Rosanette neredeydi acaba? Frédéric onu görürüm umuduyla tuvalet odasına baktı. Yalnız kalmak ya da baş başa olmak için bazı konuklar bu odalara sığınmışlardı. Karanlıkta fısıltılar birbirine karışıyordu. Mendillerle bastırılmaya çalışılmış gülüşler oluyor ve korsajların kenarında, yaralı kuşun kanat çırpışı gibi ağır ve yumuşak yelpaze titremeleri fark ediliyordu.

Camlı odaya girince, Delmar'ı fıskiyenin yanındaki bir kadıyumun büyük yaprakları altında, bez kaplı kanepenin üstüne sırtüstü yatmış gördü; Rosanette de onun yanına oturmuş

saçlarını okşuyordu; bakışıyorlardı. Tam bu sırada Arnoux öbür taraftan, kuşhane kapısından içeri girdi. Delmar bir sıçrayışta yerinden kalktı, sonra hiç dönüp bakmadan rahat adımlarla yürüyüp çıktı; öyle ki, bir hibiskûs çiçeği koparıp yakasına takmak için kapının yanında kısa bir süre durdu bile. Rosanette başını önüne eğmişti; onu yandan gören Frédéric, ağladığını fark etti.

– Aaa! Nen var kuzum senin? dedi Arnoux.

Rosanette cevap vermeden omuzlarını silkti.

– Onunla mı ilgili? diye üsteledi Arnoux.

Kadın, kollarını Arnoux'nun boyununa doladı, alnından öperek, usulca:

– Her zaman seni seveceğimi bilirsin, sevgilim. Bir daha bundan konuşmayalım! Hadi yemeğe gidelim!

Asılmış eski fayans tabakalardan yüksek duvarları görünmez olmuş salonu kırk mumlu bakır bir avize aydınlatıyordu ve tepeden inen bu çiğ ışık, çerezler ve meyveler arasında, av eti çorbası konmuş tabaklarla çevrilmiş sofra örtüsünün ortasını kaplayan kocaman bir kalkan balığını daha da beyazlaştırmaktaydı, kadınlar, eteklerini, yenlerini, eşarplarını toparlayarak, bir kumaş hışırtısıyla yan yana oturdular. Erkekler, ayakta, köşelerini aldılar. Pellerin'le Mösyö Oudry Rosanette'in yanında, Arnoux karşıdaydı. Palazot ile dostu az önce gitmişlerdi.

– İyi yolculuklar! dedi Rosanette, hadi iş başına!

Ve koro çocuğu kılığındaki şakacı adam büyük bir haç çıkarma işareti yaparak *Kutsama* duasına başladı.

Bu, en başta Balıkçı kadını ve kızını namuslu bir kadın olarak yetiştirmek isteyen bir anne olmak üzere, bütün kadınları öfkelendirmişti. Arnoux bile, dine saygı gösterilmesi gerektiğini ileri sürerek "Bu davranışı hoş karşılamadığını" belirtti.

Horozlu bir Alman saati saat ikiyi çalınca horozun kukurikusu şakalara, gülüşmelere yol açtı. Her çeşit laf sıra geldi: cinaslar, fıkralar, öğünmeler, bahse tutuşmalar, doğru diye yutturulan yalanlar, olmayacak iddialar, kısacası çok geçmeden özel konuşmalar halinde dağılan bir laf seli. Bardaklara boyu-

na şarap dolduruluyor, yemeklerin biri gidip biri geliyor, doktor etleri kesiyordu. Uzaktan birbirine portakal, mantar atanlar, birisiyle konuşmak için yerinden kalkanlar oluyordu. Rosanette, sık sık, arkasında hareketsiz duran Delmar'a dönüyor, Pellerin çene çalıyor, Mösyö Oudry gülümsüyordu. Matmazel Vatnaz tepeleme bir tabak yengeci tek başına yedi, kabukları, uzun dişlerinin arasında çatırdata çatırdata. Piyanonun taburesine oturmuş olan melek (kanatları yüzünden yalnız buraya oturabilirdi) kaygısız bir tavırla durmadan bir şeyler atıştırmaktaydı.

Koro çocuğu:

– Amma da obur şeymiş! diye tekrarlayıp duruyordu şaşkın şaşkın. Amma da oburmuş!

Sfenks ise frenk rakısı içiyor, yırtınırcasına bağırıyor ve bir çocuk gibi tepiniyordu. Birden yanakları şişti, ağzına dolan kanı silmek için peçetesini dudaklarına götürdü, sonra masanın altına attı onu.

Frédéric bunu görmüştü.

– Bir şey yok!

Buradan gitmesi, kendine iyi bakması için bütün üstelemelerine karşı usulca şu cevabı verdi.

– Adam sen de! Kendime bakacağım da ne olacak. Bu gitse başka bir dert gelmeyecek mi? Hayat o kadar eğlenceli değil.

O zaman Frédéric, portatif bir karyolanın yanında bir kömür mangalı, deri önlüklü morg kadavralarını, saçlarına akan soğuk su musluğuyla bütün sefalet ve umutsuzluk dünyalarını görmüş gibi dondurucu bir kedere kapılarak ürperdi.

Bu sırada Vahşi kadının ayakları dibine çömelmiş bulunan Hussonnet, Aktör Grassot'yu taklit ederek kısık bir sesle bağırıyordu:

– Zalim olma, ey Celuta! Bu küçük aile şöleni pek güzel! Şehvetlere daldırın beni aşklarım! Gülelim oynayalım!

Ve kadının omuzlarından öpmeye başladı. Bıyıkları battığı için hepsi de ürperiyordu. Sonra tabakaları kafasına vurarak kırmayı düşündü. Başkaları da aynı şeyi yapmaya kalktı. Fa-

yans parçaları şiddetli bir rüzgâra kapılmış kiremitler gibi havada uçuyordu. Gemi hammalı kılığındaki kadın bağırdı:

– Aldırmayın! Parasını verecek değilsiniz. Tabak yapan burjuva bunlardan bize hediye eder.

Bütün gözler Arnoux'ya çevrildi. O da şöyle karşılık verdi:

– Ona ne şüphe! Ama, izin verirseniz, faturasını da sunarız.

Böyle demekle Arnoux, Rosanette'in âşığı olmadığını, ya da artık olmadığını anlatmak istiyordu, kuşkusuz.

Fakat bu sırada iki öfkeli ses yükseldi:

– Beyinsiz!

– It herif!

– Kan temizler bunu!

– Evet kan temizler!

Kavgaya tutuşanlar Ortaçağ şövalyesiyle Rus arabacısıydı; arabacı zırh kullanmanın yiğitliği önlediğini ileri sürünce, beriki bunu bir hakaret kabul etmişti. Dövüşmek istiyordu, herkes araya girmişti; yüzbaşı gürültünün arasında sesini duyurmaya çalışıyordu.

– Baylar, beni dinleyin! Bir sözüm var! Bu işlerde çok tecrübeliyimdir!

Rosanette bıçağıyla bir bardağa vurarak gürültüyü kesmeyi başardı; önce miğferli şövalyeye sonra da başında uzun tüylü bir başlık bulunan posta sürücüsüne döndü:

– Siz bir kere başınızdaki tencereyi çıkarın bakalım! Hararetimi artırıyor! Siz, oradaki, siz de kurtlu kafanızı çıkarın, size söylüyorum keratalar! Görmüyor musunuz apoletlerimi? Sizin Mareşalinizim ben!

Dediğini yaptılar; herkes gülüp bağırıyordu:

– Yaşasın Mareşal! Yaşasın Mareşal!

Bunun üzerine Rosanette sobanın üstünde duran bir şişe Champagne şarabı aldı, uzatılan bardaklara yukarıdan dökerek şarap doldurmaya başladı. Sofra çok geniş olduğundan, konuklar, özellikle kadınlar, iskemlelerin ayakları arasındaki çubuklara basıp ayaklarının ucunda yükselerek çevresinde toplandılar; bir an için suçlardan, çıplak omuzlardan, uzanmış

kollardan, abanmış gövdelerden bir piramit meydana geldi; bütün bunların üstünde uzun bir şarap fıskiyesi parıldıyordu, çünkü salonun iki ayrı köşesinde birer şişe patlatan Arnoux ile Palyaço bütün yüzlere şarap sıçratmışlardı. Kapısı açık bırakılmış kuşhanedeki küçük kuşlar salona doluşmuş, ürkerek avizenin çevresinde uçuşuyor, camlara, mobilyalara çarpıyorlardı; kadın başlarına konan bazıları ise saçların ortasında iri çiçekler gibi görünüyordu.

Çalgıcılar gitmişti. Girişte duran piyano salona çekildi. Matmazel Vatnaz başına geçti, davul çalmakta olan koro çocuğunun eşliğinde taşkın bir kadril havası tuttturdu; tuşlara eşelenen bir at gibi basıyor, tempoyu daha kuvvetle belirtmek için sağına sağma, soluna soluna devriliyordu. Mareşal, Frédéric'i çekip götürdü. Hussonnet kurum satıyor, gemi hammalı kadın bir cambazhane soytarısı gibi kolunu bacağını çıkarıyor, palyaço, orangutan gibi hareketler yapıyor, vahşi kadın kollarını iki yana açıp, yalpalayan bir kayığı taklit ediyordu. Sonunda hepsi de yorularak durdu; bir pencere açıldı.

Sabahın serinliğiyle gün ışığı doldu salona. Bir şaşkınlık çığlığı yukseldi, sonra bir sessizlik oldu. Sarı alevler zaman zaman çanaklarını çatlatarak titreşiyordu; kurdelelar, çiçekler, inciler yerde sürünmekteydi; konsolların üstleri punç ve şurup lekeleriyle yapış yapıştı; koltukların kumaşları kirlenmiş, elbiseler buruşmuş, toza batmıştı; kadınların saçları omuzlarına dökülüyordu; terden akan boyaların altında, kızarmış göz kapakları kırpışıp duran renksiz yüzler görünüyordu.

Banyodan yeni çıkmış gibi taptaze görünen Mareşal'in yanakları pembe, gözleri parıl parıldı. Perukasını çıkarıp fırlattı: ve saçları yapağı gibi dört bir yanına döküldü; öyle ki ayağındaki pantolondan başka hiçbir şeyi görünmüyordu; hem güldürücü hem de hoş bir etki uyandırdı bu.

Nöbet geçirdiği için dişleri takırdayan Sfenks bir şal istedi.

Rosanette şah getirmek için odasına seğirtti; öbür kadın da peşinden gidince kapıyı hızla yüzüne kapadı onun.

Türk, Mösyö Oudry'nin kimse görmeden çıkıp gitmiş oldu-

günu haber verdi; herkes öyle yorgundu ki kimse bu kinayeli söze aldırmadı.

Sonra, arabaları beklerken herkes mantosuna, pelerinine sarındı. Saat yediyi çaldı. O zamana kadar yemek masasından hiç kalkmamış olan Melek, şimdi de bir tabak tereyağlı sardalyanın başındaydı; yanında duran Balıkçı kadın ise sigara içiyor, hayat üstüne öğütler veriyordu ona.

Sonunda arabalar sökün etti, davetliler çıkıp gittiler. Bir taşra gazetesinin Paris muhabirliğini yapan Hussonnet'nin öğle yemeğine kadar elli üç gazeteyi gözden geçirmesi gerekiyormuş. Vahşi kadın tiyatroda provaya yetişecekmiş. Pellerin'in modeli beklenmiş, Koro çocuğunun üç randevusu varmış. Sindirim güçlüğünün ilk belirtileriyle sızlanmaya başlayan Melek ise yerinden kalkamadı. Ortaçağ Baronu arabaya kadar taşıdı onu.

Gemi hammalı kadın pencereden:

– Kanatlarına dikkat et! diye bağırdı.

Sahanlıkta Matmazel Vatnaz, Rosanette'e:

– Allah'a ısmarladık şekerim! Çok güzel bir geceydi, dedi.

Sonra kulağına eğilerek:

– Elde tut onu! dedi.

Mareşal, usulca arkasını dönerken:

– Daha iyi günlere kadar! diye karşılık verdi.

Arnoux ile Frédéric geldikleri gibi yine birlikte gittiler. Fayans tüccarının öyle bozuk bir hali vardı ki arkadaşı onun rahatsızlandığına hükmetti.

– Ben mi? dedi Arnoux, yok canım!

Bıyıklarını kemiriyor, kaşlarını çatıyordu; Frédéric işlerine mi canı sıkıldığını sordu.

– Katiyen!

Sonra birdenbire:

– Oudry Baba'yı tanırsınız değil mi? diye sordu.

Ve hınç dolu bir tavırla ekledi:

– Para babasıdır bu namussuz ihtiyar!

Sonra bugün fabrikasında tamamlanacak olan önemli bir fırınlama işinden söz etti. Başında bulunup görmek istiyordu. Tren bir saate kadar kalkıyormuş.

– Ama uğrayıp karımı öpmem de gerek.

"Öyle ya, karısı!" diye düşündü Frédéric.

Sonra gidip yattı, ense köküne doğru dayanılmaz bir acı duyarak; susuzluğunu gidermek için bir sürahi su içti.

Başka bir susuzluğu vardı şimdi: Kadınlara karşı, Paris hayatının gerektirdiği her şeye karşı susuzluk. Gemiden ayağını karaya yeni atmış bir adam gibi şaşkın buluyordu kendini. İlk uykunun sayıklamaları içinde gözlerinin önünde Balıkçı kadının omuzları, Hammal kadının kalçaları, Polonyalı'nın baldırları, Vahşi kadının saçları geçip geçip duruyordu. Sonra, baloda bulunmayan bir çift iri siyah göz göründü; kelebek gibi hafif, meşale gibi alevli olan bu gözler gidiyor, geliyor, titriyor, kornişlere kadar çıkıyor, sonra gelip ağzına kadar iniyordu. Frédéric bu gözleri tanımak için boşuna çırpınıp durdu. Ama, zaten bir rüyaya dalmıştı: Arnoux ile birlikte bir faytona koşulmuşmuş; üstüne binen Mareşal de altın mahmuzlarıyla karnını dürtüyormuş.

II

Frédéric, Rumford Sokağı'nın köşesinde küçük bir konak buldu, aynı zamanda kendine bir kupa arabası, bir at, mobilyalar, salon kapısının iki yanına koymak için de Arnoux'nun mağazasından iki çiçeklik aldı. Bu dairenin arkasında bir yatak odası ve ufak bir çalışma odası vardı. Burayı Deslauriers'ye vermeyi düşündü. Ama Deslauriers, onu, yarınki sevgiliyi nasıl karşılardı acaba? Evde bir arkadaşın varlığı rahatsızlık yaratmayacak mıydı? Salonu genişletmek için ara duvarı yıktırdı, küçük çalışma odasını da sigara salonu haline getirdi.

Sevdiği şairlerin yapıtlarını, Gezi kitapları, Atlaslarla, Sözlükler aldı; bir sürü çalışma tasarısı vardı çünkü; ellerini ça-

buk tutsunlar diye işçileri sıkıştırıyor, mağazalara koşuyor ve bir an önce yararlanma sabırsızlığıyla, her şeyi pazarlık etmeden alıp götürüyordu.

Satıcıların hesap pusulaları gelince, Frédéric yakında cebinden kırk bin frank kadar bir para çıkacağını anladı; ödenmesi gereken Veraset ve İntikal Vergisi de ayrı; otuz yedi bin frangı aşardı o da. Serveti toprak halinde olduğundan, Havre'daki vekiline bunun bir kısmını satmasını yazdı; böylece borçlarından kurtulacak, eline de biraz para kalacaktı. Sonra, sosyete dedikleri o belirsiz, parıltılı, tanımlanmaz şeyi artık tanımak isteğiyle Dambreuselere bir pusula yazdı; kendilerini ziyaret edebilir miydi acaba? Madam cevap verdi: Ertesi gün ziyaretini bekliyordu.

O gün kabul günüydü. Avluda arabalar duruyordu. İki uşak sayvanın altına koştu, merdivenin üst başında, bir üçüncüsü de Frédéric'in önü sıra yürümeye başladı.

Holden ikinci bir odaya, oradan da yüksek pencereli büyük bir salona geçti. Bu salondaki çok büyük şöminenin üstünde küre biçiminde bir saatle çirkin görünüşlü iki porselen vazo vardı; vazolarda birer dizi şamdan dirseği iki altın çalı gibi dikeliyordu. Ribera tarzında resimler asılmıştı duvarlara. Kalın dokumadan kapı perdeleri görkemle yere dökülmekteydi; koltuklarda, konsollarda, masalarda Empire sitilinde yapılmış bütün mobilyada heybetli ve diplomatça bir şey vardı. Frédéric, elinde olmadan, zevkle gülümsüyordu.

Sonunda beyzi bir salona girdi; gül ağacı kaplamalı, ufak mobilyalarla doluydu ve bahçeye açılan tek bir pencereyle aydınlanıyordu burası; Madam Dambreuse ocağın başında oturmuştu; on–on iki kadar kişi toplanmıştı çevresinde. Nazik bir dille Frédéric'e oturmasını söyledi, ama bunca zamandır onu göremeyişi dolayısıyla bir şaşkınlık belirtisi de yoktu üstünde.

İçeri girdiğinde Rahip Coeur'un söz söyleme yeteneğinden konuşuluyordu. Sonra bir âşığın hırsızlık olayı söz konusu edilerek hizmetçilerin ahlaksızlığından yakınıldı; daha sonra

da dedikodudan dedikoduya geçildi. İhtiyar Madam de Sommery üşütmüş, Matmazel de Turvisot evleniyormuş, Montcharronlar ocak sonundan önce dönmeyeceklermiş; Bretancourtlar da öyle; şimdi herkes yazlıkta kış başlarına kadar kalıyormuş. Konuşulan şeylerin hiçtenliği etraftaki lüksle daha da beliriyor gibiydi; yine de söylenenler, amaçsız, başı sonu olmayan, cansız bir şekilde gelişen söyleyiş tarzı kadar saçma değildi. Oysa orada hayatı tanımış kimseler de vardı: eski bir bakan, büyük bir ruhani çevrenin rahibi, iki üç yüksek devlet memuru. Hepsi de en harcıâlem cinsten şeyler üstünde duruyordu. Kimisi yorgun kibar dullara benziyordu, kimisi kumaz aracıları hatırlatıyordu ve kanlarına eşlik eden ihtiyarlara rahatça onların büyükbabaları diyebilirdiniz.

Madam Dambreuse hepsine nezaketle davranıyordu. Birinin hastalığından söz edilecek olsa acı ile kaşlarını çatıyor, söz bir baloya ya da bir suareye gelince neşeli bir tavır takınıyordu. Yakında böylesi eğlencelerden yoksun kalacaktı; çünkü kocasının yeğeni olan öksüz bir kızı yatılı okuldan eve alıyordu. Herkes alkışladı onun bu fedakârlığını, annelik dediğin buydu işte.

Frédéric onu süzüp duruyordu. Yüzünün mat, derisinin gergin bir görünümü vardı; beklemiş bir meyve gibi parlaklığı gitmiş bir tazelikteydi bu yüz. Ama İngiliz bilimi bukleli saçları ipekten daha ince, gözleri parlak mavi, her tavrı ayrı bir incelikteydi. Dipteki koltuğuna gömülmüş, biraz kuru, parmak uçları kalkık daracık ve uzun ellerinin güzelliğini ortaya koymak için olacak, Japon işi bir perdenin kırmızı saçaklarını okşamaktaydı. Gri, hareli bir elbise vardı üstünde, püritenlerinki gibi yüksek yakalı, kapalı bir elbise.

Frédéric bu yıl Fortelle'e gelip gelmeyeceğini sordu. Madam Dambreuse bir şey söylemezmiş bu konuda. Ama böyle bir şey olsa sevinirmiş: Nogent'da canı sıkılacakmış çünkü. Gelen konukların sayısı artıyordu. Halılar üstünde bir etek hışırtısıdır gidiyordu. Sandalyelere ilişmiş hanımlar kıkır kıkır gülüyor, iki üç söz söylüyor, beş dakika sonra da genç kızlarıyla çıkıp

gidiyorlardı. Çok geçmeden, konuşmaları izlemek imkânsız bir duruma geldi. Frédéric kalkmış tam gidiyordu ki Madam Dambreuse:

– Her çarşamba! Unutmazsınız, değil mi Mösyö Moreau? dedi.

Bu tek cümleyle deminki kayıtsızlığından dolayı genç adamın gönlünü almış oluyordu.

Memnun oldu Frédéric. Yine de, sokağa çıkınca havayı derin derin içine çekti; daha az yapmacık bir yere gitmeyi düşünürken Mareşal'e bir ziyaret borcu olduğunu hatırladı.

Hol kapısı açıktı. İki Havana fînosu koştu. Bir ses bağırdı:

– Delphine! Delphine! Felix, siz misiniz?

Frédéric olduğu yerde durdu; iki köpek havlayıp duruyordu. Sonunda Rosanette göründü; dantelli süslü beyaz muslinden bir çeşit sabahlık almıştı üstüne; çıplak ayaklarında şapıdık terlikler vardı.

– Ah, affedersiniz efendim berber sanmıştım sizi. Bir dakika! Geliyorum!

Frédéric yemek salonunda bir başına kaldı.

Pancurlar kapalıydı. Frédéric geçen geceki patırtıyı hatırlayarak salonu gözden geçirirken ortada masanın üstünde bir erkek şapkası, yamru yumru, yağlı, pis bir fötr gördü. Kimindi bu şapka? Sökük astarını küstahça göstererek: "Burada efendi benim; gerisi vız gelir!" der gibiydi.

Mareşal dönüp geldi. Şapkayı aldı, camekânlı odayı açtı, içeri attı, kapıyı kapadı (öbür kapılar da aynı zamanda açılıp kapanıyordu), sonra Frédéric'i mutfaktan geçirerek kendi tuvalet odasına soktu.

Buranın evin en çok kullanılan yeri, evdeki hayatın gerçek ekseni olduğu hemen anlaşılıyordu. Duvarlar, koltuklar ve yaylı büyük bir divan iri yapraklı bir Hint kumaşıyla kaplanmıştı; beyaz mermer bir masanın üstüne mavi fayanstan iki küvet aralıklı olarak konmuş, bunların üstündeki cam raflara küçük şişeler, fırçalar, taraklar, makyaj kalemleri, pudra kutuları doldurulmuştu; ocaktaki ateş, ayaklı yüksek bir aynada

yansımaktaydı; banyo teknesinin dışına bir örtü asılmıştı, bademyağı ve asilbent kokusu yükseliyordu.

– Dağınıklığı bağışlarsınız artık! Bu akşam yemeği dışarıda yiyeceğim.

Topuklarının üstünde dönerken az kalsın küçük köpeklerden birini eziyordu. Frédéric hayvanların pek şirin şeyler olduğunu söyledi. Kadın, köpekleri, kara burunları Frédéric'in hizasına gelecek kadar kaldırarak:

– Hadi gülüverin bakalım! Öpün mösyöyü.

Ansızın, kürk yakalı kirli bir redingot giymiş bir adam girdi içeri.

Rosanette:

– Felix, arslanım, işin gelecek pazara mutlaka halledilmiş olacak, dedi.

Adam onun saçını yapmaya başladı. Bir yandan da arkadaşlarından haberler veriyordu: Madam Rochegune, Madam de Saint-Florentin, Madam Lombard, Dambreuselerin konağında öyle soyluymuşlar ki. Sonra tiyatrolardan söz açtı; bu akşam Ambigu Tiyatrosu'nda özel bir gösteri varmış.

– Gidecek misiniz?

– Inan ki gidemiyorum. Evdeyim.

Rosanette defteri alçak sesle okuyarak her alınan şey üstünde düşüncelerini söylüyor, itirazlar ediyordu. Toplam yanlış yapılmış...

– Geri kalan dört meteliği verin!

Delphine parayı verdi. Hizmetçi çekildikten sonra Rosanette:

– Aman, bu hizmetçi takımından illallah! dedi.

Bu yakınma sarsmıştı Frédéric'i. Bu ona ötekileri hatırlatıyor ve iki ev arasında hiç de hoş olmayan bir eşitlik kuruyordu.

Delphine yine göründü, Mareşal'in yanına sokularak kulağına bir iki kelime fısıldadı.

– Hayır, istemiyorum!

Delphine yine göründü:

– Madam, ısrar ediyor.

– Çattık belaya desene. Sepetle gitsin!

Tam o sırada siyahlar giyinmiş ihtiyar bir hanım kapıyı itti. Frédéric bir şey işitmedi, bir şey görmedi; Rosanette kadının önüne geçmek için kendini odaya atmıştı.

Dönüp geldiği zaman yanakları al al olmuştu. Hiçbir şey söylemeden bir koltuğa oturdu. Bir damla gözyaşı yuvarlandı yanağına. Sonra genç adama dönerek:

– Küçük adınız ne sizin? diye sordu usulca.

– Frédéric.

– Ah! Frédérico! Size böyle desem kızmazsınız ya?

Bunu söylerken okşayıcı, hatta hemen hemen sevdalı bakışlarla süzüyordu onu.

Birdenbire Matmazel Vatnaz'ı karşısında görünce bir sevinç çığlığı attı.

Saat tam altıda pansiyondaki tabldota nezaret etmesi gerektiği için sanatçı kadının kaybedecek vakti yoktu; soluk soluğaydı, duracak halde değildi. Zenbilinden önce, bir saat zinciriyle bir kâğıt, sonra da satın aldığı bir sürü şey çıkardı.

– Biliyor musun, Joubert Sokağı'nda nefis eldivenler var, çifti otuz altı metelik! Senin kumaş boyacısı sekiz gün daha mühlet istiyor. Dantela için yine uğrayacağımızı söyledim. Bugneaux alelhesap verilen parayı aldı. Sanırım hepsi bu kadar. Bana yüz seksen beş frank borçlusun!

Rosanette gidip çekmeceden on Napolyon aldı. İkisinde de bozuk para yokmuş. Frédéric çıkarıp verdi.

Matmazel Vatnaz on beş frangı çantasına sokarken:

– Paranızı ödeyeceğim, dedi. Amma hayın bir adamsınız siz. Sevmiyorum sizi artık. Geçen gün bir kez olsun dans etmediniz benimle!

– Ah! Şekerim, Voltaire rıhtımındaki bir dükkânda içi saman doldurulmuş bir kısa sinekçil kuşu buldum, görsen ne harika şey! Senin yerinde olsam, hiç durmaz alırdım. Bak! Bunu nasıl buluyorsun?

Pembe ipekten eski bir kumaş parçası gösterdi; Delmar'a bir Ortaçağ cepkeni yapmak için Temple'daki bir dükkândan almış bunu.

– Bugün geldi, değil mi?

– Hayır!

– Tuhaf şey!

Ve bir dakika sonra da:

– Bu akşam nereye gidiyorsun?

– Alphonsinelere, dedi Rosanette.

Akşamı nasıl geçireceği konusunda üçüncü değişik ifadesiydi bu.

Matmazel Vatnaz:

– Ihtiyar Dağlı'dan yeni ne haberler var? diye sordu.

Ancak Mareşal hemen ona göz kırparak susmasını istedi ve yakında Arnaux'yu görüp göremeyeceğini anlamak için Frédéric'i hole kadar geçirdi.

– Gelip beni görmesini söyleyin ona; ama karısının yanında değil tabii!

Merdivenin üst başında bir çift şosetin yanında duvara dayalı bir şemsiye duruyordu.

– Vatnaz'ın lastikleri, dedi Rosanette. Amma ayak var, değil mi? Güçlü kadındır dostum.

Sonra melodram havası taşıyan bir sesle ve kelimenin son harfini ağzında yuvarlayarak ekledi:

– Ama güven olmaz haaa!

Böylesi bir iç açıştan cesaret alan Frédéric, Rosanette'i boynundan öpmeye yeltendi. O ise soğuk bir tavırla:

– Aaa! Öpün! Parayla değil ya! dedi.

Frédéric kuş gibi hafif oradan ayrılırken, Mareşal'in yakında metresi olacağına muhakkak gözüyle bakıyordu. Bu istek onda başka bir isteği çağırdı; içinde ona karşı beslediği bir çeşit kine rağmen, Madam Arnoux'yu görme isteği tutuştu içinde.

Hem zaten Rosanette'in haberini iletmek için oraya gitmek zorunda değil miydi?

– Ama bu saatte, diye düşündü (saat altıyı çalmıştı), Arnoux mutlaka evdedir.

Ziyaretini ertesi güne bıraktı.

Madam Arnoux o ilk günkü haliyle idi; bir çocuk gömleği dikiyordu. Küçük oğlan, ayaklarının ucunda, tahtadan yapıl-

mış hayvanlarla oynamaktaydı; Marthe, biraz ötede, bir şeyler yazıyordu.

Çocukları üstüne ona iltifatlarda bulunmakla söze başladı Frédéric. O da anne oluşun verdiği saçma abartmalara düşmeden karşılık verdi.

Odanın sakin bir görünüşü vardı. Pencerelerden pırıl pırıl bir gün ışığı süzülüyor, mobilyaların uçları parlıyor ve Madam Arnoux pencerenin yanında oturduğundan, kalın bir ışın ensesindeki buklelere vurarak kehribar rengi tenine bir altın suyu geçiyordu.

Frédéric:

– Şu genç kıza da bakın, üç yıl içinde ne kadar büyümüş! – Bir zamanlar arabada dizlerimin üstünde uyuduğunuzu hatırlıyor musunuz, Matmazel?

Marthe hatırlamıyordu.

– Hani bir akşam Saint-Cloud'dan dönerken?

Madam Arnoux tuhaf denebilecek derecede hüzünlü bir bakışla baktı ona. Bununla ortak anılarına ilişkin her türlü imayı kendisine yasaklamış mı oluyordu yoksa?

Akı parlayan güzel siyah gözleri biraz ağır göz kapaklarının altında usul usul dönüyor ve gözbebeklerinin derinliklerinde sonsuz bir iyilik okunuyordu. Frédéric her zamankinden daha güçlü, ölçüsüz bir aşk duydu içinde: Uyuşturucu bir seyretmeydi bu; ama silkinip kurtuldu bu durumdan. Nasıl etkilemeliydi onu? Hangi çarelere başvurarak? Düşündü taşındı, bu yönden paradan daha iyisini bulamadı. Havanın Havre'daki kadar soğuk olmadığından söz ederek konuşmaya başladı.

– Orada mıydınız?

– Evet, bir aile meselesi vardı da... Bir miras meselesi.

– Öyle mi? Çok memnun oldum buna.

Madam Arnoux, bunu öyle gerçek bir sevinçle söylemişti ki, genç adam kendisine büyük bir iyilikte bulunulmuş gibi duygulandı.

Sonra Frédéric'e şimdi ne yapmak istediğini sordu; her erkeğin elinin bir iş tutması gerekirdi. Frédéric eski yalanını ha-

tırlayarak milletvekili Mösyö Dambreuse'ün yardımıyla Danıştay'a girmeyi umduğunu söyledi.

– Tanıyorsunuz onu herhalde?

– Sadece ismen.

Sonra alçak sesle.

– Geçen gün o sizi baloya götürdü, değil mi? dedi.

Frédéric susuyordu.

– Teşekkür ederim. Bunu öğrenmek istiyordum.

Daha sonra Madam Arnoux, Frédéric'e ailesi ve memleketi üstüne bazı ihtiyatlı sorular sordu. Böyle uzun bir süre oralarda kaldığı halde onları unutmaması güzel şeydi doğrusu.

– Nasıl olur? Unutur muyum hiç? dedi Frédéric. Şüphe mi ediyorsunuz benden?

Madam Arnoux kalktı.

– Bize karşı güçlü ve iyilik dolu bir sevgi beslediğinize inanıyorum.

Yine görüşürüz... Güle güle!

İçtenlikle ve erkeklere özgü bir tavırla elini uzattı. Bu bir bağlanma jesti, bir söz veriş değil miydi? Frédéric büyük bir yaşama sevinci duydu içinde; şarkı söylememek için kendini zor tutuyor, her yerde boy göstermek, cömertliklerde bulunmak, sadakalar vermek istiyordu. Yardım edilecek biri var mı diye çevresine bakındı. Hiçbir sefil kimse geçmiyordu, bu yüzden özveri hevesi silinip gitti; çünkü fırsatları uzaklarda arayacak yapıda bir adam değildi.

Dostlarını hatırladı sonra. İlk aklına gelen Hussonnet, ikincisi Pellerin oldu. Dussardier'nin düşkün durumu elbette ki birtakım ilgiler gösterilmesini gerektirdi; Cisy'ye gelince, ona serveti konusunda biraz gösteri yapmaktan zevk duyacaktı. İşte bunların dördüne de gelecek Pazar günü saat on birde vereceği yeni evin kutlama şölenine gelmelerini yazdı; Deslauriers'yi de Sénécal'i getirmekle görevlendirdi.

Öğretmen yardımcısı, eşitlik kavramı için zararlı saydığı ödül dağıtma işlemini kabul etmek istemediğinden üçüncü yatılı okul görevinden de uzaklaştırılmış bulunmaktaydı. Şimdi

bir makine yapımcısının yanında çalışıyor, altı aydan beri de Deslauriers ile beraber oturmuyordu.

Ayrılmaları hiç de güç olmamıştı. Sénécal son sıralarda eve iş tulumlu birtakım kimseler getirmeye başlamışmış, gerçi hepsi de yurtsever, eli iş tutan, mert kimselermiş, ama bunlarla arkadaşlık etmek avukata pek sıkıcı gelmiş. Zaten, dostunun savaş silahı olarak mükemmel bazı fikirlerinden hoşlanmıyormuş. Dostunu kollamak için işi idare edip susuyormuş; çünkü kendisi, kendi yerini bulacağı büyük bir toplum değişimini beklemekteymiş sabırsızlıkla.

Sénécal'in fikirleri iyice çıkar gözetmeyen cinstendi. Her akşam, işini bitirince çatıdaki odasına çıkar ve düşlerini haklılaştırmak için kitaplarına gömülürdü. *Contrat Social*'in üstüne notlar düşmüştü. *Revue Independante*'ı kemirip duruyordu. Mably'yi, Morelly'yi, Fourier'yi, Saint-Simon'u, Comte'u, Cabet'yi, Louis Blanc'ı insanlık için bir kışla düzenini özleyen, onu bir genelevde eğlendirmek, tezgâh başında iki büklüm etmek isteyen bir araba sosyalist yazarı okumuştu; bütün bunları birbirine karıştırıp erdemli bir demokrasi ülküsü yaratmıştı; yarı çiftlik yarı atölye niteliği taşıyan bir çeşit Amerikan Isparta'sı modeliydi bu ve birey burada, sadece, Büyük Lamalardan, Nabukadnezarlardan daha güçlü, daha mutlak, daha yanılmaz ve daha kutsal olan topluma hizmet için vardı. Bu ülkünün ileride gerçekleşeceğinden en ufak bir kuşkusu yoktu ve Sénécal, ülkesine düşman saydığı her şeye bir geometri mantığı ve bir engizitör imanıyla saldırıyordu. Ünvanlar, nişanlar, tuğlar, özellikle resmi giysiler, hatta fazla sivrilmiş ünler onu kızdırıyor ve çalışmaları da, acılar gibi, herhangi bir ayrıcalığa ya da üstünlüğe karşı duyduğu esaslı kini gün günden artırıyordu.

– Bu baya nezaket göstermeye ne mecburiyetim var? Beni görmek istiyorsa gelir burada görür!

Ama Deslauriers çekip götürdü onu.

Dostlarını yatak odasında buldular. Storlar, kat kat perdeler, boy aynası – hiçbir şey eksik değildi. Kadife bir ceket giymiş

olan Frédéric bir koltuğa yangelmiş Türk tütününden sigaralar tüttürüyordu.

Sénécal, zevk şölenine getirilmiş bağnaz bir sofu gibi suratını astı. Deslauriers her şeyi gözden geçirdikten sonra arkadaşını eğilerek selamladı:

– Efendimiz! Saygılarımı sunarım size! dedi.

Dussardier, Frédéric'in boynuna sarıldı.

– Demek zengin oldunuz artık! Çok iyi oldu, sat anasını, coş, iyi oldu.

Cisy, şapkasında bir yas şeridiyle göründü. Büyükannesinin ölümünden beri önemli bir servetin sefasını sürüyor, eğlenmektense başkalarından ayrı olmaya, herkes gibi olmamaya, "kendine özgü" olmaya önem veriyordu. Bu deyim kendisinindi.

Öğle vaktiydi o sıra ve hepsi esniyordu; Frédéric birini beklemekteydi. Arnoux'nun adı geçince Pellerin suratını buruşturdu. Sanatı bırakalı beri bir dönek olarak görmekteydi onu.

– Gelin vazgeçelim ondan? Ne dersiniz?

Hepsi onayladı düşünceyi.

Ayağında uzun getrler bulunan bir uşak kapıyı açtı, yaldızlı meşeden yüksek sütun kaidesi ve üstüne sofra takımları konmuş iki masasıyla yemek salonu göründü. Şarap şişeleri sobanın üstünde ısınıyordu; yeni bıçakların yüzleri istiridyelerin yanında parıl parıldı; ince cam bardakların sütbeyaz renginde tatlı bir çekicilik vardı ve yemek masası av etlerinden, meyvelerden, bir sürü ender şeyden görünmez olmuştu. Bütün bu özenler israftan başka bir şey değildi Sénécal'in gözünde.

(Taş gibi) ev ekmeği istemekle söz başladı ve yeri gelmişken Buzançais cinayetlerinden ve yiyecek sıkıntısından bahsetti...[3]

Tarım için daha iyi koruma tedbirleri alınsa, her şey rekabetin, anarşinin, o iğrenç "bırakınız yapsın, bırakınız geçsin" özdeyişinin oluruna bırakılmasa bütün bunlar başa gelir miydi?

3 1846-1847 kışında Indre bölgesinde hüküm süren kıtlık dolayısıyla köylüler ayaklanmış, bu arada bazı toprak sahipleri öldürülmüştü. Buna karşılık beş köylü Buzançais'de idam edilmişti.

Eskisinden daha beter olan par feodalizmi böyle kuruluyordu işte. Ama denk alsınlardı ayaklarını! Halk sonunda bıkıp usanacak sermaye sahiplerini kanlı bir şekilde alaşağı ederek ya da konaklarını yağmalayarak acılarının hesabını ödetecekti.

Bir anda Frédéric'in gözlerinin önünden Madam Dambreuse'ün salonuna dalıp dipçik darbeleriyle camı çerçeveyi aşağı indiren çıplak kotlu bir insan kalabalığı geçti.

Sénécal devam ediyordu; ücretlerin yetersizliğini gören işçi, hele bir de çocukları varsa, köleden, zenciden, paryadan daha bahtsız oluyordu.

– Işin içinden çıkmak için Malthus Okulu'na bağlı bilmem hangi İngiliz hekiminin öğütlediği gibi intihar mı etsin?

Cisy'ye dönerek:

– Şu Malthus alçağının öğütlerine boyun mu eğeceğiz yani? diye ekledi.

Malthus'ün alçaklığını bilmeyen, hatta onun varlığından bile habersiz olan Cisy, bir sürü yoksul insana yardımda bulunulduğunu söyledi; hem yüksek sınıflar...

– Yüksek sınıflar mı dediniz? diye karşılık verdi sosyalist, alaycı bir tavırla. Bir kere, yüksek sınıflar diye bir şey yoktur. İnsan yalnız yürekle yükselebilir! Bizim istediğimiz sadaka değil, anlıyor musunuz? Eşitlik ve ürünlerin adil bir biçimde dağıtılmasını istiyoruz.

İşçinin kapitalist olmasını istiyordu Sénécal, erin albay olması gibi. Loncalar hiç değilse çırak sayısını sınırlı tutarak emekçilerin aşırı derecede çoğalmasını önlüyordu; sonra, bir lonca bayrağı altında toplanmak, bayramlık kardeşlik duygusunu besleyen şeylerdi.

Hussonnet, bir şair gibi konuşarak o eski lonca bayraklarına hayıflandı; Dagneaux Kahvesi'nde bazı Falanstercilerin[4] konuşmasına kulak misafiri olan Pellerin'de de aynı sevgi uyanmıştı; Fourier'nin büyük adam olduğunu söyledi.

– Yok yahu! dedi Deslauriers, imparatorlukların çöküşü ola-

4 Falansterciler: Fourier'nın doktrinine inananlar.

yında Tanrısal bir öcün etkilerini bulan ihtiyar bir budala o! Fransız devrimine karşı beslediği nefretiyle Saint-Simon efendi ve kilisesine benzetebiliriz onu da: Katolikliği yeniden önümüze sürmek isteyen bir sürü hokkabaza yani.

Mösyö de Cisy; düşüncelerini açıklamak ya da iyi bir izlenim uyandırmak için olacak, usulca söze karıştı:

– Bu iki bilgin Voltaire gibi düşünmüyorlar öyleyse.

Sénécal:

– Voltaire mi? Boş ver Voltaire'i.

– Ama nasıl olur? Ben sanıyordum ki...

– Boş ver onu! Halkı sevmezdi!

Sonra, konuşma günün olaylarına gelip dayandı: İspanya'daki evlenmeler, Rochefort ihtilasları, yeni Saint-Denis ruhani meclisi. Bütün bunlar vergilerde bir yükselme yaratacaktı. Sénécal'e kalırsa, zaten yeterince yüksekti vergiler.

– Hem de niçin? Hayvanat bahçesindeki maymunlara saraylar yükseltmek, pırıl pırıl giyinmiş kurmay subaylara meydanlarımızda geçit resmi yaptırmak ya da Saray uşakları arasında feodal bir teşrifat usulünü sürdürmek için!

– *Mode* dergisinde okumuştum, dedi Cisy, Saint-Ferdinand gecesi Tuileries'de verilen baloya herkes karnaval kılığında gitmiş.

Sosyalist:

– Ne bayağı şey! dedi nefretle omuzlarını silkerek.

– Ya Versailles Müzesi'ne ne buyrulur! diye bağırdı Pellerin. Biraz da ondan bahsedelim! Bu sersemler Delacroix'nın bir yapıtını küçültüp Gros'un bir tablosunu büyüttüler! Restore edeceğiz diye Louvre'daki bütün tabloları öyle bir kazıdılar, bozdular ki, on yıl sonra hiçbirinden eser kalmazsa şaşmam. Kataloglaki yanlışlara gelince Alman'ın biri bunları göstermek için koca bir kitap yazmış. Yabancılara karşı rezil olduk, vallahi!

– Evet, bütün Avrupa'yı kendimize güldürüyoruz; dedi Sénécal.

– Sanat, krallığın bir tımarı da onun için.

– Genel seçim hakkı tanımadıkça...

– Müsaade edin! dedi ressam, yapıtları yirmi yıldır hiçbir

salona kabul edilmediğinden iktidara karşı öfkeliydi. – Aman, rahat bıraksınlar bizi, yeter! Bir şey istediğim yok benim. Ama, meclislerin sanatın çıkarlarını gözetecek bazı şeyler yapmaları gerekir diye düşünüyorum. Bir estetik kürsüsü kurulmalı, buraya getirilecek hem sanatçı hem filozof bir adam, bir profesör, kitlelerin eğitiminde başarı sağlayabilir. Hussonnet, dergimizde bu konuya değinen bir iki satır yazsanız iyi olur.

– Dergiler özgür mü sanki? Bizler özgür müyüz? dedi Deslauriers, coşkuyla. Nehre bir teknecik indirmek için yirmi sekiz çeşit formaliteden geçmek gerektiğini düşündükçe gidip yamyamlar arasında yaşayasım geliyor! Hükümet kemiriyor bizi! Felsefeymiş, hukukmuş, sanatmış, gökteki havaymış, hepsi onun elinde; bitkin Fransa, jandarmanın çizmesi, papazın cüppesi altında inliyor!

Yarının Mirabeau'su içinde birikmiş öfkeyi bunları söyleyerek dökü yordu. Sonunda, kadehini aldı, kalktı, elini kalçasına koyarak, ateş saçan gözlerle:

– Bugünkü düzenin, yani Ayrıcalık, Tekel, Yönetim, Hiyerarşi, Otorite, Devlet denen şeylerin tamamen yıkılması şerefine içiyorum, dedi; sonra, ayaklı güzel kadehi masanın üstüne fırlatıp bir parça alarak sesini yükseltti: – Bunun gibi parçalanmasını isterdim işte!

Hepsi alkışladı, en çok da Dussardier.

Bütün bu adaletsizliklerin ortaya konması tezgâhların yüreğini oynatmıştı; Barbès için kaygılanıyordu; düşen atlara yardım etmek için kendini arabanın altına atan kimselerdendi o. Bütün bildikleri iki kitaba dayanıyordu: Birinin adı *Kralların Cinayetleri*, öbürünün *Vatikan'ın Esrarı*, avukatın sözlerini ağzı bir karış açık, büyük bir zevkle dinlemişti. Sonunda tutamadı kendini:

– Ben de Louis-Philippe'e karşıyım; Polonyalıları yalnız bıraktı çünkü.

– Bir dakika! dedi Hussonnet. Bir kere, Polonya diye bir şey yok; Lafayette'in uydurduğu bir şey Polonya. Asıl Polonyalılar Poniatevski ile boğulmuştu; bunun için bütün Polonyalıların Saint-Marceau dış mahallesinden olduklarına emin olmalısın.

Kısacası "bunlarla ilgilenmiyordu artık"; "elini eteğini çekmişti bu işlerden" Nantes Fermanı'nın ve "o eski Saint-Barthélemy gecesi masalının" ortadan kaldırılması gibi, deniz yılanı gibi bir şeydi.

Sénécal, Polonyalıları savunmaksızın, Hussonnet'nin son sözlerini ele aldı. Papalara iftira ediliyordu; oysa onlar, ne de olsa, halkı savunmaktaydılar; Katolik Birliği'ni "Demokrasinin şafağı, protestanların bireyciliğine karşı, büyük bir eşitlik hareketi" olarak görmek gerekirdi.

Bu fikirler Frédéric'i biraz şaşırtmıştı. Cisy'nin de canı sıkılmıştı ki sözü o sıralar büyük ilgi uyandıran Gymnase'daki canlı tablolar konusuna getirdi.

Sénécal acıdı bunlara. Bu tür gösteriler proleter kızların ahlakını bozmaktaydı; sonra, bunların küstahçana bir lüks gösterisi içinde olduğu da ayrı. Kendisi bunun için Lola Montè'e hakaret eden Bavyeralı öğrencilerden yanaydı. Rousseau gibi, bir kömürcünün karısını bir kral metresinden üstün tutuyordu.

– Uzanamadığınız ciğere pis diyorsunuz! diye karşılık verdi Hussonnet görkemli bir tavırla. Ve özellikle Rosanette'i balosunda ve Arnoux'nun o balodaki kıyafetinden söz ederken Pellerin:

– Arnoux'nun işleri iyi gitmiyormuş, dedi.

Belleville'deki arsaları yüzünden tablo taciri mahkemelik olmuş ve kendisi gibi birtakım maskaralarla aşağı Bretonya'da bir kaolen ortaklığı kurmuş.

Dussardier bu konuda daha çok şey biliyordu; çünkü kendi patronu, Mösyö Moussinot, banker Oscar Lefebvre'den Arnoux hakkında bilgi istemiş, banker de birkaç senedinin yenilenip, ödeme sürelerinin uzatıldığını bildiğinden, durumunun pek parlak olmadığı karşılığını vermişti.

Yemek bitmişti; Mareşal'inki gibi sarı Şam kumaşı döşeli, XVI. Louis stili salona geçildi.

Pellerin, yeni-Grek stili şeyler seçmediği için eleştirdi Frédéric'i; Sénécal duvarları kaplayan kumaşa kibritini sürdü; Deslauriers hiçbir şey söylemedi. Yalnız kitaplığı "küçük kız kitaplığı" olarak tanımladı. Çağdaş edebiyatçıların çoğu vardı

bu kitaplıkta. Bunların yapıtları üstüne konuşmaya imkân kalmadı; çünkü Hussonnet hemen yazarların kişilikleri üstüne fıkralar anlatıyor, yüzlerini, alışkanlıklarını, giyimlerini eleştiriyor, on beşinci sıradan zekâlara övgüler yağdırıyor, birinciye gelen kafaları yeriyor ve tabii, çağdaş edebiyatta gördüğü çöküntüye verip veriştiriyordu. Falan halk türküsü bile, bir başına, 19. yüzyıl liriklerinin topundan daha fazla bir şiirsellik taşımaktaydı; Balzac'ın üstüne yoktu, Byron önemini yitirmişti, Hugo tiyatrodan hiç anlamazdı vb.

– Niçin işçi şairlerimizin kitapları yok burada? diye sordu Sénécal.

Edebiyatla uğraşan Mösyö de Cisy ise Frédéric'in masasının üstünde "*Sigara Tiryakisinin Fizyolojisi, Oltacının Fizyolojisi, Oktruva Memurunun Fizyolojisi*" –gibi yeni fizyoloji kitaplarını görmeyişine şaştı.

Bütün bunlar Frédéric'i öyle öfkelendirmişti ki hepsini omuzlarından tutup: "Aa, serseme çevirdiniz beni!" diyerek kapı dışarı etmek isteğini duydu içinde. Dussardier'yi bir köşeye çekerek kendisine ne türlü bir hizmette bulunabileceğini sordu.

Mert çocuk çok duygulandı bundan. Kasadarlık işinden memnun olduğunu, hiçbir şeye ihtiyacı bulunmadığını söyledi.

Daha sonra, Frédéric, Deslauriers'yi odasına götürdü ve çekmecesinden iki bin frank çıkararak:

– Al dostum, cebine at bunları, dedi. Eski borçlarımdan kalan...

– Ama, ya gazete? dedi avukat. Biliyorum, Hussonnet ile bu konuda konuşmuştum.

Frédéric, "şimdi biraz sıkışık" olduğunu söyleyince öteki pis pis gülümsedi.

Likörlerden sonra bira, biradan sonra punç içildi; pipolar tüttürüldü. Sonunda, akşam saat beşte, hepsi çıkıp gitti; yolda hiç konuşmadan yan yana yürüyorlardı. Dussardier, Frédéric'in kendilerini pek güzel ağırladığını söyledi. Hepsi onayladı bunu.

Hussonnet yemeği biraz ağır bulduğunu söyledi. Sénécal evin içinin değersiz şeylerle döşenmiş oluşunu eleştirdi. Cisy de bu kanıdaydı. O "kendine özgü" niteliğe hiç önem verilmemişti.

– Düşünüyorum da, dedi Pellerin, bana bir tablo ısmarlayabilirdi pekâlâ.

Deslauriers pantolon cebindeki banknotlarla oynuyor ve bir şey söylemiyordu.

Frédéric yalnız kalmıştı. Dostlarını düşünüyor ve aralarında açılan büyük, karanlık bir uçurumun kendisini onlardan ayırdığını hissediyordu. Yine de elini uzatmıştı onlara. Onlarsa bu açık yürekliliğine karşılık vermemişlerdi.

Dussardier ile Pellerin'in Arnoux için söyledikleri sözler geldi aklına. Yalandı, iftiraydı bunlar herhalde? Öyle mi acaba? Madam Arnoux'yu düşündü; Per-perişan, ağlıyor, mobilyalarını satıyor... Bu düşünce bütün gece uğraştırdı durdu onu; ertesi gün onu görmek için evine gitti.

Bildiği o şeyi nasıl söyleyeceğini bilmiyordu; bu yüzden söz arasında Madam Arnoux'ya Belleville'deki arsaların Arnoux'nun hâlâ elinde olup olmadığını sordu.

– Evet, elinde.

– Şimdi kendisi Bretagne'de bir kaolen ortaklığındaymış galiba.

– Evet.

– Fabrikası iyi çalışıyormuş, değil mi?

– Şey... Öyle sanırım.

Ve Frédéric'in duraksadığını görünce sordu:

– Bir şey mi var yoksa? Korkutuyorsunuz beni.

Frédéric senetlerin yinelenmesi hikâyesini anlattı.

Madam Arnoux başını önüne eğerek:

Gerçekten, Arnoux, parti kurma düşüncesiyle arsalarını elden çıkarmak istememiş, bir sürü borca girmiş, alıcı çıkmayınca da bir fabrika kurarak uğradığı zararı çıkaracağını ummuştu. Ne var ki giderler gelirleri aşmış bulunuyordu; Madam Arnoux'nun daha fazla bilgisi yoktu; kocası her soruya kaçamak bir karşılık buluyor ve hep işlerin "iyi gittiğini" söyleyip duruyordu.

Frédéric, madam Arnoux'yu yatıştırmaya çalıştı. Belki de geçici birtakım güçlüklerdi bunlar. Hem zaten, yeni bir şeyler öğrenirse kendisine ulaştıracaktı.

Madam Arnoux iki elini birleştirip tatlı bir yalvarış havası içinde:

– Ah! Ne iyi olur, değil mi? dedi.

Ona faydalı olabilirdi yani. İşte böylece onun varlığına, kalbine giriyordu!

Arnoux göründü.

– Ah! Beni yemeğe götürmeye gelmişsiniz, ne güzel! dedi.

Frédéric bir şey söylemedi.

Arnoux şundan bundan söz etti; sonra karısına eve çok geç geleceğini söyledi; Mösyö Oudry ile randevusu varmış.

– Evinde mi?

– Evet, evinde tabii.

Merdivenlerden inerken, Mareşal bugün hazır serbestken, birlikte Moulin-Rouge'da bir yemek yiyeceklerini itiraf etti ve her zaman içini dökecek birine ihtiyacı olduğundan Frédéric'i kapıya kadar sürükledi.

İçeri gireceği yerde, ikinci kat pencerelerini gözleyerek kaldırımda gidip gelmeye başladı. Birden perdeler aralandı.

– Ooo! Çok güzel! Oudry Baba yokmuş. Hadi eyvallah!

Mareşal, Oudry Baba'yla mı oturuyordu yani? Frédéric ne düşüneceğini bilemiyordu.

O günden sonra Arnoux eskisine göre daha bir dostça davrandı ona; sık sık metresinin evine yemeğe çağırdı; çok geçmeden Frédéric iki evin birden gedikli bir ziyaretçisi oldu.

Rosanette'in evinde eğleniyordu. Akşamları, kulüp ya da tiyatro dönüşü uğruyor; bir fincan çay içiyor, bir tombala oyununa katılıyordu; pazarları da bulmaca oyunu oynuyordu; öbürlerinden daha şamatacı olan Rosanette, dört ayakla koşmak ya da başına pamuk bir takke geçirmek gibi tuhaf buluşlarla hemen kendini gösteriyordu. Pencereden geçenlere ba-

karken taktığı meşin bir şapkası vardı; uzun çubuklarla sigara tüttürüyor, Tyrole havaları tutturuyordu. Öğleden sonraları, yapacak işi olmadığından, bir basma parçasından çiçekler keser ve bunları pencere camlarına yapıştırırdı; iki küçük köpeğini düzgünce boyar, günlük yaktırır ya da fal açardı. Hiçbir isteğine karşı koyamadığından, gördüğü bir bibloya delice hayran olur, gece gözüne uyku girmez, gider onu satın alır, bir başka şeyle trampa ederdi; üstünde başındaki kumaşın değerini bilmez, mücevherlerini düşürür, parasını çarçur eder, sahneye yakın bir locada oturmak için gömleğini satabilirdi. Genellikle, okuduğu bir kelimenin anlamını Frédéric'e sorar, ama onun verdiği karşılığı dinlemezdi; çünkü o sırada birdenbire başka bir düşünceye atlamış olur, soru üstüne soru yağdırırdı. Neşe patlamalarının ardından çocuksu öfkeler gelirdi ya da ocağın karşısında yere oturur, dizleri ellerinin arasında, başı eğik, uyuşuk bir kara yılandan daha cansız, düşlere dalar giderdi. Hiç sakınmadan Frédéric'in önünde giyinir, ipek çoraplarını ağır ağır çeker, sonra ürperen bir su perisi gibi, eğilip bol suyla yüzünü yıkardı; beyaz dişlerinin gülüşü, gözlerinin ışıltısı, güzelliği, neş'esi Frédéric'i büyülüyor, sinirlerini kamçılıyordu.

Madam Arnoux'yu hemen her zaman yumurcağına okuma öğretir ya da piyanosunda bir şeyler çalan Marthe'ın sandalyesinin arkasında oturur bulurdu. Elinde bir dikiş olduğu zamanlar, arada sırada makasını alıp vermek büyük bir mutluluk olurdu Frédéric için. Bütün hareketlerinde sakin bir görkem vardı; küçük elleri sadakalar dağıtmak, gözyaşlarını silmek için yaratılmış gibiydi; doğuştan biraz boğuk olan sesinde ise okşayıcı, bir meltem hafifliği taşıyan tonlamalar bulunurdu.

Edebiyata karşı büyük bir ilgi duyduğu yoktu, ama zekâsı yalın ve içe işleyen sözcüklere iyice açıktı. Yolculukları, ormanlarda rüzgârın uğultusunu ve yağmur altında başı açık dolaşmayı severdi. Frédéric onun bu anlattıklarını hazla dinliyor, onda bir kendini bırakma başladığını sanıyordu.

Bu iki kadınla dostluk Frédéric'in hayatında iki melodi gi-

biydi: Biri delişmen, coşkulu, eğlendirici, öteki ağır, bir bakıma dindar ve bir arada titreşen bu iki melodi giderek daha yüksek bir gerilim kazanıyor, usul usul birbirine karışıyordu; öyle ki Madam Arnoux kendisine parmacığı ile şöyle bir dokunacak olsa, genç adam, daha kolay umutlanabileceği öteki kadının hayaliyle doluyordu hemen; Rosanette'in yanında yüreği duygularla dolup taşarken de aklına birdenbire büyük aşkı düşmese olmazdı.

İki ev arasındaki benzerlikler de artırıyordu ondaki bu duygu karmaşasını. Bir zamanlar Montmartre Bulvarı'nda görüp seyrettiği dolaplardan biri şimdi Madam Rosanette'in yemek salonunu öteki Madam Arnoux'nun salonunu süslüyordu; sofra takımlarına, koltukların üstündeki kadife kılıflara varıncaya kadar çok şey aynıydı iki tarafta da; öte yandan Arnoux birine hediye ettiği şeyi hiç saklamadan alıp ötekine verdiği için, bir sürü küçük hediye –perdeler, kutular, yelpazeler- metresinin eviyle karısının evi arasında gidip gelmekteydi.

Mareşal, Frédéric'le bir olur, Arnoux'nun bu biçimsiz hareketlerine gülerdi. Bir pazar günü yemekten sonra delikanlıyı kapının arkasına götürerek, Arnoux'nun herhalde çoluk çocuğuna yedirmek için masadan aşırıp paltosunun cebine tıkıştırdığı bir kesekâğıdı dolusu pasta gösterdi. Mösyö Arnoux rezalet sayılabilecek birtakım açıkgözlüklere yeltenirdi. Kurallara uymamak bir ödevdi onun için. Tiyatroya para vererek gittiği olmaz, ikinci biletiyle birincide oturmaya kalkar, banyoda yıkanırken, her seferinde, garsonun kumbarasına on kuruş yerine bir pantolon düğmesi attığını anlatırdı gerine gerine; ama bütün bunlar Mareşal'ın onu sevmesine engel olmazdı.

Yine de, bir gün, onun lafını ederek şöyle demişti.

– Aman, bıktım usandım artık! Canıma yetti! Başkasını bulacağım vallahi!

Frédéric o "başkası"nın çoktan bulunmuş olduğu, adının da Mösyö Oudry olduğu kanısındaydı.

– Yok canım, dedi Rosanette, hem neye yarar ki!

Sonra ağlamaklı bir sesle ekledi:

– Aslında çok küçük şeyler benim ondan istediklerim. Yine de yanaşmıyor. Yanaşmıyor hayvan herif! Ama iş söz vermeye gelmesin, iş değişiyor o zaman.

Hatta, o ağzından düşürmediği kaolen madeni kârının dörtte birini Rosanette'e bırakmayı vadetmiş. Ama, kâr bir yana, altı aydan beri vadedip durduğu kaşmir şaldan da bir haber çıkmamış.

Frédéric birden o şah alıp Rosanette'e hediye etmeyi düşündü. Ama Arnoux bunun kendisine bir ders vermek için yapıldığını sanabilir, kızabilirdi.

Yine de iyi adamdı Arnoux; karısı da öyle diyordu. Ama bir de çılgındı ki, demeyin! Şimdilerde Allah'ın günü herkesi eve yemeğe çağırmayı bırakmış, eşi dostu lokantalarda ağırlamayı âdet edinmişti. Hiç gereği olmayan şeylere para veriyordu: altın zincirler, saatler, alet edevat... Madam Arnoux, Fréver göstermişti. Nihayet, bir gün, kadıncağız kaygılarını açıkladı: Arnoux, Mösyö Dambreuse emrine düzenlenmiş bir senet imzalatmıştı kendisine.

O sıralarda, edebiyat konusundaki tasarılarım, kendisine karşı bir onur meselesi sayarak muhafaza etmekteydi. Pellerin'le yaptığı konuşmalardan esinlenerek bir estetik tarihi yazmak, sonra, Deslauriers ve Hussonnet'nin dolaylı etkisi altında Fransız Devrimi'nin çeşitli dönemlerini dram halinde vermek ve büyük bir komedi yazmak istiyordu. Çalışırken, iki kadından bazen ötekinin yüzü gelirdi gözlerinin önüne. Onu görmek isteğiyle mücadele eder, sonunda bundan vazgeçerdi. Madam Arnoux'nun yanından ayrılırken daha bir hüzünlü olurdu.

Ocağın başında oturup karasevda içine dalıp gittiği bir sabah Deslauriers içeri girdi. Sénécal'in ateşli söylevleri patronunu kuşkulandırmış ve bir kez daha beş parasız, ortada kalmıştı.

– Ben ne yapayım yani, dedi Frédéric.

– Hiç! Bilmiyorum, param yok. Ama Mösyö Dambreuse ya

da Arnoux aracılığıyla onu bir yere yerleştirmek senin için işten bile olmasa gerek.

Arnoux'nun, işinde mühendislere ihtiyacı olacaktı herhalde. Birden bir fikir parıldadı Frédéric'in aklında: Sénécal, kocanın evde bulunmadığı zamanları kendisine bildirebilir, mektup götürüp getirebilir, daha bir sürü durumda kendisine yardımcı olabilirdi. Erkekler arasında bu çeşit işler her zaman yapılmıyor muydu? Hem sonra, onu hiç kuşkulandırmadan kullanmanın çaresini de bulurdu. İşte kader kendisine bir yardımcı yolluyordu; bir şansı bu, ayağına gelmişken kullanmak gerekiyordu. İlgisizmiş gibi görünerek bunun belki bir kolayını bulabileceğini, uğraşacağını söyledi.

Hemen de kolları sıvadı. Arnoux, fabrikasında büyük bir çaba içindeydi. Çinlilerin bakır kırmızısını araştırıyordu; ama pişme sırasında bütün renkler uçup gidiyordu. Fayanslarda çatlak olmaması için kilin içine kireç karıştırıyordu; yine de parçaların çoğu kırılıyordu, pişmeden önce yapılan yağlıboya sır buhar olup gidiyor, büyük levhalar kabarıyordu ve o, bütün bu aksilikleri fabrikadaki tesislerin kötülüğüyle açıklayarak başka öğütme aygıtları, başka kurutma yerleri yaptırmak istiyordu. Frédéric bu şeylerin bazısını hatırladı; ona giderek istediği o ünlü kırmızıyı keşfedebilecek çok esaslı bir adam bulduğunu anlattı. Arnoux önce bir yerinden sıçradı, ama genç adamı dinledikten sonra adama ihtiyacı olmadığını söyledi.

Frédéric, Sénécal'in akıl almaz derecede bilgili biri olduğunu anlatıp durdu: Hem mühendis hem kimyagerdi, muhasebe bilgisi de ayrı.

Porselen imalatçısı onu görmeye razı oldu. İki adam ücret konusunda bir türlü anlaşamadılar. Frédéric araya girerek haftanın sonunda anlaşmalarını sağladı.

Ama fabrika Creil'de olduğundan, Sénécal'in kendisine bir yardımı olmayacaktı. Bu pek basit düşünce, bir bahtsızlığa uğramış gibi cesaretini kırdı Frédéric'in.

Arnoux karısından ne kadar ayrı kalırsa sevdiğinin yanında kendi şansının o kadar artabileceğini düşündü. Onun için Ro-

sanette'i durmadan övmeye başladı; Arnoux'nun Rosanette'e yaptığı haksızlıkları bir bir saydı; onun birkaç gün önceki belirsiz tehdidinden, hatta kaşmir şaldan söz etti; onun kendisini pintilikle suçladığını söylemeyi de ihmal etmedi.

Bu sözlerden alınan (ve zaten biraz kuşkulanmış bulunan) Arnoux kaşmir şalı Rosanette'e götürdü; ama Frédéric'e şikâyette bulunduğu için homurdandı da ona. Kadın şaldan kendisine belki yüz kere bahsetmiş olduğunu hatırlatınca da, çok meşgul bulunduğundan unutmuş olabileceğini söyledi.

Frédéric ertesi gün Rosanette'in evine gitti. Saat ikiye geldiği halde Mareşal hâlâ yataktaydı; onun başucundaki ufak bir masanın başında oturan Delmar ise bir karaciğer kızartmasını bitirmekteydi.

Rosanette uzaktan bağırdı:

– Kaşmir geldi, kaşmir!

Sonra genç adamı kulaklarından tutarak alnından öptü, çok teşekkür etti, senli benli konuştu, hatta yatağının üstüne oturtmak istedi. Cana yakın, güzel gözleri parıldıyor, ıslak ağzı gülümsüyor,kolları, kolsuz geceliğinden çıkıyordu. Delikanlı zaman zaman patiskanın altında bedeninin diri çizgilerini fark ediyordu. Delmar, bu arada, gözlerini döndürmekteydi.

– Gerçekten de öyle, dostum diyordu. Sevgili dostum!

Daha sonraları hep öyle oldu. Frédéric içeri girer girmez Rosanette onu daha rahat öpmek için bir yastığın üstüne basıyor, "Yavrum", "Şekerim" diyor, yakasına çiçek takıyor, kravatını düzeltiyordu; iltifatlar, Delmar'ın orada bulunduğu zamanlar daha da artıyordu.

Kendisine doğru atılmış adımlar mıydı bunlar? Frédéric'e göre öyle. Kendisinin yerinde Arnoux olsa bir arkadaşı aldatmaktan hiç çekinmezdi. Hem onun karısına karşı hep erdemli davranmıştı, bu yüzden metresine karşı öyle davranmamak hakkına sahip oluyordu. Çünkü karısına öyle davrandığına inanıyor ya da büyük çekingenliğini hakhlaştırmak için kendini buna inandırmak istiyordu. Yine de kendini budala buluyordu; Mareşal'e karşı açıkça hücuma geçmeye karar verdi.

Bir öğleden sonra, Rosanette komodinin önünde eğildiği bir

sırada yanma yaklaşarak öyle anlamlı bir hareket yaptı ki kadın yüzü kıpkırmızı bir halde doğruldu. Frédéric aynı hareketi tekrarlayınca Rosanette gözyaşları içinde gerçekten çok mutsuz olduğunu, ama bunun kendisinin hor görülmesi için sebep teşkil etmediğini söyledi.

Frédéric girişimlerini tekrarladı. Rosanette, genç adamın gülmekten kırıldığı başka bir savunma yolu buldu. Frédéric buna aynı biçimde, ama daha abartarak karşılık vermenin kurnazca bir hareket olacağını düşündü. Ama, içtenlikle hareket ettiğine kadını inandıramayacak kadar neşeli görünmüştü; aralarındaki arkadaşlık da her türlü ciddi duyguyu birbirine açmayı önlemekteydi. Sonunda, bir gün Rosanette başka bir kadının artığını kabul edemeyeceğini söyledi.

– Kimmiş bu başka kadın?

– Sana sormalı onu! Madam Arnoux'ya git sen!

Çünkü Frédéric, Rosanette'e hep ondan bahsederdi; Arnoux dersen, onda da vardı bu bahsetme hastalığı; Rosanette bu kadının övgüsünü dinleye dinleye hal olmuştu artık; yaptığı bu imayla da ondan bir çeşit öç almış oluyordu.

Frédéric bozuldu Rosanette'e.

Zaten bu kadın gitgide canını fena sıkmaya başlamıştı. Bakıyordun, feleğin çemberinden geçmiş bir kadın pozu takınarak arsız bir gülüşle aşk aleyhinde konuşmaya girişmiş. İşte o zaman tokatlayası geliyordu onu. Ama bakıyordun, on beş dakika sonra dünyada tek şeyin aşk olduğunu söylüyor, bir erkeği kucağında sıkıyormuşçasına kollarını göğsünde kavuşturarak, gözkapakları yarı kapalı, bir esreklik içinde kendini koyvermiş, "Evet, diyor harika şeydir o, harikadır!" Söz gelimi, Arnoux'yu seviyor mu, sevmiyor mu, anlamak mümkün değildi; çünkü hem alaya alır hem de kıskanırdı onu. Vatnaz'a karşı da öyleydi; bakarsın onun için "Sefilin biri" diyor, sonra bakarsın en iyi dostu o. Nihayet, saç topuzunun kalkıklığına varıncaya dek, bütün kişiliğinde meydan okumayı andıran anlatılmaz bir şey vardı. Genç adam daha çok yenilgiye uğratmak, hâkim olmak tutkusuyla istiyordu bu kadını.

N'etmeliydi? Çünkü çoğu zaman iki kapı arasında görünüp "Meşgulüm; akşama görüşürüz," diye Frédéric'i savıyor ya da delikanlı onu on kişi ile bir arada buluyordu. Yalnız kaldıkları zaman da öyle birtakım engeller çıkarıyordu ki bir bahse tutuşmuş derdiniz. Yemeğe çağırsa kabul etmiyordu; bir keresinde kabul etti.

Frédéric'in aklına şeytanca bir fikir geldi.

Pellerin'in kendi hakkındaki şikâyetlerini Dussardier aracılığıyla öğrendiği için, ona Mareşal'in birçok seans gerektirecek tabii büyüklükte bir boy resmini yaptırmayı düşündü; kendisi de hiçbirini kaçırmadı bu seansların, ressamın vaktinde gelmeme alışkanlığı da çok kez baş başa kalmalarına yarayacaktı. Suretini sevgili Arnoux'suna göstermek için Rosanette'i bir resmini yaptırmaya zorladı. O da kabul etti, çünkü kendini Büyük Salon'un ortasındaki şeref yerinde, önünde birikmiş bir kalabalıkla görüyordu; gazeteler bundan bahsedecek, hemen "ünlenecekti"

Pellerin'e gelince teklifi hırsla ele aldı. Bir başyapıt olmalıydı bu tablo, kendini büyük adam düzeyine getirmeliydi.

Tanıdığı bütün büyük ustalarının portrelerini aklından geçirdi, sonunda Titien'in bir tablosunda karar kıldı, Veranèse stili süslerle değerlendirirdi onu. Yani tasarısını yapma gölgelere başvurmadan, teni tek bir tonla aydınlatan, ikinci derecedeki ayrıntıları parlatan düz bir ışık altında uygulardı.

"Pembe ipek bir elbise giydirip üstüne de doğu işi bir harmani mi atsam? diye düşündü. Yok yok, harmani bayağı kaçar. Çok parlak gri bir zemin üstüne mavi kadife mi giysin yoksa beyaz ipek dantelden bir yakalık, elinde siyah bir yelpaze, arkada erguvan bir perde."

Böyle araştırmalarla her gün tasarısını zenginleştiriyor ve buna kendisi de hayran oluyordu.

Rosanette ilk seans için Frédéric'in eşliğinde geldiği zaman bir kalp çarpıntısı aldı Pellerin'i. Kadını salonun ortasındaki servetimsi yerin üstünde ayakta durdurdu. Işıktan yakınıp, eski atölyesini özlemle anarak önce dirseğini bir heykel ayaklığı-

na dayattı, sonra bir koltuğa oturttu; zaman zaman ondan uzaklaşıyor, elbisesinin kıvrımlarını düzeltmek için yaklaşarak, gözlerini kısarak bakıyor, Frédéric'in kısaca fikrini soruyordu.

– Olmadı! diye bağırdı. İlk fikrime dönüyorum yine. Bir Venedikli gibi giydireceğiz sizi.

Kemeri işlemeli gelincik kırmızısı kadife bir elbise giyecek, hermin kaplı geniş yeninden arkasındaki merdivenin trabzanına dayanmış çıplak kolu görünecekti. Solda, büyük bir sütun, tablonun üstünde bir kemer meydana getiren mimari kitleye birleşecekti. Bunun altında beyaz bulutlarla yol yol olmuş mavi bir göğün parça parça bölündüğü kopkoyu, hemen hemen rengi siyaha dönüşmüş büyük bir portakal ağacı topluluğu belli belirsiz görülecekti. Bir hali örtülmüş trabzanın üstünde, içinde bir çiçek demeti, bir amber tesbih, bir hançer ve altın sikkeyle dolu, biraz sararmış fildişinden eski bir çekmece bulunan gümüş bir tabak olacaktı. Yerlere dökülmüş birkaç sikke, gözü Rosanette'in ayak uçlarına kadar çeken parlak lekeler meydana getirecekti; çünkü kendisi sondan bir önceki basamakta tabii bir tavırla ve ışıklar içinde duracaktı.

Gidip bir tablo sandığı getirdi, basamağı temsil etmek üzere kerevetin üstüne koydu. Sonra, aksesuvar olarak trabzan yerini tutan bir taburenin üstüne kendi ceketini, bir kalkan, bir sardalya kutusu, bir paket tüy, bir bıçak koydu; Rosanette'in önüne bir düzine kuruş attıktan sonra ona poz verdirdi.

– Bunların büyük hazineler, göz kamaştırıcı hediyeler olduğunu hayal edin. Baş biraz sağa! Çok güzel! Hiç kıpırdamayın! Bu görkemli duruş güzelliğinize pek yaraşıyor.

Rosanette'in sırtında ekose bir elbise, elinde kocaman bir manşon vardı, gülmemek için kendini zor tutuyordu.

– Saç tuvaletine gelince, bir inci dizisi karıştırırız saçlarınıza: Kızıl saçlara her zaman iyi gider bu.

Mareşal, saçlarının kızıl olmadığını söyleyerek çığlığı bastı.

– Rica ederim karışmayın! Ressamın kızılıyla herhangi bir adamın kızılı aynı şey değildir.

Kabaca durumu çizmeye başladı; kafası Rönesans'ın büyük ustalarıyla öylesine doluydu ki sözü hep onlara getiriyordu. Bir saat boyunca dehayla dolup taşan, ün ve görkemle donanmış bu üstün varlıkların büyük zaferlerle şehirlere girişlerini, meşalelerin aydınlığındaki şölenlerde Tanrıçalar kadar güzel, yarı çıplak kadınlar arasında oturuşlarını konuşarak hayal etti.

– Siz o günlerde yaşamak için yaratılmışsınız. Siz çapta bir yaratık, prenslere layıktır.

Rosanette bu iltifatlardan pek hoşlanmıştı. Gelecek seansın günü kararlaştırıldı; gerekli malzemeyi getirme görevini Frédéric üstlendi.

Sobanın sıcaklığı ikisini de biraz sersemlettiği için Bac Sokağı'ndan yürüyerek döndüler, Port-Royal'e geldiler.

Güzeldi hava, keskindi, pırıl pırıldı. Güneş inmeye başlamıştı; Cité'de bazı evlerin camları uzaktan altın levhalar gibi parlarken, arkada sağ yanda Notre-Dame'ın kuleleri, ufukta gri buğular içinde sere serpe yıkanan mavi gökyüzüne siyah bir şekilde kendini çiziyordu. Rüzgâr esildedi; Rosanette acıktığını söyledi; İngiliz Pastanesi'ne girdiler.

Birkaç genç kadın, çocuklarıyla, üstü cam kapaklı küçük pasta tabakları dizili mermer tezgâhın önünde atıştırıp duruyordu. Rosanette iki kremli pasta indirdi mideye. Pudra şekeri dudaklarının kenarına bıyıklar çekmişti. Silmek için zaman zaman manşonundan mendilini çıkarıyordu ve yüzü, yeşil ipek şapkasının altında, yapraklarının arasında açmış bir gülü andırıyordu.

Yeniden yürümeye başladılar; Rosanette, Paix Sokağı'nda bir bileziğe bakmak için bir kuyumcunun önünde durdu; Frédéric bunu alıp ona armağan etmek isteyince:

– Hayır, dedi. Paran, cebinde dursun.

Genç adam bu söze kırılmıştı.

– Nen var kızım? Keyfiniz yerinde değil galiba.

Konuşma yeniden başlayınca, Frédéric, her zamanki gibi, sevdalı sözler söylemeye girişti.

– Sen de pekâlâ biliyorsun ki imkânsız bir şey bu!

– Neden?

– Aa! Çünkü...

Yan yana yürüyorlardı; Rosanette Frédéric'in koluna yaslanmıştı, elbisenin etekleri onun bacaklarına çarpıyordu. Bir kış akşamını hatırladı genç adam; aynı kaldırımda Madam Arnoux ile böyle yan yana yürümüşlerdi. Bu anı onu öylesine alıp götürmüştü ki Rosanette'i gözü görmez oldu, yanında olduğunu bile unuttu.

Kadının yürürken önüne baktığı yoktu, tembel bir çocuk gibi ayağını sürüyerek yürüyordu. Akşam gezintisinden dönüş saatiydi; atlar, arabalar, kuru kaldırımın üstünden dört nala geçip gidiyordu. Pellerin'in iltifatları aklına gelmiş olacak ki Rosanette iç geçirdi.

– Ne mutlu kadınlar var şu dünyada! Hiç kuşkusuz; ben de zengin bir adamla yaşamak için doğmuşum.

Frédéric kabaca bir karşılık verdi:

– Bir tane var ya!

Mösyö Oudry üç kere milyoner geçinen bir adamdı.

Ama Rosanette'in derdi günü bu adamdan yakayı sıyırmakmış.

– Bağlayan mı var sizi?

Frédéric böyle bir ilişkinin yakışık alır yanı olmadığını, kopması gerektiğini anlatarak bu perukalı ihtiyar burjuva hakkında ağır şakalar yaptı.

Mareşal, kendi kendine konuşuyormuş gibi:

– Evet dedi, sonunda, benim yapacağım da bu olacak! Bu ilgisizlik Frédéric'in hoşuna gitmişti. Rosanette yavaşlamıştı, Frédéric onun yorulmuş olduğunu düşündü. Ama kadın araba istememekte direlti, sonra da kapısının önünde parmaklarının ucuyla öpücük yollayarak savdı onu.

"Ne yazık! Hemen bazı budalaların beni zengin bir adam bulmaları!"

Eve geldiğinde keyifsizdi.

Hussonnet ile Deslauriers kendisini bekliyorlardı.

Bohemyalı masasının başına geçmiş, Türk başları çiziyordu; avukat ise çamurlu botlarla divana uzanmış kestiriyordu.

– Hele şükür, yahu! diye bağırdı. Bu ne vahşi hal? Bak ne diyeceğim!

Okutman olarak ünü azalmıştı; çünkü öğrencilerin kafalarını sınavlarda geçerli olmayan birtakım kuramlarla doldurmaktaydı. İki üç duruşmada savunma yapmış, kaybetmişti ve her yeni yenilgi kendisini eski hayaline doğru daha kuvvetle itiyordu: kendini gösterebileceği, öçlerini alabileceği, zehrini kusup fikirlerini dökebileceği bir gazete. Servetim, şan şöhretmiş, ardarda sökün ederdi nasıl olsa. İşte bu umutla elinde bir yayın organı bulunan Hussonnet'yi kandırmıştı.

Şimdi gazeteyi pembe kâğıda basıyormuş; yalan haberler veriyor, bulmacalar koyuyor, tartışmalara girmeye çalışıyor, hatta (yer yokluğuna rağmen) konserler düzenlemek istiyormuş! Bir yıllık abone karşılığında "Paris'in belli başlı tiyatrolarından birinde bir parter koltuğu" sağlanıyormuş. Ayrıca, "yöneticilik, sayın ziyaretçilere sanat konularında ve başka konularda her türlü bilgi vermeyi" üstlenmişmiş. Ama basımevi sahibi gözlerini korkutuyormuş; üç sayılık baskı borcu birikmiş; bir sürü güçlük başgöstermiş; hani avukatın omuz verişi ve her günkü moral desteği de olmasaymış, Hussonnet bırakırmış, *Art* batıp gitsin. Girişiminde daha bir güçlü olmak için onu da yanında getirmiş.

– Gazete için geldik, dedi Deslauriers

Frédéric dalgın bir tavırla:

– Hâlâ bu işi düşünüyorsun demek? dedi.

– Tabii düşüneceğim, diye karşılık verdi o da.

Ve bir kez daha anlattı planını. Borsa üstüne yapacakları yorum yazılarıyla para babası kimselerle ilişki kurarlar, böylece gerekli yüz bin franklık teminat akçesini sağlarlardı. Ama gazetinin siyasal bir yayın organı haline gelmesi için, önce geniş bir okur kitlesine sahip olmaları, bunun için de kâğıt, baskı, büro işlerinin dönmesi için bazı giderlerin altından kalkmaları gerekiyordu; kısacası, on beş bin frank tutarında bir paraya ihtiyaç vardı.

– Bende para yok, dedi Frédéric:

– Desene yan bastık!

Bu harekete kırılan Frédéric:

– Benim suçum ne bunda? diye karşılık verdi.

– Çok güzel! Kimisinin ocağında odun; sofrasında hâlâ mantar, altında kuştüyü yatak bulunsun, bir kitaplığı, bir arabası, her türlü lüksü olsun; kimisi de kiremitlerin altında soğuktan kıkırdasın, bir franga karın doyursun, bir forsa gibi çalışıp sefalet içinde yüzsün. Peki, onların ne suçu var bunda?

Saray hukuku kokan Çiçeronvari bir alayla "Onların ne suçu var bunda?" diye tekrarlıyordu. Frédéric karşılık vermek istiyorsa da onun konuşmasından buna fırsat bulamıyordu.

– Hoş, bilmez değiliz, kimisinin bazı aristokratça ihtiyaçları vardır... Söz gelimi kadınlar falan...

– Şimdi değil de ne zaman olacak bu? Özgür değil miyim?

– Ooo! Tamamıyla özgürsün elbet!

Bir sessizlik anından sonra Deslauriers ekledi:

– Söz vermeye gelince kolay!

– Allah Allah, inkâr etmiyorum ki verdiğim sözü!

Avukat devam ediyordu:

– Kolejlerde yemin et; Balzac'ın *On Üçler*'i gibi bir falanj kuracak ol. Sonra karşı karşıya gelince: "Haydi eyvallah, dostum, git kendi yoluna!" Çünkü öbürüne yardım edebilecek duruma gelen kimse her şeyi yalnız kendine ayırmak ister.

– Nasıl düşünüyorsun bunu?

– İşte öyle. Daha bizi Dambreuselerle bile tanıştırmış değilsin!

Frédéric ona baktı; eskimiş redingotu, kirli gözlükleri ve solgun yüzüyle avukat gözüne öyle komik ve külüstür göründü ki dudaklarında bir küçümseme gülümsemesinin belirmesini önleyemedi. Deslauriers bunu fark etmişti; kızardı.

Gitmek için şapkasını almıştı bile. Iyice kaygılanan Hussonnet yalvarıcı bakışlarla onu yatıştırmaya çalışıyordu; Frédéric kendisine sırtını dönünce şöyle dedi:

– Hadi, oğlum! Mesen'im ol benim! Sanatı koru!

Frédéric ani bir razı tavırla bir yaprak kâğıt aldı, bir şeyler karaladıktan sonra ona uzattı. Bohemyalı'nın yüzü aydınlandı. Sonra mektubu Deslauriers'ye geçirerek:

– Özür dile bakalım üstad! dedi.

Dostları, avukatına kendisine çok acele olarak on beş bin frank yollamasını rica ediyordu.

– Ah, bilmez miyim ben arkadaşımı? dedi Deslauriers.

Bohemyalı ekledi:

– Vallahi, mert bir arkadaşsınız siz. Topluma yararı dokunmuş insanlar arasında anılacaksınız ilerdi.

Avukat söze karıştı:

– Hiçbir kaybın olmayacak. Çok sağlam bir yatırım bu.

– Inan olsun, diye bağırdı Hussonnet, bu iş beni giyotine kadar götürecek!

Sonra, öyle saçma şeyler söyledi, öyle olmayacak şeyler (belki de inanıyordu bunlara) vadetti ki Frédéric bu lafları kendisiyle ya da başkalarıyla alay etmek için mi söylediğini anlayamadı.

O akşam annesinden bir mektup aldı.

Annesi, onun henüz bir bakanlıkta görev almamış olmasına şaştığını yazıyordu, işi şakaya vurarak. Sonra kendi sağlık durumundan söz ediyor ve şu anda Mösyö Roque'un evlerine gelip gittiğini söylüyordu: "Adamcağız dul kaldıktan sonra, eve kabul etmekte bir sakınca görmedim. Louise çok değişti, iyiye gidiyor." Hâmişte de şöyle diyordu: "Mösyö Dambreuse'le o güzel tanışmandan hiç bahsetmiyorsun bana. Senin yerinde olsam yararlanırdım bundan."

Neden olmasındı? Fikri tutkusu gitgide azalmıştı, serveti de (anlıyordu ki) yetmeyecekti; çünkü ödediği borçlar ve başkalarına vermeyi vadettiği paralar hesaba katılınca geliri en azından dört bin frank kadar azalmaktaydı. Zaten, bu durumdan çıkıp bir baltaya sap olmayı kendisi de istiyordu. Bunun için, ertesi gün Madam Arnoux'nun evinde yemek yerken bir iş tutması için annesinin kendisini sıkıştırdığını söyledi.

Madam Arnoux:

– Oysa ben, Mösyö Dambreuse sizi Danıştay'a yerleştirmiştir sanıyordum dedi. Pek yaraşırdı size.

Demek o da öyle istiyordu; Frédéric boyun eğdi.

Banker, ilk seferki gibi, masasının başındaydı; Frédéric'e işaret ederek birkaç dakika beklemesini rica etti; çünkü arkası kapıya dönük bir bayla önemli birtakım şeyler görüşüyordu. Taşkömürü ve birkaç ortaklık arasında bir birleşmeden söz ediyorlardı.

Aynanın bir yanında General Foy'un, bir yanında Louis-Philippe'in resimleri asılıydı; tahta kaplama duvara dizili dosyalar tavana kadar yükseliyordu. Mösyö Dambreuse'ün işini yürütmek için daha şık bir büroya ihtiyacı olmadığından, odada altı tane hasır sandalye vardı; hani büyük ziyaretlerin hazırlandığı loş mutfaklar vardır, onları andırıyordu burası. Frédéric'in gözü özellikle köşelere yerleştirilmiş iki büyük kasaya takıldı. Kimbilir bunlar kaç milyon para alır, diye düşündü. Banker kasanın birini açtı, demir levha döndü; mavi kâğıt defterlerden başka şey görünmüyordu içinde.

Sonunda, ziyaretçi bay, Frédéric'in önünden geçti. Oudry Baba değil miymiş bu? İkisi de kızararak selamlaştı, Mösyö Dambreuse buna şaşmış gibiydi. Bununla birlikte, pek kibar davrandı delikanlıya. Genç dostunu Adalet Bakanlığı ilgililerine tavsiye etmek çok kolay bir işti. Onun gibi bir genci kazandıklarına pek sevineceklerdi; kibar sözlerini, birkaç gün sonra vereceği bir partiye onu da davet ederek bitirdi.

Frédéric, tam partiye gitmek üzere kupa arabasına biniyordu ki Mareşal'den bir mektup aldı. Fenerlerin ışığında okudu:

"Dostum, öğütlerinizi tuttum. Benim Osage'ı sepetledim. Yarın akşamdan itibaren özgürüm. Hadi cesur olmadığımı söyleyin bana!"

Hepsi bu. Ama boşalan yer için kendisine çağrıda bulunuluyordu.

Bir nâra attı, mektubu cebine soktu ve gitti.

Sokakta iki atlı zabıta memuru duruyordu. İki araba kapısının üstünde bir dizi mum yanmaktaydı; avluda, uşaklar, ara-

balar sundurmanın altındaki taşlığa çekmek için bağırışıyorlardı. Sonra, girişte, gürültü birdenbire kesiliyordu.

Merdivenliği büyük ağaçlar doldurmaktaydı; porselen fanuslardan duvara beyaz satenden hareler gibi dalgalanan bir aydınlık dökülüyordu. Frédéric neşe içinde çıktı merdivenleri; bir uşak adını ünleyerek haber verdi; Mösyö Dambreuse elini uzattı; tam o sırada Madam Dambreuse de göründü.

Dantellerle süslü mor bir elbise giymişti. Saçları her zamankinden daha bukleliydi, hiç mücevher takmamıştı.

Çok seyrek görüşmekten yakındı, söyleyecek bir iki şey buldu. Konuklar geliyordu; selamlamak için, kimisi de sadece başını eğiyordu; sonra bir karı-koca, bir aile geçiyor, hepsi de daha şimdiden dolmuş bulunan salona süzülüyordu.

Salonun ortasındaki avizenin altında büyük bir pufun üstüne bir çiçeklik konmuştu; başkaları pencerelerin açık kırmızı kadife perdeleri ve yaldızlı dervazeli kapıların büyük girintileri ile uyumlu bir şekilde birbirinden ayrılan iki dizi koltuklara otururken, bu çiçekliğin sorguç gibi sarkan çiçekleri çevresine halka olup oturmuş kadınların başlarına düşüyordu.

Ellerinde şapkaları, parkede ayakta duran erkek kalabalığı uzaktan tek bir kara kitle halinde görünüyor; yakalardaki şeritler bu kitlenin şurasına burasına kırmızı noktalar serpiyor ve kravatların tekdüze beyazlığına daha mahzun bir görünüm kazandırıyordu. Sakalları yeni bitmekte olan birkaç gencecik adamı saymazsak, herkesin sıkıldığı belliydi; asık suratlı bir iki züppenin topukları üstünde döndüğü görülüyordu. Kır saçlı başlar, perukalar çoktu; yer yer, dazlak bir kafanın parladığı oluyordu. Kimi kan fışkıran, kimi pek solgun yüzlerin kırışıklarında büyük yorgunlukların izi seçilmekteydi: Çoğu iş adamı ya da politikacıydı buradakilerin. Mösyö Dambreuse birçok bilim adamını, yüksek memuru, bir iki ünlü hekimi de davet etmişti; partisi üstüne söylenen övgülü sözleri, zenginliği için yapılan imaları alçak gönüllü bir tavırla reddediyordu.

Ceket ve pantolonları sırmalı uşaklar dolanıyordu ortada. Büyük meşalelikler, duvar kâğıtlarının üstünde ateş demetleri gibi açılıyor, aynalardan aynalara yansıyordu. Duvarlarına ya-

semin sarılı kafesler dayanmış yemek odasının dip tarafındaki büyük büfe, büyük bir kilise mihrabını ya da bir kuyumcu vitrinini akla getiriyordu: Rengârenk ışıkları et yemeklerinin üstünde çaprazlamasına iç içe giren çok yüzeyli kristallerin altında öyle çok tabak, cam kapak, gümüş ve kırmızı takımlar ve kaşıklar vardı ki, öbür üç salon tıka basa sanat yapıtlarıyla doluydu: Eski ustaların duvarlara asılı tabloları, masaların üstlerinde fildişi ve porselen eşya, konsolların üstünde Çin işi şeyler; pencerelerin önünde cilalı paravanlar uzanıyor, şöminelerde kamelya demetleri yükseliyordu ve uzaktan, hafif bir müzik duyuluyordu arı vızıltısı gibi.

Kadril yapanlar çok değildi ve iskarpinlerini sürüyerek gevşemiş bir şekilde dans edenler bir angaryanın gereğini yerine getiriyorlardı sanki; kulağına şöyle cümleler geliyordu Frédéric'in:

– Lambert Konağı'nda yoksullar yararına verilen son baloda var mıydınız, Matmazel?

– Hayır, Mösyö.

– Biraz sonra sıcaktan boğuluruz burada.

– Gerçekten, çok sıcak!

– Kimden bu palto, kuzum?

– Vallahi, ben de bilmiyorum, Madam.

Üç yaşlı adam, arkasında pencere aralığında durmuş açıksaçık şeyler söylüyorlardı; başkaları demiryollarından, serbest mübadeleden söz ediyorlardı; sporcunun biri av hikâyesi anlatmaktaydı; bir Bourbon'cu, bir Orlean'cıyla tartışıyordu.

Gruptan gruba dolaşa dolaşa, Frédéric, sonunda oyun salonuna geldi; orada, ağırbaşlı kimseler arasında şimdi "Başkent Savcılığı emrinde" çalışmakta olan Martinon'u gördü.

Balmumu gibi uçuk ve kocaman yüzü, siyah kılları hep bir hizada kesilmiş harika sakalını uyumlu bir şekilde doldurmuyordu; yaşına yaraşan şıklıkla mesleğinin gerektirdiği vakar arasında bir denge kurarak, dandiler gibi başparmağını koltuk altına koyuyor sonra doktrincivari bir tavırla kolunu yeleğinin içine sokuyordu. Botları pırıl pırıl boyanmıştı; ama bir düşünür alnı gibi olsun diye şakaklarını traş ettirmişti.

Soğukça söylenmiş bir iki kelimeden sonra, sohbet ettiği adama döndü yine. Bir mülk sahibi şöyle diyordu:

– Toplumun altüst olmasını hayal eden bir sınıf bu!

– Emeğin örgütlenmesini istiyorlar, diye söze karıştı bir başkası. Olacak şey mi?

Bir üçüncüsü:

– Mösyö de Genoude *Siècle*'e omuz verdikten sonra başka ne beklersiniz? dedi.[5]

– Muhafazakârlar da kendilerine ilerici adını takmamışlar mı?

Nereye götürmek için bizi? Cumhuriyete. Sanki Fransa'da bu mümkünmüş gibi?

Hepsi de Fransa'da Cumhuriyet kurulmasına imkân olmadığını söyledi.

– Öyle ama, diye yüksek sesle söze karıştı bir bay, Devrim üstüne fazla kafa yoruluyor. Devrim için bir sürü hikâyeler, kitaplar yayımlanıyor.

– Daha ciddi inceleme konuları da olabileceği hesaba katılmıyor, dedi Martinon.

Bakanlık yüksek memurlarından biri tiyatro rezaletlerine verdi veriştirdi:

– Söz gelimi şu yeni *Kraliçe Margot* adlı oyunu ele alalım. Gerçekten ölçüyü kaçırmış bir oyundur bu! Yazarın tutup *Valoislardan* söz etmesinin ne gereği vardı sanki? Bütün bunlar krallığı elverişsiz bir açıdan gösteriyor. Buradaki de tıpkı basındaki hikâye. Siz ne derseniz deyin, fikrimce Eylül Yasaları gereğinden fazla yumuşak! Ben olsam gazetecileri susturmak için askerî mahkemeler kurardım! En ufak bir küstahlık mı gördüm. Yallah Divanı Harp'e! Eh, işte o zaman göreceksiniz!

– Aman, dikkatli olun, Mösyö, dikkatli olun biraz. 1830'da elde ettiğimiz değerli kazançlara saldırmayın! Özgürlüklerimize saygılı olalım!

En iyi çözüm yolu ademimerkeziyete daha çok yönelmek, şehirlerdeki nüfus fazlalığını köylere dağıtmaktı.

---

5 Mösyö de Genoude: Bourboncuların ileri gelenlerinden biri. *Gazette de France*'ı yönetiyordu. Liberallerin organı olan *Siècle*'le aynı seçim reformlarını istiyordu.

Bir katolik bağırdı:

– Ama şehirler kangren olmuş. En iyisi, din gücünü yaymamızda bize yardımcı olun!

Martinon hemen atıldı:

– Gereken, bir frenleme gücü var dinde!

Bütün kötülük, sınıfının üstünde yükselme, lükse kavuşma isteğindeydi.

– Güzel söylüyorsunuz ama, diye bir sanayici karşı koydu bu düşünceye; lüks dediğin şey ticarete elverişli olanaklar sağlıyor. Bu yüzden ben, verdiği partilerde kısa külot giyilmesini isteyen Dük de Nemours'u haklı görüyorum.

– Mösyö Thiers pantolonla gitmiş. Biliyor musunuz ne demiş?

– Evet, güzel bir şaka! Ama işi demagojiye götürüyor; yetki bölümü sorunu hakkında verdiği söylevin de 12 Mayıs suikastı üstünde bir etkisi olmadığını söyleyemeyiz.

– Hadi canım siz de!

– Ne demezsin!

Elindeki tepsiyle oyun salonuna girmeye çalışan bir uşağa yol açmak için grubun aralanması gerekti.

Mumları yeşil abajurun altındaki masa, kart dizileri ve altın paralarla örtülüydü. Frédéric bunlardan birinin önünde durdu, cebindeki on beş Napolyon'u oyunda kaybetti. Topuğu üstünde bir dönüş yaptı ve kendini tuvalet odasının eşiğinde buldu; o sırada Madam Dambreuse de oradaydı.

Bu oda arkalıksız iskemlelerde yan yana oturan kadınlarla doluydu. Çevrelerinde kabaran uzun etekleri, içinde vücutlarının yüzdüğü dalgaları andırıyor ve korsajlarının hilal biçimindeki girintileri içinden memeleri fırlıyordu. Hemen hepsinin elinde bir demet menekşe vardı. Eldivenlerinin mat rengi kollarının insan beyazını daha çok belirlemekteydi. Omuzlarından saçaklar, çiçekler sarkıyor ve bazı ürpermelerde elbisenin yere düşeceği izleniini uyanıyordu görende. Ama yüzlerdeki akıllı uslu ifade giyimlerin kışkırtıcı izlenimini hafifletmekteydi; hatta içlerinden çoğu hayvansı bir telaşsızlık içindeydi ve bu yarı çıplak kadınlar topluluğu bir haremin içini hatırlatıyordu; genç ada-

mm aklına daha kaba bir benzetme geldi. Gerçekten her çeşit güzel bir aradaydı burada: Resimli kitaplardakine benzeyen profilleriyle İngiliz kızları, iri gözleri Vezüv gibi yanan bir İtalyan, maviler giyinmiş ve nisanda elma ağacı kadar taze Normandiyalı üç kız kardeş, ametistler takınmış uzun boylu bir kızıl saçlı – ve saçlarda sorguç gibi titreyen elmasların beyaz parıltıları, göğüslere iğnelenmiş mücevherlerin ışıltılı benekleri, yüzlerin eşliğindeki incilerin tatlı parlaklığı altın yüzüklerin balkımasına, dantelalara, pudraya, tüylere, küçük dudakların altına, dişlerin sedefine karışıyordu. Kubbe gibi yuvarlak olan tavan tuvalet odasına bir sepet biçimi kazandırmaktaydı. Sallanan yelpazelerin altında bir hava akımı gidip geliyordu.

Gözünde kelebek gözlüğüyle onların arkasında durmakta olan Frédéric bütün omuzların kusursuz olduğu yargısını veremiyordu; Mareşal'i düşünüyor, bu da isteklerini geri itiyor ya da yatıştırıyordu.

Yine de, Madam Dambreuse'e bakıyor ve ağzının biraz uzun, burun deliklerinin fazlaca açık olmasına rağmen çekici buluyordu onu. Ayrı bir güzellikti onunki. Saçının buklelerinde tutkulu bir gevşeklik vardı ve usta elinden çıkmış akik rengi alnının altından çok düşünce gelip geçtiği anlaşılıyordu.

Kocasının yeğenini yanına oturtmuştu; oldukça çirkin bir genç kızdı bu. Zaten zaman zaman içeri girenleri karşılamak için yerinden kalkıyordu: Kadın seslerinin mırıltısı gittikçe çoğalarak bir kuş kafesindeki cıvıltılara dönüşmekteydi.

Tunus büyükelçilerinden ve bunların giyimlerinden konuşuluyordu. Bir bayan Akademi'nin son kabul töreninde hazır bulunmuştu; bir başkası Molière'in Fransız Tiyatrosu'nda yeni sahneye konan *Don Juan* oyunundan söz etti. Ama Madam Dambreuse göz ucuyla yeğenini işaret ederek parmağını dudağına götürdü, o sırada bu ağırbaşlılığı yalanlayan bir gülümsemenin yüzünde belirmesini de önleyemedi.

Ansızın karşıdaki kapıda Martinon göründü. Madam Damb-

reuse kalktı. Martinon ona kolunu verdi. Frédéric, onun bu oynaşmaları bakalım nereye varacak diye oyun masalarının önünden geçti, büyük salonda yanlarına yaklaştı. Madam Dambreuse birden kavalyesinden ayrıldı ve onunla dostça konuşmaya başladı. Frédéric'in oyun oynamadığını, dans etmediğini anlamıştı:

– Gençler ne kadar hüzünlü oluyor! dedi.

Sonra balodakilerin hepsine tek bir bakış fırlatarak ekledi:

– Hoş, buraya pek eğlenceli de denemez. Hele bazı kimseler için!

Böyle dedi ve sıra sıra koltukların önünde durup şuraya buraya güzel sözler dağıtmaya başladı; ikili kelebek gözlükler taşıyan ihtiyarlar gelip kur yapıyorlardı ona. Frédéric'i bunlardan birkaçına tanıştırdı. Mösyö Dambreuse dirseğiyle delikanlıya hafifçe dokundu ve onu dışarı, terasa götürdü.

Bakan'la görüşmüştü. Kolay olmayacaktı bu iş. Danıştay'a stajyer olarak alınmadan önce bir sınavdan geçmek gerekiyordu. Frédéric, açıklanmaz bir güven duygusu içinde, sınavda sorulabilecek konuları bildiğini söyledi.

Maliyeci, hiç şaşmadığını belirtti bu sözlere, Mösyö Roque'dan onun övgüsünü bol bol işitmişti.

Bu ad, Frédéric'e küçük Louise'i, evini, odasını hatırlattı; pencerede durup, gelip geçen arabaların sesini dinlediği birbirinden farksız geceler geldi gözünün önüne. Bu hüzün çağrışımı Madam Arnoux'ya kadar uzandı! Taraçada gidip geliyor ve susuyordu. Pencereler, karanlığın içinde kırmızı uzun levhalar meydana getirmekteydi; balonun gürültüsü hafifiemişti; arabalar gitmeye başlamıştı.

Mösyö Dambreuse:

– Peki ama, niçin Danıştay'a bağlanmak istiyorsunuz, anlamıyorum, dedi.

Bir liberal tavrıyla, devlet memurluğunun insana bir şey getirmediğini söyledi. Çok bildiği vardı bu konuda. İş adamı olmak çok daha iyiydi. Frédéric, iş adamlığının gerektirdiği bilgileri edinmenin güçlüğünü ileri sürdü.

– Yok canım! İş ona kalsın! Ben sizi kısa sürede yetiştiririm.

Kendisine işlerinde ortaklık mı teklif ediyordu?

Genç adam, yıldırım hızıyla, yakında büyük bir servete kavuşacağını düşündü.

– Girelim, dedi banker. Yemeği bizimle yiyorsunuz, değil mi? Saat üç olmuştu, herkes gidiyordu. Yemek salonunda kurulmuş olan bir sofra, aile dostlarını bekliyordu.

Mösyö Dambreuse, Martinon'un da orada olduğunu görünce karısına yaklaşarak alçak sesle:

– Onu siz mi davet ettiniz? diye sordu.

Karısı soğuk bir ifadeyle:

– Evet, tabii! dedi.

Yegen orada değildi. Çok içildi, bol bol kahkaha atıldı; rastgele şakalar kimseye ağır gelmedi; herkes biraz uzun sürmüş sınırlamalardan, sıkıntıdan sonra gelen bir boşalmayla rahatlamıştı. Yalnız Martinon'un ciddiyetini hiç bozmadığı görüldü; şampanya içmek istemedi; çok kibar ve yumuşak bir tavrı vardı; nitekim dar göğüslü olup nefes darlığından yakınan Mösyö Dambreuse'ün birkaç kez sağlığını sordu; sonra mavimsi gözlerini Madam Dambreuse'den yana çevirdi.

Madam Dambreuse, Frédéric'e partide en çok hangi kızlardan hoşlandığını sordu. Doğrusu hiçbirine dikkat etmemişti; hem, otuz yaşında kadınları tercih ederdi zaten.

Sonra, herkes paltosunu, pelerinini giyerken, Mösyö Dambreuse, Frédéric'e:

– Bugünlerde bir sabah bana gelin, konuşalım, dedi. Merdivenin alt başında Martinon bir yaprak sigarası yaktı; dumanı çekerken profilden öyle ağır bir görünüşü vardı ki arkadaşı:

– Vallahi, esaslı bir başın var! demekten kendini alamadı.

Genç yargıç, inanmış, aynı zamanda sıkılmış bir edayla:

– Birkaç kadının başını döndürmüştür! dedi.

Frédéric, yatarken, kafasında partinin bir bilançosunu yaptı. Bir kere, ceketinin biçiminden ayakkabılarının bağlarına kadar, (birçok kere aynada kendine bakmıştı), kıyafetine diyecek

yoktu; önemli adamlarla konuşmuş, varlıklı kadınları yakından görmüştü; Mösyö Dambreuse çok iyi, Madam Dambreuse ise davetkâr davranmıştı. Bu kadının en uſak sözlerini, bakışlarını, çözümlenmez, ama yine de anlamlı olan binlerce ayrıntıyı bir tartıya vurdu. Ne güzel şeydi böyle bir metresi olmak! Hem neden olmasındı yani? Başkasından aşağı kalır yeri mi vardı? O kadar ulaşılmaz bir kadın olmasa gerekti. Sonra Martinon geldi aklına; uyurken, bu mert çocuğa acımayla gülümsüyordu.

Mareşal'i düşünerek uyandı. Mektubundaki "Yarın akşamdan itibaren" sözleri aynı gün için açık bir çağrıydı. Saat dokuza kadar bekleyip sonra onun evine koştu.

Önü sıra merdivenlerden çıkan biri kapıyı kapadı. Frédéric çıngırağı çekti; kapıyı Delphine açtı ve Madamın evde olmadığını söyledi.

Frédéric üsteledi, rica etti. Kendisine söylenecek çok önemli bir şey vardı, bir iki söz söyleyecekti. Sonunda beş frank işi halletti ve hizmetçi onu o halde yalnız bırakıp gitti.

Rosanette göründü geceliğiyle. Saçları darmadağın. Uzaktan başını sallayarak, elleriyle kendisini kabul edemeyeceğini belirten büyük bir hareket yaptı.

Frédéric ağır ağır indi merdivenlerden. Onun bu seferki kaprisi bütün öncekileri bastırmıştı. Hiçbir şey anlamamıştı.

Kapıcı kulübesinin önünde Matmazel Vatnaz, onu durdurdu.

– Sizi kabul etti mi?

– Hayır.

– Kapı dışarı mı edildiniz?

– Nereden biliyorsunuz?

– Belli! Hadi gelin, çıkalım. Boğuluyorum!

Frédéric'i sokağa çıkardı. Soluk soluğaydı. Genç adam kolunun altında onunkinin titremekte olduğunu hissetti. Matmazel Vatnaz birden patladı:

– Ah sefil!

– Kimden bahsediyorsunuz?

– Odur! O! Delmar!

Bu açıklama, Frédéric'in gururunu kırmıştı.

– Emin misiniz bundan? dedi.

– Ya peşinden gittiğimi söylersem! diye bağırdı Vatnaz. Gözümle gördüm içeri girdiğini. Şimdi anladınız mı? Gelecek varmış başıma. Aptallık bende ki kendi elimle tuttum, bunu ona götürdüm. Bir bilseniz, bu adamı yanıma aldım, yedirdim, içirdim, giydirdim; reklamını yapmak için kapı kapı dolaştım gazeteleri. Bir anne gibi sevmiştim onu.

Sonra alaylı alaylı ekledi:

– Düşünün bir, kadife giysiler gereksinimi içindeki bayın kendi yönünden bir planı varmış meğer. Ya o kadın! Bir çamaşırcıya parça başına dikiş yapan bir işçi kızken onu tanıdığımı söylesem ne dersiniz acaba? Ben olmasam, belki yirmi kereden fazla çamura batardı. Ama şimdi bir tekme de ben vuracağım. Hastane köşelerine düşsün istiyorum. Düşsün de herkes görsün.

Öfkesi, pislikleri söküp götüren bir bulaşık suyu seli gibi, sahibinin bütün kusurlarıyla Frédéric'in önünden aktı durdu.

– Jumillac'la yattı. Flacourt'la, küçük Allard'la, Bertinaux'yla, çiçek bozuğu Saint-Valery'le yattı. Hayır o değil de öbürü. Ama iki kardeşmiş bunlar, umurunda mı? Başı ne zaman sıkılsa her şeyi ben yoluna kordum. Bunları yapıp da bir şey mi kazanıyordum? Ne gezer! Bir pintidir ki! Sonra şunu da bilin ki benim onun gibi bir kadınla görüşmem güzel bir lütuftur; çünkü, nihayet, ayrı toplum katlarından geliyoruz. Ben orospu muyum? Vücudumu satıyor muyum? Nato kafa nato mermer olduğu da ayrı. "Categorie" kelimesini "k" harfiyle yazıyor. Delmar'ın da, sanatçı geçinmesine ve kendinde deha bulmasına rağmen, ondan kalır bir tarafı yoktur. Ama Allah aşkına söyleyin, bu adamda bir parça kafa olsaydı böyle alçak bir şey yapar mıydı? Bir namussuz için üstün bir kadın bırakılır mı? Ama umurumda değil aslında. Çirkinleşiyor gitgide. Tiksiniyorum ondan. Kendisine rastlarsam suratına tüküreceğim.

Tükürdü.

– İşte böyle düşünüyorum şimdi onun için! Ya Arnoux'ya yaptıkları? İğrenç değil mi onlar da. Arnoux kaç kez bağışladı onu. Ne fedakârlıklara katlandı bilmezsiniz. Adamcağızın ayaklarını öpse yeridir. Öyle gönlü bol, öyle iyi bir insan ki.

Delmar'ın çekiştirilmesi Frédéric'in hoşuna gidiyordu. Arnoux'nun tarafını tutuyordu. Rosanette'in bu kalleşliği ona anormal, haksız bir şey gibi geliyordu; ihtiyar, kızın telaşına kapılarak, Arnoux'ya karşı bir acıma duymaya başlamıştı. Birden kendini onun kapısının önünde buldu; Matmazel Vatnaz, farkında olmadan, Poissonnière dış mahallesine kadar sürüklemişti onu.

– İşte geldik, dedi Vatnaz. Ben yukarı çıkamam. Ama sizin çıkmanız için bir sakınca yok.

– Çıkıp da ne yapayım?

– Bir bir anlatırsınız olanı biteni!

Irkilerek kendine gelen Frédéric nasıl kalleşçe bir işe sürüklendiğini anladı.

– Hadisenize! diye üsteledi Matmazel Vatnaz.

Genç adam gözlerini kaldırıp ikinci kata baktı. Madam Arnoux'nun ışığı yanıyordu. Çıkmaması için bir sebep yoktu gerçekten.

– Hadi canım! Ben burada sizi bekliyorum.

Bu buyruk Frédéric'i soğutmaya yetmişti.

– Yukarıda uzun süre kalacağım, dedi. En iyisi siz dönün şimdi. Ben yarın size gelirim.

– Olmaz, olmaz! dedi Matmazel Vatnaz ayağını yere vurarak. Alıp getirin onu! Şunları suç üstü yakalasın.

– Ama Delmar gitmiş olur o zamana kadar.

Vatnaz başını önüne eğdi.

– Evet, dedi. Haklısınız galiba.

Ve sokağın ortasında, gelip geçen arabaların arasında konuşmadan durdu öylece. Sonra yaban kedisi gözlerini ona dikerek:

– Size güvenebilirim değil mi? dedi. Şimdilik aramızda kalsın bu, girin içeri. Yarın görüşürüz.

Frédéric koridordan geçerken iki kişinin konuştuğunu işitti.

Madam Arnoux şöyle diyordu:

– Yalan söyleme! Yalan söyleme diyorum!

İçeri girdi. Sustular.

Arnoux odanın içinde bir gidip bir geliyordu; Madam ise ocağın önündeki küçük iskemleye oturmuştu, yüzü çok solgundu, gözlerini bir noktaya dikmişti. Frédéric bir gerileme hareketi yaptı. Arnoux, gelip imdadına yetiştiği için sevinçle, elinden kavradı onu.

– Ama, korkarım ki... dedi Frédéric.

Arnoux onun kulağına:

– Kalsanıza canım! diye fısıldadı.

Madam:

– Hoş görün, Mösyö Moreau! diye söze karıştı. Karı-koca arasında olur bazen böyle şeyler!

Arnoux, neşeli:

– İtilirler buna, dedi. Kadınların delice bazı hevesleri oluyor. Söz gelimi karım, hiç de kötü değildir. Hatta tersine! Ama gelin ki bir saattir bir sürü olayla bana takılıyor, benimle eğleniyor.

Sabrı taşan Madam Arnoux:

– Söyleyeceklerim doğru ama! diye karşılık verdi. Çünkü sen satın aldın ya şunu.

– Ben?

– Sen, ya! İran Mağazası'ndan!

"Kaşmir şal!" diye düşündü Frédéric.

Kendini suçlu buluyor, korkuyordu.

Madam Arnoux ekledi:

– Geçen ayın on dördünde, bir cumartesi günü.

– Olmadı işte. O gün ben Creil'deydim, görüyor musun işi?

– Hayır efendim, ayın on dördünde Bertinlerde yemekteydik.

Arnoux gözlerini bir tarih arar gibi havaya kaldırdı.

– On dördü mü dedin?

– Sarışın bir tezgâhtardan almıştın şalı.

– Nereden hatırlayayım şimdi ben tezgâhtarı!

– Ama adresi sen söyledin o yazdı: Laval Sokağı, No. 18.

Arnoux şaşırmıştı:

– Nereden biliyorsun?

Madam Arnoux omuzlarını silkti.

– Çok basit; kendi şalımı onartmak için oraya gitmiştim; satış şeflerinden biri bunun bir eşini Madam Arnoux'nun evine gönderdiklerini söyledi.

– Aynı sokakta başka bir Arnoux hanım varsa benim ne suçum var bunda?

– Evet ama, o sokakta başka bir Jacques Arnoux olamaz.

Bunun üzerine, Arnoux, suçsuzluğunu ileri sürerek birbirini tutmaz birtakım sözler etmeye başladı. Bir yanılma, bir rastlantı, başa gelen açıklanmaz şeylerden biriydi bu. Basit kuşkulara, belirsiz görünümlere bakarak insanlara hüküm giydirmemeliydi; bahtsız Lesurgques'i örnek gösterdi.[6]

– Kısacası, sen yanılıyorsun bu işte. Yemin ederim istersen.

– Yok, zahmet etme!

– Neden?

Madam Arnoux bir şey söylemeden onun yüzüne baktı; sonra elini uzatarak şöminenin üstündeki gümüş çekmeceyi aldı; kocaman bir fatura uzattı kocasına.

Arnoux kulaklarına kadar kızarmış, yüzünün allak bullak olan çizgileri kabarmıştı.

– Buna ne diyeceksin, peki?

– Fakat... diye usulca karşılık verdi, Arnoux. Neyi ispat eder bu?

– Ah! dedi Madam Arnoux, içinde alay ve acı bulunan değişik bir ses tonuyla, Ah!

Arnoux elindeki kâğıda bakıyor ve büyük bir meselenin çözümünü bulacakmış gibi gözlerini ayırmadan evirip çeviriyordu.

– Ha! Evet, evet hatırlıyorum, dedi sonra. Birisinin işiydi bu. Sizin de beklemeniz gerek, Frédéric.

Frédéric susuyordu:

– Şeyin havale ettiği bir işti canım... Oudry Baba'nın.

---

6 Bahtsız Lesurques: Direktuar zamanında yanlışlıkla hüküm giydirilip idam edilen Lyon postacısı.

– Kimin için?

– Metresi için!

Madam Arnoux ayakları üstünde dikelerek bağırdı:

– Sizin metresiniz için!

– Yemin ederim ki...

– Yine başlamayın! Her şeyi biliyorum ben!

– Vay efendim vay! Demek gözetleniyoruz!

Madam Arnoux, soğukça karşılık verdi:

– Kibarlığınıza dokundu bu galiba!

Arnoux şapkasını arayarak:

– İnsan bir kere öfkeye kapılmasın, mantıklı söz etmesi de imkânsız oluyor, dedi.

Sonra, derin derin içini çekti.

– Beni dinlerseniz sevgili dostum, sakın evlenmeyin, dedi Frédéric'e.

Ve biraz hava almak için dışarı çıktı.

O zaman büyük bir sessizlik oldu; apartmandaki her şey daha bir hareketsizmiş gibi gelmeye başladı. Karsel lambasının üstünde aydınlık bir çember, tavanı ağartırken, karanlık, üst üste yığılan kara örtüler gibi yayılıyordu köşelerde; saatin tiktakları ve ocaktaki ateşin çatırtıları bir arada duyulmaktaydı.

Madam Arnoux yine gelip şöminenin öbür köşesindeki koltuğa oturmuştu; titriyor ve dudaklarını ısırıyordu. Elleri kalkarak yüzüne kapandı, bir hıçkırık koptu; ağlıyordu.

Frédéric küçük iskemleye çöktü; hasta biriyle konuşurkenki gibi, okşayıcı bir sesle:

– Biliyorsunuz benim katılmadığımı, değil mi? dedi.

Madam Arnoux karşılık vermedi. Ve düşüncelerine yüksek sesle devam ederek:

– Tamamıyla serbest bırakıyorum kendisini! dedi. Yalana ihtiyaç duymamalıydı.

– Elbette, dedi Frédéric. Kuşkusuz, alışkanlıklarının bir sonucuydu bu; nereye varacağını düşünmemişti; belki daha ağır durumlarda...

– Daha ağırla ne kastediyorsunuz?

– Oo, hiç!

Frédéric bir boyun eğme gülümsemesiyle eğildi. Arnoux'nun, yine de, bazı erdemleri vardı; çocuklarına düşkündü.

– Aman! Çocukları mahvetmek için elinden geleni yapıyor.

Bu onun kolay tabiatından ileri geliyordu; çünkü, her şey bir yana, iyi bir adamdı Arnoux.

Madama Arnoux'yu en belirsiz özürlerle savunuyor, kadını sızlandırıp durmaktan hoşlanıyor, tat alıyordu. Üç alma duygusu ya da sevgi ihtiyacıyla kendisine sığınacaktı bu kadın. Ölçüsüz artan umudu aşkını kuvvetlendiriyordu.

Gözüne hiç bu kadar çekici, bu kadar eşsiz güzellikte görünmemişti daha önce. Zaman zaman göğsü bir solukta yükseliyor; sabit bakışları bir iç görüntüyle büyüyor ve ağzı, ruhunu sunmak istermişçesine aralık kalıyordu. Arada bir mendilini sımsıkı gözlerine bastırıyordu; Frédéric, gözyaşına batmış bu patiska parçasının yerinde olmayı ne kadar isterdi. Elinde olmadan, gözleri odanın girinti bölümündeki yatağa gidiyor ve onu başını yastığa koymuş şekilde hayal ediyordu. Öyle ki onu kolları arasına almamak için kendini zor tutuyordu. Yatışmış, durgunlaşmış olan Madam Arnoux gözlerini kapamıştı; genç adam daha da yaklaşıp üstüne eğildi onun; tutkuyla yüzüne bakmaya başladı. Holde botların çıkardığı bir ayak sesi duyuldu; öbürüydü bu. Oda kapısının kapatıldığını işittiler. Frédéric, bir işaretle, gitmesinin gerekip gerekmediğini sordu.

Aynı işaretle "Evet," dedi Madam Arnoux. Bu sessiz düşünce alışverişi karşılıklı bir onaylama, bir aldatma eyleminin başlangıcı gibiydi.

Yatmak üzere olan Arnoux redingotunu çıkarıyordu.

– Ee! Ne haber bizimkinden?

– Daha iyice! dedi Frédéric. Az sonra bir şeyciği kalmaz.

Ama Arnoux'nun keyfi yerinde değildi.

– Siz onu bilmezsiniz? Şu sıralar siniri üstünde. Ah! O tezgâhtar olacak sersem! İşte böyle, iyilik yap, kötülük bul! Keşke şu lanetli şalı Rosanette'e vermeseydim!

– Pişman olmanız için bir sebep yok. O şimdi size öyle minnettar ki!

– Yok canım?

Frédéric emindi bundan. Kanıt da şuydu: Rosanette, Oudry Baba'yı sepetlemiş bulunuyordu.

– Vah! Zavallı maralım.

Büyük bir coşku içine giren Arnoux onun evine koşup gitmek isteği duydu.

– Zahmet etmeyin! Ben oradan geliyorum. Hasta!

– Daha iyi ya işte!

Redingotunu yeniden sırtına geçirdi, şamdanını eline aldı. Frédéric yaptığı budalalıktan dolayı kendine lânetler yağdırdı; Arnoux'ya da yol yöntem gözetip bu akşam karısının yanında kalması gerektiğini söyledi. Onu yalnız bırakmamalıydı, çok kötü olurdu bu.

– Açıkçası, haksızlık etmiş olurdunuz? Orada telaş edecek bir şey yok! Yarın gidersiniz! Hadi, benim hatırım için burada kalın!

Arnoux elindeki şamdanı bir yere koydu; Frédéric'i kucaklayarak:

– Ne iyi arkadaşsınız siz! dedi.

III

Şimdi Frédéric için perişan bir hayat başlamıştı. Evin asalağı haline geldi.

Aileden birinin biraz başı mı ağrıdı, haber sormak için günde üç kere geliyor, piyano akortçusuna gidiyor, yapacak bin türlü iş buluyordu. Matmazel Marthe'ın somurtmalarına, kirli ellerini durmadan yüzüne süren küçük Eugène'in okşamalarına katlanıyordu, hoşnut bir şekilde. Karı-kocanın tek kelime konuşmadan karşı karşıya oturdukları, Arnoux'nun komik birtakım gözlemlerle Madam'ı kızdırdığı akşam yemeklerinde hazır bulunuyordu. Yemekten kalkınca Arnoux odada oğluyla oynuyor, mobilyaların arkasına saklanıyor ya da IV. Henry gibi

dört ayak üstüne gelerek onu sırtında taşıyordu. Sonunda o da çıkıp gidiyor ve karısı hemen tükenmez şikâyet konusuna getiriyordu sözü: Yani Arnoux'ya.

Onu üzen kocasının bu yakışık almaz hareketleri değildi. Ama gururu kırılmış görünüyor, bu nezaketsiz, değersiz, onursuz adama karşı beslediği tiksintiyi gizlemiyordu.

– Deli bu adam! diyordu.

Frédéric ustalıkla içini dökmeye itiyordu onu. Çok geçmeden bütün hayatını öğrendi.

Annesi babası Chartreslı orta halli insanlarmış. Bir gün Arnoux nehir kıyısında resim yaparken (o günlerde ressam olduğuna inanıyormuş), onu kiliseden çıkarken görmüş, evlenme teklifinde bulunmuş; varlıklı biri olduğundan tereddüt etmemişler. Zaten Arnoux iyice tutkunmuş kendisine.

– İnan olsun, hâlâ seviyor beni! Kendi ölçüleriyle tabii!

Evliliklerinin ilk aylarında İtalya yolculuğu yapmışlar.

İtalyan sanatının doğa görünümleri ve başyapıtları karşısında heyecanlanmakla birlikte, Arnoux yalnız şarap için dinler durur ve vakit geçirmek için İngiliz turistlerle piknikler düzenlermiş. İyi para getiren birkaç tablo satışı onu sanat yapıtları ticaretine itmiş. Sonra da, işte, aklını bir fayans fabrikasına takmış. Başka numaralar çevirmek istiyormuş ve gitgide bayağılaşarak kaba ve savruk alışkanlıklar kazanıyormuş. Onun bütün yaptıkları içinde en az tutulduğu bu kötü huylarıymış. Hiçbir düzelme eseri görülmüyormuş, bu yüzden Madam Arnoux'nun mutsuzluğu da onulur soydan değilmiş.

Frédéric kendi hayatında da bir eksiklik olduğunu söyledi.

Ama o henüz gençti. Ne vardı umutsuzluğa kapılacak? Madam Arnoux güzel öğütler verdi ona: "Çalışın! Evlenin!" O ise acı bir gülümsemeyle karşılık veriyordu bu öğütlere; çünkü kederinin asıl nedenini söyleyecek yerde, kendine kargışlı Antony süsü vererek düşüncesini tamamen bozmadan sanki daha da yüce bir neden varmış gibi gösteriyordu.

Bazı kimselerde istek büyüdükçe eyleme geçme olanağı da-

ha da azalır. Böyleleri kendilerine karşı güvensizlikleriyle paniğe kapılırlar, hoşa gitmemek korkusuyla dehşete düşerler; öte yandan, derin sevgiler kadınlar gibidir, keşfedilmekten korkarlar, hayatlarını gözleri öne eğik geçirirler.

Madam Arnoux'yu şimdi daha çok tanımasına rağmen (belki de bu yüzden), eskisinden daha da korkak olmuştu. Her sabah cesur davranacağına yeminler ediyordu. Ne var ki yenilmez bir utanç duygusu önlemekteydi bunu; onun hiçbir kadına benzememesi yüzünden genç adam uyarlık sağlayacağı hiçbir örnek bulamıyordu. Düşlerinin etkisi altında her türlü insani koşuluna yerleştirmişti bu kadını. Onun yanında kendini, makasından dökülen ipek kırpıntılarından daha az önemli görüyordu.

Sonra, geceleri, uyuşturucu maddeler, maymuncuklar gibi saçma, korkunç şeyler düşünüyordu. Her şey onun hor görürlüğünü uyandırmaktan daha kolay geliyordu genç adama.

Öte yandan, çocukların varlığı, iki hizmetçi, odaların düzenlenme biçimi aşılmaz engeller meydana getirmekteydi. Bunun için ona tek başına sahip olmaya, uzaklara gidip birlikte yalnız yaşamaya karar verdi; artık İspanya'da mı olur, İsviçre'de ya da Doğu'da mı olur, yeterince şirin bir kumsal, yeterince mavi bir göl düşünmeye başladı. Madamın daha sinirli olduğu günleri seçerek ona buradan çekip gitmeyi, bu işe bir çözüm yolu bulmayı öğütlüyor ve Arnoux'dan ayrılmasından başka çare göremediğini söylüyordu. Ne var ki çocuklarına olan düşkünlüğü yüzünden, Madam Arnoux hiçbir zaman böyle aşırı bir çözüm yoluna gidemezdi. Bu erdemlerini gören Frédéric'in ona saygısı arttı.

Öğle sonraları, bir gün önceki ziyaretinin anılarıyla ve bu akşam yapacağı ziyaretin özlemiyle dolu olarak geçmekteydi. Akşam yemeğini onlarda yemediği zamanlar, saat dokuzda gidip sokağın başında bekliyor ve Arnoux kapıyı vurup evden çıkar çıkmaz, bir solukta ikinci kata çıkıyor ve masum bir tavırla hizmetçiye soruyordu:

– Mösyö evde mi?

Sonra da onu bulamadığına şaşmış gibi bir tavır takınıyordu.

Arnoux çoğu zaman ansızın eve dönüyordu. Böyle durumlarda Frédéric'in, onunla, o sıralar Regimbart'ın dadandığı bir kahveye gitmesi gerekirdi.

Yurttaş, krallığa karşı yeni sızlanmalarla söze başlardı. Sonra birbirlerine dostça küfürler savurarak söyleşirlerdi; çünkü porselen yapımcısı, Regimbart'ı yüksek bir düşünür olarak görmekte, yeteneğini boşa harcamasına üzülmekte, tembelliği yüzünden ona takılıp durmaktaydı. Yurttaşa göre Arnoux, duygulu, hayalgücü zengin, ama ahlak yönünden fazlaca aksayan bir adamdı; bu yüzden ona en ufak bir hoşgörü göstermeden davranır, hatta evine yemeğe gitmek istemezdi; "protokolden tiksinirdi" çünkü.

Kimi zaman, tam ayrılacakları sırada Arnoux'nun acıkacağı tutardı. Bir omlet ya da patates tava yemesi gerekirdi. Ama bu yiyecekler o saatte kahvede olmadığından dışarıdan getirtilirdi. Beklerlerdi. Regimbart gitmez ve kendisine sunulan yiyeceği homurdanarak kabul ederdi sonunda.

Hüzünlü bir adamdı Regimbart; önünde yarılanmış bir kadeh, saatlerce otururdu. Kaderin cilvesi hiçbir şeyi kendi istegi yönünde gerçekleştirmeyince merak hastalığına tutulmuştu, gazete bile okumak istemezdi, konuşma arasında İngiltere'nin adı bile geçse öfkeden böğürür olmuştu. Bir keresinde kötü servis yapan bir garsondan söz ederken:

– Yabancılardan gördüğümüz hareketler yetmezmiş gibi! diye bağırmıştı.

Bu bunalımlar dışında sessizce oturur, "bütün dükkânı havaya uçuracak amansız bir darbe" düşünürdü.

O böyle düşünceler içine gömüldüğü zamanlar, Arnoux, baygın bir bakış ve monoton bir sesle kahramanı hep kendi olduğu birtakım inanılmaz hikâyeler anlatırdı; Frédéric ise (birtakım benzerlikler bulduğundan olacak) bunlarda kendisi açısından ilginç yönler bulurdu. Bu zaafından ötürü kendini suçluyor, tersine bu adamdan tiksinmesi gerektiğini düşünüyordu.

Arnoux, Frédéric'in önünde karısının huylarından, inatçılığından, haksız isteklerinden yakınıp dururdu. Eskiden böyle değilmiş.

– Ben sizin yerinizde olsam, derdi Frédéric, onun geçimini sağlar ve tek başıma yaşardım.

Arnoux bir karşılık vermezdi buna; az sonra da karısını övmeye başlardı. İyi, bağlı, zeki, erdemli bir kadındı; sonra, hanlarda hazinelere sahip olduklarını ağızdan kaçıran yolcuların düşüncesizliği içinde, sözü onun kadınsı taraflarına getiriyor, vücudunun güzelliğini anlata anlata bitiremiyordu.

Bir felaket Arnoux'nun dengesini bozdu.

Bir kaolen ortaklığına denetçi üye olarak girmişti. Ancak, kendine söylenen her şeye inandığı için, gerçeğe uymayan birtakım raporları ve hileli bir şekilde düzenlenmiş envanterleri incelemek gereğini duymadan onaylamıştı. Ortaklık batmış ve hukuken sorumlu olan Arnoux, öbür yöneticilerle birlikte, sebep olunan zararı tazmine mahkûm edilmişti; bu da ağırlaştırıcı nedenlerle ona yılda otuz bin franklık bir kayba mâl olmuştu.

Bunu gazeteden öğrenen Frédéric hemen Paradis Sokağı'na koştu.

Kendisini Madam'ın odasına aldılar. Kahvaltı zamanıydı. Ocağın yanındaki küçük masanın üstü büyük sütlü kahve fincanlarıyla doluydu. Halının üstünde terlikler sürünüyordu; elbiseler koltukların üstüne atılmıştı. Ayağında don, sırtında örgü bir ceketle dolaşan Arnoux'nun gözleri kızarmıştı, saçları darmadağındı; kabakulağa tutulmuş olan küçük Eugène bir yandan reçelli ekmeğini kemirirken bir yandan ağlıyordu; Madam Arnoux, her zamankinden biraz daha solgun, üçüne hizmet ediyordu.

– Ee! Olanları biliyorsunuz! dedi Arnoux derinden iç geçirerek.

Frédéric'in sevecen bir hareket yapması üstüne ekledi:

– Görüyorsun! Başkalarına güvenimin kurbanı oldum!

Sustu sonra; çok üzgündü, canı kahvaltı etmek istemedi. Karısı omuzlarını silkerek gözlerini kaldırdı. Arnoux, elini alnında gezdirdi.

– Ne olursa olsun, suçlu değilim ben bu işte. Yerilecek bir taraf bulmuyorum kendimde. Başa gelen bi felâket bu. Nasıl olsa sıyrılacağız! Vallahi, umurumda değil.

Ve karısının üstelemelerine dayanamayarak bir börek yedi.

Akşam yemeğini Maison d'Or'da özel bir odada karısıyla baş başa yemek istedi. Madam Arnoux bu içten davranıştan bir şey anlamamıştı, hatta kendisine hafif kadın işlemi yapılmasına kızdı; oysa Arnoux için bir sevgi kanıtıydı bu. Sonra, canı sıkıldığından, biraz içi açılsın diye Mareşal'in evine gitti.

İyi bir adam olduğu için o güne kadar çok şeyine göz yumulmuştu. Ama bu dava onu da kötü şöhretli insanlar arasına soktu. Herkes evinden ayağını kesti.

Frédéric ise, bunu bir onur sorunu haline getirerek, evlerine eskisinden daha sık girip çıkmaya başladı. Italiens'de bir loca kiralayarak onları her hafta tiyatroya götürdü. Bununla birlikte onlar ilişkilerinin, karşılıklı ayrıcalıklardan bakılan ve hayatı çekilmez kılan bir döneminde bulunuyorlardı. Madam Arnoux patlamamak için kendini zor tutuyordu; Arnoux kederler içindeydi; bu iki mutsuz yaratığın durumu Frédéric'i de üzüyordu.

Madam Arnoux, güvenini kazanan delikanlıyı kocasının işleri hakkında bilgi edinmekle görevlendirdi. Ama o, dostunun karısına o türlü duygular besleyerek akşam yemeklerine gelmekten utanıyor, acı duyuyordu. Yine de onu avutmak zorunda olduğunu, ona yararlı olacağı bir fırsat çıkabileceğini bahane ederek eve gelmeye devam ediyordu.

Balodan sekiz gün sonra Mösyö Dambreuse'ü ziyaret etti. Maliyeci, kendi maden kömürü ortaklığından yirmi hisse verdi Frédéric'e; genç adam bir daha uğramadı oraya. Deslauriers üst üste mektuplar yazmıştı; karşılık vermedi bunlara. Pellerin yaptığı portreyi gelip görmesini istemişti; her seferinde savdı. Bununla birlikte kendisini Rosanette'le tanıştırması için kapı aşındıran Cisy'nin üstelemelerine dayanamadı.

Rosanette çok iyi karşıladı onu, ama her zamanki gibi de boynuna sarılmadı, arkadaşı hafif meşrep bir kadının evine kabul edildiğine, özellikle de bir aktörle konuştuğuna pek memnun oldu; Delmar da oradaydı çünkü.

XIV. Louis'ye öğütler veren ve 1789 devrimini önceden bildiren bir köylü rolünü oynadığı bir dramda öylesine belirmişti ki artık sürekli olarak kendisine o tür roller verilmekteydi; şimdiki çalışması da bütün ülkelerin krallarıyla alay etmekten ibaretti. Bir İngiliz biracısı kılığına girip Charles I.'e verip veriştiriyor, Salamancalı bir öğrenci olup Philippe II.'yi lanetliyor ya da duygusal baba tavırları takınıp Pompadour'u suçluyordu. En güzeli de bu sonuncusuydu! Yumurcaklar onu görebilmek için kulisin kapısında bekleşiyorlardı; perde arkasında satılan biyografisi onu yaşlı annesine özenler gösteren, İncil'i elinden düşürmeyen yoksullara yardım elini uzatan, kısacası Saint Vincent de Paul renkleriyle Brutus ve Mirabeau karışımı bir insan olarak gösteriyordu. Herkes "Bizim Delmar" diyordu kendisinden söz ederken. Bir görevi vardı dünyada. Bir Mesih haline gelmişti.

Bütün bunlar Rosanette'i büyülemişti; zaten paragöz bir kadın değildi; hiçbir şeyi önemsememiş. Oudry Baba'yı sepetlemişti.

Rosanette'i tanıyan Arnoux da bu özelliğinden yararlanarak bir süre onu az bir gidere patlayacak şekilde besledi. İhtiyar adam sahneye çıkınca, üçü de açıkça konuşmamak ihtiyatını gösterdi. Sonra, yalnız kendisiyle olmak için Rosanette'in öbürüne yol vereceğini düşünerek ödeneğini artırmıştı. Ne var ki Rosanette'in isteklerinin ardı arkası gelmemeye başladı; fazla gider gerektirmeyen bir hayat sürdüğü için akıl erdirilecek şey değildi bu; eski borçlarını temizlemek istediğini söyleyerek o kaşmir şalı bile satmıştı. Arnoux verdikçe o hemen çarçur ediyor ve onu insafsız bir şekilde yoluyordu. Faturalar, pullu kâğıtlar da yağmaya başlamıştı eve. Frédéric yakında bunalımın gelip bastıracağını seziyordu.

Bir gün Madam Arnoux'yu görmeye gitti. Madam çıkmış. Mösyö aşağıda mağazada çalışıyormuş.

Gerçekten de Arnoux Çin işi vazolarının arasında taşralı yeni evli bir burjuva çifti tavlamaya çalışıyordu. Çanağa biçim nasıl verilir, çatlaklar, sırlı çatlaklar, soğutma nasıl olur, anlatıp duruyordu. Öbürleri ise, bu konudaki bilgisizlikleri belli olmasın diye onu hep onaylıyor ve satın alıyorlardı. Müşteriler dışarı çıkınca, sabahleyin karısıyla arasında ufak bir dalaş çık-

tığını anlattı. Giderler hakkındaki itirazlarını önlemek için Mareşal'in artık metresi olmadığını söyledi.

– Hatta onun senin metresin olduğunu söyledim, diye ekledi.

Frédéric öfkelendi; ama bir şey derse ona ihanet etmiş olacaktı; kekeledi:

– Ah! haksızlık etmişsiniz, büyük bir haksızlık bu!

– Ne var bunda? dedi Arnoux. Bir kadının âşığı olmak onursuzluk mu? İşte ben öyleyim, söz gelimi! Benim yerimde olmak hoşunuza gitmez mi?

Rosanette bir şey mi söylemişti? Bir ima mıydı bu? Frédéric hemen karşılık verdi:

– Yok canım! Katiyen! Tersine!

– Eee, öyleyse?

– Evet, doğru! Bir şey yok bunda!

Arnoux hemen yetiştirdi:

– Niçin artık oraya gelmiyorsunuz?

Frédéric gelmeye söz verdi.

– Ha! Az kalsın unutuyordum! Karıma Rosanette hakkında bir iki şey söyleseniz iyi olacak... Canım, işte siz bulursunuz... Sizin Rosanette'in âşığı olduğunuza inandıracak bir şeyler... Bunu benim için yapmanızı istesem?..

Genç adamın karşılığı her anlama çekilebilecek bir gülümsemeden ibaret oldu. Bu iftira mahvetmişti onu. O akşam Madam Arnoux'ya gitti. Arnoux'nun ileri sürdüğünün asılsız olduğuna yemin etti.

– Sahi mi?

Frédéric samimi görünüyordu; Madam Arnoux derinden bir iç çektikten sonra güzel bir gülümsemeyle "Size inanıyorum," dedi. Sonra başını önüne eğdi, yüzüne bakmadan ekledi:

Zaten kimsenin sizin üstünüzde hakkı olamaz.

Demek bir şey sezmemişti. Sadık kalacak kadar kendisini sevebileceğini düşünmediğinden, hor görüyordu onu. Frédéric, öbür kadını elde etmek için yaptığı girişimleri unutarak gösterilen hoşgörüyü aşağılayıcı bir tavır sayıyordu.

Sonra Madam Arnoux, ne olup bittiğini görmek için ara sıra "bu kadının evine" gitmesini rica etti.

O sırada Arnoux geldi, beş dakika sonra da onu Rosanette'in evine götürmek istedi.

Durumun göz yumulur tarafı kalmamaya başlıyordu.

Avukatının ertesi gün kendisine on beş bin frank göndereceğini bildiren mektubuyla biraz ferahladı; Deslauriers'ye gösterdiği ilgisizliği unutturmak için, bu güzel haberi ona yetiştirmeye gitti.

Avukat, Trois-Maries Sokağı'nda, avluya bakan bir beşinci katta oturuyordu. Küçük, tabanı tuğla döşeli ve gri duvar kâğıtlı, soğuk çalışma odasının tek süsü, aynanın yanında abanoz çerçeve içinde duran doktora ödülü altın madalyaydı. Maundan bir kitaplığın içinde duran cemakânın arkasında yüz cilt kadar kitap vardı. Deri kaplı yazı masası odanın ortasını kaplıyordu; köşelere dört eski yeşil koltuk konmuştu; içinde kapının çıngırağı çalar çalmaz tutuşturulmaya hazır bir çalı demeti bulunan şöminede alev alev yongalar yanıyordu.

Müşteri kabul saatiydi; avukat beyaz bir kravat takmıştı.

On beş bin frangın geleceği haberi (artık umudunu kestiğinden olacak) mayışarak güldürdü onu.

– Çok güzel, aslanım, ha yaşayasın! Pek güzel!

Ocağa odun attı; yine geçip yerine oturdu ve sözü hemen gazeteye getirdi. Yapılacak ilk iş Hussonnet'yi aradan çıkarmaktı.

– Bu salak herif sinirime dokunuyor. Gazetenin siyasal görüşüne gelince, en sağlamı, en güçlüsü hiçbir görüşe bağlanmamaktır, diyorum.

Frédéric şaşmış göründü.

– Elbet, siyasete bilimsel olarak eğilmenin zamanı da gelecek.

Rousseau ve edebiyatçılar katolikleri memnun etmek için siyasaya insanseverliği, şiiri ve başka palavraları soktukları zaman, 18. yüzyılın eskileri bir girişim yapmışlardı; doğal bir ittifak var bunda, çünkü çağımız reformcularının hepsi de, (ispat edebilirim bunu sana), vahye inanıyor. Ama Polonya için kili-

selerde ilahiler okutuyorsanız; Dominiklerin bir cellat olan tanrısı yerine romantiklerin bir dokumacı olan Tanrı'sını koyuyorsanız; nihayet, mutlak kavramınız atalarınızınkinden daha geniş değilse, krallık sizin cumhuriyetçi biçimlerinizin arasından sızacak ve kızıl başlığınız bir papaz külahından başka şey olmayacaktır! Şu farkla ki, işkencenin yerini hücrede çürütme, dine saldırmanın yerini, kutsal şeyleri aşağılama; Kutsal İttifak'ın yerini Avrupa Birliği alacaktır. On dördüncü Louis dökün-tüleri, Voltaire yıkıntılarıyla, üstüne vurulmuş, krallık badanasıyla, İngiliz Anayasası'ndan alınmış parçalarla yapılıp, herkesin hayran olduğu bu güzel düzende belediye meclisleri belediye başkanını, il genel meclisleri valilerini, meclisler kralı, basın iktidarı, hükümet ise herkesi rahatsız edip duracaktır. Ama bayağı ve zorba bir espriyle hazırlanmış Medeni Kanun'un karşısında coşkunluk duyan iyi insanlar da var tabii; çünkü yasa koyucu, gelenekleri düzenlemekten ibaret olan görevini yerine getireceği yerde, bir Likürg gibi topluma kalıp vermeye kalkışmıştır! Yasa, vasiyetnamesini yazmak isteyen aile babasına niçin güçlükler çıkarıyor? Gayrimenkullerin cebri satışını niçin önlüyor? Aslında bir suç olmadığı halde, serseriliği niçin bir suçmuş gibi cezalandırıyor? Ve say sayabildiğin kadar, daha bir sürü örnek! Hepsini biliyorum! Hatta, *Adalet Fikrinin Tarihi* adlı küçük bir roman da yazacağım, esaslı bir şey olacak. Amma da boğazım kurumuş yahu! Senin?

Pencereden sarktı, kapıcıya bağırarak meyhaneden içecek bir şeyler getirmesini söyledi.

– Kısacası, üç parti görüyorum ortada. Yok, üç grup: Hiçbiri beni ilgilendirmiyor bunların: Malı mülkü olanlar, hiçbir şeyi olmayanlar, mal sahibi olmak için çalışanlar. Ama hepsi de Otoriteyi ahmakça putlaştırma düşüncesinde birleşiyor. Bir iki örnek vereyim: Mably, filozofların kendi öğretilerini yayımlamalarına engel olunmasını öğütler; geometri bilgini Mösyö Wronski, sansürü kendi özel deyimleriyle "spekülatif kendindenliğin eleştirel baskısı" olarak tanımlar; Baba Enfantin, "İtalya'yı tutup kavramak için Alplerin üstünden güçlü bir kol uzattıklarından dolayı" Habsburgları kutsar; Pierre Le-

roux bir hatibi zorla dinlememizi ister, Louis Blanc ise yönetilmeye son derece tutkun olan bu halk için bir Devlet dini düşünmeye eğilimlidir. Ancak dayandıkları sonsuz ilkelere rağmen bu hükümetlerin hiçbiri meşru değildir. Şundan ki, *ilke* kavramı *kaynak* kavramına bağlandığı için her zaman bir devrime, bir şiddet eylemine, geçici bir olaya dayanmalıdır. Bizimkinin ilkesi parlamento biçimi içinde ulusal egemenliktir; oysa bizim parlamento buna uymaz. İyi ama nasıl oluyor da halk egemenliği kralların tanrısal egemenliğinden daha kutsal oluyor? Bunların ikisi de varsayımdır! Metafizikten usandık, artık hayalet görmek de istemiyoruz! Sokakları süpürmek için dogmaları gerekli değil! Benim toplumu yıktığımı söyleyecekler! Diyelim ki öyle! Kötülük nerede? Senin toplum pek mi düzgün?

Frédéric de bir sürü kanıtla ona karşılık verebilirdi. Ama onu Sénécal'in kuramlarından uzaklaşmış görünce, çok hoşgörülü davrandı. Sadece, böyle bir sistemin genel bir nefret uyandırabileceğini söylemekle yetindi.

– Tersine, her partiye komşusundan nefret etme olanağı tanıyacağımız için hepsi de bizi destekleyecektir. Sen bile bu işe girecek ve bize birtakım yüce eleştiriler yazacaksın!

Bütün peşin düşüncelere, Akademi'ye, Ecole Normale'e, Comédie Française'e, kurumlaşmış görünen herşeye saldırmak gerekiyordu. Dergilerine bir doktrin bütünlüğünü böylelikle sağlayabilirlerdi. Dergi şöyle sağlamca bir oturduktan sonra da günlük gazete haline getirirlerdi; ondan sonra da kişileri dile dolayacaklardı.

– Bak göreceksin, herkes nasıl saygılı olacak karşımızda!

Deslauriers eski düşlerine girmişti: Yazı işleri yönetmenliği, yani başkalarına buyruklar vermenin, yazılar üstünde oynamanın, yazı istemenin, yazı geri çevirmenin anlatılmaz zevki. Gözleri gözlüklerinin altında parlıyor, coşuyor, kurulu bir makine gibi art arda kadehler yuvarlıyordu.

– Haftada bir kere yemek vermen gerekecek. Şart bu! Hatta gelirinin yarısına patlasa da! Herkes gelmek isteyecek; başkaları için bir çevre, bir toplantı yeri anlamını taşıyacak bu ye-

mekler; senin içinse bir araç olacak ve göreceksin, kamuoyunu edebiyat ve siyasa uçlarından bir kere tuttuk mu, altı aya varmayacak, Paris'te en yüksek yeri alacağız.

Frédéric onu dinlerken, uzun süre bir odada kaldıktan sonra açık havaya çıkarılan bir adam gibi, bir gençleşme duygusu içine giriyordu. Bu coşkunun içine o da girmişti.

– Evet, haklısın. Tembelin, ahmağın biri olup çıktım ben!

Deslauriers bağırdı:

– Hele şükür! Eski Frédéric'ime kavuştum!

Ve yumruğunu onun çenesinin altına dayayarak:

– Ah! dedi, ne acılar çektirdin bana! Ama boş ver! Yine de severim seni!

Ayaktaydılar, bakışıyorlardı, neredeyse kucaklaşacaklardı.

Kapı aralığında bir kadın başlığı göründü.

– Hayrola? dedi Deslauriers.

Matmazel Clémence'di bu, metresi.

Evinin önünden geçerken uğrayıp onu görmekten kendisini alamamış; birlikte bir şeyler yemek için pastalar getirmiş, masanın üstüne koydu bunları.

– Kâğıtlarıma dikkat et! dedi avukat sert bir sesle. Sonra üç oluyor söylüyorum sana, iş zamanında buraya gelme diye.

Kız onu öpmek istedi.

– Yeter be! İstemiyorum! Çek arabanı!

Kızı itmeye başladı, beriki boşalıverdi birden.

– Canımı sıkıyorsun ama!

– Seviyorum, ne yapayım!

– Sevilmeyi değil bana yardım edilmesini istiyorum!

Bu çok sert çıkış Matmazel Clémence'in gözyaşlarını durdurdu. Pencerenin önünde dikildi, alnını cama dayayarak öyece kaldı.

Bu tavrı ve bir şey söylememesi Deslauriers'yi öfkelendirdi.

– Ağlaman dinince arabanı çağırtırsın, olmaz mı?

Matmazel Clémence sıçrayarak döndü:

– Yani kovuyorsun beni?

– Evet, kovuyorum!

Herhalde son bir ricada bulunmak için, iri mavi gözlerini

ona dikti, sonra şalının iki ucunu birbirine kavuşturdu, bir an daha bekledi ve çıkıp gitti.

– Çağırmalıydın onu! dedi Frédéric.

– Bırak Allah aşkına!

Deslauriers, dışarı çıkacakmış gibi, tuvalet odası işini gören mutfağa geçti döşemenin üstünde bir çift bot ve yoksul bir öğle yemeğinin artıkları vardı, yerde katlanmış bir şilte ile bir yorgan duruyordu.

– Şu gördüğün şeyler de gösteriyor ki öyle s k sık buraya markizleri falan getirdiğim yok. Onlardan da başkalarından da pekâlâ vazgeçebiliyor insan. Vaktinizi almaktan başka işe yaramıyorlar. Oysa vakit de bir çeşit para demek. O kadar zengin bir adam değilim ben. Sonra, ne ahmak şeyler ne budala şeyler bunlar yahu! Bir kadınla oturup konuşmaya tahammül edebilir misin sen?

Pont-Neuf'ün köşesinde ayrıldılar.

– Eh! Mesele tamam! Yarın alır almaz parayı getireceksin.

– Tamam! dedi Frédéric.

Ertesi gün uyandığında posta ile gönderilen on beş bin franklık bir banka havale kâğıdı aldı.

Bu kâğıt parçası iri iri on beş para torbası demekti; bunlarla neler yapabileceğini düşündü: Bir kere yakında satmak zorunda olduğu arabasını daha üç yıl elde tutabilirdi; ya da Voltaire rıhtımında gördüğü altın gümüş kakmalı iki güzel silahı alabilirdi; sonra, daha bir sürü şey alabilirdi: Resimler, kitaplar, demet demet çiçekler, Madam Arnoux'ya armağanlar. Bunca parayı bu gazete işine yatırarak çarçur etmektense bütün bunlara harcamak çok daha iyi değil miydi? Deslauriers'yi kendini beğenmişin biri gibi görüyordu, onun dünkü duygusuzluğu soğutmuştu genç adamı; Frédéric kendini tam bu üzüntülere kaptırdığı sırada Arnoux'nun içeri girdiğini görerek çok şaşırdı: Adam bitmiş tükenmiş bir kimse gibi gelmiş ve yatağının kenarına çökmüştü.

– Hayrola?

– Mahvoldum!

Vannerey adlı birinden ödünç aldığı on sekiz bin frangı bugün Saint-Anne Sokağı'ndaki avukat Beauminet'nin yazıhanesine götürüp ödemesi gerekiyormuş.

– Açıklanır soydan bir felâket değil bu! Oysa karşılık olarak bir ipotek de vermiştim kendisine. Böyle olduğu halde bugün öğleden sonra para ödenmemiş olursa bir ödeme emri çıkarmakla tehdit ediyor beni.

– Eee! Peki sonra?

– Sonrası çok basit! Evime haciz koyacak. İlk satış ilanı duvara yapıştırıldı mı ben bittim demektir. Ah, şu lanet parayı bana borç verecek birini bulsam, Vanneroy'un yerine o geçecek, ben de kurtulacağım. Sizde bu kadar para var mı acaba?

Havale kâğıdı yatağın yanındaki komidinin üstünde bir kitabın yanında duruyordu. Frédéric kitabı kaldırıp havale kâğıdının üstüne koyarken:

– Vallahi, hiç param yok, sevgili dostum, dedi.

Ama Arnoux'ya hayır dediği için dertlenmişti.

– Nasıl olur, size bu parayı ödeyecek birini bulamıyorsunuz demek?

– Kimseyi bulamıyorum. Hem düşünün ki sekiz gün içinde elime para geçecek. Ay sonuna kadar da belki elli bin frank kadar alacağımı toplamış olurum.

– Alacaklı olduğunuz kimselerden borçlarını vadesinden biraz önce ödemelerini rica edemez misiniz?

– Tam buldunuz!

– Ama elinizde bazı garanti belgeleri, bonolar vardır herhalde?

– Hiçbir şey yok!

– Peki ne yapacaksınız şimdi? dedi Frédéric.

– Ben de onu soruyorum kendime, diye karşılık verdi Arnoux.

Sustu, bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu odada.

– Vallahi kendimi düşündüğümden değil bu; aklım fikrim çocuklarımda, zavallı karıcığımda.

Sonra, kelimeleri ayrık ayrık söyleyerek ekledi:

– Hem... Gücümü kuvvetimi toplarım nasıl olsa... Varımı yoğumu bir araya getirip... Para kazanmaya gideceğim... Bakalım neresi olur.

Frédéric:

– İmkânsız bunu yapmanız! diye bağırdı.

– Bütün bu olanlardan sonra hâlâ Paris'te oturacağımı mı sanıyorsunuz?

Uzun bir sessizlik oldu.

Frédéric konuşmaya başladı:

– Bu parayı ne zaman geri vereceksiniz?

Parası olduğu için sormuyordu, parası yoktu; ama dostlarını yoklamaya, bazı olanakları denemeye engel değildi bu. Çıngırağı çalarak uşağını çağırdı, giyinecekti. Arnoux teşekkür edip duruyordu.

– Size on sekiz bin frank lazım değil mi?

– Evet ama, on altı bin de olsa idare ederiz. Çünkü, Vanneroy yarına kadar müsaade ederse gümüş takımlarını satarım, su içinde iki bin beş yüz, üç bin frank eder; sonra, yine söyleyeyim, ödünç verecek kimseye, paranın sekiz gün içinde, hatta belki beş altı gün içinde ödeneceğini belirtebilir, yemin edebilirsiniz. Zaten ipotek karşılığı da var. Hiçbir tehlike yok, anlıyorsunuz ya!

Frédéric anladığını ve şimdi hemen çıkacağını söyleyerek yüreğine su serpti onun.

Deslauriers'ye lanetler yağdırarak evde kaldı, çünkü bir cevap bekliyordu o; öte yandan Arnoux'ya yardım etmesi de söz konusuydu şimdi.

"Acaba Mösyö Dambreuse'e mi başvursam? Ama ne gibi bir neden göstererek para isteyebilirim ondan? Verdiği kömür hisse senetlerine karşı asıl benim Mösyö Dambreuse'e para vermem gerekmez mi? Aman, kendisi de hisse senetleri de batsın! Hiçbir şey borçlu değilim ona."

Frédéric, sanki Mösyö Dambreuse'e bir hizmette bulunmayı reddetmiş gibi, bağımsızlığından ötürü kendini alkışladı.

Ne yapalım! diye düşündü sonra da, burada bir kayda uğramış oluyorum. Çünkü bu on beş bin frankla belki yüz bin

frank kazanabilirdim. Borsada böyle şeyler olur ara sıra. Mösyö Dambreuse'ü aradan çıkarınca özgür olmuyor muyum? Deslauriers de beklesin dursun... Ama yok yok, iyi bir şey değil bu.

Saate baktı.

– Aceleye lüzum yok. Banka saat beşe kadar açık nasıl olsa.

Saat dört buçukta parayı eline alınca da:

"Şimdi gitmenin gereği yok, diye düşündü. Gitsem de bulamam zaten. Gece giderim." Böylece eski kararına dönmüş oluyordu; çünkü, kişioğlunun ruhunda eski safsatalardan kalmış bir şeyler vardır; kötü bir içki gibi tatlarını sürdürürler orada.

Bulvarlarda dolaştı, akşam yemeğini bir lokantada yalnız başına yedi. Sonra, vakit geçirmek için Vaudeville Tiyatrosu'na girerek oyunun bir perdesini seyretti. Ne var ki cebindeki banknotlar, sanki bir yerden çalmış gibi, kendisini rahatsız ediyordu. Hani bunları kaybetse hiç üzülmeyecekti.

Evine dönünce bir mektup buldu; şöyle yazıyordu:

"Yeni bir şey var mı?

Sevgili dostunuz, karım da benim gibi umutla vb...

"Dostunuz"

Ve bir paraf.

"Karısı! Benden ricada bulunuyor!"

Tam o sırada Arnoux göründü, acele gerekli parayı bulup bulamadığını öğrenmek için gelmiş.

– Buyurun parayı! dedi Frédéric.

Yirmi dört saat sonra da Deslauriers'ye:

– Hiçbir şey gelmedi, diyordu.

Deslauriers üç gün üst üste uğradı. Avukatına yazması için sıkıştırıyordu onu. Hatta Havre'a gitmeyi teklif etti.

– Olmaz! Gereği yok bunun! Ben kendim giderim!

Hafta sonunda Frédéric çekine çekine Arnoux'dan on beş bin frangını istedi.

Arnoux ertesi güne, sonra da daha ertesi güne attı. Frédéric, Deslauriers kendisini evde yakalar korkusuyla karanlık çöker çökmez kendini sokağa atıyordu.

Bir akşam Madeleine'in köşesinde birine çarptı. Oydu bu.

– Para için gidiyorum! dedi.

Deslauriers Poissonière dış mahallesinde bir evin kapısına kadar onunla birlikte gitti.

– Bekle beni!

Deslauriers bekledi. Kırk üç dakika sonra Frédéric, Arnoux ile birlikte çıktı, ona biraz daha sabretmesini söyledi. Porselen yapımcısı ve arkadaşı kolkola Hauteville Sokağı'nı yürüdüler, Chabrol Sokağı'na saptılar.

Gece karanlıktı, ılık bir rüzgâr esiyordu çarpa çarpa. Arnoux ağır ağır yürüyor, bir yandan da Galeriers du Commerce'den, Saint-Denis Bulvarı'nda Châtelet'ye uzanan üstü kapalı bir dizi pasajdan söz ediyordu; büyük bir girişimdi bu, kendisi de katılmak isterdi; zaman zaman dükkânların camlarından işçi kızların yüzlerini görmek için duruyor, sonra yine konuşmaya devam ediyordu.

Frédéric arkasında Deslauriers'nin ayak seslerini duyuyordu, birer çıkışma gibi, vicdanına inip inip duran darbeler gibi. Ama büyük bir utanç içinde ve sonuçsuz kalacağı korkusuyla bir türlü isteyeceği şeyi istemek cesaretini gösteremiyordu. Deslauriers yaklaşmaktaydı. Sonunda kararını verdi.

Arnoux çok rahat bir sesle alacaklarını henüz toplayamadığını, bu bakımdan on beş bin frangı bugünlerde ödeyemeyeceğini söyledi.

Bu sırada Deslauriers Frédéric'e yanaştı, onu bir kenara çekti.

– Doğru söyle! Para yanında mı değil mi?

– Yok! dedi Frédéric. Kaybettim.

– Demek öyle! Nasıl kaybettin?

– Oyun oynadım!

Deslauriers bir kelime bile söylemedi, eğilerek selam verdi ve uzaklaştı. Arnoux o ara fırsattan yararlanarak bir tütüncü dükkânından bir yaprak sigarası yakmıştı. Frédéric'in yanına geldi, bu gencin kim olduğunu sordu.

– Hiç! dedi Frédéric. Bir dost!

Birkaç dakika sonra, Rosanette'in kapısının önünde:

– Gelsenize siz de! dedi Arnoux. Sizi görünce sevinecek. Bugünlerde amma da yabani oldunuz?

Karşıdaki bir sokak lambasının ışığı yüzüne düşüyordu; beyaz dişlerinin arasındaki yaprak sigarasıyla, kayıtsız haliyle çekilmez bir şeyler vardı bu adamda.

– Haa! Aklıma gelmişken söyleyeyim, benim avukatım şu ipotek işi için bu sabah sizinkine gitti. Karım hatırlattıydı bunu bana.

Frédéric:

– Kafalı kadın! dedi mekanik bir şekilde.

– Öyledir!

Ve Arnoux karısını övmeye başladı. Zekâda, açık yüreklilikte, tutumlu davranmakta üstüne olmayan bir kadındı. Sonra gözlerini döndüre döndüre, alçak bir sesle:

– Kadın vücudu olarak da üstüne yoktur! diye ekledi.

– Allah'a ısmarladık! dedi Frédéric.

Arnoux bir hareket yaptı:

– Ne oldu yahu? Niye?

Genç adamın yüzündeki öfkeye şaşmış, elini ona yarım uzatmış bir halde onu inceliyordu.

Frédéric soğuk bir tavırla:

– Allah'a ısmarladık! dedi.

Arnoux'ya karşı içinde büyük bir öfke, kırılmış, üzgün, ve ne onun ne de karısının yüzünü bir daha görmeyeceğini yeminler ederek, yuvarlanan bir taş gibi, Bréda Sokağı'na indi. O karıkocanın birbirinden kopmasını beklerken Arnoux karısının saçının telinin ucundan ruhunun derinliklerine kadar büsbütün sevmeye başlamıştı işte. Bu adamın bayalığı çileden çıkarıyordu Frédéric'i. Demek her şeye bu herif sahipti. Onu o ayağı karıncalı kadının evinin eşiğinde olarak düşünüyordu ve bir şey yapamamanın öfkesine bir de ilişkinin kesilmesinin yarattığı acı ekleniyordu. Öte yandan, Arnoux'nun, parasına karşılık garantiler gösterirken takındığı namusluluk da aşağılamıştı kendisini; gırtlağını sıkmak isterdi bu herifin ve vicdanında, dostuna karşı gösterdiği o alçaklık duygusu bir sis gibi duruyordu kederinin üstünde. Boğazında hıçkırıklar düğümleniyordu.

Deslauriers öfkeden bağıra bağıra küfürler savurarak Martyrs Sokağı'nı inmişti; çünkü, devrilen bir dikilitaş gibi, tasarısı şimdi gözüne son derece yüksek görünüyordu. Malı çalınmış, büyük bir zarara uğramış biri olarak düşünüyordu kendini. Frédéric'e karşı beslediği dostluk duygusu ölmüştü ve bundan sevinç duyuyordu; bir ödeşmeydi bu! Zenginlere karşı bir kinle doldu. Sénécal'in fikirlerine doğru yöneldi, bu fikirler için çalışmaya karar verdi.

Arnoux ise bu sırada ocağın yanındaki bir koltuğa rahatça yerleşmiş, Mareşal'i dizine oturtmuş, kokusunu içine sindire sindire çayını yudumluyordu.

Frédéric bir daha onları görmeye gitmedi; o belalı tutkusunu unutmak için de aklına ilk gelen konuyu benimseyerek bir *Rönesans Tarihi* yazmaya karar verdi. Hümanistleri, filozofları ve şairleri masanın üstüne gelişigüzel yığdı; Marc-Antoine'ın gravürlerini görmek için Estamp Müzesi'ne gidiyor, Makyavel'i anlamaya çalışıyordu. Çalışmanın sükuneti yavaş yavaş yatıştırdı onu. Başkalarının kişiliklerine dalarak kendi kişiliğini unuttu; bu konuda acı duymamanın tek yolu da buydu belki.

Bir gün, sükunet içinde oturmuş notlar çıkardığı bir sırada kapı açıldı; Madam Arnoux'nun geldiğini haber verdi.

Evet, oydu gelen! Yalnız mı? Değil! Çünkü küçük Eugène'in elinden tutuyordu, arkasında da çocuğun beyaz önlüklü dadısı. Oturdu. Öksürdü, sonra:

– Çoktan beri yüzünüzü gördüğümüz yok! dedi.

Frédéric gösterecek bir özür bulamayınca da ekledi:

– İncelik gösterdiniz!

– Ne inceliği!

– Arnoux'ya karşı gösterdiğiniz; dedi.

Frédéric anlamlı bir jestle:

– Önemli değil! Sizin için yaptım, dedi.

Madam Arnoux çocuğunu oynasın diye dadısıyla birlikte salona yolladı. Sağlık durumları üstüne bir iki laf ettiler; sonra konuşma kesildi.

İspanya şarabı renginde kahverengi ipekten bir elbise giymiş, sırtına kenarları zerdova kürklü siyah kadifeden bir palto

almıştı; bu kürkü okşama isteği uyanıyordu Frédéric'in içinde; başındaki uzun kurdelelar ise dudaklarına çağrıda bulunuyordu. Ama Madam Arnoux sıkıntılı bir heyecan içindeydi; gözlerini kapıdan yana çevirerek:

– Biraz sıcak burası! dedi.

Frédéric onun bakışındaki ihtiyatlı anlamı kavramıştı.

– Özür dilerim! Kapı aralık, dedi.

– Aa! Doğru!

"Hiçbir şeyden korkmuyorum" dercesine gülümsedi.

Frédéric hemen gelişinin nedenini sordu.

– Kocam kendisi size gelmeye cesaret edemediği için bu işi bana yükledi.

– Niçin ama?

– Mösyö Dambreuse'ü tanırsınız, değil mi?

– Evet, biraz!

– Biraz mı dediniz?

Susmuştu.

– Neyse, siz sözünüzü tamamlayın!

Bunun üzerine, anlattı: Evveli gün Arnoux, karısına imzalatmış olduğu banker lehine düzenlenmiş biner franklık dört senedi ödeyememiş. Madam Arnoux çocuklarının servetini bu şekilde tehlikeye düşürdüğüne pişmanmış şimdi. Neylersiniz ki hiçbir şey şerefsizlik kadar kötü değilmiş; Mösyö Dambreuse kovuşturmayı durdurursa, hiç kuşkusuz, kısa zamanda ödenirmiş bu para; çünkü Chartres'da kendine ait küçük bir ev varmış, onu satacakmış.

Frédéric:

– Zavallı kadın! diye mırıldandı. Gidip görüşeceğim. Bana güvenebilirsiniz.

– Teşekkür ederim!

Ve Madam Arnoux gitmek için kalktı.

– Ama niçin bu kadar acele ediyorsunuz!

Kadın ayakta durdu, tavana asılı Moğol oklarını, kitaplığı, ciltleri, bütün yazı gereçlerini incelemeye başladı; içinde ka-

lemler bulunan bronz kabı kaldırdı; halının üstünde yer yer topuklarının izi kaldı. Frédéric'in evine birçok defa gelmişti, ama hep Arnoux ile birlikte. Şimdi ise yalnızdılar –onun evinde yalnızdılar işte. Olağanüstü bir olaydı bu, talih kuşunun gelip başa konması gibi bir şey.

Frédéric'in küçük bahçesini görmek istedi; genç adam ona kolunu verdi; mülkünü gezdirdi: Evlerle çevrili, köşeleri küçük ağaçlarla bezeli, ortasından bahçe yolu geçen otuz ayak genişliğinde bir arsaydı burası.

Nisanın ilk günleriydi. Leylakların yaprakları henüz yeşermişti, temiz bir esiş vardı havada, kuşlar şarkılarını bir araba onarım evinin uzak gürültüsüne uydurmuş, şakıyorlardı.

Frédéric gidip bir ateş küreği getirdi; onlar yan yana dolaşırlarken çocuk da ağaçlıklı yola kum yığıyordu.

Madam Arnoux küçük Eugène'in ileride büyük bir düş gücüne sahip olacağını sanmıyordu, ama sevimli bir huyu vardı. Ablası ise, tersine, zaman zaman annesini inciten soğuk bir yapıdaydı.

– Değişecektir! dedi Frédéric. Hiçbir zaman umutsuzluğa kapılmamak gerekir.

Karşılık verdi o da:

– Hiçbir zaman umutsuzluğa kapılmamak gerekir.

Kendi cümlesinin onun tarafından böyle mekanik bir şekilde tekrarlanması genç adama cesaret verici göründü; bir gül kopardı, bahçesindeki tek gülü.

– Hatırlıyor musunuz, hani bir akşam arabada, bir gül demeti?..

Madam Arnoux biraz kızardı, sesine bir eğleni havası verip bunu aklamak isteyerek:

– Oh! dedi, çok gençtim o zamanlar.

Frédéric alçak bir sesle:

– Bunun başına da aynı şey mi gelecek? dedi.

Madam Arnoux, gülün sapını parmaklarının arasında iplik eğirmiş gibi döndürerek karşılık verdi:

– Hayır. Bunu saklayacağım!

Bir işaret yaparak çocuğu kucağına almış olan dadıyı çağırdı; sonra, kapının eşiğinde, sokakta, başını omzuna doğru eğerek ve bir öpüş kadar tatlı bir bakışla bakarak, gülü kokladı.

Frédéric çalışma odasına çıkınca onun oturduğu koltuğa, dokunduğu şeylere baktı uzun uzun. Çevresinde ondan bir şeyler dönüp duruyordu. Varlığının okşayışı devam ediyordu hâlâ.

– Demek o demin buradaydı ha? diyordu kendi kendine.

Sonsuz bir sevginin dalgaları her yanından sarmıştı genç adamı.

Ertesi gün saat on birde Mösyö Dambreuse'ü ziyaret etti. Yemek salonuna aldılar. Banker, karısıyla karşı karşıya kahvaltı ediyordu. Yeğeni de yanındaydı Madam Dambreuse'ün; masanın öbür tarafında da yüzü çiçekten çeteleye dönmüş İngiliz mürebbiye oturuyordu.

Mösyö Dambreuse genç dostuna aralarında yer vermek istedi, o buna razı olmayınca da:

– Size ne gibi bir faydam dokunabilir? diye sordu:

Frédéric, ilgisizmiş gibi görünerek, Arnoux adında biri için bir ricada bulunmaya geldiğini itiraf etti.

– Ha! Şu eski tablo satıcısı, değil mi? dedi Mösyö Dambreuse, damaklarını gösteren sessiz bir gülüşle. Eskiden Oudry Baba kefil olurdu ona. Şimdi bozuşmuşlar.

Ve tabağının yanına konmuş mektuplara, gazetelere göz gezdirmeye koyuldu.

İki uşak, parkenin üstünde çıt çıkarmadan yürüyerek hizmet ediyordu. Kumaştan üç kapı perdesi ve ak mermerden iki musluğu olan salonun yüksekliğine, ocakların şirinliğine, çerezlerin sofrayı donatışına, peçetelerin katı kıvrımlarına varıncaya dek bu görkemli refah Frédéric'in kafasında Arnouxlarda hazır bulunduğu başka bir kahvaltı ile karşıtlık kurmuştu. Mösyö Dambreuse'ün uğraşını kesmeye cesaret edemiyordu.

Madam onun sıkıldığına dikkat etti.

– Dostumuz Martinon'u hiç görüyor musunuz?

Genç kız atıldı öteden:

– Bu akşam gelecek!

Teyzesi kıza soğuk bir bakış fırlatarak:

– Ya! Emin misin? dedi.

Sonra, uşaklardan biri kulağına eğilince:

– Yavrum, terzin gelmiş!.. diye ekledi.

Mürebbiye, saygılı bir tavırla, öğrencisini alıp çekildi.

Sandalyelerin oynatılmasından rahatsız olan Mösyö Dambreuse, "Ne var?" diye sordu.

– Madam Regimbart geldi de.

– Regimbart mı? Dur yahu! Biliyorum ben bu adı. Çok rastladım imzasına.

Frédéric, nihayet, meseleyi açtı: Arnoux ilgilenmeye değer bir adamdı; sadece yüklenmelerini yerine getirmek için karısının evini bile satmak üzereydi.

Madam Dambreuse:

– Güzel kadınmış, dedi.

Banker saf bir tavırla ekledi:

– Yakın dostları mısınız... onların?

Frédéric açık bir karşılık vermedi; Mösyö Dambreuse bu ricasını göz önünde bulundurursa çok minnettar olacağını söyledi.

– Bu sizi memnun edecekse, peki, öyle olsun. Bekleriz! Daha vaktim var. Büroma insek, daha iyi olmaz mı?

Kahvaltı bitmişti; Madam Dambreuse aynı zamanda kibarlık ve eğleni bulunan tuhaf bir gülümsemeyle eğildi. Frédéric'in bunu yorumlayacak vakti olmadı; çünkü yalnız kalır kalmaz, Mösyö Dambreuse:

– Hisse senetlerini almaya gelmediniz, dedi.

Ve onun özür dilemesine fırsat vermeden ekledi:

– Peki, peki! İşi biraz daha yakından kavramanız doğru olur.

Ona bir sigara tuttu ve söz başladı.

Fransız Kömürleri Genel Birliği kurulmuş bulunuyordu; iş sadece resmî kararın verilmesine kalmıştı. Firmalar arasındaki bu birleşmenin tek amacı yönetim giderleri ile ücretlerin azalması, kârın çoğalmasıydı. Üstelik bu Ortaklık yeni bir fikir daha getirmekteydi, işçiler de teşebbüsten yararlanacaklardı. On-

lar için evler, sağlık kurallarına uygun konutlar yaptırılacaktı; nihayet, müstahdemlerin şu bu gereksinimleri karşılanacak, satılan şeyler maliyet bedeli üzerinden verilecekti.

– Çalışanlar da kazanacak, Mösyö; ilerleme dediğin budur işte; böylece cumhuriyetçilerin yaygaralarına da çok güzel bir şekilde cevap verilecektir. Yönetim kurulumuzda –el ilanlarını gösterdi– bir Âyan üyesi, bir Enstitü üyesi bilgin, emekli bir istihkâm generali ve tanınmış kimseler var. Böyle ünlü adlar ürkek sermayedar için bir güven sağlar, zeki sermayedarlara çekici gelirler.

Ortaklık, Devlet'ten siparişler alacak, ayrıca demiryolları, deniz ulaştırma kurumları, maden sanayii, gaz, orta sınıfın mutfakları tarafından talep edilecek kömürü sağlayacaktı. –Böylece ısıtarak, aydınlatarak, en küçük evlerin içine kadar gireceğiz. Ama satışlardan nasıl emin olabileceğimizi soracaksınız şimdi, değil mi? Koruyucu gümrük resimleri sayesinde olacak bu, aziz Mösyö; sağlayacağız bunu; sağlaması bizden. Ben, zaten, açıkça yasaklardan yana olmuşumdur hep! Her şeyden önce memleket!

Kendisini müdürlüğe getirmişler; ancak bazı ayrıntılarla, özellikle yazı işleriyle uğraşacak zamanı yokmuş.

– Okuyarak yetiştiğim klasik yazarlarla aram pek iyi değil. Yunanca'mı da unutmuşum. Birine ihtiyacım olacak... Fikirlerimi iyi ifade eden birine.

Sonra birdenbire ekledi:

– Genel sekreter unvanıyla birlikte bu işi gören adam olmak istemez misiniz?

Frédéric ne karşılık vereceğini bilemedi.

– Yoksa bir engel mi var?

Görevi, hissedarlar için her yıl bir rapor yazmaktan ibaret olacaktı. Paris'in en önemli adamlarıyla her gün temasta olacaktı. Ortaklığın işçiler nezdindeki temsilcisi olarak, elbet onların sevgisini kazanacak, bu da ileride mahalli meclise girmesiyle, milletvekili olmasıyla sonuçlanacaktı.

Frédéric'in kulakları çınlamaya başlamıştı. Bu iyiliğin nedeni ne olabilirdi? Bankere teşekkür üstüne teşekkür ediyordu.

Yalnız, Mösyö Dambreuse'e göre kimseye bağlı olmamak gerekirdi. Bunun en iyi yolu hisse senetleri satın almaktı; "çok güzel bir yatırımdır bu, çünkü sermayeniz durumunuzu garanti ederken, durumunuz da sermayenizi garanti etmektedir"

– Yaklaşık olarak ne kadar hisse senedi almak gerekir?

– Vallahi, ne kadar isterseniz. Sanırım, kırk binle altmış bin frank arasında.

Bu para Mösyö Dambreuse'ün gözünde o kadar az ve otoritesi de o kadar büyüktü ki genç adam hemen bir çiftlik satmaya karar verdi. Kabul ediyordu. Aralarındaki uyuşmayı kesin bir şekle bağlamak için Mösyö Dambreuse şu bir iki gün içinde bir randevu tesbit edecekti.

– Öyleyse Jacques Arnoux'ya söyleyebilirim?..

– Ne isterseniz söyleyebilirsiniz. Zavallı çocuk! Ne isterseniz.

Frédéric Arnouxlara yüreklerini ferah tutmalarını yazdı; mektubu uşağıyla yolladı; şöyle demişler:

"Çok güzel!"

Oysa gösterdiği çaba daha fazlasına değerdi. Bir ziyaret, hiç değilse bir mektup umuyordu. Ne ziyaretine gelen oldu ne de bir mektup aldı.

Unutmuşlar mıydı, yoksa mahsus mu böyle yapıyorlardı? Madam Arnoux bir kere gelmişti, bir kere daha gelmesine kim engel olabilirdi? Kendisine bulunduğu o bir çeşit itiraf, o ima, çıkar kavgasıyla yapılmış bir manevra mıydı yoksa? "Benimle alay mı ettiler? Arnoux'nun suç ortağı mı o da?" Çok istediği halde bir çeşit utanç duygusu Frédéric'i onlara bir daha gitmekten alıkoyuyordu.

Bir sabah, (görüşmelerinden üç hafta sonra) Mösyö Dambreuse aynı gün bir saate kadar beklediğini yazdı ona.

Yolda Arnouxlar yeniden kafasına takıldı; bu davranışlarının nedenini bulamadığından büyük bir kedere, ölümcül bir önseziye kapıldı. Bu durumdan kurtulmak için bir araba çevirdi, Paradis Sokağı'na yollandı.

Arnoux yolculuğa çıkmış.

– Ya Madam?

– Madam kırda, fabrikada!

– Mösyö ne zaman döner?

– Yarın, mutlaka!

Madam Arnoux'yu yalnız bulacaktı; tam zamanıydı; içinde karşı konmaz bir ses bağırıyordu: "Ne duruyorsun! Gitsene oraya!"

Ama ya Mösyö Dambreuse? "Boş ver yahu! Hastaydım derim." İstasyona koştu; sonra vagonda: "Hata mı ettim yoksa? Adam sen de, boş ver!" diye düşündü.

Sağda, solda yeşil düzlükler uzanıyordu; katar yol alıp duruyordu; küçük istasyon binaları dekorlar gibi gelip gelip geçiyor, lokomotifin bacasından çıkan kara dumanlar hep aynı tarafa doğru savruluyor, yeşilliklerin üstünde bir süre dans ettikten sonra kaybolup gidiyordu.

Vagondaki sırada tek başına oturmakta olan Frédéric, aşırı sabırsızlığın verdiği bir yorgunluk içinde, canı sıkkın, bu görünümleri seyrediyordu. Sonunda vinçler, evler göründü Creil'di burası.

Biri çıplak öteki ormanlık iki alçak tepenin eteğinde kurulmuş olan bu şehri, kilisenin kulesi, irili ufaklı evleri ve taştan köprüsü ile pek şirin, güzel ve sevimli buldu. Yassı ve büyük bir gemi kendini rüzgârda çırpınan suyun akıntısına bırakmıştı. Tavuklar yamacın eteğinde yem arıyordu; başının üstünde ıslak çamaşır taşıyan bir kadın geçti.

Köprüyü geçtikten sonra bir adaya geldi; sağ tarafta bir manastır yıkıntısı vardı. Bütün genişliği ile Oise'ın ikinci kolunu tutan bir su çarkı dönmekteydi, üstünde de bir fabrika yükseliyordu. Bu binanın büyüklüğü Frédéric'te hayret uyandırdı. Arnoux'ya duyduğu saygı daha da büyüdü. Üç kadın ötedeki daracık yola girdi; yolun sonunda demir parmaklıklı bir kapı vardı.

İçeri girdi. Kapıcı kadın bağırarak seslendi ona:

– Giriş belgeniz var mı?

– Niçin?

– Fabrikayı ziyaret etmek için?

Frédéric sert bir tavır takınarak Mösyö Arnoux'yu görmeye geldiğini söyledi.

– Kimmiş bu Mösyö Arnoux?

– Buranın şefi, patronu, mal sahibi, canım!

– Hayır Mösyö, burası Mösyö Leboeuf ile Mösyö Milliet'nin fabrikasıdır!

Kadıncağız şaka ediyordu herhalde. İşçiler geliyordu; Frédéric onlara sokuldu; onlar da aynı şeyi söylediler.

Frédéric sarhoş bir adam gibi sendeleye sendeleye avludan çıktı; öyle şaşkın bir hali vardı ki Boucherie Köprüsü'nün üstünde pipo içmekte olan bir adam ona bir şey mi aradığını sordu. Bu adam Arnoux'nun fabrikasını biliyormuş. Montaire'deymiş.

Frédéric araba aradı. Ancak istasyonda bulmak mümkünmüş, oraya döndü. Sökük koşumları oklardan sarkan yaşlı bir beygir koşulmuş, önü açık bir araba tek başına bagaj bürosunun önünde duruyordu.

Bir yumurcak "Pilon Baba"yı aramaya gitti. On dakika sonra geri döndü: Pilon Baba yemek yiyormuş. Frédéric daha fazla bekleyemedi, yürüdü. Ne var ki demiryolu geçidi kapalıydı. İki katarın geçmesini beklemesi gerekti. Sonra kırlara vurdu.

Önü sıra uzanan monoton yeşilliği büyük bir bilardo çuhasına benzetti. Maden kümeleri yolun iki yanında çakıl yığınları gibi sıralanmıştı. Biraz daha ileride yan yana yapılmış fabrikaların bacaları tütmekteydi. Karşısında, yuvarlak bir tepenin üstünde, kuleli küçük bir şato ile bir kilisenin dörtköşe çan kulesi yükseliyordu. Daha aşağıda, uzun duvarlar ağaçlar arasında düzgün olmayan çizgiler meydana getiriyor; en aşağıda da köyün evleri yayılıyordu.

Harç kullanılmadan büyük taşlarla yapılmış olan bu evler tek katlıydı; üçer basamaklı merdivenleri vardı. Arada sırada bir bakkal çıngırağı duyuluyordu. Ağırlaşmış ayaklar kara çamura gömülüyor ve ince bir yağmur solgun göğe binlerce çizgi çeke çeke dökülüyordu.

Frédéric kaldırım taşı döşenmiş yolun ortasından yürüdü; sonra, solunda, bir yolun girişinde, tahta bir kemerin üstüne yaldızlı harflerle yazılmış şu yazıyı okudu: FAYANS FABRİKASI.

Jacques Arnoux'nun Creil dolaylarını seçmesi sebepsiz değildi; fabrikasını öteden beri olumlu bir ad yapmış öbür fabrikaya çok yakın yerde kurmakla halkın zihninde bu ikisini bir araya getirmiş oluyor, bu da ekmeğine yağ sürüyordu.

Asıl fabrika binası çayırı sulayan bir derenin kıyısında yükseliyordu. Fabrika sahibinin bir bahçe içindeki evi, kaktüsler dikili dört saksı ile donanmış merdiveniyle belli oluyordu. Beyaz çamur kümeleri hangarların altında kurumaya bırakılmıştı; açıkta bırakılmış yığınlar da vardı. Avlunun ortasında, sırtından hiç çıkarmadığı o kırmızı atarlı lacivert paltosuyla Sénécal duruyordu.

Eski müzakereci soğuk elini uzattı.

– Patronu görmeye mi geldiniz? Burada değil.

Frédéric bozulmuştu, saçma bir karşılık verdi:

– Biliyordum.

Ama hemen kendini toplayarak ekledi:

– Madam Arnoux'yu ilgilendiren bir iş için geldim. Beni kabul eder mi acaba?

– Kendisini üç gündür görmedim, dedi Sénécal.

Sonra da bir sürü şikayet sıraladı. Fabrikatörün ileri sürdüğü koşulları kabul ederken Paris'te oturacağını sanmış, dostlarından, gazetelerden uzak, bu kır yerine sürüleceği hiç aklına gelmemiş. Hadi bunları bırak, bunların hepsinden geçti diyelim, ama Arnoux kendisindeki erdemleri kavramaz görünüyormuş. Sonra, bir şeyden anlamaması, gerici, cahil biri olması da ayrı. Kusursuz sanat olanakları arayacağına gazla mı kömürle mi ısıtmanın daha iyi olacağını düşünüyormuş. Ve batıyormuş gitgide; Sénécal bu kelimeyi üstüne iyice basarak söyledi. Kısacası bu işi sevmiyormuş; ücretinin artırılması için patronla konuşmasını bir çeşit ihtar ederek söyledi Frédéric'e.

O da:

– Merak etmeyin! dedi.

Merdivende kimseye rastlamadı. Birinci katta, başını boş bir odanın içine uzattı; salondu burası. Yüksek sesle seslendi. Karşılık veren olmadı. Demek, aşçı kadın da hizmetçi de dışarı çıkmış. Sonra ikinci kata çıktı, bir kapıyı itti. Madam Arnoux

bir aynalı dolabın önünde yalnızdı. Yarı açık robdöşambrının kemeri kalçalarından sarkıyordu. Saçlarının bir bölüğü kara bir dalga halinde sağ omzuna akmıştı; iki kolunu da kaldırmış, bir eliyle saçının topuzunu tutuyor, öbürüyle oraya bir firkete sokuyordu. Bir çığlık alıp ortadan kayboldu.

Sonra iyice giyinmiş olarak göründü. Endamı, gözleri, elbisesinin hışırtısı, her şeyi, büyüledi Frédéric'i. Delikanlı bu kadını öpücüklere boğmamak için zor tutuyordu kendini.

– Affedersiniz dedi Madam Arnoux. Ama, nereden bilebilirdim ki?...

Frédéric cesaretle onun sözünü kesti:

– Ama... bir harikaydınız... demin

Bu iltifatı biraz kabaca bulmuş olacak ki yanakları al al oldu. Frédéric onu kızdırmış olabileceğinden korktu. Madam Arnoux:

– Hangi rüzgâr attı sizi buraya? diye sordu.

Genç adam verecek bir karşılık bulamadı; kendisine düşünme zamanı kazandıran ufak bir gülümsemeden sonra:

– Söylesem inanır mısınız?

– Niçin inanmayayım?

Frédéric geçen gece korkunç bir rüya gördüğünü anlattı.

– Ölüm derecesinde ağır hastaydınız rüyamda.

– Aman! Çok şükür kocam da ben de hasta değiliz!

– Yalnız sizi gördüm, dedi Frédéric.

Madam Arnoux sakin bir tavırla ona baktı:

– Rüyalar her zaman doğru çıkmaz, dedi.

Frédéric kekeledi, söyleyecek söz aradı, sonunda ruhların yakınlığı konusunda uzun bir söyleve girişti. Bir güç vardı, bu güç mesafeler ötesindeki iki insanı temas haline getiriyor, duyduklarını birbirine ulaştırıyor, onları birleştiriyordu.

Madam Arnoux, başını önüne eğmiş, o güzel gülüşüyle gülümseyerek onu dinliyordu. Frédéric sevinçle, göz ucuyla onu süzüyor, basmakalıp sözlerin kolaylığı içinde daha özgür bir biçimde aşkını anlatıyordu. Madam Arnoux fabrikayı gezdirmeyi teklif etti; üstelemesi üzerine Frédéric razı oldu.

Önce eğlendirici şeylerle Frédéric'i oyalamak için merdiveni

süsleyen bir çeşit müzeyi göstererek işe başladı. Duvarlara asılmış ya da küçük tahtaların üstüne konmuş örnekler Arnoux'nun çabalarını, art arda bağlandığı beğenilerin tanığıydı. Çin barındaki kırmızıyı arama yolundaki araştırmalarından sonra, İtalyan çinileri, faenzalar, Etrüsk işleri, Doğu işleri üstünde çalışmış, nihayet, daha sonra gerçekleştirilmiş bazı incelikleri denemişti. Ve bu dizi içinde, üstlerine mandarinler resmedilmiş kocaman vazolar, kızıl kahverengi pırıl pırıl kaseler, Arap yazısıyla süslü çanaklar, Rönesans stili ince kulplu sürahiler, üzerlerinde ince ve belirsiz bir şekilde ve sanki kanla çizilmiş iki kişi bulunan büyük tabaklar göze çarpıyordu. Şimdilerde tabela yazıları, şarap etiketleri yapıyormuş Arnoux. Oysa ne sanata ulaşacak kadar derin bir zekâsı varmış ne de çıkarını gerçek anlamda gözetecek bir iş adamı kimliği taşıyormuş; bu yüzden kimseyi memnun edemiyor ve boyuna batıyormuş. İkisi bu örnekleri seyrederken Matmazel Marthe geçti.

– Mösyöyü tanımadın galiba! dedi annesi.

– Tanıdım! dedi Marthe, Frédéric'i selamlayarak; oysa parlak, kuşkulu genç kız bakışlarıyla şöyle mırıldanır gibiydi: "ne işin var burada senin?"; merdivenleri inerken başını omuzuna eğmişti.

Madam Arnoux Frédéric'i avluya götürdü, sonra ciddi bir tavırla toprağın nasıl ufalandığını, nasıl temizlendiğini, nasıl elendiğini anlattı.

– Asıl önemli olan çamurun karılmasıdır.

Teknelerle dolu bir bölüme soktu onu; yatay iki kolu olan düşey bir mihver kendi çevresinde dönüp durmaktaydı burada. Frédéric, onun bu gezdirme teklifini demin niçin reddetmediğini düşünerek kendine kızıyordu.

Burada dar bir masanın başına oturmuş adamlar dönen bir çarkın üstüne hamur parçaları koyuyorlardı; sol elleriyle hamurun içini oyup sağ elleriyle üstünü sıvazlıyorlar ve vazoların açılan çiçekler gibi yükseldikleri görülüyordu.

Madam Arnoux zor yapılan işlere ait kalıpları gösterdi.

Başka bir odada delikler, boyunlar, çıkıntılı yerler yapılıyordu. Üst katta kertikler alınıyor, daha önceki işlemlerde bırakıl-

mış bulunan delikler alçıyla kapatılıyordu.

Her yer çanak çömlek içindeydi: parmaklıkların üstleri, köşeler, koridorların ortası...

Frédéric'in canı sıkılmaya başlamıştı.

– Bunlar sizi yoruyor mu yoksa? dedi Madam Arnoux.

Frédéric, ziyaretinin bu kadarla kalmasından korkarak, tersine, büyük bir coşku içinde olduğunu göstermeye çalıştı. Hatta bu sanattan anlamadığı için üzüldüğünü belirtti.

Madam Arnoux buna şaşmış göründü.

– Tabii! Sizin yanınızda yaşardım o zaman!

Bunu söyledikten sonra Madam Arnoux'nun bakışlarını yakalamaya çalıştığından, o, gözlerini kaçırmak için, düzeltim işlerinden artmış hamur topaklarından aldı, elinde galeta gibi yassıltarak, elini üstüne bastırdı.

– Şunu alıp götürebilir miyim? dedi.

– Çok çocuksunuz vallahi!

Frédéric karşılık verecekti. Sénécal içeri girdi.

Müdür yardımcısı daha adımını eşikten atar atmaz atölyede düzene aykırı bir şeyler olduğunu fark etti. Atölyelerin her hafta süpürülmesi gerekirdi ve bugün cumartesi olduğu halde, işçiler temizlik adına hiçbir şey yapmış değillerdi. Sénécal bağırarak bir saat daha kalacaklarını söyledi. "Ne yapalım, kabahat sizin!"

İşçiler en ufak bir mırıltı çıkarmadan işlerine eğildiler. Ama göğüslerinden çıkan boğuk soluklardan iyice öfkelendikleri anlaşılıyordu. Zaten bunların hepsi büyük fabrikadan kovulma kişilerdi, idareleri pek kolay bir iş değildi. Bizim cumhuriyetçi bunları sertlikle çekip çeviriyormuş. Bir teori adamı olarak yalnız kitlelere saygı beslemekte, bireylere karşı ise amansız davranmaktaymış.

Sénécal'in varlığından rahatsız olan Frédéric Madam Arnoux'ya alçak sesle fırınları görmenin mümkün olup olmadığını sordu. Yer katına indiler. Madam Arnoux küçük sandıkların kullanılma şeklini anlatırken geriden gelen Sénécal de aralarına girdi.

Bu kez Sénécal kendisi göstermeye başladı; klorür, sülfür,

boraks, karbonat, madenler gibi kimya terimlerini bol bol kullanarak, türlü türlü yakıtları, fırınlama işlemlerini, piroskopları, çok ocaklı pişirme fırınlarını, fırınlara yerleştirme işlerini, perdahlamayı anlatmaya koyuldu. Frédéric bunlardan bir şey anlamıyor, her an Madam Arnoux'ya dönüyordu.

– Ama dinlediğiniz yok ki! dedi Madam Arnoux. Oysa Mösyö Sénécal çok açık bir şekilde anlatıyor. Bütün bu işleri benden çok daha iyi bilir o.

Bu övgüden pek hoşlanan matematikçi renk vurma işlemini gösterrneyi teklif etti. Frédéric kaygılı bir bakışla Madam Arnoux'ya baktı. O ise ne onunla yalnız kalmak ne de bırakıp gitmek istediğinden olacak, renk vermedi. Frédéric ona kolunu uzattı.

– Hayır, teşekkür ederim. Merdiven pek dardır.

Yukarı çıktıkları zaman, Sénécal bir dairenin kapısını açtı; bir sürü kadın vardı içeride.

Kadınların ellerinde fırçalar, şişeler, kabuklar, cam parçaları, çalışıyorlardı. Duvarın önündeki korniş boyunca oyma tahta bloklar dizilmişti; ince kâğıt parçalar uçuşmaktaydı içeride. Dökme demir sobadan terebentin kokularına karışan iç bulandırıcı bir sıcaklık yayılıyordu.

İşçi kadınların hemen hepsi de partal şeyler giymişlerdi; yalnız, içlerinden birinin başına mendil bağladığı, kulaklarında iri küpeler sallandığı dikkati çekiyordu; aynı zamanda ince ve tombul olan bu kızın simsiyah gözleri, zencilerinki gibi kalın etli dudakları vardı. İri göğsü etekliğinin bağı ile beline bağlanmış olan bluzunun altında kabarıyordu. Dirseğini tezgâha dayamış, öbür kolu aşağıya sarkmış, gözleri uzaklarda, kırlara bakıyordu dalgın dalgın. Yanında bir şarap şişesi ve yiyecek bir şeyler vardı.

Yönetmeliğe göre, temizlik kaygısı ve çalışanların sağlık durumunu korumak amacıyla, atölyelerde yemek yemek yasaktı.

Sénécal, ya görev duygusu ya da zorbalık gereksinimiyle çerçeve içinde duvara asılmış genelgeyi göstererek uzaktan bağırdı:

– Hey, sen, Bordeaulu! Yüksek sesle oku bakalım 9. Maddeyi!

– Okumuşum, okumamışım, ne olacak?

– Ne demek ne olacak, Matmazel, üç frank ceza ödeyeceksiniz.

Kız arsız bir bakış fırlattı Sénécal'e:

– Yazmazsanız hatırım kalır! Patron gelince nasıl olsa siler sizin yazdığınız cezayı. Siz bana vız gelirsiniz babalık!

Bir ders salonundaki müzakereci gibi eli arkasında dolaşan Sénécal gülümsemekle yetindi.

– Madde 13, emirleri dinlememek, on frank!

Bordeaulu kız işine koyuldu. Madam Arnoux, nezaket gereği, ağzını açmamıştı, ama kaşlarını çattı. Frédéric mırıldandı:

– Bir demokrat için fazla sertsiniz.

Öteki bir üstat kesinliğiyle karşılık verdi:

– Demokrasi bireyci sapıklıklar demek değildir. Yasa karşısında eşitlik, emeğin paylaşılması, iyi düzen demektir.

– İnsanlığı unutuyorsunuz, dedi Frédéric.

Madam Arnoux onun kolunu tuttu; bu sessiz onaydan, belki de incinen Sénécal yanlarından ayrılıp gitti.

Frédéric büyük bir ferahlık duydu. Sabahtan beri içini dökmek için fırsat kolluyordu; bu fırsatı yakalamış bulunuyordu. Sonra, Madam Arnoux'nun o içten hareketi de vaadlerle dolu gibi gelmişti ona. Ayaklarını ısıtmak bahanesiyle, odasına çıkmayı rica etti. Ama yanına oturduğu andan itibaren tedirginliği yeniden başladı; söze nereden gireceğini kestiremiyordu. Neyse ki aklına Sénécal geldi.

– Bu cezalandırma şeklinde daha saçma şey olamaz! dedi.

Madam Arnoux:

– Kimi zaman sert davranmak asıldır, diye karşılık verdi.

– Nasıl, siz bu kadar iyi olasınız da... Ha! Unutuyordum az daha! Siz bazen başkalarına acı çektirmekten hoşlanan birisiniz!

– Ben bilmece gibi sözlerden anlamam, dostum.

Ve kullandığı sözlerden daha ciddi bir bakışla durdurdu onu. Frédéric işi sürdürmeye kararlıydı. Rastlantıya bakın ki, konsolun üstünde Musset'nin bir kitabı duruyordu. Kitabın birkaç sayfasını çevirdi, sonra aşktan, aşkın umutsuzluklarından, itilerinden söz etmeye başladı.

Madam Arnoux'ya göre suçtu, yapmacık şeylerdi bunlar.

Genç adam bu inkârla yaralandığını hissetti; onu yenmek için, gazetelerde görülen intihar olaylarını kanıt olarak gösterdi, Phèdre, Didon, Romeo, Desgrieux gibi büyük edebî tipleri sayıp döktü. Söylediği sözlerin büyüsüne kendisi de kapılmıştı.

Şöminedeki ateş artık yanmıyordu; yağmur kırbaç gibi iniyordu camlara. Madam Arnoux, elleri koltuğun kollarında, hiç kımıldamaksızın duruyordu; şapkasının uçları bir pervanenin kanatları gibi sarkmıştı; temiz profili karanlığın ortasında solgun bir şekilde çiziliyordu.

Bu kadının dizlerine atılıp ağlamak isteği uyandı içinde. Ama bir pıtırtı oldu koridorda. Cesaret edemedi.

Zaten, kendisini bundan alıkoyuşunda bir çeşit dinsel korku da vardı. Karanlıklara karışan bu elbise ona büyük, sonsuz, ulaşılmaz geliyordu; özellikle bu yüzden tutkusu artıyordu. Ne var ki aşırı gitmek korkusu ve gerekeni yapamamak, her türlü seçme olanağını siliyordu.

"Hoşuna gitmiyorsam kovsun beni! Ama beni istiyorsa yüreklendirici bir şeyler yapsın!" diye geçiriyordu içinden.

İçini çekerek:

– Bir adamın bir kadını sevebileceğini kabul etmiyorsunuz yani, dedi.

Madam Arnoux karşılık verdi:

– Kadın evlenecek yaştaysa evlenilir; ama bir başkasına aitse ondan uzaklaşılır.

– O zaman mutluluk imkânsız olmuyor mu?

– Hayır. Hem mutluluk hiçbir zaman yalanda, kederde, pişmanlıkta bulunamaz.

– Büyük tatlar alınıyorsa, ne önemi olur bunların!

– Deneyler kişiye pek pahalıya mâl olur.

Frédéric alaylı bir yolla saldırıya geçmek istedi.

– Erdem dediğiniz de korkaklığın ta kendisi olmuyor mu?

– İleriyi görüş deseniz daha iyi. Ödevini ya da din kurallarını unutan bir kadına sadece sağduyu bile yetebilir. Bencillik, bilgeliğe sarsılmaz bir temel kurar.

– Ah! Ne burjuva özdeyişleri var sizde!

– Yüksek bir hanım olmakla övünmüyorum ki zaten!

Bu sırada küçük oğlan koşup geldi.

– Anneciğim, yemeğe gelecek misin?

– Evet, biraz sonra.

Frédéric kalktı; o anda Marthe da göründü.

Gitsin mi gitmesin mi bir türlü karar veremiyordu; yalvaran bir bakışla:

– Sizin o sözünü ettiğiniz kadınlar kalpsiz oluyorlar demek? diye sordu.

– Hayır. Ama gerektiğinde sağırlaşmayı bilirler.

Odasının kapı eşiğinde, yanındaki iki çocuğu ayakta duruyordu. Genç adam tek kelime söylemedi, eğildi. Madam Arnoux sessizce onun verdiği selamı aldı.

Frédéric'in duyduğu ilk duygu sonsuz bir şaşkınlık oldu. Umudunun boş olduğunun bu şekilde anlatılması yıkmıştı genç adamı. Uçurumun dibine düşmüş, kendisini kimsenin kurtaramayacağını ve orada ölüp gideceğini bilen bir adam gibi, mahvolduğunu anlıyordu.

Yürüyordu gerçi, ama nereye gittiğini düşünmeden, hedefsiz; yürürken ayağı taşlara takılıyordu; yolu şaşırdı. Ayak sesleri çınladı kulaklarında; dökümhaneden çıkan işçilerdi bunlar; kendine geldi.

Ufukta demiryolu fenerleri ateşten bir çizgi meydana getiriyordu. Kalkmakta olan bir katara yetişti, kendini bir vagona dar attı, uyudu.

Bir saat sonra, akşam inince, bulvarlardaki Paris neşesi, yaptığı bu yolculuğu hemen çok uzak bir geçmişe atmış bulunuyordu. Güçlü olmaya karar verdi, Madam Arnoux'yu aşağılayıcı niteliklerle donatarak içini ferahlattı:

"Enayi dümbeleğinin, kaz kafalının, kaba karının biri! Aklımızdan çıkaracağız artık onu!"

Eve döndüğünde çalışma odasında parlak mavi kâğıda yazılmış, R. A. imzalı sekiz sayfalık bir mektup buldu.

Mektup dostça sitemlerle başlıyordu:

"Ne oldunuz dostum? Benim canım sıkılıyor"

Ama yazı o kadar çirkindi ki Frédéric en son sayfasının altında "Yarın beni at yarışlarına götüreceğinize güveniyorum" açıklamasını görmeseydi bütün tomarı çöp kutusuna atacaktı.

Neydi bu çağrının anlamı? Mareşal'in yeni bir oyunu mu yoksa? Ama, bir adamla hiç yoktan iki kere alay edilmez; sonra meraklanarak mektubu ilgiyle baştan sona tekrar okudu.

Şu sözler dikkatini çekti: "Yanlış anlama... Yanlış bir yola girince... Hayal kırıklıkları... Ne zavallı çocuklarız!.. Birbirine karışan iki ırmak gibi! vb."

Bu üslup kaltağın her zamanki dilinden farklıydı. Ne gibi bir değişiklik olmuştu öyleyse?

Kâğıdı uzun süre elinden bırakmadı; süsen kokuluydu; harflerin biçiminde, düzensiz satır aralıklarında açık saçık bir giyim gibi bir şey vardı, genç adamı huzursuz etti.

"Niçin gitmeyecekmişim? diye düşündü sonunda. Ama ya Madam Arnoux'nun haberi olursa? Düşündüğüm şeye bak! Olursa olsun! Daha iyi ya! Kıskanır, ben de öcümü almış olurum!"

IV

Mareşal hazırlanmıştı, onu bekliyordu.

– Ne sevgili şeysiniz siz! dedi, aynı zamanda sevgi ve neşeyle dolu bakışlarını genç adama dikerek.

Şapkasının bağını çenesinin altında düğümledikten sonra geçip divana oturdu, öylece sessiz durdu.

– Gidiyor muyuz? dedi Frédéric.

Mareşal saate baktı.

– Yok! Hayır, bir buçuktan sonra, dedi.

Sanki kararsızlığına sınır çiziyordu.

Sonunda saat bir buçuğu çalınca:

– Haydi, *andiamo, caro mio*![7]

Saçlarına son bir çekidüzen verdi, Delphine'e uyarılarda bulundu.

7 Andiamo, caro mio: İtalyanca: "kalk gidelim".

– Madam akşam yemeğine dönecek mi?

– Gereği var mı? Yemeği dışardı, İngiliz Kahvesi'nde ya da sizin istediğiniz bir yerde yeriz.

– Peki.

Küçük köpekleri çevresinde havlamaya başlamıştı.

– Bunları da yanımıza alabiliriz, değil mi?

Frédéric köpekleri kendisi arabaya götürdü; bir kira binek arabasıydı bu, iki posta beygiri koşulmuştu; bir de sürücüsü vardı; Frédéric en arka sıraya da kendi uşağını oturtmuştu. Mareşal genç adamın bu kibarca hareketlerine çok memnun olmuş görünüyordu; arabada yerine oturur oturmaz, son günlerde Arnoux'yu görüp görmediğini sordu.

– Bir aydır görmüyorum, dedi Frédéric.

– Ben evveli gün rastladım kendisine, hatta bugün de gelecekti; bir sürü güçlükleri, bir de davası mı ne varmış. Ne tuhaf adam!

– Öyle, çok tuhaf adam!

Frédéric kayıtsız bir tavırla ekledi:

– Aklıma gelmişken sorayım, dedim... Hani şu şey... Neydi adı canım... Şu eski şarkıcı... Delmar mıydı?

Rosanette soğuk bir sesle karşılık verdi:

– Hayır! Bitti o mesele!

Demek ayrıldıkları gerçekti. Frédéric unutlandı.

Bréda Semti'ni yürüye yürüye geçtiler; günlerden pazar olduğu için sokaklar ıssızdı; pencerelerin altında burjuva gölgeleri seçiliyordu. Araba hızlandı; gelip geçenler tekerleklerin sesine başlarını çeviriyorlar, indirilmiş körüğün derisi parlıyor, uşağın vücudu eğiliyor ve yan yana duran iki Havana köpeği minderin üstüne konmuş bir kürkün iki manşonu izlenimini uyandırıyordu. Frédéric yayların sarsıntısına bırakmıştı kendini. Mareşal, başını sağa sola çeviriyor, gülümsüyordu.

Sedef rengi hasır şapkası siyah bir kurdeleyle süslenmişti. Mantosunun kapüşonu rüzgârda dalgalanıyordu; tepesi Uzak-Doğu tapınakları gibi sivri, leylaki satenden bir şemsiye ile güneşten korunmaktaydı.

Frédéric onun sol elini usulca tutarak:

– Ne tatlı, ne ince parmaklar bunlar! dedi.

Bu el, zincir biçimi altın bilezikle süslüydü.

– Şunun şirinliğine de bak! Nereden bu?

– Ooo! Ne zamandan beri takarım, dedi Mareşal.

Delikanlı bu ikiyüzlü cevaba hiç itirazda bulunmadı. "Durumdan yararlanmak" daha iyi, diye düşündü. Bileği elinden bırakmayarak, eldivenle kumaş arasındaki yeri dudaklarına götürdü.

– Yapmayın, şimdi bir gören olur!

– Görsünler, ne var?

Concorde Meydanı'ndan sonra Conférence rıhtımını, Billy rıhtımını dolandılar; burada bir bahçe içinde bir sedir ağacı görülüyordu. Rosanette Lübnan'ı Çin'de bir yer sanıyormuş; bilgisizliğine kendi de güldü ve Frédéric'e kendisine coğrafya dersleri vermesini rica etti. Sonra, Trocadéro'yu sağda bırakarak Léna Köprüsü'nü geçtiler. Nihayet Champs de Mars'ın ortasında, Hipodrum'da art arda dizilmiş başka arabaların yanında durdular.

Çimenliklerin tümsek yerleri yoksul halk kalabalığıyla doluyordu: Harp Okulu'nun balkonunda çevreyi seyreden bazı meraklılar seçiliyordu; tartı yerinin dışındaki iki pavyon, buradaki iki tribün, Kral tribününün karşısındaki üçüncü tribün, henüz yeni olan bu eğlenceye karşı saygılı oldukları giyim kuşamlarından belli bir kalabalıkla tıklım tıklım doluydu. O çağda, daha seçkin olan at yarışları seyircisinin daha az bayağı bir görünümü olurdu; bübyeler, kadife yakalar, beyaz eldivenler çağıydı. Parlak renkli kumaşlara bürünmüş uzun elbiseler giymiş kadınlar setlerin üstüne oturmuşlar, koyu erkek kostümleriyle şurası burası beneklenmiş büyük çiçek yığınlarını meydana getiriyorlardı. Ama bütün gözler özel tribünlerden birinde iki kurmay subayın arasında sessizce oturan ünlü Cezayirli Bou-Maza'daydı.[8] Jokey Klübün tribününü ise ağırbaşlı baylar doldurmaktaydı.

---

8 Bou-Maza: Cezayirli Arap lideri. Fransa'ya başkaldırmış ve 1847'de Fransızlara tutsak olmuştu. Fransız hükümetince Paris'te gözaltında tutuldu, kendisine aylık bağlandı. Paris'teki eğlence yerlerinde ve gösterilerinde bulunurdu.

Asıl coşkun seyirciler, aşağıda, ip gerili iki dizi kazıkla engellenmiş pistin önünde yer almışlardı; bu yolun çizdiği büyük yuvarın içinde meyan suyu satıcıları kaynana zırıltıları sallıyor, kimileri yarış programı satıyor, kimileri yaprak sigarası diye bağırıyor, büyük bir uğultu yükseliyordu; belediye zabıta memurları gelip gelip geçiyorlardı. Rakamlarla örtülü bir direğe asılı duran bir çan çaldı. Beş at göründü, herkes tribünlere doldu.

Bu sırada koca koca bulutlar kıvrımlarını karşıki karaağaçların tepelerinden geçirmekteydi. Rosanette yağmur yağacağından korkuyordu.

– Bende şemsiye var! dedi Frédéric ve içinde yiyecek dolu bir sepet bulunan bir sandığı kaldırarak:

Eğlencelik olarak da istediğimiz her şey var, diye ekledi.

– Bravo! Anlaşıyoruz sizinle.

– Çok daha iyi anlaşacağız, değil mi?

– Herhalde! dedi Rosanette, kızararak.

İpek kazaklı jokeyler iki elleriyle tutarak atlarını bir hizaya getirmeye çalışıyorlardı. Adamın biri elindeki kırmızı bayrağı yere indirdi. O zaman beşi de atların yelelerine eğilerek hareket ettiler. Önce hepsi yan yana bir kitle halinde ilerledi. Sonra bu kitle uzadı ve koptu; sarı kazaklı olan birinci turun ortasında az kalsın düşüyordu. Filly ve Tibi uzun zaman atbaşı gittiler; sonra Tom Pouce başa geçti. Ancak, baştan beri geride koşan Clubstick onlara yetişti. Sir Charles'ı iki boy geride bırakarak birinci geldi; bir sürpriz oldu bu; herkes bağırıyordu; tahta barakalar tepinmelerden sarsılıp duruyordu.

– Amma da eğlenceli! dedi Mareşal. Seni seviyorum, şekerim!

Frédéric'in mutluluktan yana bir kuşkusu yoktu; Rosanette'in son sözü de doğruluyordu bunu.

Yüz adım kadar ötesinde milord tipi bir binek arabasında bir hanım göründü. Arabadan sarkıp dışarı bakıyor, sonra hemen içeri çekiliyordu; birçok kez tekrarladı bu hareketi. Frédéric kadının yüzünü seçemiyordu. Bir kuşku düştü içine, Madam Arnoux olmasındı bu. Ama Arnoux buraya?

Frédéric tartı yerinde dolaşmak bahanesiyle arabadan indi.

– Hiç de kibar değilsiniz, dedi Rosanette.

O bu söze kulak vermedi, ilerledi. Milord araba döndü, tırısa kalkarak hızla uzaklaştı.

Tam o sırada Frédéric, Cisy'ye yakalandı.

– Merhaba yahu! Ne haber? Hussonnet orada! Dinlesene canım!

Frédéric arabaya yetişmek için ondan kurtulmaya çalışıyordu. Mareşal, yanına gelmesi için işaretler yapıyordu. Cisy onu gördü ve ısrarla merhaba demek istedi.

Büyükannesinin yası sona ereli beri kendine özgü "hava"ya girebilmek yolundaki ülküsünü gerçekleştirmekteydi: Ekose yelek, kısa ceket, üstü püsküllü iskarpinler, şapka şeridine sokulu giriş kartı, "şık" olarak tanımladığı hiçbir şey eksik değildi kendisinde: İngiliz budalası ve silahşör bir "şık"

Önce çok kötü bir koşu yeri olan Champs de Mars'tan yakınarak söze başladı, sonra Chantilly yarışlarının ve bu yarışlarda yapılan maskaralıkların sözünü etti, gece saat on ikiyi vururken on iki şişe şampanya içebileceğine yemin etti, Rosanette'le bu konuda bahse girmek istedi, iki köpek yavrusunu okşadı. Öbür dirseğini arabanın kapısına dayamış, bacaklarını açmış, baldırlarını germiş, ince bastonunun sapı ağzında, saçma sapan bir şeyler anlatıp duruyordu. Frédéric, onun yanında deminki milord arabanın ne olduğunu anlamaya çalışıyor, sigara içiyordu.

Çan çalınca, Cisy kalkıp gitti; Rosanette pek sevindi buna; söylediğine göre iyice sıkılmış.

İkinci koşunun hiçbir özelliği yoktu; sedye ile taşınan bir adam dışında, üçüncü koşu da öyle. Şehir ödülü için sekiz atın mücadele ettiği dördüncü koşu en ilginç oldu.

Tribünlerdeki seyirciler sıraların üstüne çıkmışlar. Öbürleri ise, arabalarda ayakta, dürbünle jokeylerin manevralarını izliyorlardı. Hipodrom kulesine bitişen insan kalabalığının üstünde bunların kırmızı, sarı, beyaz ve mavi lekeler halinde akıp gittiği görülüyordu. Uzaktan, hızları pek fazla değilmiş izlenimi uyanıyordu; hele Champs de Mars'ın öbür ucunda iyice yavaşlamış gibi görünüyorlardı; sanki kayarak ilerliyorlar ve at-

ların açılmış bacakları bükülmeden karınları yere değiyordu. Ama, hızla dönüp gelirken birden boyutları büyüyordu; rüzgârı keserek geçiyorlar, yer sarsılıyor, çakıllar sıçrıyordu; jokeylerin rüzgârla şişen kazakları yelken gibi çırpınıyordu; varış yeri olan direğe ulaşmak için hayvanlarını kırbaçlayıp duruyorlardı. Direkteki ramalar kaldırılmakta, yerine yeni levhalar konmaktaydı ve yarışı alan at, ter içinde, dizleri gerilmiş, boynu öne eğik, binicisi eğer üstünde harap bir halde, tartı yerine doğru sürükleniyordu.

Bir anlaşmazlık yüzünden dördüncü koşu gecikti. Cam sıkılan seyirci kalabalığı oraya buraya dağıldı. Erkekler, küme küme, tribünlerin altında konuşuyorlardı. Konular açık saçıktı; kibar kadınlar, yosmaların yakınında bulunmayı içleri götürmeyerek, oradan uzaklaştılar.

Eğlence yerlerinin bazı yıldızları, bulvar tiyatrolarının kadın oyuncuları da vardı orada; bunların en çok saygı görenleri en güzelleri değildi. Bir vodvilcinin "Orospuların Louis XI.'i" dediği ihtiyar Georgine Aubert, iğrenç makyajlı yüzüyle, zaman zaman homurdanmayı andıran kahkahalar atarak, kara kış içindeymiş gibi zerdova palatinine sarınmış, uzun arabasının içine uzanmıştı. Davası yüzünden ünlenmiş olan Madam de Remoussot, brik arabasının sürücü yerinde Amerikalılarla oturmaktaydı. Thérèse Bachelu, gotik bakire haliyle, çamurluk yerinde güllerle dolu bir çiçekliği olan arabasının içini on iki farbelasıyla doldurmuştu. Mareşal, bu ünlü kadınları kıskanmıştı; herkesi kendine baktırmak için aşırı el kol hareketleri yapmaya, yüksek sesle konuşmaya başladı.

Birkaç centilmen kendini tanıdı, selam yolladı. O, selam verenlerin adlarını Frédéric'e söyleyerek bunlara karşılık veriyordu. Hepsi de kont, vikont, dük ve markiydi bunların. Frédéric'in koltuğuna karpuzlar sığmaz olmuştu, çünkü herkesin gözünde onun mutluluğuna karşı saygı uyanmış gibi bir ifade vardı.

Cisy de etrafındaki olgun adamlar çevresi içinde daha az mutlu değildi; bunlar onunla alay eder gibi, kravatlarının üstünden gülüyorlardı; sonunda en yaşlılarının eline şöyle bir fiske vurdu ve Mareşal'e doğru ilerledi.

Mareşal büyük bir iştah gösterisi içinde bir dilim karaciğer yemekteydi; Frédéric de ona uymuş dizlerinin üstünde bir şarap şişesi tutarak aynı şeyi yapıyordu.

Milord araba yeniden göründü, Madam Arnoux'ydu içindeki. Yüzü iyice solgundu.

– Şampanya ver bana! dedi Rosanette.

Ve dolu bardağını mümkün olduğu kadar yukarı kaldırarak bağırdı:

– Hey oradaki! Namuslu kadınlar var burada! Hey! Koruyucumun karısı!

Çevresinde kahkahalar yükseldi, araba gözden kayboldu. Frédéric, Rosanette'in elbisesini çekiştirip duruyordu, tepesi atmaya başlamıştı. Ama Cisy oradaydı, hem de deminki sırnaşık halleriyle. Üstelik büyük bir cüret göstererek Rosanette'i akşam yemeğine davet etti.

– Imkânsız! dedi Rosanette. Biz birlikte Ingiliz Kahvesi'ne gideceğiz.

Frédéric, hiçbir şey işitmemiş gibi, tek kelime söylemeden duruyordu. Cisy, umudu kırılmış bir halde Mareşal'in yanından ayrıldı.

Frédéric arabanın sağ kapısının önünde, ayakta, Rosanette'le konuşurken, sol yandan Hussonnet belirdi; "İngiliz Kahvesi" sözünü duymuştu.

– Güzel yerdir! dedi. Gidip orada bir şeyler atıştırsak, ne dersiniz?

Milordun uzaklarda kayboluşuna bakarak kendi arabasının bir köşesine çöken Frédéric:

– Nasıl isterseniz! dedi.

Artık onarılmaz bir şeyler olduğunu, büyük aşkını yitirdiğini seziyordu. Öteki aşkı ise yanında, buradaydı: Kolay ve keyifli! Genç adamın içi birbirine karşıt tutkularla doluydu, ne yapacağını bilemiyor, ölçüsüz bir keder, bir ölme isteği duyuyordu.

Ayak seslerinden ve seslerden büyük bir gürültü duyarak başını kaldırdı; pistin iplerini atlayarak geçen yumurcaklar

gelmiş tribünlere bakıyorlardı; herkes gidiyordu. Birkaç yağmur damlası düştü. Arabaların gürültüsü arttı. Hussonnet ortadan kaybolmuştu.

– Aman, daha iyi! dedi, Frédéric.

Mareşal elini onunkinin üstüne koyarak:

– Yalnız olmayı tercih ederiz değil mi? dedi.

Tam o sırada, dört at koşulu, etekleri sırmalı kadife ceketler giymiş iki seyis tarafından sürülen görkemli bir lando, bakır ve çelik parıltıları içinde önlerinden geçti. Madam Dambreuse kocasının yanındaydı, karşı kanepede ise Martinon oturuyordu; üçünün yüzünde de şaşkın bir ifade vardı.

"Beni tanıdılar!" diye düşündü Frédéric.

Geçenleri daha iyi görebilmek için, Rosanette durmalarını istedi. Madam Arnoux yeniden karşılarına çıkabilirdi. Onun için Frédéric sürücüye:

– Hadi! Hadi çek! diye bağırdı.

Ve berline araba, öbür arabaların, faytonların, briskaların, wurdların, tamdemlerin, tilburilerin, dag-carte'ların, içinde sarhoş işçilerin bir avaza tutturdukları, üstü örtülü araçlar, çoluk çocuk sahibi kimselerin ihtiyatla sürdükleri faytonlar arasında Champs-Elysées'ye doğru yöneldi. Tıka basa dolu faytonlarda bazı çocuklar başkalarının ayaklarının üstüne oturmuş, kendi ayaklarını dışarı sarkıtmışlardı. Oturma yerleri kumaş kaplı büyük kupa arabaları uyuklayan zengin dulları gezdirmekteydi; ya da muhteşem bir stopper, şıklık düşkünü birinin siyah elbisesi kadar yalın ve zarif bir arabayı çekmekteydi. Bu arada sağnak hızlanmıştı. Herkes yağmur ve güneş şemsiyelerini açmış, yağmurluklarını çekiniştı; uzaktan uzağa bağırılıyordu: "Merhaba! – İyisin ya! –İyiyim! –Hayır! –Yakında!" İnsan yüzleri gölge oyunundaki şekiller gibi hızla gelip gelip geçiyordu. Frédéric ve Rosanette, tekerleklerin yanlarında bu sonsuz dönüşüne bakıp bakıp sersemlemişlerdi sanki, hiç konuşmuyorlardı.

Zaman zaman, çok sıkışık olan bu araba dizilerinin hep birden birçok sıralar halinde durdukları oluyordu. O zaman, yan yana gelindiğinden, herkes birbirini süzme olanağını buluyordu.

Arabaların işlemeli kapı aynalarının kenarından kalabalığa ilgisiz bakışlar fırlatıyordu; kira arabalarının içinde hasetle parıldayan bakışlar oluyordu; kibirle yükselmiş başlara aşağılayıcı birtakım gülümsemeler karşılık veriyordu; bir karış açık ağızlar budalaca bir hayranlığı belirtiyordu; orada burada, yolun ortasında dolaşan biri, arabalar arasında dörtnala giden bir süvariden sakınmak için kendini kenara atacak zamanı zor buluyordu. Sonra, bütün arabalar yine harekete geçiyordu; arabacılar dizginleri gevşetiyor, uzun kırbaçlarını indiri indiriveriyorlar, canlanan atlar gemlerini sallayarak çevrelerine köpük saçıyordu; ıslak sağrılardan ve koşumlardan batmakta olan güneşin süzüldüğü bir su buharı yükseliyordu. Arc de Triomphe'un altından geçerken gün ışığı bir adam boyunda kırmızımsı bir demet halinde tekerlerin ispit başlarında, araba kapılarının tokmaklarında, okların uçlarında, oturma yerlerinin yan kısımlarındaki halkalarda yansıyordu. Ve ayı yelelerinin, elbiselerin, insan başlarının dalgalandığı bir nehri andıran büyük bulvarın iki yakasında yağmurdan pırıl pırıl ağaçlar iki yeşil duvar gibi yükselmekteydi. Yukarıda, arada bir görünen gögün mavimsi bir ipek yumuşaklığı vardı.

Frédéric, bu arabalardan birinde, bu kadınlardan biriyle birlikte olma mutluluğu için yanıp tutuştuğu o eski günleri hatırladı. İşte şimdi bu mutluluğu ele geçirmişti, ama bundan dolayı hiç de sevinçli değildi.

Yağmur durmuştu. Garde-Meubles'ün sütunları arasına sığınmış bulunan yolcular şimdi yollarına devam etmeye başlamışlardı. Royal Sokağı'nda gezinenler bulvara çıkmaktaydılar. Dışişleri Bakanlığı'nın önündeki merdivenlerde bir sürü budala bekleşiyordu.

Araba Çin Hamamları'nın önünde yavaşladı, kaldırımda bir çukur vardı. Fındık rengi bir palto giymiş bir adam kaldırımın kenarında yürüyordu. Arabanın altından sıçrayan bir parça çamur yolcunun sırtına geldi. Adam öfkeli bir yüzle döndü. Frédéric sapsarı kesildi; Deslauriers'yi tanımıştı.

İngiliz Kahvesi'nin önünde arabayı savdı. O, sürücüye parasını öderken, Rosanette önden çıkmıştı.

Merdivende yetişti ona, bir bayla konuşuyordu. Frédéric koluna girdi onun. Ama koridorun ortasında ikinci bir kişizade durdurdu Rosanette'i.

– Sen git! Ben geliyorum, dedi Rosanette.

Genç adam özel odaya yalnız girdi. Açık iki pencereden karşıdaki evlerin pencerelerindeki insanlar görülüyordu. Kurumuş asfaltın üstünde iri hareler titreşiyor ve balkonun kenarına konulmuş bir manolya içeriyi kokusuyla dolduruyordu. Bu koku ve bu serinlik sinirlerine iyi geldi, aynanın altındaki kırmızı divana çöktü.

Mareşal geldi, Frédéric'i alnından öptü.

– Bir üzüntün mü var, nonoşum? diye sordu.

– Belki! dedi o da.

– Biliyorsun ki yalnız değilsin!

Bununla "ortak mutluluğumuz içinde kendi tek tek kederlerimizi unutalım" demek istiyordu.

Sonra bir çiçek taç yaprağını dudaklarının arasına koydu, ısırsın diye delikanlıya uzattı. Bir güzellik ve ince bir şehvet anlatımı taşıyan bu hareket Frédéric'i duygulandırdı.

Madam Arnoux'yu aklından geçirerek:

– Niçin bana acı çektiriyorsun? dedi.

– Ben mi acı çektiriyorum?

Frédéric'in karşısında, ayaktaydı, ellerini onun omuzlarına koymuş, gözlerini kısarak bakıyordu.

Bütün erdemi, bütün öfkesi; dipsiz bir korkaklığın içine gömülmüştü.

Rosanette'i dizlerinin üstüne çekerek:

– Niçin beni sevmekten kaçıyorsun? diye karşılık verdi.

Rosanette karşı koymadı; Frédéric kollarını beline doladı onun; ipek elbisesinin hışırtısı içine ateş düşürüyordu.

Koridorda Hussonnet'nin sesi duyuldu:

– Neredeler bunlar?

Mareşal hemen yerinden fırladı, odanın öbür ucuna giderek sırtını kapıya döndü.

İstiridye istedi; masanın başına geçtiler.

Hussonnet pek keyifli sayılmazdı. Günü gününe her çeşit konuda yazılar yazmaktan, gazeteleri okumaktan, bir sürü tartışma dinlemekten ve herkeste hayret uyandırmak için aykırı sözler söyleyip durmaktan, kendi kıvılcımlarıyla körlenerek, sonunda, gerçeklik duygusunu iyiden iyiye yitirmişti. Bir zamanlar kolay, şimdi ise güçlüklerle dolu olan bir hayatın çalkantıları sürekli bir sıkıntı yaratmıştı içinde ve kendine karşı itiraf edemediği güçsüzlüğü, hırçın, alaycı bir adam yapıyordu onu. Söz yeni oynanmakta olan *Ozai* adlı baleye gelince dansa karşı verdi veriştirdi, dansın lafı açılınca Opera'ya, Opera lafı açılınca da şimdi İtalyanların yerini almış bir İspanyol oyuncu topluluğa atıp tuttu: "Şu Kastilyalılara daha doymadık mı yahu?", İspanya'ya romantik bir sevgi besleyen Frédéric'e bu sözler dokundu. Konuyu değiştirmek için, Edgar Quinet'nin ve Mickiewicz'in yeni uzaklaştırılmış bulundukları Collège de France üstüne sorular yöneltti.[9] Ama Mösyö Maistre'e hayran olan Hussonnet, Otorite'den ve Spiritüalizm'den yana olduğunu belirtti. Herkesçe kabul edilmiş olayları kuşkuyla karşılıyor tarihi inkâr ediyor, geometri için "Ne saçma şey şu geometri!" diyecek kadar en gerçek şeylere itiraz ediyordu. Bütün bunlar aktör taklidi, karmakarışık şeylerdi. Özellikle Sain-Ville'i örnek veriyordu.[10]

Onun bu saçma konuşmaları Frédéric'in canını sıkmıştı. Sabrının taştığını belirten bir hareket yaptı ve boyutla masanın altındaki köpeklerden birini yakaladı.

İki köpek de çirkin bir şekilde havlamaya başladı.

Frédéric sert bir sesle:

– Bunları eve göndermeliydiniz! dedi Rosanette'e.

Rosanette'in kimseye güveni yokmuş.

O zaman delikanlı Bohemyalıya döndü:

– Hadi Hussonnet, arkadaşlığınızı gösterin bakalım!

– Evet, şekerim. Ne güzel olurdu bu!

Hussonnet fazla söyletmeden çıkıp gitti.

---

9 Edgar Quinet ve Mickiewicz ileri fikirlerinden ötürü Collège de France'taki kürsülerinden uzaklaştırılmışlardı.

10 O günlerde Palais-Royal'de sahneye çıkan ve ahmak adam tiplerini canlandırmakla ünlenmiş bir oyuncu.

Bu iyiliği nasıl ödemeliydi acaba? Frédéric bunu düşünecek durumda değildi. Baş başakalmanın tadını çıkarmaya da başlıyordu ki garson içeri girdi.

– Madam biri sizi görmek istiyor.

– Ne o? Yine mi?

– Ama gidip bir bakayım, dedi Rosanette.

Genç adam susamıştı bu kadına, ihtiyaç duyuyordu. Bu kayboluşu bir suç, bir kabalık gibi görmekteydi. Ne istiyordu yani bu kadın? Madam Arnoux'ya ettiği hakaretler yetmiyor muydu? Ondan da boyunun ölçüsünü almıştı ya, neyse! Şimdi bütün kadınlardan nefret ediyordu; gözleri dolmuştu: Aşkı anlaşılmamış, şehveti ise aldatılmıştı.

Mareşal geldi, yanında Cisy vardı.

– Mösyöyü davet ettim. Iyi etmişim, değil mi?

– Elbette!

Frédéric acılarla dolu bir gülümsemeyle kişizadeye oturmasını işaret etti.

Mareşal listeye göz gezdirmeye koyuldu, daha çok acayip yemek adlarının üstünde duruyordu.

– "â la d'Orléans" bir tavşan yahnisiyle "â la Richelieu" bir puding yesek ne dersiniz?

– Hayır, Orléans olmasın! dedi Cisy.

Kendisi Bourbonları tuttuğundan "Orléans" sözünde bir ima olduğu sanısına kapılmıştı.

Mareşal:

– "â la Chambort" bir kalkan balığına ne dersiniz? diye söze karıştı.

Bu yakınlık Frédéric'i kızdırdı.

Rosanette, sade bir biftekle, ıstakozda, mantarda, ananas salatasında ve vanilya şerbetinde karar kıldı.

– Sonrasını düşünürüz. Çabuk olun ama! Ha, unutuyordum, biraz da sucuk getirin, ama sarmısaklı olmasın!

Garsonu "Delikanlı" diye çağırıyor, bardağına bıçağıyla vuruyor, ekmek içlerini havaya fırlatıyordu. Hemen bir Burgonya

şarabı içmek istedi.

– Burgonya'yı yemeğin başında içmeyin, dedi Frédéric.

– Vikonta göre bazı durumlarda öyle de içilirmiş.

– Hayır efendim, içilmez!

– Inanın, içilir!

– Görüyorsun ya, içilirmiş! dedi Rosanette.

Bu cümleye eşlik eden bakış şöyle bir anlam taşıyordu: "Zengin bir adam bu, doğrudur söylediği"

Bunlar olurken, her dakika kapı açılıyor, garsonlar bağırışıyor, yandaki odada tüyler ürpertici bir piyanoda biri bir vals geçiyordu. Sonra söz koşulardan biniciliğe ve iki karşıt sistemin tartışılmasına geldi. Cisy, Baucher'i, Frédéric ise Koni d'Aure'u tutuyordu. Bu sırada Rosanette omuzlarını silkti ve:

– Yeter Allah aşkına, görüyorsun ki senden daha iyi biliyor, dedi.

Dirseğini masaya dayamış, bir narı dişliyordu; önündeki şamdanın alevi rüzgârda titriyordu; bu beyaz ışık tenine sedef tonları veriyor, gözkapaklarına bir pembelik katıyor, gözlerinin aklarına parlaklık kazandırıyordu; meyvenin kırmızılığı dudaklarının kırmızısına karışıyor, ufak burun delikleri açılıp kapanıyordu; bu kadının bütün kişiliğinde küstah, sarhoş, anlatılmaz bir şeyler vardı, Frédéric'i çileden çıkarıyordu; ama yine de içine çılgın istekler atmaktan geri kalmıyordu.

Sonra, çok sakin bir sesle, kahverengiler giymiş uşağın sürdüğü o landonun kime ait olduğunu sordu.

– Madam Dambreuse'ün, dedi Cisy.

– Çok zenginler değil mi?

– Evet, çok zenginler! Ama eskiden bir vali kızı, sadece bir Matmazel Boutron olan Madam Dambreuse'ün kendi serveti pek öyle önemli değildir.

Kocasına gelince, tersine o, birçok mirasa birden konmuştu. Cisy bir bir saydı bunları; Dambreuse'lerle sıkı ilişkisi olduğu için onların aile serüvenini çok iyi buluyordu.

Frédéric, onunkilere karşıt şeyler söylemek için tersine avunmaya başladı; Madam Dambreuse'ün Boutron'lardan geldiğini, bunun da onun soyluluğunun kanıtı olduğunu söyledi.

Mareşal koltukta durum değiştirerek:

– Bana ne soyluluktan! Atı arabası benim olsun da! dedi.

Bu sırada elbisesinin kolu biraz yukarı doğru sıyrılmıştı; bileğinde üç taşlı bir bilezik göründü.

Frédéric bunun farkına varmıştı.

– Aa! Fakat...

Üçü de birbirlerine bakıp kızardılar.

Kapı usulca aralandı, önce bir şapka kenarı, sonra Hussonnet'nin profili belirdi.

– Âşıkları rahatsız ediyorsam özür dilerim!

Ama Cisy'yi, Cisy'nin kendi yerini almış olduğunu görünce şaşırdı.

Yeni tabak, çatal, bıçak getirildi. Çok acıkmış olduğundan, kalan yemekleri, bir tabaktaki eti, sepetteki meyveyi mideye indiriyor, bir eliyle yerken öbürüyle şarap yuvarlıyor, bir yandan da gördüğü işi anlatıyordu. İki kuçu kuçu sağ salim eve varmıştı. Evde yeni bir şey yoktu. Ahçı kadını bir erle yakalamıştı –aslı olmayan bir hikâye, sırf etki uyandırılmak için uydurulmuş.

Mareşal şapkasını askıdan aldı. Frédéric hemen çıngırağı çalarak garsona uzaktan bağırdı:

– Bir araba çağırın!

– Benimki var! dedi Vikont.

– Fakat, Mösyö...

– Evet Mösyö...

İkisi de sapsarı kesilerek, elleri titreyerek birbirinin gözlerinin içine baktılar.

Sonunda, Mareşal, Cisy'nin koluna girdi. Sofraya kurulmuş Bohemyalıyı göstererek:

– Siz şuna göz kulak olun biraz. Boğulur mu boğulur. Köpeklerime yaptığı iyiliğin sonucu olarak ölmesini hiç istemem.

Kapı kapandı.

– Eee?

– Ne ee'si?

– Ben diyordum ki...

– Ne diyordunuz?

– Şey... olmadı mı?

Hussonnet cümlesini bir el hareketiyle tamamladı.

– Hayır! Hiç!

Hussonnet daha fazla üstüne varmadı.

Kendisini yemeğe davet ettirmekten bir maksadı varmış. Artık adı *l'Art* değil, *le Flambart* olan ve "Topçular! Namlu başına!" parolasını taşıyan dergisinin durumu pek parlak olmadığından bunu, Deslauriers'nin yardımı olmadan, tek başına, haftalık bir dergi haline getirmeyi düşünüyormuş. Eski tasarısından söz etti, yeni planını anlattı.

Frédéric bir şey anlamadığından olacak, kesin olmayan birtakım karşılıklar verdi. Hussonnet sofranın üstünden bir avuç yaprak sigarası alarak, "Eyvallah, dostum," dedi ve çıkıp gitti.

Frédéric hesabı istedi. Uzun bir hesaptı. Garson peçetisini koltuğuna sıkıştırmış parasını beklerken, başka bir garson, soluk yüzlü ve Martinon'u andıran bir adam gelerek:

– Affedersiniz, tezgâhta araba parasını hesaba yazmayı unutmuşlar, dedi.

– Hangi araba?

– O Mösyö'nün küçük köpekleri götürmek için demin tuttuğu araba.

Ve garsonun yüzü delikanlıya acıyormuş gibi uzadı. Frédéric'in içinden tokatlamak geldi bu adamı. Hesaptan artan yirmi frangı bahşiş olarak bıraktı.

– Teşekkür ederim, efendim, dedi peçeteli adam yerlere kadar eğilip selamlayarak.

Frédéric ertesi günü öfkesini ve uğradığı hakareti düşünmekle geçirdi. Cisy'yi tokatlamayışına yanıyordu. Mareşal'e gelince, onu bir daha görmemeye yemin etti; başka güzel kadın mı yoktu? O ki böyle kadınlara para dökülerek sahip olunuyordu, o da Borsa'da çiftliğinin değeri üstüne oynayacaktı, zengin olacaktı, parası puluyla Mareşal'i ve herkesi ezecekti.

Akşam olunca, Madam Arnoux'nun hiç aklına gelmemiş olmasına şaştı.

"Daha iyi! Hem aklıma gelse ne olacaktı?" dedi kendi kendine.

İki gün sonra, sabah saat sekizde Pellerin kendisini ziyaret etti. Evdeki mobilyaya hayranlığını belirterek, Frédéric'e türlü yönlerden övgüler yağdırarak söze başladı. Sonra, birdenbire:

– Pazar günü at yarışlarında mıydınız? dedi.

– Ne yazık ki, evet!

Bunun üzerine ressam, İngiliz atlarının anatomisi aleyhinde attı tuttu, Géricault'un atlarını, Parthéon'un atlarını övdü.

– Rosanette de sizinle miydi?

Ve ustaca Rosanette'i övmeye başladı.

Frédéric'in soğukluğu onu şaşırttı. Sözü portre meselesine getiremiyordu bir türlü.

Önceleri Titien tarzı bir şey yapmak istiyormuş. Ama yavaş yavaş modelinin değişik renkleri kendisini büyülemeye başlamış; bu yüzden fırça üstüne fırça, ışık üstüne ışık yığarak aydınlık bir çalışma yapmış. Rosanette önce çok beğenmiş; sonra, Delmar'la randevuları yüzünden seansların ardı kesilince Pellerin'e kendi yapıtı karşısında duyarlı anlar geçirten zamanlar kalmış; ama bu hayranlığı durulunca resmin büyük yapıt olarak bir kusuru var mı diye araştırmaya başlamış. Titien'in yapıtlarını yeniden gözden geçirince, aradaki farkı anlamış, hatasını görmüş. Kendi taslağının konturlarını yalınlaştırmaya başlamış. Daha sonra, bunları kaybetmeye, başın ve fonun tonlarıyla karıştırmaya çalışmış; böylece yüz kıvamını almış, gölgeler kuvvetlenmiş; her şey daha sağlam bir görünüm kazanmış. Nihayet, Mareşal gelmiş. Bazı yönlerden yapıtı eleştirmeye kalkmış; ama sanatçı karşı koymuş bunlara tabii. Kadının budalalığına bir nice öfkelendikten sonra, onun haklı olabileceğini düşünmüş. O zaman kuşkular, belirsizlikler dönemi başlamış; midesine ağrılar girmiş, uykuları kaçmış, ateşi çıkmış, kendinden tiksinmiş. Bu arada bazı rötuşlar yapmayı göze almış, ama istemeden yapmış bunu, yapıtının kötü olduğunu bile bile.

Sadece Salon'da yapıtlarının alınmamasından yakındı ve Frédéric'e gelip Mareşal'in portresini görmediği için serzenişte bulundu.

– Bana ne Mareşal'den?

Böyle bir açıklama ressamı yüreklendirmişti.

– Bu budala karının şimdi de tabloyu istemediğini söylesem inanır mısınız? dedi.

Ama tablo karşılığında bir ekü istediğini söylemiyordu Pellerin. Oysa, Mareşal'in tablonun parasını kimin ödeyeceğini umursadığı yoktu, Arnoux'dan daha gerekli şeyler istemeyi seçtiğinden, ona bundan söz etmemişti bile.

– Peki, ya Arnoux? dedi Frédéric.

Rosanette, Pellerin'i ona göndermiş. Eski tablo taciri portreyle hiç ilgilenmemiş.

– Tablonun Rosanette'e ait olduğunu söylüyor.

– Doğru! Tablo Rosanette'in.

– Ama nasıl olur? Beni şimdi size o gönderdi, dedi Pellerin.

Yapıtının kusursuz olduğuna inanmış olsaymış, ondan yararlanmayı belki de hiç aklına getirmeyecekmiş. Ama karşılığında iyi bir para (oldukça iyi bir para) alması eleştirilere karşı bir yalanlama olacağı gibi kendine güvenini de artıracakmış. Frédéric, ondan kurtulmak için ressama

koşullarının ne olduğunu sordu.

Ama istenen paranın çok büyük olması genç adamı isyan ettirdi.

– Hayır, hayır, istemez, dedi.

– Ama siz bu kadının âşığı değil misiniz? Tabloyu bana ısmarlayan da sizsiniz?

– Özür dilerim ama, benim yaptığım sadece bir aracılıktı.

– Bu tabloyu benim elimde nasıl bırakırsınız!

Ressamın tepesi atmaya başlamıştı.

– Bu kadar aç gözlü olduğunuzu bilmiyordum!

– Asıl ben bilmiyordum sizin bunca pinti olduğunuzu! Hoşçakalın!

O daha yeni gitmişti ki Sénécal göründü.

Frédéric irkilmişti, sıkıntılı bir hareket yaptı.

– Hayrola?

Sénécal olanı biteni anlattı.

– Madam Arnoux, cumartesi günü saat dokuz sularında kendisini Paris'e çağıran bir mektup almış. Tesadüf, o sıra araba bulmak için Creil'e yollayacağı kimse yokmuş; beni göndermek istedi. Görevim olmadığı için reddettim. Kendisi gitti, pazar akşamı da döndü. Dün sabah Arnoux fabrikaya geldi. Bordeaulu kız şikâyet etmiş. Aralarında ne olduğunu bilmiyorum, ama herkesin gözü önünde benim yazdığım cezayı kaldırdı. Sert sözler söyleyerek atıştık. Uzun sözün kısası, benim hesabımı gördü, ben de işte buraya geldim!

Sonra kelimeleri tane tane söyleyerek ekledi:

– Ama üzüldüğüm falan yok! Görevimi yaptım. Aslında bütün bunlara sebep sizsiniz.

Frédéric, Sénécal'in bir şeyler bildiğinden korkarak:

– Nasıl? diye bağırdı.

Sénécal bir şey bilmiyordu, çünkü şöyle dedi:

– Siz olmasaydınız, şimdi çok daha iyi bir durumda olurdum.

Frédéric bir çeşit vicdan azabı içinde:

– Şimdi size ne gibi bir hizmetim dokunabilir? diye sordu.

Sénécal, bir iş, bir yer istiyordu, nasıl olursa olsun.

– Sizin için kolay bir şey bu. O kadar tanıdığınız var Deslauriers'nin dediğine göre Mösyö Dambreuse'ü de tanıyormuşsunuz.

Deslauriers'nin bu hatırlatması dostunun keyfini kaçırdı. Champ de Mars'daki rastlaşmalarından sonra bir daha Dambreuse'lere gideceğini sanmıyordu.

– Birini salık verecek kadar bir yakınlığım yok bu aileyle, dedi.

Demokrat, teklifinin böyle reddedilişini metanetle karşıladı ve kısa bir süre sustuktan sonra:

– Bütün bunlar, eminim, o Bordeaulu kızla sizin Madam Arnoux'nuzun başı altından çıktı, dedi.

Bu "sizin" kelimesi Frédéric'in yüreğindeki son iyilikçi kıvılcımı da silip götürdü. Yine de, nezaketi elden bırakmayarak, yazı masasının anahtarına uzandı.

Sénécal önledi.

– Teşekkür ederim!

Sonra, kendi dertlerini unutup, yurt sorunlarından, Kral'ın ad gününde bol keseden verilen nişanlardan, bir kabine değişikliğinin mümkün olduğundan, çağın rezaletleri olan Droullard ve Bénier meselelerinden söz etti, burjuvalara verdi veriştirdi, bir ihtilalin yakın olduğundan dem vurdu.

Gözü duvarda asılı duran bir Japon hançerine takıldı; aldı, sapından tuttu, sonra nefret belirtisi bir hareketle üstüne fırlattı.

– Hadi, Allah'a ısmarladık! Notre-Dame de Lorette'e gitmem gerekiyor.

– Yaa! Niçin?

– Bugün Godefroy Cavaignac'ın yıldönümü töreni var da. Eylem içinde ölen bir adamdı bu. Ama her şey bitmedi daha... Kimbilir?

Sénécal kararlı bir şekilde elini uzattı.

– Belki de bir daha hiç görüşemeyiz. Allah'a ısmarladık!

İki kere tekrarlanmış bu Allah'a ısmarladık sözü, hançere bakarken kaşlarını çatışı, tevekkülü ve özellikle tumturaklı halleri Frédéric'i düşüncelere itti; ama çok geçmeden unuttu bunları.

Aynı hafta, Havre'daki vekili, çiftliğinin bedeli olan yüz yetmiş dört bin frangı gönderdi. Frédéric bu parayı ikiye böldü, bir kısmını Devlet tahvillerine yatırdı, öbür kısmını Borsa'da oynamak üzere bir sarrafa götürdü.

Yemeklerini günün tutunmuş lokantalarında yiyor, tiyatrolara gidiyor, gönlünü eğlendirmeye çalışıyordu. Bu sırada Hussonnet'den bir mektup aldı; neşeli bir anlatımla Mareşal'in yarışların hemen ertesi günü Cisy'ye sepet havası çaldığını hikâye ediyordu. Bohemyalının bunu kendisine niçin yazmak gereğini duyduğu üstünde fazla düşünmeyen Frédéric çok sevindi bu habere.

Rastlantının cilvesine bakın ki üç gün sonra Cisy ile karşılaştı. Kişizade, arkadaşına iki yüz gösterdi, hatta gelecek çarşamba için yemeğe çağırdı onu.

O günün sabahı, mahkemeden bir tebligat yapıldı Frédéric'e; bunda Mösyö Charles-Jean Baptiste Oudry, mahkeme kararı uyarınca, Mösyö Jacques Arnoux'nun malı olup Bellevil-le'de bulunan mülkün alıcısı olduğunu ve satış fiyatı tutarı olan iki yüz yirmi üç bin frangı ödemeye hazır bulunduğunu bildirmekteydi. Yine aynı belgeden anlaşıldığına göre, gayrimenkul üzerine konmuş ipoteklerin tutarı satış fiyatı tutarını aştığından Frédéric alacağını tamamen kaybetmiş oluyordu.

Bütün bu zarar, elverişli süre içinde gayrimenkule yeni bir ipotek kaydının düşülmemesinden ileri gelmekteydi. Bu işi yapmayı Arnoux üstlenmiş, sonra da unutmuştu. Frédéric ona karşı büyük bir öfke duydu içinde, ama sonra öfkesi yatışınca şöyle dedi kendi kendine:

"Eh, ne yapalım, olan oldu bir kere. Bu kadarıyla kendini kurtarabilirse yine iyi. Bundan dolayı ölmeyeceğim ya! Bırakalım artık bu konuyu!"

Ama masasının üstündeki kâğıtları karıştırırken Hussonnet'nin mektubunu gördü ve birinci okuyuşunda hiç dikkat etmediği bir not gözüne ilişti. Bohemyalı gazete işini yoluna koymak için kendisinden tam beş bin frank istiyordu.

"Bu herif de sinirime dokunuyor artık!"

Birkaç satırlık bir pusula yazarak veremeyeceğini sert bir dille belirtti. Sonra, Maison d'Or'a gitmek için giyindi.

Cisy, onu, en saygıdeğerleri olan ak saçlı şişman bir baydan başlamak üzere, davetlilerine tanıştırdı:

– Vaftiz babam Marki Gilbert des Aulnays. Sonra, Mösyö Anselme de Forchambeau, dedi (saçları şimdiden dökülmüş, ince ve sarışın bir gençti bu); daha sonra basit tavırlı kırklık bir adamı göstererek:

– Kuzenim Joseph Boffret, dedi; bu da eski öğretmenim Mösyö Vezou (sırtında, göğsü üstünde kayık yaka meydana getirecek şekilde tek düğme ile iliklenmiş uzun bir redingot bulunan kalın favorili, aynı zamanda hem bir yük arabacısını hem de bir papaz okulu öğrencisini andıran bir adam).

Cisy birini daha bekliyordu: Baron de Comaing. "Belki gelir belki gelmez, belli değil" Her dakika dışarı çıkıyor, kaygılı görünüyordu. Nihayet saat sekizde, büyük bir görkemle aydınlatılmış, davetlilerin sayısına göre pek geniş bir salona geçildi. Cisy gösteriş amacıyla mahsus seçmişti burayı.

Eski Fransız modası gümüş tabakalarla donanmış sofranın ortasında içi çiçek ve meyve dolu kıpkırmızı bir kap vardı: Bunu çevresine ufak tuz ve baharat tabakları dizilmişti; soğutulmuş *roze* şarabı testileri düzenli aralıklarla yerleştirilmişti; her tabağın önünde ayrı ayrı boyda beş bardak ve ne için kullanılacağını bilmek için hünerli olmak gereken bir sürü şey vardı. Birincisi şunlar vardı: Şampanyaya yatırılmış mersin balığı başı, tokalı York jambonu, ardıç kuşu kavurması, bıldırcın ızgarası, beşamel böreği, kırmızı keklik sotesi ve bunların yanında ince doğranmış patates, mantar kızartması. Kırmızı Şam kumaşı kaplı salonu bir avize ve uzun koltukların arkasında bekliyordu. Bu görünüm karşısında davetliler hayranlıklarını gizlemediler. En çok da öğretmen.

– Bizim ev sahibi büyük zahmetlere girmiş, vallahi. Ne güzel şeyler bunlar!

– Bunlar mı? dedi Cisy. Yok canım!

Ve daha ilk kaşıkta:

– Eee, Aulnays Baba, Palais-Royal'de oynanan *Père et Portier* adlı komediyi gördünüz mü? dedi.

– Sen de iyi bilirsin ki vaktim yok, dedi Marki.

Sabahları ormancılık dersi vardı, akşamları Tarımcılar Kulübü'ne gidiyordu, öğleden sonraları da tarım araçları fabrikalarında incelemeler yapmakla geçiriyordu. Yılın üç mevsiminde Saintonge'da oturduğu için, başkente yaptığı yolculuklarda yararlı bir şeyler öğrenmeye çalışıyordu. Bu yüzden konsolun üstünde duran geniş kenarlı şapkasının içi broşürlerle doluydu.

Cisy, Mösyö Forchambeau'nun şarap içmek istemediğini görünce:

– İçsenize yahu! Bekârlığınızın bu son yemeğinde yeterince neşeli görünmüyorsunuz! dedi.

Bu söz üzerine hepsi de eğilip onu kutladı.

– Eminim, genç bayan da sevimli biridir, dedi öğretmen.

– Öyle elbet! diye bağırdı Cisy. Ama, ne olsa, yanlış bir iş yapıyor. Anlamsız bir şey evlenmek!

Ölen karısını hatırlayıp gözünden bir damla yuvarlanan Mösyö Aulnays:

– Hiç düşünmeden konuşuyorsun, dostum, dedi.

Forchambeau da alaylı alaylı birkaç kez tekrarladı:

– Sizin de başınıza gelecek nasıl olsa. Sizin de başınıza gelecek!

Cisy kabul etmedi bunu. Gönülcüğünü eğlendirmesini, "bir başına buyruk" olmasını severdi o. Cité'deki tekinsiz meyhanelere girmek için *Paris Esran*'ndaki Prens Rudolphe gibi güreş öğrenmek istiyordu; cebinden kısa bir pipo çıkardı. Uşakları fazla haşlıyor, çok fazla içiyordu; kendi önemini belirtmek için de yemek beğenmiyordu. Öyle ki mantarları bile geri çevirdi. Öğretmen de bu mantarları pek sevdiği halde yaltaklanmak için:

– Büyük anneniz hanımefendinin pişirdiği yumurtalar daha iyiydi, dedi.

Sonra yanında oturan tarım uzmanı markiyle konuşmaya başladı; marki taşrada oturmayı, hiç değilse kendi kızlarını sade bir zevk sahibi olacak şekilde yetiştirme olanakları sağladığı için çok yararlı buluyordu. Öğretmen bu düşünceleri alkışladı ve markinin, içinden iş adamı olmasını istediği eski öğrencisinin üstünde etkisi olduğunu düşünerek ona yaltaklandı.

Frédéric, Cisy'nin karşısına pek neşeli çıkmıştı; kişizadenin budalalığı onu silahsız bırakmıştı. Ama hareketleri, yüzü, bütün kişiliği İngiliz Kahvesi'ndeki yemeği hatırlattığından, gitgide öfkesi arttı bu adama karşı. Serveti olmayan, av meraklısı ve borsa oyunlarına düşkün yegen Joseph'in alçak sesle yaptığı gönül kırıcı uyarılarını dinliyordu. Cisy, şaka yollu, birkaç kere "hırsız" dedi ona; sonra birdenbire:

– Aa! Baron! diye bağırdı.

Ve içeri otuzluk bir adam girdi; yüzünde sert çizgiler bulunan, atletik yapılı, şapkasını kulaklarına kadar getirmiş, yakasına çiçek takmış biri, Vikont'un idealiydi Baron. Çok sevindi onun gelişine; hatta bir cinas yapmaya bile kalktı; *coq de bru-*

yère (horoz kızartması) getirildiğinde:

La Bruyère'in karakterlerinin en esaslısı budur, dedi.

Sonra, Mösyö de Comaing'e sofradakilerin tanımadığı kimseler üstüne bir sürü soru sordu; sonunda da, aklına bir şey gelmiş gibi, birdenbire:

– Söyleyin! Hatırladınız mı hiç beni?

Öteki omuzlarını silkti.

– Daha yaşınız tutmuyor, oğlum! Mümkün değil!

Cisy, onların kulübüne kendisini de yazdırmasını rica etmişti. Ama, Baron, dostunun izzeti nefsini kurtarmak için olacak, konuyu değiştirdi:

– Ha! Unutuyordum az daha! Kutlarım sizi, bahsi kazanmışsınız.

– Hangi bahsi?

– Yarışlarda, aynı akşam o hanımın evine gitmesine bahse girmişsiniz ya!

Frédéric, kırbaç yemiş gibi bir duyguyla sarsıldı. Ama, Cisy'nin yüzünün bozulduğunu görerek hemen sakinleşti.

İşin gerçeği şu ki, Mareşal, ilk göz ağrısı, erkeği Arnoux ertesi gün karşısına çıkıverince yaptığına pişman olmuştu. İkisi de Vikont'a "rahatsız ettiğini" anlatmışlar ve teşrifat kurallarına kulak asmadan kapı dışarı etmişlerdi onu.

Cisy işitmemiş göründü. Baron ekledi:

– Şu babacan Rose ne âlemde? Bacakları yine güzel mi eskisi gibi?

Bu sözleriyle Rosanette'i içli dışlı tanıdığını belirtmiş oluyordu.

Bu açıklamalar Frédéric'in canını sıkmıştı.

– Utanıp kızaracak ne var bunda, diye üsteledi Baron. İyi karıdır!

Cisy dilini şaklattı.

– Yok canım, dedi. O kadar değil!

– Hadi yahu?

– Vallahi! Bir kere, bence öyle olağanüstü hiçbir yanı yok. Sonra, onun gibi kadını adım başında bulabilirsin... Alt tarafı satılık bir kadın...

Frédéric sert bir sesle:

– Herkese satılır değil! diye atıldı.

– Kendisini herkesten ayrı tutuyor! diye bağırdı Cisy. Amma iş ha!

Masada bir gülüşmedir gitti.

Frédéric kalbinin yerinden fırlayacakmış gibi atmaya başladığını hissetti. İki bardak su içti üstüne.

Ama Baron, Rosanette'le olan tatlı serüvenlerini unutacak gibi değildi.

– O Arnoux adlı herifle mi yaşıyor hâlâ?

– Bilmem, dedi Cisy. Bu bayı tanımıyorum.

Yine de Arnoux'nun bir çeşit dolandırıcı olduğunu ileri sürdü.

– Bir dakika! diye bağırdı Frédéric.

– Herkesin bildiği bir şey bu. Hatta mahkemelik de olmuş bu yüzden.

– Doğru değil!

Frédéric, Arnoux'yu savunmaya başladı. Onun dürüstlüğü hakkında teminat veriyor, kendisinin de buna inandığını söylüyor, ispat için rakamlar, kanıtlar uyduruyordu. Yüreği kinle kabarmış, ayrıcı da iyice çakırkeyf olmuş bulunan Vikont, sözlerinde öyle bir inatla direndi ki sonunda Frédéric vakur bir tavırla şöyle dedi:

– Bana hakaret etmek için mi bu sözleriniz, Mösyö?

Ve ona sigarası gibi kıvılcımlı gözlerle bakmaya başladı.

– Yoo! Katiyen! dedi Cisy. Hatta Arnoux'nun güzel bir tarafı olduğunu da söyleyebilirim: Karısı.

– Tanır mısınız karısını?

– Tanırım tabii. Tanımayan mı kaldı Sophie Arnoux'yu.

– Ne dediniz?

Ayağa kalkmış olan Cisy kekeledi:

– Tanımayan mı kaldı onu!

– Susun! Sizin ulaşabileceğiniz kadınlardan değildir o!

– Daha iyisini bulurum!

Frédéric tabağını onun suratına fırlattı.

Tabak masanın üstünden yıldırım gibi uçtu, iki şişe devirip,

bir komposto tabağını kırıp, kırmızı meyve ve çiçek kabına çarpıp üç parça olduktan sonra Vikont'un karnına çarptı.

Herkes onu tutmak için yerinden fırladı. Vikont çılgına dönmüştü, bağırıyor, tepiniyordu. Mösyö des Aulnays tekrarlayıp duruyordu:

– Sakin olun, evladım! Hadi, sakin olun!

Öğretmen bağırıyordu:

– Korkunç bir şey bu!

Benzi atmış Forchambeau titriyordu; Joseph kahkahalarla gülüyordu; garsonlar yerdeki şarap lekelerini siliyor, kırılan tabak parçalarını topluyorlardı; Baron gidip pencereyi kapadı; çünkü içerideki şamata, arabaların gürültüsüne rağmen, dışarıdan işitilebilirdi.

Tabak fırlatıldığı sırada herkes aynı anda konuşuyor olduğu için bunun Arnoux, Madam Arnoux, Rosanette ya da bir başkası yüzünden mi olduğu anlaşılamamıştı. Bilinen tek şey Frédéric'in bu bağışlanmaz hareketinin kabalığıydı; yaptığından pişman olduğunu belirtecek bir harekette de bulunmadı.

Mösyö des Aulnays onu yatıştırmaya çalıştı. Yeğen Joseph, öğretmen, hatta Forchambeau da. Bu arada Baron, sinirleri boşalıp ağlamaya başlayan Cisy'yi avutmaya çalışıyordu; Frédéric ise gitgide öfkelenmekteydi; sabaha kadar sürüp gidebilirdi bu; neyse ki Baron duruma bir son vermek için:

– Vikont yarın şahitlerini size gönderecekti, dedi.

– Saat kaçta?

– Öğle üstü, sizce de uygunsa.

– Memnuniyetle, efendim.

Frédéric sokağa çıkar çıkmaz ciğerlerine taze havayı çekerek derin derin soludu. Ne zamandan beri içi doluydu. Nihayet boşalmış, rahatlamıştı işte;erkeklik gururu gibi, kendisini sarhoş eden derin bir güç çağıltısı gibi bir şey duyuyordu. İki şahit gerekirdi şimdi. İlk aklına gelen Regimbart oldu. Ve hemen kalkıp Saint-Denis Sokağı'ndaki bir meyhaneye gitti. Dükkân kapalıydı; ama kapının üstündeki camda ışık vardı. Kapı açıldı, Frédéric saçağın altından eğilerek içeri geçti.

Tezgâhın üstündeki bir mum ıssız salonu aydınlatmaktaydı.

Bütün tabureler ters çevrilerek masaların üstüne konulmuştu. Patronla karısı garsonlarıyla birlikte mutfağın yanındaki köşede yemek yiyorlardı; Regimbart da onların yemeğine ortak olmuştu; garsonu kızdırıyor ve onu ağzına her lokma atışta biraz yana dönmek zorunda bırakıyordu. Frédéric olayı kısaca anlatıp yardımını rica etti. Yurttaş önce bir karşılık vermedi; düşünür gibi gözlerini salonda birçok kere döndürüp durduktan sonra:

– Tabii, memnuniyetle! dedi.

Ve hasmın soylu bir kişi olduğunu öğrenince dudaklarında ölümcül bir gülümseme belirdi.

– İçinizi ferah tutun! İşi öyle bir şiddetle yürüteceğiz ki! Önce... Kılıçla.

– Ama, belki de, diye itiraz etti Frédéric, hakkım yok...

Yurttaş sert bir sesle:

– Söyledim ya, kılıç kullanmak şart! Kılıç oynatmayı bilir misiniz?

– Biraz.

– Biraz mı? Herkes böyle konuşur işte! Sonra da hücuma geçmek için içi içine sığmaz. Eskrim salonları ne güne duruyor? Beni dinleyin: Daire içinden çıkmadan, arayı muhafaza edeceksiniz. Geri çekileceksiniz! İzin vardır buna. Hasmı yoracaksınız! Sonra birden açıkça hücuma geçilir. Sakın, birtakım numaralara, Fougère biçimi oyunlara kalkışayım demeyin! Sakın ha! Basit bir iki hareket! Şöyle işte, anlatabiliyor muyum? Kilidi açmak için bileğinizi çevirir gibi. Vavthier Baba, sabtonunuzu verir misiniz? Tamam, bu da olur.

Gaz lambasını yakmaya yarayan çubuğu kavradı, sol kolunu değirmi olacak şekilde tuttu, sol kolunu büktü, bölmeye darbeler indirmeye başladı; ayağını yere vuruyor, coşuyor ve güç duruma düşmüş gibi numaralar yapıyor, bir yandan da bağırıyordu: "Dur bakalım, al bakalım! Hah!" Gölgesi, tavana değecekmiş gibi olan kocaman şapkasıyla duvara vuruyordu. Meyhaneci ikide bir "Bravo! Çok güzel!" diye bağırıyor, karısı da, heyecanlanmakla birlikte onun bu hayranlığına katılıyordu. Eski bir asker olan Théodor da, zaten Regimbart'ın büyük bir hayranı olarak olduğu yere mıhlanıp kalmıştı.

Ertesi gün Frédéric erkenden Dussardier'nin çalıştığı mağazaya koştu. Rafları kumaşlarla dolu ya da masalarının üstüne kumaşlar serili bir sürü odadan geçtikten sonra kafes gibi parmaklıklı bir yerde, defterler arasında, dostunu ayakta bir şeyler yazıyor buldu. Mert çocuk hemen işini bıraktı.

Şahitler öğleden önce geldiler. Frédéric onların görüşmelerinde hazır bulunmamayı uygun gördü.

Baron'la Mösyö Joseph basit bir özür dileme ile yetineceklerini bildirdiler; Regimbart ise gerilememeyi sarsılmaz bir ilke olarak benimsediğinden ve Arnoux'nun onurunu savunmayı (çünkü Frédéric ona başka bir şey söylememişti) aklına koyduğundan asıl Vikont'un özür dilemesi gerektiğini ileri sürdü. Mösyö Comaing bu aşırı isteğe isyan etti. Ama yurttaş ödün vermemeyi aklına koymuştu bir kere. Hiçbir uzlaşma olanağı kalmadığı için düello gerçekleşecekti.

Başka güçlükler çıktı; silah seçimi hakkının normal olarak hakarete uğrayan Cisy'ye ait olması gerekirdi; oysa Regimbart düello isteğinde bulunmakla asıl hakaret edenin o olduğunu ileri sürdü. Cisy'nin şahitleri bağırarak atılan bir tokatın bile hakaretlerin en ağırı olduğunu söylediler. Yurttaş, kelimeler üzerinde oynayarak, bir şey fırlatmanın tokat atmak demek olmadığını savundu. Sonunda subaylara danışmaya karar verildi ve dört şahit, bir kışladaki subaylardan akıl sormak için yola çıktı.

Quai d'Orsay'daki kışlanın önünde durdular. Mösyö de Comaing iki yüzbaşının yanına yaklaşarak aralarındaki anlaşmazlık konusunu anlattı.

Yurttaşın araya soktuğu sözlerden kafaları karışan yüzbaşılar bir şey anlamadılar. Sözün kısası, yazılı bir tutanak düzenlemelerini öğütlediler; onu okuduktan sonra bir karara varacaklardı; bunun üzerine bir kahveye gidildi; büyük bir gizlilik kaygısıyla tutanakta Cisy'yi H harfiyle, Frédéric'i K harfiyle gösterdiler.

Sonra kışlaya dönüldü. Subaylar dışarı çıkmışlar. Geldiler ve silah seçme hakkının Mösyö H. de olduğunu açıkladılar. Bunun üzerine hep birlikte Cisy'nin evine dönüldü. Regimbart ile Dussardier sokakta durup içeri girmediler.

Çözüm şeklini öğrenen Cisy öyle büyük bir heyecana kapıldı ki olanı biteni birkaç kez tekrarlattı. Mösyö de Comaing, Regimbart'ın isteklerinden söz ettiği zaman, "bununla birlikte" bu isteklere uyulabileceğini mırıldandı. Daha sonra, kendini bir koltuğa atarak, dövüşmeyeceğini söyledi.

– Ama nasıl olur? dedi Baron.

O zaman tutarsız ve büyük bir gevezelik geldi Cisy'ye. Çok kısa mesafeden, tek bir tabanca ile dövüşmek istediğini söylüyordu.

– Ya da şansına çıkacak bardağa bir parça arsenik konulmuş olur. Bazen başvuruluyor buna, bir yerde okumuştum.

Sabırlı bir adam olmayan Baron sözünü kesti onun.

– Bu baylar vereceğiniz karşılığı bekliyorlar. Yakışık da almaz zaten. Ne kullanacaksınız? Hadi söyleyin! Kılıç mı?

Vikont başıyla "evet" dedi. Randevu tesbit edildi: Ertesi gün saat tam yedide Maillot kapısında buluşulacaktı.

Dussardier işinin başına dönmek zorundaydı, onun için Regimbart, Frédéric'e haber vermeye gitti.

Bütün gün habersiz bırakıldığı için Frédéric gitgide sabırsızlanıp sıkılmaya başlamıştı.

– Böylesi daha iyi! diye bağırdı.

Yurttaş onun bu tavrını pek beğendi.

– Biliyor musunuz, özür dilememizi istediler bizden! Hem de çok bir şey değil, bir kelime! Ama ben bir güzel savdım onları; iyi etmişim, değil mi?

Frédéric keşke başka bir şahit bulsaydım diye düşünerek:

– İyi etmişsin tabii, dedi.

Sonra, yalnız kalınca birçok kere yüksek sesle aynı şeyi tekrarladı:

"Dövüşeceğim ha? Dövüşmeye gidiyorum işte! Ne tuhaf!"

Odada gidip gelirken, aynanın karşısında yüzünün solgun olduğunu fark etti.

"Korkacak mıyım?"

Düello alanında korkma düşüncesi korkunç bir bunaltı yarattı içinde.

"Ama ya öldürülürsem? Babam da böyle gitmedi mi? Evet, beni de öldürecekler!"

Birdenbire annesi geldi gözlerinin önüne; siyahlar giymişti; kafası birtakım karışık hayallerle doldu. Demirki korkaklığı iyice dokundu kendisine. Bu kez bir yiğitlik tutkusu, yırtıcı bir kana susamışlık gelmişti üstüne. Karşısına ordu çıksa bir adım gerilemezdi. Bu nöbet geçtikten sonra kendisini sağlam buldu ve sevindi. Oyalanmak için kalkıp Opera'ya gitti: Bir bale temsili vardı. Müziği dinledi, dürbünle dansözleri seyretti, perde arasında bir bardak punç içti. Ama eve döndüğünde, yazı masasına, mobilyalarına bakıp bunları belki de son kez görüyor olduğu düşüncesine kapılınca ayaklarının bağı çözülüverdi.

Bahçeye indi. Yıldızlar pırıl pırıldı; seyretti. Bir kadın uğruna dövüşme fikri kendi gözünde kendine bir yücelik, bir soyluluk kazandırıyordu. Sonra, içi rahat, gidip uyudu.

Ama Cisy için böyle olmadı. Baron gittikten sonra, Joseph, Vikont'un moralini kuvvetlendirmeye çalıştı, ama bunun pek etkili olmadığını görünce:

– Bak, dostum, dedi, işi bu noktadan ileri götürmemek istiyorsan gidip haber vereyim.

Cisy kuzenine "Git tabii!" diyemedi, ama onun hiç sözünü etmeden bunu gidip halletmeyişine de kızdı.

Frédéric'in kalp sektesinden o gece ölmesini ya da ertesi gün Boulogne Ormanı'nın çevresini kapatacak şekilde barikatlar kurulmasını, bu olayın, şahitlerin düello yerine gelmesini kafasından atarak tren nereye gidiyorsa soluğu orada almak isteği duydu. Tıp bilmediğine yandı, bir şeyler alır, şu günlerde ortada görünmeyerek öldüğüne inandırırdı. İşi ağır hasta olmayı özleyecek kadar ileri vardırdı.

Bir öğüt verir, bir yardımı olur diye Mösyö des Aulnays'ın ardından adam saldı. Bu soylu insan, kızlarından birinin hasta olduğunu bildiren bir telgraf almış ve Saintonge'a dönmüştü. Cisy hiç hayra yormadı bunu. Neyse ki, öğretmeni, Mösyö Vezou kendisini yoklamaya gelmişti. İçini ona döktü.

– Ne yapmalı, Tanrım? Ne yapmalı?

– Ben sizin yerinizde olsam, Sayın Vikont, parayla Hal'den bir hamal tutar bu herifi bir güzel pataklatırdım.

– Ama bunu benim yaptırdığım hemen anlaşılırdı! dedi Cisy.

İkide bir uflayıp puflıyordu, sonunda:

– Peki bir hak mı düello ederek kapışmak! dedi.

– Bir vahşet kalıntısı! Ama neylersiniz ki...

Öğretmen, davet edilmediği halde, hatır için, yemeğe kaldı. Öğrencisi tek lokma yemedi. Yemekten sonra da dışarı çıkıp biraz dolaşmak ihtiyacını duydu.

Bir kilisenin önünden geçerlerken:

– Biraz içeri girsek, dedi. Şöyle bir bakmak için.

Mösyö Vezou'nun istediği de buydu zaten. İçerde kutsal su bile sundu ona.

Mayıs ayıydı; mihrap çiçeklerle donanmıştı, sesler ilahiler okuyor, org çalıyordu. Ne var ki Cisy bir türlü dua edemiyordu; çünkü dini tören ona hep cenaze törenini çağrıştırıyordu; kulaklarında *De Profundis* duası uğulduyordu.

– Gidelim! İyi hissetmiyorum kendimi!

Bütün geceyi kâğıt oynayarak geçirdiler. Vikont, kötü şansı def etmek umuduyla, oyunda kaybetmek için çalıştı, bundan da Mösyö Vezou yararlandı. Sonunda, ortalık ağarayım derken, daha fazla dayanamayan Cisy halının üstüne yığıldı, karışık rüyalarla dolu bir uykuya daldı.

Bununla birlikte, cesaret, zaafını belli etmemek demekse, Vikont'a da cesur bir adam diyeceğiz. Çünkü kendisini almaya gelen şahitleri görünce, benlik hırsı herhangi bir gerilemenin kendisi için mahvolmak anlamı taşıyacağını bildirdiğinden, var gücüyle toparlandı. Mösyö de Comaing kendisini iyi bulduğunu söyleyerek iltifat etti.

Gelgelelim, yolda arabanın sarsıntısı ve sabah güneşi sinirlerini ayağa kaldırdı yine. Bütün gücü kuvveti gitti. Nerede olduklarını bile fark etmeyecek bir duruma geldi.

Baron, "ceset"ten söz edip cesedin şehre nasıl gizlice sokulduğunu anlatıp onu daha da çok korkutarak eğleniyordu. Joseph cevap yetiştiriyordu; ikisi de bu işi komik buluyor, sonunda iyi bir çözüme varılacağına inanıyordu.

Cisy başını göğsünden ayırmıyordu. Bir ara usulca doğrularak hekim çağrılmadığını hatırlattı.

– Gereği yok, dedi Baron.

– Hiçbir tehlike yok mu yani?

Joseph ağırbaşlı bir tavırla:

– İnşallah olmaz! dedi.

Ve ondan sonra kimse konuşmadı arabada.

Saat yediyi on geçe Maillot kapısının önüne geldiler. Frédéric ve şahitleri oradaydı, üçü de siyahlar giymişti. Regimbart bir asker gibi kravat yerine dik bir yaka takmıştı; elinde bu gibi serüvenlere özgü keman kutusu gibi bir şey vardı. İki taraf soğukça selamlaştı. Sonra elverişli bir yer bulmak için Madrid yolundan Boulogne Ormanı'na daldılar.

Regimbart, kendisiyle Dussardier'nin arasında yürümekte olan Frédéric'e:

– Eee! Nasıl hissediyorsunuz kendinizi şu durumda? diye sordu. Bir şeye ihtiyacınız varsa, çekinmeden söyleyin. Bilirim ben bu işleri! Normaldir insanın korkması.

Sonra alçak sesle ekledi:

– Sigara içmeyin artık, gevşetir.

Frédéric kendisini rahatsız eden yaprak sigarasını yere attı, daha güvenli yürümeye başladı.

İki şahidinin kollarına yaslanmış olan Vikont arkadan geliyordu.

Yoldan tek tük geçenler oluyordu. Gökyüzü maviydi, tavşanların sıçradığı duyuluyordu zaman zaman. Bir patika dönemecinde başörtülü bir kadın iç ceketi giymiş bir adamla konuşuyordu; iki yanı ağaçlık büyük yolda, kestane ağaçlarının altında muşamba ceketli uşaklar atlarını gezdirmekteydiler. Cisy'nin, al atına binip, gözünde monokluyla binek arabalarının yanından geçtiği mutlu günler geldi aklına; bu anılar kederini daha da artırmaktaydı; dayanılmaz bir susuzluk içinde yanıyordu; sineklerin vızıltısı damarlarının atışına karışıyor, ayakları kuma gömülü gümülüveriyordu; sanki onsuz uzun bir süreden beri böyle yürümekteydi.

Şahitler, durmadan yolun iki yakasını kolaçan ediyorlardı.

Croix Catelan'a mı Bagattelle duvarlarının altına mı gitmenin yerinde olacağı tartışıldı. Sonunda sağa saptılar ve çamlar arasında beşerli sırayla ağaç dikilmiş bir yere geldiler. Toprak düzeyinin eşit yükseltide yayıldığı bir yer seçtiler. Hasımların duracakları yerler belirlendi. Regimbart kutusunu açtı. İçinde kırmızı meşin kaplamanın üstünde ortaları oyuk, kabzaları telkârî işlemeli dört güzel kılıç duruyordu. Yaprakların arasından sızan bir güneş ışını kılıçların üstüne düştü ve bunlar Cisy'ye bir kan birikintisi üstünde gümüşten engerek yılanları gibi göründü.

Yurttaş kılıçların hep aynı uzunlukta olduğuna dikkati çekti. Gerektiğinde hasımları ayırmak için üçüncü kılıcı eline aldı. Mösyö de Comaing'in elinde bir baston vardı. Bir sessizlik oldu. Bakıştılar. Bütün yüzlerde dehşet içinde ya da ölümcül diyebileceğimiz bir ifade vardı.

Frédéric redingotunu ve yeleğini çıkarıp yere koydu. Cisy'nin aynı şeyi yapmasına Joseph yardım etti. Kravatını çıkarınca boynuna asılı kutsal madalyon göründü. Regimbart buna acıyarak gülümsedi.

Ve Mösyö de Comaing, Frédéric'e düşünme zamanı kazandırmak için bazı ayrıntılar üstüne bilgi vermeye başladı. Eldiven giyme hakkı, hasmın kılıcını sol elle tutma hakkı istedi. Acele eden Regimbart bunlara karşı koymadı. Nihayet, Baron, Frédéric'e dönerek:

– Her şey size bağlı, Mösyö! dedi. Hatalarını kabul etmek hiçbir zaman onursuzluk değildir.

Dussardier de aynı kanıda olduğunu belirten bir hareket yaptı. Yurttaş ise öfkelendi.

– Hadi canım siz de! Biz buraya ördek yolmaya mı geldik! Hadi bakalım, davranın!

Hasımlar birbirinin karşısında yer aldı, şahitler de yanlarında olmak üzere.

Regimbart işaret verdi:

– Hadi!

Cisy'de bet beniz kalmamıştı. Kılıcının ucu kırbaç gibi titriyordu. Başı arkaya devrildi, kolları iki yana ayrıldı, yere düştü,

bayılmıştı. Joseph tutup yerden kaldırdı. Burun deliklerine kendine getirici bir koku tutuyor, bir yandan da kuvvetle sarsıyordu. Vikont gözlerini açtı, açar açmaz da çılgın gibi kılıcının üstüne sıçradı. Frédéric kılıcını elinde tutuyordu. Gözlerini ileri dikmiş, eli havada, bekledi.

Dört nala kalkmış bir atın gürültüsü ve dalları kıran bir araba körüğünün hışırtısıyla birlikte:

– Durun! Durun! diye bağıran bir ses işitildi.

Arabadan dışarı sarkmış bir adam boyuna mendil sallıyor, bir yandan da bağırıyordu: "Durun! Durun!"

Mösyö de Comaing işe polisin karıştığını sanarak bastonunu havaya kaldırdı.

– Kesin artık! Vikont'tan kan akıyor!

– Benden mi? dedi Vikont.

Gerçekten de düşünce sol başparmağı kanamıştı.

– Ama düşmeden oldu bu! diye itiraz etti Yurttaş.

Baron işitmezlikten geldi bunu.

Arnoux arabadan atladı.

– Geç mi kaldım? Yok, çok şükür!

Frédéric'i kolları arasına almış, kolunu bacağını yokluyor, yüzünü gözünü öpüyordu.

– Sebebini biliyorum; eski dostunuzu savunmak istediniz! Harika bir şey bu, harika! Hiçbir zaman unutmayacağım! Ah, sevgili çocuk, ne iyi bir insansınız siz!

Gözyaşlarını tutamayarak onu seyrediyor, sevincinden komik laflar ediyordu. Baron, Joseph'e döndü.

– Bu ufak aile toplantısına biz fazla geliyoruz galiba. Bu iş burada biter, değil mi baylar? –Vikont, kolunuzu bağlamalısınız; alın, benim eşarbımla bağlayın.

Sonra hâkim bir tavırla:

– Hadi, dargınlık burada bitsin! İşte böyle! dedi.

İki savaşçı gevşek bir şekilde el sıkıştı. Mösyö de Comaing ve Joseph bir taraftan gittiler; Frédéric, dostlarıyla öbür taraftan gitti.

Madrid Lokantası pek uzak olmadığından, Arnoux gidip orada birer bardak bira içmeyi teklif etti.

– Hatta kahvaltı da edilebilir, dedi Regimbart.

Ama Dussardier'nin vakti yoktu, bahçede soğuk bir şeyler içmekle yetindiler. Varılan mutlu sondan gelen bir erinç içindeydi hepsi de. Yalnız Yurttaş, düellonun en can alıcı noktasında kesilmiş olmasına hayıflanıp duruyordu.

Arnoux, düelloyu Regimbart'ın Compain adlı bir arkadaşından öğrenmişti. Büyük bir heyecan içinde, kendisinin sebep olduğu bu çatışmayı önlemek umuduyla koşup gelmişti. Arnoux'nun sevgi gösterisi karşısında iyice duygulanmış olan Frédéric onun kuruntularını artırmaktan çekindi.

– Bunun lafını etmeyelim artık, Allahı seversen! dedi.

Arnoux onun bu ihtiyatını pek yerinde buldu. Sonra her zamanki hafifliğiyle konuyu değiştirdi:

– Ne haber, Yurttaş?

Ve senetlerden, senet vadelerinden konuşmaya başladılar. Daha rahat olabilmek için, başka bir masaya çekilip fısıltıyla konuştukları da oldu.

Frédéric şu sözleri işitti:

– Bana da pay ayıracaksınız.

– Evet, ama, siz de, tabii...

– Üç yüz üstünden anlaştım.

– Güzel bir komisyon, vallahi!

Kısacası, Arnoux'nun Yurttaşla birlikte birtakım işler çevirdiği anlaşılıyordu.

Frédéric, ona on beş bin frangı hatırlatmayı düşündü. Ancak, deminki hareketiyle en tatlı sitemleri bile önlemiş oluyordu. Zaten yorgun da hissediyordu kendini. Bu işin konuşulacağı yer değildi burası. Başka güne bıraktı.

Bir kurtbağrı ağacının gölgesine oturmuş bulunan Arnoux kaygısızca sigarasını tüttürüyordu. Hepsi de bahçeye bakan özel odalara doğru gözlerini kaldırarak eskiden buraya sık sık geldiğini söyledi.

– Yalnız değil herhalde! dedi Yurttaş.

– O da sorulur mu?

– Amma hovardalık yahu bu sendeki! Evli bir adam kalksın da..

– Peki ama size ne demeli? diye karşılık verdi Arnoux.

Ve hoşgörülü bir gülümsemeyle ekledi:

– Ben bu namussuzun bir yerlerde küçük kızları kapadığı bir odası olduğu kanısındayım.

Yurttaş, kaşlarını kaldırarak bunun doğru olduğunu itiraf etti. Ve bu iki bay kendi beğenilerini anlatmaya giriştiler; Arnoux şimdilerde gencecik kızları, bir de işçi kızları tercih ediyormuş; Regimbart "yapmacıklı" kadınlardan tiksiniyor ve her şeyden olumlu tipleri tutuyormuş. Porselen yapımcısının vardığı sonuç şu oldu: Kadınları ciddiye almamak gerekir.

"Yine de seviyor karısını." diye düşünüyordu Frédéric eve dönerken. Arnoux'nun düzenbaz bir adam olduğu kanısındaydı. Sanki demin hayatını bu adam için tehlikeye atmış gibi ona kızıyordu.

Ama gösterdiği bağlılıktan ötürü Dussardier'ye minnettardı; Frédéric'in üstelemeleriyle ticarethane memuru hemen bir gün gelip yokladı onu.

Frédéric ona kitaplar veriyordu: Thiers, Dulaure, Barante, Laantin'in *Girondinler*'i. Bu mert çocuk onu can kulağıyla ve bir üstadı dinlermişcesine dinliyordu.

Bir akşam büyük bir telaş içinde geldi.

Sabahleyin bulvarda yürürken soluk soluğa koşmakta olan biriyle çarpışmış, sonra bunun Sénécal'in bir arkadaşı olduğunu görmüş. Adam:

– Demin onu yakaladılar, ben kaçıyorum! demiş.

Doğruymuş söylediği. Dussardier bütün günün olay üstüne haberler toplamakla geçirmiş. Sénécal siyasal bir suikastın sanığı olarak tutuklanmış.

Bir kalfanın oğlu olup, Lyon'da doğan ve Châlier'nin eski bir çömezinden eğitim gören Sénécal, Paris'e gelir gelmez Société des Familles'e girmişti.[11] Gidişatı bilindiği için polisçe gözaltına alınmış bulunuyordu. 1830 Mayıs olaylarında dövüşmüştü, o günden beri gölgede kalarak, gitgide daha bağnaz bir Alibaud taraftarı haline gelmişti; kendinin topluma karşı

11 Cumhuriyetçiler ve sosyalistler tarafından kurulmuş gizli bir dernek.

yadsımalarını halkın monarşiye karşı olan şikâyetleriyle karıştırmış ve her sabah, dünyanın çehresini on beş gün ya da bir ay içinde değiştirecek bir ihtilal umuduyla yatağından kalkan bir adam olup çıkmıştı. Sonunda arkadaşlarının gevşekliklerinden tiksinip umutlarının önüne dikilen engellere köpürerek, yurttan umut keserek, yangın bombaları suikastine kimyager olarak katılmış ve Cumhuriyet kurmak gibi yüce bir girişimin buyruğu altında Montmartre'a yerleştireceği barutu götürürken yakalanmıştı.

Dussardier'de daha az tutkunu değildi Cumhuriyet'in; kurtuluşun, evrensel mutluluğun onda olduğuna inanıyordu çünkü. On beş yaşında, bir gün, Transonin Sokağı'ndaki[12] bir bakkal dükkânının önünde silahlı erler görmüştü: Süngüleri kana bulanmış, tüfeklerinin dipçiklerine saçlar yapışmış askerler; o gün, bugün, Adaletsizlik kavramıyla aynı insanlar olarak görme eğilimindeydi; bir hafiyenin bir baba katilinden daha aşağılık olduğun söylerdi. Dünyadaki bütün kötülüklerin Otorite'den geldiğine derinden inanıyor ve ona karşı çok büyük, bitmez tükenmez bir kin besliyordu; öyle ki bu kin bütün yüreğini doldurmakta, duyarlılığın temellerine süzülmekteydi. Sénécal'in parıltılı sözleri büyülemişti onu. Sénécal suçluymuş ya da değilmiş ya da işlediği suç iğrenç bir suçmuş, bunların önemi yoktu onun gözünde! Hükümetin kurbanı olduğu bir sırada onun için çalışmak bir borçtu.

– Senatörler onu mutlaka mahkûm edecekler! Sonra, bir kürek mahkûmu gibi, cezaevi arabasıyla götürüp Mont Saint-Michel'e atacaklar; Hükümetin mahpusları öldürttüğü bir yer orası. Austen çıldırmıştı! Steuben kendini öldürdü! Barbès'i bir heçreye geçirirlerken saçlarından bacaklarından tutup sürüklemişler! Ayak altına alıp çiğnemişler, merdiven boyunca başı her basamakta sıçraya sıçraya gitmiş! Vahşete bak! Alçaklar!

Öfke hıçkırıklarıyla boğuluyor, büyük bir acı içindeymişcesine, odasının içinde dönüp duruyordu.

---

12 Transonin Sokağı: 13 Nisan 1834'te Paris'te meydana gelen bir ayaklanma şiddetle bastırılmış ve Transonin Sokağı'nda birçok suçsuz kimse de öldürülmüştü.

– Ama bir şeyler yapmamız gerekir! Ama ne? Bilmiyorum. Kurtarmaya çalışsak ne dersiniz? Luxembourg'a götürdükleri sırada koridorda muhafızlara çullanılabilir. Gözü kara on iki kişi olsun yeter!

Gözlerinde öyle bir alev vardı ki Frédéric ürperdi.

Sénécal sandığından da büyük bir adam gibi görünmeye başladı gözüne. Onun çektiklerini, güçlüklerle dolu hayatını hatırladı; Dussardier'nin ona karşı duyduğu büyük coşkuyu duymamakla birlikte, kendini bir fikre adamış her insana gösterilen hayranlığı ona karşı da besliyordu. Yardım elimi uzatsaydım Sénécal şu duruma düşmezdi, diye düşünüyordu. İki arkadaş onu kurtarmanın bir yolunu bulmak için çok uğraştılar.

Ama onunla ilişki kurma olanağını bir türlü elde edemediler.

Frédéric, Sénécal'in kaderini gazetelerden izliyordu; üç hafta boyunca sık sık okuma odalarına gitti.

Bir gün *Flambart* Gazetesi'nin bir sürü sayısı eline geçti. Başyazı, her zamanki gibi ünlü bir adamı diline dolamıştı. Sonra dünya haberleri, dedikodular geliyordu. Daha sonra Odeon, Canpentras, balıkçılık, varsa idam mahkûmları üstüne alaylı yazılar yer alıyordu. Bir yolcu gemisinin kayboluşu bir yıl boyunca eğlence konusu yapılmıştı. Üçüncü sütunda fıkra ya da öğüt tarzında düzenlenen sanat haberleri bölümünde, terzi reklamları, suareler hakkında notlar, satış ilanları, sanat yapıtları üstüne eleştiriler yer alıyor, bir şiir kitabı ve bir çift çizmeden aynı üslupla söz ediliyordu. Tek ağırbaşlı bölüm küçük tiyatroların eleştirildiği köşeydi; burada iki üç yönetmen hırpalanıyor; Funambules'ün sahne düzeni ve Delaissement'daki bir kadın oyuncu ele alınarak Sanat'ın gerekleri hatırlatılıyordu.

Frédéric gazeteleri tam elinden atacaktı ki gözü bir başlığa takıldı: *Üç Horoza Bir Piliç*. Burada şenlikli, alaycı bir dille kendi düellosunun hikâyesi anlatılmaktaydı. Yazıda kendini tanımakta güçlük çekmedi, çünkü sık sık şu cümle tekrarlanmaktaydı: "Sens Koleji'nde okuyup da bitirememiş bir genç..." Yazıya göre Frédéric, aristokratlarla boy ölçüşmeye yeltenen

taşralı bir sefil, zavallı bir budalaydı. Vikont'a gelince, o, ilkin tahriklere uğradığı yemekte, sonra girdiği bahiste (kızı alıp götürmüştü ya), nihayet efendilik gösterdiği düello alanında çok güzel hareket etmişti. Gerçi Frédéric'in gösterdiği cesaret bütün bütüne inkâr edilmiyordu, ama, bir aracının, *koruyucu*'nun tam zamanında gelip yetiştiği de anlatılmak isteniyordu. Yazı şu kaba, hatta hayın cümle ile bitmekteydi:

"Aralarındaki bu sevgi nereden doğuyor? Bütün mesele burada işte! Basile'in dediği gibi, ne gibi bir dolap var bunun altında?"

Hiç kuşkusuz beş bin frangı koparamayan Hussonnet'nin öç alışı oluyordu bu.

Ne yapmalıydı acaba? Hussonnet'den bunun nedenini soracak olsa, Bohemyalı masum olduğunu ileri sürecek, sonuçta bir şey elde edilmiş olmayacaktı. En iyisi, susup, olanı biteni sineye çekmekti. Zaten, *Flambart*'ı kimsenin okuduğu da yoktu.

Okuma odasından çıkınca, tablo satılan bir dükkânın önünde bir kalabalığın birikmiş olduğunu gördü. Herkes, altında siyah harflerle şunlar yazılmış bir kadın portresine bakıyordu:

"Matmazel Rose – Annette Bron, Nogentli Mösyö Frédéric Moreau'ya ait."

Rosanette'e iyice –ya da biraz– benzeyen bir portreydi bu: Önden, memeler meydanda, saçlar çözülü, elinde kırmızı kadifeden bir kese, arkasında bir tavus kuşu, gagasını omuzuna uzatmış, yelpaze gibi açılan kuyruğu duvarı örtüyor.

Frédéric'in ünlü biri olduğunu, bütün Paris'in bu berbat şeyle ayağa kalkacağını düşünen Pellerin, bu sergiyi onu ödemede bulunmaya zorlamak amacıyla açmıştı.

Bir tertip miydi bu? Ressamla gazeteci saldırılarını birlikte mi hazırlamışlardı?

Düellosu hiçbir şeyi önlememişti. Gülünç düşmüştü, herkes alay ediyordu kendisiyle.

Üç gün sonra, haziran sonunda, Kuzey Demiryolu hisse senetleri on beş franklık bir yükselme kaydetti; Frédéric, geçen ay bunlardan iki bin tane satın aldığı için, durduğu yerde otuz bin frank kazandı. Bu talih gülümsemesi yeniden güven getir-

di ona. Kimseye ihtiyacı olmadığını, bütün sıkıntılarının çekingenliğinden, duraksamalarından ileri geldiğini düşündü. Mareşal'e karşı sert davranmakla, Hussonnet'nin suratına kapıyı kapamakla işe başlayacak, Pellerin'le uzlaşma yoluna gitmeyecekti. Hiçbir şeye aldırış etmediğini göstermek için Madam Dambreuse'ün her zamanki akşam toplantılarından birine katıldı.

Frédéric'le aynı zamanda gelen Martinon, holün ortasında ona dönerek:

– Nasıl, sen buraya geliyorsun ha? dedi. Onu görmekle şaşırmış, hatta sıkılmış bir hali vardı.

– Niçin gelmeyeyim?

Frédéric bu çeşit bir karşılanışın nedenini bulmaya çalışarak salona doğru ilerledi.

Köşelere konmuş lambalara rağmen ışık yetersizdi; çünkü ardına kadar açılmış üç pencere birbirine paralel, dikdörtgen halinde, üç kara gölge gibi yükseliyordu. Tabloların altına yerleştirilmiş adam boyu yükseklikte çiçeklikler duvar aralıklarını dolduruyordu; dipteki küçük bir aynada gümüş bir semaverle küçük demliği yansımaktaydı. Saygılı seslerin mırıltısı yükseliyor, iskarpinlerin halı üstünde çıkardığı pıtırtılar işitiliyordu.

Birkaç siyah elbise, büyük bir abajurla aydınlanan bir yuvarlak masa, yaz giysileri içinde yedi sekiz kadın, biraz ötede de sallanır bir koltukta oturan Madam Dambreuse gözüne ilişti. Leylaki taftadan elbisesinin yırtmaçlı yenlerinden muslin pilileri görünüyor, kumaşının tatlı rengi ile saçlarının rengi arasında bir uyum kuruluyordu; ayağının ucunu bir yastığa dayamış, koltukta biraz geriye kaykılmıştı; incelikli bir sanat yapıtı ya da ender rastlanan bir çiçek gibi sükunet içindeydi.

Mösyö Dambreuse'le ak saçlı bir ihtiyar salon boyunca gidip geliyordu. Kimileri şuraya buraya konmuş ufak divanlara ilişmişler, görüşüyorlardı; kimileri salonun ortasında toplaşarak birer halka meydana getirmişlerdi.

Seçimlerden, değişiklik tasarılarından, en yeni değişikliklerden, Mösyö Grandin'in söylevinden, Mösyö Benoit'in ona ver-

diği karşılıktan konuşuluyordu. Üçüncü Parti gerçekten fazla ileri gidiyordu. Merkez Sol kendini doğuran kaynağı biraz daha iyi hatırlamalıydı. Hükümet büyük yaralar almıştı. Yine de bugünkü kabinenin yerini alacak hiçbir alternatifin bulunmaması ferahlık veriyordu kişiye. Kısacası, durum tıpkı 1834'teki durum gibiydi.

Bütün bu konulardan sıkılan Frédéric kadınların bulunduğu tarafa yürüdü. Martinon, şapkası koltuğunun altında, yüzünün yarı profiliyle oradaydı; öyle zarifti ki bir Serves porselenini hatırlatıyordu. Bir *Imitation*'la bir *Annuaire de Gotha* arasına atılmış bir *Revue des Deux Mondes* aldı eline; ünlü bir şair üstüne bir iki söz söyledi; Saint-François'nın derslerine gittiğini belirtti; gırtlağından şikayet etti, ara sıra bir zamak tableti yutuyormuş. Müzikten de söz açtı, rastgele konuştu. Mösyö Dambreuse'ün bir çift manşete nakış işleyen yeğeni Matmazel Cécile açık mavi gözleriyle ona bakıyordu; yassı burunlu mürebbiye Miss John da aynı nedenle elindeki işi bırakmıştı. İkisi de içlerinden "Ne yakışıklı adam!" diye bağırır gibiydiler.

Madam Dambreuse ona döndü:

– Şu konsolun üstündeki yelpazemi bana verir misiniz? Hayır o değil! Öbürü!

Kalktı, o da o yana doğru geldiği için salonun ortasında yüz yüze karşılaştılar. Kadın, yüzünün çizgilerinden sitem olduğu anlaşılan sert bir iki söz söyledi ona. Martinon gülümsemeye çalıştı. Sonra gidip ağırbaşlı erkekler topluluğuna katıldı. Madam Dambeuse yine eski yerine geçti ve koltuğundan ileri doğru eğilerek Frédéric'e;

– Evveli gün sizden söz eden birini gördüm: Mösyö de Cisy. Kendisini tanıyorsunuz, değil mi? dedi.

– Evet... biraz.

Madam Dambreuse birdenbire bağırdı.

– Düşes! Oh, ne büyük mutluluk!

Ve açık kahverengi taftа elbiseler giymiş, başında ipek dantelli bir şapka taşıyan ufak tefek ihtiyar bir hanımı karşılamak için kapıya doğru seğirtti. Kont d'Artoi'nin bir sürgün arkadaşının kızı ve 1830'da Ayan üyesi olan bir İmparatorluk mare-

şalinin dul karısı olan bu hanım, eski saraya olduğu gibi yeni saraya da yakın bulunmaktaydı; parmaklarının arasında büyük bir nüfuzu tutmakta olduğu düşünülebilirdi. Ayakta konuşanlar ayrılarak halkalarını bozdular, sonra yine konuşmaya başladılar.

Söz şimdi yoksulluğa gelip dayanmıştı; bu baylara göre yoksulluğun tasvirinde fazlaca ileri gidiliyor, her şey abartılıyordu.

Bununla birlikte, itiraf edelim ki sefalet vardır! diye Martinon itiraz etti. Ancak bunun ilacını Bilim'den de Otorite'den de bekleyemeyiz. Tamamıyla bireysel bir sorundur bu. Aşağı sınıflar kendi kötü duygularından kurtulmayı istedikleri zaman, sıkıntı ve güçlüklerinden de kurtulacaklardır. Halkın biraz daha ahlaklı olmaya yönelişi yoksulluktan da kurtaracaktır onu.

Mösyö Dambreuse'e göre büyük bir sermaye birikimi olmaksızın hiçbir sonuca ulaşılamazdı. Tek çıkar "Saint-Simoncuların da ısrarla istedikleri gibi (vallahi, iyi düşünmüşlerdir bu konuda; herkesin hakkını teslim etmeliyiz), evet, onların ısrarla istedikleri gibi ilerleme davasını kamu servetini artıracak olanların eline bırakmalıyız." Böylece, farkında olmadan, söz büyük sanayi, demiryolu, maden kömürü işletmelerine getirilmiş oldu. Mösyö Dambreuse bir ara Frédéric'e dönerek alçak sesle:

– Bizim iş için gelmediniz, dedi.

Frédéric bir hastalık uydurdu; ancak gösterdiği özrün saçmalığını fark ederek ekledi:

– Sonra, paraya da ihtiyacım vardı.

Elinde bir çay fincanıyla yanından geçmekte olan Madam Dambreuse:

– Bir araba almak için mi? diye sordu ve başını omzunun üstünde çevirerek Frédéric'i bir dakika kadar süzdü.

Delikanlıyı Rosanette'in âşığı sanıyordu; yaptığı imânın anlamı açıktı. Frédéric'e öyle geldi ki bütün hanımlar fısıldaşarak, uzaktan kendisine bakıyorlar. Ne düşündüklerini daha iyi anlamak için bir kez daha onların yanına sokuldu.

Masanın öbür yanında Martinon, Matmazel Cècile'in yanında bir albümün sayfalarını çevirmekteydi. İspanyol kostümle-

rini gösteren taşbasması resimler vardı bu albümde. Resim altlarını yüksek sesle okuyordu: "Sevillalı kadın, –Valensiyalı bahçıvan,– Endülüslü bir boğa güreşçisi" Bir seferinde sayfanın altına kadar inerek, birdenbire:

– Yayımcı Jacques Arnoux... Dostlarınızdan birisi, değil mi? diye sordu.

Onun bu tavrından incinen Frédéric:

– Evet, dedi. Dostumdur!

Madam Dambreuse atıldı:

– Sahiden, bir sabah siz bir şey için... Bir ev için gelmiştiniz. Evet, evet, karısına ait bir ev için.

("Bu kadın sizin metresiniz", anlamı vardı bu sözlerde).

Frédéric kulaklarına kadar kızardı; aynı anda oraya gelmişbulunan Mösyö Dambreuse de ekledi:

– Ve onlarla çok ilgilenir görünüyordunuz.

Bu son söz Frédéric'in iyice bozulmasına yetti. İçinde bulunduğu şaşkınlığını hakkındaki kuşkuları doğrulayacağını düşündüğü bir sırada Mösyö Dambreuse daha yakından ve ciddi bir tavırla şöyle dedi:

– İnşallah onlarla birlikte iş yapmıyorsunuzdur!

Kendisine bir öğüt vermek isteyen kapitalistin gerçek niyetini anlamayan Frédéric "hayır" anlamında birkaç kere baş salladı.

Kalkıp gitmek istedi. Ama korkak bilinme korkusu onu tuttu. Bir uşak çay fincanlarını kaldırıyordu; Madam Dambreuse mavi elbiseli bir diplomatla konuşuyordu; iki genç kız alınlarını birbirine yaklaştırmış bir yüzüğe bakıyorlardı; yarım daire halinde dizilmiş koltuklarda siyah ya da sarı saçlarla çevrili beyaz yüzlerini usulca kımıldatıyorlardı; kısacası, kimse ilgilenmiyordu kendisiyle. Frédéric topuklarının üstünde döndü; bir dizi uzun zigzaglar çizdikten sonra kapının yanına vardı; arada bir konsolun yanından geçerken bir Çin vazosu ile tahta bir oyma arasında ikiye katlanmış bir gazete gördü; gazeteyi çekince şu kelimeyi okudu: *Flambart.*

Kim getirmişti bunu buraya? Tabii Cisy; başka kim olacak? Ama kim getirirse getirsin, ne önemi vardı. Nasıl olsa herkes gazetedeki o yazıya inanacaktı ya da inanmışlardı bile belki.

Nedendi kendisine karşı bu çabalar? Sessiz bir alay vardı çevresinde. Bir çölün ortasında yitip gitmiş görüyordu kendisini. Ama Martinon'un sesi yükseldi:

– Arnoux deyince aklıma geldi. Yangın bombası sanıkları arasında Sénécal adını okudum. Bizim Sénécal mi bu?

– Evet, o, dedi Frédéric.

Martinon yüksek sesle bağırarak tekrarladı:

– Ne? Bizim Sénécal ha? Bizim Sénécal!

Bunun üzerine, Martinon'a komplo üstüne sorular yöneltildi; savcılıktaki görevi dolayısıyla bu konuda bilgisi olmalıydı.

Martinon bir bilgisi olmadığını söyledi. Hem, sözü edilen kişiyi çok az tanıyordu ya bir ya iki kere görmüştü; ama kötü bir herif olduğu kanısındaydı. Bu sözlerden incinen Frédéric bağırdı:

– Hiç de değil! Çok dürüst bir arkadaştır!

– Ama, dedi bir toprak sahibi, suikast yapan bir adam dürüst sayılamaz!

Orada bulunan erkeklerin çoğu en azından dört hükümetin emrinde çalışmış kimselerdi ve servetlerini güven altına almak, sıkıntıya, güç durumlara düşmemek için ya da hatta, güce tapma güdüsü diyebileceğimiz basit bir alçaklıkla, Fransa'yı da insan soyunu da satabilirlerdi. Hepsi de siyasal suçların bağışlanamayacağını söyledi. İhtiyaçtan doğan suçlar bağışlanabilirdi. Fırıncıdan ekmek çalan klasik aile babasının örnek olarak gösterilmesi unutulmadı.

Yüksek bir memur şöyle bağırdı:

– Beni ele alalım, Mösyö, ben kardeşimin bir suikast işi içinde olduğunu bilsem, kendim ele veririm onu!

Frédéric, direnme hakkını hatırlattı; Deslauriers'nin kendisine söylediği birkaç cümleyi hatırlayarak, Desolmes'ten, Blackstone'dan, İngiltere'deki Haklar Bildirisi'nden, 91 Anayasası'nın 2. Maddesi'nden söz etti. Napoléon'un düşüşü bile bu hakka dayanılarak ilan edilmişti; söz konusu hak 1830'da tanınmış ve Anayasa'nın başına yazılmıştı.

– Şu da var: Hükümdar toplum sözleşmesi hükümlerini yerine getirmezse Adalet onun devrilmesini ister.

– Fakat bu korkunç! diye bağırdı vali karısı.

Bütün öbür kadınlar, patlayan namluların seslerini işitmişçesine, belirsiz bir dehşet içinde susuyorlardı. Madam Dambreuse koltuğunda sallanıyor ve anlatılanları gülümseyerek dinliyordu.

Eski Carbonarolardan[13] olan bir sanayici Orléans'ın görkemli bir aile olduğunu ispata çalıştı; elbet, bazı kusurlar, aşırılıklar olmuştu...

– Eee, peki!

– Ama bu kusurları, aşırılıkları söylememek gerekir, sevgili Mösyö! Muhalefetin bütün bu bağırıp çağırmalarının işleri nasıl aksattığını bir bilseniz.

– Bana ne işlerden? dedi Frédéric.

Bu ihtiyarların çürümüşlüğü çileden çıkarıyordu; bazen en ürkek kimseleri de saran bir pervasızlıkla maliyecilere, milletvekillerine, hükümete, krala hücum etti, Arapları savundu, ileri geri bir sürü laf etti. Bazıları alaycı bir şekilde yüreklendiriyordu onu: "Çok güzel! Anlatın, anlatın!"; bazıları ise: "Allah Allah! Amma da kusuyor zehrini!" diye mırıldanıyordu. Sonunda buradan çıkıp gitmenin uygun olacağını düşündü; giderken, Mösyö Dambreuse, o sekreterlik görevine imada bulunarak:

– Henüz her şey bitmiş değil. Ama acele edin, demeyi unutmadı.

Madam Dambreuse de:

– Yakında yine görüşürüz, değil mi? dedi.

Frédéric, onların bu vedalaşmalarını son bir alay olarak yorumladı. Bu eve bir daha ayak basmamaya, bu insanlarla bir daha düşüp kalkmamaya kesin olarak karar verdi. Kibarlar evreninin nasıl büyük bir kayıtsızlık içinde yüzdüğünü bilmediğinden bu insanları incittiğini sanmıştı. Özellikle kadınlar aşağılamışlardı onu. Bir tanesi bile, bir bakışla olsun, desteklememişti fikirlerini. Üzerlerinde bir etki uyandıramadığı için

13 Carbonaro: 19. yüzyılda İtalya'da kurulmuş gizli bir dernek. Amacı liberal fikirleri yaymak ve İtalyan birliğini kurmaktı.

kızıyordu onlara. Madam Dambreuse'e gelince, onda aynı zamanda bitkin ve katı bir şeyler buluyor, bu da onu bir formülle tanımlamasına engel oluyordu. Bir âşığı var mıydı? Varsa kim? Bir diplomat mı, başka biri mi? Belki de Martinon! Ama imkânsız! Yine de Martinon'a karşı bir çeşit kıskançlık, Madam Dambreuse'e karşı kötülükçü bir duygu beslemekteydi içinde.

Dussardier her akşamki gibi gelmiş onu bekliyordu. Frédéric pek doluydu; içini döktü ona; şikâyetleri belirsiz ve anlaşılması güç şeyler de olsa, mert çocuğa hüzün verdi; yalnızlıktan da dert yandı.

Dussardier bir duraksama geçirdikten sonra Deslauriers'ye gitmeyi teklif etti.

Avukatın adını işitince Frédéric birden onu görme ihtiyacı duydu. Derin bir entelektüel yalnızlık içindeydi ve Dussardier'nin varlığı yetersiz kalıyordu. İşi onun istediği gibi ayarlayacağını söyledi.

Aralarına kara kedi gireli beri Deslauriers de hayatında bir eksiklik bulmaktaydı. Frédéric'in attığı dostluk adımına o da hemen coşkuyla karşılık verdi.

Sarılıp öpüştüler, şundan bundan konuşmaya başladılar.

Deslauriers'nin ihtiyatlı hali Frédéric'e dokundu. Durumu onarmak için ertesi gün on beş bin frank kaybettiğini anlattı, ama bu on beş bin frangın başlangıçta kendisi için ayırmış olduğu para olduğunu söylemedi. Bununla birlikte avukat bunun o para olduğundan emindi. Arnoux hakkındaki önyargıları doğrulayan bu aksilik, Frédéric'e karşı kırgınlığını sildi, eski vaadinden de hiç söz etmedi.

Bu konudaki sessizliğe aldanan Frédéric, dostunun bunu unuttuğunu sandı. Birkaç gün sonra Deslauriers'ye parasını kurtarmanın bir yolu olup olmadığını sordu.

Daha önce konmuş ipotekler tartışılabilirdi; yanlış beyanda bulunduğu için Arnoux'ya karşı hücuma geçilebilirdi; konutta karısına karşı tedbirler istenebilirdi.

– Hayır, hayır! Karısına karşı olmaz diye bağırdı Frédéric.

Ve eski noter kâtibinin soruları karşısında yenilerek gerçeği

itiraf etti. Deslauriers, onun –efendilik gereği– her şeyi söylemediği kanısındaydı. Bu güvensizliğe kırıldı.

Bununla birlikte, eskisi gibi kaynaşmışlar, hatta yan yana olmaktan öylesine büyük bir tat duymuşlardı ki, Dussardier'nin varlığı onları sıkmaya başlamıştı. Verilmiş sözleri olduğunu bahane ederek yavaş yavaş ondan kurtulmanın yolunu buldular. Görevleri başkaları arasında aracılık etmekten ibaret kimseler vardır; köprü gibi geçip gidilir bunların üzerinden.

Frédéric eski dostundan hiçbir şey saklamıyordu. Kömür ortaklığı işini ve Mösyö Dambreuse'ün teklifini anlattı.

Avukat düşlere daldı.

– Çok tuhaf! Böyle bir yer için alınacak kimsenin hukuk bilgisi oldukça kuvvetli biri olması gerekir!

– Ama sen bana yardım edebilirsin, dedi Frédéric.

– Evet... görüyor musun işi?... Ederim tabii.

Aynı hafta annesinden gelen bir mektubu gösterdi ona.

Madam Moreau, Mösyö Roque için kötü şeyler düşündüğü için kendini suçluyordu. İhtiyar adam Frédéric'in gidişatı üstüne sevindirici haberler vermiş annesine. Sonra Mösyö Roque'un servetinden ve ileride kızıyla evlenebilme olanağından söz ediyordu.

– Hiç de fena fikir değil, dedi Deslauriers.

Frédéric bu evlenme işini ileriye attı; zaten ihtiyar dolandırıcının tekiydi Roque Baba; avukat ise bunun önemi olmadığı kanısındaydı.

Temmuz sonunda açıklanmaz bir inişi Kuzey Demiryolu hisse senetlerinin değerlerini düşürdü. Frédéric kendi hisse senetlerini satmamıştı; bir anda altmış bin frank kaybetti. Geliri önemli ölçüde azalmış bulunuyordu. Giderlerini kısmak, bir iş tutmak ya da varlıklı bir kızla evlenmek zorundaydı.

İşte o zaman Deslauriers ona Matmazal Roque'un sözünü etti. Gidip durumu kendi gözüyle bir görmemesi için bir sebep yoktu. Sonra biraz yorulmuştu Frédéric; taşra havası ve annesinin evi alırdı bu yorgunluğu. Yola çıktı.

Ay aydınlığında geçtiği Nogent sokaklarının görünümü eski

anılarını tazeledi; uzun yolculuklardan sonra evlerine dönenlerin duydukları o keder gibi şeyi duyuyordu.

Annesinin evinde o her zamanki konuklar tam takım olarak vardı: Mösyö Gamblin, Mösyö Heudras ve Mösyö Chambrion, Rebrun ailesi ve "hani şu Matmazel Augerler"; fazla olarak Mösyö Roque ve bir oyun masasının başında Madam Moreau'nun karşısında oturmakta olan Matmazel Louise. Büyümüş, bir kadın olmuştu şimdi Louise. Bir çığlık atarak ayağa kalktı. Herkes yerinden fırladı. O, ayakta, hareketsiz kalmıştı; öylece; masanın üstüne konmuş dört gümüş şamdan yüzünün solgunluğunu daha da artırmaktaydı. Oyuna yeniden başladığı zaman elleri titriyordu. Onun bu heyecanı, gururu kırık Frédéric'in çok hoşuna gitti; "beni sen seveceksin!" diye geçirdi içinden; başkentte uğradığı düş kırıklıklarının öcünü alırcasına. Parisli, aslan kesildi, tiyatrolardan haberler verdi, küçük gazetelerde okuduğu sosyete fıkraları anlattı, hemşehrilerinin gözlerini kamaştırdı.

Ertesi gün Madam Moreau, Louise'nin erdemlerini saydı döktü; sonra, sahip olacağı ormanları, çiftlikleri saydı. Büyüktü Mösyö Roque'un serveti.

Bu serveti Mösyö Dambreuse için yatırımlar yaparak yapmıştı; çünkü sağlam ipotek garantisi verebilen kimselere borç para veriyor, bu da ona ayrıca birtakım ek paralar ya da komisyonlar isteme olanağı sağlıyordu. Etkin bir gözetim yöntemi uyguladığından sermaye hiçbir zaman tehlikeye girmiyordu. Sonra, Roque Baba gözünü kırpmadan haciz koyduran bir adamdı; ipotekli gayrimenkulleri düşük fiyatlara kapatır, Mösyö Dambreuse de koyduğu paranın bu şekilde geri geldiğini görerek işlerinin çok iyi yürütüldüğü kanısında olurdu.

Ne var ki bu yasa dışı işlemler Mösyö Dambreuse'ü kendi kâhyasına mahkûm da etmişti. Hiçbir isteğini geri çevirmiyordu. Frédéric'i onca iyi karşılaması da onun üstelemeleri üstüne olmuştu.

Gerçek şu ki Mösyö Roque'un yüreğinde bir aslan yatıyordu: İstiyordu kızı bir kontes olsun; çocuğunun mutluluğunu tehlikeye atmadan onu bu amacına ulaştıracak tek genç de Frédéric'ti.

Madam Moreau bir Fouvèns kontunun kızı olduğuna, ayrıca Lavermadelar, Étrignyler gibi en eski Champagne aileleriyle bağları bulunduğuna göre, Mösyö Dambreuse'ün nüfuzuyla, Frédéric'e atalarının unvanını taşıma hakkı tanınabilirdi. Moreaulara gelince, Villeneuve-l'Archêveque değirmenleri dolaylarındaki bir yazıtta, 1596'da bu değirmenleri yeniden yaptıran bir Jacob Moreau'nun sözü edilmekteydi; Louis XV. zamanında kralın birin Kilisesi'ndeydi.

Bu soyluluk bağıntıları, eski bir uşağın oğlu olan Mösyö Roque'u büyülemekteydi. Kontluk tacı elde edilemese de başka bir şeyle avunabilecekti; çünkü Mösyö Dambreuse, Ayan üyeliğine yükselince Frédéric de milletvekili olabilir ve kendisine taahhüt ve imtiyaz alma işlerinde yardımı dokunabilirdi. Kişi olarak da seviyordu delikanlıyı. Nihayet, bu gencin damadı olmasını istiyordu, çünkü uzun süre bunun düşünü kurmuş ve bu süre içinde bu isteği büyüyüp durmuştu.

Şimdi sık sık kiliseye gidiyordu; ama Madam Moreau'yu daha çok kontluk unvanının kazanılması planıyla kendine çekmişti. Yine de Madam Moreau kesin bir karar vermekten kaçınmıştı.

Böylece, sekiz gün sonra, bir söz kesme olmadığı halde, herkes Frédéric'e Matmazel Louise'in "ilerdeki kısmeti" gözüyle bakıyordu. Bağnaz ve kuruntulu bir adam olmayan Mösyö Roque arada sırada onları baş başa bırakıyordu.

V

Deslauriers, Frédéric'in evinden tam yetki veren vekâletnameyle birlikte devir sözleşmesinin bir suretini getirmişti; ancak, beş katı çıkıp da yalnız başına kasvetli çalışma odasının ortasındaki meşin koltuğa oturunca, pullu kâğıdın görünümü içini bulandırdı.

Bütün bu şeylerden, otuz iki santime yemek yenen lokantalardan, omnibüsle gidip gelmelerden, sefaletin çırpınmaların-

dan bıkmıştı. Kâğıtları tekrar eline aldı; öbür kâğıtlar yanında duruyordu. Maden kuyularının listesi ve kapasitelerinin ayrıntılarıyla birlikte kömür ortaklığının prospektüsleriydi bunlar. Bakıp fikrini söylemesi için Frédéric ona bırakmıştı.

Aklına bir fikir geldi: Mösyö Dambreuse'e gitmek ve sekreterlik görevinin kendisine verilmesini istemek. Tabii bu görev belli sayıda hisse senedi satın alınmaksızın elde edilemezdi. Tasarının çılgınca bir şey olduğunu anladı ve:

"Yok, yok! Iyi bir şey değil bu!" diye düşündü.

Ve bu kez on beş bin frangı elde etmenin yollarını aramaya başladı. Frédéric için önemli bir para değil bu! Ama kendisinde olsa, ne büyük bir destek olurdu! Eski kâtip arkadaşının bu kadar büyük serveti olmasına isyan etti.

"Servetini nasıl kullanacağını bilmiyor. Bencilin biri. Aman! bana ne onun on beş bin frangından!"

Niçin borç verdi onlara? Madam Arnoux'nun güzel gözleri için. Metresiydi bu kadın! Bundan hiç kuşkusu yoktu. "Paranın işe yaradığı bir başka şey de bu!" kin dolu düşünceler sardı kafasını.

Sonra Frédéric'in fizik görünümünü düşündü; bu görünüm öteden beri kadınsı diyebileceğimiz bir çekicilik uyandırmıştı üstünde; çok geçmeden, kendisinin yabancı olduğu bir başarıdan ötürü dostuna hayranlık duymaya vardırdı işi.

Ama girişimlerin belli başlı unsuru irade değil miydi? Bütün başarılar onunla sağlandığına göre...

"Amma esaslı olurdu ha!"

Bu hayranlığından kendi de utandı, ama, bir dakika sonra:

"Boş ver! Neden korkacağım ki! dedi.

Madam Arnoux'nun lafını işite işite hayalinde olağanüstü bir yer vermişti ona. Bu aşkın sürüp gitmesi bir sorun gibi avukatın sinirine dokunmaktaydı. Biraz teatral olan inziva hayatı canını sıkıyordu şimdi. Öte yandan bu sosyete kadını (ya da o böyle düşlüyordu onu) bilinmedik bin bir zevkin özü ya da simgesi olarak gözünü kamaştırıyordu avukatın. Yoksul bir adam olarak en belirgin biçimiyle lükse dikmişti gözünü.

"Bana kızacakmış, kızmasa hatırım kalır! O sanki çok mu

iyi davrandı bana? Bu kadının onun metresi olduğunu gösteren hiçbir kanıt yok ortada. Kendisi de inkâr ediyor zaten. Öyleyse istediğimi yapmakta serbestim!"

Böyle bir girişim isteğinden hiçbir zaman vazgeçmedi. Bir güç denemesiydi yapmak istediği. O kadar ki bir gün durup dururken oturup botlarını boyadı, bir çift beyaz eldiven satın aldı, öç alma duygusuyla sevginin, öykünmeyle hırsın bir arada bulunduğu tuhaf bir entelektüel evrim içinde kendisini Frédéric'in yerine koyarak, kendini o sayarak, yürümeye başladı.

Dr. Deslauriers diye geldiğini haber verdirdi.

Madam Arnoux hiçbir hekim çağırmamış olduğu için şaşırmıştı.

– Ah! Çok özür dilerim. Hukuk doktoruyum. Mösyö Moreau'nun bir işi dolayısıyla gelmiş bulunuyorum.

Bu adı işitmesi telaşlandırdı onu.

"Çok güzel! diye düşündü eski noter kâtibi; onu nasıl istediyse beni de isteyecek." Bir âşığın yerini almanın kocanın yerini almaktan çok daha kolay olduğunu düşünerek yüreklenmişti.

Kendisine daha önce bir kez Adalet Sarayı'nda rastlamak şerefine ermişti; o günün tarihini bile söyledi. Madam Arnoux onun bu bellek gücüne hayret etti. Deslauriers tatsız bir sesle söze başladı:

– İşleriniz biraz bozulmuş galiba...

Madam Arnoux bir karşılık vermedi; demek doğru.

Şundan bundan, kaldığı evden, fabrikadan konuşmaya başladı; sonra aynanın yanındaki madalyonları fark ederek:

– Ah! aile portreleri olacak, dedi.

Özellikle yaşlı bir kadının, Madam Arnoux'nun annesinin resmi dikkatini çekti.

– Kusursuz bir kişiliği var gibi görünüyor, bir güneyli tipi.

Madam Arnoux itiraz edip annesinin Chartreslı olduğunu söyleyince de:

– Ne güzel şehirdir Chartres! dedi.

Chartres'ın katedrallerini, böreklerini övdü; sonra yine sözü portreye getirerek Madam Arnoux ile benzer taraflar aradı, do-

laylı yoldan ona iltifatlarda bulundu. Madam Arnoux tepkiyle karşılamadı bunları. Bundan cesaret alan Deslauriers Arnoux'yu uzunca bir süreden beri tanıdığını söyledi.

– İyi arkadaştır! Ne var ki kendisi için zararlı olacak işlere giriyor. Söz gelimi, şu ipotek işinde ne kadar düşüncesizce hareket etmiş.

Madam Arnoux omuzlarını silkerek:

– Evet, biliyorum, dedi.

Kadının elinde olmadan belirttiği bu olumsuz kanı üzerine Deslauriers daha da ileri gitti.

– Siz bilmezsiniz belki, ama o kaolen işi de az kalsın batıyordu, üstelik adı ve itibarı da...

Madam Arnoux'nun kaşlarını çatması üzerine durdu.

O zaman sözü genel konulara kaydırarak kocaları tarafından servetleri çarçur edilen zavallı kadınların haline acıdığını söyledi.

– Ama her şey onun efendim, benim hiçbir şeyim yok!

Olmasın! Bilinmezdi ki... Deneylerden geçmiş bir kimsenin yardımı dokunabilirdi. Bağlılıktan dem vurdu, kendi erdemlerini sayıp döktü; parıldayan gözlüklerinin ardından bakışlarını onun yüzüne dikmişti.

Bir gevşeklik gelmişti Madam Arnoux'nun üstüne; ama, birdenbire:

– İşimize gelelim, rica ederim, diyerek toparlandı.

Deslauriers dosyayı gösterdi.

– Bu Frédéric'in verdiği vekâletname. Böyle bir belgeye sahip kimse, bir mahkeme ilgilisinin vereceği emirle, yirmi dört saat içinde...

Madam Arnoux'nun pek ırınmadığını görünce taktik değiştirdi:

– Ben de, zaten, onu bu parayı istemeye neyin zorladığını anlamış değilim; ihtiyacı yok çünkü!

– Nasıl olur? Mösyö Moreau o kadar iyi davransa da...

– Oh, haklısınız.

Ve Deslauriers dostluğunu övücü şeyler söyledi, sonra da kusurlarını saymaya başladı kibar bir tavırla; unutkandı, bencildi, pintiydi.

– Ben de sizi onun dostu sanıyordum, Mösyö!

– Bu onun hatalarını görmeme engel değil. Yani, şeye hiç değer vermez... Nasıl söyleyeyim? Hani sempati denen şey...

Madam Arnoux büyük defterin sayfalarını çeviriyordu. Bir kelimenin anlamını sormak için avukatın sözünü kesti.

Deslauriers onun omuzuna eğildi, öyle sokulmuştu ki yanağı yanağına değiyordu. Madam Arnoux kızardı; bu kızarma Deslauriers'yi daha da uyardı, büyük bir açlıkla elini öptü.

– Ne yapıyorsunuz, Mösyö?

Ayakta, duvara dayanmış, Deslauriers'ye eliyle engel olmuş ve iri siyah gözlerini öfkeyle ona dikmişti.

– Beni dinleyin! Seviyorum sizi!

Madam Arnoux, bir kahkahayla duvarın önünden çekildi: Keskin umut kırıcı, zalim bir kahkahayla. Deslauriers öfkeden onun boğazını sıkacak hale gelmişti. Kendini tuttu; yenilmişlerin acıma dileğinde bulunan haliyle:

– Ama haksızlık ediyorsunuz! Ben onun gibi yapmam...

– Kimden bahsediyorsunuz?

– Frédéric'ten!

– Demin söyledim size: Mösyö Moreau ile ilgilenmiyorum.

– Ah! Çok özür dilerim!.. Çok özür dilerim!..

Sonra dokunaklı bir sesle ve cümleleri sürüyerek:

– Bense sizin kendisiyle yeterince ilgilenerek şeyi öğrenmekten zevk duyacağınızı...

Madam Arnoux'nun benzi attı. Eski noter kâtibi ekledi:

– Evleneceğini.

– O mu?

– En geç bir ay içinde. Mösyö Dambreuse'ün kâhyasının kızı Matmazel Roque'la. Hatta sırf bu iş için Nogent'a gitti.

Madam Arnoux büyük bir darbe yemiş gibi elini kalbine götürdü; arkasından da çıngırağı çekti. Deslauriers kendisini kapı dışarı etmelerini beklemedi. Madam Arnoux, arkasına dönene kadar o çoktan çekip gitmişti.

Madam Arnoux güçlükle soluk alıyordu; biraz hava almak için pencereye yaklaştı.

Sokağın öbür tarafından kaldırımın üstünde bir gömlek ambalajcısı sandık çivilemekteydi. Faytonlar gelip geçiyordu. Pencereyi kapadı ve geçip yerine oturdu. Komşu yüksek binalar güneşi kestiğinden, odanın içine soğuk bir aydınlık dolmaktaydı. Çocuklar dışarı çıkmışlardı; çıt yoktu çevresinde. Büyük bir terk edilmişlik içindeydi sanki.

– Evlenecekmiş! Mümkün mü bu?

Bir titreme almıştı her yanını.

"Bana ne oluyor böyle? Seviyor muyum onu?"

Sonra birdenbire:

– Evet, seviyorum! Seviyorum onu! diye düşündü.

Sonu gelmez bir derinliğe iniyormuş gibi bir duygu içindeydi. Saat üçü çaldı. Ses titreşimlerinin yavaş yavaş silinip gitmesini dinledi. Koltuğunun yanında, gözlerini bir noktaya dikmiş, gülümser durumda, öylece kalakalmıştı.

O gün öğleden sonra, aynı anda, Frédéric, Mazmazel Louise'le Mösyö Roque'un, adanın ucundaki bahçesinde geziniyordu. İhtiyar Catherine uzaktan gözetlemekteydi onları. Yan yana yürüyorlardı. Frédéric şöyle diyordu:

– Sizi kıra götürdüğüm günü hatırlıyor musunuz?

– Bana ne iyi davranmıştınız! diye karşılık veriyordu Mazmazel Louise de. Kumdan pastalar yapmama, kovama su doldurmama, asma salıncakta sallanmama yardım etmiştiniz.

– Bütün o bebekleriniz ne oldu? Hani hepsinin adı kraliçe ya da markizdi.

– Vallahi ne olduklarını bilmiyorum.

– Ya fino köpeğiniz, Moricaud?

– Suda boğuldu zavallıcık!

– Bir de resimlerini birlikte boyadığımız *Don Quichotte* kitabınız vardı.

– O hâlâ duruyor!

Frédéric ilk ayin gününü hatırlattı ona: Beyaz örtüsü ve büyük mumuyla ikindi duasında ne kadar sevimliydi; kızlar koronun çevresinde dolanıyor, çanlar çalıyordu.

Bu anıların Matmazel Roque için çekici yanı pek az olacak ki karşılık verecek söz bulamadı; bir dakika sonra:

– Hayın! dedi, oralara gittin de iki satır yazıp bir kere haberini ulaştırmadın bana!

Frédéric işlerden baş alamadığını söyledi.

– Peki ne iş yapıyordunuz?

Frédéric bu soru karşısında şaşırdı, sonra politikayla uğraştığını söyledi.

– Belli!

Louise bu konuda daha fazla bir şey sormadı. Yalnız:

– Bunlarla oyalanıyorsunuz, ama ben... dedi.

O zaman, hayatının nasıl bomboş geçtiğini, kimseyle görüşmediğini, en ufak eğlence, en ufak bir oyalanma aracı olmadığını anlattı. Ata binmeyi çok istermiş.

– Papaz bunun genç kızlar için yakışık almayacağını söylüyor; ne saçma şeyler bu görgü kuralları! Eskiden her istediğimi yapardım, ses çıkaran olmazdı. Şimdi her şey yasak!

– Oysa babanız seviyor sizi!

– Evet, ama...

"Mutlu olmam için yetmiyor bu!" anlamında içini çekti.

Sonra bir sessizlik oldu; ayaklarının kumda çıkardığı çıtırtıdan ve sesten aşağı akan suyun şırıltısından başka bir şey işitmiyorlardı. Seine, Nogent'ın yukarı tarafında iki kola ayrılır. Değirmenleri döndüren kol, nehrin daha aşağıdaki asıl yatağına gidilirse, sağda, öbür yamaçta, bir çayır eğimine hâkim beyaz bir ev görülür. Solda, çayırda, kavak ağaçları uzanır; karşıda ufuk nehrin bir dirseğiyle sınırlanır; nehir bir ayna gibi dümdüzdür; durgun suların üstünde kocaman böcekler kayıp gider; iki kıyı boyunca saz ve kamış kümeleri gelişigüzel serpilidir; burada her çeşit bitkiler altın tomurcuklarla açar, sarı salkımlar sallandırır, kıpkızıl çiçeklerini takınır, yeşil tüylerini rastgele fırlatırlar. Kıyının girinti yapan bir yerinde nilüferler yayılıyor ve adanın bu yanında bir dizi ihtiyar söğüt ağacı bahçenin savunma düzeninin bütününü meydana getiren kurtkapanları gizliyordu.

Beride, iç tarafta, yeni sürülmüş dört köşe tarhları kahverengi plakaları andıran sebze bahçesini, arduvaz kiremit dört du-

var çevrelemişti. Daracık dikim çizgileri boyunca kavunlar göz almaktaydı. Bir tüy korusu izlenimi uyandıran kuşkonmaz tarlasına kadar enginar, ıspanak, havuç ve domates diziler uzanıyordu.

Direktuvar zamanında bütün bu topraklar *eğlence pavyonu* dedikleri bir yerdi. O günlerden bu yana ağaçlar çok fazla büyümüştü. Filbaharlar gürgenlere karışmış, yollar yosunlarla örtülmüş, her yeri böğürtlenler kaplamıştı. Heykel kırıklarından dökülen alçılar otların diplerine birikmişti. Yürürken ayağınız kalıntı parçalarının tellerine takılıyordu. Pavyondan yer katındaki iki oda ve sarkan mavi duvar kâğıtları kalmıştı kala kala. Cephenin önünde boydan boya İtalyan biçimi bir çardak uzanmaktaydı; bu tuğla direklerinin üstündeki ızgara asmayı taşıyordu.

Çardağın altına geldiler, ışık, yeşilliğin irili ufaklı aralıklarından süzülüp geldiği için; Frédéric, Louise'e dönmüş konuşurken bir yandan da onun yüzündeki gölgelere bakıyordu.

Kızıl saçlarının topuzuna, ucu zümrüt taklidi yuvarlak camdan bir iğne sokulmuştu. Yas tutmakta olduğu halde, ayağında, herhalde panayırın birinden satın alınmış, bayağı cinsten, pembe satenle süslü hasır terlikler vardı (ne kadar saflı zevksizliği!).

Frédéric terlikleri gördü ve alaycı bir şekilde "ne güzel şeyler" olduğunu söyledi.

– Benimle alay etmeyin! diye karşılık verdi genç kız.

Sonra gri fötr şapkasından ipek çoraplarına kadar onu tepeden tırnağa süzerek:

– Ne kadar şıksınız! dedi.

Sonra okumak için bazı kitaplar öğütlemesini rica etti. Frédéric bir sürü kitap adı sayınca, bu kez de:

– Oh! Ne çok şey biliyorsunuz! dedi.

Küçükken o çocuk aşklarından birine tutulmuştu; bir din saflığı ile bir istek şiddetini bir arada taşıyan bir tutkuydu bu; Frédéric onun arkadaşı, erkek kardeşi, öğretmeniydi; kafasını geliştirmiş, yüreğini attırmış, farkında olmadan varlığının derinliklerine gizli ve sürekli bir esriklik akıtmıştı. Sonra onu o

trajik bunalım günlerinde, annesinin yeni öldüğü günlerde koyup gitmiş, böylece iki umutsuzluk iç içe geçmişti. Yokluk, belleğinde yüceltmişti Frédéric'i; şimdi ise işte zafer halesiyle dönmüş bulunuyordu ve Louise katkısız bir ruh hali içinde onu görmek mutluluğuna dalmıştı.

Frédéric ömründe ilk defa sevildiğini hissediyordu. Hoş duygular sınırını aşmayan bu yeni tat, içten bir sevinç yaratmaktaydı delikanlıda; öyle ki başını arkaya atıp kollarını yana açtı.

O sırada gökyüzünden iri bir bulut geçmekteydi.

– Paris'e doğru gidiyor, dedi Louise. Siz de peşinden gitmek isterdiniz, değil mi?

– Ben mi? Niçin?

– Kim bilir?

Frédéric'i keskin bir bakışla süzerek:

– Belki de sizin orada... (tam kelimesini arıyordu), bir sevdiğiniz...

– Yok öyle bir sevdiğim!

– Emin misiniz?

– Evet matmazel, eminim!

Bir yıldan daha kısa bir süre içinde genç kızda Frédéric'i hayrete düşüren büyük bir değişiklik meydana gelmişti. Bir dakika sessizlikten sonra Frédéric ekledi:

Eskiden olduğu gibi birbirimize sen-ben diye hitap edelim, ister misiniz?

– Hayır.

– Niçin?

– Öyle işte.

Frédéric üsteledi. Başını eğerek karşılık verdi:

– Cesaret edemem!

Bahçenin Livon kumsalı üstündeki ucuna gelmişlerdi. Çocukluğu tutan Frédéric, suda taş sektirmeye başladı. Louise oturmasını istedi. Oturdu. Sonra çağlayana bakarak:

– Niyagara gibi! dedi.

Sözü uzak ülkelere, büyük yolculuklara getirdi. Yolculuk fikri hoşuna gitti Louise'in. Hiçbir şeyden korkmazdı, fırtınalarmış, aslanlarmış.

Yan yana oturmuşlar, yerden avuç avuç kum alıyorlardı; sonra bu kumları ellerinden akıtıyorlar, bir yandan da konuşuyorlardı ve ovalardan esen rüzgâr bendin arkasındaki bir kayıktan yükselen zift kokusu ile karışık bir lavanta kokusu getiriyordu. Güneş, çağlayana vurmuştu. Suyun döküldüğü alçak setin yeşilimsi taşları durmadan akıp giden gümüşi bir ipek tülle örtülmüş gibiydi. Setin dibinde uzun bir köpük şeridi uyumla dağılıyordu; kaynıyor, anaforlar yapıyor, birbiriyle çatışan binbir akım meydana getiriyor ve sonunda tek bir berrak yüzeye karışıyordu.

Louise balıkların hayatına imrendiğini fısıldadı.

– Suyun içinde her yanında okşanarak, istediğin gibi, yüzüp gitmek çok güzel bir şey olmalı.

Şehvet dolu bir titreme içindeydi.

Ne var ki, bu sırada bir ses:

– Neredesin? diye bağırdı.

– Dadınız sizi çağırıyor, dedi Frédéric.

– Pekâlâ!

Louise istifini bozmamıştı.

– Kızacak, dedi Frédéric.

– Kızarsa kızsın! Ne yapalım!

Yaptığı işaretle Matmazel Roque, dadısının sıkı ağızlı olduğunu anlattı.

Bununla birlikte kalktı, başının ağrıdığından şikâyet etti. İçi çalı çırpı dolu büyük bir ambarın önünden geçerlerken:

– Kapansaydık şuraya! dedi.

Taşra şivesiyle söylemişti bu sözü, Frédéric anlamamazlıktan geldi; hatta bu söyleşi tarzından dolayı takıldı da ona. Genç kızın ağzının kenarları usulca kapandı, dudaklarını kemiriyordu. Somurtarak ayrıldı, biraz öteden yürümeye başladı.

Frédéric yanına gitti, kendisine kötülük yapmak istemediğine, onu çok sevdiğine yemin etti.

Louise çilli yüzünü aydınlatan bir gülümsemeyle ona bakarak:

– Sahi mi? diye bağırdı.

Bu duygu açıklığına, bu gençlik tazeliğine dayanamayarak sol koluyla genç kızı kavrayan Frédéric:

– Niçin yalan söyleyeyim? Şüphe mi ediyorsun benden? dedi.

Bir kumrunun dem çekmesi gibi tatlı bir çığlık koptu boğazından. Başı arkaya gitti; kendinden geçti, Frédéric düşmemesi için tuttu. Dürüstlük kaygıları faydasız kaldı; kendini teslim eden bu bâkire karşısında bir korku düştü içine. Sonra, usulca, birkaç adım atması için yardım etti ona. Okşayıcı sözler söylemeyi bıraktı ve artık sadece anlamsız şeyler söylemek istediği için, Nogent sosyetesinden konuşmaya başladı.

Louise birden onu eliyle iterek acı bir sesle:

– Beni götürmeye cesaretin yok! dedi.

Frédéric iyice şaşırmıştı, öylece hareketsiz kaldı. Kız hıçkırıklarla sarsılarak başını onun göğsüne gömdü.

– Sensiz nasıl yaşarım ben? dedi.

Frédéric onu yatıştırmaya çalışıyordu. Louise iki elini genç adamın omuzlarına koydu, yüzünü daha iyi görmek için, vahşice bir nem bulunan yeşil gözbebeklerini onunkilere dikti.

– Kocam olur musun?

– Ama... dedi, Frédéric uygun bir karşılık arayarak. Tabii. Başka ne isterim!

Tam o sırada bir leylak fidanının arkasında Mösyö Roque'un kasketi belirdi.

Mösyö Roque dolaylardaki mülkünü görsün diye "genç dost"unu iki günlüğüne küçük bir yolculuğa çıkardı; Frédéric, döndüğünde annesinin evinde üç mektup buldu.

Birincisi Mösyö Dambreuse'dendi, kendisini gelecek salıya yemeğe davet ediyordu. Bu nezaketin nedeni neydi acaba? Ettiği münasebetsizlik bağışlanmış mıydı?

İkinci mektup Rosanette'ten geliyordu. Kendisi için canını tehlikeye attığından dolayı teşekkür ediyordu; Frédéric önce bununla ne demek istediğini anlamadı; sonunda bir sürü dolambaçlı sözün ardından, dostluğunu ileri sürerek nezaketine güvenerek, çok güç durumda olduğunu belirtiyor, diz çöküp ekmek ister gibi, beş yüz frankhk ufak bir yardım rica ediyordu. Frédéric bu parayı hemen sağlamaya karar verdi.

Üçüncü mektup Deslauriers'dendi; yetki belgesinden söz eden uzun, güç anlaşılır bir mektup. Avukat henüz bir karara varamamıştı. Dostuna rahatını hiç bozmamasını öğütlüyordu: "Dönmesi hiç gerekmezdi"; özellikle bu konu üstünde tuhaf bir ısrarla duruyordu.

Frédéric bir sürü tahminde bulundu ve Paris'e dönmeye karar verdi; arkadaşının kendi gidişatını yönetmeye kalkması canını sıkmıştı.

Zaten bulvarların özlemi de usul usul içine düşmeye başlamıştı; sonra, annesi öyle sıkıştırıyor, Mösyö Roque çevresinde öyle dört dönüyor, Matmazel Louise onu o kadar seviyordu ki bir karar vermeyi daha fazla uzatamazdı. Düşünmeye ihtiyacı vardı, uzakta her şey üstüne daha iyi yargılar verirdi. Yolculuğunu haklı göstermek için, bir hikâye uydurdu ve herkese yakında döneceğini söyleyerek, buna kendi de inanarak gitti.

VI

Paris'e dönüşü bir tat vermedi ona; ağustos sonlarında bir akşam üstüydü; bulvar ıpıssızdı; gelip geçenlerin suratları asıktı; şurada burada bir asfalt kazanı tütmekteydi; birçok binanın pencereleri kapalıydı. Evine geldi; duvar kâğıtları toz içinde kalmıştı; tek başına yemeğini yerken tuhaf bir yanlızlık duygusuna kapıldı. Matmazel Roque'u düşündü.

Evlenme fikri artık modası geçmiş bir şey gibi gelmiyordu ona. Yolculuklara çıkarlardı, Italya'ya, Doğu'ya giderlerdi! Matmazel Louise'i bazen bir tepeciğin üstünde doğa görünümlerini seyreder, bazen bir Floransa galerisinde kendi koluna yaslanmış tabloların önünde durur görüyordu. Bu sevgili küçük yaratığın Sanat'ın ve Doğa'nın yücelikleri karşısında coşarak aydınlandığını görmek ne büyük bir sevinç olurdu! Çevresinden ayrıldıktan sonra, kısa bir zaman içinde, sevimli bir hayat arkadaşı olacaktı! Öte yandan, Mösyö Roque'un serveti de gözünü alıyordu. Yine de bir zaaf belirtisi, bir düşüş gibi tiksiniyordu böylesi bir karardan.

Bununla birlikte, (her şey bir yana, hayatını değiştirmeye, yani kalbini boş ve sonuçsuz tutkularla yormamaya kesin olarak karar vermişti; hatta Louise'in kendisine ismarladığı şeyi almakta bile kararsız kaldı. Jacques Arnoux'nun mağazasından, Troyes valilik binasında eşleri bulunan renkli iki zenci heykeli alacaktı. Louise, yapımcının adını biliyor ve bir başka firmanın yaptığını istemiyordu. Frédéric ise onlara giderse bir kez daha eski aşkının ağına düşeceğinden korkuyordu.

Akşam, hep bu düşüncelerle uğraştı durdu; yatmaya hazırlanıyordu ki bir kadın girdi içeri.

– Benim! dedi Matmazel Vatnaz gülerek, Rosanette yolladı.

Barışmışlardı demek!

– Vallahi öyle. Ben kötü bir insan değilimdir, bilirsiniz. Sonra, zavallı kızcağız... Anlatmak uzun sürer şimdi.

Kısacası, Mareşal kendisini görmek istiyormuş. Paris'ten Nogent'a gönderdiği mektuba karşılık bekliyormuş; mektupta neler yazılı olduğunu Matınazel Vatnaz bilmiyormuş; Frédéric, Mareşal üstüne sorular sordu.

Şimdi, geçen yıl at yarışlarında tanıdığı çok zengin bir adamla, Prens Çernukov adlı bir Rus'la yaşıyormuş. Adamın üç arabası, binek atı, üniformalı uşağı, İngilizvari şık bir seyisi, kırda evi, Italiens'de locası ve daha bir sürü şeyi var. İşte böyle, azizim.

Bu servet değişikliğinden kendisi de yararlanmış gibi, Matmazel Vatnaz, daha neşeli, daha mutlu görünüyordu. Eldivenlerini çıkardı, odadaki mobilyayı ve bibloları inceledi. Bunları satın alırken kendisine danışsa daha ucuza düşürürmüş. Beğenisinden dolayı kutladı Frédéric'i.

– Ah, şunun güzelliğine bakın! Yalnız size vergi böyle ince şeyleri bulup çıkarmak!

Sonra yatak yerinin başucundaki bir kapıyı fark ederek:

– Küçük kadınları da buradan çıkarıyorsunuz, ha? dedi.

Dostça çenesini okşadı; aynı zamanda kuru ve uzun olan elleri yüzüne değince genç adam ürperdi. Yeşil elbisesinin kol yenleri dantel işlemeliydi; korsajında da bir süvari subayının üniforması gibi sırmalar vardı. Kenarları inik siyah tüylü şap-

kası alnını biraz örtmüştü; bir komodinin üstündeki şamdan, bir tiyatro ramp ışığı gibi genç kadını aşağıdan aydınlatıyor ve çenesini iyice ortaya koyuyordu. Vücudu bir panter gibi kıvrak olan bu çirkin kadın karşısında Frédéric büyük bir istek, hayvansı bir şehvet duydu.

Para çantasından kare şeklinde üç kâğıt çıkararak, dokunaklı bir sesle:

– Bunları alacaksınız! dedi.

Delmar yararına verilecek üç yer biletiydi bunlar.

– Nasıl? O mu?

– O tabii!

Matmazel Vatnaz fazla bir açıklamada bulunmadan onu şimdi eskisinden çok sevdiğini söyledi. Dediğine bakılırsa, Delmar "çağın devleri" arasında kesin yerini almış. Şu ya da bu tipi değil Fransa'yı, halkı ne rasil ediyormuş oyunlarında. "Hümanist" bir ruhu varmış. Sanatın ruhani rolünü tam kavramışmış. Frédéric bu övgülerden kurtulmak için üç biletin parasını verdi.

– Bu konuda Rosanette'e bir şey söylemenizin gereği yok tabii. Aaa! Ne kadar da geç olmuş, vallahi! Gitmem gerekir! Haa! Az kalsın adresi unutuyordum: Grange-Batelier Sokağı, 14 numara.

Eşikte de:

– Allah'a ısmarladık, sevilen adam! dedi.

"Kim tarafından sevilen?" diye kendi kendine sordu Frédéric. Amma da tuhaf kadın!

Bir gün Dussardier'nin bu kadından söz ederken: "Boş ver, sağlam ayakkabı değil," dediğini hatırladı.

Ertesi gün Mareşal'e gitti. Storları sokağa uzanan yeni bir evde oturuyordu. Her merdiven sahanlığında duvarda bir ayna, pencerelerin önünde rüstik birer çiçeklik vardı; basamaklara kumaş döşenmişti. Dışarıdan gelinince, merdivenlerin serinliği bir tazelik veriyordu insana.

Kırmızı yelekli bir uşak gelip açtı kapıyı. Holde, arkalıksız bir kanepede bir kadın ve iki adam (satıcı olacaklar), bir bakanın bekleme odasındaymış gibi bekliyorlardı. Solda, yemek salonunun aralık duran kapısından büfelerin üstüne boş şişeler,

sandalyelerin arkalıklarına konmuş peçeteler görünüyordu; salona paralel olarak uzanan bir galeride bir gül çardağını taşıyan altın renkli sırıklar vardı. Aşağıda, avluda çıplak kollu iki oğlan bir landoyu silmekteydi. Taşa vurulan bir kaşağının kesik gürültüsüne karışan sesleri yukarı kadar geliyordu.

Uşak dönüp geldi. "Madam, Mösyö'yü kabul edecek." Uşak Frédéric'i ikinci bir holden, sonra da büyük bir salondan geçirdi; burada duvarlar diba taklidi bir kumaşla kaplanmıştı; köşelerdeki burma sütunlar tavanda birleşiyor ve palamar biçimindeki avizenin süsleriyle devam eder görünüyorlardı. Dün gece burada bir parti verildiği anlaşılıyordu. Masaların üstünde tütün külleri vardı.

Sonunda, renkli camların düzensiz bir şekilde aydınlattığı tuvalet odası gibi bir yere girdi; kapıların üstü tahtadan oyma yoncalarla süslüydü; bir trabzanın arkasında üç şiltenin meydana getirdiği bir divanın üstünde platin bir nargilenin marpucu atılmıştı; şöminenin üstünde ayna yerine piramit biçiminde bir etajer vardı ve bunun raflarında bir "ender şeyler" koleksiyonu; eski gümüş saatler, Bohemya vazoları, mücevher kopçalar, yeşim düğmeler, mineler, porselen üstüne işlenmiş resimler ve kırmızı kaftanlı, Bizanslı küçük bir Meryem tasviri; bütün bunlar yaldızlı bir alacakaranlık içinde, halının mavimsi rengine, taburelerin sedef ışıltısına, kahverengi deri kaplama duvarların ala rengine karışmaktaydı. Köşelerde küçük ayaklıklar üstüne yerleştirilmiş bronz vazolarda havayı ağırlaştıran çiçek demetleri vardı.

Rosanette göründü; pembe saten bir ceket, beyaz kaşmirden bir pantolon giymiş, gümüş kuruşlardan bir kolye takmıştı; bir yasemin dalıyla çevrilmiş kırmızı bir takke vardı başında.

Frédéric şaşırdığını anlatan bir hareket yaptı; sonra banknotu ona uzatarak "söz konusu şeyi" getirdiğini söyledi.

Kadın sersemlemiş bakışlarını ona dikti; para elinde kalmıştı delikanlının.

– Alsanıza, dedi.

Rosanette parayı aldı, divanın üstüne attı.

– Çok kibarsınız! diye karşılık verdi.

Parayı Bellevue'deki bir arsanın yıllık taksidini ödemek için istemiş. Bu teklifsizlik Frédéric'i incitti. Ama böylesi daha iyiydi! Geçmişin ödünü alıyordu.

– Otursanıza! dedi. Şöyle daha yakma canım!

Ciddi bir tavırla ekledi:

– Her şeyden önce size teşekkür etmeliyim, dostum; benim için hayatınızı tehlikeye attınız.

– Yok canım, ne önemi var!

– Nasıl olmaz! Çok güzel bir şey bu!

Ve Mareşal, onun bu hareketine karşı beklenmedik bir minnettarlık gösterdi; çünkü yalnız Arnoux için dövüştüğünü sanacak olmuş: Bunun böyle olduğuna inanan Arnoux da yeri geldikçe bunu ona anlatmaktan geri kalmazmış.

"Benimle alay mı ediyor ne?" diye düşündü Frédéric.

Yapacak başka bir şey kalmadığından, bir randevusu olduğunu bahane ederek kalktı.

– Yoo, olmaz! Oturun!

Yeniden oturdu ve kıyafetinden dolayı Rosanette'i kutladı.

Bıkmış bir tavırla:

– Prens istiyor böyle giyinmemi! dedi Rosanette. Nargileyi göstererek ekledi: –Şundan tüttürelim mi? Ister misiniz?

Ateş getirildi; tömbeki, güç ateş aldığından Rosanette tepinmeye başladı. Sonra bir gevşeklik geldi üstüne, divanın üstünde bedenini biraz gererek, bir dizi bükük, bir bacağını uzatmış durumda, koltuğunun altına bir yastık aldı, öylece hareketsiz kaldı. Yerde keleplenmiş bulunan kırmızı maroken marpuç, koluna dolanmıştı. Amber ağızlığı dudaklarına dayamış, çevresinde halkalanan dumanın içinden gözlerini kırpıştırarak Frédéric'e bakıyordu. İçine çektikçe nargilenin haznesindeki gurulduyor, kendisi de ara sıra:

– Şu tatlı çocuğa da bak! Şu sevimli çocuğa bak! diye mırıldanıyordu.

Genç adam hoş bir konuşma konusu arıyordu; Matmazel Vatnaz geldi aklına.

Onu pek şık bulduğunu söyledi.

– Aman canım! Beni kazandığı için sevinç içinde, dedi Mareşal. Başka bir açıklama yapmadı. Aralarındaki konuşma hep böyle kısa kısa oluyordu zaten.

İkisi de bir sıkılmışlık, bir engel duyuyorlardı aralarında. Gerçekten, kendisi için yapıldığını sandığı düello Rosanette'in gururunu okşamıştı. Sonra genç adamın bu olaydan dolayı ortalarda boy gösterip öğünmediğine pek şaşmış ve bu beş yüz frank isteme işini onu gelmeye zorlamak için bir bahane olarak bulmuştu. Nasıl oluyordu da Frédéric o hareketine karşılık kendisinden ufak bir sevgi istemiyordu? Rosanette'in hayran olduğu bir incelikti bu; içten taşıp gelen bir coşkuyla:

– Bizimle birlikte denize gelir misiniz? dedi.

– Biz dediğiniz kimler?

– Ben ve benimki; yeğenim olarak tanıtacağım sizi, eski komedilerde olduğu gibi.

– Hayır, teşekkür ederim!

– O zaman bizim yakınımızda bir yer tutarsınız.

Frédéric zengin bir adamdan kendini gizleme düşüncesinde aşağılayıcı bir yan bulmuştu.

– Hayır, olacak şey değil bu!

– Siz bilirsiniz!

Rosanette, kirpiklerinde bir damla gözyaşı, başını öte yana çevirdi. Frédéric fark etmişti bunu; ilgi göstermek için, kendisini nihayet böyle çok iyi bir durumda görmekten pek sevinç duyduğunu söyledi.

Rosanette omuzlarını silkti. Peki neye üzülüyordu. Sevilmiyor muydu yoksa?

– Ooo! Her zaman seviliyorum!

Ve ekledi:

– Bütün mesele nasıl sevildiğini bilmekte!

"Boğucu sıcaktan" yakınarak ceketini çıkardı; dönüşün üstünde ipek gömleğinden başka bir şey yoktu; insanı azdıran bir cariye tavrıyla başını omzuna eğmişti.

Vikont'un, Mösyö de Comaing'in ya da birinin üzerlerine geleceğini ondan daha az bencil bir adam bile hesap etmezdi

bu durumda. Ama Frédéric, yeni bir aşağılanma tehlikesini göze alamayacak kadar, kaç kez, aldanmış bulunuyordu bu bakışlara.

Rosanette delikanlının kimlerle düşüp kalktığını, vaktini nasıl geçirdiğini öğrenmek istedi; daha ileri giderek, işlerinin nasıl gittiğini sordu, ihtiyacı varsa ödünç para verebileceğini söyledi. Daha fazla dayanamayan Frédéric gitmek için şapkasını aldı.

– Hadi, dostum, denizde iyi eğlenceler size! Hoşçakalın!

Rosanette gözlerini açtı, soğuk bir sesle:

– Hoşçakalın! dedi.

Frédéric sarı salondan ikinci hole geçti tekrar. Holde masanın üstünde içi kartvizit dolu bir vazo, bir yazı takımı ve gümüş işlemeli bir mahfaza vardı. Madam Arnoux'nun mahfazası! Hem duygulandı, hem de kutsal bir şeye gösterilmiş bir saygısızlıktan ötürü dehşete düştü Frédéric. Bu mahfazaya dokunmak, kapağını açmak isteği geçti içinden. Ama biri görebilir diye çekindi, geçip gitti.

Erdemli bir gençti Frédéric. Arnouxlara bir daha ayağını atmadı.

Bütün gerekli uyarılarda bulunarak, o iki zenci büstünü almaya uşağını yolladı ve sandık, hemen o akşam, Nogent'a gönderildi. Ertesi gün, Deslauriers'yi görmeye giderken Vivienne Sokağı ile bulvarın birleştiği yerde Madam Arnoux'yla yüz yüze gelmesin mi?

İlkin irkildi ikisi de; sonra, dudaklarında aynı gülümseme, yaklaştılar. Bir dakika kadar ikisi de tek kelime söylemedi.

Güneşle çevrelenmişti Madam Arnoux; oval yüzü, uzun kirpikleri, omuzlarının biçimini alan siyah danteladan şalı, güvercin göğsü, yanardöner giysisi, şapkasının kenarına iliştirdiği menekşe demeti, her şey, olağanüstü bir parıltı içinde göründü genç adama; sonsuz bir tatlılık yayılıyordu güzel gözlerinden; kekeleyerek, dilinin ucuna ilk gelen kelimeleri söyledi Frédéric:

– Arnoux nasıl?

– Çok iyi, teşekkür ederim!

– Çocuklar?

– Çok iyiler!
– Şey... Hava ne güzel, değil mi?
– Gerçekten, enfes bir hava!
– Alışverişe mi gidiyorsunuz?
– Evet.
– Ve başını hafifçe eğerek:
– Allah'a ısmarladık! diye ekledi.

Elini ona uzatmamış, sıcak bir tek laf etmemiş, evine davet bile etmemişti. Ama n'olsa, Frédéric, bu karşılaşmayı serüvenlerin en güzeline değişmezdi; yoluna devam ederken bundan aldığı tatla doluydu.

Deslauriers onu birden karşısında görünce şaşırdı, ama kızgınlığını belli etmedi; çünkü Madam Arnoux'yu elde etmek umudunu bütün bütün yitirmiş değildi; manevralarını daha serbest çevirmek için de Frédéric'e Nogent'da daha bir süre kalmasını yazmıştı.

Bununla birlikte, Madam Arnoux'ya gittiğini söyledi; kocasıyla arasında mal birliği düzeni mi olduğunu öğrenmesi gerekmişti; ancak böyle bir durumda kadına karşı harekete geçebilirdi.

– Senin evlenme işini söylediğim zaman yüzü bir tuhaf oldu.
– Nereden çıkarıyorsun bunu Allah aşkına!
– Parana ihtiyacın olduğunu anlatmak için böyle söylemem gerekiyordu. Sana karşı ilgisiz olsaydı bu çeşit bir duygu belirtisinde bulunmazdı.
– Sahi mi? dedi Frédéric.
– Gördün mü, aslanım, kendi kendini ele verdin. Hadi saklama da, anlayalım!

Madam Arnoux'nun âşığının üstüne bir korkaklık gelmişti.

– İnan ki yok böyle bir şey... İşte sana yemin! Yok böyle bir şey!

Deslauriers yumuşak inkârlara kandı sonunda. Dostunu kutladı. Bazı "ayrıntıları" sordu ona. Frédéric hangi ayrıntıyı anlatsın? Uydurmak da gelmedi içinden.

İpotek meselesinde hiçbir şey yapmamasını, beklemesini söyledi. Deslauriers bunun yanlış bir yol olduğunu ileri sürdü, hatta eleştirilerinde sert bir dil kullandı.

Zaten her zamankinden daha karanlık, daha kötücül, daha öfkeli bir hal vardı üstünde. Şu bir yıl içinde de şansı dönmezse kapağı Amerika'ya atacak ya da beynine bir kurşun sıkacaktı. Kısacası, her şeye karşı öyle bir öfke besliyor, her şeyi öyle kökten kestirip atıyordu ki Frédéric şöyle demekten kendini alamadı:

– Bir Sénécal de sen olmuşsun!

Bunun üzerine, Deslauriers, Sénécal'in Saint-Pélagie Cezaevi'nden salıverildiğini söyledi; ilk soruşturmada, mahkemeye gönderilmesi için yeterli delil bulunamamış olacaktı.

Dussardier, bu salıvermenin sevinciyle, dostlarına "punç sunmak" istedi; Frédéric'in de "katılmasını" rica etti; ama Sénécal'e karşı çok iyi davranan Husonnet'nin geleceğini de haber verdi.

Gerçekten, *Le Flambart* bir de iş bürosu kurmuş; el ilanlarında şöyle yazıyormuş; Bağcılık Ticaret. – Reklam Ajansı. – Tahsilat ve danışma işleri, vb. Ama Bohemyalı, bu ticari işin edebî itibarına zarar vereceğinden korkarak, hesaplarını tuttırmak için matematikçiyi yanına almış. Aldığı para pek azmış, ama, o da olmasa Sénécal açlıktan ölürmüş. Frédéric bu mert çocuğu kırmak istemediğinden, daveti kabul etti.

Dussardier, üç gün önceden, tavanarası odasının kırmızı taştan döşemesini kendi eliyle cilalamış, koltuğa vurarak tozunu almış, şömineyi temizlemişti; şöminenin üstünde, bir fanus içinde, bir sarkıtla bir hindistan cevizi arasında alçıdan bir saat vardı. İki şamdanıyla tek mumluğu yetmediğinden, kapıcıdan iki tane kollu şamdan istemişti; bu beş ışık altında, kurabiyeleri, bisküvileri, çöreği ve on iki bira şişesini daha güzel göstersin diye üstüne peçete yayılmış konsol parıl parıldı. Sarı kâğıt kaplı duvara macundan bir kitaplık dayanmıştı ve içinde Lachambeaudie'nin *Fables*'i, *Paris Esrarı* ve Norvins'in *Napoléon*'u vardı. Yatak girintisinin ortasında da abanoz bir çerçeve içinde Beranger'in yüzü gülümsemekteydi.

Davetliler (Deslauriers ve Sénécal dışında) şunlardı: Öğrenimini yeni bitirmiş, ama gerekli sermayeyi sağlayamadığından eczane açamamış bir eczacı, Dussardier'nin çalıştığı mağaza-

dan bir delikanlı, bir şarap işçisi, bir mimar, bir de sigortalarda çalışan bir bay. Regimbart gelememişti. Hepsi üzüldü onun aralarında bulunmayışına.

Mösyö Dambreuse'ün evinde söylediklerini Dussardier'den duymuş oldukları için hepsi de büyük sevgi gösterisiyle karşıladı Frédéric'i. Sénécal, vakur bir tavırla ona elini uzatmakla yetindi.

Şöminenin önünde ayakta duruyordu. Öbürleri oturmuşlar, ağızlarında pipo, onun genel seçimler üstüne konuşmasını dinliyorlardı; bu seçimler Demokrasi'nin zaferiyle, İncil'deki ilkelerin uygulanışıyla sonuçlanacaktı. Kritik an yaklaşmaktaydı zaten; eyaletlerde reformcuların düzenlediği yemekli toplantılar sıklaşmıştı: Piémont'da, Naples'de,Tocane'da...

– Doğru! dedi Deslauriers onun sözünü keserek. Bu daha uzun zaman böyle gitmez!

Ve durumun bir tablosunu çizmeye koyuldu.

İngiltere'nin Louis-Philippe'i tanımasını sağlamak için Hollanda'yı feda etmiştik ve mahut İngiliz anlaşması da İspanyollarla yapılan evlenmeler yüzünden elden gitmişti! Avusturya'nın yedeğine giren Mösyö Guizot, İsviçre'de 1815 anlaşmalarını desteklemekteydi. Prusya, kurduğu Gümrük Birliğiyle başımıza dertler açacaktı ileride. Doğu sorunu askıda durmaktaydı.

– Büyük Dük Konstantin'in Mösyö d'Aumale'e hediyeler vermesi, Rusya'ya güvenmemizi gerektirmez. İç duruma gelince, körlüğün, ahmaklığın bu kadarı hiç görülmemiştir. Sağladıkları çoğunluk da bir işe yaramayacak artık! Her yerde herkesin ağzında aynı kelime: Hiç! Hiç! Hiç!

Avukat ellerini kalçalarına koyarak devam etti:

– Ve bütün bu yüz kızartıcı duruma karşılık bir de tutmuşlar memnun olduklarını söylüyorlar!

Ünlü bir seçime yapılan bu ima alkışlara sebep oldu. Dussardier bir bira açtı; perdeler köpük içinde kaldı, aldırmadı. Pipoları dolduruyor, çörek kesip sunuyordu; punç geliyor mu diye birkaç kez aşağıya indi; hepsi de hükümete karşı aynı kini beslediklerinden coşmakta gecikmediler, kökünü adaletsiz-

liğe karşı duyulan hınçtan aldığı için çok şiddetliydi bu; en haklı şikâyetler en saçma yergilerle iç içeydi.

Eczacı donanmamızın içinde bulunduğu acıklı durumdan yakındı. Sigortacı, Mareşal Soult'a iki nöbetçi verilmesini hoş karşılamadığını belirtti. Deslauriers Cizvitlerin herkesin gözü önünde gelip Lille'e yerleştiklerini söyledi. Sénécal en çok Mösyö Cousin'den tiksiniyordu; çünkü seçkinlik insan kafasından kesinliği atmakla bencilliği geliştiriyor, dayanışmayı öldürüyordu. Bütün bu konuşmalardan pek bir şey anlamayan şarap komisyoncusu, yüksek sesle, Sénécal'in daha bir sürü rezaleti unuttuğunu hatırlattı.

– Kuzey demiryolu hattında işleyen kral vagonu seksen bin franga patlıyormuş! Kim ödeyecek bu parayı?

Dussardier bu para sanki kendi cebinden çıkacakmış gibi:

– Evet, kim ödeyecek? diye öfkeyle bağırdı.

Ve borsadaki camgöz dalaverecilere, memurların ahlak bozukluğuna karşı söylemediğini bırakmadı. Sénécal'e göre sorunu daha üst bir düzeyde ele almak ve Régence çağı geleneklerini diriltmeye çalışan prensleri suçlamak gerekirdi.

– Kısa bir süre önce Dük de Montpensier'in arkadaşlarının, Vincennes'den dönerken, (tabii sarhoş bir halde), şarkılarıyla Saint-Antoine'da oturan işçileri rahatsız ettiklerini bilmiyor musunuz yoksa?

– Hatta şöyle bağrılmıştı: "Hırsızlar kahrolsun!" ben de oradaydım, bağırdım! dedi eczacı.

– Çok güzel! Teste-Cubiére davasından bu yana halkın gözü açıldı.

– Bu dava beni altüst etti, dedi Dussardier. Bir askerin onurunu lekeledi çünkü.

– Biliyor musunuz? diye Sénécal devam etti; Düşes de Praslin'in evinde ne bulmuşlar?

Tam bu sırada kapı bir tekme darbesiyle açıldı; Hussonnet içeri girdi.

Yatağın üstüne otururak:

– Merhaba, sayın baylar! dedi.

Gazetedeki yazısına kimse bir imada bulunmadı; kendisi de

pişmandı o yazıyı yazdığına; Mareşal'den bir güzel zılgıt yemişti.

Dumas Tiyatrosu'nda *Le Chevalier de Maison-Rouge*'u görmekten geliyormuş, "sıkıcı bulmuş" oyunu.

Demokratlar bu yargı karşısında şaşırdılar; çünkü bu oyun, düşünce eğilimiyle, en çok da dekorlarıyla kendi tutkularını okşamaktaydı. İtiraz ettiler. Sénécal tartışmaya bir son vermek için bu oyunun Demokrasiye hizmet edip etmediğini sordu.

– Evet, öyle belki... Ama anlatım yönünden.

– İyi bir oyunmuş öyleyse! Hem anlatım ne demek? Önemli olan düşüncedir bir yapıtta.

Frédéric'in konuşmasına fırsat bırakmayarak:

– Evet, ne diyordum? Praslin meselesinde...

Hussonnet onun sözünü kesti:

– İşte ağızlara sakız olmuş bir hikâye de bu! Kabak tadı verdi artık!

– Sizden başkaları için de öyle! diye karşılık verdi Deslauriers. En aşağı beş gazeteyi işgal ediyor bir kere. Hele şu notu bir okuyun.

Ve not defterini çıkararak okudu:

"Cumhuriyetlerin en iyisinin kuruluşundan bu yana hakkımızda da bin iki yüz yirmi dokuz basın davası açılmıştır; bunların yazarlarımız için doğurduğu sonuç şu: Üç bin yüz kırk bir yıl hapis, en az yedi milyon yüz on bin frank para cezası."

– Nasıl, iyi mi?

Hepsi de acı acı güldüler. Öbürleri gibi heyecanlanan Frédéric:

– *Kadınların Payı* adlı tefrika dolayısıyla *La Démocratie pacifique* aleyhine dava açılmış, dedi.

– Amma da iş! dedi. Hussonnet. Bizim kadınlardan alacağımız payı da yasaklasınlar bari!

– Yasaklanmayan bir şey mi kaldı ki! diye bağırdı Deslauriers. Luxembourg Bahçesi'nde sigara içmek yasak! Papa IX. Pie için ilahi söylemek yasak!

– Basımevi işçilerinin birlikte yemek yemeleri de yasaklandı, diye bağırdı boğuk bir ses.

Mimarın sesiydi bu; yataklığın karanlığında kalıp şimdiye kadar söze hiç karışmamıştı bu arkadaş, Rouget adlı birinin krala hakaretten dolayı geçen hafta hüküm giydiğini ekledi.

– Rouget'nin işi yaş! dedi Hussonnet.

Bu şaka Sénécal'e o kadar yersiz gelmişti ki, Hussonnet'nin Dumouriez hayının dost olan "belediye hokkabazı"nı savunmasına serzenişte bulundu.[14]

– Ben mi? Tersine!

Louis-Philippe'i bayağı buluyor, bir milli muhafız, takkeli bir bakkal gözüyle bakıyordu ona! Bohemyalı, elini kalbinin üstüne koyarak tören lafları etmeye başladı: "–Her zaman yeni bir coşku içinde... – Polonya ulusu yok olmayacaktır... – Büyük çalışmalarımızı sürdüreceğiz... – Küçük ailem için para verin bana..." Hepsi gülmekten kırılıyor ve ona şenlikli, esprili bir arkadaş olduğunu söylüyordu; kahvecinin getirdiği büyük punç kasesi görününce keyifler daha da katmerlendi.

Içkinin alevleriyle şamdanların alevleri içeriyi hemencecik ısıtmıştı; tavanarasının ışığı avluyu geçerek, karanlıkta kapkara dikilen bir bacayla birlikte karşıdaki bir çatıya vuruyordu. Hep birden ve yüksek sesle konuşuyorlardı; redingotlarını çıkarmışlardı; mobilyalara çarpıyorlar, bardakları birbirine vuruyorlardı.

Hussonnet bağırdı:

– Soylu hanımlar çağırın! Nesle kulesine benzesin burası, bir Rombrandt havası kazansın!

Boyuna punç dolaştırmakta olan eczacı da avaz avaz bir şarkı söylemeye başladı:

Iki koca öküzüm var alırımda
Iki koca ve beyaz öküz...

Sénécal eliyle ağzını kapadı onun; gürültü patırtıyı seviyordu; Dussardier'nin odasında kopan alışılmamış gürültüye şaşırmış olan kiracılar pencerelere doluşmuşlardı.

14 Louis-Philippe 1830 temmuzunda Belediye Sarayı'nın balkonunda kral ilan edilmişti. Daha önce 1793'te henüz Chartres dükü iken Dumouriez'nin buyruğu altında çalışmıştı.

Mert çocuk mutluydu; bunun kendisine eskiden Napoléon rıhtımında yaptıkları küçük toplantıları hatırlattığını söyledi; bunun la birlikte o zamanki kadro eksikti; "Söz gelimi Pellerin" yoktu.

– O olmasa da olur, dedi Frédéric.

Deslauriers de Martinon'u sordu:

– O ilginç bay ne oldu?

Frédéric ona karşı beslediği kötü duyguları ortaya döktü, zekâsına, karakterine, yapmacıklı nezaketine, her şeyine verdi veriştirdi. Dağdan inmiş adam azgınının tipik örneğiydi! Yeni aristokrasi, burjuvazi, hiçbir zaman eski aristokrasinin, soyluluğun tırnağı olamazdı. Frédéric bu fikri savundu; demokratlar da, sanki o, bu iki aristokrasinin birine bağlıymış, öbürüyle de sıkı ilişkileri olmuş gibi, onayladılar genç adamı. Hepsi de hoşlanmıştı ondan. Hatta eczacı onu Ayan üyesi olduğu halde halkın çıkarlarını savunan Mösyö Alton-Shée'ye benzetti.

Gitme zamanı gelmişti. Duygulu, dostça el sıkışarak ayrıldılar. Dussardier, Frédéric'le Deslauriers'yi evlerine kadar geçirdi. Sokağa çıkınca avukat önce düşünceli bir tavır takındı, kısa süren bir sessizlikten sonra:

– Çok mu kızıyorsun Pellerin'e? diye sordu.

Frédéric beslediği hıncı gizlemedi.

Şu var ki ressam o tabloyu sergiden çıkarmış bulunuyordu. Ufak şeyler yüzünden dostların arası açılmamalıydı. Gereği mi vardı durup dururken düşman kazanmanın?

– Büyük bir öfkeyle kapılarak tutup böyle yapmış. Cebinde beş parası olmayan bir adamın böylesi davranışları hoş görülebilir. Anlayamazsın sen bunu!

Deslauriers evine girdikten sonra da Dussardier, Frédéric'i bırakmadı. Hatta bu portreyi satın almasını öğütledi ona. Aslında, Frédéric'in gözünü korkutmaktan umudunu kesen Pellerin, tabloyu aldırırlar diye bu iki arkadaşın desteğini sağlamıştı.

Deslauriers birkaç kez daha sözü aynı konuya getirdi, üsteledi. Ressamın isteklerinin akla yakın şeyler olduğunu söyledi.

– Eminim, hatta belki beş yüz franga...

– Aman, al şu parayı da kendisine ver! dedi Frédéric.

Tablo o akşam getirildi. Frédéric ilk seferkinden daha da iğrenç buldu bu resmi. Gereksiz bir sürü rötuşla yarım-renkler ve gölgeler kül rengine dönmüştü ve bunlar şuraya buraya serpiştirilmiş olup da bütünün uyumunu bozan aydınlık bölümlere oranla kararmış gibi görünüyordu.

Frédéric tabloyu satın almanın öcünü, onu yerin dibine batırmakla çıkardı. Deslauriers onun sözlerine inandı, bu tavrını doğru buldu; çünkü önder olacağı bir falanj kurma tutkusu içindeydi; bazı kimseler, kendilerinin hiç de hoşlanmadıkları şeyleri dostlarına yaptırmaktan hoşlanırlar.

Bu arada Frédéric, Dambreuselere hiç gitmedi. Gerekli para yoktu elinde. Bir sürü açıklama yapması gerekecekti. Bir türlü karar veremiyordu. Haklıydı belki de. Şu sıra hangi işe güveniliyordu ki kömür işine de güven bağlansın! Bu çevreden uzaklaşmak gerekiyordu. Deslauriers sonunda onu bu işe girişmekten caydırmıştı. Duyduğu kinin etkisiyle erdemli bir adam haline gelmişti. Deslauriers; sonra, Frédéric'i basit koşullar içinde daha çok seviyordu. Böylece onun eşiti oluyor, daha içten kaynaşıyordu.

Matmazel Roque'un ricası pek berbat bir şekilde yerine getirilmişti. Babası yazdığı mektupta Frédéric'e en ince ayrıntılara kadar açıklamalarda bulunuyor ve satırlarını şöyle şaka yollu bir cümle ile bitiriyordu: "Size bir zenci yükü yüklediğim için özür dilerim!" Frédéric için Arnoux'nun mağazasına bir kez daha başvurmaktan başka yol kalmamıştı. Mağazaya çıktı, kimseyi göremedi. Ticarethane son günlerini yaşadığı için, memurlar da patronun ilgisizliğine öykünüyorlardı.

Mağazanın ortasını bir uçtan bir uca kaplayan fayanslarla dolu dolabın çevresini dolandı. Sonra dipteki tezgâhın önünden hızlı hızlı yürüdü, orada olduğunu belirtmek için.

Kapının perdesi kalktı ve Madam Arnoux göründü.

– Nasıl, siz buradasınız ha?

Frédéric biraz heyecanlanmıştı.

– Evet, diye kekeledi. Şey için bakıyordum.

Çalışma masasının yanında mendilini gördü. Kocasının işyerine bir şeyi anlamak, kaygılandığı bir konuda aydınlanmak

için inmiş olacak diye düşündü.

– Bir şey için mi geldiniz?

– Hayır Madam!

– Bu çıraklar da çok oluyorlar artık! Hiçbiri yerinde durmuyor. Bu adamları ayıplamamalıydı. Tersine memnun olmuştu kimsenin orada olmayışına.

Madam Arnoux alaycı bir bakışla:

– Eee! Sizin şu evlenmeden ne haber? dedi.

– Hangi evlenme?

– Şu sizinki!

– Benimki mi? Yok böyle bir şey!

Madam Arnoux bir yadsıma hareketi yaptı.

– Hem böyle bir şey ne zaman olur? Düşlerinde yaşattığın güzelden umut kesip basit bir hayatta yaşamaya razı olunca.

– Ama bütün düşleriniz pek o kadar masum değildi...

– Ne demek istiyorsunuz?

– At yarışlarına gittiğinizde hanımlarla gezinti yaparken...

Mareşal'e lanetler yağdırdı. Sonra bir şey geldi aklına.

– Ama, bir zamanlar Arnoux'nun çıkarı için gidip bu kadını görmemi bana siz kendiniz söylememiş miydiniz?

Madam Arnoux başını sallayarak karşılık verdi:

– Siz de gönlünüzü eğlendirmek için bundan yararlandınız.

– Ne olur, bu saçma şeyleri bırakalım.

– Doğru! Hem yakında evleneceğinize göre.

Dudaklarını ısırıyor, iç çekişini zor tutuyordu.

O zaman Frédéric bağırdı:

– Fakat bunun gerçek olmadığını söylüyorum size! Benim bu entelektüel ihtiyaçlarım, bu alışkanlıklarımla kâğıt oynamak, duvarcı ustalarını gözetim altında tutmak, tahta sandalyelerle dolaşmak için taşraya gidebileceğime nasıl inanıyorsunuz? Hem niçin gideyim? Varlıklı biri olduğunu söylediler değil mi? Ama para pul gözümde mi benim. Biliyor musunuz ki her şeyin en güzelini, en sevimlisini, en büyülüsünü, insan biçimine girmiş bir çeşit cenneti isteyip durduğum, sonunda bu ülküye ulaştığım zaman ve bu düşün bütün öbür düşleri gözümde sildiği zaman...

Onun başını ellerinin arasına alıp gözlerinden öpmeye başladı; bir yandan da:

– Hayır! diyordu. Hayır! Hayır! Asla evlenmeyeceğim! Hiçbir zaman!

Madam Arnoux, şaşkınlık ve sevinç duyguları arasında donakalmış, onun okşayışlarına karşı gelmiyordu.

Mağazanın merdiven kapısı kapandı. Madam Arnoux birdenbire sıçradı; eli, ona susmasını buyurur gibi uzanık kaldı. Adımlar yaklaştı. Sonra dışarıda biri:

– Madam burada mı? dedi.

– Giriniz!

Mağazanın muhasebecisi kapının perdesini çektiği zaman, Madam Arnoux dirseğini tezgâha dayamış elindeki yazı kalemini parmakları arasında döndürüp duruyordu.

Frédéric kalktı.

– Saygılarımı sunarım, Madam! Siparişin hazır edileceğini umabilirim, değil mi?

Madam Arnoux karşılık vermedi. Ama bu sessiz suç ortaklığı, kocaya yapılan hayınlığın alevleriyle kızartmıştı yüzünü.

Ertesi gün yine onu yoklamaya geldi ve kabul edildi. Elde ettiği elverişli durumu vakit geçirmeden daha ileri aşamalara götürmek isteyen Frédéric hemen Champs de Mars'taki rastlaşmayı haklılaştıracak şeyler söylemeye girişti. O kadınla orada bir arada bulunuşu rastlantıdan başka şey değildi. Bir an için onun güzel olduğu düşünülse de (ki doğru değildi bu), kendisi bir başkasına yangın olduğuna göre, bir an bile sevgisini durdurabilir miydi?

– Pekâlâ biliyorsunuz da bunu; söylemiştim size.

Madam Arnoux başını önüne eğdi.

– Bunu anlattığınız için üzgünüm.

– Niçin?

– Şimdi en küçük görgü kuralları bile sizi bir daha görmememi gerektiriyor!

Frédéric aşkının masumluğu konusunda üsteledi. Geçmişine bakılarak geleceği üstüne yargılar verilebilirdi; söz verdi; hayatını bulandırmayacak, şikâyetleriyle onu rahatsız etmeyecekti.

– Ama dün kalbim yerinden fırlayacaktı az daha.

– O anı artık aklımızdan çıkaralım.

Ama iki zavallı varlığın kaderlerini birleştirmelerinde ne kötülük olabilirdi:

– Çünkü siz de mutlu değilsiniz! Ah, bilirim ben sizi, sevme, bağlanma ihtiyaçlarınızı karşılayacak bir kimseniz yok. Ne isterseniz yapacağım! Sizi kızdırmayacağım! Yemin ederim.

İçinde büyüyen bir ağırlığın etkisiyle, elinde olmadan, onun önünde diz üstü yere düştü.

Madam Arnoux:

– Kalkın! dedi. Ben öyle istiyorum!

Ve buyurucu bir tavırla, kalkmazsa kendisini bir daha göremeyeceğini söyledi.

– Yoo! Bunu yapacağınıza inanamam! diye karşılık verdi Frédéric. Dünyada yapacak neyim var benim? Başkaları zenginlik, ün, iktidar tutkusuyla yanıp tutuşurlar. Benimse işim gücüm yok. Tek uğraşım, bütün servetim, amacım, varlığımın ve düşüncelerimin merkezi sizsiniz. Havasız nasıl yaşanmazsa, ben de artık sizsiz yaşayamam. Ruhumun sizinkine doğru yükselmek istediğini, ruhlarımızın birbirine karışmaları gerektiğini, bunun için öldüğümü hissetmiyor musunuz?

Madam Arnoux'nun vücudu titremeye başladı.

– Oh, ne olur, gidin buradan!

Yüzünün karışık hali genç adamı durdurdu. Ona doğru bir adım attı. Ama o, iki elini kavuşturmuş, geriliyordu.

– Allah aşkımza bırakın beni! N'olur!

Frédéric onu öylesine seviyordu ki çıkıp gitti.

Çıkar çıkmaz da kendine kızdı, sersemin biriyim diye düşündü ve yirmi dört saat sonra yine uğradı.

Madam evde yoktu. Öfkeden ve kızgınlıktan sersemlemiş bir halde merdiven sahanlığında kalakaldı. Arnoux göründü. Karısının o sabah, Auteil'de kiraladıkları kır evine gittiğini söyledi. Saint-Cloud'daki ev artık ellerinde değilmiş.

– Kaprislerinden biri de bu işte. Neyse, iş yoluna girdi ya. İyi oldu! Bu akşam yemeği birlikte yer miyiz?

Frédéric acele bir iş uydurarak Auteil'e koştu.

Madam Arnoux onu karşısında görünce bir sevinç çığlığı kopardı. Genç adamın bütün öfkesi dağıldı.

Frédéric aşkından hiç söz etmedi. Hatta sevdiğinde büyük bir güven duygusu uyandırmak için gereğinden fazla bir ihtiyat bile gösterdi; yine gelip gelemeyeceğini sorduğu zaman, Madam Arnoux elini verip sonra hemen yine çekerek "elbette!" dedi.

Frédéric bundan sonra ziyaretlerini sıklaştırdı. Arabacıya bol bahşiş veriyordu. Ama çok kez beygirin yavaş gitmesine sabırsızlanıyor, arabadan iniyordu. Sonra, soluk soluğa, bir omnibüse biniyordu. Karşısında oturan ve onun evine gitmeyen adamların suratlarına küçümseyerek bakıyordu.

Çatı tahtasını yalnız bir taraftan örten büyük hanımellerinden daha uzaktan tanıyordu evini. Kırmızı boyası, dış balkonu ile İşviçre dağ kulübelerini andıran bir evdi; bahçede üç yaşlı kestane ağacı vardı; ortadaki tümseğin üstünde bir ağaç gövdesine dayanmış bir güneşlik görülmekteydi. Duvarların arduvazı altında iyi bağlanmamış bir asma ağacı çürümüş bir urgan gibi oradan oraya oradan oraya sarkıyordu. Kapının çekmesi biraz zor olan çıngırağı uzun uzun çalıyor ve insan geleni uzun süre bekliyordu. Genç adam bundan dolayı her seferinde, bir sıkıntı, belirsiz bir korku duyuyordu içinde.

Sonra kumların üstünde hizmetçinin terlik sesleri işitiliyordu; ya da Madam Arnoux kendisi geliyordu. Bir gün geldiğinde onu çimenliğe çömelmiş menekşe toplar buldu.

Huysuzluğu yüzünden kızını manastıra koymak zorunda kalmıştı. Küçük oğlu öğleden sonralarını bir okulda geçiriyor, Arnoux'nun, Regimbart ve dostu Compain'le Palais Royal'de yediği öğle yemekleri uzun sürüyordu. Kimse üstlerine gelip kendilerini rahatsız edemezdi.

Birbirlerinin olamayacakları belliydi. Onları tehlikeden koruyan bu anlaşma içlerini birbirlerine açmayı kolaylaştırmaktaydı.

Madam Arnoux, eskiden Chartres'da, annesinin evinde geçen hayatını, on iki yaş sıralarındaki dindarlığını, sonra surlara bakan küçük odasında gece yarılarına kadar şarkı söylediği

sıralardaki müzik düşkünlüğünü anlattı. Frédéric de okuldaki kederlerini, sonra şiirsel göğünde bir kadın yüzünün nasıl parıldamaya başladığını, daha görür görmez bu yüzü nasıl tanıdığını anlattı.

Bu konuşmaların konuları birbirlerini tanıdıkları yıllarla ilgiliydi hep. Bir sürü ufak ayrıntıyı, bir gün giydiği elbisenin rengini, bir gün birdenbire kimin çıkageldiğini, bir başka gün söylemiş olduğu bir sözü hatırlatıyordu Frédéric ve Madam Arnoux bir tansıma içinde:

– Evet, hatırlıyorum! diyordu.

Zevkleri, düşünceleri birdi. Biri bir şey söylediğinde çoğu zaman öteki de:

– Ben de! diye bağırıyordu.

Sırası gelince öbürü de karşılık veriyordu:

– Ben de!

Sonra alınyazısından şikâyetlere sıra geliyordu.

– Niçin kader istemedi bunu! Niçin daha önce karşılaşmadık!

– Ah, biraz daha genç olsaydım, diyordu Madam Arnoux.

– Hayır, asıl ben biraz yaşlı olmalıydım!

Yalnız aşkla dolu, en büyük yalnızlıkları dindirecek kadar zengin, sevinçlerle dolup taşan, dertlere meydan okuyan, saatlerin, sürekli bir iç döküşle yitip gideceği, yıldızların kırpışması gibi yüce ve parıltılı bir hayat hayal ediyorlardı.

Hemen her zaman dışarıda merdivenlerin üst başında oturuyorlardı; güzle sararmış ağaçların dorukları soluk göğün bittiği yere kadar kabara kabara uzamaktaydı; ya da ağaçlıklı yolun sonunda bulunan ve mobilya adına sadece kurşuni bir kanepesi olan kameriyeye gidiyorlardı. Aynada siyah lekeler oluyordu; duvarlardan bir küf kokusu yayılıyordu; büyük bir coşkuyla kendilerinden, başkalarından, ya da herhangi bir konudan konuşuyorlardı orada; kimi zaman pancurdan süzülen güneş ışınları tavandan döşeme taşlarına kadar bir sazın telleri gibi geriliyor, bu ışın telleri arasında toz zerreleri bir burgaç içindeymiş gibi dönüyordu. Madam Arnoux bunları eliyle kırmaya çalışarak eğleniyordu; Frédéric bu eli yavaşça tutuyor, damarlarının birbirine karışmasına, cildinin dokularına, par-

maklarının biçimine bakıyorlardı. Ona göre bu parmaklar birer "şey" değil, birer insandı.

Madam Arnoux eldivenlerini verdi ona, bir hafta sonra da mendilini. "Frédéric" diye çağırıyordu onu; o da onu "Marie" diye. Genç adam taparcasına sevdiği bu kadının özel olarak eşriyerek iç çekmek için yaratılmış olduğu, günlük buğusu ve gül serpintileri taşıdığı kanısındaydı.

Ziyaret günlerini önceden kararlaştırmaya başladılar; Madam Arnoux evden rastgele çıkmış gibi, gidiyor, yolun üstünde onu karşılıyordu.

Madam Arnoux, büyük mutlulukları belirleyen ve tasasızlık içinde, genç adamın aşkını uyaracak hiçbir şey yapmazdı. Bütün mevsim boyunca kahverengi ipekten, aynı renk kadife işlemeli, davranışlarına yüzünün ağırbaşlı görünümüne iyi giden bol bir sabahlık giymişti. Zaten, düşünceyle sevginin bir arada bulunduğu çağa, kadın yaşının ağustosuna değiyordu yaşı; bu çağda yüreğin gücü hayatın deneyleriyle karıştıkça ve bütün varlık gelişiminin ucunda güzelliğinin uyumundan taştıkça, bakışları daha derin bir alevle renklendirir. Madam Arnoux hiçbir zaman bu kadar tatlı, bu kadar hoşgörülü olmamıştı. Büyük hataya düşmeyeceğinden emin bir şekilde, kederleriyle kazanmış olduğu bir hakkı andıran bir duyguya koyvermişti kendisini. Ne iyi, üstelik ne yeni bir şeydi bu! Arnoux'nun kabalıkları ile Frédéric'in hayranlıkları arasında ne büyük bir uçurum vardı.

Genç adam, bir fırsatın yeniden elde edilebileceğini, ama yapılan bir budalalığın artık düzeltilemeyeceğini düşünerek, söyleyeceği bir sözle kazandığını sandığı her şeyi kaybedebileceğinden korkuyordu. O kendisini teslim etsin, kendisi ise ona hiç dokunmasın istiyordu. Aşkına olan güveni bir sahip olma öncesi tadı uyandırıyor; üstüne üstlük, karşısındaki kadının güzelliği duyularından çok yüreğini harekete geçiriyordu. Bu öyle belirsiz bir erinç, öyle bir esriklikti ki mutlak mutluluğun olanaklarını unutturuyordu; sevdiğinden uzak olduğu zamanlar azgın istekler kemiriyordu içini.

Çok geçmeden konuşmalarının arasına uzun sessizlik süreleri girmeye başladı. Kimi zaman cinsel utanç gibi bir şeyden

ikisinin de yüzleri al al oluyordu. Aşklarını gizlemek için ne yaparlarsa yapsınlar, daha da açığa vurmuş oluyorlardı onu; davranışlarına ne kadar dikkat etseler, o kadar büyüyordu bu aşk. Böyle bir yalanı tekrarlaya tekrarlaya duyarlılıkları keskinleşmişti. Nemli yaprakların kokusunu hazla içine çekiyorlar, Doğu rüzgârlarıyla hüzünleniyorlar, nedensiz öfkelere, kederli önsezilere kapılıyorlardı; bir ayak sesi, bir tahta gıcırtısı suçluymuşlar gibi bir korku uyandırıyordu içlerinde; bir uçuruma doğru sürükleniyor duygusu içindelerdi; felaket kokuyordu çevrelerindeki hava ve Frédéric'in ağzından bir iki sızlanma lafı dökülecek olsa o hemen kendini suçlamaya başlıyordu:

– Evet, hata benim! Bir yosma gibi davranıyorum! Ne olur, bir daha gelmeyin!

O zaman Frédéric hep aynı yeminleri etmeye başlıyor, o da büyük bir zevkle dinliyordu bunları.

Frédéric'in Paris'e dönmesi ve yılbaşı telaşları, görüşmelerine biraz ara verdi. Yine geldiği zaman tavırlarında daha cesur bir şey vardı. Madam Arnoux her dakika emirler vermek için odadan çıkıyor ve genç adamın üstelemelerine rağmen, kendisini görmeye gelen komşuları kabul ediyordu. Léotarde, Mösyö Guizot, Papa, Palermo Ayaklanması ve bazı kaygılar uyandıran XII. Belediye bölgesinde yapılan ve kaygı uyandıran yemekli toplantılar üstüne konuşmalar yapılıyordu. Frédéric, iktidara çatarak içini rahatlatıyordu; çünkü, şimdi daha da hırçın olarak Deslauriers gibi genel bir değişimden yanaydı o da. Madam Arnoux da, kendi yönünden, giderek sıkıntılı oluyordu. Aşırılıklarına aşırılıklar katan kocası şimdi de fabrikada çalışan bir işçi kızla, hani o Bordeaulu kızla düşüp kalkıyormuş. Bunu Madam Arnoux kendisi söyledi Frédéric'e, "Aldatıldığına göre", bundan bir sonuç çıkarmak istiyordu.

– Yok canım, üzüldüğüm yok buna! dedi.

Bu açıklama aralarındaki içtenliği iyice sağlamlaştırıyor gibi geldi genç adama. Arnoux hiç kuşkulanıyor muydu acaba?

– Hayır, şimdilik kuşkulanmıyor!

Ve anlattı: Kocası bir gün ikisini baş başa bırakıp dışarı gitmiş, sonra dönüp gizlice kapı arkasından dinlemiş, ikisinin de

şundan bundan konuştuklarını görmüş; o gün bugün tam bir güven içinde yaşıyormuş.

– Haklı olarak, değil mi? dedi Frédéric acı bir sesle.

– Öyle tabii!

Madam Arnoux böyle bir söz söylemeseydi keşke.

Bir gün her zamanki saatinde gelen Frédéric onu evde bulamadı. Kendisine karşı bir çeşit ihanet saydı bunu.

Daha sonra getirdiği çiçeklerin hep bir su bardağına konmasından ötürü öfkelendi.

– Peki ama, nereye koyayım istiyorsunuz?

– Oraya değil herhalde. Ama bardakta kalbinizde olandan daha soğuk durmayacaklardır herhalde!

Bir süre sonra kendisine söylemeden bir gün önce Italiens Tiyatrosu'na gittiği için serzenişte bulundu ona. Başkaları onu görmüş, hayran olmuş, belki de sevmişlerdi; Frédéric, kuşkularına yalnız ona çatmak, eziyet etmek için bel bağlıyordu; ondan nefret etmeye başlamıştı; kendi çektiği acıların birazını da o çeksin istiyordu!

Bir gün, öğleden sonra, (Şubat ortalarında), onu çok üzgün gördü. Eugène boğazının ağrıdığından şikâyet ediyormuş. Oysa hekim, ciddi bir şeyi olmadığını, bunun kuvvetli bir nezle, bir grip olabileceğini söylemiş. Frédéric çocuğun kendinden geçmiş durumuna şaştı. Bununla birlikte, böyle hastalıklara yakalanan ve çarçabuk iyileşen aynı yaştaki birçok çocuğun durumunu örnek vererek annesini yatıştırdı.

– Sahi mi?

– Tabii ya!

– Ah! Ne kadar iyisiniz!

Madam Arnoux elini uzattı. Frédéric avucunda tutup sıktı bu eli.

– Bırakın, ne olur?

– Ne var yani. Elinizi sizi avuttuğum için uzattınız. Zaten bu işlere layık görüyorsunuz, kuşkulanıyorsunuz benden... Aşkımdan söz ettiğim zaman!

– O konuda bir kuşkum yok, zavallı dostum!

– Peki, bu güvensizliğe ne demeli? Sanki ben her şeyi kötü-

ye kullanan bir sefilmişim gibi...

– Ah, böyle konuşmayın!..

– Ya bu konuda bir kanıt varsa elimde?

– Ne kanıtı?

– Herkese verilen bir kanıt, bana vermiş olduğunuz kanıt...

Bunun üzerine Frédéric bir kış akşamı, sisli bir havada birlikte yürüdüklerini hatırlattı. Şimdi bunlar ne kadar uzakta kalmıştı! Kim ne diyebilirdi kolkola milletin karşısına çıksalar, çevrelerindeki kimse kendilerini rahatsız etmeden, ne onun içinde bir korku, ne ötekinin kafasında bir ard düşünce, yürüyüp gitseler...

– Peki! dedi Madam Arnoux kararlı bir cesaretle. Öyle ki Frédéric bir an şaşırdı buna.

Ama hemen karşılığı yetiştirdi:

– Ister misin, sizi Tronchet Sokağı'yla Ferme Sokağı'nın köşesinde bekleyeyim?

– Vallahi, dostum... diye kekeledi Madam Arnoux.

Genç adam ona düşünme fırsatı vermeden ekledi:

– Önümüzdeki salı olur mu?

– Salı mı?

– Evet, saat ikiyle üç arasında!

– Gelirim!

Ve bir utanç hareketiyle başını yana çevirdi. Frédéric dudaklarını ensesine dayadı.

– Ama, bunu yapmamalısınız! Pişman edeceksiniz beni!

Kadınların o her zamanki değişkenliğinden korkarak ayrıldı. Sonra, kapı eşiğinde, çok uygun bir şeyden konuşur gibi usulca:

– Salıya! diye fısıldadı.

Boyun eğen ve sayan bir tavırla güzel gözlerini yere indirdi.

Frédéric'in bir planı vardı.

Yağmuru ya da güneşi bahane ederek Madam Arnoux'yu bir kapının önünde durdurabilirdi; bir kapının önüne geldikten sonra da nasıl olsa içeri girmeye razı edebilirdi onu. İşin güç yanı, uygun bir yer bulmaktı.

Böyle bir yer aramaya başladı; Tronchet Sokağı'nın ortasında şöyle bir tabela okudu: *Mobilyalı claireler.*

Niyetini anlayan uşak, ona, hemen, ara katta, iki çıkışlı bir yatak odasıyla bir oturma odası gösterdi. Frédéric bir aylığına kiraladı burayı; bedelini peşin ödedi.

Sonra üç mağazaya girip en ender kokular aldı. Kırmızı pamukludan o iğrenç yatak örtüsünün yerine konmak üzere ipek dantela taklidi bir şey buldu. Mavi satenden bir çift terlik seçti. Kaba görünmek korkusu daha bir sürü şey almasını önledi. Aldığı eşyayla kiraladığı eve döndü. Din töreni için mihrabı hazırlayanlardan daha büyük bir soğukkanlılıkla odalardaki mobilyanın yerini değiştirdi, perdelerin kıvrımlarını eliyle düzeltti, şöminenin üstüne fanus, konsolun üstüne menekşe koydu. Odayı baştan başa altınla döşemek isterdi. "Yarın!" diyordu kendi kendine, "Evet, yarın! Düş değil, gerçek bu!" Yüreğinin çılgın bir umutla atıp durduğunu duyuyordu. Sonra, her şeyi hazır edince, burada uyuyan mutluluk uçup gidebilirmiş gibi, kapıyı kilitleyip anahtarı cebine atarak gitti.

Evde annesinin mektubu bekliyordu onu.

"Bu uzun yokluğun sebebi ne? Hareket tarzın gülünç görünmeye başlıyor. Bu birleşme konusunda başlangıçtaki kararsızlığını bir dereceye kadar anlıyorum; ama şimdi düşünüp taşınmalısın iyice."

Sonra bir sürü ayrıntı: Kırk beş bin liralık gelir; herkes "bunu konuşuyor"muş; Mösyö Roque kesin bir karşılık bekliyormuş. Genç kıza gelince, gerçekten güç duruma düşmüş o. "Çok seviyor seni"

Frédéric mektubu bitirmeden attı; öbürünü açtı, Deslauriers'den geleni:

"Dostum,

Armut pişmiş bulunuyor. Verdiğin söze inanıyor, sana güveniyoruz. Yarın sabah erkenden Panthéon Meydanı'nda toplantı var. Soufflot Kahvesi'ne gir. Gösteriden önce seninle konuşmam gerek."

"Aman! Çok gördük onların gösterilerini. Yerinde kalsın. Benim daha güzel bir randevum var."

Ertesi gün saat on bir der demez Frédéric sokağa attı kendini. Her şey yolunda mı diye son bir kere göz atmak istemişti;

sonra, kimbilir, bir rastlantı sonucu Madam Arnoux'nun erken geleceği tutardı. Tronchet Sokağı'ndan çıkarken Madeleine'in arkasından gelen büyük bir gürültü işitti; o tarafa ilerledi; meydanın bitiminde, solda, iş gömlekli, sokak kıyafetli birtakım adamlar gördü.

Gerçekten gazetelerde yayımlanan bir bildiri reform şölenlerine katılan herkesi bu meydana çağırmıştı. Hemen ardından da bakanlık tarafından bu toplantının yasaklandığı ilan edilmişti. Parlamentodaki muhalefet dün akşam bu toplantının yapılmasından vazgeçmişti; ne var ki liderlerinin bu kadarından haberi olmayan yurttaşlar, peşlerine bir meraklı kalabalığı da takarak, miting yerine gelmişlerdi. Okulları temsil eden bir grup hemen Odilon Barrot'nun evine gitmişti. Bu temsilciler şimdi Dışişleri Bakanlığı'ndaydılar; şölenin yapılıp yapılmayacağını Hükümet'in müdahale edip etmeyeceğini, milli muhafızların ortaya çıkıp çıkmayacağını kimse bilmiyordu. Herkes hükümete olduğu kadar milletvekillerine de köpürmekteydi. *Marseillaise*'in nakaratı ortalığı çınlatmaya başlayınca kalabalık daha da arttı.

Öğrenci alayıydı bu gelen. İki sıra halinde, uygun adım yürüyorlardı; eller silahsız, yüzler öfkeden gergindi; arada sırada:

– Yaşasın Reform! Kahrolsun Guizot! diye bağırıyorlardı.

Frédéric'in arkadaşları da oradaydı tabii. Kendisini görürlerse çekip götürürlerdi. Bu yüzden soluğu hemen Arcade Sokağı'nda aldı.

Öğrenciler Madeleine'i iki kere dolandıktan sonra Concorde Meydanı'na doğru indiler. Meydan tıklım tıklımdı; sıkış sıkış olan kalabalık uzaktan dalgalanan siyah başaklardan bir tarlayı andırıyordu.

Tam bu sırada piyade erleri kilisenin solunda savaş düzeninde sıralandılar.

Bununla birlikte halk grupları yerlerinden oynamadı. Bu duruma bir son vermek için sivil polisler göstericilerin en dikkafalılarını yakalayıp hırpalayarak karakola götürüyorlardı. Frédéric içinde kabaran öfkeye rağmen hiç sesini çıkarmadı; sonra kendisini de onlarla birlikte tutup götürürler, Madam Arnoux'dan yoksun kalırdı.

Az sonra belediye muhafızlarının miğferleri göründü. Kılıçlarının tersiyle çevrelerine saldırıyorlardı. Bir at kapaklandı; yardım için koşuşanlar oldu; ama süvari eğerinin üstüne oturunca yine kaçıştılar.

Ve büyük bir sessizlik başladı. Çiseleyerek asfaltı ıslatmış olan yağmur dinmişti. Batı rüzgârının önüne katıp usul usul çekip götürdüğü bulutlar uzaklaşıyordu.

Frédéric, önüne ardına bakınarak Tronchet Sokağı'nda yürümeye başladı.

Sonunda saat ikiyi çaldı.

"Ah! İşte şimdi!" diye düşündü. Şimdi evinden çıktı, yaklaşıyor. Bir dakika sonra da: "Daha vakit var gelmesine" diye düşündü; saat üçe kadar sakin olmaya çalıştı: "Hayır, geç kalmaz. Biraz sabır!"

Yapacak başka iş olmadığından sokaktaki tek tük dükkânlara bakıyordu: Bir kitapçı, bir saraç, cenaze levazımatı satan bir dükkân. Çok geçmeden vitrinlerdeki bütün kitapların adlarını, bütün koşumları, bütün kumaşları öğrenmişti. Onun böyle boyuna dükkânların önünden gelip gelip geçmesine önce hayret eden dükkâncılar sonradan korkarak vitrinlerini kapadılar.

Hiç kuşkusuz, bir engeli çıkmış olacaktı, o da şimdi süzülüp duruyordu. Ama biraz sonra duyacakları sevinç büyük olacaktı! Çünkü gelecekti, muhakkaktı bu! "Söz verdi bana!" Yine de karşı konmaz bir sıkıntı doldurmaktaydı içini.

Madam Arnoux'yu içeride bulacakmış gibi, saçma bir hisle eve girdi. Ama o sırada o dışarıda yürüyor olabilirdi. Bu yüzden hemen kendini dışarı attı. Kimsecikler yok! Yeniden kaldırımları arşınlamaya başladı.

Kaldırımların yarıklarına, su borularının ağızlarına, sokak fenerlerine, kapı numaralarına bakıyordu. En ufak nesneler kendisine yoldaş ya da alaycı birer tanık oluyordu. Evlerin düzgün alnaçlarını son derece acımasız buluyordu. Soğuktan buz kesmişti ayakları. Yorgunluktan çözülüp gitmiş hissediyordu kendini. Kendi ayak sesleri beyninde yankıyordu.

Saatine bakıp dörde geldiğini görünce baş dönmesine benzer bir dehşet duygusuna kapıldı. Şiirler söylemeye, kafasın-

dan birtakım rakamlar geçirmeye, bir hikâye uydurmaya çalıştı. İmkânsız! Madam Arnoux'nun hayali, bir türlü gözünün önünden gitmiyordu. Ona rastlamak için koşup gitmek isteğine kapıldı. Ama onu kaçırmamak için hangi yolu tutmalıydı?

Bir haberci bularak eline beş frank sıkıştırıp Jacques Arnoux'nun Paradis Sokağı'ndaki evine yolladı, madamın evde olup olmadığını öğrensin diye. Sonra Ferme Sokağı'yla Tronchet Sokağı'nın köşesinde, her iki sokağı da gözleyecek şekilde, dikilip bekledi. Sokağın bitiminde, bulvarda birtakım karaltılar kayıp gitmekteydi. Ara sıra bir süvari eri sorgucu, bir kadın şapkası fark ediyor, iyi seçebilmek için kirpiklerini kırpıştırıyordu. Bir kutunun içinde dağ sıçanı teşhir eden üstü başı perişan bir çocuk gülümseyerek kendisinden sadaka istedi.

Kadife ceketli adam dönüp geldi. "Kapıcı Madam'ın çıktığını görmemiş" Peki ama kim alıkoyuyordu onu? Hasta olsa, kapıcı söylerdi. Bir konuk gelmiş olmasın? Ama bir konuktan sıyrılmaktan kolay ne var ki! Birden elini alnına vurdu:

"Ne aptalım! Ayaklanma hiç de aklıma gelmedi!" Bu apaçık yorum yatıştırdı onu. Ama az sonra birdenbire: "Ama onun oturduğu semtte bir şey yok ki!" diye düşündü. Müthiş bir kuşkuya kapıldı: "Ya gelmezse? Ya beni savmak için söz vermişse? Hayır, olamaz!" Olmadık bir rastlantı, akla gelmedik bir olaydan ötürü gelememiştir. Ama böyle bir durumda da mektup yazıp haber verirdi. Orta işlerine bakan uşağı bir mektup var mı diye Rumford Sokağı'na, kendi evine yolladı.

Mektup falan yoktu. Bu "yok" haberi yüreğine su serpti.

Elini cebine atarak avcuna rastgele doldurduğu bozuk paraların sayısına, sokaktan gelip geçenlerin yüz ifadelerine, atların rengine göre fal bakıyordu; fal olumsuz çıkmışsa inanmamaya çalışıyordu. Zaman zaman kendisini düşüp bayılacak kadar dermansız hissediyor, sonra birden bir umutla canlanıyordu. Az sonra çıkagelecekti. Şurada, arkasındaydı. Dönüp arkasına bakıyordu: Kimse yok! Bir ara, otuz adım kadar ötede aynı boyda, aynı elbiseyi giymiş bir kadın fark etti. Hemen yanına vardı: O değil! Saat beşe geldi! Beş buçuk! Altı! Gaz lambaları yakıldı. Madam Arnoux gelmemişti.

Madam Arnoux, bir gece önce, rüyasında kendisini uzun süreden beri Tronchet Sokağı'nın kaldırımında dururken görmüştü. Orada ne olduğu belirsiz, ama önemli bir şey bekliyor ve nedenini bilmeden, görülmüş olmaktan korkuyordu. Ama lanet bir küçük köpek, üstüne saldırıyor ve elbisesinin eteğini ısırıyordu. Üstüne üstüne geliyor, gitgide daha fazla havlıyordu. Madam Arnoux uyandı. Köpeğin havlaması devam ediyordu. Kulak kabarttı. Ses, oğlunun odasından geliyordu. Yalın ayak oraya seğirtti. Çocuk öksürüyordu. Elleri yanıyordu. Yüzü kıpkırmızıydı, sesi tuhaf bir şekilde kısılmıştı. Her dakika daha güçlükle soluk alıyordu. Madam Arnoux yorganın üstüne eğilip sabaha kadar gözünü çocuktan ayırmadı.

Saat sekizde çalan milli muhafızların trampeti Arnoux'ya arkadaşlarının kendisini beklediklerini haber veriyordu. Acele acele giyindi, aile doktorları Mösyö Colot'ya hemen uğrayacağına söz vererek, çıkıp gitti. Mösyö Colot gelmeyince, Madam Arnoux oda hizmetçisini yolladı. Doktor köylere gezmeye gitmiş. Yardımcısı genç de hasta yoklamaya çıkmış.

Eugéne başını yastıkta yana çevirmiş, kaşlarını çatmış, burun deliklerini açmıştı. Zavallı, ufacık yüzü çarşaflardan daha beyazdı ve gittikçe sıklaşan, kuruyan ve madeni bir ton kazanan soluğu ıslık gibi çıkıyordu. Öksürüğü, mukavva köpekleri havlatan zımbırtıların sesini andırıyordu.

Madam Arnoux paniğe kapılmıştı. Çıngıraklara asılıyor, yardım istiyor, bağırıyordu:

– Bir doktor! Bir doktor!

On dakika sonra, beyaz kravatlı, iyi düzeltilmiş kır favorili yaşlı bir baş geldi. Küçük hastanın alışkanlıkları, yaşı ve eğilimleri üstüne bir sürü soru sordu; sonra boğazını muayene etti, başını dayayarak sırtını dinledi ve bir reçete yazdı. Bu adamcağızın sakin hali tiksindiriciydi. Kokular sürünmüştü. Madam Arnoux dövmek isterdi bu adamı. Doktor, akşam yine uğrayacağını söyledi.

Çok geçmeden müthiş öksürük nöbeti yine başladı. Zaman

zaman çocuk birdenbire dikeliyordu. Çırpınma hareketleri göğüs kaslarını sarsıyor ve soluk alırken, karnı koşmaktan soluğu kesilmiş gibi çukurlaşıyordu. Sonra başı yine düşüyor, ağzı açık kalıyordu. Madam Arnoux, sonsuz özenlerle çocuğa küçük şişelerle altınkökü şurubu, balgam söktürücü bir ilaç veriyordu. Ama çocuk, zayıf bir sesle inleyerek kaşığı itiyordu. Kelimelerle soluk alıyordu sanki.

Madam Arnoux arada bir reçeteyi alıp yeniden okuyordu. İlacın formülü korkutmuştu onu; ya eczacı bir hata yapmışsa! Bir şey yapamamak umutsuzlaştırıyordu onu Mösyö Colot'nun öğrencisi geldi.

Alçak gönüllü genç bir adamdı bu; mesleğinde yeniydi ve edindiği izlenimleri hiç gizlemiyordu. Sorumluluktan korkup, önce bir duraksadı, sonra buz parçaları koymayı öğütledi. Buz bulmak uzun sürdü. Buz kesesi delindi. Çocuğun gömleğini değiştirmek gerekiyordu. Bütün bu rahatsızlıklar hastada daha şiddetli bir nöbetin başlamasına sebep oldu.

Çocuk rahat solumasını engelleyen şeyi söküp atmak ister gibi boynundaki sargıları koparmaya başladı; duvarı tırmalıyor, yatağının perdelerini çekiştiriyor, soluk almak için tutunacak yer arıyordu. Yüzü mosmordu şimdi, soğuk bir tere batmış vücudu zayıflamış görünüyordu. Bulanık bakışlarını korkuyla annesine dikmişti. Kollarını onun boynuna dolamış umutsuz bir şekilde asılıyordu; annesi ise hıçkırıklarını tutarak sevecen şeyler söylüyordu:

– Evet, yavrum, meleğim, canım!

Sonra sükunet anları başlıyordu.

Gidip oyuncaklar, bir palyaço, bir resim albümü getirdi; çocuğu oyalamak için bunları yatağın üstüne yaydı. Hatta şarkı söylemeye kalkıştı.

Şu kumaş kaplı sandalyenin üstünde bir zamanlar onu kundaklayarak söylediği şarkıya başladı. Ne var ki çocuğun bedeni, birden, rüzgâr altına düşmüş bir dalga gibi uzunlamasına ürperdi. Göz bebekleri yuvalarından dışarı uğradı. Madam Arnoux onun ölmekte olduğu sanısına kapıldı, başını öte tarafa çevirdi.

Sonra, bir an, bakma gücünü buldu kendinde. Henüz yaşıyordu. Ağır, yaslı, bitmez tükenmez, umut kırıcı saatler geçti; Madam Arnoux dakikaları yalnız bir can çekişmenin uzantısı olarak sayıyordu. Göğsün sarsıntıları, çocuğu parçalayacakmış gibi ileri atıyordu; sonunda bir parşömen tüpünü andıran acayip bir şeyler kustu. Ne olabilirdi bu? Bağırsaklarından bir parça mı diye düşündü annesi. Ama şimdi ferah ve düzenli bir şekilde soluk almaya başlamıştı. Bu rahatlama hali Madam Arnoux'yu daha fazla korkuttu. Mösyö Colot geldiğinde kolları iki yana sarkmış, gözleri bir noktaya dikili, taş gibi duruyordu. Doktora göre çocuk kurtulmuştu.

Madam Arnoux önce anlamadı, cümleyi bir kez daha tekrarlattı. Doktorlara özgü avutma sözlerinden biri olmasındı bu? Doktor içi rahatlamış bir şekilde gitti. O zaman yüreğini sıkan iplerde bir çözülme olmuş gibi geldi Madam Arnoux'ya.

– Kurtuldu! Gerçek mi bu?

Birdenbire, belirgin ve acımasız bir şekildi, Frédéric'in hayali gözünün önüne geldi. Kaderin bir cilvesiydi bu. Ama esirgeyici Tanrı kendisini bütün bütün cezalandırmak istememişti! Bu aşka dalıp gitseydi kimbilir ne büyük bir felaket gelecekti başına! Belki de kendi yüzünden yavrusu hakarete uğrayacaktı; oğlu bir düelloda yaralanmış, bir sedye üstünde ölüm halinde getirilen bir delikanlı olarak gözlerinin önüne geldi. Bir hamlede küçük iskemleye seğirtti; ruhunu yükseklere fırlatarak, ilk tutkusundan, tek zaafından vazgeçişini bir kurban gibi Tanrı'ya sundu.

Frédéric evine dönmüştü. Koltuğa yığılıp kalmıştı, onu lanetleyecek güç bile bulamıyordu kendinde. Bir çeşit uyku bastırdı; karabasan içinde, kendini hep orada, kaldırımın üstünde görüyor, yağmurun yağdığını işitiyordu.

Ertesi gün Frédéric son bir korkaklık tavrıyla Madam Arnoux'nun evine bir haberci daha gönderdi.

Savoisli adamın işini iyi beceremesinden mi yoksa Madam Arnoux'nun tek kelimeyle anlatamayacak kadar söyleyecek çok şeyi olduğundan mı, aynı karşılığı aldı. Küstahlığın bu kadarı da fazlaydı! Gururunun kırıldığını hissetti, öfkelen-

di. Ona karşı bundan böyle hiçbir istek duymamaya yemin etti; aşkı, bir kasırganın pençesine düşen bir yaprak gibi yitip gitti. Bununla yatıştı; acısını bastıran bir sevinç, sonra şiddet gösterme gereksinimi duydu ve rastgele sokakları dolanmaya başladı.

Dış mahalleli adamlar geçiyordu; ellerinde tüfekler, eski kılıçlar, bazılarının başlarında kırmızı takkeler; hepsi de *Marseillaise*'i ya da *Girondins*'i söylemekteydi. Orada burada bir milli muhafız birliği kendi belediye bölgesine doğru dönüyordu acele acele. Uzaktan trampet sesleri geliyordu. Saint-Martin kapısında çarpışma varmış. Neşeli ve savaşçı bir şey vardı havada. Frédéric yürüyüp duruyordu. Büyük şehrin kaynaşması bir parıltı düşürüyordu içine.

Frascati'nin üst tarafında Mareşal'in pencerelerini fark etti. Çılgın bir fikir geldi aklına, bir gençlik tepkisi. Bulvarı geçti. Araba kapısı kapanmıştı; kapının kanadına kömürle "silahlar teslim edildi" diye yazmakta olan oda hizmetçisi Delphine, telaşla şöyle dedi:

– Aman! Madam'ın başına gelenleri hiç sormayın! Kendisine hakaret eden uşağını bu sabah kovdu. Her yerin talan edileceğini sanıyor. Korkudan ödü kopuyor. Öyle ki Mösyö çıkıp gitti.

– Hangi Mösyö?

– Prens!

Frédéric tuvalet odasına girdi. Mareşal göründü; geceliği vardı üstünde, saçları arkaya dökülmüştü, perişan bir haldeydi.

– Ah, teşekkür ederim! Beni kurtarmaya geldin! İkinci oluyor bu! Sen bir karşılık beklemezsin yaptıklarına!

Frédéric iki eliyle onu belinden kavrayarak:

– Çok özür dilerim! dedi.

Onun bu hareketine şaşırmış, aynı zamanda memnun da olmuş olan Rosanette:

– Hey! Ne yapıyorsun? diye kekeledi.

Frédéric karşılık verdi:

– Modaya uyuyorum! Kendimde reform yapıyorum.

Kadın kendisini divanın üstüne bırakıverdi, bir yandan da genç adamın öpüşleri altında fıkır fıkır gülüyordu.

Öğleden sonrayı pencereden sokaktan geçenleri seyretmekle geçirdiler. Sonra Frédéric, onu Trois-Frères-Provençaux'ya yemeğe götürdü. Uzun, güzel bir yemek yediler. Araba bulamadıklarından yürüye yürüye döndüler eve.

Kabinenin değişeceği haberi Paris'i de değiştirmişti. Herkes sevinç içindeydi; sokaklar adam almıyordu; binaların bütün katlarına asılmış kandiller ortalığı gündüze çevirmişti.

Yorgun askerler, hüzünlü bir halde kışlalarına dönüyorlardı. Herkes: "Yaşasın ordu!" diye bağırarak selamlıyordu onları. milli muhafız birliklerinde ise, tersine, heyecandan yüzleri kıpkırmızı olmuş subaylar "Yaşasın Reform" diye bağırarak kılıçlarını sallıyorlardı. İki âşık bu sözlerin her tekrarlanışında basıyordu kahkahayı; Frédéric şakalar yapıyordu, keyfi yerindeydi.

Duphot Sokağı'ndan geçerek bulvarlara ulaştılar. Evlere asılı renkli kâğıt fenerler ateşten bir dantela meydana getiriyordu. Belirsiz bir halk kitlesi kaynaşmaktaydı bunların altında; bu karaltıların ortasında yer yer süngülerin beyazlığı göz alıyordu. Büyük bir gürültü vardı ortalıkta. Her yer iğne atsan yere düşmez cinsinden bir kalabalıkla doluydu, bu yüzden dönüş yolları tıkalıydı. Onlar Caumartin Sokağı'na girmişlerdi ki, birdenbire, arkalarında, yırtılan büyük bir ipekli kumaşın hışırtısını andıran bir gürültü koptu. Capucine Bulvarları'ndan gelen silah sesleriydi bunlar.

– Bak! Birkaç burjuvayı temizliyorlar şimdi! dedi Frédéric rahat bir tavırla. Bazı durumlar vardır, hiç de zalim olmayan bir kişioğlu öbür insanlardan öylesine ayrılmış kopmuştur ki insan soyunun yok edilişini tek kılı bile oynamadan seyreder.

Koluna yaslanmış olan Mareşal'in dişleri birbirine vuruyordu. İki adım daha atacak gücü kalmadığını söyledi. O zaman Frédéric kinin yarattığı bir incelikle, Madam Arnoux'yu ruhunda daha fazla aşağılamak için Rosanette'i Tronchet Sokağı'nda onun için kiralamış olduğu eve götürdü.

Çiçekler solmamıştı daha. Dantela yatağın üstündeydi. Dolaptan küçük terlikler çıkardı. Rosanette önceden yapılmış bu hazırlığı büyük bir kibarlık belirtisi saydı.

Saat bire doğru Rosanette uzaktan gelen trampet sesleriyle uyandı; bakıı ki Frédéric yüzünü yastığa gömmüş, hıçkırıyor.

– Bir şey mi var, sevgilim?

– Aşırı mutluluktan, dedi Frédéric. Ne zamandır seni isteyip duruyordum!

Üçüncü Bölüm

I

Bir yaylım ateşi birdenbire uykusundan uyandırdı genç adamı; Rosanette'in ısrarlarına rağmen, gidip olup biteni görmek istedi. Silah seslerinin geldiği tarafa, Champs-Elysées'ye doğru iniyordu. Saint-Honoré Sokağı'nın köşesinde iş gömleği giymiş adamlara rastladı. Bunlar:

– Yok! O taraftan değil! Palais-Royel'e doğru! diye bağırıyorlardı.

Frédéric onların ardından gitti. Assomption Kilisesi'nin demir parmaklıkları sökülmüştü. Daha ötede, yolun ortasında üç kaldırım taşı gördü, bunlar bir barikatın ilk taşlarıydı herhalde; sonra süvarilerin ilerlemesini güçleştirmek için yolun üstüne cam ve şişe kırıkları, tel kangalları atılmış olduğunu gördü. Birdenbire uzun boylu, siyah saçları omuzlarının üstünde dalgalanan, uçuk benizli bir gencin bir sokaktan fırladığı görüldü. Elinde bir piyade tüfeği vardı. Terliklerinin ucuna basarak, bir uyurgezer gibi ve bir kaplan çevikliğiyle koşmaktaydı. Zaman zaman bir patlama duyuluyordu.

Geçen akşam, Capucine Bulvarı'nda öldürülenlerden beşinin cesedini taşıyan arabayı gördükten sonra halkın tutumu

değişmişti; Tuileries'de bir yaverin gidip ötekinin geldiği, yeni bir kabine kurmak üzere olan Mösyö Molé'nin bunun üstesinden gelemediği, Mösyö Thiers'in başka bir kabine kurmak için çalıştığı, Kralın türlü düzenler peşinde olduğu, kararsızlık gösterdiği, Thiers'in yararlanmasını önlemek için Bugeaud'yu başkumandan yaptığı sırada, ayaklanma, tek bir elden yönetiliyormuşçasına müthiş bir şekilde örgütlenmekteydi.

Dizginsiz bir söylev merakı içinde bazı adamlar köşe başlarında kalabalıkları karşılarına almışlar konuşuyorlardı; başkaları, kiliselerde tehlike çanı çalmaktaydılar; kurşun dökülüyor, fişek yapılıyordu; bulvarlardaki ağaçlar, hela kulübeleri, tahta sıralar, parmaklıklar, havagazı fenerleri, her şey sökülüp devrilmişti. Sabahleyin, Paris, barikatlarla dolmuştu. Direniş uzun sürmedi; milli muhafız birlikleri her yerde boy gösteriyordu. Öyke ki saat sekizde halk, gönül rızasıyla ya da zorla, beş kışlayı, hemen hemen bütün belediye dairelerini, en önemli stratejik noktaları ele geçirmiş bulunuyordu. Monarşi hızlı bir çöküş içindeydi; şimdi de elli tutsağı kurtarmak için Châteaud'Eau karakoluna saldırıya geçilmişti; ne var ki o tutsaklar orada değildi.

Frédéric, meydanın ağzında durmak zorunda kaldı; silahlı gruplar doldurmuştu burayı. Piyade birlikleri Saint-Thomas ve Fromanteau sokaklarını tutmaktaydı. Valois Sokağı'nı büyük bir barikat kapıyordu. Bunun üstünde salınan duman aralandı; el kol hareketleri yaparak bir sürü adam koşuyordu; sonra bunlar kayboldular; ardından yaylım ateşi başladı yine. Karakol buna karşılık verdi, ama içeride kimse görünmüyordu. Meşe kanatları sımsıkı kapanmış pencerelerde mazgallar açılmıştı. Ve iki katlı, iki kanatlı anıt, birinci kattaki çeşmesi, ortadaki küçük kapısıyla atılan mermilerden beyaz beyaz beneklenmeye başlamıştı. Üç basamaklı merdiveninde kimsecikler yoktu.

Frédéric'in yanında, Yunan takkeli, örgü ceketinin üstüne fişeklik takmış bir adam, başörtülü bir kadınla tartışıyordu. Kadın.

– Hadi dön! Dön hadi! diyordu.

– Beni rahat bırak! diye karşılık veriyordu kocası. Sen eve göz kulak olabilirsin pekâlâ. Yurttaş, size soruyorum, doğru mu bu yaptığı? Ben her yerde görevimi yerine getirdim. 1830'da, 32'de, 34'te, 39'da! Bugün de çarpışılıyor. Benim de çarpışmam lazım! Hadi bas, git!

Kapıcı kadın, sonunda, kocasının ve yanlarında duran kırklık, saf yüzü kumral bir sakalla çemberlenmiş bir milli muhafızın uyarıları karşısında, boyun eğdi. Milli muhafız, ayaklanmanın ortasında bahçesindeki bir bahçıvan kadar rahat, Frédéric'le konuşup duruyor, silahını doldurup doldurup ateş ediyordu.

Kaba bezden bir elbise giymiş bir oğlan, bir "bay"dan almış olduğu güzel av tüfeğini kullanabilmek için muhafızdan mermi koparmaya çalışıyor, ona yaltaklanıyordu.

– Sırtımdan al, dedi adam. Sonra da hemen çekil! Geberip gideceksin böyle!

Trampetler çalıp duruyordu. Keskin çığlıklar, zafer naraları yükseliyordu. Kalabalık, sürekli bir hareketle dalgalanmaktaydı. İki büyük kitle arasında kalmış olan Frédéric hiç kıpırdamıyordu; büyülenmiş gibiydi ve büyük bir tat alıyordu. Vurulup düşen yaralılar, uzanıp yatan ölüler, gerçek yaralılar, gerçek ölüler değildi sanki. Bir tiyatro sahnesi seyrediyor gibiydi.

Kalabalığın ortasında, başların üstünden, kadife eğerli bir ata binmiş siyah elbiseli bir ihtiyar seçiliyordu. Bir elinde yeşil ve küçük bir dal, öbüründe bir kâğıt, bunları sallayıp duruyordu. Sonunda laf dinletmekten umudunu kesip oradan uzaklaştı.

Askerî birlikler çekilip gitmişlerdi, karakolları şimdi yalnız belediye muhafızları savunuyordu. Gözü kara bir insan dalgası merdivenlere saldırdı; onlar yere yıkıldı; ardından başkaları yetişti. Kalın demir sopalarla vurulan kapı sallanıp gıcırdıyordu; ne var ki muhafızlar direnmekten vazgeçmiyordu. İçine ot doldurulmuş, dev bir meşale gibi yanan bir binek arabası duvarların önüne itildi. Çalı çırpı, saman, bir varil de ispirto getirildi. Alevler duvarları sardı; binanın her yanından, bir kükürt ocağı gibi dumanlar yükseliyordu. Tepede taraçanın parmak-

lıkları arasından büyük çatırtılarla iri alevler yükseliyordu. Palais-Royal'in birinci katma milli muhafızlar birikmişti. Meydana bakan bütün pencerelerden ateş ediliyordu; kurşunlar ıslık çalarak geçiyordu; yıkılmış bulunan çeşmenin suları kanlı akıyor, yerde birikintiler meydana getiriyordu. Çamurun içinde, elbiselere, mığferlere silahlara basınca ayağı kayıyordu insanın; Frédéric ayağının altında yumuşak bir şey hissetti; sulara yüzükoyun uzanakalmış gri kaputlu çavuşun eliydi bu. Yeni yeni halk grupları yerden bitercesine geliyor ve savaşçıları karakol binasına doğru itiyordu. Yaylım ateşi şimdi daha da hızlanmıştı. Şarapçı dükkânları açılmıştı; zaman zaman bir pipo tüttürmek ya da bir bardak bira içmek için buralara giriliyor, sonra yine savaş eylemine geçiliyordu. Sahipsiz bir köpek ulumaya başladı. Gülüşmelere sebep oldu bu.

Frédéric, böğrüne bir kurşun yiyip hırıldayarak omzunun üstüne düşen birinin kendisine çarpmasıyla sarsıldı. Belki de kendisine sıkılmış olan bu kurşun delikanlıyı çileden çıkarmıştı. Tam ileri atılıyordu ki bir milli muhafız engel oldu:

– Gereği kalmadı! Kral az önce çekip gitti. İnanmazsanız gidin kendi gözlerinizle görün!

Bu iddia Frédéric'i yatıştırdı. Carrouse Meydanı oldukça sakin görünüyordu. Nantes Konağı her zamanki gibi bir başına yükselmekteydi ve gerideki evler, karşıda Louvre'un kubbesi, sağdaki uzun ahşap galeri, sergicilerin barakalarına kadar dalgalanarak uzanan belirsiz alan, uzak mırıltıların siste kaybolduğu duygusunu uyandıran göğün gri rengine karışmış gibiydi. Meydanın öbür ucunda ise bulutların aralanmasıyla Tuileries'nin üstüne düşen keskin bir gün ışığı sarayın bütün pencerelerini beyaza kestirmişti. Arc de Triomphe'un yanında bir at ölüsü yatıyordu. Parmaklıkların arkasında beşer altışar kişilik gruplar kendi aralarında konuşuyorlardı. Sarayın kapıları açılmıştı, eşikte duran uşaklar gelenleri içeri alıyordu.

Aşağıda, küçük bir odada gelenlere sütlü kahve sunuldu. Bazı meraklılar masaların başına kurulduldar, şaka yollu; öbürleri ayakta durdular, aralarında bir defaytoncu vardı. Bu adam içi pudra şekeri dolu şekerliği kaptı, sağma soluna saygılı bir

göz attı, sonra burnunu şekerliğin içine daldırarak oburca yemeğe başladı. Büyük merdivenin alt başında bir adam, adını bir kayıt defterine yazmaktaydı. Frédéric arkadan tanıdı onu.

– Vay, Hussonnet!

– Ta kendisi! diye karşılık verdi Bohemyalı. Saraya da girmiş oldum işte! Ne gülünç değil mi?

Mareşaller salonuna geldiler. Bugeaud'nun karnı deşilen resmi dışında bu büyük adam portrelerinin hiçbirine dokunulmamıştı. Hepsi de kılıçlarına dayanmıştı, arkalarında bir top namlusu, hepsi de duruma uygun yaman tavırlar içindeydi. Büyük duvar saati biri yirmi geçtiğini gösteriyordu.

Birden, Marseillaise'le çınladı ortalık. Hussonnet'yle Frédéric trabzandan sarkıp baktılar; halkı marşı söyleyen, merdivenlere atıldı bu kitle, başları, miğferleri, kırmız takkeleri, süngüleri ve omuzları ile öyle şiddetli bir dalgalanma ve kaynaşmaydı ki bu, denizin kabarmasıyla geri itilen bir nehir gibi uzun uzun kükreyerek karşı konmaz bir coşkuyla yukarı doğru yükselen bu kitlenin içinde insanlar kaybolmuştu. Yukarıda, kalabalık dağıldı, marş da kesildi.

Şimdi bütün ayakkabıların çıkardığı seslerden ve konuşan seslerin çalkantısından başka şey işitilmiyordu. Halk, hiçbir saldırı işleminde bulunmuyor, bakmakla yetiniyordu. Yine de bir dirsek darbesiyle bir camın kırıldığı, bir vazonun, heykelciğin, üstünde bulunduğu konsoldan yere düştüğü oluyordu zaman zaman. Basınç altında tahtalar çatırdıyordu. Bütün yüzler kıpkırmızıydı, iri ter damlaları boşanıyordu her birinden.

Hussonnet:

– Kahramanlar hiç de iyi kokmuyor! dedi.

– Siz de çok oluyorsunuz ama! diye karşılık verdi Frédéric.

Arkalarından itilerek, tavanına kırmızı kadifeden bir sayvan gerilmiş bir daireye girdiler. Alttaki tahta, kara sakallı bir işçi kurulmuştu; gömleğinin yakası açıktı, bir maymun gibi güleç ve anlamsız bir hali vardı. Başkaları da onun yerine oturmak için kerevete tırmandılar.

– Efsaneye bak! dedi Hussonnet. İşte egemen halk!

Taht, eller üstünde havaya kaldırıldı ve salonda sallana sallana boydan boya dolaştırıldı.

– Hay Allah! Kayık gibi nasıl da gidiyor! Devlet gemisi fırtınalı bir denize düştü! Dans ediyor! Bak bak, kankan yapıyor!

Tahtı bir pencereye yanaştırdılar, ıslıklar içinde dışarı fırlattılar.

Tahtın bahçeye düştüğünü gören Hussonnet:

– Zavallı ihtiyar şey! dedi.

Tahtı bahçede kaptılar, orada burada dolaştırdıktan sonra Bastille'e götürüp yaktılar.

Tahtan boşalan yerde sınırsız mutluluklarla dolu bir gelecek belirmiş gibi, büyük bir sevinç aldı herkesi. Ve halk, öç alma duygusundan çok kendi gücünü gösterme coşkusuyla aynaları, perdeleri, avizeleri, şamdanları, masaları, sandalyeleri, tabureleri, mobilyaları; resim albümlerine, nakış sepetlerine varıncaya dek her şeyi yırttı, kırdı, parçaladı. Zaferi kazanmamış mıydı, eğlenecekti elbet! Ayaktakımı, dantellere, kaşmirlere sarınıp soytarılıklar etti. İş gömleklerinin kollarına sırmalı püsküller dolandı, devekuşu tüylü Avusturya şapkaları demircilerin başlarını süsledi, Légion d'honneur nişanı kurdeleleri orospuların bellerine kemer oldu. Herkes kendi özlemini gerçekleştiriyordu; dans edenler mi dersiniz, içenler mi; bir kadın, kraliçenin odasında saçlarını pomat sürerek parlatıyordu; iki meraklı paravananın arkasına geçmiş kâğıt oynuyordu; Hussonnet, Frédéric'e birini gösterdi, balkona dirseğini dayamış pipo tüttürüyordu; kralın porselenlerinin sürekli şıngırtısı, oraya buraya fırlayan ve birer armonika tuşu gibi çınlayan kristallerin sesi, taşkınlığı daha da artırıyordu.

Sonra bu taşkınlık dinmeye başladı. Arsız bir merakla bütün köşe bucak arandı, bütün çekmeceler çekildi. Kürek mahkûmları prenslerin yataklarına kollarını daldırıyorlar ve ırzlarına geçememenin acısını yatakların üstünde debelenmekle çıkarıyorlardı. Yüzlerinde daha uğursuz bir ifade olan başkaları sessiz sedasız oradan oraya sokuluyor, çalacak bir şeyler arıyorlardı; ama her taraf pek kalabalıktı. Kapılardan bakılınca, sıra

sıra dairelerde yaldızlı eşya arasında ve bir toz bulutu içine gömülmüş bir halk kalabalığından başka bir şey görülmüyordu. Bütün göğüsler şiddetle solumaktaydı; sıcak gitgide bunaltıcı bir hale geliyordu; iki arkadaş, boğulmaktan korkarak, dışarı attılar kendilerini.

Girişteki holde bir orospu, bir elbise yığınının üstünde hürriyet heykeli gibi sessiz dikilip durmaktaydı; korkudan gözleri iyice açılmıştı.

Dışarıda daha iki adım atmışlardı ki kaputlar giymiş bir belediye muhafız birliğinin kendilerine doğru geldiğini gördüler; yanlarına gelince, bunlar, polis şapkalarını çıkararak biraz dazlaklaşmış kafalarıyla halkı selamladılar. Frédéric ve Hussonnet de bu zevkten kendilerine bir pay ayırmadan edemediler.

Bir canlılık gelmişti ikisine de. Palais-Royal'e döndüler. Fromanteau Sokağı'nın önünde asker cesetleri samanların üstüne yığılmıştı. Cesetlerin yanından hiç istiflerini bozmadan, bundan da bir övünç payı çıkararak geçtiler.

Saray büyük bir kalabalıkla dolup taşıyordu. İç avluda yedi odun yığını yanmaktaydı. Pencerelerden piyanolar, saatler, konsollar atılıyordu. Yangın tulumbaları çatılara kadar su fışkırtıyordu. Bazı serseriler kılıçlarıyla hortumları kesmeye çalışmaktaydı. Frédéric, bu konuda bir politeknik öğrencisini uyardı. Öğrenci söyleneni anlamadı, budala gibi bir hali vardı zaten. İki galeride şarap mahzenlerine el koymuş bulunan aşağı tabaka, korkunç bir zevk şölenine dalmıştı. Şarap dereler gibi akıyor, ayakları ıslatıyor, serseriler kırık şişe diplerini bardak gibi kullanarak içiyorlar ve sendeleyerek bağırıp çağırıyorlardı.

– Çıkalım buradan! dedi Hussonnet. Bu ayaktakımını hiç sevmiyorum.

Orléans Galerisi boyunca yaralılar şiltelerin üstüne uzatılmış, üstlerine örtü olarak kırmızı perdeler örtülmüştü. Semtin az çok varlıklı kadınları bunlara et suyu, çamaşır taşımaktaydı.

– Seni bilmem ama, ben halkı yüce buluyorum, dedi Frédéric.

Büyük, bol, azgın bir insan burgacı haline gelmişti; kimileri kırmadık şey bırakmamak için üst katlara çıkmak istiyorlardı;

merdiven basamaklarında duran milli muhafızlar onlara engel olmaya çalışıyorlardı. Muhafızların en yiğidi başı açık, dik saçlı, teçhizatının kayışları parça parça olmuş bir avcı eriydi. Gömleği, ceketiyle pantolonunun arasından sarkıyor ve hırslı mücadelesiyle öbürlerinin arasında beliriyordu. Gözü pek keskin olan Hussonnet uzaktan Arnoux'yu tanıdı.

Sonra, rahat bir soluk almak için, Tuileries'nin bahçesine girdiler. Bir kanepeye oturdular; birkaç dakika gözlerini kapayıp öylece durdular; öyle bir şaşkınlık içindeydiler ki konuşmaya güçleri kalmamıştı. Gelip geçenler çevrelerinde birikiyordu. Orléans Düşesi kral naipliğine atanmış; her şey olup bitmiş. Herkes işlerin çarçabuk halledilmesinden gelen bir erinç içindeydi. Tam bu sırada sarayın çatı pencerelerinde üniformalarını parçalayan uşaklar göründü. Uşaklıktan kurtulduklarının birer belgesi olarak bahçeye fırlatıyorlardı bunları. Halk bunları yuhaladı. İçeri çekildiler.

Omuzunda tüfek, ağaçların arasında hızlı hızlı yürüyen uzun boylu bir genç, Frédéric'le Hussonnet'nin dikkatini çekti. Kırmızı gömleğinin beline bir fişeklik takmıştı; kasketinin altından çıkan bir mendil alnına düşüyordu. Başını çevirdi. Dussardier'ydi bu; koştu, dostlarıyla sarmaştı.

– Ah, ne büyük mutluluk! Sevgili dostlarım!

Sevinçten ve yorgunluktan öyle soluyordu ki daha fazlasını söyleyemedi.

Kırk sekiz saattir ayaktaymış. Quartier Latin'deki barikatlarda çalışmış, Rambuteau Sokağı'nda vuruşmuş, üç süvari erini kurtarmış, Dunoyer taburu ile Tuileries'ye girmiş, sonra Meclise, daha sonra da Belediye'ye gitmiş.

– Oradan geliyorum şimdi! Haberler çok iyi! Halk zaferini kazandı. İşçilerle burjuvalar kucak kucağa. Ah, neler gördüm bir bilseniz! Ne yiğit insanlar! Ne güzel!

Ve onların silahsız olduklarının farkına varmaksızın:

– Sizi orada bulacağımdan emindim. Bir an her şey çok güçtü, ama geçti işte, dedi.

Yanağında kan vardı, arkadaşları nedenini sorunca:

– Yok! Önemli değil! dedi. Bir süngü sıyrığı!

– Yine de bir şeyler yapmalıydınız ama.

– Boş ver yahu! Demir gibiyim! Hem ne önemi var! Cumhuriyet ilan edildi! Mutlu olacağız bundan sonra. Demin önümde konuşan birkaç gazeteci Polonya ve İtalya'nın da kurtulacağını söyledi. Artık kral diye bir şey yok, anlıyorsunuz ya? Bütün dünya özgür! Bütün dünya özgür artık!

Ve tek bir bakışla ufku kucaklayarak, zafer kazanmış bir tavırla ellerini iki yana açtı. Ama, bu sırada, bir sürü adamın su kıyısındaki setin üstünde sıra sıra koştuğunu gördü.

– Hay Allah! Unutuyordum az daha! Tabyalar işgal edildi! Gitmem gerekiyor. Allah'a ısmarladık!

Arkasına döndü, tüfeğini havada sallayarak:

– Yaşasın Cumhuriyet! diye bağırdı.

Sarayın bacalarından kıvılcım yüklü kara bulut burgaçları yükseliyordu. Uzaklardan gelen çan sesleri ürkmüş koyunların melemelerini hatırlatıyordu, sağda solda, her yerde, zafer kazanmışların silahlarını boşalttıkları görülüyordu. Savaşçı bir adam olmayan Frédéric bile Galyalı damarlarının kabardığını hissediyordu. Coşkun kalabalıkların çekim gücünün alanına o da girmişti. Barut kokulu havayı büyük bir hazla içine çekiyordu. Yine de, bütün insanlığın kalbi kendi göğsünde atıyormuş gibi, büyük bir aşkın, yüce ve evrensel bir sevginin akışı altında ürpermekteydi.

Hussonnet esneyerek:

– Sanırım, halk kitlelerini eğitmeye gitmenin zamanı geldi, dedi.

Frédéric, Borsa Meydanı'ndaki bürosuna kadar onunla gitti; Hussonnet, Troye'deki gazete için lirik bir anlatımla olayları veren bir yazı, altına imzasını koyacağı esaslı bir şey yazmaya başladı. Sonra birlikte bir meyhaneye gidip karınlarını doyurdular. Hussonnet düşünceli görünüyordu; Devrim'in tuhaflıkları kendi tuhaflıklarını aşmıştı.

Kahveden sonra, yeni bir şeyler var mı diye Belediye'ye geldiklerinde Hussonnet yine eski şenlikli haline kavuşmuştu. Barikatlara bir dağ keçisi gibi tırmanıyor, nöbetçilere yurtsever sözlerle karşılıklar yetiştiriyordu. Meşalelerin aydınlığında ge-

çici hükümetin ilanını dinlediler. Sonunda, gece yarısı, yorgunluktan iyice bitkin düşen Frédéric evine döndü.

Soyunmasına yardım eden uşağına:

– Eee! Söyle bakalım, dedi. Memnun musun durumdan?

– Evet, Mösyö, çok memnunum! Yalnız toplu halde, uygun adım yürüyen halkı sevemedim.

Frédéric, ertesi gün uyanınca, Deslauriers'yi düşündü. Onun evine koştu. Avukat, bir taşra komiserliği görevine atandığından, gitmişti. Deslauriers, geçen akşam, Ledru-Rollin'e kadar çıkmış, okullar adına ona diller dökerek, sonunda bir yer, bir görev koparmıştı. Zaten, diyordu kapıcı, gelecek hafta mektup yazıp adresini bildirecek.

Bundan sonra Frédéric, Mareşal'i görmeye gitti. Kadın biraz şeker-renk karşıladı onu; kendisini öyle yüzüstü bırakıp gittiği için çok kızmışmış, üst üste tekrarlanan barış güvenceleri karşısında gevşedi. Her şey sükunet içindeydi şimdi, korkmak için hiçbir sebep yoktu; Frédéric öptü onu; Rosanette Cumhuriyet'ten yana olduğunu söyledi; Paris Başpiskoposu'nun yaptığı gibi ve yüksek memurların, Danıştay'ın, Enstitü'nün, Fransa Mareşallerinin, Changarnier'nin, Mösyö de Falloux'nun, bütün Bonapartçıların, bütün Bourboncuların, Orléanscılardan büyük bir kısmının görülmemiş bir gayretkeşlik içinde yapacakları gibi.

Krallığın düşmesi öyle ani oluştu ki, ilk şaşkınlık dönemi geçtikten sonra burjuvalarda hâlâ yaşadıklarına hayret eder gibi bir duygu uyanmıştı. Mahkemesiz kurşuna dizilen birkaç hırsızın kestirme yoldan idamı pek haklı görüldü. Bir ay süreyle Lamartine'in kızıl bayrak üstüne sözleri kimsenin ağzından düşmedi: "O sadece Champs de Mars'ı dolandı, oysa üç renkli bayrak, vb.[1]"; herkes üç renkli bayrağın altında toplandı; her parti bu üç rengi kendinin biliyor, ama en güçlü oldukları andan itibaren öbür iki rengi silmeyi kuruyordu.

İşler yüzüstü bırakılmıştı, kaygı ve merak herkesi sokaklara çekiyordu. Kılık kıyafete aldırmazlık toplum tabakaları arasın-

1 Lamartine'in bu cümlesinin tamamı şöyledir: "O sadece Champs de Mars'ı dolandı, oysa üç renkli bayrak bütün dünyayı."

daki ayrımları hafifletiyor, kin gizleniyor, umutlar dillerden düşmüyor, halkın yüreğinde tatlı bir hava esiyordu. Yüzlerde kazanılmış bir hakkın gururu parlamaktaydı. Herkeste bir karnaval neşesi, bir kamp havası vardı: Hiçbir şey o ilk günlerdeki Paris görünümleri kadar çekici olmamıştır.

Frédéric, Mareşal'i koluna takıyor, sokaklarda birlikte kolan vuruyorlardı; Rosanette, bütün yakalara takılmış rozetlere, bütün pencerelere asılmış bayraklara, duvarlara yapıştırılmış rengârenk afişlere bakarak oyalanıyor, yol ortasında iskemle üstüne konmuş yaralılara yardım kutularına bozuk paralar atıyordu. Sonra Louis-Philippe'i pastacı, soytarı, köpek, sülük şeklinde canlandıran karikatürlere bakıyordu. Ama Caussidière'in adamları kılıçları ve eşarplarıyla ona korku veriyordu biraz.[2] Bazen dikilmiş bir Özgürlük ağacına rastlıyorlardı. Sayın rahipler de, arkalarında sırma şeritli uşaklar, Cumhuriyeti kutsayarak törene katılmaktaydılar; halk kitlesi bunu çok iyi karşılamıştı. En sık rastlanan görünümlerden biri de Belediye'den bir şeyler istemeye giden çeşit çeşit delege gruplarıydı; çünkü her meslek, her sanat, sefaletine son verilmesini hükümetten bekliyordu. Kimileri, gerçekten, öğüt vermek ya da kutlamak ya da şöyle ufak bir ziyarette bulunup devlet çarkının işleyişini görmek için gitmekteydi.

Frédéric, mart ayının ortalarında bir gün, Rosanette'in Quartier Latin'deki bir işi için Arcole Köprüsü'nden geçerken, karşıdan uzun sakallı, başlarında tuhaf şapkalar taşıyan bir insan alayı geldiğini gördü. En önde eskiden resim atölyelerinde modellik eden bir zenci, davul çalarak yürüyordu; rüzgârla dalgalanan ve üstünde "Ressam sanatçılar" yazılı bayrağı taşıyan da Pellerin'den başkası değildi.

Frédéric'e beklemesini işaret etti, beş dakika sonra göründü, daha vakit varmış, çünkü Hükümet şu sırada taş yontucuları kabul etmekteymiş. Meslektaşlarıyla birlikte bir Sanat Forumu, estetiğin çıkarlarının tartışılacağı bir çeşit Borsa kurulmasını istemeye gidiyormuş; bütün sanatçılar dehalarını birleşti-

2 Caussidière: 1848'de geçici hükümet tarafından polis müdürlüğüne atanmıştı; o ara, özel kıyafetli bir polis birliği kurmuştu.

rince yüce sanat yapıtları ortaya çıkacakmış. Çok geçmeden Paris dev anıtlarla donanacakmış; bunları kendisi süsleyecekmiş; zaten bir Cumhuriyet figürü üstünde çalışmaya başlamış. Arkadaşlarından biri onu almaya geldi, kümes hayvanları ticareti delegeleri kendilerini sıkıştırıyormuş.

Kalabalığın içinde bir ses homurdandı:

– Amma saçma şey! Hep yalan dolan! Her şey anlamsız!

Regimbart'dı bu. Frédéric'e selam vermedi, ama içindekileri dökme fırsatını da kaçırmadı.

Yurttaş, bıyığını çekiştirerek gözlerini döndürerek, duyduğu acı haberleri çevresine yayarak sokaklarda dolaşmakla geçiriyordu günlerini; dilinden düşürmediği iki cümle vardı: "Ayağınızı denk alın, sabrımız taşmak üzere!" ya da "Allah kahretsin! Cumhuriyeti piç ediyorlar!" Hiçbir şeyden, hele doğal sınırlarımızın alınmamasından memnun değildi. Lamartine'in adını duysa omuz silkiyordu. Ledru-Rollin'i "işin üstesinden gelecek" biri olarak görmüyordu; ona kalırsa Dupont (de l'Eure) eski bir öküz; Albert, ahmak; Louis Blanc, ütopyacı; Blanqui, son derece tehlikeli bir adamdı. Frédéric, ne yapmak gerektiğini sorunca da, kolunu ezercesine sıkarak:

– Rhin'i almalı diyorum yahu! Rhin'i alacaksın!

Sonra gericilere verdi veriştirdi.

Gericiler maskelerini çıkarmıştı. Neuilly ve Suresnes saraylarının talan edilişi, Batignolles yangını, Lyon'daki karışıklıklar, bütün aşırılıklar, bütün sızlanmalar şimdi abartılmakta. bunlara Ledru-Rollin'in genelgesi, banknot rayicinin tesbit edilişi, Devlet tahvillerinin altmış franga düşmesi ve sonra, en büyük haksızlık en büyük darbe, en dehşet verici şey olarak verginin frank başına kırk beş santim artırılması da eklenmekteydi. Ve bütün bunların üstünde sosyalizm vardı! Kaz oyunu kadar yeni olan bu teoriler, kırk yıldır kitaplıkları dolduracak kadar tartışılıp durduğu halde, bir göktaşı yağmuruymuşçasına burjuvaların yüreğine korku salmıştı; sırf fikir olduğu için

her fikrin çıkışına karşı yöneltilen nefretle ateş püskürülmüştü, ama bir fikir nice bayağı cinsten olursa olsun, böyle bir durumda ileride zafere ulaşır ve düşmanlarının üstüne çıkar.

Bu arada mülkiyete gösterilen saygı din düzeyinde bir saygı haline getirilip Tanrı'yla bir tutulmaya başlandı. Ona saldırmak en büyük günah, hatta yamyamlık sayıldı. Şimdiye kadar gelmiş en insani yasaların varlığına rağmen, 93 hayaleti yeniden ortaya çıktı ve giyotin bıçağı Cumhuriyet kelimesinin her hecesinde yansıdı ve bütün bunlar Cumhuriyet'in zaaflarından ötürü aşağılanmasını önleyemedi.

Fransızlar içinde en fazla titreyeni de Mösyö Dambreuse'dü. Yeni iş düzeni sadece servetini tehdit etmekle kalmıyor, şu kadar yıllık deneyini de hiçe indiriyordu. Öylesine iyi bir düzen, öylesine bilge bir kral! Akla gelecek şey miydi bu olanlar? Dünyanın sonu mu gelmişti ne? Daha İhtilal'in ertesi günü üç uşağına yol verdi, atlarını sattı, sokağa çıkmak için bir fötr şapka satın aldı, sakal bırakmayı bile düşündü; evde oturuyor, kendi düşüncesine en aykırı gazeteleri baştan sona okuduktan sonra öyle bitkin bir hale geliyordu ki, Flocon'un piposu üstüne yapılan şakalar bile dudaklarında bir gülümseme uyandıramıyordu.

Monarşinin son destekçilerinden biri olduğu için halkın Champagne'daki mülkünden öç alacağından korkuyordu. Bu sırada Frédéric'in yazdığı bazı şeyler eline geçti. O zaman genç dostunun pek nüfuzlu biri olduğu, bir yardımda bulunmasa da kendisini savunabileceği hayaline kapıldı. Bunun sonucu olarak Mösyö Dambreuse, yanına Martinon'u da alarak, bir sabah Frédéric'in evine gitti.

Bu ziyaretin amacı Frédéric'i bir görmek ve iki satır görüşmekti; öyle söyledi Mösyö Dambreuse. Kısacası, olayları sevinçle karşılamıştı; her zaman içten bir Cumhuriyetçi olduğum için yüce parolamız: "*Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik*'i en özden duygularla" benimsemekteydi. Eski, geçmiş Monarşi döneminde hükümetle birlikte hareket edişi sadece bu rejimin daha çabuk düşmesi içindi. "Bizi bir güzel şapa oturtan" Gu-

izot'ya karşı bile öfkesini saklamadı. Buna karşılık, "Kızıl bayrak konusundaki tartışmalarda gerçekten görkemli bir şekilde belirmiş olan" Lamartine'e büyük bir hayranlığı vardı.

– Evet, biliyorum, dedi Frédéric.

Mösyö Dambreuse bundan sonra işçilere duyduğu yakınlıktan söz etti:

– Ne de olsa, hepimiz işçi sayılırız!

Taraflsızlığını, Proudhon'un bir mantığı olduğunu kabul edecek kadar ileri götürdü. "Büyük bir mantık doğrusu!" Sonra, üstün bir zekâ belirtisiyle, Pellerin'in tablosunu gördüğü resim sergisinden söz açtı. Özgün ve çarpıcı bulmuştu bu yapıtı.

Martinon onun bütün söylediklerini onaylayıcı sözler ediyordu; ona göre de "açıkça Cumhuriyet saflarında yer almak" gerekmekteydi; çiftçi olan babasından söz etti, köylüydü, halk adamıydı babası. Sonra Millet Meclisi seçimlerine ve Fortelle belediye bölgesi adaylarına sıra geldi. Muhalefet adayının hiç şansı yoktu.

– Siz niçin onun yerini almıyorsunuz? dedi Mösyö Dambreuse.

Frédéric karşı koydu bu fikre.

– Niçin olmasın?

Kendi fikirlerinden dolayı aşırıların oylarını, ailesinden dolayı da muhafazakârların oylarını alabilirdi pekâlâ.

Banker gülümseyerek:

– Belki, biraz da, benim etkim sayesinde, diye ekledi.

Frédéric bu konuda nasıl hareket edileceğini bilmediğini ileri sürdü. Ondan kolay ne vardı; Paris kulüplerinden biri aracılığıyla kendini Aube yurtseverlerine önermesi mümkündü. Mesele her gün örnekleri görüldüğü gibi siyasal inançlarıyla geçinmek değil, ortaya ağırbaşlı bazı ilkelerle çıkmaktı.

– Bana havale edin bunu; ben oraya uygun gelen şeyleri bilirim. Bakın tekrar ediyorum, böylece memlekete de, hepimize de, bana da, büyük hizmetlerde bulunabilirsiniz.

Böyle zamanlarda insanların karşılıklı yardımlaşmaları gere-

kirdi; bir şeye ihtiyacı var mıydı acaba? Kendisinin ya da dostlarının?..

– Teşekkür ederim efendim!

– Rica ederim, gün gelir siz de benim için aynı şeyi yaparsınız. Banker, muhakkak ki, çok iyi bir adamdı. Frédéric onun öğütlediği şeyi düşünmekten kendini alamadı ve çok geçmeden baş dönmesi gibi bir duygu içinde esirdi.

Convention'un ünlü yüzlerini getirdi gözlerinin önüne. Büyük bir şafak sökecekmiş gibi geldi kendisine. Roma, Viyana, Berlin ayaklanmış, Avusturyalılar Venedikten çıkarılmıştı; bütün Avrupa kaynıyordu; bu harekete karışmanın, hatta onu hızlandırmanın tam zamanıydı. Sonra, milletvekillerinin giyeceği söylenen elbise de gözünü alıyordu. Şimdiden kendini yakalı bir yelek giymiş, üç renkli kemer takmış olarak görüyordu; bu kuruntular, bu sayıklamalar öyle ilerledi ki Dussardier'ye içini döktü.

Mert çocuk heyecanından bir şey kaybetmemişti.

– Tabii! Hemen adaylığınızı koyun! dedi.

Frédéric, Deslauriers'ye de danıştı. Bulunduğu taşra bölgesinde komiserliğe engeller çıkaran muhalefetin budalaca tutumu onun liberalizmini daha da artırmıştı. Dostuna hemen yüreklendirici şeyler yazdı.

Ama Frédéric daha fazla kimse tarafından onaylanma ihtiyacı duyuyordu; bir gün meseleyi Rosanette'e açtı; Matmazel Vatnaz da oradaydı.

Parisli bekâr kadınlar vardır hani, her akşam derslerini verdikten, küçük birtakım resimler satmaya ya da zavallı müsveddelerini bir yere kabul ettirmeye çalıştıktan sonra, ayaklarının çamuru ile eve dönünce yemeklerini hazırlarlar, kendi başlarına yerler, sonra ayaklarını mangala uzatıp isli bir lamba ışığında bir aşk, bir aile, bir ocak, bir servet, kendilerinde olmayan bir şey hayal ederler, Matmazel Vatnaz da onlardandı işte. Birçokları gibi o da İhtilal'le öç alma gününün geldiğine inanıyordu; dizginsiz bir sosyalist propaganda eylemine girmişti.

Vatnaz'a göre proletaryanın kurtuluşu ancak kadının kurtuluşuyla mümkündü. Kadınların her türlü işe alınmalarını, gayri-

meşru çocuklar konusunda babalık davası hakkını, yeni medeni hükümler getirilmesi, evliliğin kaldırılmasını, hiç değilse "daha akla yakın esaslara bağlanmasını" istiyordu. O zaman, her Fransız kadınının bir Fransız erkeğiyle evlenme hakkı olacak, ya da yaşlı bir adamı kendine koca edinecekti. Dadılar ve ebeler devletin aylıklı memurları olmalıydı. Kadınların yarattığı yapıtları inceleyerek bir jüri, kadınlar için özel yayınevleri, kadınlar için bir Politeknik okulu, kadınlar için bir milli muhafız örgütü, kısacası, kadınlar için her şey! O ki hükümet kadınların haklarını tanımıyordu, öyleyse güce karşı güçle karşı koymalılardı. İyi silahlanmış on bir kadın yurttaş Belediye'yi titretebilirdi!

Frédéric'in adaylığı kendi fikirlerine uygun geldi. Ufuktaki zaferi göstererek genç adamı yüreklendirdi. Rosanette de Meclis'te konuşan bir erkeği olacağı için sevindi.

– Sonra belki sana iyi bir görev de verirler! Genel çılgınlık, bin türlü zaafı olan Frédéric'i kendine çekmişti. Bir şeyler yazdı, bir görmesi için Mösyö Dambreuse'e götürdü.

Büyük kapının büyük bir gürültüyle kapanması üzerine pencerenin birinde bir perde aralandı; bir kadın göründü; Frédéric onun kim olduğunu tanıyacak vakit bulamadı. Holde gözü bir resme takıldı, durdu. Pellerin'in resmiydi bu; herhalde geçici olarak, bir sandalyenin üstüne konmuştu.

Balta girmemiş bir ormandan geçen bir treni sürmekte olan İsa ile "cumhuriyeti" ya da "uygarlığı" ya da "ilerlemeyi" temsil ediyordu. Frédéric resme bir dakika baktıktan sonra:

– Bu ne rezalet? diye bağırdı.

Tam bu sırada gelen ve bu sözlerin resme değil, tabloyla yüceltilmiş siyasal doktrine ait olduğunu sanan Mösyö Dambreuse:

– Evet öyle! dedi.

Bu sırada Martinon geldi. Çalışma odasına geçtiler. Frédéric cebinden bir kâğıt çıkardığı sırada Matmazel Cécile birdenbire içeri girerek masum bir tavırla:

– Yengem burada mı? dedi.

– Görüyorsun ki yok, diye karşılık verdi. Neyse, evinizdeymiş gibi rahat olun, Matmazel.

– Oh! teşekkür ederim. Ben gideyim.

O dışarı çıkar çıkmaz Martinon mendilini arar gibi yaparak:

– Paltomda unutmuşum, özür dilerim! dedi.

– Peki! dedi Mösyö Dambreuse.

Mösyö Dambreuse bu oyuna kanmamıştı elbet, hatta onu kolaylaştırır gibiydi. Niçin? Ama biraz sonra Martinon döndü geldi, Frédéric de söylevine başladı. Mali çıkarlara öncelik tanınmasını utanç verici bir şey olarak gösteren ikinci sayfayı okur okumaz banker yüzünü buruşturdu. Sonra reformlar konusuna geliniyor ve ticaretin serbest olması öneriliyordu.

– Nasıl olur?.. Bir dakika!..

Öteki duymadı, okumaya devam etti. Bir gelir vergisi, müterakki vergi sistemi, bir Avrupa federasyonu, halk eğitimi, güzel sanatlar konusunda en geniş teşvik tedbirleri istiyordu.

– Memleket, Delacroix ve Hugo gibi adamlara yüz bin frank gelir sağlayacak, kötü mü bu?

Söylev, yüksek sınıflara verilen öğütlerle son bulmaktaydı.

– Ey zenginler! Esirgemeyin bir şeyi, verin! Verin!

Bitirdi, ayakta durdu. Oturmakta olan iki dinleyicisi hiç konuşmuyordu; Martinon'un gözleri faltaşı gibi açılmıştı, Mösyö Dambreuse'ün rengi uçmuştu. Sonunda, heyecanını acı bir gülümsemenin altında gizleyerek:

– Söyleviniz mükemmel! dedi. Ve özü üstüne bir şey söylemekten kaçınarak, daha çok anlatımını, biçimini övdü.

Zararsız bir gençte gördüğü bir şiddet, içinde bulunulan yeni durumun bir belirtisi olarak, dehşete düşürmüştü Mösyö Dambreuse'ü. Martinon onu yatıştırmaya çalıştı. Muhafazakâr Parti önünde sonunda öcünü alacaktı nasıl olsa; birçok şehirde geçici hükümetin komiserleri kovulmuştu: Seçimler 23 Nisan'dan önce yapılmayacağına göre, vakit vardı daha; kısacası, Mösyö Dambreuse'ün kendisi Aube'da adaylığını koymalıydı; o günden sonra Martinon, Mösyö Dambreuse'ün yanından hiç ayrılmadı, sekreteri oldu ve bir oğulun göstereceği bütün özeni gösterdi ona.

Frédéric, Rosanette'in evine kendinden memnun bir şekilde

gitti. Delmar da oradaydı. Frédéric onun Seine seçimleri "Halk"a senli benli sözlerle hitap eden oyuncu kitleleri çok iyi anladığını söylüyor, halkın kurtuluşu uğruna kendisini "Sanat tarafından çarmıha gerdirmekle" övünüyordu; halkın canlı bir örneği, idealiydi. Halk kitleleri üstündeki etki gücüne o kadar inanıyordu ki, daha sonraki bir tarihte bir Bakanlık'ta çıkan bir ayaklanmayı tek başına bastırmak için oraya gitmişti; ne gibi bir yöntem kullanacağı sorulduğunda da:

– Korkmayın! demişti. Sadece yüzümü göstereceğim!

Frédéric onun fiyakasını bozmak için kendi adaylığından söz etti. Aktör bozuntusu, müstakbel meslektaşının taşradan seçime gireceğini öğrenince onun için çalışmaya hazır olduğunu, kulüplerde onun propagandasını yapacağını söyledi.

Bütün kulüpleri ya da kulüplerin büyük bir kısmını ziyaret ettiler: Kızılları ve mavileri, ölkelileri ve sakinleri, püritenleri ve derbederleri, mistikleri ve ayyaşları, kral için ölüm fermanı çıkaranları, bakkal çakkalın marifetlerinin ortaya döküldüğü yerleri. Her yerde kiracılar mal sahiplerini lanetlemekte, işçiler patronları suçlamakta, zenginler yoksullara karşı düzenler hazırlamaktaydı. Kimileri polisin kurbanı olduklarını ileri sürerek kendileri için ödenek ayrılmasını istiyor, kimileri bulgularını ileri sürerek kendileri için ödenek ayrılmasını istiyor, kimileri bulgularını gerçekleştirmek için para sağlanmasını rica ediyordu; Fourierci *falanster* planları mı istersiniz, köy pazarları için tasarılar mı istersiniz, kamu mutluluğuna ilişkin sistemler mi? Sonra, bu budalalık bulutları arasında, şimşek gibi bir iki söz işitiliyor, bir küfürde bir hak özetleniyor ve gömleksiz göğsüne bir kılıcın omuz kayışı bağlamış bir haytanın ağzından söz çiçekleri dökülüyordu. Kimi zaman bir bayın, alçakgönüllü tavırları olan bir soylu kişinin, nasırlı görünsün diye ellerini yıkamamış bir kentsoylunun çıkıp halk diliyle konuştuğu da oluyordu. Bir yurttaş kendisini tanıyınca, orada bulunanların en erdemlileri bile adamı tartaklamaya başlıyorlardı. Sayın bay da ruhunda öfke ateşleri kabararak soluğu dışarıda alıyordu. Bu kulüplerde ad yapmak istiyorsanız avukatları her zaman çekiştirmeniz ve konuşmalarınız arasında şu

sözleri bol bol kullanmamız gerekiyordu: "Yapıya bir taş koymak; –toplumsal sorun; –atölye."

Delmar sözlerini etkili kılmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu; söyleyecek bir şey bulamadığı zaman da başvurduğu şey, bir elini kalçasına koyup ötekini yeleğinin içine sokarak, yüzünü ortaya koymak amacıyla birdenbire dinleyicilere kendini profilden göstermesiydi. O zaman bir alkış başlardı: Matmazel Vatnaz'ın salonun ucundan tuttuğu alkış.

Hatiplerin çok zayıf olduklarını gördüğü halde, Frédéric bir türlü konuşmaya cesaret edemiyordu. Bütün bu insanlar çok ilgisiz, çok düşman gibi geliyordu ona.

Ama Dussardier kolları sıvayarak araştırmaya başladı ve ona Saint-Jacques Sokağı'nda *Zekâ Kulübü* adlı bir kulüp olduğunu haber verdi. Umutlandırıcı bir addı bu. Sonra dostlar da kendisiyle gelecekti.

Dussardier, o punç içtikleri gün çağırdığı arkadaşlarını getirdi: muhasebeci, şarap komisyoncusu, mimar. Pellerin bile gelmişti, Hussonnet de geleceğini söylemiş. Regimbart yanındaki iki kişiyle kaldırımda, kapının önünde duruyordu; bunlardan biri kırmızı gözlü, yüzü çiçek bozuğu, biraz kısa boylu, sadık dostu Compain'di; öteki ise sadece "Barselonalı bir yurttaş" diye bildiği, çok saçlı, maymun kılıklı bir zenciydi.

Ağaçlı bir yoldan geçtiler, sonra herhalde marangoz atölyesi olarak kullanılan ve yeni duvarları henüz alçı kokan büyük bir odaya alındılar. Paralel olarak asılmış dört gaz lambası hiç de iç açıcı olmayan bir aydınlık yayıyordu ortaya. Dipteki bir kerevetin üstünde bir yazı masası ve çıngırak, alt yanında kürsü olarak kullanılan bir masa, bunun iki tarafında sekreterler için daha alçak iki masa vardı. Tahta sıraları dolduran dinleyiciler birtakım sözüm ona ressamlardan, bir iki öğretmen yardımcısından, yapıtları henüz gün ışığına çıkmamış edebiyatçılardan meydana gelmekteydi. Bu yakası yağlı paltolar dizisinin arasında yer yer bir kadın şapkası ya da bir işçi ceketi de görünüyordu. Salonun dip tarafı, herhalde yapacak başka işi olmadığından gelmiş ya da hatipler tarafından kendilerini alkışlatmak için getirilmiş işçilerle doluydu.

Frédéric, Dussardier ile Regimbart'ın arasına oturmaya dikkat etti. Regimbart oturur oturmaz iki elini bastonunun üstüne koyarak çenesini ellerine dayadı ve gözlerini kapadı. Salonun öbür ucunda ayakta duran Delmar ise topluluğa hâkimdi.

Başkanlık kürsüsünde Sénécal göründü.

Dussardier bu sürprizin Frédéric'in hoşuna gideceğini düşündü. Oysa o sıkıldı bundan.

Salondaki kalabalık başkana pek saygılı davranıyordu. Sénécal, 25 Şubat'ta emeğin hemen örgütlenmesini isteyenlerdendi; ertesi gün, Prado'da, Belediye'ye saldırılması için konuşmuştu ve o sıralar, herkes nasıl kendini bir modele göre ayarlıyor, kimisi Saint-Just'e, kimisi Danton'a, kimisi Marat'ya öykünüyorsa, o da Robespierre'i izleyen Blanqui'ye benzemeye çalışıyordu. Siyah eldivenleri; kısa, dik saçları kendisine sert bir görünüm kazandırıyor ve çok yakışıyordu.

Yerleşmiş usule uyarak oturumu İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'yle açtı. Sonra gür bir ses Béranger'in *Halkın Anılarını* okudu.

Başka sesler yükseldi:

– Yok! Yok! Onu değil!

Dipteki yurttaşlar:

– *Kasket!* diye bağırdılar.

Ve hep bir ağızdan o günlerin tutulan şiirini okumaya başladılar:

Şapkanı çıkar kasket önünde
Ve eğil işçinin önünde!

Başkanın bir sözü üstüne dinleyiciler sustular. Kâtiplerden biri mektupları açıp okumaya başladı.

– Bazı genç arkadaşlar her akşam Panthéon'un önünde *L'Assamblée Nationale*'in[3] bir sayısını yaktıklarını bildiriyor ve bütün yurttaşların da kendileri gibi yapmalarını istiyorlar.

– Bravo! Kabul! diye bağırarak karşılık verdi kalabalık.

– Dauphine Sokağı'nda dizgi ustası yurttaş Jean-Jacques

3 L'Assamblée Nationale: Kralcıları savunan bir gazete.

Langreneux, Thermidor şehitlerinin anısına bir anıt dikilmesi dileğinde.

– Eski profesör Michel-Evariste-Népomucéne Vincent, Avrupa demokrasisinin dil birliğini kabul etmesi dileğinde. Bunun için ölü bir dilden, söz gelimi en gelişmiş dönemindeki Latince'den yararlanılabilir.

– Hayır! Latinceye hayır! diye bağırdı mimar.

– Niçin? dedi bir öğretmen yardımcısı.

Bu iki bay tartışmaya başladı, başkaları da katıldı, her kafadan göz boyama iddiasında sesler çıkıyordu; sonunda tartışma öyle tatsız bir hale geldi ki birçok dinleyici gitmek için kalktı.

Ama bu sırada gözlüklerini iyice açık olan alnına kaldırmış ufak tefek adam, acele bir bildirisi olduğunu belirterek söz istedi.

Vergilerin bölünümü üstüne bir muhtıraydı bu. Üst üste rakamlar sıralanıyor, bitmek tükenmek bilmiyordu. Dinleyiciler sıkıldıklarını önce fısıldaşarak, konuşarak belli ettiler; adamın aldırdığı falan yoktu; sonunda herkes ıslık çalmaya, "Cart!" diye bağırmaya başladı; Sénécal kalabalığı susmaya davet etti; hatip bir makine gibi konuşmasına devam ediyordu. Durdurmak için kolundan tutup çekmek gerekti. Adamcağız bir rüyadan uyanıyordu sanki; sükunetle gözlüklerini çıkararak:

– Affedersiniz! Yurttaşlar! Affedersiniz! Çekiliyorum! Çok özür dilerim! dedi.

Okunan bu bildirinin başarısızlığı Frédéric'in kafasını altüst etti. Yazılı konuşma metni cebindeydi; ama ona bakmadan konuşmak daha iyi olacaktı.

Sonunda başkan, günün asıl konusuna, seçim sorununa geçileceğini bildirdi. Büyük Cumhuriyetçi aday listeleri tartışılmayacaktı. "Belediye'deki paşaların gücüne gitmesin ama". *Zekâ Kulübü* de başka herhangi bir kulüp gibi kendine göre bir liste hazırlama hakkına pekâlâ sahipti. Ve halk temsilcisi olmak isteyen yurttaşlar unvanlarını bildirebilirlerdi.

– Hadi bakalım! dedi Dussardier.

Papaz cüppesi giymiş, kısa saçlı ve taşkın görünümlü bir

adam elini kaldırmıştı bile. Çabuk çabuk ve anlaşılmaz bir şekilde konuşuyordu bu adam: Adı Ducretot imiş; rahipmiş, aynı zamanda tarım uzmanıymış; *Gübre* adlı bir kitap yazmış. Bağırarak bir bahçıvanlar derneğine girmesini öğütleyenler oldu.

Sonra sırtında iş gömleği bulunan bir yurttaş çıktı kürsüye. Halktan biriydi bu: Geniş omuzlu, kaba ama tatlı yüzlü, uzun siyah saçlı; şehvetli diyebileceğimiz bir bakışla dinleyicileri süzdü, başını geriye attı ve kollarını iki yana açarak, sonunda:

– Biraderlerim, Ducretot'nun adaylığını istemediniz, iyi ettiniz, dedi. Ama bunu dinsizlikten dolayı yapmış değilsiniz. Çünkü hepimiz dini bütün kişileriz.

Bazı dinleyiciler, konuşanları, din dersi öğrencileri gibi vecd içinde, ağızları açık dinliyorlardı.

– Bu onun rahip olmasından dolayı değildir; çünkü hepimiz de rahibiz. Hepimizin efendisi, sosyalizmin kurucusu İsa gibi işçi de rahiptir!

Tanrı saltanatını açmanın çağı gelmişti! İncil bizi dosdoğru 89'a götürmekteydi. Köleliğin kaldırılmasından sonra şimdi sıra proletaryanın kaldırılmasına gelmişti. Kin çağı yaşanmış bulunuyordu, şimdi sevgi çağı başlayacaktı.

– Hıristiyanlık yeni yapının temeli ve kilit taşıdır!

– Amma da sıktınız yahu! diye bağırdı şarap komisyoncusu. Kim çıkardı karşımıza bu papaz bozuntusunu?

Konuşmanın böyle yarıda kesilmesi büyük gürültülere yol açtı. Hemen herkes sıraların üstüne çıktı, yumruklarını sıkarak bağırmaya başladı: "Dinsiz! Aristokrat! Serseri!" Başkan durmadan çıngırağı çalarken, "susun! Gürültüyü kesin!" çığlıkları da gitgide artıyordu. Ama buraya gelmeden önce "üç tek" atmış bulunan şarap komisyoncusu iyice cesaret bulduğundan ötekilerin arasında bağırıp çağırıyordu.

– Ne? Ben aristokrat olacağım ha? Hadi git işine be!

Sonunda fikrini açıklaması kabul edilince, rahiplerin olduğu yerde huzur olmayacağını ve demin ekonomiden konuşulduğuna göre, kiliselerin, kutsal kapların ve sonunda bütün inanış biçimlerinin kaldırılmasının yerinde olacağını söyledi.

Dinleyicilerden biri fazlaca ileri gittiğini hatırlattı.

– Evet, ileri gidiyorum. Ama bir gemi ansızın fırtınaya tutulunca...

Benzetmenin sonunu beklemeden bir başkası söze karıştı:

– Doğru! Ama kafasız bir duvarcı gibi bir anda bütün duvarı berbat etmenin...

Üstü başı alçı içinde bir yurttaş bağırdı:

– Duvarcılara hakaret ediyorsunuz! Kendisini kışkırttıkları fikrinde ayak direyerek, küfürler savuruyor, döğüşmek istiyor, oturduğu sıraya sımsıkı sarılıyordu. Üç adam tutup onu kapı dışarı etti.

Ama işçi hâlâ kürsüde duruyordu. İki kâtip inmesini söyledi. Kendisine haksızlık yapıldığını konuşma hakkına müdahale edildiğini ileri sürerek itiraz etti.

– Aziz Fransa'ya ve Cumhuriyet'e sonsuz sevgilerimi haykırmaktan beni alıkoyamazsınız!

– Yurttaşlar! dedi Compain. Yurttaşlar!

"Yurttaşlar!" diye tekrar tekrar bağırınca bir sessizlik yerleşti ortalığa; adam iki et parçasını andıran kırmızı ellerini kürsüye dayadı, gövdesini ileri kaykıltı, gözlerini kırpıştırarak:

– Bence öküz başına daha büyük bir yaygınlık sağlamalı! dedi.

Herkes yanlış anladığını sanarak susuyordu.

– Evet! Öküz başı!

Üç yüz kahkaha birden koptu. Tavan titriyordu. Compain, neşeyle altüst olmuş, bu yüzler karşısında irkildi. Öfkeli bir tavırla:

– Nasıl! Öküz başını bilmiyor musunuz?

Bunun üzerine salondaki gülmeler kahkahalar en aşırı sınırına, çılgınlık derecesine vardı. Öyle ki kimileri yere, sıraların altına yuvarlandı. Kürsüde daha fazla kalamayan Compain, Regimbart'ın yanına sığındı, onu da beraber sürüklemek istiyordu. Yurttaş:

– Hayır! Ben sonuna kadar kalacağım! dedi.

Bu karşılığı duyan Frédéric kararını verdi. Sağda solda kendisini destekleyecek dostlarına bakarken birden Pellerin'in

karşıda kürsüye çıktığını gördü. Ressam halkla yukarıdan konuşmaya başladı.

– Sanatın adayının nerede olduğunu bilmek isterdim. Ben bir tablo yaptım...

Elmacık kemikleri al al lekeli, zayıf bir adam sert bir sesle:

– Biz tablo mablo istemiyoruz! dedi.

Pellerin bağırarak sözünün kesildiğini söyledi.

Ama, öteki, acıklı bir sesle devam etti:

– Hükümetin bir kanun çıkararak bundan böyle orospuluğu ve sefaleti ortadan kaldırması gerekmez mi?

Bu sözüyle dinleyicilerin sempatisini kazanınca büyük şehirlerdeki bozulmaya karşı konuşmaya başladı.

– Rezillik ve hayınlık! Burjuvaları Maison d'Or'dan çıkarken yakalamalı ve hepsinin suratına tükürmeli! Hiç değilse Hükümet teşvik etmesin sefahati. Ama Belediye'nin oktruva memurları oğullarımıza ve kızlarımıza nasıl edepsizce davranıyorlar...

Dinleyiciler arasından bir ses:

– İşte bu pek hoş! dedi.

– Atın şunu dışarı!

– Hovardalığın bedeli vergi olarak bizim sırtımızdan çıkıyor. Aktörlere ödenen yüklü paraları düşünün...

– Bana ha? diye haykırdı, Delmar.

Kalabalığı yardı, kürsüye fırladı ve her zamanki pozunu aldı; böyle tatsız suçlamalara kulak asmadığını belirttikten sonra, aktörün uygarlaştırıcı görevi üstünde durdu; o ki tiyatro milli eğitimin ocağıydı, öyleyse kendisi de tiyatrodan yana oy verecekti; her şeyin başında, artık yönetimde ayrıcalıklar da ortadan kaldırılmalıydı.

– Evet, hiçbir ayrıcalığa yer olmamalı!

Aktörün numarası tutmuş dinleyici kalabalığı kızışmıştı, yıkıcı öneriler yağmaya başladı:

– Akademiler kalksın! Enstitü kalsın!

– Misyoner kurumlarına paydos!

– Bakaloryayı istemiyoruz!

– Kahrolsun Üniversite dereceleri!

– Hayır! dedi Sénécal. Muhafaza edelim onları, yalnız, tek adil yargıç olan halkın genel oyuyla düzenlensin.

En öncelikli iş bu değildi zaten. Her şeyden önce zenginlerin kafasını belli bir düzeye getirmek gerekiyordu! Onların yaldızlı tavanlar altında gırtlaklarına kadar suça batmış olduklarını belirtti; oysa tavan aralarında açlıktan kıvranan yoksullarda her türlü erdemi bulabilirdiniz. Bu sözler o kadar alkışlandı ki Sénécal konuşmasına ara vermek zorunda kaldı. Birkaç dakika gözleri kapalı, başını geriye atmış, salonda yarattığı öfkenin üstünde sallanıyormuş gibi öylece durdu.

Sonra, yasalardaki gibi buyurucu cümlelerle bağnazca yeniden konuşmaya başladı. Devlet, bankalara ve sigorta şirketlerine el koymalıydı. Veraset yoluyla intikaller kalkacaktı. Emekçiler için bir yardım sandığı kurulacaktı. Ilerde daha birçok tedbirin alınması iyi olacaktı. Şimdilik bu saydıkları yeterdi; sözü seçimlere getirdi.

– Bize temiz yurttaşlar, tamamıyla yeni adamlar lazım! Adaylığını koymak isteyen var mı?

Frédéric kalktı. Dostları tarafından bir onaylama uğultusu yaratıldı. Fouquier-Tinville'i hatırlatan bir tavır takınan Sénécal ise genç adama adını, soyadını, geçmişteki durumlarını, hayatını ve alışkanlıklarını sordu:

Frédéric ona kısa kısa karşılıklar veriyor, dudaklarını ısırıyordu. Sénécal onun adaylığına engel halini bilen bir kimse olup olmadığını sordu.

– Yok! Yok!

Oysa Sénécal böyle bir engeli olduğunu biliyordu. Bütün dinleyiciler önce eğilip, kulak kesildiler. Adaylığını koyan bu yurttaş, demokratik bir gazetenin kuruluşu için söz vermiş olduğu parayı yatırmamıştı. Ayrıca, kendisine haber verildiği halde 22 Şubat'ta Panthéon Meydanı'ndaki randevuya da gelmemişti.

– Tuileries'de bulunduğuna yemin ederim! diye bağırdı Dussardier.

– Panthéon'da gördüğünüze yemin edebilir misiniz?

Dussardier başını önüne eğdi. Frédéric susuyordu; iyice şaşırmış olan dostları kaygıyla ona bakıyorlardı.

Sénécal:

– Hiç değilse, bağlandığınız ilkeler konusunda bizi aydınlatacak bir yurttaş tanıyor musunuz? dedi.

– Ben varım! dedi Dussardier.

– Ama bu yetmez! Başka biri daha lazım!

Frédéric, Pellerin'e döndü. Ressam yaptığı bir sürü el-kol hareketiyle şunu anlatmak istiyordu:

– Biliyorsun azizim, beni reddettiler! Hay Allah! Ne yapacağız şimdi?

Bunun üzerine Frédéric dirseğiyle Regimbart'ı dürttü.

– Ha, evet! Doğru! Zamanı geldi. Ben de bir iki söz söyleyeyim!

Ve Regimbart kerevete doğru ilerledi; sonra ardından gelen İspanyol'u göstererek:

– Yurttaşlar, izin verirseniz, size Barselonalı bir yurttaşı tanıtayım, dedi.

Barselonalı yurttaş yerlere kadar eğilip gümüş gözlerini otomat gibi döndürerek herkesi selamladı ve eli yüreğinin üstünde konuşmaya başladı.

– *Ciudadanos! Mucho aprecio el honor que me dipensáis, y si grande es vuestra bondad mayor es vuestro atención.*

Frédéric bağırdı:

– Söz istiyorum!

– *Desde que se proclamó la canstitución de Cadiz, ese pacto fondamental tal de las libertades aspañolas, hasta la última revolución, nuestra patria cuenta numerosos y heroicos mártires.*

Frédéric bir kez daha sesini duyurmak istedi:

– Ama, yurttaşlar!

İspanyol devam ediyordu:

– *El martes próximo tendrá lugar en la iglesia de la Magdelena un servicio funebre.*

– Ama, saçma bir şey bu! Kimsenin bir şey anladığı yok.

Bu itiraz dinleyicileri çileden çıkarmıştı:

– Atın şunu dışarı! Dışarı!

– Kimi? Beni mi? dedi Frédéric.

Sénécal hâkim bir tavırla:

– Sizi! dedi.

Frédéric çıkmak için yerinden kalktı. Ispanyol'un konuşması devam ediyordu.

– *Y todos lo españoles desearian ver allireunidas las deputaciones de los clups y de la milicia nacional. Una oriciön fünebre en honor de la libertad española y del mundo entero, será pronunciada por un miembro del clero de Paris en la sala Bonne-Nouvelle. Honor al pueblo francés, que llamaria yo el primero pueblo del mundo, si no fuese ciudadano de otra nación!*

Seslerinin biri, öfke ile avluya çıkan Frédéric'i göstererek:

– Beyzadeye bak! diye ciyakladı.

Kendisine yöneltilen suçlamaların nihayet doğru şeyler olduğunu aklına getirmeksizin, şimdiye kadar gösterdiği bağlılıktan ötürü kendine kızıp duruyordu Frédéric. Bu lanet adaylık düşüncesi de nereden çıkmıştı? Amma dangalak, amma eşek kafalı heriflerdi bunlar! Kendisini bu adamlarla karşılaştırıyor, onların ahmaklıklarını düşünerek yaralanan gururunun acısını yatıştırıyordu.

Sonra canı Rosanette'i görmek istedi. Bütün bu rezilliklerden, çirkinliklerden sonra onun hoş varlığı dinlendirici olacaktı. Rosanette onun akşam bir kulüpte takdim edileceğini biliyordu. Bununla birlikte Frédéric içeri girince bu konuda en ufak bir soru sormadı.

Ocağın yanında oturmuş bir elbisenin astarını sökmekteydi. Onun böyle bir işle uğraşması Frédéric'i şaşırtmıştı.

– Ne o? Ne yapıyorsun böyle?

– Kendin de görüyorsun işte, dedi Rosanette soğuk bir sesle. Eski elbiselerimi onarıyorum. Senin Cumhuriyet'inin bir sonucu.

– Niçin benim Cumhuriyet'im oluyormuş?

– Istersen benim Cumhuriyet'im diyeyim.

Ve Rosanette iki aydır Fransa'da olup biten şeyler hakkında Frédéric'e çıkıştı; genç adamı devrimi yapmış olmakla, çok kimsenin mahvına sebep olmakla suçladı; zengin adamlar Paris'i terk edip gidiyorlardı; kendi de bu gidişle bir gün hastahane köşelerinde ölüp giderdi.

– Sen rahatsın bu konuda; gelirin var. Ama böyle giderse senin kaynakların da tehlikeye düşecek ya. O da başka.

– Mümkündür bu, dedi Frédéric. En bağlı insanlar hep en hor görülen insanlar olmuşlardır. Özveriler içindeysen, birlikte işe giriştiğin kaba herifler seni bu özveriden ötürü aşağılarlar.

Rosanette gözlerini kısarak onun yüzüne baktı:

– Ne? Ne dedin? Hangi özveri? Anlaşıldığına göre bayımız bir başarı sağlayamamış. Ama daha iyi olmuş bence, çünkü bu sana cömert yurttaş olarak hareket etmenin ne demek olduğunu öğretir. Hadi, hadi, yalan söyleme. Onlara üç yüz frank verdiğini biliyorum, çünkü senin Cumhuriyet, hiç de ucuz olmayan bir metres. Hadi git o metresinle gönlünü eğlendir bakalım!

Bu ahmakça sözler karşısında Frédéric önceki düşkırıklığını unutup daha büyük bir düşkırıklığına uğradı.

Odanın bir köşesine çekilmişti. Rosanette yanına yaklaştı:

– Bak! Düşün biraz! Bir eve nasıl bir efendi lazımsa bir ülkeye de lazım. Yoksa herkes kendi keyfine göre işleri karıştırır gider. Bir kere Ledru-Rollin'in gırtlağına kadar borç içinde olduğunu bilmeyen yok! Lamartine'e gelince, bir şairin siyasaya ayak uydurabileceğini nasıl düşünebiliyorsun? Başını salladığın ve kendinin başkalarından daha zeki olduğuna inanman boşunadır; gerçek bu, hoşuna gitse de gitmese de. Ama sen çene çalıp duruyorsun boyuna; seninle iki çift laf etmenin olanağı yoktur zaten. Saint-Roch mağazalarının sahibi Fournier-Fontaine'i aklına getir söz gelimi; kaç paraya ihtiyacı varmış biliyor musun? Sekiz yüz bin frank. Şu karşıki ambalajcı Gomer de bir başka cumhuriyetçi! Karısının başında masalar kırıyormuş; o kadar çok *absent* içmiş ki hastaneye kaldırmışlar Cumhuriyetçilerin hepsi böyle işte! Çeyrek porsiyon bir Cumhuriyet! Sen istediğin kadar övün dur!

Frédéric çıkıp gitti. Ayaktakımı ağzıyla konuşmaya başlayınca bu kızın birdenbire ortaya çıkan budalalığı tiksindirmişti onu. Öyle ki yurttaşlık duygularının yeniden yerine geldiğini hissetti.

Rosanette'in huysuzluğu gittikçe artıyordu. Matmazel Vatnaz'ın büyük coşkusu da sinirine dokunmaktaydı. Bu kadın,

üstüne görev bilerek, boyuna söylevler çekiyor, kafasını şişiriyordu; bu konuda Rosanette'ten çok daha bilgili olduğu için de gösterdiği kanıtlarla onu usandırıyordu.

Bir gün Hussonnet'ye ateş püskürerek geldi; Hussonnet kadınlar kulübünde yakışık almaz şeyler yapmış. Rosanette bunu doğru buldu. Hatta erkek elbiseleri giyip "ne yaptıklarını yüzlerine vurmak vehbini kırbaçlamak için" o kadınların yanına varacağını söyledi. Tam bu sırada Frédéric içeri giriyordu.

– Sen de benimle gelirsin, değil mi?

Ve biri ev kadınını öteki filozofun görüş açısını savunan bu iki kadın Frédéric'in önünde saç saça baş başa geldiler.

Rosanette'e göre kadınlar sadece sevişmek, çocuk yetiştirmek ve ev işleri görmek için yaratılmışlardı.

Matmazel Vatnaz'a göre ise kadın, Devlet yönetimi içinde yerini almalıydı. Eskiden Galyalı kadınlar yasa koyarlardı; Anglosakson kadınlar da öyle. Huronların karıları kabile meclisine katılırlardı. Uygarlık her iki cinsin ortak eseriydi. Herkesin bu çabaya katılması gerekirdi; bencilliğin yerine kardeşliği, bireyciliğin yerine yardımlaşmayı, parçalı düzenlerin yerine ortaklaşa kültür koyulmalıydı.

– Aman! Kültür uzmanı kesildin başımıza!

– Neden olmasın! Hem insanlığın ve geleceğin sorunları söz konusu burada.

– Sen kendi işlerinle meşgul ol!

– Bu benim bileceğim iş!

Darılacaklardı. Frédéric araya girdi. Vatnaz iyice coşmuştu. İşi komünizmi destekleyecek kadar ileri götürdü.

– Ne saçma! dedi Rosanette. Hiç olacak şey mi bu?

Öteki, Essénienleri, Moravyalı kardeşleri, Paraguay'daki cizvitleri, Auvergne'de Thiers dolaylarındaki Pingon ailesini örnek gösterdi. Konuşurken fazla el kol hareketi yaptığından, saat zinciri, bileğindeki takılar arasında bulunan altın, küçük bir koyuna takıldı.

Rosanette'in yüzü birdenbire sarardı.

Matmazel Vatnaz biblosunu zincirden kurtarmaya çalışıyordu.

– Hiç üzme kendini, dedi Rosanette. Siyasal fikirlerinin ne olduğunu şimdi anladım.

Yüzü bir bakire gibi kıpkırmızı kesilen Vatnaz:

– Ne? dedi.

– Sen ne dediğimi anlıyorsun pekâlâ.

Frédéric bir şey anlamamıştı. Aralarında sosyalizmden daha önemli, daha gizli bir şey vardı herhalde.

Vatnaz yılmazlık belirten bir hareketle doğrularak:

– Ha, o mu? diye karşılık verdi. İğreti olarak aldım, şekerim. Borca karşı bir borç.

– Allah Allah! Ben kendi borçlarımı inkâr etmiyorum ki. Bu birkaç bin frankhk bir hikâye. Sonra ben hiç değilse borçlanıyorum; kimseleri soyduğum yok!

Vatnaz gülmeye çalıştı.

– Bunun için elimi ateşe sokarım.

– Dikkat kurudur, yakabilirsin!

İhtiyar kız sağ elini kaldırdı, tam Rosanette'in yüz hizasında tutarak:

– Ama senin arkadaşlarının arasında elimi yeterince çekici bulanlar var.

– Sanırım Endülüslülerden, kastanyet sanmışlardır onları.

– Rezil!

Mareşal yerlere kadar eğilip selamladı.

– Hiç böyle gönül çelici olmamıştınız!

Matmazel Vatnaz karşılık vermedi. Şakaklarında boncuk boncuk ter vardı. Gözlerini halıya dikmişti. Soluyup duruyordu. Sonunda kapıya yürüdü ve:

– İyi akşamlar! Haberimi alırsınız! diyerek hızla kapıyı çarptı, gitti.

– Çok daha iyi olur! dedi Rosanette.

Artık kendini tutamıyordu. Bir titreme içinde yığıldı, hıçkırıklar içinde birtakım küfürler kekeliyordu. Vatnaz'ın gözdağı vermesi mi onu böyle perişan etmişti? Yok canım! Aldırdığı bile yoktu. Yoksa öbür kadın mı borçluydu ona? Hayır, bütün iş o altın koyundaydı, bir armağandı o; gözyaşları arasında Delmar'ın adını kaçırdı ağzından. Demek Rosanette seviyordu

öktür bozuntusunu.

– Öyleyse bana niçin yakınlık gösterdi? diye düşündü Frédéric. Delmar'ın dönüşündeki sebep ne? Beni elde tutmaya bu kadını zorlayan kim? Bütün bunlar ne demeye geliyor?

Rosanette kesik kesik hıçkırmaya devam ediyordu; divanın kıyısında yan yatıp uzanmıştı, sağ yanağını iki elinin üstüne koymuştu; bu haliyle öyle zarif, kendisinden geçmiş ve kederli bir yaratığı andırıyordu ki, genç adam yanına yaklaşıp usulca alnından öpmekten kendini alamadı.

Ve Rosanette ona duyduğu sevgiyi belirtti; Prens gitmişti, serbesttiler: Ama şu anda kendisi... Para sıkıntısı içindeydi... "Geçen gün sen de gördün, eski astarlarımı kullanıyordum." Artık araba maraba da yoktu! İş bu kadarla bitse iyi, döşemeci odadaki ve büyük salondaki mobilyayı geri almaktan dem vuruyormuş? Ne yapacakmış şimdi?

Frédéric'in içinden "Üzme canını, ben öderim!" demek geçti. Ama bu hanım yalan söylüyor da olabilirdi. Daha önceki deneyinden biliyordu bunu. Bu yüzden sadece avutucu sözler söylemekle yetindi.

Rosanette'in korkuları boşuna değildi; mobilyaları geri vermesi ve Drouot Sokağı'ndaki şirin daireyi terk etmesi gerekti; Poissonière Bulvarı'nda dördüncü katta yeni bir daire tuttu. Eski tuvalet odasındaki cicibiciler bu üç odaya şık bir görünüm sağlamaya yetti. Çin torları, taraça için bir tente, salon için ucuza düşürülmüş henüz çok yeni bir halı ve pembe ipekten puflar alındı. Frédéric bu alımlara geniş ölçüde katılmıştı; nihayet kendine ait bir eve, kendinin olan bir kadına sahip olmuş yeni bir damat neşesi içinde bulunuyor; bundan çok hoşlandığı için de hemen her gece yatmaya o eve gidiyordu.

Bir sabah holden çıkarken üçüncü katta merdivende bir milli muhafızın şapkası gözüne ilişti. Nereye gidiyordu acaba?

Frédéric bekledi. Adam başını biraz önüne eğmiş, merdivenleri çıkıp duruyordu. Gözlerini kaldırdı: Arnoux'ydu bu. Durum açıktı. İkisi de, aynı şaşkınlık içinde, aynı anda kızardılar.

Önce Arnoux aradı bundan kurtulmanın çaresini.

– Şimdi daha iyice, değil mi? dedi, sanki Rosanette hastaymış da yoklamaya gelmiş gibi.

Frédéric bu girişten yararlandı.

– Evet, öyleymiş! Hizmetçisi bana öyle söyledi, dedi.

Böylece kendisini içeri almadıklarını söylemek istiyordu.

Sonra ikisi de kararsızlık içinde, yüz yüze, birbirlerini süzdüler. İkisinden birinin çekip gitmesi gerekiyordu. Bu sefer de meseleyi kestirip atan Arnoux oldu.

– Neyse! Sonra da gelirim ben. Nereye gidiyorsunuz? Size arkadaşlık edeyim!

Sokağa çıkınca Arnoux her zamanki tabiiliğiyle konuşmaya başladı. Belli ki kıskanç bir adam değildi ya da öfkelenmeyecek kadar yumuşak bir huyu vardı.

Zaten şimdilerde iyice yurt sorunlarına dalmıştı. Üniformayı üstünden çıkarmaz olmuştu. 29 Mart'ta *Presse* Gazetesi'nin bürosunu o savunmuştu. Meclis işgal edildiğinde cesaretiyle kendini göstermiş ve Amiens milli muhafız birliğinde verilen şölende hazır bulunmuştu.

Kendisiyle birlikte hizmette olan Hussonnet matarasından ve yaprak sigarasından herkesten daha fazla yararlanıyormuş; ama yapı olarak saygısız bir adam olduğundan, pek düzgün yazılmamış yasa maddelerini, Luxembourg konferanslarını, Vezüvlü kadın lejyonerleri, Tyrolèlüleri, Çirkin kızlar eşliğinde, öküz yerine atlarla çekilen tarım arabasına varıncaya kadar her şeyi alaya alıyormuş. Arnoux ise, tersine, iktidarı savunmakta ve partilerin birleşeceği düşünü kurmaktaymış. Bu arada işleri de iyice bozulmaya başlamışmış. Ama pek aldırdığı yokmuş buna. Arnoux, Frédéric'le Mareşal'in ilişkilerine hiç üzülmedi; çünkü bu ilişkiyi keşfetmesi, ona, Prens gideli beri Rosanette'e yeniden bağladığı ödeneği kesme hakkını kazandırdı. Mali güçlüklerden dem vurdu, çok sızlandı, Rosanette de cömert davrandı. Bunun sonucu olarak Arnoux, kendisine gerçek âşık gözüyle bakmaya başladı; bu da onun kendine güvenini artırdı, gençleştirdi onu. Mareşal'in giderlerinin Frédéric tarafından karşılandığından hiç kuşkusu olmadığı için "ona iyi bir oyun oynamayı" düşünüyor, bunu her şeyi gizli

tutacak kadar ileri vardırıyor, karşılaştıkları zaman yerini genç adama bırakıyordu.

Rosanette'i Arnoux'ya paylaşmak Frédéric'in gücüne gidiyordu; rakibinin kibar tavırları da çok ileri götürülmüş bir alay gibi geliyordu ona. Ama bir bozuşma, Madam Arnoux'ya dönme şansını tamamıyla yok etmiş olurdu; sonra, ondan haber almanın tek yolu şu durumun sürüp gitmesiyle mümkündü. Fayans taciri her zamanki gibi ya da belki hınzırca bir düşünceyle, konuşurken hep karısının sözünü ediyor, hatta delikanlıya niçin gelip bir kere kendisini görmediğini söylediği oluyordu.

Gösterecek bahane kalmayınca, Frédéric, birçok kere Madam Arnoux'yu yoklamaya gittiğini ancak evde bulamadığını söyledi. Arnoux inandı buna, çünkü çok kere karısına dostların kendisini yoklamadığına hayret ettiğini söylüyor, oda kimsenin ziyaretine gelmediği karşılığını veriyordu; öyle ki bu iki yalan çelişeceği yerde, güçlendiriyormuş birbirini.

Frédéric'in sessizliği ve onu oyuna getirmenin sevinci, Arnoux'nun genç adamı daha çok sevmesi sonucunu doğuruyordu. Onunla içli dışlılığı son sınırına vardırması onu aşağılamasından değil, güvenilir bulmasındandı. Bir gün acele bir iş dolayısıyla yirmi dört saat için taşraya gideceğini yazdı ona. Kendi yerine nöbet tutmasını rica ediyordu. Frédéric reddetmeye cesaret edemedi ve Carrousel Karakolu'na gitti.

Milli muhafızlar birliğinin çok şeyine katlanması gerekti. Korkunç derecede içki içen, şakacı ve temizlik taraftarı bir adam dışında, bunların hepsi de taşıdıkları fişekliklerden daha saçma göründü gözüne. Konuşmaların merkezi bütün teçhizat kayışını atıp yerine sadece kılıç kemeri kullanmak konusunda toplanıyordu. Kimisi milli atölyelere atıp tutuyordu. "Nereye gidiyoruz?" diyorlardı. Kendisine bir şey söylenen kimse, gözlerini açıyor ve bir uçurumun kenarındaymış gibi "Nereye gidiyoruz?" diyordu. O zaman daha cesur biri bağırıyordu: "Bu böyle sürüp gidemez! Bitmesi gerek bunun!" sabahtan akşama kadar hep aynı sözler aynı şekilde tekrarlanıp durduğu için Frédéric sıkıntıdan patladı.

Saat on birde Arnoux'nun çıkageldiğini görünce çok şaşırdı. İşi bitince onu serbest bırakmak için hemen buraya koşmuş.

Aslında işi mişi yoktu Arnoux'nun. Rosanette'le baş başa yirmi dört saat geçirmek için uydurulmuş bir yalandı bu. Ne var ki iyi kalpli Arnoux bu konuda kendine fazla güvenmişti, öyle ki yorgun hali içinde bir vicdan azabı da duymaya başlamıştı. Frédéric'e teşekkür etmeye gelmişti; onu yemeğe davet etti.

– Çok teşekkür ederim! Karnım aç değil! Gidip hemen yatmak istiyorum!

– Baş başa yemek yemek için bundan iyi sebep olur mu? Amma da uyuşuksunuz? Bu saatte eve dönülür mü? Çok geç! Tehlikeli olabilir!

Frédéric bir kez daha boyun eğdi. Arnoux'nun beklenmedik bir anda çıkagelişine silah arkadaşları, özellikle o toptan temizlik taraftarı çok sevindi. Hepsi seviyordu onu ve o, o kadar iyi yürekliydi ki Hussonnet'nin orada olmayışına üzüldü. Ama sadece bir dakika şöyle kestirmeye ihtiyacı varmış, sadece bir dakika.

Teçhizat kayışlarını çıkarmadan portatif karyolaya uzanarak Frédéric'e:

– Şöyle yanıma gelin! dedi.

Herhangi bir alarma karşı yönetmeliğe aykırı olduğu halde tüfeğini de yanına almıştı; birkaç kelime kekeledi: "Yavrum! Küçük meleğim" ve uykuya dalmakta gecikmedi.

Konuşanlar sustular; yavaş yavaş bir sessizlik kapladı karakolun içini. Pirelerden rahatsız olan Frédéric çevresine bakınıyordu. Sarı badanalı duvara çakılı uzun bir tahtaya asılan çantalar sıra sıra kamburcuklar meydana getiriyor ve onların altında kurşuni renkte tüfekler yan yana dizili duruyordu; karınları karanlıkta belirsiz bir şekilde çizilen milli muhafızların horultuları duyulmaktaydı. Sobanın üstünü boş bir şişeyle tabaklar örtüyordu. Üstüne iskambil kâğıtları yazılı bulunan masanın çevresinde üç sandalye vardı. Kanepenin ortasında duran bir davulun kayışı sarkmaktaydı. Kapıdan gelen sıcak

bir meltem, yanmakta olan gaz lambasını tüttürüyordu. Arnoux iki kolunu yana açmış uyuyordu. Tüfeği, dipçik biraz yana gelecek şekilde konulduğundan, namlusunun ağzı koltuğunun altına geliyordu. Frédéric buna dikkat edince korktu.

– Ama, yok! Yanılıyorum! Korkacak bir şey yok! Ama, ya ölürse...

Ve sonu gelmeyen birtakım hayaller gözünün önünden geçmeye başladı. Kendini Madam Arnoux'yla birlikte geceleyin bir karakolda sandalyede oturuyor gördü; sonra bir yaz akşamı bir nehir kıyısında, evlerinde bir lamba ışığı altında... Hatta kendisi eve ilişkin birtakım hesaplar yapıyor, mutluluğunu görüyor, ona dokunuyordu. Bütün bunların gerçekleşmesi şu tüfeğin tetiğinin çekilmesine bakıyordu. Ayağının başparmağını dokundursa tamamdı! Tüfek ateş alırdı ve sadece bir kaza söz konusu olurdu, başka değil!

Frédéric yapıtını kuran bir dram yazarı gibi bu fikri geliştirdi. Birdenbire bunun gerçekleşmesine ramak kalmış, çok istediği bu işe kendisi de karışacakmış gibi geldi ve büyük bir korkuya kapıldı; bu sıkıntının arkasında bir çeşit tat da duyuyor, kuşkularının dağılıp gittiğini dehşetle anladığı bu tadın içine gömülüyordu. Kurduğu bu azgın düş içinde bütün dünya silinip gidiyordu. Göğsündeki büyük bunalma dışında kendi kendinin bilincinde bile değildi.

– Beyaz şarap içer miyiz? dedi, uyanan temizlik tarafları.

Arnoux yataktan fırladı, beyaz şarabı içtikten sonra, Frédéric'ten nöbeti almak istedi.

Sonra onu Chartres Sokağı'ndaki Parly'ye yemeğe götürdü. Gücünü kuvvetini toplamaya ihtiyacı olduğundan iki tabak et, bir romlu omlet, bir ıstakoz, bir salata vb. söyledi. Bütün bunlara 1819 ürünü Sauterne beyaz şarabı ve 1842 ürünü Romanée şarabı eşlik edecekti. Yemeğin sonunda gelecek şampanya ve likörler de ayrı.

Frédéric hiç itiraz etmedi. Sanki, Arnoux, yüzünde deminki düşüncelerinin izlerini okuyacakmış gibi telaş içindeydi.

Dirseklerini masaya dayamış, öne doğru eğilmiş olan Arno-

ux, gözlerini Frédéric'in gözbebeklerinden ayırmadan, düşlerini, düşüncelerini anlatıyordu ona.

Kuzey demiryolu hattının iki yanındaki dolma toprakları kiralayıp buralara patates ekmek ya da bulvarlarda "çağın ünlüleri"nin de yer alacağı kalabalık at gezintileri düzenlemek istiyordu. Bütün pencereleri ortalama üçer franktan kiraya verecek ve esaslı bir kazanç elde edecekti. Kısacası, bir dolap çevirerek büyük bir vurgun vurmanın düşünü kuruyordu. Bununla birlikte ilkeleri olan bir adamdı da, aşırılıkları, yolsuzlukları kötülemekte ve Tanrı'ya can borcunu ödemeden önce her akşam vicdan muhasebesi yaptığını söylediği "zavallı babasını" anmaktaydı.

– Biraz likör ne dersiniz?

– Siz bilirsiniz!

Cumhuriyet konusunda, yakında her şeyin yoluna gireceği kanısındaydı. Sonuçta, kendisini dünyanın en mutlu adamı olarak buluyordu; bir ara durumunu unutarak, Rosanette'in erdemlerini övdü, hatta karısıyla karşılaştırdı onu. Ayrı bir şeydi bu! O kadar güzel kalçaları hayalinde bile canlandıramazdı insan.

– Sıhhatinize!

Frédéric kadehini uzatıp tokuşturdu. Hatır için içkiyi biraz fazla kaçırmıştı; üstüne üstlük, güneş de tam gözüne vurmaktaydı; Vivienne Sokağı'nda yan yana yürümeye başladıklarında apoletleri kardeş kardeş birbirine değiyordu.

Frédéric evine dönünce yattı, saat yediye kadar uyudu. Sonra kalkıp Mareşal'in evine gitti. Biriyle çıkmış. Arnoux ile belki de? Ne yapacağını bilmediğinden, bulvar boyunca yürümeye başladı, ama Saint-Martin kapısından ileri geçemedi, büyük bir kalabalık birikmişti.

Sefalet büyük bir emekçi kitlesini kendi haline bırakmıştı; her akşam resmî geçit yapmak için buraya geliyorlar ve bir işaret bekliyorlardı. Toplantı yürüyüşlerini yasaklayan yasa hükümlerine rağmen, bu *umutsuzluk kulüpleri*'nin sayısı korkunç bir şekilde artmaktaydı; birçok burjuva da cesaret gösterisinde bulunmak ya da modaya uymak için her gün buraya geliyordu.

Frédéric, birden, üç adım kadar ötede Mösyö Dambreuse'le Martinon'u gördü, başını çevirdi, çünkü Mösyö Dambreuse'ün adaylığını koymasına kızgındı. Ama banker, Frédéric'i durdurdu.

– Bir dakika, aziz mösyö! Size bir iki açıklamada bulunmak istiyorum.

– Ben istemiyorum.

– Rica ederim, dinleyin.

Suçu yokmuş bunda. Kendisinden rica etmişler, hatta bir çeşit baskı altında kalmış. Martinon da hemen onun sözlerini onayladı: Nogentli bir delege grubu evine gelmiş.

– Ayrıca şeyden sonra kendimi serbest saydım!..

İtişen kalabalığın bir hareketi Mösyö Dambreuse'ü yana çekilmek zorunda bıraktı. Bir dakika sonra tekrar göründüğünde Martinon'a şöyle diyordu:

– Büyük bir hizmette bulundunuz bana! Yaptığınıza pişman olmayacaksınız!

Üçü de, daha rahat konuşabilmek için bir dükkâna yaslandılar.

Zaman zaman bağırışılıyordu; "Yaşasın Napoléon! Yaşasın Barbès! Kahrolsun Marie!"[5] Sayısız bir insan kalabalığı yüksek sesle konuşuyor ve binaların duvarlarına çarpan bütün bu sesler bir limanda dalgaların sürekli gürültüsünü andırıyordu. Bazen de susuyorlardı; o zaman Marseillaise yükseliyordu. Araba kapılarının altında esrarengiz tavırlı birtakım adamlar ucu demirli bastonlar satıyorlardı. Bazen, birbirinin önünden giden iki kişinin birdenbire göz kırpıp uzaklaştıkları oluyordu. Yaya kaldırımlarını işsiz güçsüz takımı doldurmuştu. Caddede ise büyük bir kalabalık kaynaşmaktaydı. Dar sokaklardan takım halinde çıkan polis memurları meydana varır varmaz birden dağılıyorlardı. Şurada burada görünen küçük kızıl bayraklar alevleri andırıyordu; arabacılar oturdukları yerlerden ellerini kollarını sallıyorlar, sonra yine eski durumlarına dönüyor-

5 Buradaki Napoléon, III. Napoléon'dur. Marie de 1848 geçici hükümetinin Bayındırlık Bakanı.

lardı. Gerçekten görülmeye değer bir kaynaşma, bir görünümdü bu...

Martinon:

– Matmazel Cécile bunları görse ne eğlenirdi! dedi.

– Siz de biliyorsunuz, karım, yeğenimle birlikte sokağa çıkmamızdan hoşlanmıyor, dedi Mösyö Dambreuse gülümseyerek.

Görenler şimdi tanımazdı Mösyö Dambreuse'ü. Üç aydır "Yaşasın Cumhuriyet!" diye bağırıyordu, hatta Orléans hanedanının sürülmesi için oy kullanmıştı. Ama ayrıcalıklara bir son verilmeliydi. Cebinde muşta taşıyacak kadar bağnaz ve öfkeli olmuş görünüyordu.

Martinon'un da bir muştası vardı. Yargı makamlarının ömür boyunca süren görevler olmaktan çıkarılması üzerine o da savcılıktaki işinden ayrılmış bulunuyordu; şimdi onun şiddet taraftarlığı Mösyö Dambreuse'ünkini de geçiyordu.

Banker özellikle Lamartine'den (Ledru-Rollin'i tuttuğu için), ayrıca Pierre Leroux'dan, Proudhon'dan, Considérant'dan, Lamennais'den, bütün alevli kafalardan, bütün Sosyalistlerden nefret ediyordu.

– Daha ne istiyor bu adamlar? Et üzerinde belediyenin uyguladığı giriş vergisi kaldırıldı, borca karşılık hapis cezası da kaldırıldı işte; şimdi bir ipotek bankası kurma tasarısı üstünde çalışılıyor; geçende de bir milli banka kurulması öngörüldü! Bütçeye işçiler için beş milyon ödenek! Bereket versin, Mösyö Falloux'nun sayesinde bu işin de üstesinden gelinmiş bulunuyor. Hadi eyvallah! Ne halleri varsa kendileri görsün!

Gerçekten milli atölyelerdeki yüz otuz bin kişiyi nasıl besleyeceğini şaşıran Bayındırlık Bakanlığı'nca aynı gün bir karar çıkarılmıştı; buna göre, on sekiz yirmi yaş arasındaki bütün yurttaşlar silah altına alınmaya ya da taşraya giderek toprakta çalışmaya çağrılmaktaydı.

Bu iki şık Paris'teki gençleri öfkelendirmişti; bazı kimselerin Cumhuriyet'i yıkmak istedikleri kanısındaydı hepsi de. Başkentin uzağında yaşamak bir sürgün hayatı gibi geliyordu onlara; o yaban bölgelerde hastalıktan kırılır görüyorlardı kendi-

lerini. İnce ve kibar işlere alışmış bulunan çoğu için de tartımla uğraşmak aşağılayıcı bir çalışmaydı; kısacası, bir tuzak, bir hareket, verilmiş bulunan sözlerin inkârı söz konusuydu. Direnirlerse kuvvet kullanılmasını önlemeye çalışıyorlardı.

Saat dokuz sularında Bastille ve Châtelet önünde birikmiş kalabalık bulvara doğru çekildi. Saint-Denis kapısından Saint-Martin kapısına kadar dev bir kaynaşmadan ibaret bu insan birikintisi koyu mavi, hemen hemen siyah bir kitle halinde görünüyordu. Arada göze ilişen adamların hepsinin gözleri çakmak çakmak, benizleri uçuk, yüzleri açlıktan zayıflamış, adaletsizliğe karşı gerilmişti. Bu arada bulutlar birikiyordu; fırtına yüklü gök, kalabalığın elektriğiyle ısınmıştı ve bu büyük insan kitlesi büyük bir deniz çalkantısı içinde kendi içinde anaforlar yapıyordu; kalabalığın derinliklerinde sonsuz bir gücün, cevher gücü gibi bir şeyin bulunduğu seziliyordu. Sonra, herkes bir ağızdan bağırmaya başladı: "Işıklar! Işıklar!" Birçok pencerenin ışığı sönmüş bulunuyordu; camlara taş atıldı. Mösyö Dambreuse gitmenin uygun olacağını düşündü. İki delikanlı onu evine götürdü.

Mösyö Dambreuse büyük felaketler sezinlemekteydi. Halk yeniden Meclis'i işgal edebilirdi; bununla ilgili olarak, 15 Mayıs'ta bir milli muhafızın çabası olmasa kendisinin nasıl az daha gürültüye gidecek duruma düştüğünü anlattı.

– Bakın, az daha unutuyordum! Sizin dostunuzdu beni kurtaran. Hani şu dostunuz, fayans yapımcısı, Jacques Arnoux!

Ayaklanan insan kalabalığı içinde boğuluyormuş; bu mert yurttaş onu kucaklayıp bir kenara çekmiş. O günden beri de aralarında bir çeşit dostluk ilişkisi başlamış.

– Şu birkaç gün içinde birlikte bir yemek yiyelim. Siz, sık sık görüyorsunuz onu, kendisini çok sevdiğimi söyleyin. Esaslı bir adam! İltiraya uğramış bence. Çok zeki, çok şenlikli bir arkadaş! Selamlarımı iletin kendisine. İyi akşamlar!

Frédéric, Mösyö Dambreuse'den ayrıldıktan sonra Mareşal'in evine döndü. Çok bozuk bir tavırla Arnoux ile kendi arasında bir seçim yapması gerektiğini söyledi ona. Rosanette tatlı bir sesle "böyle hikâyelerden" hiç anlamadığını, Arnoux'ya karşı bir sevgi duymadığını, hiçbir bağlılığı olmadığını be-

lirtti. Frédéric Paris'ten uzaklaşma tutkusu içindeydi. Rosanette buna karşı koymadı, ertesi gün Fontainebleau'ya gitmek üzere yola çıktılar.

İndikleri otel, avlusunun ortasında şırıldayan fıskiyesiyle öbürlerinden ayrılıyordu. Odaların kapıları manastırlardaki bir koridora açılmaktaydı. Kendilerine verilen oda büyüktü, içi iyi cins mobilyayla donanmıştı, duvarları basma kaplıydı, ayrıca, müşterilerin azlığı nedeniyle, sakindi de. Sokaklardan işsiz güçsüz kasabalılar geçiyordu; gün batınca pencerelerinin altında çocuklar oyun oynuyordu. Paris'in büyük patırtı ve gürültüsünden hemen sonra gelen bu sükunet onları şaşırtmakta ve dinlendirmekteydi.

Sabahleyin erkenden sarayı görmeye gittiler. Parmaklıklardan içeri girince, binanın bütün yüzünü, sivri çatılı beş kulesini, sağında solunda iki alçak yapı kümesi bulunan at nalı biçimindeki merdivenini gördüler. Kaldırım döşeli yolun üstünü bürümüş likenler uzaktan kızıl tuğla rengine karışıyordu ve eski bir zırh gibi pas renginde olan saray şahane bir telaşsızlık, askerce ve hüzünlü bir yücelik izlenimi uyandırmaktaydı.

Sonunda, elinde bir deste anahtar, bir uşak göründü. Önce kraliçelerin dairelerini, Papa'nın dua salonunu, François I.'in galerisini, Imparator'un tahttan feragat ettiğini üstünde imzaladığı küçük maun masayı ve eski Geyikler galerisini ayıran bölümlerden birinde Christine'in Monaldeschi'yi öldürttüğü yeri gösterdi onlara. Rosanette bu hikâyeyi büyük bir dikkatle dinledi; sonra Frédéric'e dönerek:

– Kıskançlıktan olacak! dedi. Sen de kendini kolla!

Sonra meclis salonunu geçtiler. Perdesiz pencerelerden içeriye beyaz bir aydınlık dolmaktaydı; pencere kanatlarının tokmakları, konsolların bakır ayakları tozdan donuk bir renk almıştı; her yerde koltukların üstüne kaba bezden örtüler örtülmüştü; yapıların üstünde Louis XV.'in av sahnelerini canlandıran resimler, Olympe Dağı tanrılarını, Psyché'yi, İskender savaşlarını gösteren dokuma işleri görülüyordu.

Aynaların önünden geçerken Rosanette bir an durup saçlarını düzeltiyordu.

Burç avlusunu ve Saint Saturnin Kilisesi'ni geçtikten sonra Şölen salonuna geldiler.

Sekizerli parçalara bölünmüş, altın ve gümüşle değerli taşlardan daha fazla işlenmiş tavanın görkemli görünümü ve Fransa armalarını çerçeveleyen yarım aylarla ok kılıflarının bulunduğu dev bir şömineden, öbür uçta salon genişliğince yapılmış çalgıcılar tribününe kadar duvarları kaplayan resimlerin bolluğu gözlerini kamaştırdı; kemerli kemerli on pencere ardına kadar açıktı. Güneş resimleri parlatıyor; mavi gök, yayların denizaşırı görünümünde belirsiz bir şekilde devam ediyordu; buğulu doruklarıyla ufku kaplayan ormanın derinliklerinden geyik avcılarının çaldığı fildişi boruların, su ve orman perisi kılığına bürünmüş prensesleri ve soylu kişileri yaprakların altına toplayan mitolojik balelerin yankısı geliyordu; tek idealin dünyayı bir Hespérides rüyasına dönüştürmek olduğu ve kral metreslerinin gökteki yıldızlara karıştığı bir çağın, ilkel bilgi, şiddetli tutkular, görkemli sanat çağının yankısı. Bu olağanüstü metreslerin en güzeli de, sağda avcı Diane, solda, -gücünün öte dünyaya kadar uzadığını göstermek için kuşkusuz- Cehennemsi Diane olarak kendi resmini yaptırmıştı. Bütün bu simgeler onun şanını gösteren tanıklardı; burada belli belirsiz bir ses, sürüp giden bir çeşit ışıma kalmıştı ondan.

Frédéric'in içinde geçmişe dönük ve açıklanmaz bir istek uyandı. Bu isteğini yatıştırmak için Rosanette'e şehvetle bakmaya başladı, bu kadının yerinde olmak isteyip istemediğini sordu ona.

– Hangi kadının?

– Diane de Poitiers'in!

Tekrarladı:

– Diane de Poitiers! Henri II.'nin metresi.

Rosanette "Ha!" diye mırıldandı, o kadar.

Susuşu bir şey bilmediğini, bir şey anlamadığını açıkça gösteriyordu. Öyle ki genç adam, nezaket gereği:

– Canın sıkılıyor galiba? demek zorunda kaldı.

– Yok, yok! Tersine!

Çenesi havada, donuk bakışlarla çevresine göz gezdirdikten sonra Rosanette şöyle dedi:

– Bütün bunlar insanın anılarını depreştiriyor!

Bununla birlikte yüzünde bir saygı çabasının ya da fikrinin izleri okunuyordu: Bu ağırbaşlı hali kendisine çok yakıştığından Frédéric bağışladı onu.

İçinde sazan balıkları yüzen havuz daha çok eğlendirdi Rosanette'i. Bir çeyrek saat kadar suya ekmek parçaları atarak balıkların sıçrayışlarını seyretti.

Frédéric, ıhlamurların altında, onun yanına oturmuştu. Bu duvarların altında dolaşmış bütün kişileri düşünüyordu: Charles Quint, Valois'lar, Henri IV, Büyük Petro, Jean Jacques Rousseau ve "baştaki localarda ağlayan dilberler", Voltaire, Napoléon, Pie VII., Louis Philippe. Bu bir sürü ölünün çevresini sardığını, dirseklerinin onların dirseklerine dokunduğunu hissediyordu. Aralarında olmaktan çok hoşlandığı bir hayal kalabalığı aynı zamanda serseme çeviriyordu genç adamı.

Sonunda çiçek bahçesine indiler.

Geniş ve dörtköşe bir yerdi burası; ilk bakışta sararmış geniş yolları, çimen tarhları, şimşir dizileri, piramit biçimindeki porsuk ağaçları, alçak yeşillikler ve daracık bahçe yolları görülüyordu.

Kral barınaklarının kendilerine özgü bir düzenleri vardır; içlerinde yaşayan bir avuç insana göre fazla geniş olmalarından, onca çalgı çalandan sonra ortalıkta hüküm süren sessizlikten, ihtiyarlığıyla kral ailelerinin gelip geçici olduğunu ispat eden o hareketsiz lüksten, o her şeyin öncesiz sefaletinden ileri geliyor olmalıydı bu ve yüzyılların bir mumya kokusu gibi yaslı ve uyuşturucu bu tütüşü en basit kafalara bile hissettirirdi kendini. Rosanette bayağı esnemeye başlamıştı. Otele döndüler.

Yemekten sonra emirlerine üstü açık bir araba verildi. Daire biçimindeki bir meydanı geçerek Fontainebleau'dan çıktılar; sonra, usul usul bodur bir çam ormanının içinden geçen kumlu bir yola çıktılar. Burada ağaçlar büyümeye başlıyordu; arabacı adı belli hiçbir yeri unutmaksızın, zaman zaman: "İşte Si-

yamlı Kardeşler, şurası Pharamond, Kral Korosu!" diyor, hatta rahatça seyretsinler diye arabayı durduruyordu bazen.

Franchard Ormanı'na girdiler. Araba bir kızak gibi kayıyordu çimenlerin üstünde; görünmeyen güvercinlerin dem çektikleri duyuluyordu; birden bir kahve garsonu belirdi; içinde yuvarlak masalar bulunan bir bahçenin önünde durdular. Sonra, bir manastır yıkıntısının duvarlarını solda bırakarak iri iri taşlara basarak yürüdüler ve çok geçmeden boğazın bitimine ulaştılar.

Boğazın bir tarafı taşlı kum ve ardıç ağaçlarıyla örtülü olup, hemen hemen çıplak denecek öbür tarafı ise vadinin çukuruna doğru eğiliyordu; burada fundа renkleri arasında bir keçi yolu soluk bir iz meydana getiriyordu; çok uzakta yayvan koni biçiminde bir doruk ve ardında bir telgraf kulesi görünüyordu.

Yarım saat kadar sonra Aspremont tepelerine tırmanmak için bir kez daha arabadan indiler.

Yol, köşeli profiller meydana getiren kayalıkların altındaki bodur çamların arasında zikzaklar yaparak uzanıyordu. Ormanın bu bölümü boğucu, biraz yaban ve ıssız bir haldeydi. Boynuzlarının arasında alevden haçlar taşıyan dev geyiklerin yoldaşı olup, mağaralarının önünde diz çökmüş halde babaca gülümsemelerle Fransa krallarını karşılayan keşişler geliyordu insanın aklına. Sıcak havayı bir reçine kokusu doldurmaktaydı; toprak düzeyindeki kökler damarlar gibi birbirine dolanmıştı. Rosanette seke seke yürüyordu bunların üstünde, umudunu yitirmişti, ağlamak geliyordu içinden.

Ama, ta doruğa çıkıp da ağaçtan oyma işleri ve heykeller satılan, üstü yapraklar ve dallarla örtülü lokantamsı bir yere varınca neşesi yerine geldi. Bir bardak limonata içti, bir çobanpüskülü dalı aldı ve yayladan görünen manzaraya bir kere bile bakmak gereğini duymadan, önünde bir çocuğun meşale tuttuğu Haydutlar Mahzeni'nden içeri daldı.

Arabaları Bas-Bréau'da bekliyordu.

Mavi gömlekli bir ressam, boya kutusunu dizlerinin üstüne koymuş, bir meşe ağacının dibinde çalışıyordu. Başını kaldırdı, onların geçişine baktı.

Chailly bayırının ortasında birdenbire boşalan bir bulut onları arabanın körüğünü kaldırmak zorunda bıraktı. Çok kısa bir süre sonra yağmur kesildi; şehre vardıkları zaman sokakların kaldırım taşları güneş altında pırıl pırıl parlıyordu.

Yeni gelmiş yolculardan korkunç bir savaşın Paris'i kana boyadığını öğrendiler. Rosanette ve âşığı hiç şaşmadı buna. Sonra herkes çekildi, otel eski sessizliğine kavuştu, gaz lambası söndü, avludaki fıskiyenin mırıltısında uyuyakaldılar.

Ertesi gün Gorge-au-Loup'u, Mare-aux-Fées'yi, Long-Rocher'i, Marlotte'u görmeye gittiler; daha ertesi gün, her şeyi arabacının isteğine bırakıp, nereye geldiklerini, nerede olduklarını sormamaya başladılar, hatta bu arada ünlü bazı yerleri görmeyi ihmal ettiler.

Bir sofa gibi alçak ve rengi atmış, yol yol bir tenteyle üstü örtülü eski faytonlarında pek rahattılar! İçi çalı-çırpı dolu hendekler tatlı ve sürekli bir hareket içinde gözlerinin önünden gelip geçiyordu. Beyaz ışınlar yüksek eğreltiotu kümelerini ok gibi delip geçiyordu; zaman zaman, artık işlemeyen bir yol dimdik çıkıyordu karşılarına; şurada burada yumuşacık ot kümeleri yükseliyordu. Yol ağızlarında dört kolu dört yana açılmış haçlar başka bir yerde kuru dallar gibi eğilmiş direkler ve ağaç yaprakları arasında kaybolup giden eğri büğrü keçi yolları; bunların doğrultusunda yürüyüp gitmek isteği uyanıyordu insanın içinde. Tam bu sırada at dönüyor, ormanın içine dalıyorlar, çamura batıyorlardı. Daha ileride tekerlek izlerinin kıyılarında bitmiş yosunlar...

Öbür insanlardan uzak, yapayalnız hissediyorlardı kendilerini. Ama, ansızın, yanlarından tüfeğiyle bir av korucusu, sırtlarındaki çalı demetlerini sürüyerek giden yırtık pırtık giysiler içinde kadın grupları geçiyordu.

Araba durunca tam bir sessizlik kaplıyordu ortalığı; sadece, arabanın okları arasında hafif ve sürekli bir kuş cıvıltısı çıkaran atın soluması işitiliyordu.

Bazı yerlerde ormanın kıyısını aydınlatan gün ışığı, iç kısımları gölgede bırakıyor ya da bir çeşit alacakaranlıkta ön kısımlarda hafifleyerek mor buğuların ötesine beyaz bir aydınlık ya-

yıyordu. Gün ortasında geniş yeşilliklere dikey düşen güneş, bunların renklerini çevreye dağıtıyor, dalların uçlarında gümüş damlalar sallandırıyor, çimenlerin üstüne yol yol zümrüt serpiyor, yerdeki ölü yaprakların üstüne altın lekeler saçıyordu; başınızı kaldırdınız mı ağaçların dorukları arasından gökyüzünü görüyordunuz. Ağaçların iyice boy atmış olanlarında piskopos ya da imparator edası vardı ya da dalları uç uca gelince büyük gövdeleriyle zafer takları meydana getiriyorlardı. Kökünden eğri bitip büyümüş kimisi de devrilmek üzere olan sütunları akla getiriyordu.

Zaman zaman bu dikey ve kalın çizgiler kalabalığı aralanıveriyordu; o zaman kocaman kocaman yeşil dalgalar, birbirinden farklı kabarıklıklar halinde vadilerin yüzeyine kadar uzanıyordu; belirsiz bir soluklukta yitip giden sarışın ovalara hâkim başka tepelerin sağrıları vardı orada.

Yüksekçe bir yerde ayakta duruyorlar, rüzgârı içlerine çekerek sağlık dolu bir güçle birlikte ruhlarına daha özgür bir hayatın gönencini de doldurmaktan sebepsiz bir sevinç duyuyorlardı.

Ağaç türlerinin değişikliği değişik bir görünüm meydana getiriyordu. Ak ve parlak kabuklu kayınlar, yapraklarını birbirine karıştırıyordu; dişbudaklar gökyeşil dallarını hafifçe bükmüştü; gürgen sürülerinin içinde bronzdanmış gibi görünen çobanpüskülleri dikeliyordu; sonra bir ağıt tavrı içinde eğilmiş ince bir kayın dizisi geliyordu ve org boruları gibi simetrik bir düzen içinde durmadan sallanan çamlar şarkı söyler gibiydi; sert ve ulu meşeler vardı, büzülen, gerinen, birbiriyle kucaklaşan ve köklerinin üstünde heykel gövdeleri gibi sağlam oturmuş, öfke içinde hareketsiz bir Titan grubu gibi çıplak kollarını uzatıp umutsuzluk sağrılarında azgın tehditlerde bulunan meşeler. Suları çalı yığınlarıyla yer yer bölünmüş su birikintilerinin üstüne daha ağır bir hava, hasta bir gevşeklik çökmüş gibiydi. Kıyılarından kurtların su içmeye geldiği yosunlar büyücülerin ayağıyla karılmış gibi kükürt rengindeydi; kurbağaların bitmez tükenmez vıraklamaları havada dönüp duran kuzgunların çığlıklarına karşılık veriyordu. Daha sonra araba

orada burada tek tük ağaçlar görülen açık bir alandan geçiyordu. Bir demir sesi, sert ve sürekli darbeler ormanlığı çınlatıyordu. Bir tepenin yamacında bir taş ocağında kayaların parçalanmasıyla meydana gelen bir gürültüydü bu. Bu kayalar gitgide fazlalaşır ve sonunda bütün manzarayı doldurur; evler gibi küp biçiminde, döşeme taşları gibi düzdürler, kaybolmuş bir kentin çirkin ve tanınmaz yıkıntıları gibi yayılmış, üst üste gelmiş, birbirine karışmışlardır. Ama bu karışık hallerindeki kudurganlık daha çok bilinmedik volkanları, tufanları, afetleri akla getirir. Frédéric bunların dünya kurulalı beri orada olduklarını, dünyanın sonuna kadar da yine orda olacaklarını söylüyordu; Rosanette "bunun insanı çıldırtan bir şey olduğunu" söylemek için başını çeviriyor ve funda toplamaya gidiyordu. Bu bitkinin yan yana yığılmış küçük mor çiçekleri irili ufaklı plakalar meydana getiriyor ve altlarına çöken toprak, mika pullu kumların kenarına kara saçaklar konduruyordu.

Bir gün, tamamıyla kumluk bir tepenin yarısına kadar çıktılar. Bu tepenin insan ayağı değmemiş yüzeyi simetrik dalgalanmalarla yol yol olmuştu; şurada burada, kurumuş bir okyanusun yatağındaki yükseltiler, direkler gibi, belirsiz birtakım hayvanları, başını uzatmış kaplumbağaları, tırmanan fok balıklarını, su aygırlarını, ayıları hatırlatan kayalar yükselmekteydi. Kimsecikler yok! Ve çıt yok! Güneş vurmuş kumlar gözlerini alıyordu; bu ışık titreşimi içinde hayvanlar birden kımıldar gibi göründü; bu baş dönmesinden korkmuş, hatta bir yerde dehşete düşmüş bir şekilde çarçabuk geri döndüler.

Ormanın heybeti dört yandan yine sarmıştı onları; saatlerce sessiz kaldılar; kendilerini yayların sallantısına bırakıyorlar ve rahat bir esriklik içinde uyuşmuş gibi kalıyorlardı. Frédéric kolunu onun beline doluyor, kuş cıvıltılarının yanısıra onu dinliyor ve aynı bakışla hem onun şapkasındaki kara üzümleri hem de ardıçların meyvelerini, hem yüzündeki tülün kıvrımlarını hem de bulutların katlarını görüyordu ve onun üzerine eğildiği zaman teninin tazeliği ormanın büyük kokusuna karışıyordu. Her şeyden bir eğlenme payı çıkarıyorlardı: Çalılara takılmış bürümcükleri, taşlar arasındaki su birikintilerini, dal-

daki bir sincabı, arkalarından gelen iki kelebeğin uçuşunu, çok ilginç şeyler gibi, birbirlerine gösteriyorlardı ya da yirmi adım kadar ötede, ağaçların altında dişi bir geyik, yanında yavrusu, soylu ve tatlı bir edayla yürüyor oluyordu; Rosanette koşup gitmek, onu öpmek isterdi hep.

Bir keresinde, ansızın karşılarına çıkan bir adam, kutu içinde üç engerek yılanını kendisine gösterince pek korktu. Hemen Frédéric'in kucağına atıldı; Frédéric onun böyle zayıf, kendininse onu savunacak kadar güçlü olduğuna sevindi.

O akşam, yemeklerini Seine kıyısında bir handa yediler. Masa pencerenin yanındaydı. Rosanette karşısında oturuyordu; delikanlı onun ince ve beyaz burnunu, kalkık dudaklarını, parlak gözlerini, kabarık duran kestane saçlarını, güzel oval yüzünü seyrediyordu. İpekli elbisesi biraz düşük olan omuzlarına oturmuştu ve bu elbisenin yenlerinden çıkan elleri şarap dolduruyor, masa örtüsünün üstünden uzanıyordu. Dağılmış bir piliç, lüle taşından bir güveç içinde yılan balığı yahnisi, fazla buruk bir şarap, taş gibi bir ekmek, diş diş olmuş bıçaklar getirildi önlerine. Bütün bunlar hayallerine ekleniyor, hoşlarına gidiyordu. Kendilerini İtalya'da bir balayı yolculuğunda sanıyorlardı.

Yola çıkmadan önce nehir kıyısı boyunca bir gezinti yaptılar.

Bir kubbe gibi değirmi olan açık mavi gökyüzü, uzakta ormanların dantelasına yaslanıyordu. Karşıda, düzlüğün bitiminde, bir köyde çan kulesi görünüyordu; daha ötede, solda, bir evin çatısı, kıvrımlarının uzunluğuyla hareketsiz gibi duran nehrin üstünde bir kırmızı leke meydana getiriyordu. Bununla birlikte kamışlar sarkıyor ve sular ağları tutmak için çakılmış çubukları usul usul sallıyordu. Balık tutmaya yarayan bir sepet, birkaç şalupa vardı orada. Hanın yanında hasır şapkalı bir kız kuyudan su çekiyordu. Kovaların her çıkışında Frédéric tarifsiz bir sevinçle zincirin şıngırtısını işitiyordu.

Hayatına ve bu kadının kişiliğine sımsıkı bağladığı mutluluğunu o kadar doğal bir şey olarak görüyordu ki ömrünün sonuna kadar da mutlu olacağından en uzak bir kuşku duymuyordu. İçinden gelen dayanılmaz bir gereksinme genç adamı

ona sevda sözleri söylemeye itiyordu. Rosanette de bunlara tatlı sözlerle, onuna vurarak ve yarattığı sürprizlerle delikanlıyı mest eden hoş eylemlerle karşılık veriyordu. Kısacası, onda, çevresini saran ve içlerindeki gizli olanakları ele vermeyen şeylerin yansımasından başka bir şey olmayan bir güzellik keşfetmişti.

Kır ortasında dinlendikleri zaman, Frédéric başını, bir şemsiyenin gölgesinde onun dizine koyuyordu ya da otlara yüzükoyun uzanıp, gözbebeklerinde yalnız birbirinin hayalini yansıtmacasına, kana kana bakışıyorlar, sonra gözler yarı kapalı, hiç konuşmadan öylece kalıyorlardı.

Kimi zaman da ötelerden gelen bir davul sesi işitiliyordu. Genellikle, Paris'i savunmak için köylüleri silah altına çağıran bir davulun sesi oluyordu bu.

Bütün bu kaynaşmaları aşklarının ve sonsuz doğanın yanında pek zavallı bulan Frédéric, acıma dolu bir küçümsemeyle:

– Haa! Tabii! Ayaklanma var ya! diyordu.

Ve akıllarına gelen şeylerden, çok iyi bildikleri konulardan, kendilerini ilgilendirmeyen kimselerden, şundan bundan konuşuyorlardı. Rosanette, oda hizmetçisini, berberini anlatıyordu. Bir gün boş bulunarak yaşını söyledi: Yirmi dokuzundaymış; yaşlanıyormuş.

Kimi zaman da, laf arasında kendisi hakkında bilgiler veriyordu ona. Bir mağazada "satıcı kız" olarak çalışmış, İngiltere'ye bir yolculuk yapmış, aktris olmak için ders almış; bütün bunları bir bölüm halinde birbiriyle bağıntılı olarak değil, parça parça, konuşmasının şurasına burasına serperek anlatıyordu. Çayırın kenarında bir çınarın altında oturdukları bir gün hayatı üstüne daha ayrıntılı şeyler söyledi. Aşağıda, yolun kenarında çıplak ayakları toz içinde küçük bir kız, inek otlatıyordu. Kız onları görür görmez, sadaka istemek için yanlarına geldi. Bir eliyle yırtık eteğini tutarken, öbür eliyle Louis XIV usulü bir peruka gibi, şahane gözlerle aydınlanmış epesmer yüzünü çevreleyen kara saçlarını kaşımaktaydı.

– Bir gün çok güzel bir kız olacak! dedi Frédéric.

– Annesi yoksa çok şansı var demektir! dedi Rosanette.

– Ne dedin? Nasıl?

– Evet, ya! Annem olmasaydı şimdi ben...

İçini çekti ve çocukluğundan konuşmaya başladı. Anne-babası, Kızılhaç'ın ipek işlerinde çalışıyorlarmış. Kendisi babasına çırak gibi yardım edermiş. Zavallı adamcağız vargücüyle çalışırmış, ama ne çare, karısı ona hakaretler eder, her şeyi satıp savar, eldeki avuçtakini içkiye verirmiş. Pencerenin önüne yerleştirilmiş ipek tezgâhlarıyla, sobanın üstünde duran aş tenceresiyle, maun gibi boyanmış yatağıyla, karşısında dolabı ve on beşine kadar üstünde yatıp uyuduğu kerevetiyle o odayı şimdi gözünün önüne getiriyordu. Günün birinde bir bay gelmiş: Siyahlar giymiş, şişman, yüzü şimşir renginde, sofu halli bir bay. Annesiyle bu bay baş başa verip bir şeyler konuşmuşlar. Öyle ki üç gün sonra durdu, sonra, arsızlık ve keder dolu bir bakışla:

– Olan olmuştu! dedi.

Sonra, Frédéric'in yaptığı harekete karşılık vererek:

– Adam evli olduğundan, kendi evinde böyle bir işe girişmekten korkmuş olmalı. Bir lokantacının odasına götürdü beni; çok mutlu olacağımı, güzel bir de hediye vereceğini söyledi.

Daha kapıdan girer girmez gözüme çarpan ilk şey iki kişilik hazırlanmış bir sofranın üstündeki kırmızı kollu şamdan olmuştu. Sofradaki şeyler tavandaki bir aynada yansıyordu. Duvarların mavi ipek kumaşla kaplanmış olması bütün daireye bir yatak odası izlenimi kazandırıyordu. Büyük bir şaşkınlık içindeydim. Dünyada henüz hiçbir şey görmemiş zavallı bir yaratığa bunların nasıl etki edeceğini düşün bir! Gördüğüm şeyler gözlerimi kamaştırdığı halde korkuyordum. Çıkıp gitmek istiyordum. Bununla birlikte kaldım.

Tek oturulacak yer masanın önündeki divandı. Oturunca, yumuşacık, içine gömüldüm. Halının içindeki kalorifer borusundan üstüme sıcak bir hava geliyordu. Bir şeye dokunmadan durdum öylece. Arkamda ayakta bekleyen garson yemem için uyarıyordu beni. Bana büyük bir bardağa şarap koydu; başım dönmeye başlamıştı, pencereyi açmak istedim şöyle dedi: "Hayır Matmazel, yasak!" Ve yanımdan gitti. Masanın üstünde bil-

mediğim bir sürü şey vardı. Hiçbiri güzel görünmedi gözüme. Sonunda bir reçel tabağının başına çöktüm. Bekliyordum. Önleyen neydi acaba adamın gelmesini? Vakit iyice geç olmuştu, geceyarısıydı belki de; yorgunluktan duracak halim kalmamıştı; daha iyi uzanabilmek için yastıklardan birini itince bir çeşit albüme, bir defterе değdi elim. Açık saçık resimler vardı içinde... Adam içeri girdiğinde bu defterin üstünde uyuyakalmışım.

Rosanette başını önüne eğdi, düşüncelere daldı.

Çevrelerinde yapraklar hışırdıyordu; karmakarışık bir ot kümesi içinde büyük bir yüksükotu sallanmaktaydı; ışık bir dalga gibi akıyordu çimenlerin üstünden ve sessizlik şimdi görmedikleri o ineğin otlarken çıkardığı hışırtıyla sık sık kesiliyordu.

Rosanette gözlerini üç adım kadar ötedeki bir noktaya dikmişti, dalgındı, burun delikleri açılıp kapanıyordu. Frédéric onun elini tuttu.

– Ne acılar çekmişsin! Zavallı yavrum! dedi.

– Evet, sandığından da fazla! diye karşılık verdi Rosanette. Her şeyi bitirmeye karar verdiğim zamana kadar... Suya attım kendimi, kurtardılar.

– Nasıl?

– Aman! Bırakalım bunları! Seni seviyorum, mutluyuın! Hadi öp beni!

Bunu söylerken elbisesinin eteğine batmış devedikeni saplarını ayıklıyordu bir bir.

Frédéric'in aklı, asıl onun söylemediği şeye takılmıştı. Sefaletten kurtuluş ne gibi aşamalardan geçerek olmuştu? Eğitimi ni hangi âşığına borçluydu? İlk defa evlerine geldiği güne kadar olan hayatı nasıl geçmişti? Ağzından çıkan son söz soru sormayı yasaklamış bulunuyordu. Sadece Arnoux'yla nasıl tanıştığını sordu.

– Vatnaz'ın aracılığıyla.

– Bir gün Palais-Royal'de onların yanında bir kadın görmüştüm. Sen olmayasın?

O günün tarihini söyledi, Rosanette belleğini yokladı.

– Doğru, evet! O günlerde böyle şen şakrak değildim.

Ama Arnoux çok kibar davranmıştı kendisine. Frédéric de emindi bundan; bununla birlikte dostları tuhaf bir adamdı, bir sürü kusuru vardı; Frédéric bunları bir bir saydı. Rosanette de kabul ediyordu.

– Aman ne önemi var! İnsan sevmeden edemiyor bu deveyi.

– Hâlâ mı?

Rosanette, yarı gülen, yarı öfkeli, kızarmaya başladı.

– Yok canım! dedi. Eski bir hikâye bu. Senden bir şey saklayacak değilim. Sonra bu gerçek olsaydı da başka türlü bir şey olurdu. Hem, ben senin de kurbanına karşı iyi davrandığını sanmıyorum ya, neyse.

– Kurbanım mı?

Rosanette Frédéric'in çenesini tuttu.

– Kurbanın tabii!

Sonra bir bebeğe hitap eder gibi dilini peltekleştirerek:

– Her zaman uslu durmadık. Karısıyla uyuduk da büyüdük, değil mi?

– Ben mi? Âlâ!

Rosanette gülümsedi. Genç adam, ilgisizliğin kanıtı saydığı bu gülümsemeden incindi. Ama kadın, tatlı bir sesle ve yalanının bağışlanması için yalvaran bir bakışla:

– Sahi mi? dedi.

– Elbette!

Frédéric başka bir kadına sırılsıklam âşık olduğu için, Madam Arnoux'yu hiçbir zaman düşünmediğine şerefi üzerine yemin etti.

– Peki kimmiş bu kadın?

– Kim olacak? Sizsiniz! Benim bir tanem!

– Aaa! Şimdi de alay etme benimle! Canımı sıkıyorsun!

Frédéric bir aşk hikâyesi uydurmanın yerinde olacağını düşündü. Bağıntılı birtakım ayrıntılar buldu. Ancak, bu kadın da kendisini mutsuz etmişti.

– Ne yapalım şansın yokmuş! dedi Rosanette.

– Bilmem, öyledir belki de! diye karşılık verdi Frédéric.

Genç adam böylece talihin birçok defalar yüzüne güldüğünü hissettirerek kendisi hakkında onda daha iyi izlenimler uyandırmak istiyordu; tıpkı Rosanette'in bütün âşıklarını açıklayarak delikanlının kendisine daha yüksek değer biçmesini sağlamak istemesi gibi; çünkü en gizli sırlar söylenirken de yapma bir utanç, bir incelik ya da acıma gösterisiyle her zaman bazı kısıtlamalar yapılır. Karşımızdakinde ya da kendimizde söze devam etmeyi engelleyen birtakım felaketler ya da aşağılıklar buluruz; zaten, söylesek bile anlaşılmayacağı kanısında oluruz; güçtür o olan şeyi bütünüyle açıklamak; bu yüzden eksiksiz dostluklara pek seyrek rastlanır.

Zavallı Rosanette daha iyi birini tanımamıştı. Çoğu zaman Frédéric'e bakarken gözleri doluyor, sonra bakışlarını kaldırıyor ya da büyük bir şafak, sınırsız mutluluklarla dolu bir şeyler görmüş gibi gökyüzüne dalıp gidiyordu. Sonunda, bir gün, "aşkımıza uğur getirsin diye" kilisede dua okutmak istediğini itiraf etti.

Frédéric'e karşı bu kadar uzun direnmesinin sebebi neydi acaba? Kendisi de bilmiyordu bunu. Genç adam birçok kez bu soruyu tekrarladı; Rosanette onu kollarına alıp sıkarak:

– Seni daha fazla sevmekten korktuğum için, şekerim! diye karşılık veriyordu.

Pazar sabahı Frédéric gazetede yaralılar listesinde Dussardier'nin adını okudu. Bir çığlık attı, gazeteyi Rosanette'e gösterdi, hemen Paris'e gitmek istediğini söyledi.

– Niçin?

– Onu görmek, bakımını sağlamak için!

– Beni burada yalnız bırakmazsın sanırım?

– Sen de benimle gel!

– Aman! Gidip o patırtıya karışmak için mi? Eksik olsun!

– Ama gitmesem olmayacak...

– Ne demezsin! Sanki hastahanelerde hastabakıcılar yokmuş gibi! Hem ne alıp vereceğin var bu adamla? Her koyun kendi bacağından asılır!

Frédéric onun bu bencilliğine kızdı; şimdi Paris'te öbürlerinin yanında olmadığı için kendisini ayıpladı. Yurdun felaketle-

ri karşısında takındığı bu kayıtsızlıkta bayağı ve burjuvaca bir şeyler yok muydu?

Aşkı birdenbire bir suç gibi omuzlarına çökmüştü. Bir saat kadar karşılıklı somurtarak oturdular.

Sonra Rosanette beklemesini, kendisini tehlikeye atmamasını söyledi.

– Belli olmaz, bakarsın öldürürler seni!

– Ben de görevimi yerine getirmiş olurum!

Rosanette sıçradı. Birinci ödevi kendisini sevmek olmalıydı. Anlaşılan hiç sevgisi kalmamıştı ona karşı. Akıl alacak şey miydi, laf mıydı bu, Allah aşkına!

Frédéric hesabı istemek için çıngırağı çekti. Ne var ki kolay değildi Paris'e dönmek. Leloir arabası yeni gitmişti; Lecomte arabaları bugün kalkmıyordu; Bourbonnais posta arabası ise gece geç vakit geçiyordu, ama boş yer var mıydı bakalım? Bir şey söylenemezdi bu konuda. Bütün bunları öğrenmek için bir sürü vakit kaybettikten sonra aklına posta arabasını kiralamak geldi. Ama postabaşı at vermiyordu; çünkü Frédéric'in pasaportu yoktu. Sonunda üstü açık bir gezinti arabası tuttu (burada onları gezdiren arabaydı bu) ve sabahın beşinde Melun'daki ticaret konağının önüne vardılar.

Pazar alanı çatılmış tüfeklerle kaplanmıştı. Vali, milli muhafızların Paris'e girmelerini yasaklamış. Kendi ilinde olmayanlar yollanna devam etmek istiyorlardı. Bir bağrışmadır gidiyordu. Han gürültü patırtı içindeydi.

Korkuya kapılan Rosanette artık daha ileriye gidemeyeceğini söyledi. Frédéric'e bir kez daha kalmasını rica etti. Hancı ile karısı da onu destekledi. Yemek yiyen iyi bir adam söze karıştı, kısa bir süre sonra savaşın sona ereceğini söyledi; iyi ya işte, görevini yerine getirmeliydi. O zaman Rosanette'in hıçkırıkları arttı. Frédéric kızmıştı. Para kesesini ona verdi, sarılıp telaşla öptü ve gözden kayboldu.

Corbeil'e gelince, garda, asillerin rayları kısım kısım sökmüş olduklarını öğrendi; arabacı da daha öteye götürmek istemedi; atlarının yorgunluktan bir adım atamayacak hale geldiğini" söylüyordu.

Neyse, yine o arabacının yardımıyla Frédéric berbat bir kira arabası sağladı; bu araba, bahşiş dışında, altmış franga kendisini İtalyan oktruva duvarına kadar götürecekti. Ama sürücü sınıra yüz adım kala müşterisini indirip geri döndü. Frédéric yolda yürürken birdenbire bir nöbetçi, süngüsüyle karşısına dikildi. Dört adam gelip onu yakaladı. Bir yandan da bağırıyorlardı:

– Bu da onlardan biri! Dikkat edin! Üstünü arayın! Haydut herif! Alçak!

Frédéric o kadar büyük bir şaşkınlık içindeydi ki Gobelins ve Hopital Bulvarlarıyla Godefroy ve Mouffetard Sokaklarının birleştiği değirmi meydandaki oktruva karakoluna sürüklenip götürülmesine ses çıkarmadı.

Dört yolun ağzında kaldırım taşlarından dört büyük barikat yapılmıştı; orada burada meşaleler cızırdıyordu; her taraf toz içinde olduğu halde Frédéric birçok piyade eriyle milli muhafızın yüzünü seçebildi; hepsi de, yüzleri kapkara, perişan ve kudurmuş bir haldeydi. Meydanı yeni ele geçirmişler ve bir sürü adamı kurşuna dizmişlerdi; öfkeleri hâlâ devam ediyordu; Frédéric, Bellefond Sokağı'nda oturan yaralı bir arkadaşına yardım etmek için Fontainebleau'den geldiğini söyledi; önce kimseyi inandıramadı; ellerine baktılar, hatta barut kokusu var mı diye kulaklarını kokladılar.

Bununla birlikte aynı şeyleri tekrarlaya tekrarlaya sonunda yüzbaşıyı inandırdı; yüzbaşı iki süngülüye onu Bitkiler Bahçesi karakoluna götürmelerini emretti.

Hopital Bulvarı'ndan indiler. Isırıcı bir rüzgâr esiyordu. Frédéric'i canlandırdı bu.

Sonra Marché-aux-Chevaux Sokağı'na saptılar. Bitkiler Bahçesi sağda büyük siyah bir kitle meydana getirmekteydi. Solda ise Pitié Hastanesi'nin ön yüzündeki bütün pencereler aydınlıktı, bir yangın gibi alev alev yanıyordu, hızlı hızlı birtakım karaltılar geçiyordu camlardan.

Frédéric'in iki muhafızı gitti. Başka biri Politeknik Okulu'na kadar götürdü onu.

Saint-Victor Sokağı kapkaranlıktı; ne bir gaz feneri ne de evlerin pencerelerinde bir ışık. On dakikada bir:

– Nöbetçiler! Dikkat! diye bağırıldığı işitiliyordu.

Ve sessizliğin ortasına fırlatılan bu çığlık, bir uçuruma atılan taşın yankıları gibi genişleyerek dağılıyordu.

Kimi zaman rap rap ayak seslerinin yaklaştığı oluyordu en az yüz kişilik bir devriye; bu belirsiz kalabalıktan birtakım fısıltılar, tüfek, kasatura şakırtıları geliyordu; sonra sesler düzenli bir sağ sol devinimi içinde uzaklaşıyor, karanlığın içinde yitiveriyordu.

Dörtyol ağızlarının ortasında bir süvari eri hareketsiz durmaktaydı. Zaman zaman bir posta eri dört nala geçip gidiyor, sonra sessizlik yeniden kuruluyordu. Uzaktan, kaldırımda yürüyen bir topun sağır ve heybetli gürültüsü işitiliyordu. Ve her zamankinden farklı olan bu gürültüler yüreğin üstüne bir ağırlık veriyordu. Hatta derin ve mutlak bir sessizliği (kara bir sessizliği) genişletiyor gibiydi bu sesler. Beyaz gömekli adamlar erlerin yanlarına sokuluyor, bir iki şey söylüyor, sonra da hayaletler gibi ortadan sır oluyorlardı.

Politeknik Okulu'nun karakolu tıklımtıklım doluydu. Eşiğe kadınlar birikmişti, oğullarını, kocalarını görmek istiyorlardı. Bunları, savmak için, ceset deposu haline getirilmiş Panthéon'a gönderiyorlardı. Kimsenin Frédéric'i dinlediği yoktu. Ama o direndi, dostu Dussardier'nin kendisini beklediğine, ölüm halinde olduğuna yeminler etti. Sonunda yanına bir onbaşı katıp, Saint-Jacques Sokağı'nın üstüne, XVII. Belediye bölgesine yolladılar.

Panthéon Meydanı saman üstüne uzanmış askerlerle doluydu. Güneş yükseliyordu. Ordugâh meşaleleri söndürülmüştü.

Ayaklanma korkunç izler bırakmıştı bu semtte. Sokaklar baştanbaşa irili ufaklı tümseklerle doluydu. Yıkılmış barikatların üstünde omnibüsler, gaz boruları, araba tekerleri duruyordu; yer yer görülen siyah birikintiler cesetlerden akmış kan olacaktı. Evlerin yüzleri mermi yaralarıyla delik deşikti, dökülen alçıların altında yapıların iskeletleri görünüyordu. Merdivenler göçtüğü için kapılar boşluğa açılmıştı. Sarkan duvar kâğıtlarıyla odaların içleri görünüyordu. Hasara uğramamış narin ve kırılabilir eşyaya da rastlanmaktaydı zaman

zaman. Frédéric bir duvar saati, bir papağan tüneği ve gravürler gördü.

Belediye'ye girdiği zaman milli muhafızlar, Bréa ile Négrier'in, Charbonnel temsilcisi ile Paris Başpiskoposu'nun ölümleri üstüne durmadan çene çalmaktaydılar. Dük d'Aumale'in Boulogne'a gittiği, Barbès'in Vincennes'e kaçtığı, Bourges'den topçu birliklerinin geldiği, taşradan yapılan yardımların arttığı söyleniyordu. Asillerin sözcüleri görüşmek için Meclis Başkanı'nın yanındalarmış.

Herkesi bir sevinçtir almıştı; Frédéric cebinde kalan on iki frankla on iki şişe şarap getirtti; böylece daha çabuk kurtulacağını ummuştu.

Birden silah sesleri duyulur gibi oldu. İçki içmeye ara verildi. Herkes yabancıya kuşkulu gözlerle bakmaya başladı; bu adam Henri V. olabilirdi pekâlâ.

Bir sorumluluk altında kalmamak için, onu XI. Bölge Belediye binasına götürdüler; sabah saat dokuza kadar oradan çıkmasına izin verilmedi.

Frédéric, Voltaire rıhtımına kadar koşa koşa gitti. Açık bir pencerede, gömlekli bir ihtiyar, gözlerini gökyüzüne kaldırmış ağlıyordu. Seine, sakin akıyordu. Gökyüzü masmaviydi; Tuileries'nin ağaçlarında kuşlar şakımaktaydı.

Frédéric Carrousel'den geçerken bir sedye göründü. Askerler hemen selam durdular, subay da elini kasketine kaldırarak:

– Selam bahtsız kahramanlara! dedi.

Bu sözleri söylemek o günlerde âdet halini almıştı; söyleyen kimse de kederli bir görkem içinde olurdu hep. Sedyenin önünde arkasında öfkeli bir halk grubu vardı.

– Öcünüzü alacağız! Öcünüzü alacağız! diye bağırıyorlardı.

Bulvarlarda arabalar gidip geliyor ve kadınlar, evlerin önlerinde oturmuşlar, yaralılar için sargı hazırlıyorlardı. Bununla birlikte ayaklanma bastırılmış bulunuyordu ya da bastırılması için bir şey bildirisi bunu ilan etmekteydi. Vivienne Sokağı'nın üstünde gezici bir birlik göründü. Bunun üzerine burjuvalar coşku gösterilerine başladılar; şapkalarını çıkarıyorlar, alkışlıyorlar, dans ediyorlar, askerleri kucaklamak istiyorlar,

onlara içki sunuyorlardı. Hanımlar balkonlardan çiçek atıyorlardı.

Nihayet saat onda, namlular Saint-Antoine dış mahallesini ele geçirmek için konuşmaya başladığında, Frédéric, Dussardier'nin evine ulaştı. Çatı arası odasında sırtüstü uzanmış uyur buldu onu. Bitişik odadan sessiz adamlarla bir kadın çıktı, Matmazel Vatnaz.

Matmazel Vatnaz, Frédéric'i kenara çekti, Dussardier'nin nasıl yaralandığını anlattı.

Cumartesi günü Lafayette Sokağı'ndaki barikata üç renkli bayrağa sarınarak çıkmış bir oğlan milli muhafızlara "Kardeşlerinize ateş mi edeceksiniz?" diye bağırıyormuş. Dussardier tüfeğini bir kenara atarak, öbürlerini yana çekmiş, barikatın üstüne sıçramış, eski bir papuçla asinin kafasını vurarak onu alaşağı etmiş, bayrağı çekip almış. Sonra onu taş toprak yığınları arasında bulmuşlar, kalçasından bir kurşun yemiş. Kurşunu çıkarmak için yarayı açmak ve iyice temizlemek gerekmiş. Matmazel Vatnaz o akşam buraya gelmiş, bir daha da yanından ayrılmamış.

Genç kadın yaranın pansumanı için gerekli her şeyi büyük bir özenle hazırlıyor, yaralının bir şeyler içmesine yardım ediyor, en ufak isteğini yerine getirmek için çırpınıyor, odanın içinde hiç ses çıkarmadan yürüyor, sevgi dolu bakışlarla onu seyrediyordu.

Frédéric iki hafta hiç aksatmadan her sabah uğradı oraya. Bir gün Vatnaz'ın fedakârlığından söz ederken Dussardier omuzlarını silkti:

– Yok canım! Bir çıkarı vardır bunda! dedi.

– Öyle mi sanıyorsun?

Dussardier fazla bir açıklamaya girişmeksizin sadece:

– Eminim! demekle yetindi.

Matmazel Vatnaz, onun yiğitçe hareketine övgüler düzen gazeteleri getirip önüne koymaya varıncaya kadar her türlü incelik ve özeni gösteriyordu. Bütün bunlar Dussardier'yi sıkar görünüyordu. Hatta bu konuda vicdanında bir ağırlık duyduğunu Frédéric'e açtı.

Dussardier'nin öbür taraftaki işçilerle birlik olması daha iyi

olacaktı belki de; çünkü çok şey konusunda onlara söz verilmiş, ama hiçbiri yerine getirilmemişti. Onların galipleri Cumhuriyet'ten nefret eden kimselerdi; sonra çok şiddetli ve amansız davranılmıştı onlara! Hiç kuşkusuz haksızdılar, ama bütün bütüne de haksız sayılmazlardı; mert çocuk, adalet isteğine karşı çarpışmış olmanın acısı içinde kıvranmaktaydı.

Tuileries'nin su kıyısındaki terasının altına hapsedilmiş olan Sènècal'in böyle bir üzüntüsü yoktu.

Dokuz yüz kişiydiler burada; bir pas arasında, balık istifi yığılmış, barut ve kurumuş kan lekeleri içinde, ateşten tir tir titreyen, bağırışan dokuz yüz kişi. Ölenler yaşayanların yanından alınıp götürülmüyordu. Zaman zaman bir silah sesi duyunca hep birlikte kurşuna dizileceklerini sanıyorlardı. O zaman atılıp duvarlara tırmanmak istiyorlar ve eski yerlerine düşüyorlardı. İçinde bulundukları acı onları öylesine şaşırtmıştı ki bir karabasan ya da yaslı bir sayıklama içinde yaşadıkları sanısındaydılar. Tavana asılı lamba bir kan lekesini andırıyordu; mahzen kokularının yarattığı yeşilli sarılı alevcikler titreşip durmaktaydı. Salgın hastalık korkusuyla bir komisyon kurulmuştu. Ama bu komisyonun başkanı daha merdivenlerin ilk basamaklarında pislikten ve cesetlerden yayılan kokulardan dehşete düşerek kendini dışarı attı. Soluk almak için mahpuslar pencerelere yaklaşsalar, milli muhafızlar, parmaklıkları zorlarlar korkusuyla, kalabalığı gelişigüzel süngülüyorlardı.

Pek katı yürekli davranıyorlardı. Dövüşmemiş olanlar da böylece kendilerini göstermiş oluyordu. Bir korku taşkınlığıydı bu. Gazetelerden, kulüplerden, gösterilerden, doktrinlerden, üç aydır kendilerini dehşete düşüren her şeyden öç alınıyordu. Kazanılan zafere rağmen, eşitlik (savunucuları için bir ceza, düşmanları için acı bir alay konusu olarak) görkemle dolanıyordu ortalarda: Vahşi hayvanların eşitliği halinde; çünkü zenginlerin çıkarlarının bağnazlığı, yoksulların ihtiyaçlarının yarattığı azgınlıkla bir denge meydana getirmekteydi; aristokrasi zafer neşesinin çılgın nöbetlerini yaşıyordu; iğrençlik konusunda pamuk takkenin kızıl takkeden geri kalır yanı yoktu. Halkın mantığı, doğada büyük değişimler olmuş gibi düzenini

yitirmişti. Zeki adamlar hayatlarının geri kalan dönemini budala olarak tamamladılar.

Roque Baba gözüpek, hatta aslan yürekli bir adam kesilmişti.

Nogentlilerle birlikte, 26'da Paris'e gelmiş, ama onlarla kasabaya dönmeyip Tuileries'de karargâh kurmuş milli muhafızlara katılmıştı. Su kıyısındaki terasın önünde nöbet tutmaktan çok memnundu. Şu haydutları hiç değilse burada buyruğu altında tutuyordu ya! Onların bozguna uğramalarına, aşağılık durumlara düşmelerine seviniyor, mahpuslara sövüp saymaktan, hakaret etmekten kendini alamıyordu.

Mahpuslardan biri, uzun saçlı bir genç, pencerenin demir parmaklıklarına yüzünü dayamış ekmek istiyordu. Mösyö Roque susmasını buyurdu ona. Ama genç adam acınası bir sesle tekrarlayıp duruyordu:

– Ekmek!

– Ekmek yok bende!

Pencerede başka mahpuslar göründü, diken diken olmuş sakalları, alev alev yanan gözbebekleriyle hepsi de:

– Ekmek ! diye ulumaya başladı.

Otoritesini hiçe saydıklarını gören Roque Baba çok kızdı. Korkutmak için tüfeğini onlara doğrultttu; kendisini sıkıştıran kalabalık tarafından tavana kadar kaldırılan genç adam başını geri atarak bir kez daha:

– Ekmek! diye bağırdı.

Roque Baba:

– Al sana ekmek! diyerek tüfeğini boşalttı.

Korkunç bir haykırış işitildi, sonra her şey bir sessizliğe dönüştü. Gerdelin kenarına beyaz bir şey yığılmıştı.

Bundan sonra Mösyö Roque evine döndü; çünkü ayağının altında bir yeri olsun diye Saint-Martin Sokağı'nda bir ev tutmuştu.

Ayaklanmanın binanın ön yüzünde meydana getirdiği hasar da onu az öfkelendirmiş değildi. Bu defa evine dönünce bu hasarı daha önce gözünde büyütmüş olduğu kanısına vardı. Deminki eylemi tazminat almış gibi yatıştırmıştı kendisini.

Kızı açtı kapıyı Louise, gelmesi uzayınca pek meraklandığı-

nı hemen oracıkta söyledi babasına. Başına bir şey gelir, yaralanır falan diye korkmuş.

Evlat sevgisinin bu kanatı Mösyö Ruque'un yüreğine pek dokundu. Kızının yanına Catherine'i almadan yola çıkmasına şaşmıştı.

Louise:

– Onu bir iş için bir yere yolladım, dedi.

Sonra babasına sağlığını, şunu bunu sordu; ardından kayıtsız görünmeye çalışarak Frédéric'e hiç rastlayıp rastlamadığını öğrenmek istedi.

– Hayır hiç rastlamadım onun izine!

Louise bu yolculuğu sırf Frédéric için yapmıştı.

Koridorda birinin yürüdüğü işitildi. Genç kız:

– Oh! Affedersin! dedi ve kayboldu.

Catherine, Frédéric'i bulamamış. Uzunca bir süredir ortalarda görünmüyormuş, yakın dostu Deslauriers de şimdi taşrada oturmaktaymış.

Louise tekrar göründüğünde titriyordu, konuşacak halde değildi. Masalara, sandalyelere tutunuyordu.

– Bir şey mi var? Söylesene, bir şey mi oldu? diye bağırdı babası.

Bir şeyi olmadığını işaret etti, büyük bir çabayla kendini toplamaya çalıştı.

Karşıdaki ahçı çorba getirdi. Ama Roque Baba çok büyük bir heyecan geçirmişti. "Dayanılacak gibi değil," yemeğin sonunda baygınlık gibi bir şey geldi üstüne. Hemen bir hekim çağırttılar; o da bir ilaç yazdı. Mösyö Roque yatağa girince üstüne mümkün olduğu kadar çok şey örtmemelerini istedi; terlemek istiyordu. İnleyip, oflayıp duruyordu.

– Sağolsun Catherine! Öp babacığını yavrum! Ah, bu ihtilaller!

Kızı, kendi yüzünden hasta olduğunu söyleyince de:

– Evet, haklısın! dedi. Ama ne yapayım, duygulu bir adamım ben.

II

Madam Dambreuse tuvalet odasında yeğeni ile Miss John'un arasına oturmuş, askeri hayatın yıpratıcı taraflarını anlatan Mösyö Roque'u dinliyordu.

Dudaklarını ısırıyor, bir üzüntüsü var görünüyordu.

– Yok, bir şey değil. Şimdi geçer!

Sonra gönül okşayıcı bir sesle ekledi:

– Yemekte sizin tanıdıklarınızdan biri de bulunacak: Mösyö Moreau.

Louise ürperdi.

– Sonra sadece yakın bir iki dost, bu arada Alfred de Cisy.

Ve bu sonuncusunun davranışlarını, görünüşünü, özellikle de iyi ahlakını övdü.

Madam Dambreuse bu konuda düşündüğünden pek ayrı konuşuyor değildi; Vikont evlenme düşleri içindeydi. Bunu Martinon'a söylemiş, Matmazel Cécile'in kendisinden hoşlanacağından emin olduğunu, ailesinin de kızı kabul edeceğini eklemişti.

Böyle bir sırrı açığa vurduğuna göre drahoma üstüne elverişli bilgiler edinmiş olmalıydı. Martinon, şimdi Cécile'in Mösyö Dambreuse'ün evlilik dışı çocuğu olduğundan kuşkulanıyordu; bu bakımdan şansını deneyerek bu kızla evlenmeye talip olmak akıllıca bir iş olurdu. Ancak bu cüretin birtakım tehlikeleri de vardı; söz gelimi Martinon şimdiye dek kendi durumunu sarsmayacak şekilde hareket etmişti; sonra, bu konuda yengenin elinden nasıl kurtulunacağını da bilmiyordu. Cisy'nin sözü üzerine kararını verdi; bankere onun ricasını iletti. Daha önce Madam Dambreuse'ün de fikrini alan banker ortada herhangi bir engel bulunmadığını bildirmişti.

Cisy göründü. Madam Dambreuse ayağa kalkarak:

– Bizi unutmaya başladınız, dedi. Sonra İngilizce olarak ekledi: Cécile, *shake hands*![6]

Tam o sırada Frédéric içeri giriyordu.

– Oh! Çok şükür kavuşturana! diye bağırdı Roque Baba. Bu hafta Louise'le üç kere evinize geldik.

Frédéric dikkatli bir şekilde baba ile kıza görünmemeye çalışmıştı. Bütün günlerini yaralı bir arkadaşının yanında geçirdiğini söyledi. Zaten, uzun bir süreden beri iyice birtakım işlere batmıştı; uygun düşecek bir iki hikâye uydurmayı düşündü. Bereket versin, tam o sırada gelen davetliler imdadına yetişti: Önce, baloda şöyle bir gördüğü diplomat Mösyö Paul de Grémonville; sonra, Fumichon, hani, bir akşam aşırı tutuculuğuna hayret ettiği şu sanayici; yaşlı Montreuil-Nantua Düşesi de onların ardından geliyordu.

Sonra iki ses işitildi holde.

– Bundan eminim, diyordu bir kadın.

Erkek ise şöyle karşılık veriyordu:

– Güzel hanımefendiciğim, sevgili hanımefendiciğim, ne olur, sakin olun biraz.

Bunlar, yakışıklı bir ihtiyar olup yüzüne sürdüğü kremle mumyaya dönen Mösyö de Nonancourt ile Louis-Philippe'in valilerinden birinin karısı olan Madam de Larsillois idi. Kadını bir titreme almıştı, çünkü az önce laternayla asiller arasında parola olarak kullanılan bir polka çalındığını işitmişti. Burjuvaların çoğu böyle birtakım anılar içindeydi; yer altı mağaralarına saklanmış bazı adamların çıkarak Saint-Germaine'i havaya uçuracaklarına inanılıyordu; mahzenlerden sesler duyuluyormuş; pencerelerin ardında anlaşılmaz işler dönüyormuş.

Bununla birlikte herkes Madam de Larsillois'ı yatıştırmaya çalıştı. Güvenlik düzeni yeniden kurulmuştu. Korkacak bir şey kalmamıştı. "Cavaignac kurtardı bizi!" Ayaklanmanın yarattığı dehşet yetmiyormuş gibi bir de kalkıp bunun abartılmasına çalışılıyordu! Sosyalistlerden en az yirmi üç bin kişi küreğe mahkûm edilmiş!

---

6 El sıksanıza!

Yiyeceklere zehir karıştırıldığından, muhafızların iki tahta arasına konarak testere ile kesildiğinden, üstlerinde "Yağma!", "Yangın!" yazılı bayrakların dolaştırıldığından hiç kuşkuları yoktu.

– Ve daha neler neler! diye ekledi eski vali karısı.

Madam Dambreuse göz ucuyla üç genç kızı işaret ederek, utançla:

– Aman şekerim! dedi.

Mösyö Dambreuse çalışma odasından Martinon'la birlikte çıkmıştı. Madam Dambreuse başını çevirdi, kendine doğru ilerleyen Pellerin'in selamını aldı. Ressam rahatsız bakışlarla duvarları inceliyordu. Banker onu kenara çekti ve geçici bir zaman için devrimci tablosunu bir yere saklamak zorunda kaldığını anlattı.

Zekâ Kulübü'nde başarısızlığından sonra fikirleri değişmiş bulunan ressam:

– İyi etmişsiniz! dedi.

Mösyö Dambreuse kibarca kendisine başka işler de ısmarlayacağını söyledi laf arasında.

– Ah, affedersiniz!.. Aman, sevgili dostum! Ne büyük mutluluk bu!

Arnoux ve Madam Arnoux, Frédéric'in önündeydiler.

Başı döner gibi oldu. Rosanette bütün bir öğleden sonra askerlere hayranlığıyla canını sıkmış durmuştu. Eski aşkı uyandı.

Sofracıbaşı gelip madama yemeğin hazır olduğunu bildirdi. Madam Dambreuse, bakışıyla Vikont'a, Cécile'e kolunu vermesini işaret etti; Martinon'a da alçak sesle: "Hayın!" dedi ve yemek salonuna geçildi.

Sofra örtüsünün ortasındaki bir ananasın yeşil yaprakları altından bir dülger balığı uzanıyordu; ağzı bir oğlak buduna doğru çevrilmişti, kuyruğu bir ıstakoz kümesine dokunuyordu. Hepsi de Paris'in turfanda ürünleri olmak üzere, incirler, iri iri kirazlar, armutlar ve üzüm salkımları eski Saksonya işi sepetlerde piramitler meydana getiriyordu. Aralıklarla konmuş çiçek demetleri gümüş takımların parıltısına karışmaktaydı; pencerelerin önüne indirilmiş beyaz ipekli storlar salonu tatlı

bir aydınlıkla dolduruyordu; içerinin havası, içinde buz parçaları bulunan iki çeşmenin akışıyla serinletmekteydi. Kısa külotlu uzun boylu uşaklar hizmet ediyordu. Geçmiş günlerin heyecanlarından sonra bütün bunlar daha iyi görünüyordu. Bir ara yitirilmesinden korkulan şeylerin tadına yeniden varmanın sevinci içindelerdi; Nonancourt da genel duyguyu şu sözlerle özetledi:

– İnşallah cumhuriyetçi baylar yemek yememize izin verirler!

Mösyö Roque zekice bir buluşla:

– Kardeşliklerine rağmen! diye ekledi.

Madam Dambreuse bu iki değerli konuğu sağına ve soluna almıştı, karşısındaki kocası ise Madam de Larsillois ile yaşlı düşesin arasına oturmuştu, bunlardan birincisinin yanında diplomat, ikincisinin yanında Fumichon vardı. Sonra ressam, fayans taciri, Matmazel Louise; Matmazel Cécile'in yanında oturmak için yerini kapan Martinon sayesinde Frédéric, Madam Arnoux'nun yanına düşmüştü.

Madam Arnoux siyah, düz, yünlü bir elbise giymişti, bileğinde altın bir halka vardı; evlerinde ilk yemek yediği günkü gibi saçına kırmızı bir şeyler takmış, saç topuzuna bir küpe çiçeği iliştirilmişti.

Frédéric:

– Uzun zamandır görüşemedik! demekten kendini alamadı.

Madam Arnoux soğukça bir tavırla:

– Ya! Öyle oldu, dedi.

Genç adam sesine sorusundaki saygısızlığı hafifleten tatlı bir ton vererek:

– Ara sıra beni düşündüğünüz oldu mu? dedi.

– Niçin düşünecekmişim?

Bu söz Frédéric'i incitmişti.

– Haklısınız belki de! dedi.

Ama hemen gerisini getirdi, onun anısıyla allak bullak olmamış tek bir gün bile geçirmiş olmadığına yemin etti.

– Bunlara hiç inanmıyorum, Mösyö!

– Ama sizi sevdiğimi!

Madam Arnoux karşılık vermedi.

– Biliyorsunuz sizi sevdiğimi!

Hâlâ kelime çıkmıyordu ağzından.

"Bırak Allah aşkına!" diye düşündü Frédéric.

Gözlerini kaldırınca masanın öbür ucunda Madmazel Roque'u gördü.

Genç kız kızıl saçlarına hiç gitmeyen yeşil bir elbise giymekle şık olacağını sanmıştı. Kemerinin tokası çok yukarıdaydı, yakalığı boynunu iyice gömecek kadar kalkıktı. Frédéric'in onu soğuk karşılamasında bu zarafet yoksunluğunun da rolü olmuştu elbet. Uzaktan meraklı bakışlarla delikanlıya bakmaktaydı. Yanında oturan Arnoux ne diller döktüyse de tek kelime konuşturamadı kızcağızı; o kadar ki kendisi de hoşa gitmekten vazgeçerek konuşulanları dinlemeye başladı. Şimdi Luxembourg işi ananas püresinden konuşulmaktaydı.

Fumichon'a bakarsanız, Louis Blanc'ın Saint-Dominique Sokağı'nda bir konağı varmış, işçiler burayı kirayla tutmak istemişler de vermemiş.

– Bana tuhaf gelen de nedir, biliyor musunuz? dedi Nonancourt. Ledru-Rollin'in krallığa ait topraklarda ava çıkması.

– Bir kuyumcuya yirmi bin frank borcu varmış, diye ekledi Cisy, hatta ileri sürüldüğüne göre...

Madam Dambreuse onun sözünü kesti:

– Politikadan hoşlanmak güzel bir şey değil bence. Hele bir delikanlı için! Siz komşunuzla biraz konuşsanız daha iyi olur.

Bundan sonra ağırbaşlı kimseler gazetelere atıp tutmaya başladılar.

Arnoux gazeteleri savundu; Frédéric konuşmaya katıldı, gazetelerin de başkaları gibi birer ticaret kurumu olduğunu söyledi. Yazarları da genellikle budala ya da yalancı kimselerdi; onları tanırmış gibi konuşuyordu; bu arada dostunun cömert duygularını acı ve alaycı sözlerle harcıyordu. Madam Arnoux bunun kendisinden bir öç alma olduğunu anlayamadı.

Bu sırada Vikont, Madmazel Cécile'in gönlünü çelmek için zekâsını zorlamaktaydı. İlkin, sürahilerin biçimini ve bıçakların üstündeki gravürleri eleştirerek sanat beğenisi olduğunu göstermek istedi. Sonra atlarından, terzisinden, gömlekçisin-

den söz etti. Sonunda lafı din konusuna getirdi, bütün dinsel görevlerini yerine getirdiği izlenimi uyandıracak şeyler söyledi.

Martinon daha ince davranıyordu. Gözlerini kızın yüzünden ayırmadan, monoton bir şekilde kuşu hatırlatan profilini, yavan sarı saçlarını, kısacık parmaklarını övüp duruyordu. Çirkin kız, bu tatlı söz sağanağından büyük haz duymaktaydı.

Herkes yüksek sesle konuştuğu için kimsenin dediği anlaşılmıyordu. Mösyö Roque, Fransa'yı yönetmek için "demirden bir el" istiyordu. Nonancourt siyasal suçlar için ölüm cezasının kaldırılmasından yakınacak kadar işi ileri götürdü. Bütün bu serseri takımını tutup kitle halinde öldüreceklerin ki!..

– Sonra hepsi korkak da bunların! dedi Fumichon. Barikatların ardına çekilmede bir yiğitlik göremiyorum ben!

Mösyö Dambreuse Frédéric'e dönerek:

– Sırası gelmişken şu Dussardier'den bahsetsenize bize! dedi.

Bizim mert çırak şimdi Sallese gibi, Jeanson kardeşler gibi, Péquillet kadın vb. gibi bir kahraman olmuştu.

Frédéric fazla söyletmeden dostunun hikâyesini anlatmaya başladı; onun çevresine nasıl şan şeref saçtığını belirtti.

Söz de, pek tabii olarak, bundan sonra cesaretin değişik görünümlerine geldi. Diplomata göre ölümü göze almak hiç de güç bir iş değildi, düelloda çarpışanlar bunun tanığıydı.

– Bu konuda Vikont'un fikrine başvurabiliriz, dedi Martinon.

Vikont'un yüzü kıpkırmızı oldu.

Herkes onun yüzüne bakıyordu; hepsinden daha fazla şaşmış olan Louise:

– Bir şey mi var? diye mırıldandı.

– Frédéric'in karşısında *eli ayağı tutmamış*, diye fısıldadı Arnoux.

Nonancourt hemen atılıp:

– Bildiğiniz bir şey mi var Matmazel? dedi.

Ve ondan aldığı karşılığı Madam Dambreuse'e iletti; o da biraz eğilip Frédéric'i süzmeye başladı.

Martinon, Cécile'in soru sormasını beklemedi. Ve düellonun

burada adının söylenmesi yakışık almayacak bir kadın uğruna yapıldığını söyledi ona. Genç kız bu çapkınla temas etmekten kaçar gibi sandalyesinde hafifçe geri çekildi.

Konuşma yeniden başlamıştı. Bardaklara en âlâsından Bordeau şarabı dolduruluyor, herkes giderek kızışıyordu. Pellerin, tamamıyla harap edilmiş İspanyol Müzesi'nden ötürü ihtilali bağışlayamıyordu. Ressam olarak kendisine en dokunan şey bu olmuştu. Onun bu son lafı üstüne Roque Baba söze karıştı:

– Şu çok ilginç tabloyu yapan siz olmayasınız?

– Belki! Hangi tablo bu?

– Hani bir hanımı... Vallahi, nasıl diyeyim... Biraz açık bir şekilde gösteren bir tablo... Bir kese var kadının elinde, arkasında da bir tavus...

Bu kez kızarma sırası Frédéric'e gelmişti. Pellerin duymazdan geldi bu sözleri.

– Ama siz yapmışsınız bunu! Çünkü altında adınız yazılı. Çerçevenin üstünde de tablonun Mösyö Moreau'ya ait olduğu belirtilmiş.

Roque Baba ile kızı, evinde Frédéric'i bekledikleri bir gün Mareşal'in tablosunu görmüşler. Hatta adamcağız bunu "Gotik bir tablo" sanmış.

Pellerin:

– Hayır! dedi. Bir kadın portresidir bu!

Martinon ekledi:

– Capcanlı bir kadın hem de! değil mi Cisy?

– Bu konuda bildiğim bir şey yok!

– Bense onu tanıdığınızı sanıyordum. Bunu şu anda söylemekle sizi üzdümse çok özür dilerim.

Cisy gözlerini indirdi; takındığı utanç tavrıyla bu tablo dolayısıyla başından acıklı bir olay geçtiği belli oldu. Frédéric'e gelince, tablonun modeli onun metresiydi herhalde. Hemen belliveren bu kanı toplantıda hazır bulunanların yüzlerinden açıkça okunuyordu.

"Nasıl da yalan söylemiş bana!" diye düşündü, Madam Arnoux.

Louise ise:

"Demek bunun için terk etti beni!" dedi kendi kendine.

Frédéric de bu iki hikâyenin, adına gölge düşüreceğini düşünmekteydi; bunun için, bahçeye çıkınca Martinon'a çıkıştı.

Matmazel Cécile'in âşığı gülerek:

– Yok canım! dedi. Bu senin işine yarayacak! Göreceksin

Ne demek istiyordu bununla? Sonra, kendisinden beklenmeyen bu iyilik sever davranışına sebep neydi? Martinon hiçbir açıklamada bulunmadan hanımların oturduğu köşeye doğru yürüdü. Erkekler ayaktaydılar, Pellerin onların ortasında, fikirlerini açıklamaktaydı. Hiç kuşkusuz, sanat için en elverişli hükümet şekli monarşiydi. Yeni zamanlardan nefret ediyordu, eğer "iş milli muhafızlara kaldıysa", Ortaçağın, Louis XIV. çağlarının ne kusuru vardı? Mösyö Roque onun bu düşüncelerini alkışladı, hatta sanatçılar hakkında beslediği önyargıları altüst ettiğini itiraf etti. Ama Fumichon'un sesini duyunca hemen Pellerin'in yanından uzaklaştı. Arnoux iki türlü sosyalizm olduğunu anlatmaya çalışıyordu: biri iyi, biri kötü. Mülkiyet kelimesini duyunca tepesi atan sanayici ise bu ikisi arasında hiçbir ayrım görmüyordu.

– Doğada yazılı bir haktır mülkiyet hakkı. Çocukların oyuncaklarına bağlılıklarını düşünün bir. Bütün halklar benim fikrimde, hatta bütün hayvanlar; aslan bile, konuşabilse, mülkiyet sahibi olduğunu söylerdi! Baylar, söz gelimi ben on beş bin frankla işe başladım. Otuz yıl boyunca her sabah hiç aksatmadan saat dörtte uyanmışımdır, anlıyorsunuz ya! Ben servetimi bugünkü duruma getirinceye kadar her türlü eziyete katlanayım, sonra da kalksınlar, benim bu servetin sahibi olmadığımı, paramın benim param olmadığını, hatta mülkiyetin hırsızlık olduğunu söylesinler, öyle mi?

– Ama Proudhon...

– Bırakın Allah aşkına, Proudhon'unuzla canımı sıkmayın şimdi. Şurada olsa boğazını sıkardım herhalde!

Gerçekten de sıkardı boğazını. Hele içkiler birbiri ardı sıra geldikçe, Fumichon ne yaptığını bilmez hale gelmişti ve kas-

katı kesilmiş suratı bir top mermisi gibi patlamaya hazır durumdaydı.

– Günaydın Arnoux! dedi çimenlerin üstünden hızla geçen Hussonnet.

Mösyö Dambreuse'e *L'Hydre* adlı bir broşürün birinci yaprağını getirmişti. Bohemyalı şimdi gerici bir kulübün sözcüsü olmuştu; banker de onu konuklarına bu sıfatla tanıttı.

Hussonnet eğlendirdi onları; önce içyağı satıcılarının her akşam "Işıklar!" diye bağırmaları için üç yüz doksan yumurcağı parayla tuttuklarını söyledi, sonra 1789'un ilkeleriyle, zencilerin azatlanmasıyla, solcu hatiplerle alay etti. Hatta, belki de, güzelce yemeklerini yemiş bu burjuvaları kıskandığından olacak, *Barikatta Bir Adam*'ı okuyacak kadar işi ileri götürdü. Şaka biraz soğuk kaçmıştı. Suratlar asıldı.

Şakanın sırası da değildi üstelik; Nonancourt söyledi bunu; General Bréa ile Monsenyör Affre'ın ölümünü hatırlattı. Bu iki ölüm sık sık hatırlatılmaktaydı; kanıt olarak ileri sürülüyordu. Mösyö Roque, Başpiskopos'un ölümünün "en yüce şey" olduğunu söyledi; Fumichon zafer çelengini generale veriyordu ve bu iki ölüye daha fazla rahmet okuyacak yerde, hangisinin daha çok tepki uyandıracağı konusunu tartışmaya giriştiler. Bunu ikinci bir paralel izledi: Cavaignac'ı mı Lamoricière'i mi? Mösyö Dambreuse Cavaignac'ı, Nonancourt da Lamoricière'i övdü. Oysa, Arnoux dışında, orada bulunanların hiçbiri bu ikisini iş başında görmüş değildi. Yine de, hepsi bunların askerî işlemleri üstüne kesin yargılarda bulunmaktan geri kalmıyordu. Frédéric elinde silah olmadığını söyleyerek bir fikir ileri sürmekten sakındı. Mösyö Dambreuse ve Diplomat başlarıyla işaret ederek onu onayladıklarını belirttiler. Aslında, ayaklananlara karşı dövüşmek Cumhuriyeti savunmak demekti. Alınan sonuç ne kadar elverişliyse Cumhuriyet de o kadar sağlamlaşıyordu; şimdi yenilenler saf dışı edildiği için, herkes kendini genç rejimin kurtarıcısı olarak görmek istiyordu.

Madam Dambreuse, bahçeye iner inmez Cisy'yi beceriksizliğinden ötürü azarladı; Martinon'u görünce onu savdı ve müstakbel kaynına Vikont'u niçin alaya aldığını sordu.

– Bir sebebi yok.

– Öyleyse bütün bunlar Mösyö Moreau'nun şerefine yapıldı. Ne gibi bir amaçla?

– Bir amacım yok. Frédéric sevimli bir genç. Çok severim kendisini.

– Ben de. Kendisine söyleyecek bir iki sözüm var. Bulup getirir misiniz buraya?

Madam Dambreuse bir iki beylik cümleden sonra konuklarını hafifçe küçümser sözler söyledi, bu onu, hepsinin üstünde görmesi demekti; genç adam da öbür kadınları biraz çekiştirmekten geri kalmadı, yani ustaca ona iltifatta bulundu. Ama zaman zaman Madam Dambreuse, Frédéric'in yanından ayrılıyordu; o gün kabul günüydü, kadınlar geliyordu. Sonra yine yerini alıyordu; oturma yerleri sık sık değiştiği için ne konuştuklarını kimse anlamıyordu.

Madam Dambreuse bir anda neşeden ağırbaşlılığa, hüzünden düşünceye geçiyordu. Günün sorunlarına pek aldırdığı yoktu. Asıl sürekli olan duygular evreniyle uğraşmak daha iyiydi; gerçeği değiştiren şairlerden yakındı ve gözlerini gökyüzüne kaldırıp Frédéric'e bir yıldızın adını sordu.

Ağaçlara iki üç renkli fener asılmıştı; bunlar rüzgârda sallandıkça Madam Dambreuse'ün beyaz elbisesinin üstünde renkli ışınlar titreşiyordu, her zamanki gibi koltukta biraz arkaya doğru çekilerek oturmuştu; önünde bir tabure vardı; siyah saten ayakkabısının birinin ucu görünüyordu; zaman zaman yüksek sesle konuşmaya geçiyor, arada sırada gülüyordu.

Bu şuhluk gösterilerinin hiçbiri o sırada Cécile'le meşgul bulunan Martinon'a kadar ulaşmıyordu. Ama Madam Arnoux ile konuşmakta olan Matmazel Roque'un gözünden hiçbir şey kaçmıyordu. Louise'in burada tavırlarını itici bulmadığı tek kadın Madam Arnoux olmuştu. Kendisi gelip onun yanına oturmuştu; bir iç dökme gereksinimiyle:

– Frédéric Moreau güzel konuşuyor, değil mi? dedi.

– Kendisini tanır mısınız?

– Oo! Hem de nasıl! Komşu oluruz. Küçükken oyunlar oynatırdı bana.

Madam Arnoux, genç kıza "Seviyor musunuz onu yoksa?" anlamını taşıyan uzun bir bakışla baktı.

Louise de bakışlarıyla "Evet!" dedi.

– Sık sık görüşüyorsunuzdur öyleyse?

– Oh! Hayır! Sadece annesini görmeye geldiği zaman. On ay var ki uğramıyor. Oysa daha sık geleceğini söylemişti.

– Erkeklerin verdiği sözlere pek inanmamalı, yavrım.

– Ama o beni aldatmadı ki!

– Başkalarını aldattı.

Louise ürperdi: "Sakın şu kadına da umut vermiş olmasın?" diye düşündü; yüzü güvensizlik ve kinle gerilmişti.

Madam Arnoux bayağı korkmuştu; sözünü geri almak isterdi. Sonra, ikisi de sustu.

Frédéric, karşılarında, portatif bir sandalyede oturduğu için, ikisi de ona bakıyordu; (biri ihtiyatla ve göz ucuyla; öteki doğrudan doğruya ağzı açık). Öyle ki Madam Dambreuse Frédéric'e:

– Dönün de görsün sizi! demekten kendini alamadı.

– Kim?

– Mösyö Roque'un kızı!

Ve bu taşralı genç kızın aşkı üstüne şakalar yapmaya başladı. Genç adam inkâra yelteniyor ve gülmeye çalışıyordu.

– Olacak şey mi bu? Soruyorum size! Böyle çirkin bir kızla!

Bununla birlikte benlik duygusunun ölçüsüz şekilde uyarıldığını duyuyordu. Geçenki partiyi hatırladı, yüreği nasıl da aşağılanmalarla dolu, çıkıp gitmişti buradan; derin derin soluk alıyordu; kendini gerçek ortamında, hatta sanki mülkünde hissediyordu; Dambreuse konağı dahil, bütün bunlar kendine aitti sanki. Kadınlar çevresinde bir yarım daire meydana getirmiş onu dinliyorlardı; kendini göstermek için, boşanma hakkının yeniden tanınması gereğinden söz etti; böylece, ayrılmak da yeniden birleşmek de kişinin isteğine bırakılmalıydı; kadınlar çığlığı bastılar; kimileri fısıldaşıyordu; boru çiçekleriyle kaplı duvarın dibinde, karanlığın içinde küçük çığlıklar koparmaktaydı. Neşeli tavukların gıdaklamalarını andırıyordu bu kahkahalar; Frédéric başarısının bilincinde olmaktan gelen bir güvenle teorisini geliştiriyordu. Bir uşak çardağın altına bir

tepsi dolusu dondurma getirdi. Baylar yaklaştı. Son tutuklama olayları üstüne konuşuyorlardı.

Frédéric, kralcı olarak hakkında koğuşturma yapılabileceğine kendisini de inandırarak Vikont'tan bir güzel öcünü aldı. Öteki odasından bir yere kımıldamadığını söyleyerek itiraz ediyordu: Frédéric bütün kötü ihtimalleri sıraladı; Mösyö Dambreuse ve Mösyö Grémonville de pek eğlendiler. Sonra, yeteneklerini düzenin savunulmasında kullanmadığına hayıflanmak suretiyle Frédéric'e iltifatta bulundular ve elini sıkışları dostça oldu; bundan böyle güvenebilirdi onlara. Sonunda, herkes giderken, Vikont, Cécile'in önünde iki büklüm eğildi:

– Size iyi geceler dilemekle şeref duyarım, Matmazel!

Cécile soğuk bir sesle:

– Iyi geceler, dedi.

Ama Martinon'a bir gülümseme gönderdi.

Roque Baba, Arnoux ile giriştiği tartışmayı sürdürmek için onu ve "Madam"ı evlerine kadar geçirmeyi teklif etti; yolları da birdi zaten. Louise'le Frédéric önden yürüyorlardı. Genç kız onun kolunu tuttu ve ötekilerden biraz uzaklaşınca?

– Oh! Hele şükür! dedi. Bütün gece nasıl işkence içindeydim! Bu kadınlar ne kadar kötü! Amma da kendini beğenmiş kimseler!

Frédéric onları savunmak istedi.

– Bir kere, bir yıldır gelmediğine göre, içeri girince benimle iki satır konuşabilirdin!

– Bir yıl değil! dedi Frédéric.

Öbür ayrıntılardan kaçmak için onu bu noktaya getirmiş olmaktan memnundu.

– Öyle olsun! Zaman bana çok uzun geldi, ondan belki. Ama şu tüyler ürpertici yemek boyunca, görenler senin benden utandığını sanırdı! Anlıyorum tabii, onlar gibi hoşa gidecek şeylerim yok benim.

– Yanılıyorsun, dedi Frédéric.

– Sahi mi? Onlardan hiçbirini sevmediğine yemin et!

Yemin etti.

– Yalnız beni mi seviyorsun?

– Ne sandın?

Bu güvence onu neşelendirdi. Bütün gece birlikte dolaşmak için sokaklarda kaybolmak istiyordu.

– Nasıl bunalmışım orada! Barikatlar dışında hiçbir şeyin lafı edilmiyordu. Kanlar içinde sırtüstü düşmüş görüyordum seni! Annen, romatizması tuttuğundan, yatağından kalkamıyordu. Bir şeyden haberi yoktu. Bana da susmak düşüyordu! Dayanamaz hale gelmiştim artık! Catherine'i yanıma aldığım gibi...

Yola çıkışını, bütün yolculuğunu, babasına uydurduğu yalanı anlattı.

– İki gün sonra beni götürüyor. Yarın akşam gel, geçerken şöyle bir uğramış gibi. Bir fırsatını düşürür benimle evlenmek istediğini söylersin.

Evlenmek Frédéric'in aklının ucundan bile geçmiyordu. Sonra, Matmazel Roque'u gülünç, ufak bir kızcağız olarak görüyordu. Bu kızla Madam Dambreuse gibi bir kadın arasında ne büyük fark vardı! Başka bir güzel gelecek açılmaktaydı önünde! Şimdi emindi bundan; bir duygu itisiyle böyle önemli bir kararı verip yük altına girmenin zamanı değildi. Gerçekçi bir tavırla hareket etmek gerekirdi şimdi; – sonra, Madam Arnoux ile karşılaşmıştı yine. Bununla birlikte Louise'in içtenliği onu şaşırtıyordu. Şu karşılığı verdi:

– Bu iş için iyice düşünüp taşındın mı?

– Ne? diye bağırdı hayret ve öfkeyle donakalan kız.

Frédéric şu sırada evlenmenin bir çılgınlık olacağını söyledi.

– Beni istemiyorsun yani?

– Ama, anlamıyorsun ki ne dediğimi!

Ve Frédéric, karmakarışık bir söz yığını içinde, bazı önemli düşünceler içinde bulunduğunu, birtakım sonuçlanmamış işlere girdiğini, hatta servetinin bile tehlike içinde olduğu (Louise hiç sakınmadan tek kelimeyle bütün sorunları hallediyordu), nihayet bu işi engelleyen siyasal güçlükler bulunduğunu söyledi. Bu yüzden, en iyisi bir süre daha sabretmekti. İşler düzelecekti elbet; hiç değilse, öyle olacağını ummaktaydı; gös-

terilecek başka kanıt bulamayınca, Dussardier'nin evine iki saat geç kalmış olduğunu birdenbire hatırlamış gibi yaptı.

Sonra, öbürlerini de selamlayarak, Hauteville Sokağı'na daldı. Gymnase'in çevresini dolandı, bulvara girdi ve Rosanette'in oturduğu dördüncü kata koşa koşa çıktı.

Mösyö ve Madam Arnoux, Roque Baba ile kızından Saint-Denis Sokağı'nın başında ayrıldılar. Hiç konuşmadan evlerine döndüler; Arnoux'da artık çene çalacak hal kalmamıştı; karısı da iyice yorgun hissediyordu kendini; öyle ki onun koluna yaslanmıştı. Bütün gece onur duygusunu yitirmeden davranmış tek erkek oydu. Yüreğinin ona karşı hoşgörüyle dolu olduğunu hissetti. Frédéric'e karşı ise biraz kin besliyordu.

– Portre söz konusu olduğu zaman yüzüne dikkat ettin mi? Onun âşığı olduğunu söylüyordum da sen inanmak istemiyordun.

– Evet! Ben haksızmışım!

Zaferinden dolayı sevinç duyan Arnoux üsteledi:

– Bahse girerim, demin bizi savarak o kadına gitti. Şimdi onunla beraberdir. Geceyi birlikte geçirecek.

Madam Arnoux başlığını iyice aşağı indirmişti.

– Ama sen titriyorsun!

– Üşüdüm de.

Louise, babası uyur uyumaz Catherine'in odasına girdi, onu omzundan sarsarak:

– Kalk! dedi. Çabuk! Daha çabuk! Git bir araba bul bana!

Catherine bu saatte araba bulunamayacağını söyledi.

– Öyleyse sen götür beni?

– Nereye?

– Frédéric'in evine!

– Imkânsız bu! Hem sonra, niçin?

Onunla konuşmak içinmiş, bekleyemezmiş. Hemen görmek istiyormuş onu.

– Nasıl düşünebiliyorsunuz bunu? Gecenin köründe böyle kalkıp bir eve gitmek! Hem o uyuyordur da şimdi.

– Uyandırırım!

– Küçük bir hanıma yakışmaz bu!

– Küçük hanım değilim ben! Bir kadınım! Onu seviyorum! Hadi, al bakalım şalını, gidiyoruz!

Catherine yatağının yanında, ayakta, düşünüyordu. Sonunda kestirip attı:

– Hayır, istemiyorum!

– Peki sen kal istersen! Ben kendim giderim!

Louise bir yılan gibi merdivenlerden süzüldü. Catherine de ardından fırladı; kaldırımda yetişti ona. Ne söylediyse dinletemedi. Gömleğinin düğmelerini ilikleyerek onun peşinden gitmeye başladı. Yol sonsuz uzun görünüyordu gözüne. İhtiyar bacaklarından sızlanıyordu.

– Aman! Ben sana ayak uydurabilir miyim sanki?

Sonra yumuşadı.

– Zavallı yavrum, Catau'ndan başka kimin var senin?

Zaman zaman bir kuşku düşüyordu içine.

– Ah, güzel çorap ördünüz doğrusu başıma! Ya babanız uyanacak olursa? Tanrım! Başımıza bir dert çıkmasa bari.

Variétés Tiyatrosu'nun önünde bir milli muhafız devriyesi onları durdurdu. Louise, hemen, dadısıyla birlikte bir hekim çağırmak için Rumford Sokağı'na gittiğini söyledi. Geçmelerine izin verdiler.

Madeleine'in köşesinde ikinci bir devriye koluyla karşılaştılar, Louise aynı açıklamayı yapınca yurttaşlardan biri:

– Dokuz aylık bir hastalık için mi, yavrum! dedi.

– Gougibaud! diye bağırdı kumandan. Görev başında soytarılık etme!

– Geçiniz, bayanlar!

Bu emre rağmen laf atmalar devam etti:

– İyi eğlenceler!

– Hekime saygılar!

– Dikkat, kurt kapmasın!

Catherine yüksek sesle:

– Keyifleri yerinde, dedi. Gençlik işte!

Sonunda Frédéric'in evine geldiler. Louise çıngırağı birkaç kere kuvvetle çekti. Kapı aralandı ve kapıcı onların sorularına:

– Hayır! diye karşılık verdi.

– Ama uyuyor olmalı?

– Hayır dedik ya! Üç aydır evinde yatmıyor!

Ve kapıcı odasının ufak camı birdenbire bir giyotin gibi indi. Kümbetin altında karanlıkta kalmışlardı. Öfkeli bir ses:

– Hadi bakalım! diye bağırdı.

Kapı yeniden açıldı; çıktılar.

Louise bir taşın üstüne çöktü; başını ellerinin arasına alarak ağladı, ağladı, ağladı. Gün ağarıyordu; arabalar geçmeye başlamıştı.

Catherine onu kucaklayıp öperek, kendi deneylerinden çıkardığı her türlü güzel şeyden bahsederek, eve götürdü. Âşıklar için bu kadar üzülmenin gereği yoktu. O gitmişse başkaları gelirdi!

III

Rosanette'in gezici muhafızlara karşı coşkusu yatışınca, eskisinden daha sevimli oldu. Frédéric de farkında olmadan onun evinde yaşamaya alıştı.

Günün en güzel zamanı sabahları taraçada geçirilen saatlerdi. Rosanette, sırtında patiska bir gömlek, çıplak ayaklarında terlikler, onun çevresinde gidip geliyor, kanaryaların kafesini temizliyor, kırmızı balıkların suyunu değiştiriyor ve bir ateş küreğiyle içinden, duvarı süsleyen Latin çiçekleri yükselen sandığın içindeki toprağı belliyordu. Sonra, dirseklerini balkona dayayıp, birlikte arabaları, gelip geçenleri seyrediyorlar, güneşleniyorlar, akşam için planlar yapıyorlardı. Frédéric'in evde olmadığı vakit çok çok iki saati buluyordu; sonra, bir tiyatronun sahneye yakın localarından birine gidiyorlardı; Rosanette, elinde kocaman bir çiçek demeti, orkestrayı dinlerken, Frédéric onun kulağına eğilip şakalar yapar, tatlı sözler söylerdi. Kimi zaman da, bir araba tutup Boulogne Ormanı'na uzanıyorlardı; geç vakitlere, gece yarılarına kadar geziyorlardı. Sonunda, başlarının üstünde yıldızlar, manzaranın bittiği yere kadar iki parlak inci dizisi halinde uzanan havagazı, fenerleri, havayı

içlerine çekerek Arc de Triomphe ve büyük cadde üstünden geri dönüyorlardı.

Ne zaman dışarı çıkacak olsalar Frédéric onun hazırlanmasını bekliyordu; şapkasının iki kurdelesini çenesinin altından bağlaması uzadıkça uzardı Rosanette'in; aynalı dolabın önüne geçip kendi kendine gülerdi. Sonra kolunu onunkine dolar, onun da kendi yanında aynanın karşısında boy göstermesini isterdi.

– Böyle yan yana daha güzel oluyoruz! Ah! Yiyesim geliyor seni, canımın içi!

Genç adam artık onun malıydı, onun bir şeyi. Bunun için, yüzüne sürekli bir aydınlanma gelmişti; hareketleri daha gevşek, çizgileri daha yuvarlaktı şimdi; Frédéric, ne tür olduğunu söyleyememekle birlikte, değişmiş buluyordu onu.

Bir gün Rosanette, pek önemli bir haber olarak, Arnoux'nun, fabrikasında çalışan eski bir kadın işçisine bir manifatura dükkânı açtığını söyledi; her akşam oraya gidiyormuş; "çok para harcıyormuş, hatta daha geçen hafta pelesenk ağacından mobilyalar almış ona"

– Nereden biliyorsun? dedi Frédéric.

– Aaa! bilmez olur muyum?

Delphine, buyruğunu yerine getirerek bilgiler toplamış. Kadın Arnoux'yu çok seviyormuş ki o da bu kadar uğraşıyormuş.

Frédéric:

– Sana ne bundan? demekle yetindi.

Rosanette bu soruya şaşmış göründü.

– Ama alçağın bana borcu var. Böyle şırfıntıları beslediğini görmek iğrenç olmuyor mu?

Sonra zafer dolu bir kin ifadesiyle:

– Zaten kız onunla bir eğleniyormuş ki görme! Başka üç âşığı daha varmış. Oh! Canıma değsin! Şunu iyice bir soyup soğana çevirirse çok sevineceğim.

Gerçekten, Arnoux yaşlı âşıkların hoşgörüsü içinde, Bordeaulu kızın kendisini sömürmesine göz yumuyordu.

Fabrikası artık çalışmıyordu. Bütün işleri bozulmuştu; öyle ki bunları yeniden yola koymak için bir müzikhol açmayı dü-

şünüyordu; yalnız ulusal yapıtlara yer verilecekti burada. Bakanlık bir yardım fonu açacağından, bu kurum hem bir propaganda merkezi, hem de bir kazanç kaynağı olacaktı. Ne var ki iktidardaki yönetici kadro değişikliğe uğradığı için bu da imkânsız hale gelmişti. Şimdi de askerî şapka satan büyük bir mağazanın düşleri içindeydi. Ama işe başlamak için gerekli sermayesi yoktu.

Kendi evinde de mutlu değildi artık. Madam Arnoux eskisi kadar yumuşak başlı olmak şöyle dursun, sert çıkışlar da yapıyordu zaman zaman. Marthe hep babasından yana çıkıyordu. Bu da uyuşmazlığı artırıyor ve evi çekilmez bir hale getiriyordu. Arnoux çoğu zaman daha sabahtan evden çıkıyor, bütün gün bir sürü yere uğrayarak vakit öldürüyor, sonra gidip bir kır lokantasında, düşünceler içinde, yemek yiyordu.

Frédéric'in uzun süre görünmeyişine bozuluyordu. Bu yüzden, bir gün öğleden sonra ona uğradı, eskisi gibi yine kendini görmeye gelmesini rica etti, bu konuda söz de aldı.

Frédéric'in Madam Arnoux'nun evine gidecek cesareti yoktu. Ona ihanet etmiş gibi bir duygu vardı içinde. Ama korkaklık değil miydi bu? Bir özrü de yoktu. Bir son vermeliydi buna! Bir akşam işe girişti.

Yağmur yağıyordu, sığınmak için Jouffroy Pasajı'na daldığı bir sırada ufak tefek, tombul, kasketli bir adam yanına sokuldu. Frédéric, Compain'i, verdiği önergeyle o gün kulüpte herkesi gülmekten kırıp geçiren hatibi tanımıştı; geçirdiği kırmızı Cezayir başlığı gülünçleştirmişti bu adamı; üst dudağı çok uzundu, yüzü portakal sarılığında olup çenesinde keçi sakalı vardı, hayranlıkla parıldayan iri gözlerini genç adamın üstüne dikmişti.

Compain onun dostluğuyla övünç duyuyor olacak ki şöyle dedi:

– Arkadaşı tanıtayım size! Kendisi dostlarımın kunduracısıdır, yurtsever bir arkadaştır! Bir şeyler içer miyiz?

Frédéric özür dileyince, o hemen aristokratların bir oyunu olan Rateau teklifi aleyhine atıp tutmaya başladı. Bunu dur-

durmak için yeni bir 93 gerekirdi! Regimbart'dan ve onun kadar ünlü başka birkaç kişiden –söz gelimi Masselin'den, Senson'dan, Lecornu'den, Maréchal'den– son olarak da Troyes'da ele geçirilen karabinalar işine karışmış Deslauriers adlı birinden bahsetti.

Bütün bunlar Frédéric için yeni haberlerdi. Compain daha fazla bir şey bilmiyormuş. Ayrılırken şöyle dedi:

– Yakında görüşürüz, ha? Çünkü siz de ondansınız!

– Nedenmişim?

– Ökûzbaşından!

– Ne ökûzbaşı?

Compain elinin tersiyle onun karnına vurarak:

– Ah, maskara ah! dedi.

Ve iki terörist bir kahveye daldı.

On dakika sonra Frédéric, Deslauriers'yi unutmuştu bile. Paradis Sokağı'nın kaldırımında, bir evin önündeydi; ikinci katta, perdelerin ardındaki bir lambanın ışığına bakıyordu.

Sonunda merdivenleri çıktı.

– Arnoux evde mi?

Oda hizmetçisi:

– Yok! Ama, olsun, buyurun içeri! dedi.

Ve birden kapıyı açarak:

– Madam, Mösyö Moreau geldi! diye bağırdı.

Madam Arnoux kalktı, yüzü yakalığından daha uçuktu. Titriyordu.

– Acaba neye borçluyum... Bu şerefi... Bu beklenmedik ziyareti?

– Hiçbir şeye! Eski dostları bir yoklamak zevkini duyayım istedim.

Otururken sordu:

– Bizim Arnoux ne âlemde?

– Çok iyi! Dışarı çıktı.

– Biliyorum, biliyorum! Hep o eski akşam sefaları, değil mi? Şöyle bir oyalanmak falan.

– Neden olmasın? Bütün gün hesaplar içinde kafa patlattıktan sonra bir adamın biraz başını dinlemesi gerekmez mi?

Çalışkanlığından söz ederek övdü de kocasını. Bu övgü Frédéric'i kızdırmıştı; Madam Arnoux'nun dizleri üstündeki lacivert örgü şeritli siyah kumaş parçasını göstererek sordu:

– Neler yapıyorsunuz böyle?

– Bir ceket, kızım için.

– İyi ki aklıma geldi. Ortalarda göremiyorum onu. Nerede?

– Bir pansiyonda, diye karşılık verdi Madam Arnoux.

Gözleri dolu doluydu. Elindeki iğneyi hızlı hızlı sokup çekerek gözyaşlarını tutuyordu. Frédéric, onun yanındaki masanın üstünde duran *L'Illustration* Dergisi'nin bir sayısını eline almıştı.

– Cham'ın şu karikatürleri ne hoş, değil mi?

– Evet.

Sonra ikisi de yeniden sustu.

Birdenbire şiddetli bir rüzgâr camları zangırdattı.

– Ne berbat hava! dedi Frédéric.

– Gerçekten öyle! Bu kötü havada kalkıp buraya gelmeniz büyük bir fedakârlık aslında.

– Yağmur mağmur önemli değil benim için. Hem yağmuru bahane edip de randevularına gitmeyenlerden hiç değilimdir!

– Hangi randevularmış onlar? diye sordu Madam Arnoux saf bir tavırla.

– Hatırlamıyor musunuz?

Madam Arnoux'yu bir ürperti aldı, başını önüne eğdi.

Frédéric elini usulca onun kolunun üstüne koydu.

– İnanın, çok acı çektirdiniz bana!

O ise ağlamaklı bir sesle karşılık verdi:

– Çocuğum için çok korkmuştum!

Küçük Eugène'in hastalığını, o gün çektiği sıkıntı ve acıları Frédéric'e anlattı.

– Teşekkür ederim! Teşekkür ederim! Bütün kuşkularım gitti! Sizi her zamanki gibi seviyorum!

– Oh, hayır! Doğru değil bu!

– Niçin?

Madam Arnoux soğuk bir bakışla baktı.

– Öbür kadını unutuyorsunuz! Birlikte at yarışlarına gittiğiniz, portresi sizde bulunan kadını, metresinizi!

– Pekâlâ, öyle olsun! diye bağırdı Frédéric. Hiçbir şeyi inkâr etmiyorum! Sefil herifin biriyim ben! Dinleyin beni!

Böyle bir şey yapmışsa umutsuzluğundan yapmıştı, intihar gibi bir şey yani. Zaten, kendi utancının öcünü ondan çıkardığı için sonunda o kadını da mutsuz edip çıkmıştı.

– Ne acılar çektim ben! Anlayabiliyor musunuz?

Madam Arnoux güzel yüzünü ona çevirerek elini uzattı. İkisi de gözlerini kapadı; sonsuz ve tatlı bir salıncakta sallanıyormuş gibi, bir esrikliğin içinde kaybolup gitmişlerdi. Sonra, gözleri gözlerinde, yüzyüze, bakışıp öylece kaldılar uzun süre.

– Benim sizi artık sevmeyebileceğime inanmış mıydınız?

Madam Arnoux; alçak, okşayıcı bir sesle karşılık verdi:

– Hayır! Her şeye rağmen yüreğimin derinliklerinde bunun imkânsız olduğunu ve bir gün aramızdaki engellerin kalkacağını hissediyordum.

– Ben de! Sizi görmek tutkusuyla yanıp tutuşuyordum.

– Bir kere, Palais-Royal'in orada yanınızdan geçmiştim!

– Sahi mi?

Frédéric, Dambreuselerde ona rastlayınca ne büyük bir mutluluk duyduğunu söyledi.

– Ama o akşam oradan çıkarken sizden nasıl nefret ediyordum!

– Zavallı çocuk!

– Hayatım ne kadar hüzün dolu!

– Ya benimki!.. Sadece eş ve anne olarak çektiğim şu kederler, kaygılar, aşağılanmalar olsaydı, nasıl olsa önümüzde ölüm var diye, yine de yanmazdım; ama asıl kötüsü şu yalnızlığım, şu kimsesizliğim...

– Ama ben varım!

– Oh! Evet!

Madam Arnoux içinden kopup gelen bir sevgi hıçkırığı ile

doğruldu; kolları iki yana açıldı; ayakta sarıldılar, uzun uzun öpüştüler.

Döşemede bir pırıltı oldu. Bir kadın belirdi yanlarında: Rosanette. Madam Arnoux tanımıştı onu; kocaman kocaman açılmış gözleriyle, öfkeli ve şaşırmış, onu süzmeye başladı. Sonunda Rosanette:

– Mösyö Arnoux ile iş konusunda konuşmaya geldim, dedi.

– Görüyorsunuz ki burada değil.

– Evet, doğru! diye karşılık verdi Mareşal. Hizmetçinizin hakkı varmış! Çok özür dilerim!

Ve Frédéric'e dönerek:

– Sen de buradasın, ha?

Yanında böyle senli benli konuşulması Madam Arnoux'nun üstünde bir tokat etkisi uyandırmış, yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

– Burada olmadığını söylüyorum size!

Bunun üzerine, öteye beriye bakmakta olan Mareşal sakin bir sesle:

– Evet dönüyor muyuz? Aşağıda araba bekliyor, dedi.

Frédéric bu sözü duymazlıktan geldi.

– Gidelim, hadi!

– Tabii, dedi Arnoux onları bir daha görmek için trabzanın üstünden eğildi; merdivenin üst başından, keskin bir kahkaha döküldü üstlerine. Frédéric, Rosanette'i arabanın içine itti, geçip karşısına oturdu. Yol boyunca tek kelime konuşmadı.

Ucu kendine dokunan bu alçaklık fışkırmasına yine kendisi sebep olmuştu. Hem ezici bir aşağılanmanın utancını duyuyor, hem de mutluluğunu yitirişine yanıyordu. Sonunda tam yakalayacağı bir sırada artık ele geçmez surette yitirmişti bu mutluluğu! Hem de şunun yüzünden, şu kaltağın, şu orospunun! Seve seve boğazlayabilirdi onu; bir boğuntu içindeydi. Eve dönünce, şapkasını bir köşeye fırlattı, kravatını çekip çıkardı.

– Bunu yapmakla iyi halt ettin, değil mi?

Rosanette kibirle karşısına dikildi.

– Ne olmuş yani? Ne var bunda?

– Ne varmış! Beni gözetliyorsun ha?

– Suç benim mi? Niçin gönül eğlemek için namuslu kadınların yanına gidiyorsun?

– Önemli değil bu! Onlara hakaret etmene göz yumamam.

– Ne hakaret etmişim ki?

Frédéric ne karşılık vereceğini bilemedi ve daha kinli bir tavırla:

– Ya bir seferinde, Champ de Mars'da... diyecek oldu.

– Of! Bıktım artık senin bu eski gözağrılarından!

– Sefil!

Yumruğunu kaldırdı.

– Öldürme beni! Gebeyim!

– Yalan söylüyorsun!

– Yüzüme baksana!

Bir şamdan aldı, yüzüne tutarak:

– Görmüyor musun? dedi.

Tuhaf bir şişkinlik kazanmış yüzü sarı lekelerle beneklenmişti. Frédéric bu apaçık görünümü inkâr edemedi. Gidip pencereyi açtı, odanın içinde bir iki adım attı, sonra bir koltuğa çöktü.

Bir felâketti bu olay; ayrılmalarını geciktireceği gibi genç adamın bütün planlarını da altüst ediyordu. Sonra, baba olmak düşüncesi de saçma, kabul edilmez bir şey gibi geliyordu ona. Niçin ama? Ya Mareşal olacağına?.. Kurduğu düş öyle derindi ki bir çeşit sayıklama haline gelmişti. Şurada halının üstünde, şöminenin yanında küçük bir kız görüyordu. Madam Arnoux'ya, biraz da kendisine benzeyen küçük bir kız; –esmer ve beyaz, kara gözlü, uzun kirpikli, bukleli saçlarında pembe bir kurdele! (Ah, ne kadar severdi bu çocuğu!) "Baba! Baba!" diyen sesini duyar gibi oluyordu.

Soyunup gelmiş olan Rosanette yanına yaklaştı, gözlerinde bir damla yaş olduğunu görüp ağırbaşlı bir tavırla alnından öptü onu.

Frédéric:

– Ne yapalım! diyerek doğruldu. Bu yavrucağı öldüremeyiz ya!

O zaman Rosanette'in çenesi açıldı. Tabii ki oğlan olacaktı

bu çocuk. Adını Frédéric koyarlardı. Kundağını bezini şimdiden hazırlamaya başlamak gerekirdi. Onun bu kadar mutlu olduğunu gören Frédéric'in içinde bir acıma duygusu uyandı. Öfkesi tamamıyla geçmişti; deminki hareketi niçin yaptığını sordu.

Vatnaz kendisine oldukça eski bir tarihte protesto edilmiş bir senet göndermiş; Rosanette de para bulmak için Arnoux'nun evine koşmuş.

– Ben verirdim sana! dedi Frédéric.

– Arnoux'dan kendi paramı almak ve ötekine bin frank borcumu ödemek daha kolay gibi geldi bana.

– Ona bütün borcun bu kadar mı?

Rosanette:

– Evet! diye karşılık verdi.

Frédéric, ertesi gün akşam saat dokuzda (kapıcının söylediği saat) Matmazel Vatnaz'ın evine gitti.

Holde yığılmış mobilyalara çarptı. Sesler ve bir müzik duyuluyordu, o yana doğru yürüdü. Bir kapıyı açtı ve bir *şölen*'in ortasına düştü. Gözlüklü bir kızın çaldığı bir piyanonun önünde, Delmar, bir ruhani lider ağırbaşlılığı içinde, fuhuş üstüne yazılmış insancıl bir şiir okumaktaydı; boğuk sesi, piyanonun tonlarıyla desteklenerek yükseliyordu. Duvarın önüne bir sürü kadın dizilmişti, hepsi koyu renk elbiseler içindeydi, gömlekleri kolsuz, yakasızdı. Hepsi de okumuş, beş altı erkek şurada burada sandalyelere oturmuşlardı. Bir koltukta eski bir masal yazarı, bir insan yıkıntısı oturuyordu. İki lambadan yayılan kekre kokusu oyun masasının üstünü dolduran fincanlardaki şokolanın kokusuna karışıyordu.

Beline doğru işi bir kuşak bağlamış bulunan Matmazel Vatnaz şöminenin bir yanında duruyordu. Şöminenin öbür başında, Vatnaz'ın karşısında Dussardier vardı; orada oturuşundan dolayı biraz sıkılmışa benziyordu. Sonra bu sanat ortamı da ürkütmüştü onu.

Vatnaz'ın Delmar'la ilişkisi bitmiş mi? Bitmemiş galiba. Ama bizim mert çırağı da kıskanır görünüyor bu arada. Frédéric ona kendisiyle bir şey görüşmek istediğini söyleyince, o, Dus-

sardier'ye de odaya yanlarına gelmelerini işaret etti. Bin frank eline sayılınca, ayrıca, paranın faizini de istedi.

– Canım ne önemi var! dedi Dussardier.

– Susar mısın sen?

Böyle yiğit bir adamın bu korkaklığı Frédéric'in pek hoşuna gitmişti; çünkü böylece kendi korkaklığı da haklılaşmış oluyordu. Senedi alıp getirdi ve bir daha Madam Arnoux'nun evindeki rezaletin sözünü etmedi. Ama o günden sonra Mareşal'in bütün kusurları gözüne dokunmaya başladı.

Düzeltilmez şekilde zevksizdi: Tembeldi, aklın alamayacağı kadar; bir ilkel adam bilgisizliği içindeydi; öyle ki doktor Desrogis onun gözünde çok büyük bir şöhretti. Bu adamla karısını, "evli bir çift" oldukları için evine davet etmekten zevk duyuyordu. Eski bir gümrük memuru olup kâğıt oyununda usta "çok iyi" bir bay tarafından korunan Matmazel Irma adlı ince sesli zavallı bir yaratığın hayatı üstünde kendi keyfince bir gözetim kurmak istiyordu. O adam için "tonton kuçukuçu" derdi. Frédéric, "Laf mı bu da! Chaillot'ya git! bilir misin ki!" gibi budalaca lafların tekrarlarımasına dayanamıyordu artık. Rosanette sabahları biblolarını bir çift eski beyaz eldivenle temizlemeyi âdet haline getirmişti. Genç adam onun özellikle hizmetçisine karşı takındığı tavırları çekemiyordu. Bu kadının aylığını hep geciktirir, hatta ondan borç para almaya kalkardı. Hesap görme günlerinde mahalle karıları gibi birbirine girerler, sonra sarılarak barışırlardı. Rosanette'le baş başa geçirdiği saatlerden bir tat almamaya başlamıştı. Bu bakımdan Madam Dambreuse'ün verdiği partilerin yeniden başlaması içine su serpti.

Madam Dambreuse hiç değilse eğlenceli bir arkadaştı. Sosyetede dönen dolapları, elçiler arasındaki değişiklikleri, modaevlerinde çalışan kimseleri biliyordu. Ara sıra ağzından bayağı laflar kaçırsa bile, bunları öyle bir yerde söylemiş olurdu ki o cümlesinde bir saygı ya da eğlence anlamı varmış gibi gelirdi. Onu, konuşan yirmi kişinin arasında, hiçbirini unutmadan, kendisine dilediği karşılıkları verdirip, tehlikeli olanlardan sakınırken görmeliydi! Anlattığı en yalın şeyler birer sır niteliği

kazanır, en ufak bir gülümsemesi karşısındakini düşlere daldırırdı; ondaki çekicilik, her zaman süründüğü o güzel koku gibi karmaşık ve tanımlanmaz bir şeydi. Frédéric onun yanında her zaman yeni bir şeyler keşfetmenin tadını duyardı; yine de, her zaman, berrak suların parıltısına eş bir sükun içinde bulurdu onu. Peki ama, yeğenine karşı tavırları niçin öyle soğuktu? Hatta zaman zaman ona doğru tuhaf bakışlar fırlattığı da oluyordu.

Evlenme meselesi çıkınca Mösyö Dambreuse'e "sevgili çocuk"un sağlık durumunun elverişli olmadığını söyleyerek itiraz etmiş ve onu hemen alarak Balaruc banyolarına götürmüştü; oradan dönünce bu kez yeni bahaneler ileri sürdü: Delikanlının mevkii yoktu, bu büyük aşk ciddi görünmüyordu, beklemenin ne zararı vardı! Martinon bekleyeceğini bildirdi. Yüce bir davranış içindeydi. Frédéric'e öğütler verdi. Daha da ileri gitti: Yeğenin ağzından teyzenin duygularını öğrendiğini çıtlatarak, Madam Dambreuse'ün nasıl hoşuna gideceği konusunda yollar gösterdi ona.

Mösyö Dambreuse'e gelince, kıskançlık belirtilerinden uzak bir şekilde, genç dostuna çok iyi davranıyor, birçok konuda ona danışıyor, hatta geleceği üstüne titizleniyordu; o kadar ki bir gün Roque Baba'dan konuşurlarken kurnaz bir tavırla delikanlının kulağına eğilmiş:

– İyi ettiniz! demişti.

Cécile, Miss John, hizmetçiler, kapıcı... Frédéric'in gözüne sevimli görünmeyen tek kişi yoktu bu evde. Her akşam, Rosanette'i bırakıp buraya geliyordu. Annelik günü yaklaştıkça Rosanette'in üstüne daha bir ciddilik gelmiş, hatta birtakım sıkıntılar içindeymiş gibi bir de hüzün çökmüştü. Bütün sorulara şöyle karşılık veriyordu:

– Yanılıyorsun! Çok iyiyim!

Bir değil beş senet imzalamıştı Rosanette; ilkini ödettikten sonra bunu Frédéric'e açıklamaya cesaret edemediğinden, Arnoux'ya başvurmuştu. Arnoux da Languedoc şehirlerini aydınlatma gaz şirketinden –çok esaslı bir iş!– gelecek kâr payının üçte birini ona bırakmayı yazıyla vadetmişti; ancak o yazı-

yı şirketin hissedarlar toplantısından önce ortaya çıkarmamasını da öğütlemiş bulunuyordu; toplantı ise haftadan haftaya ertelenip durmaktaydı.

Ama şu sıra Mareşal'e para gerekliydi. Ölür, bu parayı Frédéric'ten isteyemezdi. İsteyemedi. Aşklarını örselemek olurdu bu. Evin giderlerini o karşılıyordu; ama, aylık kiraladığı ufak bir araba ve Dambreuselere gitmeye başlayalı beri yapmak zorunda kaldığı bazı fedakârlıklar metresine daha fazla bir ödenek ayırmasını önlemekteydi. İki üç kere, belirsiz saatlerde eve geldiğinde, kapılar arasında bazı erkek karaltılarının kayıp gittiğini görür gibi olmuştu; sonra, nereye gittiğini söylemeden sık sık dışarı çıkıyordu Rosanette. Frédéric bunu fazla kurcalamaya kalkmadı. Şu birkaç gün içinde kesin bir çıkış yapacaktı nasıl olsa. Başka bir hayatın özlemini çekiyordu. Daha eğlenceli daha soylu bir hayatın. Böyle bir ideal onu Dambreuselerin konağına karşı daha hoşgörülü yapıyordu.

Poitiers Sokağı'nın bir çeşit uzantısıydı bu ev. Büyük M. A.'ya, ünlü B.'ye, derin C.'ye, hatip Z.'ye, eşsiz Y.'ye, merkez solun tenorlarına, sağın şövalyelerine, Orta-yol emeklilerine, siyasal komedinin demirbaş tiplerine rastladı orada. Bunların iğrenç konuşmalarına, küçüklüklerine, öfkelerine, kötü niyetlerine şaştı.

Hepsi de Anayasa'ya oy vermiş olan bütün bu adamlar şimdi onu yıkmaya çalışıyorlardı. Yerlerinde duramıyorlar, bildiriler, broşürler, biyografiler yayımlıyorlardı; Fumichon'un Hussonnet tarafından yazılmış biyografisi bir şaheserdi. Nonancourt köylerde propaganda ile uğraşıyor, Mösyö de Grémonville din adamlarını işliyor, Martinon burjuva gençlerini topluyordu. Cisy'ye varıncaya dek, herkes kendi çapında bir çaba içinde görülüyordu. Şimdi ciddi işler düşünen Vikont bütün gün arabasıyla parti işlerine koşmaktaydı.

Mösyö Dambreuse, bir barometre gibi, partinin son değişikliklerini gösteriyordu. Bir halk adamının şu sözü anılmadan

Lamartine'in adını ağzına almaz olmuştu: "Paydos şiire!" Cavaignac onun gözünde bir hayından başka bir şey değildi. Üç ay boyunca hayranlık duyduğu Başkan "yeterli güçten yoksun" olduğundan şimdi gözünden düşmüş bulunuyordu. Ve daima bir kurtarıcıya bağlılık eğiliminde olduğundan, Konservatuvar olaylarından beri Changarnier'ye minnet duymaktaydı: "Çok şükür, Changarnier... Umalım ki Changarnier... Changarnier oldukça korkuya kapılmanın bir gereği yok..."

Her şeyden önce sosyalizme karşı yazdığı kitaptan dolayı Mösyö Thiers göklere çıkarılıyordu; o bu kitabıyla sadece yazar değil, bir düşünür olduğunu da ispat etmekteydi. Mecliste filozoflardan parçalar okuyan Pierre Leroux'ya kahkahalarla gülüyorlardı. Fourier'nın çömezleri alaya alınıyordu. *Foire aux Idées*'yi alkışlamaya gidiyorlar ve yazarlarını Aristofanes'e benzetiyorlardı.[7] Herkes gibi Frédéric de bu oyunu görmeye gitmişti.

Siyasal gevezelikler ve iyi yiyecekler delikanlıdaki ahlak duygusunu uyuşturmaktaydı. Bu adamlar gözüne ne kadar bayağı görünürlerse görünsünler, onları tanımakla övünç duyuyor, içinden burjuvaların itibarını kazanmayı geçiriyordu. Madam Dambreuse gibi bir metres kendisine bu olanakları sağlayabilirdi.

Bunun için ne gerekiyorsa yapmaya girişti.

Madam Dambreuse bir gezintiye mi çıktı, karşısına çıkıyor, tiyatroya mı gitti, locasında ona saygılarını sunmak için oraya kadar gitmeyi ihmal etmiyordu; kiliseye gitme saatlerini öğrenerek, hüzünlü bir tavırla bir sütunun arkasında yer alıyordu; antika eşya ya da bir konser için bilgiler, ödünç alınacak kitap ya da dergiler, aralarında sürekli olarak küçük pusulaların gidip gelmesine sebep oluyordu. Gece ziyaretlerinden ayrı olarak arada sırada öğleden sonraları da yoklamaya gittiği oluyordu onu. Birbiri ardı sıra cümle kapısından, avludan, holden, iki salondan geçerken genç adamın duyduğu sevinç de türlü

7 Foire aux Idées: Cumhuriyeti alaya alan bir oyun.

türlü eşya arasında mobilyaların kenarlarına çarpardı: Çamaşır dolapları, perdeler, lakeden, bağadan, fildişinden, malahitten kadehler, tepsiler, sık sık yenilenen pahalı şeyler... Sade şeyler de vardı: Etretat kıyısından getirilmiş ve kâğıtların uçmaması için kullanılan üç çakıltaşı, Çin işi bir paravanaya asılı bir *Frisonne* başlığı gibi. Bununla birlikte bütün bu eşya arasına büyük bir uyum kurulmuştu. Hatta belki de tavanın yüksekliğinden, kapı perdelerinin zengin dökülüşünden, taburelerin yaldızlı bacakları üstünde dalgalanan uzun ipek saçaklardan ileri gelen bütünüyle bir soyluluktan söz edilebilirdi.

Madam Dambreuse hemen her zaman, pencere aralığını süsleyen çiçekliğin yanındaki küçük kanepede otururdu. Tekerlekli kocaman bir pufun kenarına ilişmiş olan Frédéric ona yöneltilecek en uygun iltifatları sıralardı ve o, başı biraz yana eğik, dudaklarında bir gülümseme, genç adamı süzer dururdu.

Frédéric, onun yüreğinde bir kıpırtı meydana getirmek, onu kendine hayran etmek için, içine bütün ruhunu koyduğu şiirler okuyordu. Kadının, küçültücü bir imada ya da pratik bir itirazda bulunmak için durdurduğu olurdu onu; konuşmaları gelip gelip o ölmez aşk sorununa dayanıyordu! Aşkı doğuran nedenleri, kadınların erkeklere göre aşkı daha iyi duymadıklarını, bu konuda aralarında ayrımların neler olduğunu tartışıyorlardı. Frédéric, kabalığa ve yavanlığa düşmekten sakınarak kendi düşüncelerini açıklamaya çalışıyordu. Zaman zaman hoş, zaman zaman bıkıp usandırıcı bir çeşit mücadele vardı aralarında.

Bu kadının yanında, bütün varlığını Madam Arnoux'ya doğru çekip götüren o büyük esrimeyi duymuyordu. Rosanette'in ilk sıralarda kendisinde yarattığı allak bullak sevinci de. Ama Madam Dambreuse'de az bulunur, güç bir şeyi seviyordu; çünkü zengindi, soyluydu, soğuydu bu kadın; taktığı madalyonlarla ve ahlaksızlığın içindeki ilâtetiyle, tıpkıdantelleri gibi ender duygu incelikleri buluyordu onda.

Eski aşkını kullandı. Bir zamanlar Madam Arnoux'nun kendisinde yarattığı yorgunlukları, kaygıları, düşleri, sanki şimdi o esinletiyormuş gibi anlattı Madam Dambreuse'e. Bunları, bu

tür şeylere alışık bir kadın gibi karşılıyor, ama ne reddediyor ne de kesin olarak kabul ediyordu; bu bakımdan Frédéric, Martinon'un evlenmesine razı olacak kadar baştan çıkaramadı onu. Madam Dambreuse yeğeninin âşığıyla ilişkiyi tam kesmek için, Martinon'un gözünün parada olduğunu ileri sürdü ve kocasından bu konuda onu denemesini rica etti. Bunun üzerine Mösyö Dambreuse, Martinon'a Cécile'in yoksul bir ailenin öksüzü olduğunu, bir drahoması, bir "umudu" bulunmadığını söyledi.

Martinon, bunun doğru olduğuna inanmadığından ya da verdiği sözü geri alamayacak kadar ileri gitmiş olduğundan ya da dehalara özgü bir budalaca inatla, on beş bin frank gelir getiren kendi servetinin ikisine de yeteceğini söyledi. Bu beklenmeyen çıkargütmezlik bankeri duygulandırdı. Gerekli teminat akçesini sağlamayı vadederek onu bir göreve sokmayı üstlendi ve Martinon, 1850 yılının mayısında Cécile'le evlendi. Balo yapılmadı. Gençler evlendikleri gün İtalya'ya gittiler. Frédéric ertesi gün Madam Dambreuse'ü ziyaret etti. Her zamankinden daha solgun buldu onu. Önemsiz iki üç konuda Frédéric'i tersler şekilde konuştu. Zaten bütün erkekler bencil şeylerdi.

Frédéric, bağlılık duygusu taşıyan kimselerin de bulunabileceğini ileri sürdü. Söz gelimi kendisi...

– Hadi canım! Siz de öbürleri gibisinizdir!

Gözkapakları kızarmıştı; ağlıyordu. Sonra gülümsemeye çalışarak:

– Özür dilerim, dedi. Haksızlık ettim. Birden bir keder içine gömüldüm de.

Genç adam bundan bir şey anlamamıştı.

"Boş ver. Sandığın kadar güçlü değilmiş," diye düşündü.

Madam Dambreuse çıngırağı çekerek bir bardak su istedi, gelen sudan bir yudum içti, bardağı uşağa geri verdi. Sonra hizmetçilerin çalışma tarzından yakındı. Frédéric onu eğlendirmek için kendisini uşak olarak yanına almasını rica etti; ta-

bak verebilir, eşyaların tozunu alabilir, konukları haber verebilirdi; kısacası iyi bir oda hizmetçisi ya da modası geçmiş olmasına rağmen, esaslı bir yanaşma olabilirdi. Horoz tüylü şapkasıyla arabasının arkasında oturmayı ne kadar isterdi!

– Kolumda küçük bir köpek taşıyarak arkanız sıra azametli adımlarla yürümek ne güzel olurdu!

– Çok şakacısınız! dedi Madam Dambreuse.

Ama her şeyi ciddiye almak da bir çılgınlık değil miydi? Zaten çevremizde yeterince sıkıntı yok muydu ki bir de biz kendimiz icat edelim. Hiçbir şey değmezdi kederlenmeye. Madam Dambreuse belirsiz bir onaylama tavrıyla kaşlarını kaldırdı.

Bu duygu uyumu Frédéric'i daha yüreklendirdi. Eski düş kırıklıkları ona bir uzağı görme yetisi kazandırmıştı. Sözlerine devam etti:

– Dedelerimiz yaşamayı daha iyi biliyorlardı. İçimizden gelen itiye niçin karşı koyalım?

Zaten aşk dediğin de onca önemli bir şey değildi aslında.

– Ama ahlaka karşı bir şey bu sizin söylediğiniz!

Madam Dambreuse yeniden kanepeye geçmişti. Frédéric yanına, ayaklarının önüne oturdu.

– Görmüyor musunuz yalan söylediğimi? Çünkü bir kadının hoşuna gitmek için bir soytarı kaygısızlığı ya da bir trajedi aşırılığı içinde olmak gerekiyor. Sadece kendilerini sevdiğimizi söylesek suratımıza gülüyorlar. Bence kadınların hoşlandıkları bu tür abartmalar aşkın kutsallığını yok ediyor. Hele insan özellikle zeki kadınlar karşısında... İçini nasıl dökeceğini... Bilmediğinden...

Madam Dambreuse, kirpikleri yarı aralık, onu süzüyordu. Delikanlı onun yüzüne doğru eğilip sesini alçaltıı.

– Evet, korkutuyorsunuz beni! Size saygısızca laflar söyledim belki. Oysa söylemek istemezdim bunları. Bağışlayın beni. Hem bunda bir suçum yok benim. O kadar güzelsiniz ki!

Madam Dambreuse gözlerini yumdu; Frédéric, zaferinin bu kadar kolay gerçekleşmesine şaştı. Bahçede hafif hafif sallanan büyük ağaçlar hareketsizdi şimdi. Hareketsiz duran yol yol bulutlar uzun kırmızı şeritler çizmişti gökyüzüne. Her şey

durmuştu sanki. Belleğinde buna benzer akşamlarda tıpkı böyle bir sessizliğin anısı belirir gibi oldu. Daha önce nerede olmuştu bu?

Diz çöktü, elini eline aldı ve onu sonsuza kadar seveceğine yemin etti. Sonra, gideceği sırada, kadın bir işaretle yanına çağırdı onu ve alçak bir sesle:

– Akşama yemeğe gelin! Baş başa oluruz! dedi.

Merdivenlerden inerken kendini başka bir adam olmuş görüyordu; limonlukların kokulu havasıyla çevrelenmiş, soylulara özgü ilişkilerin, büyük entrikaların üstün dünyasına kesin olarak ayak basmış gibiydi. O dünyada birinci sırayı kapabilmek için böyle bir kadının olacaktı. Güce ve eyleme tutkun olduğu şüphesiz olan ve kendisine cömertçe hizmet ettiği sıradan bir adamla evlenmiş bulunan böyle bir kadın çekip çevirecek güçlü bir erkek isterdi herhalde. Şimdi hiçbir şey imkânsız değildi! Kendini at sırtında iki yüz fersah yapacak, gık demeden geceler boyu üst üste çalışacak kadar güçlü buluyordu; yüreği gururla dolup taşmaktaydı.

Önü sıra bir adam yürüyordu kaldırımda: üstünde eski bir palto taşıyan, başını öne eğmiş olan bu adamın öyle bitkin bir görünümü vardı ki, Frédéric yüzünü görmek için döndü. Öbürü başını kaldırdı. Deslauriers'di bu. Kararsızca bakıyordu. Frédéric hemen boynuna sarıldı.

– Ah! Aziz kardeşim! Sensin ha!

Aldı onu, sorular sora sora evine götürdü.

Ledru-Rollin'in eski komiseri önce çektiği sıkıntıları anlattı. Tutuculara kardeşlik, sosyalistlere yasa saygısı öğütlediği için, birinciler üstüne ateş etmişler, ikinciler asmak için ip getirmişler. Haziran olaylarından sonra da zalimce görevinden atmışlar. Kendini bir komplonun, Troyes'de yakalanan silahlar olayının içinde bulmuş. Delil yetersizliğinden salıverilmiş. Sonra, siyasal eylem komitesince Londra'ya gönderilmiş, orada bir ziyafette meslektaşlarıyla tokatlaşmış. Paris'e dönünce de...

– Niçin bana gelmedin?

– Kaç kere geldim, bulamadım. Senin kapıcının esrarlı bir ta-

kım halleri var, ne yapmam gerektiğini kestiremedim. Sana böyle yenilmiş bir şekilde görünmek de istemiyordum.

Demokrasinin kapılarını çalıp; kalemiyle, sesiyle, gücüyle hizmet teklifinde bulunmuştu ve bütün kapılar yüzüne kapanmıştı, güvenemiyorlardı ona; saatini, kitaplarını, çamaşırlarını satmıştı.

– Sénécal'le birlikte Belle-Isle dubalarının üstünde gebersem daha iyiymiş!

O sırada kravatını düzeltmekte olan Frédéric'in bu habere pek üzülmemiş bir hali vardı.

– Bizim Sénécal sürüldü demek?

Büyük bir özlemle duvarlara bakmakta olan Deslauriers karşılık verdi:

– Herkes senin gibi şanslı olamaz ki!

Bu sözlerdeki imayı fark etmeyen Frédéric:

– Özür dilerim, dedi. Yemeği dışarıda yiyeceğim. Sana yiyecek getirecekler! Canın ne çekiyorsa iste! Istersen benim yatağa da uzanırsın.

Bu içtenlik karşısında Deslauriers'nin hüznü dağıldı.

– Senin yatağına mı? Ama... Seni rahatsız etmiş olmaz mıyım?

– Yok canım! Boş yatak var!

– Öyle ya! dedi avukat gülerek. Yemeği nerede yiyorsun?

– Madam Dambreuse'de.

– Yoksa bu... Hani?..

Frédéric onun sanısını pekiştiren bir gülümsemeyle:

– Çok meraklısın! dedi.

Sonra, saate bakarak, yine yerine oturdu.

– Hayatta olur böyle şeyler! Ama hiçbir zaman umudu yitirmemeli; değil mi, benim halkçı arkadaşım?

– Allah vere de işe başkaları da karışsa.

Deslauriers işçilerden nefret etmişti; bir maden memleketi olan görev yerinde çok çekmişti onlardan. Her maden kuyusunun, kendisine buyruklar veren geçici bir hükümeti varmış.

– Işçilerin her yerdeki tavrı evlere şenlik bir nitelikte zaten; Lyon'da da, Lille'de de, Havre'da da, Paris'te de öyle. Çünkü, ya-

bancı ürünleri memleketten çıkarmak isteyen üreticiler gibi, bu baylar da İngiliz, Alman, Belçikalı ve Savoieli işçilerin dışarı sürülmesini istiyorlar. Anlaşmalarına gelince, restorasyon sırasındaki ünlü birlikleri neye yaradı? 1830'da milli muhafız örgütüne katıldılar, ama ona hâkim olma sağduyusunu bile gösteremediler. 1848'in hemen ertesi günü işçi birlikleri kendi özel bayraklarıyla sokaklara dökülmediler mi? Meclise kendi temsilcilerini sokmayı isteyecek kadar ileri gidiyorlar ve yalnız kendi adlarına konuşuyorlardı. Tıpkı pancardan başka şey düşünmeyen pancar milletvekilleri gibi! Ne menem şeyler olduklarını gördüm hepsinin! Önce Robespierre'in giyotini, sonra imparatorun çizmeleri, daha sonra da Louis–Philippe'in şemsiyesi önünde secdeye kapanan, önlerine bir lokma ekmek atan herkese kul-köle olan bu heriflerden gına geldi artık! Talleyrand'ın ve Merabeau'nun rüşvetçilikleri dillere destan olmuştur, ama şu aşağıdaki haberciye biri kalkıp üç frank fazla ücret vadetse, adam tutar elli santim için yurdunu satar. Ah! Ne büyük bir hata yaptık! Avrupa'nın dört köşesini ateşe verecektik ki!..

Frédéric karşılık verdi:

– Kıvılcım yoktu! Siz hepiniz küçük burjuvalardınız, en iyileriniz de birer doktrin yobazı! İşçilere gelince, ne kadar sızlansalar yeridir. Devlet başkanı ödeneğinden bir milyon indirmeyi ve en çirkin dalkavukluk gösterilerinde bulunmayı bir yana bırakırsak boş laftan başka ne verdiniz onlara? İşçinin kimlik belgesi patronun elinde ve ücretli, sesini kimseye duyuramadığı için, (yasa önünde bile) efendisinden aşağı durumda. Kısacası, Cumhuriyet gününü doldurdu gibi geliyor bana! Kimbilir? İlerleme belki de bir aristokrasiyle ya da bir tek adamın gücüyle gerçekleşebilir. Bu işlerde ilk davranış hep yukarıdan geliyor! Kim ne derse desin, halk henüz reşit değil!

– Haklısın galiba! dedi Deslauriers.

Frédéric'e göre büyük yurttaş kitlelerinin huzura kavuşmaktan başka kaygısı yoktu (Dambreuse konağında edindiği izlenimler böyleydi) ve bütün şanslar muhafazakârlardan yanaydı.

– Adaylığını koysaydın, eminim ki...

Sözünü bitirmedi. Deslauriers anlamıştı. İki elini alnının üstünden geçirdi:

– Ya sen? Bir engel de yoktu? Niçin milletvekili olmayasın?

İkili seçim dolayısıyla Aube'da boş bir adaylık varmış. Yasama meclisine yeniden seçilen Mösyö Dambreuse ayrı bir bölgedenmiş.

– İstersen çalışırım senin için!

Bir sürü meyhaneci, öğretmen, doktor, avukat kâtibi ve onların patronlarını tanıyormuş.

– Zaten köylüleri de istediğin şeye inandırabilirsin!

Frédéric tutkusunun yeniden alevlendiğini hissetti.

Deslauriers ekledi:

– Bana Paris'te bir yer bulmalısın.

– Oo! Mösyö Dambreuse'ün sayesinde çok kolay bulunur.

– Dedim de aklıma geldi, dedi avukat. Bu adamın büyük şirketi ne oldu? Bana asıl bu tür bir iş gerek. Hem bağımsızlığımı korur hem de onlara yararlı olurum.

Frédéric şu üç gün içinde onu bankere götüreceğine söz verdi.

Madam Dambreuse'le baş başa yemek yemeleri çok güzeldi. Madam, masanın öbür başına oturmuştu, Frédéric'e karşıdan, asılı lambanın aydınlığında bir çiçek sepetinin üstünden gülümsüyordu; pencereler açıktı, yıldızlar görünüyordu. Çok az konuştular. Kuşkulandıklarından tabii. Ama uşaklar arkalarını döner dönmez dudaklarının ucuyla öpücükler yolluyorlardı, Frédéric adaylık niyetinden söz etti. Madam Dambreuse onayladı bunu, hatta Mösyö Dambreuse'ün yardımını sağlayacağına söz verdi.

Akşam bir iki dost geldi, Madam Dambreuse'ü kutlamak ve üzüntüsünü paylaşmak için: Yeğeninden ayrılmak çok üzmüş olmalıydı onu. Yeni evliler yolculuğa çıkmakla çok iyi etmişlerdi; ileride çocuklardan, bin türlü gaileden insan başını alamazdı. Ama İtalya umulan gibi bir yer değildi. Neyse, onlar daha düşler, hayaller çağındaydılar. Sonra balayı her şeye ayrı bir güzellik katardı. En son kalanlar Mösyö Grémonville ve

Frédéric oldu. Diplomat bir türlü gitmek bilmiyordu. Sonunda, gece yarısı, kalktı; Madam Dambreuse, Frédéric'e onunla birlikte gitmesini işaret etti ve bu isteğini yerine getirmesine her şeyden daha tatlı bir el sıkışla karşılık verdi.

Mareşal onu yeniden karşısında bulunca bir sevinç çığlığı attı. Saat beşten beri onu bekliyormuş. Deslauriers'nin çok acele bir işiyle uğraşması gerektiğini söyleyerek özür diledi. Bir zafer parıltısı, bir hale gelmişti yüzüne. Rosanette içinden yemin etti: Bir daha başkalarına vermeyecekti kendini; açlıktan, sefaletten ölse bile.

Nemli gözleri öyle bir tutkuyla parıldıyordu ki, Frédéric onu dizlerinin üstüne çekti ve kendi ahlaksızlığıyla gönenerek "Ne herifim ben!" diye düşündü.

IV

Deslauriers, Mösyö Dambreuse'ün evine gittiği zaman, banker de büyük kömür işini yeniden canlandırmayı düşünmekteydi. Ne var ki birçok ortaklığın böyle tek bir ortaklıkta kaynaşması kuşkuyla karşılanmıştı. Bu tür işletmeler için büyük sermayeler gerekmezmiş gibi, herkes bir tekel kurulmakta olduğundan söz etmeye başlamıştı.

Gobet'nin yapıtını ve Mösyö Chappe'ın *Journal des Mines*'de yayımlanan yazılarını özel olarak okumuş bulunan Deslauriers meseleyi çok iyi biliyordu. 1810 tarihli yasanın imtiyaz sahibine mutlak bir hak tanıdığını ispat etti. Öte yandan bu kuruluşa daha demokratik bir nitelik de kazandırabilirdi; kömür işletmelerinin aralarında birleşenlerine set çekmesi ortaklık kurma hakkına karşı bir saldırı olurdu.

Mösyö Dambreuse bir muhtıra hazırlaması için elindeki notları ona verdi. Emeğinin karşılığını ödeme şekline gelince, bu konuda pek de belirli olmayan bir sürü vaatte bulundu.

Deslauriers, dönüp Frédéric'in evine geldi ve ona Mösyö Dambreuse'le neler konuştuklarını anlattı. Ayrıca, oradan çıkarken merdiven başında Madam Dambreuse'ü gördüğünü söyledi.

– Seni kutlarım doğrusu! diye ekledi.

Sonra seçim işini konuştular. Yapılması gereken bazı şeyler vardı.

Üç gün sonra Deslauriers elinde gazetelere verilecek bir yazı metniyle geldi; dostça bir uslup taşıyan bu mektubunda Mösyö Dambreuse arkadaşının adaylığını desteklemekteydi. Bir muhafazakâr tarafından desteklenip bir kızıl tarafından övülünce başarı şansının mutlak olması gerekirdi. Ama kapitalist böyle bir şaheseri (!) nasıl imzalamıştı? Avukat kendi yazdığı bu mektubu, hiç sakınmadan Madam Dambreuse'e göstermiş, o da metni pek beğenmiş ve gerisini halletmeyi üstlenmiş.

Arkadaşının bu girişimi Frédéric'i şaşırttı. Yine de benimsedi bunu. Sonra Deslauriers'nin Roque Baba ile ilişki kurduğunu görünce Louise'le olan durumunu arkadaşına anlattı.

– Aklına ne gelirse söyle onlara; işte, işlerimin iyice bozulduğunu, zamanla güçlüklerin altından kalkacağımı, kızın daha genç olduğunu, bekleyebileceğini...

Deslauriers gitti ve Frédéric kendisini güçlü bir adam gibi hissetti. Öte yandan bir doygunluk duygusu, derin bir hoşnutluk içindeydi; zengin bir kadına sahip olma sevinci hiçbir çelişkiye uğramamıştı; duyguları çevresiyle bir uyum içindeydi. Şimdi, hayatı, sıra sıra tatlarla doluydu artık.

Bu tatların en hoşu da, Madam Dambreuse'ün salonunda, bir sürü insan arasından ona bakmaktı. Tavırlarındaki incelik başka durumlarını da akla getirmekteydi; soğuk bir sesle konuştuğunu işitince, hemen kesik kesik söylediği sevda sözlerini hatırlıyor, onun erdemine karşı gösterilen bütün saygılar kendisine gösterilmişçesine sevindiriyordu genç adamı ve çok kez şöyle bağırmak geçiyordu içinden: "Ama ben sizden daha iyi tanıyorum onu! Benimdir o!"

İlişkileri herkesçe kabul edilmiş, onaylanmış bir şey olmakta gecikmedi. Madam Dambreuse bütün bir kış nereye gittiyse Frédéric'i de yanından eksik etmedi.

Frédéric, hemen her zaman, gidecekleri yere ondan önce gidiyor ve onun çıplak kollarıyla, elinde yelpaze, saçında inciler, içeri girdiğini görüyordu. Madam Dambreuse eşikte duruyor

(kapının perdesi onun için bir çerçeve meydana getiriyor) ve Frédéric'in orada olup olmadığını anlamak için, hafif bir kararsızlıkla gözlerini kısıyordu. Onu kendi arabasında götürürdü; yağmur vasistaslara vurup dururdu; gelip geçenler çamurda gölgeler gibi belirir kaybolurdu; birbirlerine sokulur, sessiz bir umursamazlık içinde belli belirsiz seyrederlerdi bunları. Türlü bahaneler uydurarak, Frédéric, bir saatçik daha kalırdı odasında.

Madam Dambreuse'ün ona baş eğmesi daha çok can sıkıntısının bir sonucu olmuştu. Ama bu son deneyin başarısızlığa uğramaması gerekirdi. Büyük bir aşk istiyordu. Çok geçmeden delikanlıyı özenlerle, okşamalarla donatmaya başladı.

Çiçekler gönderiyordu Frédéric'e. Onun için kumaş kaplama bir sandalye yaptırdı. Kendi anısı dışında başka bir işi olmasın diye ona bir tabaka, bir yazı takımı, günübirlik kullanılacak bir sürü ufak tefek eşya armağan etti. Bu gönül çelici ilgi gösterileri önce Frédéric'in pek hoşuna gitmişti; ama sonra sonra basit gelmeye başladı bunlar.

Bir arabaya biniyor, onu bir pasajın içine sokuyor, sonra kendisi öbür uçtan çıkıyordu. Ve duvarların dibinden kayarak onun beklediği yere varıyordu; Frédéric' de hemen koluna girip onu kendi evine sokuyordu. O ara delikanlının iki uşağı dolaşmaya çıkmış, kapıcı bir iş için bir yere kadar gitmiş olurdu. Madam Dambreuse etrafına şöyle bir bakınırdı: Korkacak bir şey yok! O zaman yeniden yurduna kavuşmuş bir sürgün gibi derin bir soluk alırdı. Mutluluk cesaret vermişti onlara. daha sık buluşmaya başladılar. Öyle ki bir akşam balo tuvaleti içinde çıkageldi ansızın. Böylesi sürprizler tehlikeli olabilirdi. Frédéric bu ihtiyatsızlığından dolayı uyardı onu. Üstelik çekici de bulmamıştı bu kılıkta; açık korsajı zaten dolgun olmayan göğüslerini meydana çıkarmıştı.

Frédéric o zaman şimdiye dek gizil kalan şeyi, duygu yönünden uğradığı düş kırıklığını anladı. Büyük zevk fırtınaları içine girmiyor değildi, ama bunları duyabilmesi için Rosanette'in ya da Madam Arnoux'nun hayalini gözünün önüne getirmesi gerekiyordu.

Bu duygu körelmesi daha berrak bir kafayla düşünmesini sağladı; eskisinden çok daha büyük bir tutkuyla sosyetede bir yer yapmayı özlüyordu. Hazır, ayağının altında böyle bir binektaşı varken yararlanmalıydı ondan.

Ocak ortalarında, bir sabah, Sénécal girdi çalışma odasına; Frédéric'in attığı şaşkınlık çığlığına şimdi Deslauriers'nin kâtibi olduğunu söyleyerek karşılık verdi. Hatta bir de mektup getirmişti ondan. Deslauriers işlerin iyi gittiğini yazıyor, ama ihmalciliğinden ötürü kendisine çıkışıyordu. Nogent'a gitmesi gerekirmiş.

Müstakbel milletvekili ertesi gün yola çıkacağını söyledi.

Sénécal bu adaylık üstüne düşüncelerini açıklamadı. Kendisinden, yurt sorunlarından konuştu.

Nice acınası durumda olursa olsun, yurdun içinde bulunduğu koşullar sevindiriyordu Sénécal'i; çünkü gidiş komünizme doğruydu. Bir kere, Devlet eliyle çekip çevrilen şeyler her gün arttığına göre, Yönetim kendiliğinden o yana doğru kaymaktaydı. Mülkiyete gelince, 48 Anayasası, bütün zayıf noktalarına rağmen, onu kollayıcı hükümler taşımaktaydı; Devlet, kamu yararı kaygısıyla bundan böyle dilediği alanlara el uzatabilecekti. Sénécal Otorite'den yana olduğunu belirtti; Frédéric onun ileri sürdüğü düşüncelerin kendisinin Deslauriers'ye söylediklerinin abartılmışından ibaret olduğunu gördü. Cumhuriyetçi kitlelerin yetersizliği konusunu bile ele aldı.

– Robespierre, azınlığın haklarını savunurken, XVI. Louis'yi Milli Konvansiyon'un önüne götürdü ve halkını kurtardı. Sonuçlar olayları meşru kılar. Diktatörlük kimi zaman zorunludur. Yaşasın zorbalık! Elverir ki zorba iyi şeyler yapsın!

Tartışmaları uzun sürdü, Sénécal, gideceği sırada, Mösyö Dambreuse'den hiç ses çıkmaması üzerine Deslauriers'nin sabırsızlandığını söyledi (ziyaretinin asıl nedeni buydu belki de).

Oysa Mösyö Dambreuse hastaydı. Yakın bir aile dostu olarak Frédéric her gün onu görmeye gidiyordu.

General Changarnier'nin azledilmesi çok üzmüştü kapitalisti. O akşam göğsünde, uzanıp yatmasını önleyen bi sıkışmayla

birlikte büyük bir yanma duydu. Sülük tutunca, ateşi hemen geçti. Öksürüğü kesildi, daha rahat soluk almaya başladı; sekiz gün sonra et suyunu içerken şöyle diyordu:

– Oh! Daha iyiceyim şimdi! Az kalsın büyük yolculuğu yapıyorduk!

Madam Dambreuse ondan sonra kendisinin de yaşamayacağını belirtmek isteyerek bağırdı:

– Bensiz olmaz ha!

Adamcağız karşılık vermek yerine karısına ve âşığına tuhaf bir gülümsemeyle baktı; boyun eğiş, bağışlama, alay, hatta bir yerde gizli bir neşe izi vardı bu gülümsemede.

Frédéric Nogent'a gitmek istedi. Madam Dambreuse buna karşı çıktı. Delikanlı hastalığın gösterdiği seyre göre bavullarını dolduruyor, boşaltıyordu.

Mösyö Dambreuse'ün ağzından birden fazlaca kan boşaldı. "Bilimin prensleri" çağrıldı; ama hiçbiri ne yapmak gerektiği hakkında yeni bir şey söylemedi. Bacakları şişiyordu hastanın; bir deri bir kemik kalmıştı. Bir ay önce bir vergi kontrol görevine atanan kocasıyla birlikte Fransa'nın öbür ucunda bulunan Cécile'i görmek istediğini tekrarladı birçok kere. Kızın hemen getirtilmesini emretti. Madam Dambreuse, üç mektup yazdı, üçünü de kendisine gösterdi.

Hastaya bakan rahibeye bile güvenmeyerek kocasının başı ucundan hiç ayrılmıyor, yatmıyor, uyumuyordu. Adlarını kapıcıya yazdıran ziyaretçiler onun hakkında hayranlık uyandırıcı şeyler işitiyorlardı; yoldan gelip geçenler pencerenin önüne bu kadar saman dökülmesini saygıyla karşılıyorlardı.

12 Şubat'ta hasta müthiş bir şekilde kan tükürmeye başladı. Başında görevli hekim tehlikeyi haber verdi. Hemen bir rahibe çağrıldı.

Mösyö Dambreuse'ün günah çıkarma görüşmesi sırasında karısı uzaktan merakla onu süzmekteydi. Daha sonra genç hekim bir pehlivan yakısı koydu ve bekledi.

Lambaların mobilyalarla maskelenmiş ışığı odanın her tarafını ayrı tonlarda aydınlatıyordu.

Frédéric'le Madam Dambreuse yatağın baş ucunda durmuş,

can çekişen hastaya bakıyorlardı. Rahiple hekim bir pencere aralığında alçak sesle konuşuyordu; rahibe diz çökmüş dua ediyordu.

Sonunda bir hırıltı yükseldi. Elleri buz gibi soğumuş, yüzünün rengi uçmaya başlamıştı. Zaman zaman çok derin bir soluk alıyordu; ama bunlar gittikçe seyrekleşti; anlaşılmaz bir iki söz döküldü ağzından. Hafifçe soluyarak gözlerini çevirdi ve başı yastığın üstünde yana düşüverdi.

Bir an hepsi öylece kalakaldı.

Madam Dambreuse yaklaştı; bir ödevi yerine getirmenin kolaylığıyla ölünün gözkapaklarını kapadı.

Sonra, bastırılmış bir umutsuzluğun etkisi altındaymış gibi beli büküldü, kollarını iki yana açtı, hekimle rahibeye dayanarak odadan çıktı, on beş dakika sonra Frédéric de onun odasındaydı.

İçerdeki güzel şeylerden çıkan tarifsiz bir koku vardı burada. Yatağın ortasına atılmış siyah bir elbise pembe yatak örtüsüyle tezat yaratıyordu.

Madam Dambreuse şöminenin yanında, ayaktaydı. Frédéric onun büyük bir keder içinde olduğunu sanmıyordu, ama hafif hüzünlü olabileceğini düşünmüştü. Tatlı bir sesle sordu:

– Acı çekiyor musun?

– Ben mi? Yok canım! Hiç!

Dönünce yatağın üstündeki elbiseyi gördü, inceledi; sonra Frédéric'e evindeymiş gibi rahat hareket etmesini söyledi.

– Sigara da içebilirsin! Benim evimdesin!

Derin derin soluk aldı:

– Ah! Tanrım! Ne büyük bir yüktü!

Frédéric şaşırmıştı bu sözlere. Onun elini öperek:

– Ama serbestiz şimdi!

Aşklarının rahatlığına yapılan bu ima Madam Dambreuse'ü incitmiş gibiydi.

– Ama onun için neler yaptığımı, ne sıkıntılar içinde yaşadığımı bilemezsin ki!

– Sıkıntılar mı?

– Sıkıntılar ya! Bir piçin, beş yıllık evlilikten sonra eve alın-

mış bir çocuğun onun dizinin dibinden hiç ayrılmaması insanda güven bırakır mı? Ben olmasam da bu kız ona ne budalalıklar ettirirdi kimbilir?

Bunun üzerine Madam Dambreuse mali durumunu anlattı. Mal ayrılığı usulüne göre evlenmişler. Kendi serveti üç yüz bin frank değerindeymiş. Evlenme sözleşmesine göre Mösyö Dambreuse, kendisinden sonra yaşaması halinde karısına konağının mülkiyetiyle yıllık on beş bin franklık gelir sağlamışmış. Ama kısa bir süre sonra bütün servetini ona bıraktığını belirten bir vasiyetname hazırlamış. Madam Dambreuse'ün hesabına göre bir servet üç milyondan fazlaymış.

Frédéric'in gözleri dört açıldı.

– Beklemeye değerdi, değil mi? Zaten bu servetin yapılmasında benim de faydam oldu. Ben onun malını savunuyordum; Cécile haksız yere beni soyacaktı.

– Niçin babasını görmeye gelmedi, dedi Frédéric'.

Bu soru üzerine Madam Dambreuse sert sert ona baktı. Sonra soğuk bir sesle:

– Ne bileyim ben! Ama katı kalpli biri olduğundandır herhalde! Ah! Ben onun ne olduğunu bilirim! Bu yüzden kendisine beş para koklatmayacağım!

Neyse, hiç değilse evlendiğinden beri bir huzursuzluğa sebep olmamıştı.

– Ne evlilik ama! dedi Madam Dambreuse alaycı bir sesle.

Bu kıskanç, çıkarcı, ikiyüzlü kafasız kıza bu kadar iyi davrandığından ötürü kendine kızıyordu. "Babasının bütün kusurlarını kapmıştı!" Kocasını gittikçe daha fazla aşağılıyordu. Onun kadar sahte bir adam bulamazdın, sonra yüreğinde en ufak acıma duygusu olmayan, taşyürekli bir adam, "Kötü bir adam! Kötü bir adam işte!"

En bilge kişiler bile hata yaparlar. Kin ve nefretle dolup taşan Madam Dambreuse de böyle bir yanlış içindeydi. Onun karşısında bir koltuğa oturmuş olan Frédéric'in dizlerine oturdu.

– Tanıdığım tek iyi insan sensin! Yalnız seni seviyorum! dedi.

Ona baktı ve yüreğinde bir hareket oldu, bir sinir boşanmasıyla gözleri yaşlarla doldu.

– Benimle evlenir misin? dedi.

Sonunda, Frédéric gülümseyerek karşılık verdi:

– Bundan kuşkun mu var?

Sonra, genç adam bir pişmanlık duygusu içine girdi. Yaptığı hatayı düzeltmek gibi bir düşünceyle gidip ölünün başında beklemek istediğini belirtti. Ve bu sofuca duygusundan utanmış gibi, rahat bir sesle:

– Belki daha uygun olurdu öyle yapmam! dedi.

– Evet, haklısınız belki de, diye karşılık verdi Madam Dambreuse. Hizmetçilere karşı iyi olurdu!

Döşek, yataklıktan iyice çıkarılmıştı. Rahibe ayakucunda duruyordu; başucunda bağnaz ve İspanyol görünümlü, uzun boylu zayıf bir rahip vardı. Beyaz peçete örtülmüş gece masasının üstünde üç şamdan yanıyordu.

Frédéric bir sandalye çekti ve ölüye baktı.

Saman gibi sapsarı olmuştu yüzü. Ağzının kenarında bir parça kanlı köpük vardı. Başı bir fularla sarılmıştı, örgü bir yelek vardı sırtında ve göğsünün üstünde kavuşturulmuş kolları arasında gümüş bir haç.

O hareket dolu hayat sona ermişti. Az mı bürolardan bürolara koşmuştu, az mı rakam sıralamış, işler çevirmiş, az mı rapor dinlemişti! O dil dökmeler, o gülümsemeler, o yerlere kadar eğilmeler! Napoléon'u alkışlamıştı, Kazakları alkışlamıştı, Louis XVIII.'yi alkışlamıştı, 1830'u alkışlamıştı, kısacası bütün rejimleri alkışlamıştı: İktidarı öyle büyük bir aşkla seviyordu ki kendini satmak ayrıcalığı için para öderdi.

İşte arkasında Fortelle'deki mülkü, Picardie'deki üç fabrikayı, Yonne'daki Crancé Ormanı'nı, Orléans dolaylarındaki çiftliği ve bir sürü menkul mal bırakarak ölmüştü.

Frédéric bir kere daha servetinin bilançosunu çıkardı; bütün bunlar kendisinin olacaktı! Önce "herkesin ne diyeceğini" düşündü, sonra annesine alacağı hediyeyi, ilerideki atlarını, arabalarını, yanma kapıcı olarak almak istediği eski aile arabacılarını. Üniforması da başka türlü olurdu elbet! Büyük salonu kendine çalışma odası yapacaktı. Üç duvarı yıktırarak ikinci katta bir tablo galerisi yaptırmasına kim engel olabilirdi! Aşa-

ğıda bir Türk hamamı yapmanın bir çaresi de bulunurdu belki. Mösyö Dambreuse'ün çalışma odasına gelince, iç açıcı tarafı olmayan bu oda neye yarayacaktı?

Bu düşler arada sırada rahibin burnunu silmesiyle ya da rahibenin ateşi karıştırmasıyla kaba bir şekilde bölünüyordu. Ama ortadaki gerçek bunları doğrulamaktaydı; ceset orada duruyordu. Göz kapakları yeniden açılmıştı ve yapışkan karanlıkların içine gömülmüş gözbebeklerinde anlaşılmaz, dayanılmaz bir anlam vardı. Frédéric bu bakışlarda kendisi hakkında verilmiş bir yargı buldu ve içinde bir vicdan azabı duydu, çünkü bu adamdan hiçbir şikâyeti olmamıştı; hatta tersine... "Yok yahu, eski düzenbazın biri!" Kendini güçlü hissetmek için ölüye daha yakından bakıyor, şöyle diyordu içinden:

– Ne var yani! Ben öldürmedim ya seni!

Bu sırada rahip dua kitabını okumaktaydı; rahibe, hareketsiz, uyukluyordu; üç şamdanın fitilleri uzamıştı.

İki saat boyunca Halles'e doğru akan arabaların boğuk gürültülerini dinlediler. Pencere camları aydınlandı, bir binek arabası geçti; sonra kaldırımdan tıkırdık tıkırdık geçen bir eşek sürüsü, çekiç sesleri, seyyar satıcılarının bağırtıları, borazan sesleri; bütün bunlar uyanan Paris'in kocaman sesine karışmaktaydı.

Frédéric görülecek işler için sokağa çıktı. Önce ölüm olayını bildirmek için belediyeye gitti; sonra, hükümet tabibinden resmî ölüm belgesini alınca, ailenin hangi mezarlığı seçtiğini bildirmek ve cenaze işleri ilgilileriyle temas kurmak için yine belediyeye uğradı.

Memur bir resim, bir de program gösterdi; birinde gömülme sınıfları, öbüründe donatımla ilgili bütün ayrıntılar belirtiliyordu. Örtülü bir araba mı, sorguçlu bir araba mı istiyordu? Atlas örtülü, uşaklar tuğlu olsun muydu? Cenaze lambası istiyor muydu? Şeref nişanlarını taşıyacak bir adama ihtiyaç var mıydı? Sonra kaç araba ayıracaklardı? Frédéric işi geniş tuttu. Oysa Madam Dambreuse fazla gider yapılmamasından yanaydı.

Sonra kiliseye gitti.

Cenaze alanını düzenleyen papaz, cenaze törenlerini sömü-

renlerden yakınmakla söze başladı; söz gelimi şeref nişanlarını taşıyacak bir adamın hiç gereği yoktu; onun yerine fazla mum yakardın daha iyi! Müzikle desteklenmiş normal bir âyin yapılmamasına karar verildi. Frédéric, bütün giderlerin müteselsil kefalet altında ödeneceğini şart koşan sözleşmeyi imzaladı.

Daha sonra mezar için, arsa almaya belediye dairesine gitti. İki metre boyunda bir metre eninde bir yer, beş yüz frankı. Elli yıllığına mı, yoksa sürekli olarak mı yer istiyorlardı?

– Sürekli olsun! dedi Frédéric.

İşi ciddiye alıyor, oradan oraya koşarak çırpınıp duruyordu. Konağın avlusunda bir mermerci Grek, Mısır, Magrip mezarlarının keşif defterlerini ve planlarını göstermek üzere kendisini beklemekteydi; oysa konağın mimarı bu konuyu daha önce Madam Dambreuse'le görüşmüşmüş. Holdeki masanın üstünde şiltelerin temizlenmesi, odaların dezenfekte edilmesi, türlü tahnit usulleriyle ilgili el ilanları vardı.

Frédéric yemeğini yedikten sonra hizmetçilerin yas giyimleri için terziye uğradı. Onun ardından son bir yere daha koşması gerekti; kastor eldivenler ısmarlamıştı, oysa ipek eldiven daha uygunmuş.

Ertesi gün saat onda konağa geldiği zaman salonda büyük bir kalabalık toplanmıştı; hemen herkes hüzünlü bir tavırla birbirinin yanma sokuluyor ve şöyle diyordu:

– Kendisini daha bir ay önce görmüştüm! Ne yaparsın, önünde sonunda hepimizin başına gelecek!

– Evet öyle. Allah gecinden versin.

O zaman dudaklarda hoşnutluk belirtisi bir gülümseme beliriyor, hatta olayla hiç ilişkisi olmayan konularda konuşmaya başlanıyordu. Fransız usulü siyah ceket ve kısa külot giymiş, mantosu arkadan yere dökülen, belinde tören kılıcı, koltuğunun altında üç köşeli şapkası, tören başkanı, selam vererek geleneksel cümleyi söyledi:

– Baylar, müsaade buyurursanız!..

Ve cenaze alayı hareket etti.

O gün Madeleine Meydanı'nda çiçek pazarı kurulmuştu. Hava açık ve tatlıydı; bezden barakaları hafifçe sallayan rüzgâr,

cümle kapısının önünde asılmış büyük siyah örtüyü kenarlarından şişiriyordu. Mösyö Dambreuse'ün dört köşe kadifeden arması bu örtünün üstüne üç yerde işlenmişti. Bu armada kontluk tacıyla birlikte *altında sol el ve gümüş eldiven içinde sıkılı yumruk* görülüyordu; parolası da: *Her türlü araçla.*

Taşıyıcılar ağır tabutu merdiven başına kadar çıkardılar; kiliseden içeri girildi.

Kilisenin altı mihrabı, yarım daire biçimindeki anfisi ve sandalyeleri, siyah kumaşla kaplıydı. Koronun alt yanında bulunan katafalk büyük mumlarıyla tek ve sarı bir ışık kaynağı meydana getiriyordu. İki köşedeki kollu şamdanların içinden alkol alevleri yükseliyordu.

Cemaat içinde en hatırlı kişiler mihrapta yer aldılar, ötekiler kubbe altında toplandılar; tören başladı.

Birkaç kişi dışında, orada bulunanların din bilgileri öylesine eksikti ki tören başkanı zaman zaman bunlara kalkmalarını, diz çökmelerini, oturmalarını işaret ediyordu. Seslere bir org ve iki kontrbas da karışıyordu; sessizlik aralarında mihraptaki papazın mırıltısı işitiliyor, sonra müzik ve ilahiler yine başlıyordu.

Kubbeden donuk bir aydınlık dökülüyordu; ama açık kapıdan bir nehir gibi yatay olarak gelen beyaz bir parıltı vardı, bütün çıplak başlara vuruyordu ve havada, yarı yükseklikte, kemer köşeliğinin kabartmalarını ve sütun başlıklarının yapraklarını süsleyen altınlardan yansıyan bir gölge dalgalanıyordu.

Frédéric oyalanmak için *Dies irae* dinledi; orada bulunanları seyrediyor, Meryem Ana'nın hayatını gösteren çok yüksekteki resimleri görmeye çalışıyordu. Neyse ki Pellerin yanına geldi de hemen freskler üstüne uzun bir söylev çekmeye başladı. Çan çaldı. Kiliseden çıktılar.

Yeleleri örgülü, başları sorguçlu dört siyah at tarafından çekilen, örtüleri yerlere dökülen ve gümüş işlemeli cenaze arabası Père-Lachaise Mezarlığı'na doğru yola koyuldu. Seyis çizmeleri giymiş olan sürücülerin başlarında uzun yas kurdelesi sarkan üç köşeli şapkalar vardı. Kordonları dört kişi tutuyordu: Millet Meclisi idare amirlerinden biri, bir Aube genel mec-

lis üyesi, kömür ortaklığından bir temsilci ve bir dostu: Fumichon. Üstü açık ölü arabası ve on iki yas arabası onların ardından gelmekteydi. Arkadan gelen cemaat ise bulvarın ortasını dolduruyordu.

Gelip geçenler alayı görmek için duruyor, kucağında çocuk tutan kadınlar, sandalyelerin üstüne çıkıyorlar ve kahvelerde bira içen adamlar ellerinde bilardo ıstakalarıyla pencerelerde görünüyorlardı.

Yol uzundu; resmî yemeklerde davetliler nasıl ilkin ihtiyatlı hareket edip sonra coşmaya başlarsa, tıpkı öyle, genel hava çok geçmeden gevşedi. Hep Devlet Başkanı için önerilen ödeneğin Meclis tarafından reddedilişinden söz ediliyordu; Mösyö Piscatory pek sert davranmış, Montalembert "her zamanki gibi" görkemliymiş, Mösyö Chambolle, Mösyö Pidoux, Mösyö Dufour'un fikrine katılacakmış.

Bu konuşmalar Roquette Sokağı'nda da devam etti. Sokağın iki yanındaki dükkânlarda renkli zincirlerden üstlerine resimler, altın yazılar işlenmiş siyah plaklardan başka şey görünmüyordu; öyle ki bunlar o dükkânları sarkıt mağaralarına ya da fayans mağazalarına benzetiyordu. Ama mezarlığın parmaklıklı kapısına varınca birdenbire herkes sustu.

Mezarlar, ağaçların arasından yükseliyordu; kırık sütunlar, piramitler, tapınaklar, dolmenler, dikilitaşlar, tunç kaplı Etrüsk kabirleri. Kimisinin, kaba koltukları portatif sandalyeleriyle bir çeşit mezarlık tuvalet odaları vardı. Örümcek ağları küplerin zincirlerinden paçavralar gibi sarkıyordu; saten kurdeleler ve haçlar toz bağlamıştı. Her yerde, mezarların üstünde, parmaklıkların arasında, uzun süre solmayan çiçeklerden yapılmış çelenkler, şamdanlar, vazolar, çiçekler, üstü altın yazılı kurslar, alçıdan heykelcikler vardı: oğlan ya da kız çocuk heykelleri, bir pirinç telle havada asılı duran küçük melek heykelleri: Çoğunun da başının üstünde çinko saçaklar vardı. Mezarların yazıtlarından inen; siyah, beyaz, mavi cam kordonlar, bir boa yılanının kıvrımlarını meydana getirerek kapak taşlarının üstüne kadar dökülüyordu. Tepeden vuran güneş siyah ağaçtan haçların arasında parıl parıl parlatıyordu bunları

ve cenaze arabası şehir sokakları gibi kaldırım döşenmiş geniş yollarda ilerlemekteydi. Zaman zaman arabanın dingilleri çatırdıyordu. Diz çökmüş, elbiseleri otların üstüne yayılmış kadınlar büyük bir saflık içinde ölülerle konuşuyorlardı. Porsuk ağaçlıklarının yeşillikleri arasından akçıl tütsüler yükseliyordu. Sungular ve yakılmış dökünülerdi bunlar.

Mösyö Dambreuse'ün mezarı Manuel ve Benjamin Constant'ın mezarlarından uzak değildi. Toprak burada dik bir eğimle iniyordu. Yeşil ağaçların dorukları ayaklar altındaydı; daha ötede ateş ocaklarının bacaları, sonra da bütün büyük şehir.

Konuşmalar yapılırken Frédéric, önünde uzanan manzaraya baktı doya doya.

İlk konuşma Millet Meclisi adına yapıldı; ikincisi Aube Genel Meclisi, üçüncüsü Saône-et-Loire Kömür Ortaklığı, dördüncüsü Yonne Tarım Derneği adına. Bir söylev de İnsanseverler Derneği adına yapıldı. Sonunda, artık herkes giderken kimsenin tanımadığı bir adam ortaya çıkıp Amiensli Antikacılar Derneği adına altıncı konuşmayı yaptı.

Bütün konuşmacılar fırsattan yararlanarak sosyalizme çattılar, Mösyö Dambreuse'ün sosyalizmin kurbanı olduğunu ileri sürdüler. Bir anarşi ortamı içinde, düzene bağlılığı erken ölümüne sebep olmuştu. Zekâsı, dürüstlüğü, cömertliği, hatta halk temsilcisi olarak sessizliği övüldü; çünkü ağzı laf yapan bir kişi olmamasına rağmen, çok daha makbul bir sürü erdeme sahipti vb. Bu tür törenlerde kullanılması gerekli cümleler kullanıldı: "Vakitsiz ölüm... Onu andıkça içimiz sızlayacak!.. Öbür yurt!.. Allah'a ısmarladık, daha doğrusu yine görüşelim!"

Ölünün üstüne çakıllı toprak atıldı. Dünyada Mösyö Dambreuse diye biri yoktu artık.

Mezarlık dönüşü, cemaat arasında biraz daha anıldı; tabii herkes onun hakkında gerçek düşüncesini söyledi. Gazetelere cenaze töreninden söz eden bir yazı yazması gereken Hussonnet de bu arada konuşmaları alaya aldı; çünkü ihtiyar Dambreuse son saltanatın en seçkin rüşvetçilerinden biriydi. Sonra, cenaze arabaları iş adamlarını işlerine yetiştirdi; tören uzun sürmemişti; bu yüzden herkes memnundu.

Frédéric yorulmuştu, evine döndü.

Ertesi gün Dambreuse konağına gittiği zaman Madam'ın aşağıda, çalışma odasında çalışmakta olduğunu bildirdiler. Dosyalar, çekmeceler açılmıştı, her şey karmakarışıktı, hesap defterleri sağa sola atılmıştı. Üstünde "şüpheli alacaklar" yazılı bir kâğıt tomarı yerde sürünmekteydi. Frédéric az kalsın bunun üstüne basacaktı, alıp kaldırdı. Madam Dambreuse içine gömüldüğü koltukta kaybolmuştu.

– Allah Allah! Neredesiniz yahu! Ne oldu?

Kadın sıçrayarak yerinden kalktı.

– Daha ne olsun? Mahvoldum ben! Mahvoldum! Anlıyor musun?

Noter Mösyö Adolphe Langlois kendisini yazıhanesine davet ederek, evlenmelerinden önce kocası tarafından düzenlenmiş bir vasiyetname göstermiş. Mösyö Dambreuse her şeyini Cécile'e bırakıyormuş. Öbür vasiyetname de sır olmuş. Frédéric sapsarı kesildi. Ama, her tarafı iyi aramamış olamaz mıydı?

Madam Dambreuse bütün daireyi göstererek:

– Istersen bir de sen ara! dedi.

Balta darbeleriyle açılmış iki kasanın kapakları aralık duruyordu; yazı masasının gözünü boşaltmış, dolapları karıştırmıştı. Tam paspasları silkelerken bir çığlık attı, bir köşede gözüne ilişen bakır kilitli küçük bir kutuya doğru seğirtti; açtı, hiçbir şey yok!

– Ah! Sefil ben, ona bunca bağlılık içinde özenler göstereyim de!

Sonra hıçkırmaya başladı.

Frédéric:

– Başka bir yerdedir belki de? dedi.

– Hayır! Şuradaydı! Şu kasanın içinde! Daha geçen gün görmüştüm. Yakılmış olacak! Eminim!

Mösyö Dambreuse, hastalığının yeni başladığı sıralarda, bir gün, bazı kâğıtları imzalamak için çalışma odasına inmiş.

– O zaman yapmış olacak bunu!

Ve bitkin bir şekilde bir sandalyenin üstüne yığıldı. Boş bir beşik önündeki yaslı bir anne de, açık duran şu iki kasa karşı-

sındaki Madam Dambreuse kadar içler acısı durumda olamazdı. Kısacası, acısı –aşağılık bir nedenden ileri gelse de– öyle derindi ki Frédéric onu avutmaya çalıştı; nihayet, büyük bir sefalet içine düşmüyordu ya!

– Hayır sefalet bu! Çünkü sana büyük bir servet sunamıyorum! Artık otuz bin franklık bir gelirden başka şeyi yoktu. Konak hariç. O da bir on sekiz, yirmi bin ederdi.

Bu rakamlar Frédéric için hatırı sayılır rakamlardı, ama o da bir düş kırıklığına uğramaktan kurtulamamıştı. Elveda düşler, elveda süreceği o görkem dolu hayat! Ne var ki erkeklik onuru kendisini Madam Dambreuse'le evlenmeye zorlamaktaydı. Bir an düşündü, sonra tatlı bir sesle:

– Ben hep senin olacağım! dedi.

Madam Dambreuse onun kollarına atıldı; genç adam biraz da kendine karşı duyduğu hayranlıkla karışık bir sevgiyle göğsüne bastırdı onu. Artık gözyaşları dinmiş olan Madam Dambreuse sevinçle aydınlanan yüzünü kaldırdı. Frédéric'e elini uzatarak:

– Ah! dedi, hiçbir zaman kuşkulanmadım senden! Hep güvendim.

Güzel bir şey olarak gördüğü şeye çok önceden inanılmış olması genç adamın hoşuna gitmedi.

Sonra, Madam Dambreuse onu odasına götürdü, planlar yaptılar. Frédéric kibarlar evreninde kendine bir yer yapmayı düşünmeliydi. Hatta, Madam Dambreuse adaylığı üstüne de pek güzel öğütlerde bulundu.

Yapılacak ilk şey, iki laf edecek kadar ekonomi öğrenmekti. Söz gelimi haralar gibi, bir konuda uzmanlaşmalı, mahalli çıkarlar konusunda birkaç makale yazmalı, posta ve tütün büroları elinin altında olmalı, çerçevesine bir sürü ufak iyilik yapmalıydı. mösyö Dambreuse bu konuda eşi bulunmaz bir örnekti. Söz gelimi, bir keresinde, içine dostlarını doldurduğu arabasını köyde bir kunduracı dükkânının önünde durdurmuş, konuklarına on iki çift iskarpin, kendisine de berbat bir çift kaba bot almıştı; dahası var, bu botları on beş gün boyunca ayağından çıkarmamak kahramanlığını da göstermişti. Bu hikâye

ikisini de neşelendirdi. Bir incelik, bir gençlik, bir zekâ tazelenişi içinde başka hikâyeler de anlattı Madam Dambreuse.

Frédéric'in acele olarak Nogent'a gitme fikrini onayladı. Vedalaşmaları çok duygulu oldu; sonra, eşikte bir kez daha tekrarladı:

– Beni seviyorsun, değil mi?

– Daima! diye karşılık verdi o da.

Genç adam evine geldiğinde, elinde kurşunkalemle yazılmış bir pusula bulunan bir habercinin kendisini beklemekte olduğunu gördü; Rosanette'in doğum yapacağı bildiriliyordu bu pusulada. Rosanette, Chaillot'da özel bir kliniğe gitmiş.

Frédéric bir araba tuttu ve oraya gitti.

Marbeuf Sokağı'nın köşesinde bir tahtanın üstünde iri harflerle yazılmış şu sözleri okudu: Doğum ve sağlık yurdu. Birinci sınıf ebe Madam Alessandri yönetiminde. Eski Maternité öğrencisi, birçok yapıt sahibi vb. Sonra sokağın ortasındaki bir kapının, küçük bir kapının üstünde aynı bilgiler (doğum kelimesi hariç olmak üzere) tekrarlanmaktaydı: "Madam Alessandri'nin sağlık yurdu" ve bütün unvanlar.

Frédéric kapının tokmağını vurdu.

Komedilerdeki hizmetçi kızları andıran bir oda hizmetçisi kapıyı açtı ve delikanlıyı maun bir masa, narçiçeği kadife koltuklar ve küreli bir duvar saatiyle donatılmış salona aldı.

Hemen ardından Madam göründü. Kırk yaşlarında, ince uzun boylu, esmer, güzel gözlü, yol yordam bilen bir kadındı bu. Frédéric'e annenin başarılı bir doğum yaptığını söyledi ve genç adamı onun odasına çıkardı.

Rosanette anlatılmaz bir sevinçle gülümsedi. Kendini boğan aşk dalgaları altında kalmış gibi alçak bir sesle:

– Bir oğlan! Ama ne oğlan! dedi yatağının yanındaki beşiği göstererek.

Frédéric perdeleri araladı, bezlere sarılmış kötü kokan ve cıyaklayıp duran, bumburuşuk, kırmızı–sarı bir nesne çarptı gözüne.

– Öpsene!

Frédéric iğrendiğini gizlemek için:

– Bir yerini acıtırım diye korkuyorum, dedi.

– Yok! Yok!

O zaman genç adam dudaklarının ucuyla öptü çocuğunu.

– Ne kadar da sana benziyor! dedi Rosanette.

Ve Frédéric'in o zamana kadar hiç tanık olmadığı bir duygu coşkunluğuyla kollarını onun boynuna doladı.

Madam Dambreuse'ün anısı geldi Frédéric'in gözlerinin önüne. İçinin bütün açıklığıyla kendisini seven ve acı çeken bu zavallı yaratığa ihanet ettiğini, bunun çok korkunç bir şey olduğunu düşünerek kendisini ayıpladı. Birkaç gün boyunca akşama kadar Rosanette'in yanından ayrılmadı.

Rosanette bu kapalı evde kendini mutlu hissediyordu. Cephedeki pancurlar bile her zaman kapalıydı. Açık renk duvar kâğıdıyla kaplı odası büyük bir bahçeye bakıyordu. Tek kusuru ünlü hekimlerin adlarını yakın dostlarıymış gibi anlamaktan ibaret olan Madam Alessandri onun etrafında dört dönüyordu. Madam Alessandri'nin hepsi de taşra kızları olan yardımcıları kimsenin gelip kendilerini yoklamamasından yakınmaktaydılar. Rosanette kendi durumuna imrenildiğini fark etti, bunu gururla Frédéric'e anlattı. Bununla birlikte alçak sesle konuşmak gerekiyordu: Odaları ayıran bölmeler inceydi, sürekli piyano gürültüsüne rağmen konuşmalara kulak misafiri olanlar vardı.

Nihayet Frédéric, Nogent'a gidecekti ki Deslauriers'den bir mektup aldı.

İki yeni aday daha çıkmış: Biri muhafazakâr, biri radikal; bir üçüncünün siyasal görüşü ne olursa olsun, başarı şansı yokmuş. Ama kabahat Frédéric'teydi; uygun zamanı geçirmişti: kımıldamalı, daha önce gelmesi gerekirdi. "Tarımcılar toplantısında bile bir kere boy göstermedin!" Avukat, gazetelerle hiçbir ilişki kurmadığı için eleştiriyordu onu. "Ah! Vaktiyle benim öğütlerimi dinlemiş olsaydın! Şimdi kendimize ait bir yayın organımız olacaktı!" Bu noktada üsteliyordu. Zaten, Mösyö Dambreuse'ün hatırı için kendisine oy verecek birçok kimse şimdi onu yüz üstü bırakacakmış. Deslauriers de bunlar-

dandı. Artık kapitalistten bir umudu kalmadığı için onun koruduğu adayı da terk ediyordu.

Frédéric, mektubu Madam Dambreuse'e götürdü.

– Sen Nogent'a gitmedin mi kuzum?

– Niçin soruyorsun bunu?

– Üç gün önce Deslauriers'yi gördüm de.

Kocasının ölümünü öğrenince; avukat, kömür sanayi ile ilgili notlar vermeye ve işadamı olarak kendisine hizmetini sunmaya gelmiş. Frédéric'e biraz tuhaf geldi bu; sonra dostu neler yapıyordu Nogent'a?

Madam Dambreuse ayrıldıkları günden beri vaktini nasıl geçirdiğini öğrenmek istedi.

– Hastaydım! dedi Frédéric.

– Bana haber verseydin bari!

– Yok canım, o kadar önemli değil.

Zaten bir sürü iş çıkmış başına, görüşmeler, ziyaretler falan.

Frédéric o günden sonra ikili bir hayat sürmeye başladı; titiz bir şekilde geceleri Mareşal'in yanında oluyor, öğleden sonralarını Madam Dambreuse'le beraber geçiriyordu; öyle ki gün ortasında kendisine ait bir serbest saati ya kalıyor ya kalmıyordu.

Çocuk, Andilly'de köydeydi. Her hafta görmeye gidiyorlardı.

Sütninenin evi köyün yukarı taraflarında, kuyu gibi karanlık bir avlunun dibindeydi, yerler samanla örtülüydü, şurada burada tavuklar görülüyordu; hangarın altında bir sebze arabası vardı. Rosanette bebeğini öpüşlere boğmaya başlıyor, sonra taşkın bir heyecan içinde oradan oraya gidip geliyor, keçileri sağmayı deniyor, köylü ekmeği yiyor, gübre kokusunu içine çekiyor, bir parça mendiline doldurup götürmek istiyordu.

Sonra, uzun gezintiler yapıyorlardı; Rosanette fidanlıklara giriyor, duvarlardan sarkan leylak dallarını koparıyor, küçük bir arabayı çeken eşeklere: "Hey! Sıpa!" diye bağırıyor, güzel bahçeleri seyretmek için parmaklıkların önünde duruyordu; kimi zaman da sütnine çocuğu alıp bir ceviz ağacının gölgesi-

ne koyuyor ve iki kadın saatler süren bıktırıcı konuşmalara dalıyordu.

Frédéric, onların yanında, arazinin yer yer ağaç kümeleri bulunan eğimleri üstündeki üzüm bağlarını, gri şeritleri andıran tozlu patikaları, yeşilliğin arasında beyaz ve kırmızı lekeler halinde yayılan evleri seyre dalıyordu; kimi zaman da bir lokomotifin dumanı, hafif ucu havalanmış dev bir devekuşu tüyü gibi, yeşil tepelerin eteğinde yatay olarak uzayıp gidiyordu.

Sonra gözleri yine oğluna kayıyordu; onu genç bir adam olarak hayal ediyor, kendisiyle arkadaşlık edeceğini düşünüyordu; ama belki de budalanın biri olurdu; mutsuz biri olacağı ise muhakkaktı. Meşru olarak doğmayışının acısı altında ezilecekti; doğmasa kendisi için çok daha iyi olurdu herhalde. Yüreği anlaşılmaz bir kederle dolan Frédéric: "Zavallı çocuk!" diyordu.

Çoğu zaman son treni kaçırıyorlardı. O zaman Madam Dambreuse vaktinde gelmediği için Frédéric'e çıkışıyordu. O da hemen bir hikâye uyduruyordu.

Rosanette'e de hikâyeler uydurmak gerekiyordu. Genç adamın her akşam nereye gittiğini bir türlü anlayamıyordu. Ne zaman evine bir haber yollasa evde olmadığı görülürdü. Bir gün, evdeyken, bu iki kadın aynı zamanda gelmesin mi? Frédéric, annesinin geleceğini söyleyerek, Mareşal'i savdı, Madam Dambreuse'ü sakladı.

Giderek bu yalanlar kendisini eğlendirmeye başladı. Birine verdiği yemini ötekine tekrarlıyor, birine yolladığı buketin eşini öbürüne de yolluyor, ikisine de aynı mektubu yazıyor, sonra ikisi arasında karşılaştırmalar yapıyordu. Hiç aklından düşmeyen bir de üçüncüsü vardı. Ona sahip olmanın imkânsızlığı, yaptığı hayınlıkları haklılaştırıyordu; böyle, bir kadından ötekine mekik dokuyarak yaşaması büyük zevk veriyordu ona. İkisinden hangisini daha çok aldatırsa, sanki bu iki kadının aşkları karşılıklı olarak harekete geçermiş gibi, o aldatılan kendisini daha çok seviyor ve bir yarışma içinde ikisi de birbirini unuttumak istiyordu.

Bir gün Madam Dambreuse, Mösyö Moreau'nun Rose Bron

adlı bir kadınla beraber yaşadığını ihbar eden kâğıdı açarak Frédéric'e:

– Sana ne kadar güven beslediğimi gör! dedi.

Sonra da ekledi:

– Yarışlarda gördüğümüz kız olmasın bu?

– Çok saçma! dedi Frédéric. Ver bakayım şunu!

Büyük harflerle yazılmış olan mektupta imza yoktu. Madam Dambreuse kendi gizli yaşantılarını örten böyle bir metresin varlığına ilk sıralar katlanmıştı. Ama tutkusu büyümeye başlayınca bu ilişkinin kesilmesini istemiş, Frédéric de meselenin zaten çoktan kapanmış bulunduğunu söylemişti ve o itirazlarını bitirince, ipeğin altından ucu görünen bir hançeri andıran gözlerini kırpıştırarak şöyle karşılık verdi:

– Peki, ya öteki?

– Hangi öteki?

– Fayansçının karısı!

Frédéric küçümser bir tavırla omuzlarını silkti. Madam Dambreuse de daha fazla üstüne varmadı.

Ama, bir ay kadar sonra, namustan dürüstlükten konuştukları bir sırada, Frédéric (ihtiyatlı görünmek isteğiyle) kendi dürüstlüğünden söz ediyordu. Madam Dambreuse:

– Dürüst bir adam olduğun doğru. Artık oraya gitmiyorsun, dedi.

O sırada Mareşal'i düşünmekte olan Frédéric kekeledi:

– Nereye?

– Madam Arnoux'ya.

Delikanlı bu bilgiyi nereden edindiğini söylemesini rica etti. İkinci kattaki terzi Madam Regimbart söylemiş.

Böyle işte! Bu kadın onun hayatını izliyor, kendisiyse onun hayatıyla ilgili hiçbir şey bilmiyordu.

Bununla birlikte Madam Dambreuse'ün odasında uzun boylu bir bayın minyatürünü görmüştü: İntihar ettiği hakkında karışık bir hikâye anlatılan adam bu olmasındı? Ama bu konuda daha fazla bilgi edinmek mümkün değildi. Sonra, neye yarayacaktı bir şeyler öğrense de? Kadın kalpleri birbiriyle ilgisiz birçok gözü olan küçük sır kutularına benzer. Açacağım diye

paralanır durursun, tırnaklarını parçalarsın, sonunda bula bula ya kurumuş bir çiçek ya da biraz toz bulursun. Ya da bomboştur! Sonra, işi daha fazla kurcalamaktan da korkmuştu.

Kendisinin eşlik etmeyeceği davetleri delikanlıya reddettiriyor, onu yanından hiç ayırmıyor, yitirmekten korkuyordu. Aralarındaki ilişki her gün az daha kuvvetlendiği halde, bir kimseyi, bir sanat yapıtını değerlendirmek gibi gereksiz bazı konularda aralarında uçurumlar bulunduğunu anlıyorlardı birdenbire.

Madam Dambreuse'ün sert ve düzgün bir piyano çalışı vardı. Ruhçuluğu (çünkü ruhların yıldızlara göç ettiğine inanıyordu) mali işlerini pek güzel yürütmesine engel değildi. Kendi adamlarına karşı hep çok yukarıdan bakar, paçavralar içindeki yoksullar gözlerini hiç yaşartmazdı. Konuşurken kullandığı deyimlerde saf bir bencillik parıldardı: "Bana ne? İşimiz tamamdı yani! Ne ihtiyacım var?" ve bunun gibi açıklanmaz, çirkin daha binlerce ufak şey... Konuşulanları kapı ardından dinlemeye yatkındı; günah çıkaran rahibe yalan söyleyebilirdi. Frédéric'i avucunda tutma kaygısıyla pazarları kiliseye giderken kendisine eşlik etmesini istedi. Frédéric boyun eğdi, onun kitaplarını da taşımaya başladı.

Mirastan olmak çok değiştirmişti bu kadını. Herkesin Mösyö Dambreuse'ün ölümüne bağladığı o keder belirtileri onu daha ilginçleştiriyordu; eskisi gibi çok konuk kabul ediyordu. Frédéric seçimlerde başarısızlığa uğrayalı beri onun derdi günü, Almanya'da ikisi için bir orta elçilik görevi koparmak olmuştu; bunun için de yapılacak ilk şey hâkim fikirlere boyun eğmekti.

Bazı kimseler imparatorluğu, bazıları Orléans ailesini istiyorlardı; bazıları da Kont de Chambourd'u; ama hepsi merkeziyetçi olmayan bir yönetime hemen gidilmesi fikrinde birleşmekteydi; bunun için birtakım yöntemler ileri sürülüyordu: Paris'i büyük caddelerle birçok bölüme ayırıp aralarına köyler yerleştirmek, Versailles'i başkent yapmak, üniversiteyi Bourges'a taşımak, kitaplıkları kaldırmak, her türlü yetkiyi tümen kumandanlarının eline bırakmak gibi. Köy hayatı ve öbür in-

sanlardan daha duyarlı olması doğal görülen cahil kişiler göklere çıkarılıyordu. Kinin bini bir para: İlkokul öğretmenlerine ve şarap tacirlerine karşı, felsefe sınıflarına ve tarih derslerine karşı, her türlü bağımsızlığa, her türlü bireysel gösteriye karşı kin... "Otorite ilkesini pekiştirmek" gerekirdi çünkü; kimin adına ortalarda devindiği nereden geldiği önemli değildi, yeter ki bir Güç, bir Otorite olsundu! Tutucular da şimdi Sénécal gibi düşünüyorlardı. Frédéric artık bir şey anlamaz olmuştu; eski metresinin evinde de aynı adamların ağzından çıkmış aynı sözleri işitiyordu.

Fahişelerin salonları (bunların önem kazanmaya başlaması bu tarihlerdedir) türlü gerici kesimlerin karşı karşıya geldiği nötr bir alan meydana getirmekteydi. Zamanını günün şöhretlerini hırpalamakla geçiren (böylece de düzenin kurulmasına yardımcı olan) Hussonnet, Rosanette'e, başkaları gibi, suvareler düzenlemek fikrini esinletti; bu konuda gazeteye yazı yazacağım da vadetti; ilkin, ciddi bir adamı, Fumichon'u getirdi; sonra Nonancourt, Mösyö de Grémonville, Mösyö Larsillois, eski veli ve şimdi Breton'da tarım uzmanı olup her zamankinden daha fazla Hıristiyan kesilen Cisy sökün etti.

Ayrıca, Mareşal'in eski âşıkları da geliyordu: Baron de Comaing, Kont de Jumillac vb. Bunların hareketlerindeki içli dışlı tutum Frédéric'i incitiyordu.

Evin efendisi olduğunu belirtmek için hizmetçileri artırdı. Bir uşak tutuldu, ev değiştirildi, yeni mobilya alındı. Evliliğinin servetiyle pek uyumsuz olmadığını göstermek için bütün bu giderleri yapması gerekiyordu. Bu yüzden serveti tehlikeli bir şekilde azalmaya başlamıştı; ama Rosanette'in bundan bir şey anladığı yoktu.

Sınıfından kopmuş bir burjuva kadını olarak ev hayatını, ocağının sakin sakin tütmesini özlüyordu. Bununla birlikte bir "kabul günü" olduğundan memnundu; kendisi gibi kadınlardan söz ederken "şu kadınlar!" diyor, bir "sosyete hanımı" olmak istiyor, öyle olduğuna inanıyordu. Frédéric'e artık salonda sigara içmemesini rica etti; daha güzel bir görünümü olsun diye delikanlıyı zayıflatmaya çalıştı.

Ama, ne yapsa, rol yapmayı beceremiyor ve ciddileşmeye başlıyordu. Yatağa girmezden önce bile üstüne bir hüzün çöktüğü oluyordu; meyhanenin önünde ağaçlar görmüş gibi.

Frédéric bunun nedenini anladı: O da evlenme hayalleri içindeydi! Frédéric çok kızdı buna. Zaten Madam Arnoux'nun evine gelişini bir türlü unutamıyordu; sonra karşısında bu kadar uzun zaman direnmesinden ötürü bir kini de vardı Rosanette'e.

Eski âşıklarının kimler olduğunu araştırmadan edemiyordu. Rosanette bunların hepsini inkâr etti. Frédéric bir çeşit kıskançlığa kapılmıştı. Eskiden kabul ettiği, şimdi de kabul etmekte olduğu hediyeler çileden çıkarıyordu genç adamı. Ve bu kadının kişiliğine karşı içinde kabaran öfkenin bir sonucu olarak kekre eve, hayvani bir zevk duygusuyla ona doğru sürükleniyordu: Sonunda hep kine dönüşen bir dakikalık kuruntulardı bunlar.

Sözleri, sesi, gülümsemesi, her şeyi kızdırıyordu onu; hele bakışları, o sonsuz duru ve budalaca kadın gözleri! Bazen bu kızgınlık öylesine aşırı bir düzeye yükselmekteydi ki hiç üzüntü duymadan onu öldürebileceğini sanıyordu. Ama nasıl bozuşulurdu onunla? Bütün silahları insanın elinden alan öyle bir tatlılığı vardı ki!

Deslauriers yine ortaya çıktı ve Nogent'da kalışının nedenini anlattı: Bir avukatlık bürosu için pazarlık yapması gerekmiş. Frédéric pek sevindi onu yeniden gördüğüne; ne de olsa, konuşulacak bir adamdı; onu da aralarına aldı.

Avukat arada sırada akşam yemeklerinde onlarda oluyor ve aralarında çıkan ufak tefek çekişmelerde hep Rosanette'ten yana çıkıyordu; öyle ki Frédéric bir keresinde:

– Eee, bu kadar hoşuna gidiyorsa yatağına da gir! dedi.

Hani biri çıksın da şu kadını alıp kendisini kurtarsın diye bekliyordu zaten.

Haziran ayının ortalarına doğru bir ödeme emri geldi Rosanette'e; bunda, Mübaşir Athanase Gautherot, Clémence Vat-

naz'a olan dört bin frank borcun ödenmesini istiyor, yoksa ertesi gün hacze geleceğini bildiriyordu.

Gerçekten, o eski dört senetten yalnız biri ödenmişti; Rosanette o tarihten beri eline geçen paraları başka ihtiyaçları için kullanmıştı.

Rosanette hemen Arnoux'ya koştu. Şimdi Saint-Germain dış mahallesinde oturuyormuş, kapıcı sokağın adını bilmiyormuş. Birçok dosta uğradı, hiçbirini evde bulamadı, umutsuzluk içinde geri döndü. Bu yeni olayın evlenmesine zararı dokunacağı korkusuyla Frédéric'e bir şey söylemek istemiyordu.

Ertesi sabah Üstad Athanase Gautherot, yanında iki hampası, çıkıp geldi. Yardımcılarından biri sarı benizli, sinsi suratlı, hasedinden kendi kendini bitiren biriydi; ötekinin yakalığı, getirleri vardı, işaret parmağına tafta bir parmaklık geçirmişti; ikisi de yağlı yakaları ve redingotlarının açık kısa kollarıyla iğrenç derecede pisti.

Tersine, çok yakışıklı bir adam olan başkanları üzücü görevinden ötürü özür dilemekle söze başladı; bir yandan da dairenin içini şöyle bir kolaçan edip: "Pek de güzel şeyler, vallahi!" dedi. Sonra ekledi: "Hele haczedilmeyecek olanlar!" Bir işareti üzerine iki adamı ortadan kayboldu.

Ondan sonra iltifatlarını daha da artırdı. Onun kadar hoş bir kadının nasıl olur da... kendisini koruyacak önemli bir dostu olmazdı? Adliye eliyle satış gerçek bir yıkımdı! Sonra bir daha belini kolay kolay doğrultamazdı insan! Adam Rosanette'i korkutmaya çalıştı; onun üzüldüğünü, heyecanlandığını görünce hemen babacan bir tavır takındı. Sosyeteyi bilen bir adamdı, bütün şu hanımlarla işi olmuştu; onların adlarını sayarken bir yandan da duvarlardaki çerçeveleri incelemekteydi. Arnoux'nun eski tablolarıydı bunlar: Sombaz'ın eskizleri, Burrieu'nün suluboya çalışmaları, Dittmer'in üç peyzajı. Rosanette tabii ki bunların değerinden habersizdi. Üstad Gautherot ona döndü:

– Bakın! dedi. Iyi biri olduğumu göstermek için sizinle bir iş yapalım: Şu Dittmerleri bana bırakın, ben de bütün borcu ödeyeyim. Tamam mı?

Tam bu sırada, olup biteni holde Delphine'den öğrenmiş ve iki yardımcıyı da görmüş olan Frédéric, başında şapkası, sert bir tavırla içeri girdi. Üstad Gautherot saygı değerliğini takındı ve aralık duran kapıdan bağırdı:

– Hadi baylar yazın! Ikinci odada: Ekleriyle birlikte meşe bir masa, iki büfe...

Frédéric haczi önlemenin bir yolu olup olmadığını sorarak onu durdurdu.

– Aa! olmaz olur mu? Mobilyaların parasını kim verdi?

– Ben.

– Malların size ait olduğunu belirten bir dilekçe yazın. Bu, çok zaman kazandıracak.

Üstad Gautherot yazısını bitirdi, tutanakta Matmazel Bron'u davalı olarak gösterdi ve çıkıp gitti.

Frédéric hiçbir serzenişte bulunmadı. Iki yardımcının halı üstünde kalan çamurlu ayak izlerine bakıyordu. Sonra kendi kendine konuşarak:

– Gidip para bulmalı! dedi.

Mareşal:

– Aman tanrım! Ne budala şeyim ben! dedi.

Bir çekmeceyi karıştırdı, bir mektup çıkardı ve hemen kalkıp Languedoc Aydınlatma Şirketi'ne koştu, kendi hisse senetlerini devredecekti.

Bir saat sonra dönüp geldi. Hisse senetleri başkasına satılmış! Memur, Arnoux'nun yazılı vaadi olan kâğıdı okuduktan sonra şöyle demiş: "Bu belge sizi hisse sahibi kılmaya yeterli değil. Şirket bunu tanımaz." Kısacası onu başından savmış. Rosanette kuduruyordu; Frédéric hemen kalkıp Arnoux'ya gitmeli ve meselenin aydınlanmasını sağlamalıydı.

Ama Arnoux, Frédéric'in kaybettiği ipoteğe ait on beş bin frangı dolaylı yoldan ele geçirmeye geldiğini sanacaktı belki de. Sonra, metresinin âşığı olan bir adamdan böyle bir şey istemek ayıp gibi de geliyordu kendisine. Ortalama bir çözüm yo-

lu buldu; Madam Regimbart'ın adresini almak için Dambreuse konağına gitti, bir haberci yollayarak Yurttaşın şimdi hangi kahvenin gediklisi olduğunu öğrendi.

Bastille Meydanı'nda küçük bir kahveydi burası; Regimbart bütün gününü burada geçiriyordu; dipte, sağ köşede oturuyor ve binanın bir parçasıymış gibi hiç yerinden kıpırdamıyordu.

Art arda kahve, rom, punç, sıcak şarap, hatta şarap katılmış su içtikten sonra sıra biraya gelmişti; yarım saatte bir ağzından "Bira!" kelimesi dökülüyordu; zaten konuşmasını ancak pek gerekli sözlere indirgemişti. Frédéric arada sırada Arnoux'yu görüp görmediğini sordu.

– Hayır!

– Yaa, niçin?

– Budalanın teki!

Belki de politika ayırmıştı onları. Frédéric, Compain'i sormanın daha uygun olacağını düşündü.

Regimbart:

– Hayvanın teki! dedi.

– Niçin ama?

– Öküz kafası falan!

– Ha, sahi! Ne demek bu öküz kafası, anlatır mısınız bana?

Regimbart acıma belirten bir gülümsemeyle:

– Bir sürü enayilik! dedi.

Uzun bir sessizlikten sonra Frédéric:

– Demek evini değiştirmiş, ha? dedi.

– Kim?

– Arnoux.

– Evet. Fleurus Sokağı'nda.

– Kaç numarada?

– Benim düzenbazlarla arkadaşlık edeceğimi mi sanıyorsunuz?

– Düzenbaz mı?

Yurttaş öfkeyle karşılık verdi:

– Bu hınzır herif kendisiyle tanıştırdığım bir yurttaşın parasını alarak tesbih taciri olup çıktı!

– Imkânsız!

– Gidin kendiniz de görün!

Çok doğruydu. Birden hastalığa tutularak zayıf düşen Arnoux dine dönmüştü şimdi; zaten her zaman "inancı bütün bir adam olarak yaşamıştı" ve (para kazanma hırsıyla yaratılışındaki saflığı birleştirerek) ruhunu selamete erdirmek ve servet yapmak amacıyla dini eşya ticaretine atılmıştı.

Frédéric, Arnoux'nun mağazasını bulmakta güçlük çekmedi. Tabelasında şunlar yazılıydı: "*Gotik sanatlar*. – İnancın yeniden doğuşu. –Kilise süsleri. –Renkli heykeller. –Büyü buhuru. – Yıldız buhuru vb."

Vitrinin iki köşesinde yaldızla, kırmızıyla ve maviyle alaca bulaca boyanmış iki tahta ağaç heykel durmaktaydı; bunlardan biri koyun postuyla Saint Jean-Baptiste, öbürü ise önlüğünde güller, koltuğunun altında öreke bulunan Sainte Geneiève'di; sonra alçıdan yapılmış gruplar; küçük bir kıza ders veren bir rahibe, küçük bir yatağın önünde diz çökmüş bir anne, kutsal sofranın başına oturmuş üç öğrenci. Ama en güzeli öküzü, eşeği, sahici saman üstüne yatırılmış çocuk İsa'sıyla bir kreşin içini temsil eden bir kulübeydi. Raflarda, yukarıdan aşağıya, düzinelerle madalyalar, her çeşit tesbih, deniz hayvanı kabuğu biçiminde kutsal su kapları ve büyük kilise adamlarının ve bu arada, gülümseyen yüzleriyle Monseyör Affre'ın ve Papa'nın portreleri görülüyordu.

Arnoux, tezgâhında başını öne eğmiş uyumaktaydı. İyice çökmüştü, hatta şakaklarının çevresinde pembe sivilcelerden bir daire vardı, üstlerine güneş vurmuş yaldızlı haçların ışıltısı üstüne düşüyordu.

Frédéric bu düşüş karşısında kedere kapıldı. Bununla birlikte Mareşal'e bağlılığından ötürü direndi, bir iki adım attı; bu sırada dükkânın öbür ucunda Madam Arnoux görününce kaçtı oradan.

Eve dönünce:

– Onu bulamadım! dedi.

Para sağlamak için hemen Havre'daki vekiline yazacağını söyleyip durduysa da, boşuna. Rosanette çileden çıkmıştı. Böyle zayıf, böyle miskin bir erkek görülmemişti; kendisi bin

türlü yoksunluk içinde sürünürken başkaları bolluk içinde yüzmekteydiler.

Frédéric, evinin içler acısı halini gözünün önüne getirerek zavallı Madam Arnoux'yu düşünüyordu. Yazı masasının başına oturmuştu; Rosanette zehir zıkkım sesiyle konuşmaya devam ettiğinden, bağırdı:

– Allah aşkına sus!

– Onları mı savunacaksın yoksa?

– Evet, ne olmuş! Onlara karşı bu saldırganlığın nereden geliyor?

– Ya sen niçin parayı vermelerini istemiyorsun? Eski gözağrının üzülmesinden korkuyorsun, değil mi?

Bir an duvar saatini alıp kafasına geçirmek isteği geçti içinden; söyleyecek söz bulamadı. Sustu. Rosanette odada bir aşağı bir yukarı giderek, ekledi:

– Senin Arnoux'nu mahkeme mahkeme süründüreyim de gör. Bu işte sana ihtiyacım yok.

Dudaklarını büzerek sözünü bağladı:

– Bir hukukçuya danışacağım!

Üç gün sonra, Delphine telaşla odaya girdi.

– Madam, madam! Şurada elinde kola çanağı tutan bir adam var, beni korkuttu.

Rosanette mutfağa geçti, yüzü çiçek bozuğu, bir kolu inmeli, iyice sarhoş ve ağzında bir şeyler geveleyen bir serseri gördü.

Üstad Gautherot'nun ilan yapıştırıcısıydı bu. Haciz kararına karşı yapılan itiraz reddedildiğinden, satış işlemi haliyle yapılacaktı.

Ilancı, merdiveni çıkmış olmanın zahmetine karşılık ilkin bir bardak içecek şey istedi. Sonra, Madam'ın aktris olduğunu sanarak başka bir ricada bulundu: Tiyatro bileti istedi. Daha sonra dakikalarca anlaşılmaz şekilde göz kırptı durdu. En sonunda dört frank verilirse, aşağıya, kapıya yapıştırdığı ilanın uçlarını yırtacağını açıkladı. Ilanda Rosanette, adıyla teşhir ediliyordu. Vatnaz'ın bütün kinini belirten bu usül, çok seyrek rastlanan bir uygulama biçimiydi.

Eskiden duygulu bir kızdı Matmazel Vatnaz; hatta bir aşk hikâyesiyle kalbinin kırık olduğu bir zamanda kendisine öğüt vermesi için Béranger'e mektup bile yazmıştı. Ama hayat güçlükleri katılaştırmıştı onu; art arda, piyano dersleri vermiş, bir tabildotu yönetmiş, moda dergilerine yazılar yazmış, ikinci elden odalar kiralamış, hafif kadınlar arasında dantel ticareti yapmıştı; bu işteki ilişkileri ona birçok kimseye, burada Arnoux'ya hizmet etmek olanağı kazandırmıştı. Daha önce de bir ticarethanede çalışıyordu.

Buradaki görevi işçi kızlara ücretlerini ödemekti; her kızın iki hesap defteri vardı; bunlardan biri Matmazel Vatnaz'da dururdu. Hatır için Hortense Baslin adlı bir kızın defterini tutan Dussardier, bir gün Matmazel Vatnaz bu kızın hesabını 1.682 frank olarak getirdiği sırada veznenin önüne gelmişti. Veznedar parayı ödedi. Oysa, bir gün önce Dussardier, Baslin'in defterine sadece 1.082 frank işlemişti. Bir bahene uydurarak defteri kızdan istedi; sonra da bu hırsızlığı örtmek için onu kaybettiğini söyledi. İşçi kız saçça gidip onun bu yalanını Matmazel Vatnaz'a iletti; o da, yüreğinin rahat etmesi için, ilgisizmiş gibi görünerek Dussardier'ye bunun sözünü etti. Kısa bir süre sonra ticarethaneden ayrılan Matmazel Vatnaz defterin yok edildiğine hâlâ inanamıyor ve Dussardier'nin onu sakladığını sanıyordu.

Dussardier'nin yaralanma haberini duyar duymaz, belki defteri ele geçiririm umuduyla hemen onun evine koştu. En ince araştırmalarına rağmen hiçbir şey bulamayınca bu dürüst, bu tatlı, bu yiğit, bu güçlü çocuğa büyük bir saygıyla sonra da aşkla bağlandı. O yaşında başına böyle bir devlet kuşunun konması umulur şey değildi. Doymak bilmez bir istekle delikanlının üstüne çullandı; her şeyi bırakmıştı: Edebiyatı, sosyalizmi, "avutucu doktrinler ve cömert ütopyalar"ı, "*kadının ezilmekten kurtuluşu*" üstüne verdiği dersleri, her şeyi, Delmar'ı bile. Sonunda Dussardier'yle evlenerek hayatlarını birleştirmeyi teklif etti.

Dussardier, metresi olduğu halde ona bir aşk duymuyordu içinde. Sonra, hırsızlığını unutmamıştı. Ayrıca fazla zengindi

bu kadın. Evlenme teklifini geri çevirdi. Bunun üzerine Vatnaz kurduğu düşleri anlattı ona, ağlayarak: İkisi için bir konfeksiyon mağazası açmayı düşünüyordu. Bu iş için gerekli sermayesi vardı, bu para gelecek hafta dört bin frank daha çoğalacaktı ve Mareşal için yaptırdığı koğuşturmayı anlattı.

Dussardier, dostunu düşünerek, kedere kapıldı. Karakolda kendisine hediye edilen sigara ağızlığını, Quai Napoléon'daki akşamları, o tatlı söyleşileri, Frédéric'in gösterdiği binbir inceliği hatırladı. Matmazel Vatnaz'a bu işten vazgeçmesi için yalvardı.

O ise Rosanette'e karşı açıklanmaz bir nefret belirtisi göstererek delikanlının saflığıyla alay etti; zengin olmayı sadece şu kadını bir gün arabasıyla ezmek için de istiyordu.

Bu akıl almaz kötülük Dussardier'ye ürküntü verdi. Satış gününü kesin olarak öğrenip sokağa çıktı. Hemen ertesi gün de sıkıntılı bir tavırla Frédéric'in evine giriyordu.

– Size özür dilemeye geldim.

– Hayrola?

– Beni nankör biri sayabilirsiniz. Çünkü onunla...

Kekeliyordu.

– Ama bir daha onun yüzünü görmeyeceğim, suç ortağı olmayacağım.

Frédéric yüzüne şaşkın şaşkın bakıyordu; o devam etti:

– Üç gün sonra metresinizin eşyası satılmayacak mı?

– Kim söyledi size?

– Vatnaz, kendisi! Ama sizi kızdırmaktan korktuğum için...

– O nasıl söz, sevgili dostum?

– Evet, doğru! Siz öyle iyisiniz ki!

Çekine çekine meşin bir cüzdan uzattı ona.

Şimdiye kadar biriktirdiği dört bin frankı bu.

– Nasıl alırım? Olmaz! Vallahi olmaz!

– Çok iyi biliyordu bununla sizi inciteceğini, diye karşılık verdi Dussardier.

Gözlerinde bir damla yaş belirdi.

Frédéric elini alarak avucunda sıktı; mert çocuk yalvaran bir sesle ekledi:

– Alın bu parayı! Bu zevki tattırın bana! Nasıl yıkılmışım bilemezsiniz! Ama her şey bitmiş değil, değil mi? İhtilal olunca hepimizin mutlu olacağımıza öyle inanmıştım ki! Hatırlarsınız, her şey ne güzeldi, herkes nasıl rahat bir soluk almıştı! Ama işte şimdi daha kötü bir duruma düştük.

Ve gözlerini yere dikerek devam etti.

– Şimdi Cumhuriyet'imizi öldürüyorlar, öbürünü, Roma Cumhuriyeti'ni öldürdükleri gibi! Zavallı Venedik, zavallı Polonya, zavallı Macaristan! Ne alçakça işler bunlar! Önce özgürlük ağaçları devrildi sonra seçim hakkı kısıtlandı, kulüpler kapatıldı, sansür hortlatıldı, eğitim papaz takımının eline terk edildi. Bir Engizisyon hazırlığıdır gidiyor. Niçin olmasın? Tutucular, Kazakların Paris bulvarlarında görünmesini özlüyorlar. Ölüm cezasına karşı yazı yayımlayan gazetelere hüküm giydiriliyor, Paris tıklım tıklım süngüyle dolu, on altı il sıkıyönetim altında; genel af teklifi bir kez daha reddedildi.

Alnını iki elinin arasına aldı; müthiş bir acı içindeymiş gibi kollarını iki yana açtı.

– Ama bir çaba gösterilseydi! Herkes iyi niyetle karşı karşıya gelseydi bir anlaşmaya varılırdı elbet! Ama nerede? Bakıyorsun işçiler burjuvalardan beter hareket ediyor! Daha geçende, Elbeuf'de çıkan bir yangını söndürmeye yardım etmek istememişler. Bakıyorsun, üç buçuk serseri çıkmış Barbès'e aristokrat diyor. Halkı gülünç duruma düşürmek için şimdi de kalkmışlar bir duvarcı ustasının, Nadaud'nun, başkanlığa getirilmesini istiyorlar. Soruyorum size! Bir çıkar yolu, bir çaresi yok mu bu işin? Herkes bize karşı! Ben kimseye bir kötülük etmiş değilim. Yine de midemin üstünde bir ağırlık hissediyorum. Çıldıracağım, bu böyle giderse. Kendimi öldürmek geçiyor içimden. Paraya ihtiyacım olmadığını söylüyorum size. Hem nasıl olsa geri vermeyecek misiniz canım? Ödünç veriyorum.

Zaten zor durumda olan Frédéric dört bin frangı aldı so-

nunda. Böylece de Vatnaz yönünden gelecek tehlike önlenmiş oldu.

Ne var ki, Rosanette, Arnoux aleyhinde açtığı davayı kaybetti. Inatla davayı bir üs mahkemeye götürmek istiyordu.

Arnoux tarafından yapılmış bu vaadin ne bir bağış ne de hukuken geçerli bir devir işlemi teşkil ettiğini Rosanette'e anlatana kadar Deslauriers akla karayı seçti; Rosanette laf dinlemek istemiyor, yasaları haksız buluyordu; kendisi bir kadındı, erkekler birbirini ısırmazlardı! Bununla birlikte, sonunda avukatın öğütlerine göre hareket etti.

Deslauriers evde o kadar rahat hareket ediyordu ki birkaç kere Sénécal'i de yemeğe çağırdı. Bu teklifsizlik, ona ödünç para veren, hatta onu kendi terzisinde giydiren Frédéric'in hoşuna gitmedi. Avukatsa kendi eski redingotlarını neyle geçindiği bilinmeyen sosyaliste veriyordu.

Yine de Rosanette'e bir hizmette bulunmak istiyordu Deslauriers. Bir gün kaolen şirketinin (Arnoux'yu otuz bin franga mahkûm eden kurumun) on iki hisse senedini kendisine gösterince:

– Ooo! Karanlık bi taraf var bunda. Çok güzel! dedi.

Rosanette'in, alacaklarını ödetmek için Arnoux'yu yargıç huzuruna getirmeye hakkı vardı. Önce bu adamın şirketin bütün borçlarını ödemeye kalktığını ispat edecekti; çünkü Arnoux kişisel borçlarını kolektif borçlar olarak göstermişti; nihayet şirkete karşı bazı dolaplar çevirdiği de gösterilebilirdi.

– Bütün bunlar onu Ticaret Kanunun 586 ve 587. maddeleri hükümlerince suçlu kılmakta; inan güzelim, kıskıvrak bağlayacağız Arnoux'yu.

Rosanette onun boynuna sarıldı. Deslauriers ertesi gün ona eskiden yanında çalıştığı avukatın adresini vererek bir de mektup yazdı; kendisi davayla uğraşamayacaktı; çünkü Nogent'a gitmesi gerekiyordu; ama gerektiğinde Sénécal kendisine durumdaki gelişmeleri yazarak bildirirdi.

Deslauriers'nin Nogent'da bir büro alma işi bahaneydi. Bütün zamanını Mösyö Roque'un evinde geçiriyordu; bu evde artık sadece Frédéric'i övmekle kalmıyor, aynı zamanda elinden

geldiğince onun tavırlarına ve konuşma tarzına da öykünüyordu; böylece Louise'in güvenini kazanırken, Ledru-Rollin'e atıp tutmakla babasını da kazanıyordu.

Frédéric'in Nogent'a gelmemesi yüksek sosyete hayatına karışmasındandı; böylece Deslauriers usul usul sokuşturarak onlara Frédéric'in bir kadınla aşk hayatı yaşadığını, bir çocuğu, bir metresi olduğunu anlattı.

Louise'in hayal kırıklığı büyük oldu, Madam Moreau'nun öfkesi ondan aşağı kalmadı. Oğlunu bilinmeyen bir anafora kapılmış görüyor, kendisi için bir din haline gelmiş yaşama kurallarını örselenmiş buluyor, onuruna leke sürülmüş hissediyordu kendini. Fakat bir gün yüzü değişti. Frédéric, hakkında sorulan sorulara kurnaz bir bakışla karşılık veriyordu:

– Iyi! Çok iyi!

Oğlunun yakında Madam Dambreuse'le evleneceğini öğrenmişti: Evlenme tarihi tesbit edilmişti; hatta Frédéric, Rosanette'i buna nasıl alıştıracağını düşünmeye başlamıştı.

Güz ortalarına doğru, Rosanette kaolen şirketi aleyhine açtığı davayı kazandı; Frédéric, duruşmadan daha yeni çıkmış bulunan Sénécal'e evin kapısında rastlayınca öğrendi bunu.

Bütün yolsuzluk işlemlerinde Mösyö Arnoux'nun parmağının da bulunduğu ortaya çıkmıştı. Eski okutman bu sonuçtan öylesine sevinçliydi ki, Frédéric dava haberini Rosanette'e bildirmeyi kendisinin üstlendiğini söyleyerek onun daha fazla ileri gitmesini önledi. Ve öfkeli bir suratla içeri girdi.

– Eh, artık işin iş!

O ise bu sözlere bakmadan:

– Bak! dedi.

Ocağın yanında, beşikte yatan çocuğunu gösterdi. Sabahleyin sütninenin evinde çocuğun durumunu pek kötü görünce alıp Paris'e getirmişti.

Çocuk birdenbire aşırı derecede zayıflamıştı. Dudaklarını kaplayan beyaz noktalar, ağzının içinde, süt pıhtısını andırıyordu.

– Hekim ne dedi?

– Aman! Ne diyecek hekim! Güya yolculuk şeyini artır-

mış... Sonu *ite* ile biten bir hastalık adı söyledi... Yani pamukçuk olmuş çocuk. Biliyor musun bunun ne olduğunu?

Frédéric hemen karşılık verdi:

– Tabii!

Sonra da önemli bir şey olmadığını ekledi.

Ama, akşam, çocuğun halsizliğinden ve sanki hayat bu küçük vücuttan çıkıp giderken geriye bitkilerin yeşereceği bir madde bırakmış gibi, küfü andıran o mavimtırak lekelerin fazlalaşmasından kendisi de korktu. Elleri soğumuştu; bir şey içemiyordu artık ve kapıcının bir iş bürosundan bulup getirttiği yeni sütnine:

– Durumu çok ağır görünüyor! Çok ağır! diye tekrarlıyordu.

Rosanette bütün geceyi ayakta geçirdi.

Sabahleyin Frédéric'i buldu.

– Gelip bir baksana. Hiç kımıldamıyor artık.

Gerçekten de ölmüştü çocuk. Rosanette kucağına aldı onu, salladı, en tatlı adlarla çağırdı; onu öpücüklere ve gözyaşlarına boğuyor, çıldırmış gibi yerde dönüyor, saçını başını yoluyor, bağırıp çağırıyordu. Divanın kenarına bıraktı kendini, ağzı açık, gözlerinden yaşlar boşanır durumda, öylece kaldı orada. Sonra bir uyuşukluk çöktü üstüne, odayı büyük bir sessizlik kapladı. Eşyalar devrilmişti. Birkaç havlu yerde sürünüyordu. Saat altıyı çaldı. Gece lambası söndü.

Bütün bunlara bakarken Frédéric rüya gördüğünü sanıyordu. Yüreği acıdan daralıyordu. Bu ölüm bir başlangıçmış gibi geliyordu ona, sanki hemen ardından büyük bir felaket kopacaktı.

Birdenbire Rosanette tatlı bir sesle:

– Onu muhafaza edeceğiz değil mi? dedi.

Mumyalatmak istiyordu onu. Oysa bu düşünceye karşı bin türlü neden gösterilebilirdi; bunların en önemlisi, Frédéric'e göre, bu kadar küçük çocukların mumyalanmasındaki güçlüktü. Bir portre çok daha iyiydi. Rosanette bu düşünceyi kabul etti. Frédéric, Pellerin'e bir pusula yazdı, Delphine de koşup götürdü.

Pellerin, daha önceki hareketinin uyandırdığı izlenimi hemen siler umuduyla, koşup geldi. Önce:

– Ah! Küçük melekçik! Aman tanrım, ne felaket! dedi.

Ama, yavaş yavaş, sanatçı tarafı ağır basarak, bu zifir rengi gözlerle, gerçek bir natürmort örneği olan bu mosmor yüzle bir şey yapılamayacağını söylemeye başladı. Şöyle mırıldanıyordu:

– Elverişli değil! Elverişli değil!

– Biraz benzesin yeter! dedi Rosanette.

– Benzetmek önemli değil bence! Kahrolsun realizm! Asıl olan ruhun resmedilmesidir! Şimdi rahat bırakın beni! Ne olacağını ben kendim düşüneyim!

Sol eliyle alnını tutup, dirseğini sağ eline dayayarak düşündü; sonra, birdenbire

– Bir şey geldi aklıma! Pastel çalışılabilir! Dümdüz geçilmiş izlenimi uyandıran yarım renk tonlarıyla sadece kenarlarda güzel bir rölyef elde edilebilir!

Oda hizmetçisini boya kutusunu alıp getirmeye yolladı; sonra bir sandalye altına, bir sandalye de yanına çekip, sanki modele, bakarak çalışıyormuş gibi sükunet içinde büyük çizgiler çizmeye başladı. Corrégie'nin küçük Saint-Jeanlarını, Velasquez'in pembe çocuğunu, Reynolds'un sütbeyaz tenlerini, Lawrence'ın üstün tarafını, en çok da onun Lady Glower'ın dizlerine oturmuş uzun saçlı çocuğunu övdü.

– Zaten bu yumurcaklardan daha sevimli bir şey düşünülebilir mi? Yüceliğin örneği (Raphael'in madonna tablolarıyla gösterdiği gibi) yanında çocuğu olan bir annedir belki de.

Heyecan ve üzüntüden boğulacak gibi olan Rosanette odadan çıktı; Pellerin hemen sordu:

– Arnoux'nun başına neler geldi biliyor musunuz?

– Hayır! Ne olmuş?

– Sonunun böyle olacağı belliydi zaten.

– Ne olmuş yahu?

– Şimdi belki de... Özür dilerim!

Ressam küçük cesedin başını doğrultmak için yerinden kalktı.

– Diyordunuz ki... dedi Frédéric.

Pellerin oranları daha iyi ölçmek için gözünü kısarak karşılık verdi:

– Dostunuz Arnoux'nun şimdi belki de deliğe tıkılmış olduğunu söylüyordum.

Sonra memnun bir ses tonuyla:

– Biraz bakar mısınız? Oldu mu? diye sordu.

– Evet, çok güzel! Ama, Arnoux?..

Pellerin elindeki kurşunkalemi bıraktı.

– Sonradan anladığıma göre Mignot adlı biri tarafından hakkında koğuşturma yapılmış. Bu Mignot, Regimbart'ın yakın dostu. Görüyorsun seninkindeki beyinsizliği! Ne büyük bir budala! Düşünün ki, bir gün...

– Şimdi Regimbart'ın lafını bırakalım.

– O da doğru. İşte böyle. Arnoux'nun dün akşam on iki bin frank bulması gerekiyordu, bulamadıysa okkanın altını gitmiştir.

– Yok canım, belki de o kadar kötü durumda değildir.

– Tersine! Çok kederli, çok düşünceli bir hali var gibi gelmişti bana.

O sırada Rosanette içeri girdi; gözlerinin altında kırmızı lekeler, boya sürmüş gibi kızıllıklar meydana gelmişti. Resmin yanına oturup baktı. Pellerin, Frédéric'e işaret ederek Rosanette yüzünden sustuğunu anlattı. Ama delikanlı hiç aldırmadan:

– Yine de inanamıyorum ben! dedi.

– Ne diyorum, daha dün rastladım kendisine, dedi ressam. Akşam saat yedide, Jacob Sokağı'nda. Hatta, ne olur ne olmaz diye pasaportunu da yanına almıştı. Bütün ailesiyle birlikte Havre'dan vapura bineceklerini söylüyordu.

– Nasıl? Karısı da mı?

– Elbette! Arnoux bir başına yaşayamaz, ailesine çok düşkündür.

– Emin misiniz bundan?

– Eminim tabii! On iki bin frangı nereden sağlayacak ki!

Frédéric odanın içinde iki üç kere gidip geldi. Soluyor, dudaklarını ısırıyordu, sonra şapkasını kaptı.

– Nereye gidiyorsun? dedi Rosanette.

O bir karşılık vermedi, kaybolup gitti.

V

On iki bin frank bulması gerekiyordu, yoksa Madam Arnoux'yu bir daha göremeyecekti; bugüne dek içinde yenilmez bir umut kalmıştı. Bu kadın duyarlılığının özü, hayatının temeli değil miydi? Yüreği acılar içinde, yine de artık Rosanette'ten koptuğu için sevinçli, birkaç dakika kaldırımda kararsız kaldı.

Nereden para bulmalıydı? Bu parayı, her ne pahasına olursa olsun, öyle der demez bulmanın nice güç bir iş olduğunu Frédéric de biliyordu. Bu konuda tek bir kişi yardım edebilirdi kendisine: Madam Dambreuse. Onun yazı masasının gözünde daima bir sürü banknot bulunurdu. Onun evine gitti ve girişken bir tavırla:

– Bana on iki bin frank ödünç verebilir misin? dedi.

– Niçin?

Başkasının sırrıydı bu, söyleyemezdi. Madam Dambreuse öğrenmek istedi. Frédéric direndi. İkisi de inat ediyordu. Sonunda kadın ne amaçla istediğini öğrenmeden tek kuruş vermeyeceğini söyledi. Frédéric'in yüzü kıpkırmızı oldu. Arkadaşlarından biri hırsızlık yapmıştı. Paranın bugün yerine konması gerekti.

– Peki adı ne? Adı? Adını söyle!

– Dussardier!

Sonra Frédéric onun dizlerine kapandı, kimseye bir şey çıtlatmaması için yalvardı.

– Beni nasıl anladığın belli! dedi Madam Dambreuse. Duyan da suçlu senmişsin sanacak! Yalnız bu trajik halleri bırak Allah aşkına! Al işte veriyorum parayı! İnşallah işine yarar!

Frédéric Arnoux'nun dükkânına koştu. Tacir dükkânda değildi. Ama Paradis Sokağı'ndaki kapıcı Mösyö Arnoux'nun dünden beri ortada görünmediğine yemin etti; Madam'a gelince, bir şey söyleyemezdi. Frédéric ok gibi çıktı merdivenleri; kulağını anahtar deliğine dayadı. Sonunda kapı açıldı. Madam, Mösyö'yle birlikte çıkmış. Hizmetçi kadın ne zaman döneceklerini bilmiyormuş. Ücretini de ödemişler; gitmeye hazırlanıyormuş.

Birden kapının sesi duyuldu.

– Evde biri var ama?

– Hayır efendim! Rüzgârdan.

Bunun üzerine Frédéric çıkıp gitti. Ne olursa olsun, böyle birdenbire ortadan yok oluşta açıklanmaz bir şeyler vardı.

Regimbart, Mignot'nun yakın dostu olduğuna göre, belki ondan bir şeyler öğrenebilirdi. Frédéric bir araba çevirerek onun Montmartre'da, Empereur Sokağı'ndaki evine gitti.

Regimbart'ın evinin yanında demir saç kaplı bir parmaklıkla çevrili küçük bir bahçe vardı. Üç basamaklı bir merdiven evin beyaz alnacını yüksek göstermekteydi. Kaldırımdan geçerken yer katının iki odası görülüyordu; birincisi bir salondu, mobilyaların üstüne elbiseler atılmıştı; ikincisi Madam Regimbart'ın işçi kızlarının çalıştığı atölye.

Bu kızların hepsi Mösyö'nün büyük işler gördüğüne, yüksek düzeyde ilişkileri olduğuna, onun her yönden sıra dışı, üstün bir adam oiduğuna inanırdı. O, kenarları kalkık şapkası, uzun ve ciddi yüzü, yeşil redingotu ile holden geçerken işlerini bırakır ona bakarlardı. O da, onlara yüreklendirici bir iki kelime, özdeyiş biçiminde kibarca bir çift laf etmekten geri durmazdı. Sonra bu kızlar evlerine döndüklerinde kendilerini mutsuz bulurlardı, çünkü ideal erkek tipi olarak onu saklarlardı içlerinde.

Bununla birlikte hiçbiri onu, zanaatıyla kocasını besleyen, ufak tefek, zeki bir kadın olan Madam Regimbart'ın sevdiği gibi sevmiyordu.

Mösyö Moreau adını söyler söylemez, Madam Regimbart hemen onu karşılamaya seğirtti; çünkü hizmetçilerden onun Madam Dambreuse'le ilişkisini öğrenmişti. Kocası "neredeyse gelirmiş"; Frédéric onun arkasından yürürken, evin düzenini, temizliğini, her yerin muşamba kaplı oluşunu hayranlıkla seyretti. Sonra, Yurttaş'ın düşünmek için çekildiği çalışma odası gibi bir yerde beş dakika bekledi.

Regimbart'ın Frédéric'i karşılayışı her zamanki kadar asık suratlı olmadı.

Arnoux'nun hikâyesini anlattı. Eski fayans yapımcısı *Siècle*

Gazetesi'nin yüz hissesine sahip bir yurttaş olan Mignot'yu, yayın organının yönetimini ve yazı işlerini demokratik amaçla değiştirmek gerektiğini söyleyerek bir güzel kandırmış ve ilk genel kurulda kendi fikrini kabul ettirmek bahanesiyle ondan elli hisse senedi istemiş; bunları oylarıyla kendilerini destekleyecek güvenilir dostlara verecekmiş; Mignot hiçbir sorumluluk yüklenmeyecek, kimseyle dalaşmayacakmış; sonra başarı sağlanınca, Mignot, Arnoux'yu yönetim kadrosunda en az beş altı bin frankhk bir göreve yerleştirecekmiş. Hisse senetleri teslim edilmiş; ama Arnoux bunları eline geçirir geçirmez satarak ele geçirdiği parayla, dini eşya satan bir dükkân sahibiyle ortak olmuş. Mignot'nun senetler konusundaki isteklerine Arnoux hep kaçamak karşılıklar vermeye başlamış. Sonunda, yurttaş, hisse senetlerini ya da değeri olan elli bin frangı vermediği takdirde aleyhinde dolandırıcılıktan dava açacağını bildirerek tehdit etmiş onu.

Frédéric umutsuz bir tavır takındı.

– Dahası var, dedi Yurttaş. İyi bir adam olan Mignot alacağın dörtte birine kadar inmiş. Arnoux yeniden söz vermiş, ama bunlar da yeni dolaplar olmuş tabii. Kısacası, önceki günün sabahı, Mignot, geri kalan alacağından vazgeçerek, on iki bin frangı yirmi dört saat içinde ödemesini istemiş.

– Ama bende var bu kadar para! dedi Frédéric.

Yurttaş usulca döndü:

– Şakayı bırakın!

– Şaka değil! Para cebimde. Arnoux'ya götürüyordum.

– Götürün bakalım! Ama vakit çok geç artık! Koğuşturma başladı, Arnoux da çekip gitti.

– Yalnız mı gitti?

– Hayır! Karısıyla birlikte. Havre Garı'nda onlara rastlamışlar.

Frédéric'in yüzünde renk kalmadı. Madam Regimbart bayılacak sandı onu. Ama delikanlı kendine hâkim oldu, hatta serüven üstüne bir iki soru daha sormak gücünü de buldu kendinde. Regimbart üzülüyordu bunlara; çünkü böyle şeyler sonuçta Demokrasi'ye zarar vermekteydi. Arnoux oldum bittim böyleydi: Ne yaptığını bilmez ve derbeder.

– Kuşbeyinli bir adam! Ver eline savursun dursun! Kadın peşinde koşa koşa bu hale geldi. Ben ona değil zavallı karısına acıyorum!

Yurttaş erdemli kadınlara hayrandı; Madam Arnoux'ya karşı da büyük saygısı vardı.

– Çok acı çekmiş olmalı! diye ekledi.

Bu sempati belirtisi Frédéric'i çok duygulandırmıştı; Regimbart kendisine bir iyilik yapmış gibi, içtenlikle onun elini sıktı.

Rosanette Frédéric'i tekrar karşısında görünce:

– Gerekli her yere başvurdun mu? diye sordu.

Bir şey yapacak gücü bulamamış kendinde; öyle söyledi. Can sakıntısını dağıtmak, oyalanmak için rastgele dolanmış durmuş sokakları.

Saat sekizde yemek salonuna geçtiler; ama karşı karşıya sessizce oturdular, arada sırada derin derin içlerini çekiyorlar ve önlerine konan tabağı itiyorlardı. Frédéric içki içti. Son derece yorgun olduğundan hiçbir şeyi düşünecek durumda değildi; ezilmiş, bitmiş, dağılmış hissediyordu kendini.

Rosanette çocuğun portresini getirdi. Kırmızı, sarı, yeşil ve indigo mavisi uyumsuz lekeler halinde çatışıyor ve iğrenç, hatta gülünç bir bütün meydana getiriyordu.

Zaten küçük ölü şimdi tanınmaz bir hale gelmişti. Dudaklarının morarmış rengi teninin beyazlığını daha da artırıyordu; burun delikleri daha incelmiş, gözleri daha çukura batmıştı; başı, mavi taftadan bir yastığın üstünde, kamelya, güz gülü, menekşe taçyaprakları arasında dinlenmekteydi; oda hizmetçisinin bulduğu bir fikirdi bu; sonra iki kadın oturmuş, canla başla bunları dizmişlerdi. Örgü bir örtü örtülmüş şöminenin üstünde kırmızı şamdanlar vardı, onların aralarına okunmuş şimşirler konmuştu; köşelerdeki iki kasede öd ağacı yanmaktaydı; bütün bunlar, beşikle birlikte, bir çeşit dinlenme mihrabı meydana getiriyordu. Frédéric Mösyö Dambreuse'ün başında bekledikleri günü hatırladı.

Rosanette hemen her on beş dakika bir çocuğunu seyretmek için perdeleri aralıyordu. Birkaç ay sonra onu yürümeye

başlamış, sonra kolejin avlusunda hırsız-polis oyunu oynar, daha sonra da yirmi yaşında bir delikanlı olmuş görüyor, kendi kendine yarattığı bütün bu hayaller kadar çocuk da kaybetmiş gibi oluyor, can acısının şiddeti sanki daha fazla defa anne olmuş duygusu uyandırıyordu içinde.

Frédéric, öbür koltukta hareketsiz oturuyor, Madam Arnoux'yu düşünüyordu.

Şimdi o bir trendeydi herhalde, yüzünü vagon penceresinin camına dayamış, kırların arasından Paris'e doğru kayıp gittiğini seyrediyordu ya da ona ilk rastladığı zamanki gibi, buharlı bir geminin güvertesindeydi ve bu gemi belirsiz bir şekilde onu bir daha dönemeyeceği ülkelere doğru götürmekteydi. Sonra bir han odasında görüyordu onu; bavulları yerde, odadaki duvar kâğıtları sarkıyor ve kapısı rüzgârla sarsılıyor. Peki sonra? Sonra ne oluyordu? Belki bir ilkokul öğretmeni ya da bir hanımın nedimesi, belki de bir oda hizmetçisi. Şimdi o sefaletin bütün rüzgârlarının önüne katılmıştı. Onun kaderi üstüne bir şey bilmemek çıldırtıyordu delikanlıyı. Kaçıp gitmesine engel olmalı ya da kendisi de ardından gitmeliydi. Onun asıl kocası kendisi değil miydi? Onu artık bir daha bulamayacağını, bu işin artık bittiğini, onu kesin olarak yitirdiğini düşündükçe yüreği parça parça oluyordu; sabahtan beri birikmiş gözyaşları boşandı.

Rosanette bunu fark etti.

– Aa! Sen de benim gibi ağlıyorsun! Çok mu üzülüyorsun?

– Evet! Evet! Öyle!

Onu göğsüne bastırdı, ikisi de birbirine sarılmış ağlıyordu.

Madam Dambreuse de, yatağına yüzükoyun uzanmış, başını ellerinin arasına almış ağlıyordu.

Akşam, renkli elbisesinin ilk provası için gelen Olympe Regimbart, Frédéric'in ziyaretini, hatta Mösyö Arnoux'ya verilmek üzere on iki bin frangı hazır ettiğini anlatmıştı.

Yani bu para, kendi parası, öbürünün gitmesini önlemek, bir metresi elde tutmak için kullanılacaktı.

Önce öfkeden kudurdu; onu bin uşak gibi kovmaya karar

verdi. Ağlaya ağlaya yatıştı. En iyisi her şeyi gizlemek, hiçbir şey söylememekti.

Frédéric ertesi gün on iki bin frangı geri getirdi.

Madam Dambreuse, gerektiğinde dostu için kullanmak üzere bu parayı alıkoymasını rica etti ve bu Mösyö üstüne bir sürü soru sordu. Onu böyle güveni kötüye kullanmaya iten kimdi? Bir kadın herhalde! Kadınlar insanı her türlü suça sürüklerdi.

Bu acı olay Frédéric'i şaşırttı; dostuna ettiği iftiradan ötürü büyük bir vicdan azabı duyuyordu. İşin kendisini ferahlatan yanı ise Madam Dambreuse'ün gerçeği öğrenemeyecek olmasıydı.

Bununla birlikte Madam Dambreuse bu konuda kafasını çalıştırmaya başlamıştı; nitekim, öbür gün Frédéric'ten genç dostu üstüne başka bilgiler daha aldı, sonra, başka bir dostunu, Deslauriers'yi sordu:

– Zeki ve güvenilir bir adam mıdır?

Frédéric, Deslauriers'yi övdü.

– Şu bir iki gün içinde eve kadar gelmesini rica edin. Kendisine bir iş için danışmak istiyorum.

Madam Dambreuse'ün eline, içinde Arnoux'nun protesto edilmiş senetleri bulunan bir tomar kâğıt geçmişti, senetlerde Madam Arnoux'nun imzası vardı. Bir seferinde, Frédéric, Mösyö Dambreuse'e öğle yemeğine bu senetler için gitmişti; banker bu senetlerin ödenmesi için bir koğuşturma yapmak istememişse de, Ticaret Mahkemesi'nden yalnız Arnoux'ya değil, karısına da hüküm giydiren bir karar çıkartmayı ihmal etmemişti. Kocası bunu kendisine söylemeyi uygun görmediğinden Madam Arnoux'nun bir şeyden haberi yoktu.

Mükemmel bir silahtı bu! Madam Dambreuse'ün bunda hiç kuşkusu yoktu. Ama avukatı bu silahı kullanmaktan sakınmasını öğütleyebilirdi; bunun için daha karanlık birini bulmuş, kendisine hizmet teklifinde bulunmuş olan saygısız tavırlı şu hınzır herifi hatırlamıştı.

Frédéric, Madam Dambreuse'ün isteğini saflıkla Deslauriers'ye iletti.

Avukat böyle yüksek bir hanımefendiyle ilişki kurmaktan son derece memnun oldu.

Hemen onu görmeye koştu.

Madam Dambreuse mirasın yeğenine ait olduğunu söyledi. Alacakları tasfiye edip paralarını alması için bir edepti bu. Böylece en elverişli yöntemlerle Martinonları ezmiş olacaktı.

Deslauriers bu işte bir esrar perdesi olduğunu anladı; senetleri dalgın dalgın gözden geçirmeye başladı. Madam Arnoux'nun kendi eliyle attığı imzasını görünce, o kadın ve ondan gördüğü hakaret canlandı gözünün önünde. Öç alma fırsatı ayağına gelmişti işte, niçin kullanmasındı?

Bunun üzerine Madam Dambreuse'e, mirasa dahil olup şüpheli alacaklar haline gelmiş senetleri açık arttırmayla sattırmayı öğütledi. Tutacakları bir adam bunları satın alacak ve koğuşturmaları yapacaktı. Deslauriers böyle bir adam bulmayı üstleniyordu.

Kasım ayı sonlarına doğru, Frédéric, Madam Arnoux'nun sokağından geçerken, gözü pencerelere gitti, bu arada kapıya bir ilan yapıştırılmış olduğunu fark etti. İri harflerle şöyle yazılıydı bu ilanda:

"Zengin eşya satışı. Mutfak eşyası, çamaşır ve sofra örtüleri, gömlekler, danteller, jüponlar, pontolonlar, Fransız ve Hint kaşmirleri, bir Erard piyano, bir çift Rönesans çamaşır sandığı, Venedik aynaları, Çin ve Japon porselenleri."

"Onların eşyaları!" diye düşündü Frédéric. Kapıcı da onun bu kuşkusunu doğruladı.

Satışı kimin yaptırdığını bilmiyormuş; ama arttırma tahmincisi Mösyö Berthelmot kendisine bazı açıklamalarda bulunabilirdi belki.

Tahmin memuru satışı isteyen alacaklının kim olduğunu önce söylemek istemedi; Frédéric üsteledi. Sénécal adında biriymiş, bir komisyoncu; Mösyö Berthelmot, kendi *Petites-Affiches* Gazetesi'ni ona verecek kadar kibar davrandı.

Frédéric, Rosanette'in evine gelince gazeteyi açarak masanın üstüne fırlattı.

– Oku şunu!

– Ne var? Ne olmuş? dedi Rosanette. Bunu öyle sakin bir edayla söylemişti ki delikanlının tepesi attı.

– Güzel! Bir de bilmezden geliyorsun ha!

– Anlamıyorum!

– Madam Arnoux'nun her şeyini sattıran sensin!

Mareşal ilanı bir daha okudu.

– Hani, adı yok?

– Ama bunların hepsi onun eşyası. Sen daha iyi bilirsin ya!

Rosanette omuzlarını silkerek:

– Ne ilgisi var benimle? dedi.

– Ne ilgisi mi var? Öç alıyorsun işte! Senin kıyıcılığının bir devamı bu. Evine kadar giderek hakaret eden sen değil misin? Senin ciğerin beş para etmez! O ise dünyanın en kutsal, en güzel, en iyi kadını! Niçin onu yıkmak için kuduruyorsun?

– Inan, aldanıyorsun!

– Bırak bu lafları! Sénécal'i öne süren sen değilmişsin gibi...

– Çok saçma!

Frédéric iyice köpürmüştü.

– Yalan söylüyorsun! Yalan söylüyorsun, sefil! Kıskanıyorsun onu! Elinde kocasını mahkûm eden bir mahkeme kararı var! Sénécal daha şimdiden işlerine burnunu sokmuş! Arnoux'dan nefret eder o. Ikinizin kini birleşmiş. Sen kaolen davasını kazandığın zaman, onun ne kadar sevinçli olduğu gözümden kaçmamıştı. Bunu da inkâr et bakalım!

– Yemin ederim ki...

– Hadi canım, senin yeminin...

Ve Frédéric, âşıklarının adlarını bir bir saydı, bunlarla ilgili ayrıntıları ortaya döktü. Yüzünde renk kalmamış olan Rosanette geri geri gitti.

– Ne o, şaşırdın galiba! Göz yumdum diye kör sanıyordun beni. Artık şurama geldi! Inan senin gibi bir kadının hayınlıklarıyla ölmüyor insan. Bunlar ileri dereceye varınca çekip gidersin olur biter!

Yoksa bunları cezalandırmak kendini küçük düşürmek olur!

Rosanette kollarını büküyordu.

– Aman tanrım, seni böyle kim değiştirdi?

– Sensin! Başka kim olacak?

– Ve bütün bunlar Madam Arnoux yüzünden ha? diye bağırdı Rosanette, hıçkırıklar içinde.

Frédéric soğuk bir sesle karşılık verdi:

– Ondan başka kadın sevmedim ben!

Bu hareket üzerine Rosanette ağlamayı bıraktı.

– Zevk sahibi olduğun anlaşılıyor! Kartlaşmış bir kadın, teni meyan kökü renginde, bel mel kalmamış, gözleri mahzen penceresi kadar, gözlerinin içi dersen mahzenler gibi boş! Hoşuna gidiyorsa, ne duruyorsun, onun yanına git!

– Ben de bunu bekliyordum! Teşekkür ederim!

Rosanette, bu alışmadığı davranış karşısında şaşırmış hareketsiz, öylece kaldı. Hatta kapının kapanmasını bile bekledi. Sonra, yerinden fırladı, holde yetişti ona. Kollarını boynuna dolayarak:

– Çıldırmışsın sen! dedi. Çıldırmışsın! Ne saçma şey bu! Seni seviyorum ben!

Yalvarmaya başladı:

– N'olur, küçük yavrumuzun başı için!

– Bunu yaptığını itiraf et! dedi Frédéric.

Rosanette bir kere daha suçsuz olduğunu ileri sürdü.

– İtiraf etmeyecek misin?

– Hayır!

– Öyleyse Allah'a ısmarladık! Bir daha yüzümü görmezsin!

– Beni dinle!

Frédéric döndü.

– Beni iyi tanımışsan söylediğim sözden dönmeyeceğimi bilirsin!

– Oh! Hayır! Yine geleceksin bana!

– Hiçbir zaman!

Frédéric kapıyı hızla çarparak gitti.

Rosanette, Deslauriers'ye kendisini hemen görmeye ihtiyacı olduğunu yazdı.

Avukat beş gün sonra bir akşam geldi; Rosanette, Frédéric'le bozuştuklarını anlatınca:

– Hepsi bu mu? Tatlı felaket demek gerek böylesine! dedi.

Rosanette önce onun Frédéric'i geri getirebileceğini sanmıştı; ama şimdi bütün umutlar kaybolmuştu. Kapıcısından Frédéric'in yakında Madam Dambreuse'le evleneceğini öğrenmişti.

Deslauriers Rosanette' e öğütler verdi, hatta tuhaf bir şekilde çok neşeli davrandı, maskaralıklar etti ve vaktin geç olduğunu ileri sürerek şurada bir koltukta geceyi geçirmek için izin istedi. Sonra, ertesi sabah Nogent'a hareket etti, giderken bir daha ne zaman görüşeceklerini şimdiden kestiremeyeceğini söyledi; kısa bir süre sonra hayatında büyük bir değişiklik meydana gelebilirmiş.

Deslauriers'nin dönüşünden iki saat sonra bütün Nogent çalkalanıyordu. Frédéric'in Madam Dambreuse'le evleneceğini anlatıyordu her yerde. Sonunda, Auger kız kardeşlerin üçü de daha fazla dayanamayıp Madam Moreau'nun evine damladılar, o da gönenerek doğruladı bu haberi. Roque Baba yatağa düştü. Louise eve kapandı. Hatta çıldırdığı söylentisi çıktı.

Frédéric bu arada kederini atamamıştı üstünden. Madam Dambreuse, onu oyalamak için olacak, ona daha çok özen gösteriyordu. Öğleden sonraları onu arabasına alıyor gezdiriyordu. Bir seferinde Borsa Meydanı'ndan geçerlerken eğlenmek için mezat binasına girmeyi düşündü.

O gün 1 Aralık'tı, Madam Arnoux'nun eşyasının satış günü. Frédéric tarihi hatırladı, kalabalık ve gürültü dolayısıyla buranın durulacak bir yer olmadığını söyleyerek duygusunu belli etti. Madam Dambreuse içeriye şöyle bir göz atmak istiyordu o kadar. Araba durdu, Frédéric de onun ardı sıra yürümek zorunda kaldı.

Avluda küvetsiz lavabolar, koltuk iskeletleri, eski sepetler, porselen parçaları, boş şişeler, görülüyordu. Gömlekli ya da tozdan gri renk almış kirli redingotlar giymiş, iğrenç suratlı birtakım adamlar, kimisi arkalarında bez çuvallar, öbek öbek olmuşlar, konuşuyorlar ya da gürültülü bir şekilde birbirlerine sesleniyorlardı.

Frédéric daha ileri gitmenin tatsız durumlar yaratabileceğini söyledi.

– Hadi canım siz de!

Merdivenleri çıktılar.

Sağdan birinci salonda birkaç bay, ellerinde kataloglar, tabloları inceliyorlardı; başka bir salonda Çin silahları koleksiyonu satılıyordu; Madam Dambreuse aşağı inmek istedi. Kapıların üstündeki numaralara bakıyordu; delikanlıyı koridorun ucundaki çok kalabalık bir odaya doğru sürükledi.

Frédéric *Art Industriel*'deki iki rafı, onun çalışma masasını, bütün mobilyalarını hemen tanıdı! Dip tarafa boy sırasına göre dizilmiş olan bu eşya, döşemeden pencerelere kadar yükselen büyük bir eğim meydana getirmekteydi. Salonun öbür taraflarına boydan boya halılar, örtüler asılmıştı. Bunların altlarındaki sıralarda uyuklayan ihtiyar adamlar vardı. Solda bir çeşit tezgâh yükseliyordu, başında duran beyaz kravatlı mezat memuru elindeki küçük çekici hafif hafif sallıyordu. Onun yanında genç bir adam bir şeyler yazıyordu; daha aşağıda, ayakta duran ve hem gezgin satıcı hem de tiyatro bileti satıcısı görünümlü babayiğit bir genç, satılacak mobilyaların cinslerini söylüyordu bağırarak. Üç hamal bu eşyayı getirip çevresinde koltukçuların, eskicilerin bir halka yaparak oturdukları bir masanın üstüne koyuyordu. Onların arkasında büyük bir kalabalık kaynaşmaktaydı.

Frédéric içeri girdiği zaman, jüponlar, atkılar, mendiller, hatta gömlekler elden ele dolaşmış, geri gelmişti. Zaman zaman bunları uzaktan fırlatıyorlar ve bir beyazlık dolanıyordu havada. Sonra elbiseleri satıldı. Daha sonra kanlmış tüyü sarkmakta olan bir şapkası, kürkleri, üç çift potini. Onun bedeninin biçimlerini belli belirsiz taşıyor gibi gelen bu kutsal eşyanın böyle kapışılmasına, bir kıyıcılık sahnesine, bir cesedi didikleyen kuzgunlara bakar gibi bakıyordu Frédéric. Salonun bu kadar kişinin soluğuyla kirlenmiş havası içini bulandırıyordu. Madam Dambreuse kendi koku şişesini uzattı ona; söylediğine göre kendisi pek eğleniyormuş.

Yatak odası takımı ortaya getirildi.

Mösyö Berthelmot bir fiyat söylüyor, tellal hemen bunu bağırarak tekrarlıyordu. Üç müstahdem sakin bir tavırla çekiç sesini bekliyor, sonra ilgili eşyayı bitişikteki bir odaya götürü-

yorlardı. Böylece onun kendisine doğru yürürken minnacık ayaklarını üstünde sürüdüğü kamelyalı mavi halı, yalnız oldukları zamanlar Madam Arnoux'nun karşısına oturduğu kumaş kaplı koltuk, onun elleri değe değe fildişi yüzeyleri daha bir tatlı renge dönüşmüş iki şömine levhası, iğneleri hâlâ üstünde duran bir kadife iğnedenlik birbiri ardı sıra kaybolup gitti. Bütün bu nesnelerle beraber yüreğinin bir parçası da gidiyordu sanki; tekdüze olarak tekrarlanan aynı sesler, aynı hareketler, yorgunluğunu ağırlaştırıyor, onu bir ölü uyuşukluğu, bir çözülme duygusu içine atıyordu.

Bir ipek hışırtısı geldi kulağına; baktı Rosanette gelmiş, yanında duruyor.

Satışın yapılacağını Frédéric'ten duymuştu ya, üzüntüsü geçtikten sonra belki kelepir bir şeyler düşürebilirim umuduyla kalkıp gelmiş. Kırmalı kolları çok kısa bir elbise üstüne, beyaz satenden inci düğmeli bir yelek giymişti.. Bir zafer parıltısı içindeydi.

Frédéric öfkeden sarardı. Rosanette onun yanındaki kadına baktı.

Madam Dambreuse onu tanımıştı; biri ötekinin gençliğine hased ederek, beriki ise ondaki soylu duruşun, aristokrat yalınlığın karşısında için için kendini yiyerek, kusurlarını, eksikliklerini yakalamak için bir dakika kadar birbirlerini süzdüler.

Sonunda Madam Dambreuse anlatılmaz bir küstahlık anlamı taşıyan bir gülümsemeyle başını çevirdi.

Tellal bir piyano açtı, --onun piyanosu! Ayakta durarak, sağ elini tuşların üstünde gezdirdi, fiyatını bin iki yüz frank olarak ilan etti, sonra bine, sekiz yüze, yedi yüze indi.

Madam Dambreuse delişmen bir tavırla bunun külüstür bir şey olduğunu söyleyerek alay etti.

Müstahdemler eskicilerin önüne madalyonları, köşeleri, kilit kancaları gümüşten küçük bir çekmece getirdiler; önce Choiseul Sokağı'nda onlarda yediği ilk yemekte gördüğü çekmeceydi bu; bir süre Rosanette'in evinde durmuş, sonunda yine Madam Arnoux'nun evine gelmişti; onunla ne zaman konuşmaya başlasalar delikanlının gözleri buna takılırdı. En kut-

sal anıları bağlıydı bu çekmecede. İçi bir sevgi coşkunluğuyla titrediği bir sırada madam Dambreuse birdenbire:

– Aaa! Şunu alacağım, dedi.

– İlginç bir şey değil, diye karşılık verdi Frédéric.

Berikiyse, tersine, çok güzel bulmuştu; tellal çekmecenin zarafetini övüyordu:

– Rönesans işi bir mücevher kutusu! Yedi yüz frank, Baylar! hemen her yeri gümüşten! Biraz İspanya beyazı sürdün mü pırıl pırıl olur!

Madam Dambreuse kalabalığa doğru yürüyünce, Frédéric:

– Ne tuhaf fikir! dedi.

– Canınızı mı sıkıyor bu?

– Değil, ama ne işinize yarayacak bu biblo?

– Kimbilir? Belki de içine aşk mektupları konulabilir.

Yaptığı imayı daha da ortaya koyan bir bakışla baktı.

– Ölüleri sırlarından ayırmanın başka bir nedeni olamaz mı bu?

– Onun o kadar ölü olduğunu sanmıyorum.

Ve belirgin bir sesle ekledi:

– Sekiz yüz seksen frank!

– İyi bir şey değil bu yaptığınız! diye mırıldandı Frédéric.

O ise gülüyordu.

– Aziz dostum, dedi Frédéric. Sizden istediğim ilk lütuf bu.

– Siz sevimli bir koca olmayacaksınız gibi geliyor bana.

Birisi artırmıştı. Madam Dambreuse elini kaldırdı:

– Dokuz yüz frank!

– Dokuz yüz frank! diye tekrarladı Mösyö Berthelmot.

– Dokuz yüz on... On beş... Yirmi... Otuz! diye tellal yaygarayı basıyor ve durmadan başını sallayarak salonda bulunanlara göz gezdiriyordu.

– Karımın makul bir kadın olduğunu ispat edin! dedi Frédéric.

Ve onu yavaş yavaş kapıya doğru çekip götürdü.

Mezat memuru devam ediyordu:

– Hadi bakalım, Baylar! Dokuz yüz otuz! Dokuz yüz otuza satıyorum!

Eşiğe kadar varmış olan Madam Dambreuse durdu, yüksek sesle:

– Bin frank! diye bağırdı.

Bir ürperme oldu kalabalıkta, bir sessizlik.

– Bin frank, Baylar! Bin frank! Arttıran yok mu? Yok mu? Bin franga satıyorum! Satıyorum! Saat-tım!

Fildişi çekiç indi.

Madam Dambreuse kartını iletti, çekmeceyi kendisine gönderdiler. O da manşonunun içine soktu.

Frédéric içine buz gibi bir şeyin dolduğunu hissetti.

Madam Dambreuse onun kolunu bırakmamıştı. Sokağa çıkıncaya kadar yüzüne bakmaya cesaret edemedi. Arabası bekliyordu orada.

Kaçmakta olan bir hırsız gibi arabanın içine attı kendini, oturunca Frédéric'e doğru döndü. Genç adam şapkasını eline almıştı.

– Siz binmiyor musunuz?

– Hayır, Madam.

Ve onu soğukça selamlayarak, kapıyı kapadı, arabacıya çekmesini işaret etti.

Önce yeniden kazanılmış bir bağımsızlık ve sevinç duygusu hissetti içinde. Uğruna bir serveti teperek Madam Arnoux'nun öcünü aldığı için gurur duyuyordu; yaptığı bu işe kendi de şaştı ve bütün bedeninin büyük bir bitkinlik içinde olduğunu fark etti.

Ertesi gün uşağı yeni haberler getirdi. Sıkıyönetim ilan edilmiş, Meclis lağvedilmiş, halk temsilcilerinin bir kısmı Mazas Cezaevi'ne atılmış. Kendi işleriyle öyle başı kalabalıktı ki siyasal olaylara karşı bir ilgi duyamıyordu.

Şimdi kendisine çirkin bir spekülasyon gibi gelen bu evlenme dolayısıyla yapılmış eşya siparişlerini durdurmak için mağaza sahiplerine mektup yazdı. Madam Dambreuse'den tiksiniyordu; onun yüzünden az kalsın onurunu yitirecekti. Mareşal'i aklından çıkarmıştı; Madam Arnoux için bile pek kaygılandığı yoktu; şimdi kendini düşünüyordu, yalnız kendini: Düşlerinin yıkıntıları arasında yitip gitmiş, acılar içinde, kolu

kanadı kırılmış olan kendini. Kendisine bunca acı çektiren bu yapmacık ortama karşı duyduğu nefretin bir sonucu olarak otların tazeliğini, taşranın rahatını, doğduğu evin çatısı altında, temiz yürekli insanlar arasında geçmiş bir uyuşuk hayatı özledi. Sonunda, çarşamba akşamı dışarı çıktı.

Bulvarda grup grup insan birikmişti. Ara sıra geçen bir devriye bunları dağıtıyordu. Ama onun arkasından yine bir araya geliyorlardı. Serbestçe konuşuyorlar, askerlere şakalar yapıyorlar, küfürler savuruyorlar, ama daha ileri de gitmiyorlardı.

– Nasıl? Dövüşmeyecekler mi? dedi Frédéric.

İş elbiseli adam karşılık verdi.

– Burjuvalar için kendimizi öldürtecek kadar budala değiliz. Ne halleri varsa kendileri görsünler!

Ve bir baş, dış mahalleli adamı aşağıdan yukarıya süzerek homurdandı?

– Pis sosyalistler! Bu sefer şunların kökünü kazıyacaklar ki!

Bu kini, bu budalalığı almıyordu Frédéric'in aklı. Paris'e duyduğu tiksinti daha da arttı; ertesi gün, Nogent'a giden ilk trene bindi.

Çok geçmeden evler görünmez oldu, göz alabildiğine kırlar büyümeye başladı. Vagonda yalnızdı, ayaklarını kanepeye uzatmış son günlerdeki olayları, geçmişteki bütün hayatını düşünüyordu. Louise geldi gözünün önüne.

– Bu kız seviyordu beni! Bu mutluluğu elden kaçırmakla hata ettim. Ama boş ver! Aklımızdan çıkaralım bunu artık.

Beş dakika sonra da şöyle düşündü:

– Yine de, kimbilir?.. Bir süre sonra, niçin olmasın?

Düşünceleri de, gözleri gibi, belirsiz ufuklara dalıp gitmişti.

– Saf bir kızdı, bir köylü kızı, hatta bir yerde ilkel bir insan, ama nasıl iyi bir yüreği vardı!

O, Nogent'a yaklaştıkça, Louise de ona yaklaşıyordu. Sourdun çayırından geçerken onu eski günlerdeki gibi gölcüklerin kıyısında kamış keserken hayal etti; tren istasyona giriyordu; indi.

Sonra dirseğini köprüye dayadı, güneşli bir günde birlikte

dolaştıkları adayı ve bahçeyi seyretti. Yolculuğun ve açık havanın verdiği sersemlik, son heyecanların üstünde bıraktığı halsizlik, bir çeşit taşkınlık uyandırdı içinde; şöyle düşündü:

– Belki de dışarı çıkmıştır; bakıyorsun karşılaşıyoruz!

Saint-Laurent Kilisesi'nin çanı çalıyordu; kilisenin önündeki alanda yoksullar toplaşmıştı; bir de açık araba, buranın tek açık arabası (düğünlerde kullanılırdı); birden, cümle kapısında beyaz kravatlı bir burjuva kalabalığın ortasında, bir yeni evli çift göründü.

Frédéric önce hayal gördüğünü sandı. Ama, yok! Louise'di bu! Kızıl saçlarından topuklarına kadar dökülen tüller içindeydi. Öteki de Deslauriers! Gümüş sırmalı mavi bir elbise, bir vali üniforması vardı üstünde. Ne demekti bütün bunlar?

Düğün alayı geçene kadar bir evin köşesine gizlendi.

Utanmış, yenilmiş, ezilmiş bir halde istasyona geldi, trene atlayıp Paris'e döndü.

Bindiği arabanın sürücüsü Château-d'Aeau'dan Gymnase'a kadar barikatlar kurulduğunu söyledi ve Saint-Martin dış mahallesinden geçerek ilerlediler. Frédéric, bulvarlara doğru yürümek için Provence Sokağı'nda arabadan indi.

Saat beşti, ince bir yağmur çiseliyordu. Operanın yanındaki kaldırıma burjuvalar birikmişti. Karşıki evler kapalıydı. Pencerelerde kimse yoktu. Bulvar boyunca kılıçlarını çekmiş, atlarının üstüne yumulmuş süvariler gelip geçiyordu, dörtnala ve mığferlerinin püskülleri, arkalarında kabarıp şişen beyaz uzun kaputları, sis içinde rüzgârla bükülen havagazı fenerlerin ışığı üstünden geçip gidiyordu. Kalabalık, sessizlik ve dehşet içinde onlara bakıyordu.

Süvari akınları arasında, belediye zabıta birlikleri beliriyor ve halkı yan sokaklara sürüyorlardı.

Oysa Tortoni'nin basamaklarında bir adam, uzun boyu ile uzaktan gözü alan Dussardier, bir heykel gibi hiç kıpırdamadan duruyordu.

Başta giden ve üç köşeli şapkası burnuna düşmüş bir zabıta memuru kılıcıyla onu tehdit etti.

O zaman Dussardier ileriye bir adım atarak bağırmaya başladı:

– Yaşasın Cumhuriyet!

Kolları haç gibi iki yana açık, sırt üstü devrildi.

Kalabalıktan bir nefret çığlığı yükseldi. Zabıta memuru çevresine bakındı. Ve ağzı açık kalan Frédéric, Sénécal'i tanıdı.

VI

Yolculuğa çıktı.

Gemilerin hüznünü tattı, sabah ayazında çadırlarda uyandı, görünümlerin ve yıkıntıların göz alıcılığını, yarım kalmış arkadaşlıkların acısını duydu.

Sonra döndü. Sosyete hayatına daldı ve başka aşkları oldu. Ama ilkinin o tükenmez anısı bunları tatsız kılıyordu; üstelik, tutkunun şiddeti, hatta duyarlığın çiçeği de yitip gitmekteydi. Entelektüel tutkularında da bir azalma olmuştu. Yıllar geçip gidiyordu; alışmıştı kafasının tembelliğine, yüreğinin uyuşukluğuna.

1867 Martı'nın sonlarına doğru, ortalık kararırken ve çalışma odasında tek başına otururken, bir kadın girdi.

– Madam Arnoux!

– Frédéric.

Frédéric'i elinden tuttu, usulca pencerenin önüne götürdü; yüzüne bakıyor ve tekrarlıyordu:

– O işte! Evet, o ! Ta kendisi!

Frédéric, günbatımının alacakaranlığında, yüzünü örten siyah tülün altından yalnız gözlerini seçebiliyordu.

Kırmızı kadifeden küçük çantasını şöminenin yanına koyduktan sonra oturdu. İkisi de, ağızlarından tek söz çıkmadan, karşılıklı gülümseyerek öylece durdular.

Sonra Frédéric, kendisi ve kocası üstüne bir sürü soru sordu.

Ucuz yaşamak ve borçlarını ödemek için Bretagne içlerinde bir yerde oturuyorlarmış. Hastalıktan hiç başını alamayan Ar-

noux bayağı ihtiyarlamış şimdi. Kızı Bordeau'da evlenmiş, oğluysa Mostaganem garzinonundaymış. Sonra başını kaldırdı.

– Ama sizi tekrar gördüm, çok mutluyum!

Felaket haberlerini alınca hemen evlerine koştuğunu söylemeyi ihmal etmedi.

– Biliyorum!

– Nasıl olur?

Onu avluda görmüş ve saklanmış.

– Niçin?

Titreyen bir sesle, her kelimeden sonra dura dura karşılık verdi:

– Korkuyordum! Evet... Sizden de... Kendimden de!..

Bu iç dökük Frédéric'te bir şehvet dalgası uyandırdı. Kalbi hızlı hızlı çarpmaya başladı.

Madam Arnoux:

– Daha önce gelemediğim için bağışlayın beni, dedi.

Üstü hurma dalı işlemeli küçük kırmızı çantasını gösterdi.

– Bunu özellikle sizin için işledim, içinde Belleville'deki arsaların ipotek karşılığı para var.

Frédéric armağan için çok teşekkür etti, zahmet edip getirdiği için de sitemde bulundu.

– Hayır, bunun için gelmiş değilim. Ne zamandır düşünüyordum sizi yoklamayı! Şimdi yine döneceğim... oraya.

Oturdukları yerden söz etti.

Tek katlı, alçak bir evde oturuyorlarmış. Kocaman şimşirleri, ta tepeye kadar uzanan kestane ağacı dikilmiş iki yolu varmış; tepeden deniz görünüyormuş.

– Tepeye çıkıp bir kanepeye oturuyorum. "Frédéric kanepesi" diyorum o kanepeye.

Sonra belleğine iyice nakşetmek istermiş gibi hırsla gözden geçirmeye başladı odadaki eşyayı, bibloları, resimleri. Mareşal'in portresi bir örtüyle yarı örtülmüştü. Ama karanlıkta seçilen yaldızlarla beyazlar dikkatini çekti.

– Sanırım bu kadını tanıyorum ben!

– Tanımanıza imkân yok! dedi Frédéric. Eski bir İtalyan resmi.

Madam Arnoux onun kolunda sokaklarda dolaşmak istediğini belirtti.

Çıktılar.

Solgun profili vitrin ışıklarıyla arada sırada aydınlanıyor, sonra yine karanlığın içine gömülüyordu. Arabaların, kalabalığın ve gürültünün ortasında, kendileri dışında hiçbir şeyle ilgilenmeden, tek kelime konuşmadan, kırda ölü yapraklardan bir yatağa basa basa yan yana gidenler gibi yürüyorlardı.

Birlikte geçirdikleri eski günleri andılar. *L'Art Industriel* günlerinin akşam yemeklerini, Arnoux'nun vazgeçemediği huylarını, yakasının uçlarını çekiştirip durmasını, bıyıklarına kozmetik sürmesini, daha kişisel, daha derin bazı şeyleri anlattılar. Onun söylediği şarkıya ilk dinlediği zaman ne büyük bir hayranlık duymuştu! Saint-Cloud'daki isim günü toplantısında ne kadar güzeldi! Auteuil'deki bahçeyi, tiyatro akşamlarını, bulvarda bir kere rastlaşmalarını, eski hizmetçilerini, zenci kızı hatırlattı ona.

Madam Arnoux ondaki bu bellek gücüne şaşıyordu. Şöyle dedi:

– Kimi zaman sizin sözleriniz uzak bir yankı gibi, rüzgârın alıp götürdüğü bir çan sesi gibi geliyor kulaklarıma; kitaplarda aşktan söz eden bölümleri okurken siz şurada armada duruyormuşsunuz gibi geliyor bana.

– Kitaplarda herkesin şişirilmiş, abartılmış dediği bölümlerden tat duymayı siz öğrettiniz bana, Frédéric. Charlotte'un terayağlı ekmek dilimlerinden Werther'in bıkmadığını çok iyi anlıyorum.

– Sevgili arkadaşım benim!

İçini çekti. Uzun bir sessizlikten sonra:

– Ne olursa olsun, birbirini çok sevmiş iki kişi olarak kalacağız.

– Birbirimizin olmadan, ama!

– Böylesi belki daha iyi, diye karşılık verdi Madam Arnoux.

– Hayır! Hayır! Ne mutlu olurduk!

– Oh! İnanıyorum buna, sizinki gibi bir aşk olduktan sonra!

Bunca uzun bir ayrılığa dayanabilip hâlâ yaşadığına göre çok sağlam yapılı bir adam olmalıydı.

Frédéric, aşkını ilk nasıl anladığını sordu.

– Eldivenimle manşetim arasından bileğimi öptüğünüz akşam. "Ay, beni seviyor! Seviyor beni!" demiştim içimden. Ama kendimi buna inandırmaktan korkuyordum. Dikkatli davranışınız o kadar güzeldi ki içinde bilinçaltı ve sürekli bir saygı varmış gibi zevk duydum ondan.

Hiçbir şeyden pişmanlık duymuyordu Frédéric; bütün çektiklerinin acısı çıkmıştı.

Eve döndükten sonra Madam Arnoux şapkasını çıkardı. Bir konsolun üstünde duran lamba ak saçlarını aydınlattı. Frédéric birden göğsüne bir darbe yemiş gibi oldu.

Uğradığı hayal kırıklığını gizlemek için, yanında diz çöktü, elini eline alarak, sevda sözleri söylemeye başladı:

– Varlığınız, yaptığınız en ufak hareket benim için dünyada insanüstü bir önem taşıyordu. Yüreğim toz gibi yükseliyordu adımlarınızın ardından. Her şeyin kokulara, tatlı gölgelere, karaltılara, beyaz bir aydınlığa, sonsuza dönüştüğü bir yaz gecesi, ayışığı etkisi uyandırdınız bende; etin ve ruhun tatları adınızda saklıydı benim için; dudaklarımın ucunda öpmeye çalışarak boyuna tekrarlıyordum adınızı. Onun ötesinde bir şey düşünemiyordum. Madam Arnoux'nun kendisiydi bu ad: iki çocuklu, duygulu, ciddi, göz kamaştıracak kadar güzel ve sonsuz iyi! Bütün öteki hayalleri siliyordu bu hayal. Tek düşündüğüm buydu! Çünkü varlığımın derinliklerinde hep sesinizin ezgisini, gözlerinizin ışıltısını taşıyordum.

Madam Arnoux, artık olmayan o kadın için söylenen bu sevda sözlerini büyük sevinçle kabul ediyordu. Kendisini konuşmanın büyüsüne kaptıran Frédéric de söylediği sözlere inanmaya başlamıştı. Arkası ışığa dönük olan Madam Arnoux ona doğru eğilmişti. Alnının üstünde onun soluğunun okşayışlarını, elbiselerinin üstünden bütün bedeninin kendisininkine belli belirsiz değdiğini duyuyordu. Elleri birbirine kenetlenmişti. Potinin ucu elbisesinin altından biraz dışarı çıkmıştı. Frédéric, coşku dolu, baygın bir sesle:

– Ayağınıza baktıkça fena oluyorum! dedi.

Madam Arnoux bir utanç sezgisiyle ayağa fırladı. Sonra, hareketsiz uyurgezerleri hatırlatan tuhaf bir ses tonuyla:

– Benim yaşımda bir kadın! Ve o! Frédéric. Hiçbir kadın benim kadar sevilmemiştir! Hayır, hayır! Neye yarar genç olmak! Vızgelir bana gençler! Buraya gelen bütün kadınları küçük görüyorum! dedi.

Frédéric, nezaket gereği:

– Kimse gelmiyor! dedi.

Yüzüne bir parıltı geldi. Frédéric'e evlenip evlenmeyeceğini sordu.

Evlenmeyeceğine yemin etti o da.

– Sahi mi? Peki ama niçin?

Frédéric onu kolları arasına alıp sıkarak:

– Sizden dolayı, dedi.

Madam Arnoux, kendini arkaya atmış, ağzı aralık, gözleri yukarıda, öylece kaldı. Sonra umutsuzluk belirtisi bir hareketle onu itti. Frédéric niçin böyle yaptığını söylemesi için yalvarınca da başını eğerek:

– Sizi mutlu etmek isterdim, dedi.

Frédéric, Madam Arnoux'nun kendini vermek için geldiği sanısına kapıldı. Her zamankinden daha güçlü, taşkın, azgın bir istek uyandı içinde –yine de açıklanmaz bir şey, bir itme, bir haram korkusu duyuyordu. Başka bir korku, ileride ondan nefret etmek korkusunu duyuyordu. İleride ondan nefret etme korkusu durdurdu onu. Sonra kim bilir ne gibi güç bir durumu yaratacaktı bu! Gerek ihtiyatlı davranmış olmak, gerek idealindeki durumu bozmamak kaygısıyla, yerinde döndü. Bir sigara sarmaya başladı.

Madam Arnoux onu hayranlıkla seyrediyordu:

– Ne ince bir insansınız! Yalnız, siz varsınız! Yalnız siz!

Saat on biri çaldı.

– Ooo! dedi. On beş dakika sonra gideceğim.

Oturdu; ama saate bakıyordu; Frédéric'se sigara içerek odada dolaşıyordu. İkisi de söyleyecek bir söz bulamıyordu. Ayrılıklarda bir an gelir, sevdiğimiz kimse bizimle beraber değildir artık.

Sonunda, yelkovan yirmi beş geçeyi gösterince şapkasını usulca kordonundan tutarak aldı.

– Allah'a ısmarladık, dostum, sevgili dostum! Bir daha göremem sizi! Son bir kadınlık çıkışımdı bu benim! Ruhum yanınızdan hiç ayrılmayacak! Tanrı sizi esirgesin! dedi.

Bir anne gibi Frédéric'in alnından öptü.

Bir şeyler arar gibi bakındı, sonra bir makas istedi.

Tarağını başından çekti, bütün ak saçları omuzuna döküldü.

Sert bir hareketle saçlarının kökünden uzun bir tutam kesti.

– Saklayın bunu! Allah'a ısmarladık! dedi.

O dışarı çıkınca Frédéric pencereyi açtı. Madam Arnoux kaldırımın üstünde, geçmekte olan bir arabaya yaklaşması için işaret etti. Araba gözden kayboldu.

İşte o kayboluş.

VII

O kış başlarına doğru, kendilerini hep yan yana getiren, aralarında sevgiyi eksik etmeyen kaderlerinin hükmüyle yeniden bir kez daha barışan Frédéric'le Deslauriers ocağın başında oturmuş konuşuyorlardı.

Biri Madam Dambreuse'le bozuşmasını kısaca anlattı; sonraları bir İngiliz'le evlenmiş bu kadın.

Öteki, Matmazel Roque ile nasıl evlendiğini söylemeksizin, karısının günün birinde bir şarkıcıyla kaçtığını anlattı. Düştüğü gülünç durumdan kendini biraz olsun sıyırmak için yaptığı aşırı çıkışlarla valilik görevini örselemiş, azledilmiş. Sonra Cezayir'de iskân müdürü olmuş, bir paşanın kâtipliğini yapmış, bir gazetenin yazı işlerini yönetmiş, ilan simsarlığı yapmış, nihayet bir sanayi şirketinin hukuk danışmanı olmuş.

Frédéric'e gelince, servetinin üçte ikisini yemiş bulunduğundan, kıt kanaat yaşıyormuş şimdi.

Sonra arkadaşlarının ne olduğunu sordular birbirlerine.

Martinon şimdi senatörmüş.

Hussonnet önemli bir yere yükselmiş, bütün tiyatrolar, bütün basım, elinin altındaymış.

Kendisini bütün bütüne dine adayan ve sekiz çocuk babası olan Cisy atalarından kalma şatosunda yaşıyormuş.

Pellerin, Fourierciliğe, homeopati yöntemlerine, ruh çağırma masalarına, gotik sanata ve insancıl resme gönül bağladıktan sonra fotoğrafçılığa merak sardırmış. Bütün Paris duvarlarında onun siyah elbiseler içinde, kavruk bedenli, koca kafalı resimleri görülüyormuş.

– Ya senin Sénécal ne oldu? diye Frédéric sordu.

– Bilmem! Ortalarda görünmüyor! Ya senin aşkın Madam Arnoux?

– Roma'da olmalı. Süvari subayı olan oğluyla beraber.

– Peki kocası?

– Geçen yıl öldü.

– Sahi mi? dedi avukat.

Sonra elini alnına vurarak?

– Aklıma geldi de geçen gün bir dükkânda Mareşal'e rastladım. Evlat edindiği bir çocuğun elinden tutuyordu. Mösyö Oudry adlı birinden dul kalmış. Görsen, bir de şişmanlamış ki! Mahvolmuş gitmiş! Oysa ne ince bir beli vardı eskiden!

Deslauriers, elde etmek için bu kadının umutsuzluğundan yararlandığını saklamadı.

– Ama sen de müsaade etmiştin, zaten.

Bu itirafla, Madam Arnoux'ya karşı yaptığı girişimden hiç söz etmeyişini telafi etmiş oluyordu. Girişim başarıya ulaşamadığına göre Frédéric nasıl olsa bağışlardı kendisini.

Bunu öğrenince Frédéric'in biraz canı sıkıldı, ama gülerek geçiştirdi. Mareşal, Vatnaz'ı hatırlatmıştı ona.

Deslauriers bu kadını hiç görmemişti. Yalnız onu değil, Arnoux'nun çevresindeki daha birçok kişiyi de. Ama Regimbart'ı çok iyi hatırlıyordu.

– Hâlâ yaşıyor mu?

– Eee, o da yaşamaksa! Her akşam, hiç aksatmadan, Grammont Sokağı'ndan Montmartre Sokağı'na kadar kahvelerin önünde sürüklenip durur. Zayıflamış, iki kat olmuş, bitmiş bir adam, bir hayalet!

– Peki, ya Compain?

Frédéric bir sevinç çığlığı attı ve geçici hükümetin eski komiserine öküz kafasının esrarını anlatmasını rica etti.

– İngilizlerden alınmış bir şey bu. Kralcıların 30 Ocak'ta yaptıkları kutlama törenini gülünçleştirerek temsil etmek için bağımsızlar her yıl aynı gün yapılacak bir şölen geleneği kurmuşlar. Bu şölenlerde öküz başları yeniyor, bu büyükbaş hayvanın kafatasına kırmızı şarap doldurulup içiliyor ve Stuartların kökünün kazınması şerefine kadeh kaldırılıyormuş, Thermidor'dan sonra bazı tedhişçiler de böyle bir dernek kurmuşlar. Budalalığın sınırı var mı?

– Sendeki eski siyasal hırsın biraz yatışmış olduğunu görüyorum.

– Eee, yaşın etkisi!

Sonra hayatlarına kısaca bir göz attılar.

İkisi de aradığını bulamamıştı; ne aşk için çırpınan Frédéric, ne de iktidar tutkusuyla yanıp tutuşan Deslauriers. Sebebi neydi acaba?

– Belki de dümdüz bir çizgi çekemediğimiz için! dedi Frédéric.

– Senin için böyle olabilir. Bense, tersine, ikinci derecede önem taşıyan binlerce şeyi hesaba katmadan, aşırı bir doğrulukla hareket ettim. Ben fazla mantıklıydım, sen fazla duygulu.

Sonra alınyazılarını, koşulları, yaşadıkları çağı suçladılar.

Frédéric şöyle dedi:

– Bir zamanlar, Sens'ta sen eleştirel bir felsefe tarihi hazırlamayı, bense Nogent üstüne bir Ortaçağ romanı yazmayı dü-

şündüğümüz sırada böyle olacağımız hiç aklımıza gelmemişti. Konumu Froissart'ta bulmuştum: Brokars de Fénestranges ile Troyes Piskoposu'nun, Eustache d'Ambrecicourt'a nasıl saldırdıkları. Hatırlıyor musun?

Gençlik günlerini anarlarken her cümlede böyle diyorlardı:

– Hatırlıyor musun?

Kolejin avlusu, küçük kilise, ziyaretçilerin beklediği oda, merdivenlerin altındaki jimnastik salonu, öğretmenlerin ve çocukların yüzleri, eski çömezlerden kendine subye kesen Versailleslı Angelmarre adlı biri, kızıl favorileriyle Mösyö Mirbal, her an birbiriyle dalaşan resim ve teknik resim öğretmenleri: Varaud ile Suriret, Copernic'in yurttaşı olan Polonyalı (kartonda yaptığı gezegen sistemiyle gezgin astronom adını alan bu arkadaşa, sistemini göstermek için yaptığı bir oturuma karşılık yemekhanede bir şölen verilmişti); sonra bir gezintide kafayı çekmeleri, ilk pipo içişleri, ödüllerin dağıtılışı, tatillerin sevinci... Hepsini, hepsini anıyorlardı...

Türk'ün evine 1837 yaz tatilinde gitmişlerdi.

Asıl adının Zoraide Türk olduğunu söyleyen bir kadını böyle anarlar ve çok kişi o kadının Türk olduğunu, Müslüman olduğunu sanırdı; bu da onun surların arkasında, su kıyısındaki evine bir şiirsellik katardı. Penceresindeki muhabbet çiçeği saksısı yanında duran kırmızı balık kavanozuyla tanınan bu ev yazın en sıcak günlerinde bile gölgeli olurdu. Beyaz entarili, yanakları allıklı, kulaklarında uzun küpeler bulunan kızlar, gelip geçene pencerenin camını tıklatırlar, akşamları kapının önünde kısık sesleriyle tatlı şarkılar söylerlerdi.

Bu batakhane kasabada dillere destan olmuştu. Halk birtakım mecazlarla anardı burayı: "Hani o yer, –Bilmem hangi sokak, –Köprünün altı" Kocaları buraya dadanır diye çiftçi kadınların uykuları kaçıyor, hali vakti yerinde ev kadınları hizmetçileri için kaygılanıyorlardı; Kaymakamın aşçısı burada basılmıştı çünkü; sonra, tabii, bütün gençler için de gizli bir merak konusuydu bu ev.

Bir pazar günü, herkesin ikindi duası için kilisede olduğu

bir sırada, ilk iş olarak saçlarına çeki düzen vermiş olan Frédéric'le Deslauriers, Madam Moreau'nun bahçesinden çiçek toplamışlar, sonra tarlalara açılan kapıdan çıkmışlar, bağların içinden dolaşıp, Dalyan tarafından yürüyüp, ellerindeki o kocaman çiçek demetleriyle Türk'ün evine dalmışlardı.

Frédéric, elindeki demeti bir sevdalının nişanlısına çiçek sunuşu gibi sunmuştu. Ne var ki havanın sıcaklığından, bilinmeyenin uyandırdığı ürküntüden, bir çeşit pişmanlıktan tutun da, bir bakışta bunca kadının bir işaretini beklediğini görmekten alman tada kadar, her şey onda öyle bir coşku uyandırmıştı ki yüzünün rengi uçmuş, bir adım atamadan, bir kelime söyleyemeden durmuştu. Onun böyle sıkışmasıyla eğlenen bütün kızlar gülüşüp duruyorlardı. Kendisini alaya aldıkları sanısıyla kaçmıştı. Para onun cebinde olduğu için Deslauriers de peşinden gitmek zorunda kalmıştı.

O evden çıkarken kendilerini görenler olmuştu. Bir olay olmuştu bu, üç yıl ağızlarda dolaşmış durmuştu.

Biri ötekinin anısını tamamlayarak, uzun uzadıya anlattılar bu hikâyeyi. Bitirdikleri zaman:

– En mutlu çağımız o günlermiş, dedi Frédéric.

– Evet, haklısın galiba! dedi Deslauriers. En mutlu çağımız o günlermiş.

GUSTAVE
FLAUBERT

GÖNÜL Kİ YETİŞMEKTE

(Bir Delikanlının Romanı)

roman

"Her şeyi gördüğüm gibi, bana doğru gelen biçimiyle anlatmak istedim. Ne aşk, ne nefret, ne acıma, ne öfke duymak istiyorum. Yurtseverler de, gericiler de beni bu kitaptan ötürü bağışlamayacaklar... Ama, Bovary gibi, bu romanımın da neyi anlatmak istediği sonunda belli olacak, hatta herkese basit gelecek."

— Gustave Flaubert

"Bu roman bir ruhbilimsel şiir, bir duygusal destan, bir düşünür-yazar yapıtıdır."

— Victor Hugo

Gönül ki Yetişmekte: Bir Delikanlının Romanı (L'Education sentimentale: Histoire d'un jeunne homme) Gustave Flaubert'in (1821-1880) büyük emek verdiği, üç kez yazdığı bir yapıttır. On altısındayken yaşadığı bir çocukluk aşkının esiniyle kaleme aldığı yazılar 1842 de **Ekim (Novembre)**, 1843-45 arasında ise **Gönül ki Yetişmekte (L'Education sentimentale)** adlı roman müsveddeleriyle noktalanmıştır. Yazar yirmi yıldan fazla bir süre sonra, 1 Eylül 1864 de **Gönül ki Yetişmekte** yi yeniden yazmaya başlamış, beş yıl sonra da, 16 Mayıs 1869 günü sabah saat beşi dört geçe, dostu Jules Duplan'a kitabı tamamladığını bildirmiştir. 1870 de Fransız-Alman savaşının başlamasından birkaç ay önce 2 cilt olarak basılan bu romanın sanat değerinin ötesinde toplumbilimciler ve tarihçiler için de vazgeçilmez bir kaynak olduğu söylenir.

ADAM

adam 57